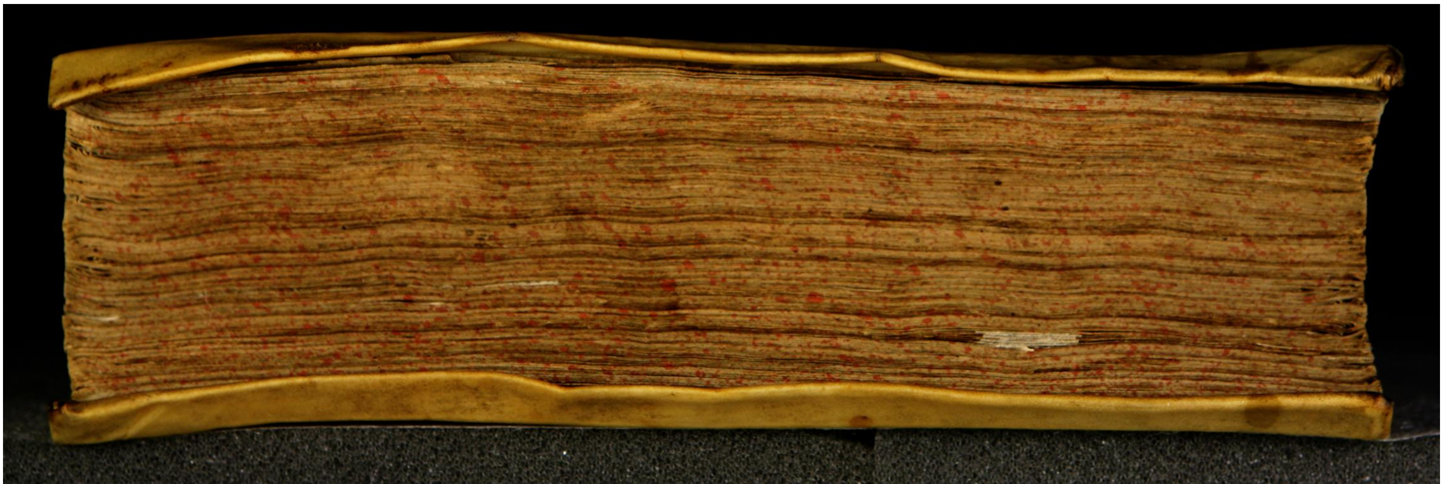
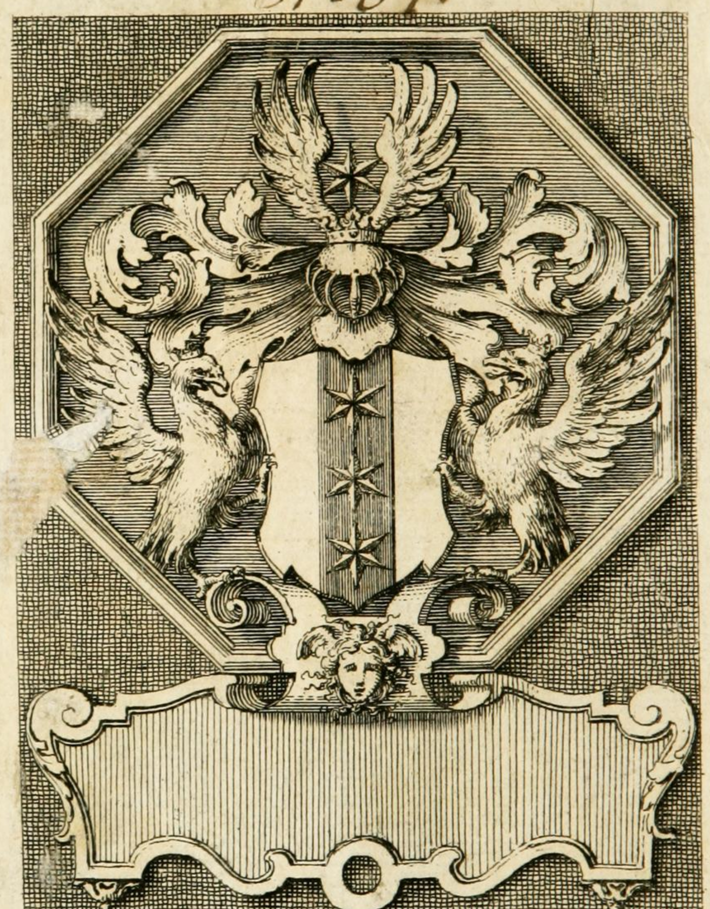

No. 87.

M Tuscher fecit

J. C. Fleischer

ENARRATIO VIGINTI ET VNIVS PSALMORVM DAVIDIS (QVI SVNT ORdine primi) in qua multæ doctrinæ explicantur

PER

Nicolaum Hemmingium.

Cum INDICE locupletissimo.

Psalm. 37.

Delectare in Iehouah & dabit tibi petitiones cordis tui.

Apud Petrum Santandreanum.

M. D. XCII.

MAGNIFICO NOBILI AC GENEROSO VIRO VIRTVTE, *pietate ac sapientia præstanti D. Nicolao Caas Domino de Taarup Cancellario Regis Daniæ dignissimo gubernatori ac Senatori Regni prudentissimo suo Domino Patrono & amico longe obseruandissimo.*

LIBER Psalmorum instructio Militis Christiani meritissime inscribi posset: in eo enim non solum vita moresque & varia Sanctorum certamina describuntur: verumetiam quo modo pugnandum, quibus armis certandum, quaque ratione victoria & triũpho post multos & magnos labores exantlatos parta vtendum sit, in illustribus exemplis pręsertim Dauidis graphice pingitur. Non autem est, quod quisquam (donec in hac vita nobis peregrinandum erit) existimet se & Christianum esse posse, & liberum ab insidiis hostiũ vel ad momentum temporis futurum. Nam cum primum e regno peccati egressi in Ecclesiam Christi per gratiam Dei ingredimur,

nobis ex omni parte, cum occultæ insidiæ, tum aperta certamina parantur. Quare ἀγωνοθέτης noster Iesus Christus, & hortatur nos ad cauendas insidias, ne circumueniamur ab hostibus: & consolatur nos, ne abiectis armis tradamus nos hosti turpiter: hortatur quidem cum ait: vigilate & orate ne introeatis in tentationem: consolatur vero inquiens, confidite ego vici mũdum. Paulus Apostolus Christi idem facit, hortatur suum Timotheum, & sub eius nomine quemlibet Christianum, ad honeste militandum cum ait: milita honestam militiam retinens fidem & bonam conscientiam. Serio proinde cogitemus & de hostibus nostris & de honesta potiũda victoria in Christo Iesu duce nostro, qui nos nõ prius deseret, quam nos illum deseramus. verum, vt simus cautiores: quinam sint hostes nostri: quomodo nos oppugnent: & quo pacto victoria aduersus eos potiamur videamus. Hostes oppugnantes nos qui Christo militamus, alii intra muros sunt, alii extra, hoc est, alii sunt in nobis, alii extra nos, ex quo & duplex pugna emergit: vna interna & domestica: externa altera. Sed de interna prius dicam.

Est autẽ interna pugna in homine Christiano

ſtiano quadruplex.

Prima. Mentis & brutæ partis animæ.

Secunda. Fidei & Rationis.

Tertia. Spiritus & carnis.

Quarta ſpei & deſperationis.

Prima pugna quæ eſt mentis & brutæ partis animæ ſuſcipitur de principatu in homine. Hæ animæ partes ſic diſtinguuntur, vt mens eſt ea animæ pars quam Philoſophi τὸ ἡγεμονικὸν, id eſt, principem appellant, propterea quod ei regnum totius animi a natura tributum ſit: ita bruta pars animæ eſt, in qua affectuum caterua militat aduerſus mentem, ferturque huc illuc prout libido rationis expers impellit in hac naturæ corruptione.

Cauſa autem huius pugnæ hæc eſt. Mēs quia condita eſt ad immortalitatem, amat immortalia, hoc eſt, cæleſtia & æterna, amat ſapientiam, virtutem & honeſtatem, quibus fruitur & paſcitur. Contra bruta pars animę quia mortalis eſt, mortalia tantum cogitat, amat, proſequitur, atque ideo turpibus & beluinis delectatur voluptatibus, quibus & nutritur. Nam cum bruta pars animæ, quæ molliter vehitur ſuper θηρίον πολυκέφαλον ſtipata brutis & ſeditioſis affectibus quos ductant ira & concupiſ-

centia, videt ſuas voluptates non magis obtinere locum in virtutum choro, quam meretrices in matronarum cœtu, indignãtur & fremit aduerſus mentem, conſilium que init, vt mentem circumuentam ferrea prauorum affectuum catena ligatam ſub ſuo imperio impuro captiuam teneat, quo ipſa ſola libere in homine dominetur fruaturque ſuis cupiditatibus, quod ſi illi ex voto ſucceſſerit, hominis conditio miſerrima redditur. Quid enim indignius & miſerius cogitari poteſt, quam vt tam deformis belua menti nobiliſſimæ dominetur, & Regina ſuis ancillis iiſque deformibus & ignauis ſeruiat?

Quid hic τὸ ἡγεμονικὸν princeps pars animi facit? Opponit ſe ſtrenue & ſapienter ſeditioſis animæ motibus, vt eos ſub obedientia contineat, idque vt facilius faciat, catenam auream adhibet quo inuitos & reluctantes trahat in ſuum obſequium. Catena autem hęc triannularis eſt: conſtat enim λόγῳ, νόμῳ, φόβῳ. Quemadmodum enim feroces beſtię captæ & catenis vinctę domantur & paulatim manſueſcunt & cicurantur, vt imperium hominis moderate ferant. Sic beluini affectus λόγῳ, νόμῳ, φόβῳ tanquam aurea quadam catena conſtricti

mentis

mentis imperio parent. Sed videamus quo modo hac catena mens trahat affectus vt sibi pareant.

Λόγῳ id est ratione mens trahit, cum homini veris & solidis argumentis persuadere conatur, honesta & virtutem amanda esse, vt quæ conseruent ac tueantur dignitatem, excellentiamq; humanæ naturæ iuxta ordinem diuinum. Contra vero inhonesta & vitia detestanda, vt quę humanam naturam deforment, & infra bestias vilissimas contra ordinem diuinum abiiciant. Hic si victrix fit mens subiectis affectibus victoria mētis gloriosa & seruitus affectuū laudabilis erit, vnde prodit iustitia Physica pulcherrima virtus, quæ definitur congruentia mentis, affectuum, voluntatis iuxta Regulam quam ratio recta monstrat. Ex hac Physica iustitia moralis iustitia prodit, quæ est actionum externarum conformatio ad rationis regulam. Hæc conspicitur in quatuor videlicet in dictis, in factis, in abstinētia, in beneficentia. quare & τετράγωνος iure dici potest. verum quia fons a quo hæc promanant limosus & impurus est, fieri nō potest quin riuuli inde manantes sint turbidi, & non ita limpidi vt oporteret, id quod maximi quique Philosophi

olim teſtati ſunt.

Νόμῳ trahit mens,hoc eſt,lege quę iubet honeſta:prohibetque contraria,id eſt turpia. Hæc lex & naturæ & Dei,& virorum ſapientum dicitur. Naturæ,quia mentibus hominum impreſſa eſt diuinitus: Dei,quia Deus eam probat, premiiſq; & pœnis con firmat: virorum ſapientum,quia illi ex prin cipiis natura notis,hoc eſt, ex lege naturę Regulas quaſdam iuris extruxerunt,& cer tis circunſtantiis legem pro diuerſitate locorum,nationum, temporum , perſonarũ limitarunt. Non eſt ergo putandum,quod quicquid magiſtratus conſtituit, niſi cum fonte cõgruat,legis vim habeat.ſicut enim Deus vnus eſt , ita vnam legem omnibus communem & ęternam eſſe voluit: vnam intelligo ſubſtãtia non circũſtantiis, cuius Regulas iuſtitia Diuina,non perſonæ, ſed naturæ accommodat. Non ergo ſemper valet hoc quorundam argumentum : hoc magiſtratus lege ſtatuit,ergo eſt ius.non enim omne quod dicitur ius eſſe,ius eſt,ſed quod iuſtum eſt , id demum & ius & iuſtũ iuſte appellatur.quam autem neceſſaria ſit lex ex eo manifeſtum eſt,quod ſit quaſi anima ſocietatis humanę,vt.n.corpus,diſce dente anima iacet mortuum & diſſoluitur

paulatim

paulatim: ita ſocietas hominum non copulata lege ſoluitur. Hac ergo lege (cum ea ſociatur & conſeruatur ſocietas humana) mens ipſa trahit homines vt repudiato turpiſſimo furioſorum affectuum imperio virtuti & honeſtati ſtudeant.

Φόβῳ trahit mẽs cũ parẽtes, pędagogi, & magiſtratus, qui ſunt legis cuſtodes, pœnis coercẽt, quos mẽs ratione & lege ad virtutis & iuſtitiæ amorẽ flectere non poterat.

Atque hactenus oſtendi qualis ſit conflictus mentis & brutæ partis animæ, & quomodo & quibus armis ſe mutuo oppugnent. bruta pars animæ ira & concupiſcentia aliiſque hinc naſcentibus vitioſis motibus adoritur mentem, vt eam proſternat, & in ſeruitutem redigat. Cõtra vero mens catena hac aurea pro diuerſitate eorum, cum quibus agit ad virtutem, homines trahere nititur. Hos enim qui ſunt miti ingenio & modeſto, ſolo λόγῳ trahit & quid ſit faciendum & quid fugiendum perſuadet: alios nempe ex ignorantia & conſuetudine errantes lege ducit: alios videlicet contumaces pœnis cohercet, vt imperiũ τοῦ ἡγεμονικοῦ ſeu mentis permaneat incolume, ſubiectis eius miniſtris.

Secũda pugna quę eſt Fidei & Rationis, de doctrina Eccleſiæ ſuſcepta, ſequitur:

Hęc ſolummodo eorum eſt , qui voce E-
uangelii vocantur in Eccleſiam Dei. Nam
vt prima cõmunis eſt prophanis & Chri-
ſtianis: ita hęc ſecũda in ſola Eccleſia Dei
locum habet. Sed quomodo hęc pugna in
ſtruitur? Fides verbo Dei nititur: Ratio Sa-
pientiam mũdi iactat: Fides promiſſis Dei
credit: Ratio naturæ ordinem ſpectat : Fi-
des pendet ex potentia Dei, Ratio naturæ
vires ponderat.

Huius pugnę exemplum illuſtre nobis
in patre noſtro Abrahamo proponitur.
Rom. 4. Quod exemplum omnibus filiis
Abrahæ imitandum in ſcripturis commen
datur. vt ego Abraham ſuccinctus lumbos
veritate Dei opponit ſe rationi eamq; re-
primit promiſſionis verbo, tribuens Deo
laudẽ veritatis plene perſuaſus, quod quic
quid promittit Deus poſſit prętare, vel to
ta natura rerum reclamante : ita quilibet
pius fide incumbat in promiſſionis verbũ,
etiamſi naturæ & rationi abſurdum vide-
tur, quod Deus promittit. ad hoc fidei con
ſtans robur hortatur nos Paulus Eph. 6. cũ
ait: ſtate ſuccincti lumbos veritate, cuius di
cti ſenſus eſt, vt lumbi in quibus potiſſimę
corporis vires ſunt, cingulo firmantur, ne
inter pugnandum miles labatur : ita Fides
hominis

hominis veritate Dei promittentis firman
da est,ne cedat rationis argutiis ponderan
tis naturę vires. Quapropter Apostolus
hortatur eosdem cap.1. vt credant non se-
cundum operationem potentię roboris na
turę aut rationis, sed secundum operatio-
nem potentię roboris Dei,quam operatus
est in Christo,suscitans illum a mortuis,&
sedere eum faciēs ad dexteram suam in cę-
lestibus.Hoc Pauli dictum non intelligen
dum est de causa fidei,vt quidā falso opinā
tur,sed de modo seu proprio fidei ex verbo
Dei cōceptę,credemus .n. nō secundū po
tentiā naturę,nō secundū conclusiunculas
Rationis,sed secundū operationē potentię
roboris Dei.Cū ergo ex naturę sēsu Ratio
sic arguit.Resurrectio mortuorū impossi-
bilis est,quia corpora mortuorū redigūtur
in cineres,& in multas formas tāto tēpore
trāsformātur.Hic pius certus de promissio
ne Dei respōdet.Ego nō credo secundum
operationem potentiæ,roboris, naturæ &
Rationis, sed credo iuxta operationem po
tentiæ, roboris Dei (qui potest , quicquid
vult,& vult quicquid promisit) sicut pater
meus Abraham fecit, qui contra spem (sc.
naturę & Rationis) ob spem(sc. promissio-
nis & potentię Dei)credidit,non consi de-
rans corpus suum iam emortuum & em or

tuam vuluam Saræ, ad promiſſionẽ enim Dei non hęſitauit diffidentia, ſed cõfortatus eſt fide dans Deo gloriam, plene perſuaſum habens, quod quæcunque promiſit Deus poſſit & facere. Atque hic verus modus fidei Chriſtianę eſt, quo ſubſiſtimus in lucta aduerſus rationem obiicientẽ nobis vel naturę impotentiam, vel ſapientiã mundi, quę coram Deo mera eſt ſtultitia. diſcernat ergo pius inter fidem communẽ & Chriſtianam. Communis eſt cui Philoſophi tribuunt tertium locum inter κριτήρια ſua quę ſunt νοῦς διάνοια πίστις ſeu δόξα εἰκασία αἴσθησις. Hęc communis fides pendet ab authoritate humana & probabilitate naturæ. At Chriſtiana fides nititur authoritate & potẽtia Dei promittentis, nec moratur quid Ratio humana & natura cõtra ſentiat. quare merito Fides Chriſtiana anteponenda eſt omni demonſtrationi Philoſophicę. Baſilius proinde recte ait: ἔχομεν πίστιν ἀποδείξεως βεβαιοτέραν. Atq; hoc ita ſit dictum de pugna fidei & rationis, in qua fides abſque omni dubio obtinebit victoriam, ſi modo exemplum Abrahę ſibi proponat, & proprium fidei Chriſtianę, quod Paulus nobis commendat recte æſtimet.

Tertia

Tertia pugna in milite Christiano est spiritus & carnis, quæ de moribus Sanctorum suscipitur. Hæc plane diuersa est a prima, quæ est cōmunis vtrisque, hoc est prophanis & Christianis, vt diximus. Nam tertia hæc solummodo ciuium Ecclesię Christi, id est, filiorū Dei est. hic primū teneatur quid sit spiritus & quid caro. Spiritus est nouus homo, caro vetus, ille induēdus, hic exuendus est, neuter substantia hominis est, sed vterque veluti indumentum naturalis hominis. Nam in eodem naturali homine conuerso ad Deum est (donec hic viuitur) & vetus, & nouus homo, inter quos nunquam poterit conuenire. vetus enim homo opponit se nouo, & nouus veteri, propterea quod illorum diuersę sint volūtates, diuersa studia, diuersus scopus, vt Apostolus ait: caro concupiscit aduersus Spiritum, & Spiritus aduersus carnem. Nam cum caro φίλαυτος sit, oblectans se bruto amore corporis. Spiritus autem φιλόθεος amore Dei & proximi & omni virtutum genere flagrans, fieri aliter nequaquam potest, quin inter spiritum & carnē perpetua sit pugna, eaque asperrima, quę non terminabitur ante finē huius vitæ. Cæterū qui carni cedit, & secundū eā ambulat, pecori-

bus coniungitur,& in mortem incurrit: At qui ſecundum ſpiritum viuit, Deo & Angelis ſociatur,ęternum victurus. Quoniam autem cogitatio eſt affectuum parens, & bona cogitatio bonos & mala malos affectus generat. pius animus ſemper caſtas cogitationes precatione,lectione,meditatione,piis colloquiis iuſto exercitio & tẽperãtia excitet,foueat,conſeruet. Si vel ad momentũ bona cogitatio quieuerit,mox mala e fonte originalis vicij ſcaturit: quæ niſi cito illi occurratur,magnum incendiũ prauorum affectuum excitabit, quiſque ſuam cõſcientiã interroget. quicunque ergo vitæ & ſalutis ſuæ amans eſt,audiat Paulum Rom.15.dicentem. abiiciamus opera tenebrarũ (id eſt veteris hominis) & induamus arma lucis, tanquam in die cõpoſite ambulemus, non in comeſſationibus & ebrietatibus,non in cubilibus & laſciuiis, non in lite & inuidia, ſed induamini Dominum Ieſum Chriſtum,& carnis curam ne faciatis ad concupiſcentiam.

Quarta pugna ſequitur quæ eſt acerbiſſima,videlicet ſpei & deſperationis,in qua certatur de triũpho & corona gloriæ poſt hanc vitam. in hac pugna Fides & Spiritus ſpei militãt: caro & cõſcientia, deſperatio-

ni

ni merent: quẽadmodum enim desperatio ex carnis & conscientiæ suasu spei obiicit magnitudinẽ, multitudinẽ & turpitudinẽ peccatorũ: ita spes ex fidei & spiritus consilio obiicit desperationi magnitudinẽ misericordię Dei, multitudinẽ miserationum & preciũ sacrificii Christi, quo purgamur a peccatorum nostrorũ sordibus, & sanctificamur a Spiritu sancto. Hæc spes ex fide nascitur iuxta illud Psalmi, sperabunt in te qui nouerunt nomẽ tuum (id est, qui in te credunt) quia non dereliquisti quærẽtes te Domine. Confidite, ait Dominus, ego vici mundũ. hinc spiritus in corde piorũ triumphans canit: Christus spes vnica nostra est.

Obiicit etiã desperatio a carne male persuasa spei paucitatẽ Electorũ & prędestinatorũ ad vitam æternã. hic spes pii hominis, quæ nunquã cõfundetur, intrepide opponit desperationi propositũ & pactum Dei gratuitũ, quod est vniuersale. Atque inde cõfirmata definit electionẽ & prædestinationẽ ex verbo Dei in hũc modum: vt electio est omniũ credentiũ adoptio in filios Dei: ita prædestinatio est eorũdem ad crucẽ & gloriã ordinatio. nec alia imaginatio huc admiscẽda est. Nõ est enim distinctio Iudæi & Græci, idem Dominus omnium,

diues in omnes qui inuocant eum. Omnis enim qui inuocauerit nomen Domini saluus erit. Hæc pugna spei & desperationis similiter & victoria spei pulchre describitur, Psal. 42. Cur tristis es anima mea, & quare cõturbas me? Hæc est querela hominis luctãtis cũ desperatione. Sequitur vox fidei spe triũphantis. Spera in Deo quoniã adhuc cõfitebor ei, quia salus in vultu ei⁹. spes ergo omnis in solo Christo posita est. Nã in eo solo (quia solus soluit λύτρον pro peccatis totius mundi) pater εὐδόκησε, adeo vt quẽuis peccatorẽ quantũuis magnis & multis peccatis onustũ & obrutũ propter ipsum in gratiã recipiat, modo vere credat idq; absq; omni discrimine nationũ & personarum. Sic alibi Dauid conscientię peccatorum (quæ ad desperationem sollicitat) opponit propitiationem, cũ ait: Si iniquitates obseruaueris Domine, Domine quis sustinebit? Hæc consciẽtiæ querela & desperationis quodãmodo vox est. Sequitur Fidei vox quæ laborantẽ sub mole peccatorũ spe erigit. quia apud te propitiatio est, vt timearis, hoc est, ideo te inuoco, quia es propitius peccatoribus, vt cõsecuti veniã te timeãt caueãtque ne te offendãt. Hinc Augustinus infert hãc exhortationẽ, in pro-

fũdo es, noli contẽnere de profũdo clamare & dicere. Si iniquitates obſeruaueris Domine, Domine quis ſuſtinebit? Ecce aperuit de quo profundo clamat, clamat enim ſub molibus & fluctibus iniquitatũ ſuarum, hic non fatales tabulæ cõſulendę ſunt, ſed audiendus eſt qui dicit, venite ad me omnes, qui laboratis & onerati eſtis, ego refocillabo vos.

Deſperationẽ pręterea roborat proſperitas impiorũ, adeo vt ipſe Dauid aliquãdo diceret pene motos fuiſſe pedes ſuos, dum cerneret pacẽ proſperitatẽq; impiorũ, addẽs ſe ſtuduiſſe idq; magno labore, vt hoc cognoſceret, ſed nõ potuiſſe id aſſequi, donec ingrederetur in Sanctuariũ Dei, & proſpiceret in extrema impiorũ. Ecce, inquit, qui elõgant ſe a te peribũt & perdes omnes qui fornicantur abs te, proſperitas itaq; impiorũ tãdem ipſis peſtẽ pernitiẽque adferet. Hic Dauid rurſus concepta fiducia exclamat: mihi autẽ adhærere Deo bonum eſt: poſui in Domino Deo ſpẽ meã. Spes proinde nõ hęrebit in iis, quę oculis noſtris patẽt, ſed ſpectabit finẽ vtrorũque: impiorũ quidem opprobriũ & contemptum ſempiternũ: piorum vero gloriã & vitã ęternã. Sic pius inuicta ſpe, ſua dãna leuet.

Hactenus de interna & domeſtica pugna Sanctorum quadruplici dictum ſit. Iam de

externa pugna ſanctorum aliquid adiicien-
dum eſt.in hac pugna, quæ etiam eſt multi-
plex primum occurrũt aduerſa & proſpera,
ſeu triſtia & læta, vt diuitiæ, paupertas: Glo-
ria, ignominia: morbus, ſanitas: Fauor odiũ:
patria, exilium: Fames, ſitis, &c. vtraq;, id eſt,
cum proſpera tum aduerſa periculoſa ſunt,
niſi ſancto timore Dei temperentur. & fide
atque inuocatione condiantur. proſpera cor
pori quam aduerſa animæ, ſæpe nocentiora
ſunt. proſpera diuiti epuloni pernitiẽ attule-
re, non vt cauſa, ſed vt occaſio. aduerſa pau-
peri Lazaro occaſio fuere magnæ felicitatis,
non cauſa. magnæ proinde virtutis fuerit cũ
proſperis luctari: & magnæ felicitatis a pro-
ſperis non vinci. Beatus quem vt nulla infe-
licitas frangit, ita nulla felicitas corrumpit,
Quãobrem ſingularis cõſtantia, hoc eſt ani-
mi inuictum robur, vt nec proſperis efferaris,
nec aduerſis deprimaris requiritur: in proſpe
ris humilitate ſancta, in aduerſis patiẽtia for-
ti opus eſt. Nã vt humilitas vera aſſidue opẽ
Dei implorat, nihil tribuit ſuæ ſapiẽtiæ, nihil
virtuti, nihil opibus, nihil potẽtiæ, nec cõtra
aliquẽ effertur inſolẽter: ita patientia fortis,
ea quæ accidũt aduerſa ſic moderatur, vt a-
nimus non frangatur ſed fortiter ferat quic-
quid acciderit. huc conſilium Auguſtini fa-
cit

cit. Si gaudes ad tempus noli tibi fidere, ſi triſtaris ad tempus noli deſperare.

Inter externos hoſtes Eccleſiæ Satanas ipſe principẽ locũ tenet, hic, vt eſt ἄσπονδος hoſtis Chriſti & Eccleſię, ita ſingula eius mẽbra ad defectionem a Chriſto variis technis ſollicitat 1. paralip. 21. ſcriptum eſt: ſtetit Satanas cõtra Iſrael & excitauit Dauidẽ vt numeraret populum. hic Satan caput vulnerat, vt totũ corpus cõcidat: Satan enim hoſtis populi Dei perſuaſit Dauidi Regi, vt numeraret populũ, idque in hunc finẽ, vt Dauid iſto facto Deũ offenderet, & ab eo deſereretur, vt totus populus ad exemplũ Regis a Deo deficeret, vide quæſo aſtutias Diaboli. Diabolus ſciuit ſe nõ poſſe dominari, nec in Regẽ, nec in Iſraelẽ, niſi per peccatũ eorũ, igitur primũ aggreditur caput Eccleſię, nẽpe Regẽ ſãctiſſimũ, vt ipſo ſeducto & in peccatũ pertracto facilius ſubditos in obſequiũ ſuũ pertrahat impoſtor. Hoc ſtratagemate nunquã nõ vtitur Diabolus in ſuis miniſtris, vt in papatu, & alibi videmus. inſidiatur enim maxime Regibus & principibus viris, vt illos prius in ſua caſtra abducat, quo poſſit facilius per Reges & principes tanquam idoneos Eccleſiæ proditores ſubditorũ animos peruertere, & a Deo alienare. Nã ſubditi vt plurimũ exẽ-

pla potentũ ſequũtur. Petrus teſtatur Diabo
lũ tanquã leonẽ rugientẽ circuire & quære-
re quẽ deuoret. verba Petri ſunt: Sobrii eſto-
te & vigilate, nã aduerſarius veſter Diabo-
lus tanquã leo rugiẽs obãbulat, quærẽs quẽ
deuoret cui reſiſtite firmi per fidem. Hic Pe
trus nõ ſolũ qualẽ & quam ſęuũ hoſtẽ habea
mus indicat, verũetiam quomodo nos aduer
ſus illũ armatos eſſe & munitos oporteat do
cet. Hic noſter aduerſarius calumniator eſt,
vnde & nomen habet, verbum enim Dei, vt
ab initio fecit, conatur vel illudere vel corrũ
pere, vel prorſus abolere, vt homines facino
ribus & flagitiis ſe polluant, quo famelicus i-
ſte ſceleribus hominũ ſibi gratiſſimis epulis
& delicatiſſimis ſaturetur & inebrietur. Nã
eos demũ deuorare dicitur, quorũ ſceleribus
delectatur & ſatiatur. Quid hic nobis facien
dum? Hoc Petrus nos docet, cũ ait: Sobrii e-
ſtote, & vigilate; reſiſtite firmi per fidẽ vtrũ
que dictũ Petrus ex verbis Domini mutua-
tus eſt: prius quidẽ Matth. 26. vigilate & ora
te, ne intretis in tentationẽ Luc. 21. Attẽdite
vobis, ne grauẽtur corda veſtra crapula & e-
brietate poſterius Ioh. 16. Confidite, ego vici
mundũ, hoc eſt, vt Iohannes interpretatur:
hæc eſt victoria quæ vincit mundũ fides ve-
ſtra. Si fides vincit mundum, vincit & princi
pem

pem mūdi Diabolum.cum fide ſemper coniuncta eſt precatio,qua victoriam a Deo per Chriſtū impetramus.Sicut enim galli cantus leonē terret & trepidare facit:ita pia precatio & ſobria Diabolū abigit.Huc illud Iacobi facit. Subditi eſtote Deo,& reſiſtite Diabolo,& fugiet a vobis.Subditi,inquit,eſtote Deo, ſcilicet fide & obedientia: & reſiſtite Diabolo,ſcilicet fide & oratione reluctantes vitioſis concupiſcentiis,quæ ſunt inſtrumēta Diaboli,per quæ homines indulgentes concupiſcentiis in exitium trahit. Quidā ex patribus nō incōcinne dicit Diabolum fugere cor feruēs precandi ſtudio,nō ſecus atque muſca feruentē ollā,cui de feruenti & tepidę adhæret vt ſatietur. Nā Diabolus dicitur in ſcripturis Beelſebub,id eſt,Dominus muſcarū, quo ſanctus ille pater reſpexiſſe videtur. Diximus de pugna Satanæ aduerſus Eccleſiam Dei,& de modo obtinēdæglorioſæ victoriæ aduerſus Satanam,qui nunc vt Draco inſidiatur,nunc vt leo impetum facit, ſed fide & inuocatione & innocentia vitæ vincitur.Non enim poteſt quicquam aduerſus hominem, niſi peccato hominis fuerit armatus:quare militemus honeſtam militiam,retinentes fidem & bonam conſcientiam.

Sunt prӕterea piis certamina ſӕpe cum falſis fratribus, cum ſceleratis hominibus,cũ hęreticis,cũ ſchiſmaticis,in quibus pius Athleta ſe muniat fide,inuocatione, iuſta cauſa, bona conſciẽtia,& euentũ Deo cõmendet, hic ſi quid acciderit piis indignius noſtro iudicio,hoc ſtatuamus nõ prӕter prouidentiã Dei iuſtam accidiſſe , vel caſtigandi vel explorandi noſtri cauſa. Quod ſi externus hoſtis nos inuaſerit , pius magiſtratus imitari Dauidis & Ioſaphat exempla debet:ſtrenue pugnet pro lege & grege ſeruans Regulam: Bella magiſtratus non niſi iuſta gerat. in his omnibus bellorũ generibus exercitatiſſimus fuit Dauid noſter , vt in ipſius Pſalmis & rebus ab eo geſtis videre eſt, quare liber Pſalmorum tanquam ſchola militis Chriſtiani merito habebitur.

Cum autẽ mihi Pſalmorum enarrationem in Academia Regia Haffniẽſi ſuſceptam ad finem perducere non licuit temporum iniuria,paucos,hoc eſt 21.Pſalmos ordine primos cum commentariis qualibuſcunq; in lucem prodire paſſus ſum, amicorũ perſuaſionibus victus. Hos Pſalmos magnifice vir patrone & fautor colẽdӕ tuӕ dignitati dicatos volo: cum quia magnopere Pſalmorum lectione, & pii omnes,delectaris , tum vt hoc poſtre-

mum

mum,ni fallor,meũ ſcriptum teſtimoniũ po
ſteritati perhibeat de mea obſeruantia erga
te,qui ante annos 41.(anno Domini currẽte
1549.meque tũ ætatis meæ annum 37.egreſ-
ſo)mihi a Fratre tuo Biornone Caas viro no
bili & prçſtantiſſimo,Senatore regni Daniç
prudentiſſimo commendatus es, & rogatus
vt te in album meorum diſcipulorum reci-
perem,quod & feci. Ab eo tempore non eſt
interrupta amicitia inter me & tuam digni-
tatem,ſed ſemper vterque ſemel initam fo-
uimus,coluimus,conſeruauimus Nã tamet-
ſi tu paulatim(ſic Deo diſponente) per plu-
res gradus ad eius dignitatis faſtigiũ in quo
nunc es in Eccleſiæ Chriſti ædificationem
& in regni Daniæ decus, ornamentum aſcẽ-
diſti, & ego variis fortunç tempeſtatibus ia-
ctatus & periculis expoſitus ſum, tu tamen
ſemper, quæ eſt generoſi animi tui bonitas,
manſiſti conſtans & γνήσιος amicus, non mu
tatus tempore,quod varie pingit amicos: id
quod non ſolum verbis indicaſti,verumetiã
idque multo magis factis demõſtraſti, quod
viri boni & ſinceri amici proprium eſt, re-
cte igitur Hecuba apud Euripidem:

ὁ δ᾽ ἐσθλὸς οὐδὲ συμφορᾶς ὕπο
φύσιν διέφθειρ᾽ ἀλλὰ χρηστὸς ἐστ᾽ ἀεί.

Sed quid pergo animum tuum erga me &

beneficia cõmemorare, cum ſciam iam multos annos quam ſis alienus a benefactorum tuorum erga amicos commemoratiõne, qui potius vis benemereri de omnibus quam laudari a quoquam? Quare tacitus potius & grato animo perpetuo eorum meminero, te precibus meis ſemper Deo commendans, eumque rogans, vt te ſanum, incolumem & florentem quam diutiſſime in nominis ſui gloriam, in Eccleſiæ Chriſti conſolationem, & in communis patriæ decus, ornamentum, & tutamen conſeruet ac tueatur. AMEN. ROSCHILDIO 24. Iunij. Anno Domini 1591.

Tuæ dignitatis obſeru. NICOLAVS HEMMINGIVS.

LIBER

LIBER PSALMORVM.

QVEM CHRISTVS Luc.24,& Petrus Acto. 2. librum Psalmorum vocant, hunc septuaginta interpretes Psalterium, Hebræi librum laudum nominant: illi ab instrumento, hi a materia appellationem petentes. Nos breuiter harum appellationum rationem reddemus.

PSALTERIVM proprie (vt scribitur) instrumentum est Musicum triangulare, vt Δ Græcum maiusculum referat forma, superius ventrem habens concauum, in quo decē sunt chordæ: quæ quum digitis tanguntur a parte superiori, dulcis redditur sonus, qui sonus propriè Psalmus dicitur: hoc est, consona illa melodia, quæ ex chordis Psalterij, ad tactum digitorum redditur. Hinc Psalterium ad librum ipsum, & nomen Psalmorum ad hymnos translatum est. HYMNI autem sunt propriè odæ quibus laudes Deo decantantur. Verum quia apud nos istius Musici instrumenti vsus non est, nostrum erit operam dare, vt spiritualis sit nostra Musica & melodia, cuius typus erat melodia illa Dauidica. Fit autem tum demum spiritualis Psalmorum melodia, quando mens nostra, affectus, voluntas, & vita concordant, ac veluti cōsonum melos reddunt cum sententia hymnorum in laudem Dei. Illa externa melodia solummodo aures ferit ac demulcet, donec tanguntur chordæ, hæc multo suauior & vtilior: Siquidem durat per totam vi-

tam, & in mortis articulo suauiter animam a corpore discedentem delectat.

LIBER LAVDVM dicitur hic liber Hebræis cum a materia, vt diximus (nam laudes Deo hic decantantur) tum a fine proprio: Nam omnia quæ in hisce hymnis continentur, ad Dei laudem tanquam ad proprium finem referuntur. Atque hæc de titulo libri huius sint dicta.

ETSI autem plures sunt authores Psalmorum quam Dauid, vt Moses, Salomon, Asaph, Idithun, Heman, filij Choræ, tamen omnes ab eodem spiritu Dei dictatos esse nequaquam dubitandum est, quos & sanctus vir Esdras in vnũ volumen congessit, non habita ratione aliqua rerum: Et Filius Dei testatur de se in Psalmis scriptum esse, atq; inde petit testimonia, quemadmodum suis locis videbimus. Quapropter cum hos Psalmos vel decãtari audimus, vel ipsi canimus aut legimus, cogitemus nos, non Dauidem, sed spiritum sanctum cum nobis colloqui, quem non attentissime audire eique obedire grande peccatum est. Verum quia Ecclesiæ Dei testimonium de Psalmis etiam plurimi faciendum est: huc pauca ecclesiæ testimonia de laudibus & vtilitate Psalmorum ascribemus.

GREGORIVS NAZANZENNVS in hanc sententiam de Psalmis scribit: Quam suauis & iocundus vitæ comes Propheta Dauid est in omnibus itineribus vitæ sese offerens, & omnibus ætatibus spiritualibus sese commodè adiungens, omnem ordinem progredientium sublevat, cum iis qui iuxta Deum infantes sunt colludit,

ludit, cum iis vna certat, iuuẽtutem moderatur, senectutem subleuat atque sustentat, omnibus omnia fit, militum telum, athletarum institutor, exercentium sese palæstra, vincentium corona, immensa delectatio, in luctu & funere consolatio. Nihil est in vita nostra, quod huius officij expers sit. Quæ virtus orationis, inuocationis, quam Dauid non adiuuet? quę diei festi lætitia, propheta eum non exhilarante, atq; iocundum reddente?

BASILIVS MAGNVS, in primum Psalmum de laude & vtilitate Psalmorum in hunc modum scribit: Liber Psalmorum, quod ex omnibus vtilissimum est, complectitur: prędicit futura, historias commemorat, vitę leges pręscribit, admonet quid faciendum sit, &, vt summatim dicam, commune promptuarium est bonorum documentorum, vnde quod cuiq; vtile est ad curationem promitur. Nam & vetera vulnera animarum sanat, & recenter vulneratis medicamentum adhibet, & quod morbidum est instaurat, & quod est sincerum conseruat. Et affectus, qui variis modis animas hominum perturbant in hac vita, quantum fieri potest in hac vita coërcet, idque cum quadam animi oblectatione concinna & voluptate, quę castam quandam cogitationem in mente generat. Hæc Basilius.

AVGVSTINVS AIT: Quid autem est quod non discatur in Psalmis? Non omnis magnitudo virtutis? non norma iustitię? non pudicitię decor? non prudentię consummatio? non patientię regula? Non omne quod potest dici bo-

num, & quod ad vtilitatem animæ pertinet, pro cedat ex ipsis? Dei scientia, perfecta prænunciatio Christi in carnem venturi, & cõmunis resurrectionis spes, suppliciorum metus, gloriæ pollicitatio, mysteriorum reuelatio. Omnia prorsus in his, velut in magno quodam & communi thesauro recondita, atque conferta sunt bona. Sed quid opus est multis? ἀντιψαλμοδίαι in omnibus ecclesiis Græcis & Latinis institutæ & decantatæ, quotidie satis testatur quo in loco omnes pii librum Psalmorum habuerint. Quare omnino statuendum est, ne micam quidem pietatis habere eum, qui non mirifice lectione Psalmorum delectetur.

PAVLVS APOSTOLVS ad Ephes. 5. sic ait: Nolite inebriari vino, in quo est ἀσωτία, sed implemini spiritu sancto, loquentes inter vos in psalmis, hymnis, & odis spiritualibus, cantantes & psallentes in cordibus vestris Domino.

MATERIA ET GENERA PSALMORVM.

MAteria Psalmorũ simplicissimè in quatuor partes quæ sunt, Historia, Prophetia simplex, Doctrina vitæ, & Paradigma diuidi potest.

HISTORIA rursus in Simplicem, quæ tantum rei gestæ commemorationem habet, cuius finis est, vel vitæ instructio ad imitationem aut fugam, vel admiratio cum laude Dei. Et in Typicam, quæ cum commemoratione rei gestæ, imaginem rei futuræ gerit. Et hinc typica historia

ria in Pſalmis triplex inuenitur,nimirum,Chri-
ſti, Eccleſiæ, & hoſtium vtriuſque,quorum do-
meſtici alij,alij externi ſunt.

IN DAVIDE conſideranda ſunt:Perſona,&
Typus. Si perſonam reſpicis,conditiones perſo
næ occurrunt, videlicet, quod fuerit illuſtris in
regno Dei ciuis, attamen fragilis vt cæteri ho-
mines: Nunc enim peccat, nunc agit pœniten-
tiam, nunc ob ſua peccata affligitur, nunc deſ-
perabundo ſimilis eſt, & rurſus ſe promiſſioni-
bus diuinis erigit: Benefacta Dei conſiderans,
Deum prædicat:ſuam innocentiam conſiderãs,
ſe excuſat:ſua peccata perpẽdens,veniam preca
tur,& promittit emendationem.Hac ratione no
bis vt ſpeculum vitæ in Pſalmis proponitur Da
uid: non quidem vt exemplo ipſius peccemus,
ſed vt in peccatum lapſi ipſius exemplo reſurga
mus,agamus pœnitẽtiam,inuocemus Deum, e-
ius beneficia aduerſus nos prędicemus, noſtro
exemplo alios ad pietatis ſtudium inuitemus.In
his itaque & ſimilibus quæ perſonam Dauidis
attingunt,non typus, ſed hiſtoria & regula vitæ
obſeruanda eſt. Verum ſi typum reſpicis quem
Dauid geſſit, hoc in primis obſeruandum eſt,
quoniam Dauid moribus & factis, venturum
Chriſtum multis modis repræſentauit in iis Pſal
mis in quibus de ſe & ſuis rebus ſcripſit, ſolitus
eſt aſpergere multa quæ non tam ſibi, quam ei,
quem repręſentabat nempe Chriſto conueniũt.
Hinc eſt quod nunc Chriſtum eccleſiæ monar-
cham,nunc totius Eccleſię quæ eſt corpus Chri
ſti,imaginem repręſentet: Ex quo fit,nõ ſolùm,

vt multa quæ Dauidi historice tribuuntur, apte Christo accommodentur, verum etiam, vt hostes Dauidis, hostium Christi & Ecclesiæ typum gerant. Ex quo factum est, quod quæ Doëch Idumæo historice competunt, aptissime Iudæ tribuantur.

PROPHETIA SIMPLEX est prædictio rerum futurarum sine Typo, qualia multa sunt in Psalmis de Christo & Ecclesia, & eorum hostibus.

DOCTRINA VITÆ sæpè inculcatur in Psalmis: docetur ratio veri cultus Dei, inuitamur ad opera charitatis, & alia officia Deo grata. Huc pertinent protreptica quamplurima quę passim inseruntur in Psalmis, in quibus Dauid ad exercitia pietatis inuitat Ecclesiæ ciues.

POSTREMAM PARTEM materię Psalmorum παραδειγματικὴν nomino. In hac proponuntur plurima infirmitatis humanæ, lapsuum, pœnitentiæ, inuocationis, liberationum, gratiarum actionis, patientiæ, atque adeò omnium Christianarum virtutum exempla. Ob hanc causam doctissimi Theologi Græci & Latini, optimam veræ pietatis discendæ rationem in Psalmis proponi testantur. Nam quod præceptis generalibus traditur alibi, id illustribus exemplis tanquam depictum proponitur in Psalmis.

PORRO ex iis quæ hactenus a nobis dicta sunt, de generibus Psalmorum iudicare non erit difficile. Nam ex materiæ diuersitate, Generum differentia sumitur. Historia itaque & prophetia simplex Demonstratiuo generi subiiciũtur,

tur,quo etiam ἐπινίκια & triumphos referes. Doctrina vitæ partim Didascalico, videlicet, quum docetur quid faciendum sit quidve fugiendum, idque simpliciter: partim Iudiciali, cum obiurgantur remissiores: partim Suasorio, cum exhortatio ad officium subiicitur. Paradigmata ad Didascalicum genus & demonstratiuum aptè referuntur: nam quod docetur generalibus præceptis, idem in exemplis conspiciendum proponitur & demonstratur. De speciebus, quæ sub his generibus continẽtur, suis locis admonebimus.

REGVLÆ QVÆDAM

OBSERVANDÆ IN PSALmorum lectione.

PRIMA.

A Singulari ad vniuersale, & contra ab Vniuersali ad singulare, cum sunt eiusdẽ generis, & habẽt easdẽ causas, necessario cõcluditur. Quandoquidem Deus, qui est summe bonus, æqualem habet naturam, ex quo fit, vt apud eum non sit personarum acceptatio, sed causæ æstimatio, iuxta ipsius æternum decretum reuelatum ipsius voce. Hinc fit, vt quicquid vni cuipiam pio promittit Deus, vbi causæ non variant, ad totam Ecclesiam sanctorum rectè referatur: Et quicquid vni impiorum minatur Deus, toti Ecclesiæ malignantium accommodetur. Et contra. Similiter vt descriptio cuiusuis pij hominis, ecclesiæ descriptio censeatur, & contra. Sic etiam

de impio quouis & impiorum cœtu iudicandum eſt.

Secunda.

Omnes infirmitates, lapſus, caſtigationes, liberationes Dauidis, toti Eccleſiæ in genere accommodari poſſunt, quatenus ipſe typus eſt Eccleſiæ. Quæcunq; enim typo tribuuntur in Pſalmis, recte antitypo accõmodantur in nouo Teſtamento. Hinc eſt quod precatio Dauidis iam ſeneſcentis, recte accommodatur Eccleſiæ noſtri temporis. Ne proiice me (inquit) in tempore ſenectutis, cum defecerit virtus mea, ne derelinquas me. Pſal. 71.

Tertia.

Amplificationum modi admodum Dauidi familiares ſunt quatuor. Nunc enim eandem ſententiam mutatis nonnihil verbis repetit. Nunc affinem ſententiam, hoc eſt, quæ continetur ſub eodem genere, apponit. Nunc contrariorum collatione illuſtrat. Nunc generi ſpecies ſubiicit. Omitto alias exornationes, quæ ſunt in Pſalmis plurimæ.

Quarta.

Multi Pſalmi, ſunt Dramatibus perſimiles, in quibus pluribus perſonis, non expreſſis nominibus, oratio tribuitur.

Quinta.

Mutationes perſonarum in Pſalmis frequentes ſunt. Nunc enim a tertia ad primam vel ſecundam,

cundam, nunc econtra, a prima ad secundam vel tertiam itur.

Sexta.

In prophetiis præteritum tempus, ob certitudinem euentus pro futuro sæpius ponitur, in reliquis permutatio temporum & modorum vsitatissima est Dauidi, quę ex Peristasi sententiarum iudicabitur.

Septima.

In descriptionibus piorum & impiorum verba non tam circumstantiam actionis, quam habitum significant, hoc est, indicant, quid soleant pij & impij agere, & quodnam sit eorum studium, & quis conatus.

Octaua.

Multa typo tribuuntur improprie, quæ ipsius, antitypi nempe Christi propria sunt, qualia multa occurrunt in typicis historiis, quæ pręter rem gestam adumbrant aliam rem, vt supra admonuimus.

Nona.

Laudes piorum & reprehensiones impiorum, stimuli sunt. illę quidem ad imitationem, hæ vero ad fugam. Quarum, vt illarum finis est προτροπὴ & exhortatio ad pietatem, ita harum ἀποτροπὴ & dehortatio ab impietate & vitiis aliis.

Decima.

Allegationum dictorum ex Psalmis, vt ex re-

liquis ſcripturis, aliȩ adhibentur alluſionis tantum gratia, cum ſit alluſio ad vnum aliquod verbum. Aliȩ ob comparationem & ſimilitudinem accommodantur, vt *ô mors ero mors tua.* Aliȩ vt typi referuntur, vt: In omnem terram exiuit ſonus eorum: Aliæ vt ſint dogmatum probationes.

DE METHODO INTERPRETATIONIS.

VSitatam nobis Methodũ, in explanatione Pſalmorum ſeruabimus. Primũ enim ſummam Pſalmi explanandi proponemus, vt totus quaſi ſub vnũ aſpectũ ſubiiciatur. Deinde ordinem & diſpoſitionem ſubiiciemus. Nam ordinis & diſpoſitionis oſtenſio, rebus non exiguam lucem adfert. Et vt ordo & diſpoſitio fiat illuſtrior, verſus Pſalmorum numeris diſtinguemus. Tum adiiciemus exegeſin, vt genus ſermonis & Phraſis intelligatur, vna cũ indicatione doctrinarũ, & earum accommodatione ad noſtros vſus: Omnia, ex conſilio Pauli, referẽtes ad γνῶσιν καὶ αἴσθησιν, vt & mens recte erudiatur, & cor pio ſenſu tangatur in gloriam Dei. In his omnibus operã dabimus, vt nec nimia breuitate obſcuri, nec prolixitate ingrata ſimus moleſti. Atque ita mediam quaſi viam tenentes, ſperamus operam noſtram nec ingratam, nec inutilem fore auditoribus noſtris. Deus aſpiret conatibus noſtris in ſuam gloriam, & in Eccleſiæ Chriſti ædificationem. Amen.

PSAL-

PSALMVS PRIMVS.

QVONIAM omnes homines beatitudinẽ, vt ſummum bonum ſeu finem bonorum quærunt,& miſeriam ſempiternam fugiunt, vt ſummum malum: merito in limine Pſalmorum proponitur & diſſeritur hæc quęſtio: Quiſnam vere beatus,& quiſnam vere miſer dici & haberi debeat. Vt ergo definit eum beatum eſſe,qui ſegregatus ab impiorum conſortio, lege Dei oblectatur,Deoque obtemperat:Ita omnem legis Diuinæ contemptorem, & ſcelerate viuentem,miſerum eſſe pronuntiat. Quæ enim maior miſeria eſſe poterit,quam in extremo die obrui ſententia iuſti iudicis,ſegregari a conſortio ſanctorum,& adiudicari æternis pœnis?

SVMMA ERGO PSALMI HÆC EST.

QVemadmodum qui relicta falſa doctrina,& ſocietate impiorũ,amplectitur verbũ Dei,& iuxta illud viuit, beatus eſt,quia eſt in via beatitudinis: Ita miſer eſt,quiſquis a vera doctrina aberrans ſcelerate viuit. Si ergo Pſalmum in ſe ſpectes, generis eſt Didaſcalici: Si finem eius,eſt προτρεπτικός, *&* ἀποτρεπτικός. *Vult enim vt pietatem ſectemur, quo efficiamur beati,& vt impietatem fugiamus,quo in ſempiternam miſeriam non incurramus. Hinc facile eſt colligere,ad quem ſcopum totus Pſalmorum liber re-*

ferendus sit, videlicet, vt veram beatitudinem consequamur. Nam huic rei omnia quæ in Psalmis scribuntur, destinata sunt.

Ordo & dispositio Psalmi primi.

Iusti, & impij, quorum illi beati, hi damnati sunt, παράλλήλως *id est ex aduerso & coram comparãtur, idque ex contrariis causis, studiis successu, & exitu. Iustorum quidem seu beatorum nomine, veram Ecclesiam, impiorum vero & miserorum, falsam intelligimus, iuxta regulã primã, quam tradidimus. Dixeris ergo recte Psalmum hunc collationem veræ & falsæ Ecclesiæ continere, vt illi quidem nos adiungamus ab hac vero seiungamus, quo veram beatitudinem quam perdidimus consequamur.*

Ordo Psalmi est.

1. *& 2. versus, collationem iusti & impij seu beati & miseri in fundamento, seu in causis efficientibus continent, & hæc sit prima pars Psalmi.*

3 *& 4. versus studium, conatum & successum eorundem monstrant. Pius confertur Palmæ arbori, quæ semper viret & fructificat. Impius pulueri. Sit hæc secunda pars.*

5. *Exitum seu finem, cum iustorum, tum impiorum ostendit. Sit hæc tertia pars.*

6 *& postremus versus causam reddit cum fœlicitatis iustorum, tum miseriæ impiorum.*

EXEGE-

EXEGESIS PSALMI PRIMI CVM INDICATIONE DOctrinarum.

PRIMA PARS.

1. *Beatus vir qui nõ ambulauit in cõsilio impiorũ, & in via peccatorũ non stetit, & in sede derisorum nõ sedit.*

2. *Sed in lege Iehouah volũtas eius, & in lege eius meditabitur die ac nocte.*

HÆC descriptio iusti seu beati hominis, Vniuersalis est. Vir enim hoc loco quemlibet hominem, sine discretione sexus significat. Verba hîc posita ambulauit, stetit, sedit, meditabitur, non tam circumstantiam temporis, quam habitum significant. Constat autem hæc descriptio iusti seu beati hominis, negatione & affirmatione. *Negatio* ostendit quid fugiat, & a quo fugiat siue abstineat vir beatus & iustus. *Affirmatio* exponit, qua re vnice delectetur, & quodnam sit eius studium.

Quod autem a negatione incipit Propheta descriptionem hominis iusti & beati, causa est, quod qui bene agere cupiat, id est, qui iustus & beatus esse velit, primum à malo declinet necesse est, iuxta illud: Declina a malo & fac bonum *Psalm.*34. Nam vt Basilius ait in hunc locum scribens,

Est siquidem studium pietatis, instar scalæ qua ascenditur a terrenis ad cœlestia, a vitiis ad virtutem, à carnalibus ad spiritualia. Recte ergo a negatione incipit, dicens,

Beatus vir qui non ambulat in consilio impiorum, & in via peccatorum non stat, & in sede irrisorum non sedet. Hæ tres sententiæ affines sunt, & continentur sub hoc genere. Beatus vir qui abhorret a doctrina & cõsortio impiorũ. Distinguũtur autem sic: Impius ambulat in cõsilio, peccator stat in via, irrisor sedet in sede. Ergo impius est hoc loco, qui ambulat

vagabundus,& nunc hanc nunc illam relligionem,sine verbo Dei sectatur. *Peccator* qui stat, hoc est,perseuerat in peccatis suis sine pœnitentia: Est enim peccatorũ via, turpis & vitiosa viuendi ratio. *Irrisor* sedet,& secure omnẽ relligionẽ ridet,quales sunt prophanæ gentes, & multi titulotenus Christiani. Hos non imitatur vir beatus, nam nec ambulat dubius vt qui fluctuet opinionũ diuersitate: nec stat in via peccatoris,quia peccans statim surgit,& ad rectum vitæ cursum redit.Nec sedet cum irrisoribus,sed declinat ab eorum congressu,& familiaritate.

Altera pars descriptionis iusti & beati hominis est affirmatiua,hæc videlicet.

Sed in lege Iehouah voluntas eius, & in lege eius meditabitur die ac nocte. Hic ordine explicanda sunt.

1. Nomen Iehouah.
2. Quænam sit lex Iehouah.
3. Quid voluntas hoc loco significet.
4. Qualis meditatio legis Iehouah requiratur.

I. *Iehouah* est proprium Dei nomen, incommunicabile prorsus creaturis,ab essendo dictum, propterea quod Deus solus a se existat,ideoque semper existens, omnibus rebus virtutem existendi communicet & suppeditet. Ex quo ipsius æternitas,potentia,bonitas,sapientia,prudentia & cultus concluditur:Hæc simul cogitentur,quoties hoc nomen Iehouah occurrit in Scriptura. Quare quum illud legimus sæpe Christo tribui, sciamus Christum verum & æternum Deum esse.

II. *Quænam est lex Dei, de qua hic loquitur?* Lex Dei hoc loco,non opponitur Euangelio,sed complectitur omnem doctrinam Dei,& omne verbum Dei,scilicet, normam vitæ,promissiones & comminationes legis. Item, Euangeliũ,& Euangelij promissionem gratuitam,cuius encomion lege *Psalmo* 119. Breuiter. Lex Iehouah in genere est quicquid Deus loquitur in scripturis,in veteri & nouo testamento.

III. *Voluntas* hoc loco significat, non eam facultatem (scilicet potentiam liberam & expeditam) qua simpliciter eligimus quod placet, & auersamur quod displicet: Sed est talis facultas,qua non solum volumus simpliciter,quod bonum esse iudicamus,sed etiam ardẽtissime amamus,& cum

summa

ſumma animi voluptate expetimus, & in eo adepto oble-ctamur vehementer. Vir ergo iuſtus ſeu beatus, vult legem Dei, eaque oblectatur, quia bonam eam iudicat eſſe. Eſt enim bonum voluntatis obiectum proprium. Sed *Cur bona lex*? Quia ad ſummum bonum, nos quaſi manu ducit, nempe ad Deum, vt ei fide & amore iuncti beati ſimus, & a ſummo malo nempe Diabolo, nos abducit, ne efficiamur ſempiternum miſeri. Cæterum, quoniam talis voluntas non poteſt eſſe a carne & ſanguine, in hac corrupta natura, neceſſe eſt Prophetam hîc loqui de homine regenerato ſpiritu Dei, & ſanctificato fide: Huius enim ſolius voluntas & voluptas ſumma eſt verbum Dei. Hinc eſt quod Dauid anteponit verbum Dei Vniuerſæ gloriæ, omnibus voluptatibus carnis, & omnibus opibus mundi. Ita enim ipſe ait *Pſal.* 119. Melior mihi lex oris tui, ſuper millia auri & argenti. Item: Quam dulcia faucibus meis, eloquia tua, ſuper mel ori meo. Et: Teſtimonia tua, gaudium meum, & viri conſiliarij mei. Item: Oblectabor in mandatis tuisque dilexi. Et cauſam apponit cum ait: Pax multa diligentibus legem tuam.

IIII. *Qualiſnam debet eſſe meditatio legis Dei?* Nocturna & diurna. Pius enim homo in hoc totus incumbit & intentus eſt, vt verbum Dei legat, audiat, intelligat, cogitet, ſcrutetur, contempletur, iuxta illud credat, vitamque ſuam ad normam illius componat in gloriam Dei, idque cum in aduerſis tum in proſperis. Philoſophi commorantur in contemplationibus rerum. Chriſtianus in contemplatione verbi Dei. Hactenus qualis ſit homo, cui hîc promittitur beatitudo dictum eſt. Iam quænam beatitudo vera ſit, & quę eius cauſa videamus.

Pſalm. 144. duplicem beatitudinem proponit. Vnam mundi, Alteram, quæ piorum propria eſt. Mundus in abundantia rerum, in bona valetudine, in tranquillitate animi collocat beatitudinem. Pij autem etſi bona illa in benedictionibus diuinis ponunt, & quum illis affluunt, prædicant Deum authorem: hanc tamen vnam ſolidam & veram beatitudinē pręferunt, quod ſint populus Dei, habeantq; Deum ſibi fauentem & propitium, ac datorem vitæ æternæ. *Pſal.* 146. Beatus cuius Deus adiutor eius, ſpes eius in Iehouah Deo ipſius. Verum illa mundi beatitudo etſi benedictio Dei

est, inconstans tamen est & temporaria, & habet multa admixta mala. Piorum autem, constans est & sempiterna.

Sed hîc obiiciat aliquis. Beatus est qui nullo adiuncto malo bonis abundat. At pij in hac vita qui peccatis multis obnoxij sunt, & variis fortunæ casibus, qui huius mundi laqueis tenentur, qui insidiis diaboli & membrorum eius expositi sunt, quomodo quæso possunt esse beati? Respondeo. Aliud est esse in via beatitudinis & habere ius beatitudinis, aliud venisse in possessionem beatitudinis. Qui sunt in via ad beatitudinem, dicuntur beati respectu prioris status, in quo sub peccato, ira Dei, iure mortis & damnationis erant. Nunc autem sunt liberati a peccato, ira Dei, iure mortis & damnationis, & habent Deum propitium, adiutorem & protectorem, qui ipsos, modo sua culpa a via recta in qua sunt non deflexerint, beabit verissime suo tempore: hoc est post emigrationem animæ a corpore: & perfecte tandem post resurrectionem corporum. Tunc enim abundabunt summo bono, fruitione nempe Dei: nullo adiuncto malo aut metu mali. Atque ita discernendum est inter ius & possessionem beatitudinis. Ius habemus donec recta ad beatitudinem tendimus: possessione gaudebimus in vita æterna.

Sed quænam est causa huius beatitudinis? Discernendum est accurate inter causam veræ beatitudinis, & beatorum qualitates, conatus, studia & actiones, qualia in hoc Psalmo describuntur, & alibi. Causa itaque veræ beatitudinis *Psalm.32.* his verbis exponitur. Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus vir cui non imputauit Dominus Iehouah peccatum. Causa ergo veræ beatitudinis est remissio peccatorum, propter meritum Christi, quem fide apprehendimus in vera pœnitentia. Beati omnes ait *Psal.2.* qui confidunt in eo. Credenti enim non imputatur peccatum, quod ipse fecit, sed Christi iustitia, qua iustus & beatus apparet in conspectu Dei. Verum, quoniam fides hæc qua apprehendimus Christum, & accipimus remissionem peccatorum, cum iusticia Christi, mater est vniuersalis obedientiæ, ex fide recte concluditur obediẽtia, & ex obedientia fides, & ex vtrauis beatitudo. Vt, Dauid credit, ergo diligit, Declinat a malo & facit bonum. Et Dauid declinat a malo & facit bonum, igitur credit, Dauid credit, ergo

beatus,

beatus. Beatus ergo habet remiſſionem peccatorum. Item: Dauid declinat a malo & facit bonum, ergo eſt beatus iuxta regulam: Quando plura depēdent pariter ab vna eademque cauſa, valet conſequentia, & a cauſa, ad pariter dependentia, & a dependentibus ſingulis ad cauſam, & a dependentium quouis, ad quoduis aliud, idque tum affirmatiue tum negatiue. De peccatrice, *Luc* 7. dicitur: Multa ſunt ei remiſſa peccata, quia dilexit multum. Hic nec dilectio mulieris, eſt cauſa remiſſionis peccatorum, nec remiſſio peccatorum eſt cauſa dilectionis ſimpliciter. Sed fides vtriuſque cauſa eſt. Verum quia pariter dependent dilectio & remiſſio peccati a fide, valet conſequentia a dilectione ad remiſſionem peccatorum, & rurſus a remiſſione peccatorum ad dilectionem, quia hæc duo pariter a fide dependent. Hæc regula obſeruanda eſt, ne perperam cum Papiſtis, ex effectis cauſas, & ex cauſis effecta faciamus. Habemus ergo cur Dauid pronuntiat beatos, qui relicta ſocietate impiorum lege Dei oblectantur. Nam hæc pariter dependent a fide, quæ eſt cauſa beatitudinis. Vtitur autem ſcriptura hac loquendi forma, ne quis ſpectro fidei, more hypocritarum, ſe fallat.

Cæterum quia hypocritæ multa faciunt, quæ in ſpeciem videntur bonæ arboris fructus eſſe, vt phariſæus Euangelicus, tenenda eſt hæc regula: Qui facit multa laudabilia in ſe, & depræhenditur indulgere ſibi in aliqua re, vt ſciens & volens aliquid expreſse prohibitum faciat, ſcito ipſius religionem vanam eſſe: nam in viis Domini non ambulat, ſed operatur iniquitatem. Regula enim hæc Dauidis eſt *Pſalm.* 119. Non operantur iniquitatem, qui in viis Domini ambulant. Item: Tunc non confundar cum reſpexero ad omnia mandata tua. Eſt proinde vera obedientia erga Deum vniuerſalis & copulatiua, & inſtar catenæ connexa, quemadmodum ex ſequentibus rationibus manifeſtum eſt.

Prima.

Vnus, idemque Deus, ſuper omnia diligendus, totius legis obedientiam pariter poſtulat. Qui ergo legiſlatorem diligit, vt omnia imperata facere, ita omnia interdicta cauere conatur. Nihil enim negligi poteſt, ſine legiſlatoris contemptu: proinde obedientia copulatiua eſt.

Secunda.

Cum Filius Dei affirmat ſecundum præceptum de dilectione proximi,ſimile eſſe primo,de dilectione Dei,ſignificat partes dilectionis ita connexas eſſe vt ſeparari non debeant. Ex quo ſequitur copulatiuam debere eſſe obedientiam.Ideoque Paulus *Rom.* 13. ait, Qui diligit alterum, legem impleuit,ſcilicet,ſecundum partes legis,vt Paulus ait, Nam ſecundum gradus partium, nemo in hac vita legem impleuit,præter vnum Ieſum Chriſtum.

Tertia.

Cum Iacobus ait:2. Qui labitur in vno,omnium reus eſt, indicat connexum eſſe reatum totius legis, quare & obedientia connexa erit. Neque tamen hinc ſequitur reatum eſſe parem,aut peccata eſſe paria.Non enim pari pœna puniuntur.

Quarta.

Tunc non confundar, inquit Dauid, cum reſpexero ad omnia mandata tua *Pſalm.*119. Qui ergo vnum aliquod mādatorum volens negligit, confunditur coram tribunali Dei.Eſt proinde obedientia copulatiua.

Quinta.

Spiritus fidei,non poteſt ſibi contrarius eſſe. Cum ergo ſpiritus fidei hominem totum Deo ſubiicit, vniuerſalem profecto,& copulatiuā obedientiam poſtulat. Et quoniam fides operatur per charitatem, id eſt, agit quicquid ſuadet charitas iuxta normam iuſticiæ,quæ eſt lex Dei,fieri nō poteſt,vt vllum præceptum prætermittat,cum omnia ex charitatis fonte fluant.

Sexta.

Neceſsitas conſeruandæ bonæ conſcientiæ requirit vniuerſalem obedientiam.Qui enim ſciens & volens facit aliquid contra voluntatem Dei,conſcientiam vaſtat, fidem amittit,& mandatum dilectionis tranſgreditur. Ideo Paulus ait:1. *Tim.* 1. Milita bonum certamen, retinens fidem & bonam conſcientiam,qua quidam amiſſa,naufragium fidei fecerunt.

Septima.

Finis iuſtificationis ex fide in hac vita eſt ſanctificatio, ſeu no-

ſeu nouitas vitæ *Rom.6.*quæ nouitas facit, vt declines a malo & facias bonum:hoc eſt,vt renunties Diabolo & eius operibus. & ſeruias Deo in iuſtitia & ſanctitate vera. Hæc ſeruitus recta non eſt, nec placet niſi iuxta normam totius legis fiat. Erit igitur obedientia Deo grata copulatiua,ita vt omnes partes legis complectatur & nullam excludat. Has ſeptem rationes opponamus iis qui ſuos prauos affectus ſecuti,putant ſe pios & relligioſos eſſe, ſi Deo in pleriſque,vt illi aiunt,obediant & interim ſibi in nonnullis propter ſua commoda & lucra indulgeant, cogitantes ſe aliquando reſipiſcere velle, quando ſuis affectibus ſatiſfecerint. Quorum vanitas omnino damnanda eſt.

SECVNDA PARS.

3. *Et erit tāquam lignum vel arbor plantata iuxta riuulos aquarum, quæ fructum ſuum dabit in tempore ſuo. Et folium eius non marceſcet, & omne quod faciet proſperabitur.*

4 *Non ſic impij, ſed tanquam palea quam diſpellit ventus.*

HI duo verſus conferunt iuſtum & impium,in ſtudiis contrariis, conatu & ſucceſſu in hac vita. Idque admodum aptis ſimilitudinibus. Iuſtū enim palmæ arbori, vt ex periphraſi manifeſtum eſt: Impium verò paleæ ſeu glumæ confert. *Pſalm. 92.* ſine periphraſi iuſtum palmæ comparat cum ait: Iuſtus vt palma florebit.Hic *Primo* notandum eſt,quod Dauid non comparat iuſtum arbori vt primum natæ ex ſemine, ſed tranſplantatæ in aliud ſolum. Qua re ſignificatur, quod prima noſtra natiuitate, quæ ex corrupto eſt ſemine, ſit vitioſa & corrupta, vt opus ſit noua natiuitas, quæ fit dum inſerimur Chriſto,tanquam ſurculi,& plantamur manu Dei, in domo Dei, iuxta dictum *Pſalmi 92.* Plantati in domo Domini,florebunt. Vt ergo arbor Palma plantata ad riuulos aquarum, ſemper viret,floret,ſuo tempore fructificat, & onus impoſitum ſuſtinet:Ita homo iuſtus, qui tranſplantatus, id eſt de nouo plantatus eſt in Chriſto Ieſu, irrigatus gratia ſpiritus ſancti,ſemper viret, floret, & ſuo tempore fructificat, nec mole ærumnarum preſſus abiicit confeſsionem. Ex fide enim obedientiam dulciſsimum fru

ctum profert, gratum Deo & hominibus. Et in fide & obedientia perseuerat vsque ad finem, ex quo fit vt quicquid hic faciat aut patiatur, prospere succedat, iuxta regulam: Omnia diligẽtibus Deũ cooperantur in bonũ *Rom*. 8. adeò vt etiam mors iusti sit pretiosa in conspectu Dei, vt Abelis, Esaiæ, Stephani, & aliorum martyrum Christi, quorum confessio in extremo vitæ halitu, sacrificium Deo longe grauissimum erat.

Impium autem confert paleæ seu glumæ, quæ, cum frumentum per agricolam ventilatur, vento dispellitur, quo frumentum purgatum & in vnum locum collectum conseruetur, abiecta palea inutili. Oseas ad eundem modum cap. 13. dicit peccatores perituros sicut gluma turbine rapta de area dispellitur. Huc etiam Ioannes Baptista allusisse videtur *Math*. 3. vbi in hunc modum de Christo loquitur. Cuius ventilabrum in manu ipsius, & permundabit aream suam; & congregabit triticum in horreum suum, paleas autem exuret igni inextinguibili. Hæc comparatio incitet pios ad perseuerantiam in fide & obedientia, admoneat etiam pios vt cito resipiscant, terrorem incutiat improbis, qui bus pœnas ęternas comminatur: vnumquẽque ad examen sui ipsius vocet, vt exploret an sit inter arbores fructiferas in domo Domini plantatas, aut paleas comburẽdas, necne?

TERTIA PARS.

5 *Ideo non surgent impij in iudicio, & peccatores in societate iustorum.*

HIC exitũ & finem iustorum, & impiorum describit: in quo vt iustorum fœlicitas æterna, ita impiorum miseria sempiterna declarabitur, videlicet in iudicio Dei. Est autem iudicium Dei, constans sententiæ diuinæ in verbo reuelatæ executio, cum in puniendo, tum in miserendo, & est duplex. *Vnum* quod quotidie exercet, nunc occulte, nunc aperte. *Alterum* extremum, de quo hic Psalmi locus intelligendus est. Nam filius Dei constitutus iudex viuorum & mortuorum, quemadmodum in Symbolo profitemur, venturus ad iudicium excitatis mortuis, omnibus reddet iustis quidem beatitudinem, solidam & veram, ex gratia, fidei & obedientiæ suæ mercedem. Impiis vero sempiternam miseriam, suæ diffidentiæ & contuma-

ciæ

ciæ mercedem, ſine omni ſpe veniæ, & mitigationis pœnarum. *Matth.25.* Quod autem hunc verſum ad extremum iudicium refero, in quo ſeparabuntur hœdi ab agnis & impii remouebuntur a ſocietate iuſtorum, hanc rationem habeo. Non eſt dubium Prophetam voluiſſe plene deſcribere beatitudinem iuſtorum, & miſeriam impiorum. Quæ ſane deſcriptio plena non eſſet, ſi hæc intelligerentur de ſucceſſu in hac vita tantum. Recte ergo perpendamus verba Prophetæ. Non dicit, Impii non reſurgent ad iudicium, ſicut Origenes intellexit hunc locum. Nam omnes vere reſurgent ad iudicium boni & mali, & ſiſtentur coram iuſto iudice Chriſto. Sed dicit, Impii non ſurgent in iudicio, id eſt cauſa cadent & non ſtabunt cum iuſtis in iudicio. Sed oppreſsi hac iudicis ſententia: Ite vos maledicti in ignem æternum, confundentur. Atque ita ſeparati a ſocietate iuſtorum, ſemper miſeri erunt. Nam triplici reatu cõſtringuntur, videlicet reatu naturæ communis, ob lapſum primorum parentum, contumaciæ aduerſus legem Dei, & contemptus Dei, qui omnium reatuum maximus eſt.

Porro diſcrimen inter impium & iuſtum, quoties inter ſe opponuntur, hoc obſeruandum eſt. Vt impius dicitur, cum is qui relligionem nullam aut falſam habet, vt Epicurei, Ethnici, Hęretici, ex quo fit vt veram relligionem & eos qui eam retinent perſequantur, tum is qui moribus eſt inquietus, concupiſcentiis carnis indulgens, & proæreſi malus, etſi interdum quædam vtilia & laudabilia facit: Ita iuſtus eſt, cum is qui veram relligionem habet amatque, ex quo fit vt a conſortio impiorum abhorreat, & ſe ſocietati piorum adiungat, tum is qui moribus eſt ad normam verbi Dei compoſitus, concupiſcentiis carnis repugnans, & proæreſi bonus, &, ſi interdum ex infirmitate & incogitantia labitur, mox ſe in rectum vitæ curſum erigit. Hic alias in ſcripturis *Sanctus* dicitur, propterea quod ſegregatur a prophanitate mundi, applicatur aræ Chriſto per fidem, & fit oſtia Deo grata, per Ieſum Chriſtum. Cuſtodi (inquit Dauid *Pſalm.86.*) animam meam, quia ſanctus ſum, ſaluum fac ſeruum tuum Deus meus, ſperantem in te. Hęc volebam adiicere, ne quis iuſtum intelligat hominem perfecte & abſolute implentem legem Dei, qualis nullus in orbe fuit, poſt lapſum primorum parentum, præter vnum Ie-

ſum Chriſtum. Sic enim Dauid inquit. Non intres in iudicium cum ſeruo tuo, quia non iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis viuens. *Pſalm.* 143.

QVARTA PARS.

6. *Quoniam nouit Dominus viam iuſtorum, & via impiorum peribit.*

Ratio vtriuſque eſt, videlicet fœlicitatis iuſtorum & miſeriæ impiorum. Quoniam (inquit) nouit Iehouah ideſt approbat fidem & obedientiā iuſtorum, quæ illorum via eſt in hac vita quæ ducit ad ſalutem. Et via impiorum peribit, id eſt, Iehouah non nouit viam impiorum, id eſt reprobat impiorum infidelitatem & contumaciam quæ eſt illorum via ducens ad interitum. Nam quum dicit, *Via impiorum peribit.* Senſus eſt: Impij peribunt in ſua via, quæ eſt mendacii & iniquitatis. Hic notetur quid ſit via in ſcripturis. Via in ſcripturis quum de homine agitur, eſt ſuus cuiuſque viuendi agendique mos, ſiue bonus ſiue malus: Metaphora a viatoribus ſumpta. Vt enim viator ingreſſus viam, tendit ad locum aliquem tanquam metam profectionis ſuæ: Ita homines viuendi agendique ratione, tendunt ad metam vitæ æternæ vel mortis æternæ, illa ingrediuntur iuſti hac impii. Vt ergo qui aliquo tendit, cauere debet, ne erret, ne labatur, aut cadat, ne deficiat: Ita iuſtus caueat ne a via verbi aberret, ne cadat in via ſub onere peccati, ne deficiat ſegneſcens. Opus eſt ergo timore Dei, qui nos in via contineat, & a caſu liberat, & ne deficiamus iuuat. Via Dei, eſt vſitatus Dei agendi modus ſeu mos. Item viuēdi ratio homini a Deo præſcripta, quæ & via hominis dicitur, dum in ea ambulat, vt in *Pſalm.* 119. Non operantur iniquitatem, qui in viis eius ambulant. &, Vtinam dirigantur viæ meæ, ad cuſtodienda ſtatuta tua.

Vſus Pſalmi primi.

Porro vſus huius Pſalmi erit: Precari Deum Patrem, vt nos in Filio ſuo ita regeneret, & iuſtificet

ſtificet vt verbum Dei, humanæ gloriæ omnibus opibus & voluptatibus hominum anteponamus, & in eo oblectemur, quo efficiamus arbores ſucci plenæ, vites fructiferæ in gloriam Dei. Vtque ita in via fidei & obedientiæ vſque ad finem vitæ progrediamur, vt tandem promiſſam beatitudinem conſequamur per Chriſtum Ieſum.

PSALMVS SECVNDVS.

Summa Pſalmi ſecundi.

DAVID poſt multos exhauſtos labores in ſtabiliendo regno Iſraelitico, ſubiugatis vicinis gentibus & redactis etiam in ordinē decem tribubus, quæ illi diu reſtiterunt, oculo prophetico intuetur Chriſtum & regnum Chriſti (Nam vt rex Dauid typus erat Chriſti regis, ita externum illud regnum, Chriſti regnum figurabat) & analogice de Chriſto & eius regno in hoc Pſalmo vaticinatur. Proinde ſumma Pſalmi hæc eſt. Quemadmodum Dauidem & regnum Dauidis impugnarunt, non ſolum vicinæ gentes, ſed etiam ipſius incolæ, nempe, decem tribus: quorum tamen conatus, ſic Deo ordinante irritus eſt factus. Ita futurum eſt vt Chriſtum & regnum Chriſti ſint oppugnaturi, non ſolum gentes, verum etiam populus qui ſe Dei populum eſſe gloriatur. Sed irriti erunt eorum labores Deo Patre excitante a morte Filium, & collocante

eum super ecclesiam regem, in quo qui confidunt beati erunt. Quod autem Psalmus hic sit Dauidis, testis est Petrus, & quod sit de Christo eiusque regno intelligendus, testatur spiritus sanctus Acto. 4 & 13. Hebr. 1. & 5. Apocal. 2. & 19. Et Apostoli propriissime Psalmum hũc accõmodant historiæ Christi, in qua Pilatus, Herodes, & ex populo Pharisæi & sacerdotes Christi regnũ abolere conati sunt. Est tamẽ iuxta regulam supra traditam in genere accommodandus omnibus hostibus Christi & Ecclesiæ omnium temporum, quibus inuitis stabile manebit Christi regnum, quod est Ecclesia.

Ordo & dispositio Psalmi secundi.

Hic Psalmus Dramaticis similis est. Non enim vnius personæ continuam orationem continet, sed introducit varias personas loquentes, quarum tamen supprimit nomina: quæ res facit, vt obscurior videatur hic Psalmus, sed notatis personis introductis in hoc Psalmo, & collata prophetia cum euentu, sententia ipsa & planissima erit, & piis mentibus iocundissima.

In 1. & 2. versu Propheta ipse admirabundus loquitur, & in persona Ecclesiæ veluti triumphantis, interrogat, cur populi & gentes tanto tumultu conuolent, & consilia ineant aduersus Iehouah, & Christum eius? Quorum decretum & sententiam de non admittendis legibus Christi, de imperio eius non ferendo per Mimesin (qua ipsos suam sententiam proprio ore referentes facit) apponit in 3. versu. Atque hæc sit prima pars Psalmi.

Deinde in 4. 5. & 6. versibus Propheta rursus loquitur

quitur ac vaticinatur Deum irritos facturum improborum conatus ac pœnas tandem sumpturum de contumacibus. Atque hæc sit secunda pars Psalmi.

Tum in 7. versu, Filius loquitur, breuiter exponens decretum Patris de regno suo stabiliendo per resurrectionem suam ex mortuis. Sit hæc tertia pars Psalmi.

Præterea in 8. & 9. versibus Pater loquitur, & promittit Filio petenti amplissimum imperium, ac victoriam super hostibus suis. Sit hæc quarta Psalmi pars.

Postremo in versibus 10. 11. & 12. Propheta rursus loquitur, & exhortatur reges & potentes mundi, vt Christo regi homagium præstent, alioqui perituri. Et simul addit Epiphonema, pronuncians beatos fore omnes, qui in hunc regem crediderint, & subindicans miseros fore omnes qui hunc regem aspernati fuerint. Est proinde hic Psalmus, si materiam spectes, partim propheticus & Didascalicus, partim exhortatorius: si finem, consolatorius.

EXEGESIS PSALMI SECVNDI CVM INDICATIONE doctrinarum.

Prima Pars.

1. *QVare fremuerunt gentes, & populi meditabuntur vanum?*

2. *Astabunt reges terræ, & principes consultarunt vna aduersus Iehouah, & aduersus Christum eius.*

3. *Dirumpamus vincula eorum, & proyciamus à nobis funes ipsorum.*

PRimi duo versus continent verba Dauidis, oculo prophetico tanquam rem præsentem intuentis insaniam mundi opponentes se Christo. Ponuntur ergo hic verba præterita & futura: pro verbis præsentis temporis. Est enim hic sensus: Quare gentes congregatæ adeo fremunt? Quare populi tam vana meditantur & loquuntur? Quare reges terræ, & eorum consiliarij vna assistunt & consilia capiunt aduersus Iehouah, & aduersus Christum eius regem cœlorum? quasi diceret. O quanta insania est, quod homines se Deo Regi cœlorum opponunt, quod perditi peccatores saluatorem, non solum non recipiunt, sed etiam omnia sua consilia eo conuertunt, vt ipsum e medio tollant, ac eius regnum aboleant. Quæ ingratitudo maior esse poterit? Inest ergo in verbis Dauidis vehementissima increpatio ingratitudinis, & tacita pœnarum comminatio. Sed

Quænam quæso huius tantæ insaniæ causa fuit? Opinio relligionis anticipata, qua nihil potentius, nihilque difficilius cu ratu esse solet: præsertim si longo tempore confirmata, maiorum authoritate approbata, & exemplis illustrium personarum roborata fuerit. Hinc gentes suam vanitatem veram relligionem putantes, & optimam esse contendentes, & Iudæi Mosis authoritate, etsi falso, se tuentes, vtrique Christo, qui & vanitates gentium & corruptelas Iudæorum taxabat, se opponunt, eumque e medio tanquam blasphemum tolle-

re conati

re conati ſunt, ſed fruſtra. Eadem cauſa eſt cur multi ſe veræ relligioni opponunt. Quilibet enim conceptam opinionem de relligione mordicus tuetur, & ſe niti verbo Dei gloriatur, quemadmodum & nos facimus. *Quid* (inquies) *igitur faciendum in tanta opinionum varietate, quum omnes ad verbum Dei prouocant?* Veriſſimum eſt, verbum Dei vnicam eſſe regulam, ad quam relligiones ſunt probandæ: Sed verbum Dei intellige recte intellectum, iuxta totius ſcripturæ conſenſum, ex collatione plurium dictorum de eadem re, ex conſenſione purioris Eccleſiæ. Hinc enim intelligitur, quæ vniuerſaliter, quæ particulariter, quæ ſingulariter, quæ proprie, quæ figurate, ſecundum quid, & propter quid dicantur. Oportet (inquit Tertullianus) ſecundum plura pauciora intelligi. Et, ne vnus ſermo alia multa ſubuertat, ſecundum omnia potius, quam aduerſus omnia intelligendus erit. Huc ſententia Hebræorum, quam citat Munſterus pertinet. Qui non aduertit, quod ſupra & infra in libris ſcribitur, is peruertit verba Dei viuentis. Breuiter. Omnis interpretationis fundamentum ſit Symbolum Apoſtolicum in proprio verborum ſenſu acceptum: quod qui retinet incorruptum, verus eccleſiæ Dei ciuis eſt, & membrum Chriſti, etiamſi & ab hominibus omnibus, & ab angelis, vt Hæreticus damnaretur.

Porro cùm Dauid diſtribuit aduerſarios Chriſti in gentes & populos. Gentes quidem intelligit eos, qui non erant de Iacob patriarcha nati. Per populos vero qui ſecundum carnem de Iacobi familia fuere, non autem ſecundum promiſſionem. Etſi autem hæc hiſtorice, vt diximus, Dauidi cōpetunt (huic enim vicinæ gentes & tribus decem de populo Iudaico ſe oppoſuerunt, ac variis conſiliis conabantur Dauidis imperiū abolere conatæ ſunt) Secundū veritatem tamen typo reſpondentem, Chriſto Domino optime & veriſſime congruunt, ſicuti Petrus hiſce verbis teſtatur. *Acto.* 4. Domine Deus tu es qui feciſti cœlum & terram, mare & omnia quæ in eis ſūt, qui per os Dauid pueri tui dixiſti. Quare fremuerūt gentes, & populi meditati ſunt inania? aſtiterūt reges terræ & principes conuenerunt in vnum aduerſus Dominū & aduerſus Chriſtū eius. Conuenerunt enim verè aduerſus ſanctū tuum Filiū, quem vnxiſti (regem) Herodes & Pontius Pilatus cum gentibus & populis Iſrael, vt facerent

quæcunque manus tua & consilium decreuerunt fieri. Atque ita videmus quomodo euentus prophetiæ & veritas typo respondeat. *Marc*.3. dicitur. Abeuntes Pharisæi statim cum Herodianis consilium faciebant aduersus eum, quomodo eum perderent. *Iohan*.11. Collegerunt principes Sacerdotũ & Pharisæorum consilium, & dicebant: Quid faciemus, quia hic homo signa multa facit? si dimittimus eum, omnes credent in eum. Caiphas autem sententiam consilii concludens, ait: Expedit vobis vt vnus moriatur pro populo, & non tota gens pereat.

Hic locus & docet, & monet, & consolatur Ecclesiam.

Docet irritos fore labores & deliberationes mundi cõtra Christum, & eius corpus quod est ecclesia. At (inquies) Multi prophetæ prædixerunt Christi mortem & persecutionẽ Ecclesiæ. Non ergo frustra videntur moliri esse hostes Christi aduersus Christum & eius ecclesiam? Respondeo. Hæc vox *in vanum*, seu *inaniter*, expectationem hostium Christi vanam fore indicat. Illi expectabant vt Christus occisus, maneret mortuus cum sua doctrina: sed hac sua expectatione frustrati sunt. Hæc ergo vox *in vanum* etsi obscure, Christum tamen fore victorem mortis per suam gloriosam resurrectionem, in qua & membrorum liberatio inchoata est, significat. Nã si non fuisset mortis victor Christus, ipsius hostes & victores non inaniter triumphassent. Cum ergo irritos fore prædicit Propheta eorum conatus, Christum victorẽ fore mortis affirmat. Atque ita hoc loco Dauid obscure victoriam Christi, per ipsius gloriosam resurrectionem, docet.

Monet hic locus quod Ecclesia seu Christus in suis membris, semper sit habiturus hostes, eosque in mundo potentissimos, videlicet multos reges, principes & eorũ consiliarios. Semper enim similis est sibi satan in suis membris, & semper Deus vult pios conformes fieri filio suo, quos olim statuit cum eo glorificare.

Consolatur hic locus nos & Christi exemplo, qui tandem gloriosus victor euasit, & communi Ecclesiæ sorte, quæ ideo hic cum Christo patitur, vt olim cum illo glorificetur. Opponamus igitur momentaneæ huius mundi afflictioni, æternum gloriæ pondus, & cum Dauide in medio afflictionum, in spiritu triumphemus. spes enim nostra, non confundit sperantes.

Tertius versus in quo futura pro imperatiuo ponuntur, conclusionem consultationum hostium Christi habet. Dirumpamus vincula eorum & proiiciamus a nobis funes eorum. Per *Vincula* leges, per *Funes* imperium intelligamus. In secundo versu nominat Iehouah, & Christum eius. In hoc tertio simul complectitur membra Christi, nempe Apostolos & alios Euangelij Christi præcones, quos cum Iudæi, tum alij Tyranni persecuti sunt vt videre est in actis Apostolicis, & Ecclesiæ historia omnium temporum. Typus autem & ἀντίτυπον hoc est, veritas vmbræ respondens hoc modo conferuntur. Quemadmodum olim Palæstini & Saulis fautores post mortem ipsius, excutiendum esse imperium & iugum Dauidis dolo & vi statuerunt: Ita mundipotentes cum suis consiliariis, statuunt Christi imperium prorsus abolere, propterea quod Euangelium vincula & funes esse definiunt, quibus constringuntur, ne suis affectibus secure indulgeant. En quale iudicium mundi sit de Euangelio & Christi regno: putat graue & minime ferendum iugum esse, quo tamen filiis Dei nil iocundius est aut suauius. Non sentit miser onus peccati quo premitur, & sub quo tandẽ miserrime peribit. Tanta est insania mundi & peruersitas, vt tanquam phreneticus salutaria remedia aspernetur, & medicum violenter inuadat. Nos ergo Patrem Christi audiamus, qui dicit *Matth.17.* Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui, hunc audite. Nos filium Patris audiamus, hac voce inuitantem nos omnes ad salutem *Mat. 11.* Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Item: Tollite iugum meum super vos, & discite a me, quod mitis sim & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris. Iugum enim meum facile est, & onus meum leue est. Est proinde vox Euangelij non seruitutis, vt hostes Christi existimant, sed libertatis vox.

SECVNDA PARS.

4. *Habitans in cœlis ridebit, & Dominus subsannabit eos.*

HIc rursus in 4. & 5. versibus Propheta loquitur, & Deum Patrem, in 6. loquentem introdu-

5. Tunc loquetur ad eos in ira sua, & in furore suo perterrebit eos:

6. Et ego vnxi regem meum, super Syon montem sanctum meum.

cit, & causam reddit cur hostes Christi vanitatis arguat. Et concluditur eorum vanitas hoc argumento: Omnis labor hominũ versantium in terra, vel potentissimorum, susceptus aduersus Deum habitatorem cœlorum, erit vanus & irritus: Labor gentium & Iudæorum aduersus Christum & eius regnum, suscipitur contra habitantem in cœlis: Ergo eorum labor irritus erit & vanus. Ridetur enim iuste eorum impietas, dum quod se obtinuisse sperant, amittunt. Manebit ergo rex Christus, & manebit ipsius Ecclesia, vel inuitis portis inferorum. Hoc fundamento nititur articulus fidei nostræ. Credo Ecclesiam sanctam, sanctorum communionem.

Hinc nos doctrinam, admonitionem & consolationem hauriamus.

Doctrina verbis expressa est, videlicet, quod Christi Ecclesia non possit potentia Diaboli & Tyrannorum mundi deleri, iuxta promissionem Christi. portæ inferorum non præualebunt aduersus eam. *Admonitio* est, vt si sapimus, submittamus nos Christo, & eius Ecclesiæ nos adiungamus, fide, obedientia & confessione. Nam si nos hostibus Christi coniungimus, olim cum iis pœnas iustas dabimus. *Consolatio* est, quod etiamsi mundus, nos qui Christi membra sumus, persequitur, futurum est tamen vt tandem victis hostibus triumphemus: Christo potenter, aduersus Diabolum & eius membra, ecclesiam suam defendente. Sententiam Prophetæ tenemus, iam verba expendamus.

Habitans (inquit) *in cœlis ridebit, & Dominus subsannabit eos.* Cum Propheta Deo risum tribuit ἀνθρωποπάθεια est, quæ scilicet est figura, qua Deo affectus tribuuntur. Vt ex naturæ nostræ consuetudine, sciamus quale iudicium in impios diuinæ voluntatis sit. Vt si nos videremus pulicem se opponere pręgrandi aquilæ, rideremus certe pulicis conatũ stultum. Sententiam enim eandẽ bis immediate hic exponit, mutatis nõ nihil verbis, idq; cõfirmationis maioris gratia

gratia. Quoties enim eadem ſententia in ſcripturis immediate repetitur, maioris aſſeuerationis cauſa id fit in hunc finem, vt fides in homine magis augeatur, & non ſuccumbat tentationibus, quas mundus caro & ſenſus obiiciunt. *Primum* ergo Propheta hic vult nos cogitare collationem inter partes aduerſas: Vt inde & æſtimemus quanta ſit vanitas mundi opponentis ſe Chriſto eiuſque Euangelio, vt fiduciã concipiamus de proſpero ſucceſſu & læto exitu Eccleſiæ.

Partes aduerſæ ſunt, Deus, habitator videlicet cœlorum, qui fecit cœlum & terram, mare & omnia quæ in eis ſunt. Et, Homines terram incolentes, qui reſpectu Dei nihil ſunt, niſi mera vanitas. Quare non poteſt fieri, vt homines puluis & cinis impedire poſſint, quod Deus habitator cœlorum ſtatuit & vult firmum eſſe. Atque ideo ridet temeritatem, peruerſitatem, vanitatem conatuum, & ingratitudinem ſtultorum hominum, qui Gigantum more Deo bellum inferre non verentur. Quæ enim maior temeritas mentis eſſe poteſt, quam cæcæ rationis ductum ſequi in conſtituenda relligione? Quæ peruerſitas voluntatis damnabilior, quam malum bono, Diabolum Deo, mortem vitæ, infernum cœlo, ſempiternam miſeriam fœlicitati æternæ anteponere? Quæ maior vanitas eſſe poterit, quam velle ſuis viribus impedire id quod Deus vult manere & quotidie perficere? An non deteſtanda ingratitudo eſt beneficia Meſſiæ gratis oblata furioſe aſpernari? Non eſt ergo mirum Deum habitatorem cœlorum ridere tam ſtultorum hominum in terris repentium veſaniam, atque malitiam. Cum hic Deus dicitur habitator cœli.

Quæritur, quid hic cœlum ſignificet? & cur dicatur Deus habitare in cœlis? cum ſit vbique. Quemadmodum ſcriptura in multis locis teſtatur.

Reſpondeo.

Cœlorum nomine, hoc in loco, & alibi, vbi Deus dicitur in cœlis eſſe, vel habitare, abſque omni dubio ſignificatur extremum cœlum, omnibus cœlis viſibilibus ſuperius, in quod Chriſtus aſcendiſſe creditur, iuxta Symbolum, quod a Paulo vocatur tertium cœlum, 2. *Cor.* 12. & lux inacceſſa 1. *Timot.* 6. Et tametſi Deus vbique eſt, tamen dicitur in cœlis habitare propter has cauſas. *Prima.* Vt cogitantes de Deo,

mentes nostras, extra hunc mundum euehamus, nec quicquam humile aut carnale aut comprehensibile de illo sentiamus. *Secunda.* Quia cœlum dignissimus locus est, vbi sit regia principis omnium & thronus maiestatis ipsius, iuxta illud *Psalmi* 103. Dominus in cœlo parauit thronum suum. Vbi videlicet Christus sedere ad dexteram Patris dicitur. *Hebræ.*1. Sedit ad dexteram maiestatis in cœlis, tametsi cum patre & spiritu sancto vbique adest. *Tertia.* Quia illic parata est beatitudinis nostræ sedes, cum Christo & electis omnibus. *Quarta.* Vt illic versemur mente & corde, vnde & saluatorem expectamus *Philipp.* 3. & vbi cum Christo perpetuam & beatam vitam viuemus. Ita enim Paulus ait: Nostrum πολίτευμα est in cœlis, vnde expectamus saluatorem nostrum Dominum Iesum Christum. ***Tunc loquetur ad eos in ira sua.*** *Tunc*, id est, suo tempore diuinitus constituto. Optime enim sapientissimus nouit quid quoque tempore sit agendum, vt omnia ipsius gloriæ seruiant. Nobis autem euentus tempus indicat, quo videlicet Romani sumpserunt de Iudæis supplicium per Titum Vespasianum. Nam postquam Dominus tempus pœnitentiæ 40. annorum illis concessisset, & resipiscere noluissent, venit per Romanos & perdidit Iudaicam gentem. ***Loquetur***, inquit, ***ad eos in ira sua, & in furore suo perterrebit eos.*** Bis idem inculcat, vt significet incredulos Iudæos, & alios hostes Christi & Euangelij, nequaquam pœnas euasuros esse. ***Loqui in ira***, est vindicare & punire. Dei enim loqui, facere est. ***Discrimen inter iram Dei, & furorem in scripturis, hoc est.*** ***Ira***, progreditur tardius ad vindictam: cuius rei causa est benignitas Dei, ad pœnitentiam peccatorem inuitantis, finis, salus peccatoris, si resipiscat: sin minus, supplicium æternum. Vterque hic finis destinatur gloriæ Dei. ***Furor*** mox vindicat & punit: cuius rei causa est iustitia diuina: finis: iusta pœna contumacis, & gloria Dei. Siue enim Deus miseretur, siue punit, in ipsius gloriam cedit. Liberat Israelem ex Ægypto, & liberatio eius cedit Deo in gloriam: Punitur Pharao, & pœna eius cedit itidem Deo in gloriam. Tametsi autem Deus non perturbatur affectibus, vt qui commutetur, tamen ira & furor illi tribuuntur, propter effectum iudicii diuini in hominibus, qui ipsius legibus sese opponunt. Est ergo ἀνθρωποπάθεια, quę comparatione quadam nos docet, qualenam sit iudicium Dei in peccatores,

catores, qui ſecure in peccatis ſuis perſeuerant.

Sequuntur verba Patris de Filio.

Et ego vnxi, ſiue vngendo ordinaui, *regem meum ſuper Syon montem ſanctum meum.* Hæc oratio Patris cœleſtis deliberationi gentium & populorum recuſantium imperiũ Chriſti opponitur. Illi quidem de liberant de abiiciendo iugo Chriſti. Deus pater contra pronuntiat ſe Ieſum vnxiſſe, & ordinaſſe regẽ ſuper Syon mõtem ſanctũ ſuum. Opponit igitur conſilium Dei, conſilio humano: factum Dei, temeritati hominum: Ius Dei, contumaciæ ſtultorum hominum. Vt enim Deus ſtatuit, ſic fecit: idque optimo iure. Non enim inuaſit aliena, ſed ſuper Syon ſanctum *ſuum* montem regem ordinauit. Iam vero cum non eſt ſapientia, non eſt prudentia, non eſt conſilium aduerſus Dominum, quid faciunt qui illi aduerſantur? nonne in vanum laborant? Dicit enim ipſe: (vt eſt apud Prophetam *Eſa. cap. 66*) Conſilium meum ſtabit, & omnis voluntas mea fiet.

Collatio typi & antitypi hæc eſt.

Vt olim Deus Dauidem ſuper Syon montem ſanctum ſuum, inuitis hoſtibus, gentibus, & decem tribubus regem conſtituit. Ita idem Deus regem ſuum Ieſum ſuper Syon, id eſt, Eccleſiam vnxit. Syon enim, vnde prodiit vox Euangelij, qua colligitur Eccleſia, typus Eccleſiæ, id eſt, regni Chriſti fuit. Porro *Vnctio*, cuius hîc meminit, ad humanitatem Chriſti proprie pertinet: Etſi per communicationem idiomatum ad totam perſonam recte refertur. Hunc enim Ieſum verum hominem vnxit Pater in regem & ſacerdotem ſuam ſuper eccleſiam. De qua vnctione Dauid *Pſalm.* 45. loquitur cum ait: Dilexiſti iuſtitiam, id eſt, miſericordiamquę eſt ex iuſtitia, & odiſti iniquitatem, propterea vnxit te Deus tuus oleo lætitiæ præ conſortibus tuis, id eſt. O Chriſte Deus, te Deus, tuus Pater vnxit ſpiritu ſancto vberrimo fonte lætitiæ. Vnxit autem te hoc oleo pretioſiſſimo, longè vberius quam cæteros filios ſuos, qui ſunt conſortes & cohęredes tui. Iis enim ſpiritus ſancti vis finite communicatur, ſeu ad menſuram. In te vero copioſiſſime largiſſimeque effuſa, totum tota repleuit. Sic enim Baptiſta ait: Non enim ad menſuram dat Deus ſpiritum ſanctum Filio ſuo Ieſu,

Sed cur tam copiose effudit in eum spiritum sanctum Pater? Vt de eius plenitudine omnes accipiamus, singuli pro mensura fidei. *Typus* huius vnctionis spiritualis fuit externa vnctio regum & sacerdotum in populo Israelitico, quæ externa vnctio Symbolica erat. Olei enim vis externa in corpore, efficaciam spiritus sancti in anima adumbrat. Nam vt oleum lucet, nutrit, roborat membra fessa recreat, mitigat dolorem vulnerum, faciem exhilarat: Ita spiritus sanctus sua gratia animam illuminat cæcutientem, nutrit esurientem, roborat languidam, defatigatam recreat, dolorem conscientiæ mitigat, faciem animę exhilarat, scilicet, in conscientia.

Hic iuxta notetur confessio Dauidis de Christo. In hoc sexto versu agnoscit illum verum hominem esse: vnctio enim ad humanitatem Christi proprie refertur. In Epiphonemate Psalmi, eundem verum Deum fatetur, & in sequenti etiam versu cum dicit, *Beati qui confidunt in eo.* Per totum Psalmum ipsum vnum regem prædicat, quod est testimonium vnitatis personæ. Atque hunc regem beatum efficere suum populum prædicat. Congruit ergo hæc confessio Dauidis cum nostra, qui Iesum Christum, verum Deum, verum hominem, vnam personam, & vnicum mundi saluatorem profitemur. Hic consensus mirum in modum fidem piorum roborat.

TERTIA PARS.

7. *Narrabo decretum: Iehouah dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te.*

Filius prodiens ex sinu Patris mundo patefecit voluntatem & æternum Patris decretum, de redemptione generis humani: quod decretum mutari non potest. Scriptum est in *Psalm.* 33. Consilium Iehouah in æternum manet, & cogitationes cordis eius in generationem & generationem. Non est ergo quod quisquam existimet diabolos & homines hostes Dei posse Christi regnum abolere. Deus enim facillime dissipabit consilia, & irritas faciet cogitationes hominū opponentium se eius decreto. Cum dicit *Narrabo seu recensebo decretum*, se sacerdotem & Doctorem a Deo Patre constitutum fatetur: Et quod ipse per Apostolos fecit, post resurrectionem sibi vendicat, vt verus author. Apostoli enim legati Chri-

ti Christi post resurrectionem testati sunt de ipsius gloria, videlicet, quod vere sit filius Dei, non adoptione, sed natura, id quod ipsius gloriosa resurrectio conuincit. Quod autem hoc dictum: *Ego hodie genui te*, ad æternam natiuitatem filij a patre non pertineat, ordo ipse Prophetiæ ostendit. Est enim pars prophetiæ in qua pronuntiatur modus, quo irritos facit Deus conatus hostium Christi: quasi diceret, occident quidem Christum ipsius hostes, sed tertia die resurget a mortuis, quare frustrabit hostium suorum conatus. Hæc huius versus interpretatio confirmatur & Scripturis & patrum testimoniis. Paulus *Acto.* 13. probat hoc Dauidis dicto resurrectionem Domini a mortuis. Ita enim ait: Nos vobis Euangelizamus quoque eam promissionem, quæ ad patres nostros est facta, quoniam hanc Deus adimpleuit nobis, filiis eorum, resuscitans Filium suum Iesum Christum, vt etiam in *Psalmo* 2. scriptum est: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Idem ad *Roma.* 1. ait, Declaratus est Filius Dei in potentia, eo quod resurrexit a mortuis. Idem ad *Coloß.* 1. pronuntiat Christum primogenitum ex mortuis. Huc illud quod Euangelista Ioannes ait: Conspeximus gloriam eius, gloriam tanquam vnigeniti a patre. Non est ergo dubium, quin Dauid hic sit vaticinatus de resurrectione Christi a mortuis: per quam & hostium ipsius conatus sunt irriti declarati, & ipse vere declaratus est filius Dei, victor mortis, inferni, & diaboli. Cum ergo dicit: *Ego hodie genui te*, intelligamus non respectu Patris & Filij simpliciter. Nam a patre filius ante secula natus est: sed respectu hominum, quibus declaratus est Filius Dei in carne assumpta, idque per gloriosam suam resurrectionem.

Theodoretus ait in hunc ipsum Psalmum: Hanc vocem, Ego hodie genui te, nemo, modo spiritus sancti doctrinæ credat, diuinitati Christi applicabit. Cuius rei rationem Hilarius reddit his verbis in hunc Psalmum. Cum ante tempora filius Dei natus a patre vnigenitus filius Dei maneat, nec conueniens nec consonans esse intelligitur, vt in die genitus sit, cum dies omnis in tempore sit: tempora enim secũdum perscriptã nobis a Mose cognitionem in hunc suũ motum atq; cursum ab origine seculi, & cõstitutione dimensa sunt. Cũ per mométa & horas & menses & annũ reuolubili

in se successione discreta sint, institutumque est tempus ex tempore, quia omnia tempora, mutua temporum constitutio & gignit & terminat, atque ob id dies in tempore est per quem tempus vniuersum & inchoatum definit, & desinens inchoatur. Vnigenitus vero Dei Filius, vt Dei verbum est, ita & Deus erat verbum, non cum temporibus est, sed ante tempora. Non in aliquo, sed ante omnia est. Erat enim cum tempora facta sunt, quippe qui ea fecerat. Erat ergo semper. Non est definitus in tempore, non subiectus in numerum, sed per quem est eorum quæ & sunt & esse dici possunt origo. Ipse ille ex infinitæ æternitatis suæ ortu vt ab æterno genitus est, persistit. Vt igitur dicti prophetici quo ait: Ego hodie genui te, ratio possit intelligi, adhibenda est nobis Euangelica & Apostolica authoritas, vt vel Prophetam de Apostolo, vel Apostolum de Propheta intelligamus. Et post longam scripturarum collationem ex Apostolo colligit Prophetæ sententiam, cum ait: Tenuit beatus Apostolus nouam hanc in eo temporariæ huius natiuitatis discretam ab ea quæ ante tempora est generationem, & subdiuisam significationem. Nam cum de beata illa & nullis circumscripta temporibus natiuitate dixisset Primogenitum omnis creaturæ, quia in ipso creata sunt omnia in cœlis & in terra, visibilia & inuisibilia: primogenitum quoque ex mortuis eum in resurrectione commemorat, dicens postea. Primogenitus ex mortuis, vt fieret ipse in omnibus primatum habens. Nascitur enim ad id quod non erat, cum tamen id fieret, quod fuisset ab æterno, dominus & omnium rerum creator. Est enim primogenitus ex mortuis, qui erat primogenitus creaturæ, idcirco primogenitus ex mortuis, vt maneret primogenitus creaturæ. Idem enim est primogenitus ex mortuis, qui erat primogenitus creaturæ. Et paulo post concludens ait: Id quod in Psalmo est. Filius meus es tu, ego hodie genui te, ad primogenitum ex mortuis pertinere Apostolica authoritas est. Præterea ad confirmandam interpretationem hanc dictum Epistolæ ad Hebræos 5. plurimum valet. Sic & Christus semetipsum non glorificabat, vt fieret pontifex, sed qui locutus est ad eum (scilicet confirmans eum vt fieret pontifex) Filius meus es tu, ego hodie genui te, quod & in alio loco dixit: Tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech.

Non-

Nonne hic author probat hoc Pſalmi dicto, Chriſtum à Patre pontificatus munus accepiſſe, quod profecto non ad diuinitatem per ſe, ſed ad humanitatem pertinet, ſeu ad λόγον, quatenus caro eſt factus. Huc accedit, quod Dauid hic dicit in perſona Chriſti. *Narrabo* conſtitutionem ſeu ſtatutum Patris de me, videlicet, Filius meus es tu, Ego hodie genui te. Iam autem non eſt decretum aut conſtitutio Patris, quod ſecundum diuinitatem ſit a Patre genitus: Nam natura eſt filius & non decreto aut conſtitutione noua. Hic non immerito aliquis obiecerit.

Patres nonnulli contra Arrianos, cur hoc Pſalmi dicto æternam natiuitatem filij æterni, a patre æterno probant?

Recte quidem hoc faciunt Patres, vel Hilario teſte, cuius authoritate noſtram interpretationem muniuimus. Non tamen directo ordine, ſeu non à priori ad poſterius, ſed retrogrado ordine, ſeu a poſteriori ad prius, ſeu a conſequenti ad id quod neceſſario antecedit: hoc modo: Chriſtus eſt primo genitus ex mortuis, ergo eſt primogenitus creaturæ. Nequaquam enim eſſet primogenitus ex mortuis, niſi primogenitus creaturæ fuiſſet. Ideo Epiſtola ad Hebræos 1. Chriſtum eminere ſupra angelos huius Pſalmi teſtimonio probat: dicens: Cuinam angelorum dixit, Filius meus es tu, ego hodie genui te? Nequaquam ergo Patrum ſententiam, qui hoc dicto Pſalmi æternam natiuitatem filij a patre probant, conuello: Sed tantum dico, in quam ſententiam Pſalmi dictum ſuo loco & proprie eſt accipiendum.

Iam collationem typi & veritatis aſcribamus. Quemadmodum olim Deus Dauidem ſuo decreto regem ſtatuit, & quaſi multis perſecutionibus oppreſſum, & veluti mortuū excitauit, eumque ſibi eſſe tanquam filium demonſtrauit, cum eum regem ſuper Iſraeliticum populum conſtituiſſet: Ita Deus Pater Ieſum vnxit in regem, & eum ſuum Filium per glorioſam reſurrectionem mundo declarauit.

QVARTA PARS.

8\. *Poſtula a me & dabo gentes hæreditatem tuā*

Hic rurſus Pater loquitur. Iubet vt Filius petat, & promittit pe-

& possessionem tuam termi nos terræ.

9. *Conteres eos in virga ferrea, tanquam vas figuli confringes eos.*

tenti amplissimum imperium quale nec Dauidis, nec vllius hominis mortalis terreni vnquam fuit: & simul committit ipsi iudicium aduersus omnes impios, qui se contemnunt. Cum dicit. *Dabo tibi gentes hæreditatem*, ita vt non tantum ius hæreditatis habeas, verum etiam acceptam possideas & in ea habites. Atque hæc possessa & habitata a te hæreditas adeo late patebit, vt extendat se ad terminos terræ, ita vt nihil sit extra tuum imperium. Hoc loco etsi obscure, diuina Christi natura indicatur. Nisi enim Deus esset Iesus, non posset simul in omnibus locis mundi, hæreditati suæ adesse, & in illa habitare. Concionatur proinde hic Dauid de vocatione gentium, reiectis propter contumaciam Iudæis. Huic concioni congruit mandatum Christi, Ite in mundum vniuersum, & prædicate Euangelium omni creaturæ.

Porro quoties fit mentio vocationis gentium in Scripturis, hæc ordine cogitemus. *Primo*, quod illa gentium vocatio sit gratuita: quæ enim merita haberent gentes prophanæ, nisi mortis? *Secundo*, quod sit vniuersalis & nationum & hominum. *Tertio*, quod vocatione gentium singuli nostrum, inuitamur ad audiendum Euangelium, vt per Christum salutem consequamur. *Quarto*, quod huius vocationis causa sit sola Dei bonitas & misericordia. *Quinto*, quod Christi λύτρον sit sufficiens victima pro toto mundo. *Sexto*, vt bonitatem & clementiam & filii philanthropiam omnibus diebus prædicemus, seruientes Deo Patri ac Filio eius in iustitia & sanctitate vera.

Sed quæret forte hic aliquis.

Quomodo hæreditatem accipere Christus dicitur a patre, cum hæreditas sit bonorum, in quæ succedant liberi post mortem parentum.

Respondetur.

Speciei nomen sæpe pro genere tantum accipitur. Significatur ergo hoc loco hęreditatis vocabulo, & iusta legitimaque possessio gentiū, & affectus filii erga gentes sibi a patre datas, quas amat tanquam κειμήλιον a charissimo

Patre

Patre ſibi donatum, quod, vt diligenter ſeruat, ita cauet ne veniat in alterius poſſeſsionem.

De iudicio in Euangelii contemptores, ſequitur. *Conteres eos in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringes eos.* id eſt, tanquam figulus vas confringit. Bis idem repetit, vt ſignificetur, has minas non fore irritas. Quod primo loco ſimpliciter renunciat, id ſecundo loco ſimilitudine effert, ſignificans irreparabile excidium fore Iudæorum incredulorum: Hæ autem minæ metum incutiant contumacibus aduerſus Chriſtum, & eius Euangelium. Qui tametſi nunc videntur triumphare, dum multos pios trucidant, tamen clauſula extrema eorum erit ſempiterna miſeria. Et contra. Piis quaſi calcar addant, vt in pietatis curſu ad finem vſque perſeuerent, quo promiſſam conſequantur gloriam. Si enim vna cum Chriſto rege ſuo patiuntur, vna etiam cum eo glorificabuntur. *Rom.*8.

QVINTA PARS.

10. *Et nunc reges intelligite, erudimini iudices terræ.*

11. *Seruite Iehouah in timore, & exultate in tremore.*

12. *Oſculamini Filium ne forte iraſcatur, & pereatis via. Quoniam exardeſcet breui ira eius. Beati omnes qui confidunt in eo.*

HIC rurſus Propheta loquitur, & exhortatur reges & principes in mundo (ex quibus vtplurimum pendent ſubditi, iuxta illud: Scilicet in vulgus manant exempla regẽtum) vt Chriſtum recipiant, eique homagium præſtent, quo & pœnas contumaciæ vitent, & fœlicitatem promiſſam recipientibus hũc regem, quem Deus ſuper Sion montem ſanctum ſuum, id eſt, Eccleſiam conſtituit, conſequantur. Hic ſenſus verborum Prophetæ eſt, nunc verba expendamus.

Et nunc reges intelligite, hoc eſt, vos reges terræ nunc tandem videntes pœnas de incredulis Iudęis ſumptas, cogitate commoda & incommoda veſtra, & proſpicite vobis inprimis. Videtis quid acciderit Iudæis rebellibus, qui Chriſtum

nolebant super se dominari, An non misere periere? Horum exemplo admoniti estote prudentes: Eandem sententiam repetit. *Et erudimini qui iudicatis terram.* Reges nominat a dominio & imperio, in alios, nempe subditos. Iudices vero ab officio. Regum enim est iudicare, id est, gubernare. *Erudimini*, inquit, id est, patimini vos erudiri & corrigi ministerio Euangelii, quo & vos & subditos vestros Christo subiiciatis, in eumque firma fiducia, relictis idolis incumbatis. Debent ergo reges & principes sinere se corrigi & castigari ministerio Euangelii, vt resipiscant & credant. *Primus* enim gradus, vt recte dicitur, ad sanitatē, est nouisse morbū. *Secundus* medicinā adhibere, mediciq; curæ se committere. Atque hoc opus veræ pœnitētiæ seu cōuersionis est.

Huc breuiter boni gubernatoris officium ascribemus. *Bonus gubernator* est caput populi, & quasi pater singulorum: Hic suum populum, legibus, exemplo, præmiis, pœnis, armis, & prudentia gubernat. *Legibus* præscribet quid iustum, quid iniustum sit, quid faciendum, quid non faciendum. Hæ leges debent esse conclusiones ex lege naturæ seu Decalogo. *Exemplo* præibit suis in vera pietate & honestate. *Præmiis* ornabit obedientiam & præclare facta. *Pœnis* coercebit petulantes, & contumaces. Armis tuebitur ab iniusta vi. *Prudentia* sua efficiet, vt singuli quæ sua sunt faciant, sine polipragmosynη: Horum omnium finis est incolumitas populi, & gloria Dei.

Sequitur fructus pœnitentiæ veræ & salutaris.

Seruite Domino in timore. Hic cultum Dei requirit. Finis enim conuersionis ad Christum est, colere Deum.

Inter colere Deū, & seruire Deo, hoc est discrimē, illo officium piorū, hoc modus officii significatur. Vult enim Deus hoc modo coli, videlicet, ipsi vt seruias. *Quis autem seruit?*

Qui facit imperata a Domino suo, seu qui obedit iussis domini sui. Est proinde cultus Dei obedientia, quam Deus ipse suo verbo postulat. Nunc autem si cultus Dei est obedientia, & obedientia est mandati superioris prompta & debita executio: profecto quicunque extra verbum Dei vagatur, nō colit Deum, sicut & scriptum est, Frustra me colitis mandatis hominum *Is* 29: Hæc obedientia non oritur a carne. φρόνημα enim carnis inimicū est Deo. *Rom.* 8. Quare qui in carne sunt & qui secundū carnē, id est, secundū corruptā

&

& errrantem rationem & concupiſcentias carnis ambulant, Deo placere non poſſunt. Ideo Paulus ait: Qui ſecundum carnem ambulant, morientur. Sed oritur a fide qua iuſtificamur, & ſpiritu Dei quo regeneramur, & efficimur filii Dei. Ex his duobus fontibus manat obedientia Deo grata. Vt enim fide purificatur cor & perſona placet, ita ſpiritu ducitur fidelis, mouetur, & impellitur ad eligenda & facienda quæ Deo probantur. Sunt ergo cauſæ internæ in homine omnis boni operis: fides iuſtificationis, & ſpiritus regenerationis. Atque hæc eſt doctrina Pauli.

Philippus Melanthon ſanctiſsimę memorię, optime de Eccleſiis & Scholis meritus, tres cauſas bonorum operum (in iuſtificatis & regeneratis fide, nam de aliis nō loquitur) facit: videlicet, verbum voluntatem, & ſpiritum ſanctum, idq; coniunctim. Mens enim ſeu ratio verbo Dei informata ſeu inſtructa, voluntati proponit quod eligendum & quod fugiendum iudicat, iuxta illud. Lucerna pedibus meis verbum tuum. Voluntas docta verbo Dei, mouetur ab obiecto cognito: Nam voluntas ſemper mouetur, prout res obiecta & monſtrata verbo, boni vel mali ſpeciem prębuerit. *Deut.* 11. propoſui vobis vitam & mortem, benedictionem & maledictionem, elige ergo vitam, vt & tu viuas & ſemē tuum. Spiritus ſanctus efficax eſt in vtroq; hoc eſt, in verbo & voluntate. Nā is facit vt & aſſentiamur verbo Dei, & velimus bonum, quod ratio verbo Dei docta monſtrat eligendum: Hæc ſimul coniungit Dauid *Pſalm.* 86. Doce me Iehouah viā tuam, ambulabo in veritate tua, vni cor meum, vt timeat nomen tuum. Qui negant voluntatē concurrere ad boni effectionem, deſtruunt opus Dei in homine, & faciunt ex homine truncum. Sed nos agamus Deo gratias qui verbū normam vitę dedit, & voluntatē verbo & ſpiritu ſancto flectit, vt aliquod quod ei gratum eſt, & intelligamus, & velimus & faciamus.

Sed quotuplex eſt obedientia, qua Deus rite colitur? Duplex videlicet, interna & externa. Nam cum homo totus Dei ſit, obedientia quā poſtulat Deus, a toto homine iuſtiſsime poſtulatur. Is ergo Deo ſeruit eique obtemperat, qui totus obtemperat, animo videlicet & corpore ſimul: Et quoniā animus dignior corpore eſt, & quaſi corporis rector, ideo ab animo inchoari veram obedientiam erga Deum neceſſe eſt

ob quam etiam causam prima legis capita dilectionem requirunt, a qua externæ manant actiones. Debent ergo omnes animæ vires & corporis consentire, & simul facere imperata: quæ si dissenserint, obedientia placere non potest, imo obedientia dici non meretur. Si ergo τὸ λογιστικὸν vis raciocinandi recte suaserit, & τὸ ἐπιθυμητικὸν vult & imperatis delectatur, & τὸ θυμοειδὲς, id est robur animi, opus vrget, & conatus corporis in hunc modum animo composito parent, obedientia tua iusta Deoque grata est. Hunc consensum animi & corporis in præstanda Deo obedientia, Dauid a Deo petit cum ait, Vni cor meum, vt timeam nomen tuum, id est, iuxta tua testimonia & facta, & voces verbi tui. Et Christus post Mosen dicens. Dilige Dominum Deum tuum, toto corde tuo, tota anima tua, & tota fortitudine tua. Et Paulus ad *Titum* 2. Illuxit gratia Dei salutifera omnibus hominibus, erudiens nos, vt abnegata omni impietate & mundanis cupiditatibus σωφρόνως & iuste & pie viuamus in præsenti seculo. Hic per σωφροσύνην, mentis rectitudo intelligitur, cum videlicet frenatis cupiditatibus, affectus & voluntas rationi recte gubernatæ verbo Dei paret. Hæc enim virtus proprie σωφροσύνη dicitur, & definitur a Platone, τῆς ψυχῆς ὑγεία, id est, animæ sanitas, quam interdum harmoniam mentis & iustitiam nominat. Vetus interpres sobrietatem vertit. Quid enim aliud est sobrietas animi, quam mentis sanitas: videlicet, cum affectus rectæ rationi parent, nostra lingua forte Retsindighedt dici potest. Porro præter causas internas de quibus diximus, quatuor sunt præcipuæ, quæ nos ad seruiendum Deo flectere debent, videlicet: virtus ipsa obligatio diuina, præmium obedientiæ, & pœna contumaciæ.

Virtutes ipsæ per se amabiles sunt, pulcræ, laudabiles & expetendæ. Vt vitia per se odibilia turpia, vituperanda & fugienda. Vt enim virtutes vere ornant eos, qui illis sunt præditi: Nam concurrunt in reparatione imaginis Dei in nobis qua similes suo modo Deo efficimur, Ita vitia deformant eos, qui illis sunt dediti: Concurrunt enim ad imprimendam imaginem diaboli in homine, qua similis efficitur diabolo.

Obligationis diuinæ, quatuor modi seu gradus sunt.

Primum

Primum enim obligamur Deo, vt creaturæ creatori: in ipso viuimus, mouemur & sumus, & quando ille retrahit manum, nihil sumus. *Secundo*, vt serui Domino. *Tertio*, vt patri, liberi. *Quarto*, vt beneficiis summis affecti, benefactori optimo. Debetur ergo Deo, vt creatori, cultus diuinus, quo vniuersalis obedientia erga Deum intelligitur: vt Domino, debitus timor, quo reliqua continentur: Vt Patri, honor, cum quo coniuncta est vniuersalis obedientia: Vt benefactori gratitudo, quæ similiter omnia complectitur. Hæc omnia dilectionis voce continentur, & distinguuntur iuxta gradus dilectionis, & præceptorum Decalogi. Sunt enim opera expressa in Decalogo, tanquam riuuli quidam ex fontibus dilectionis Dei & proximi promanantes.

Præmium obedientiæ erga Deum, in genere est benedictio Diuina. *Psalm.*5. Tu benedices iusto Domine, tanquam scuto bona voluntate coronabis eum. Neque tamen causa propria benedictionis est nostra obedientia, sed misericordia Dei, iuxta *Psalmi* dictum 66. Deus misereatur nostri, & benedicat nobis. Dicitur tamen præmium hæc benedictio, quia ex gratuita bonitate sua Deus compensat obedientiam nostram. Benedictionis nomen complectitur omnia beneficia Dei, quæ ipse confert filiis suis sibi ex fide obedientibus, spiritualia & corporalia, temporalia & æterna, quæ quidem plura sunt quam numerari, maiora, quam ponderari, excellentiora quam æstimari possint. Huc pertinet illud *Esaiæ* 44. Effundam spiritum meum super semen tuum, & super germina tua benedictionem meam. Hoc Prophetæ dictum, de duplici benedictione diuina intellige, spirituali videlicet & corporali: sine illa saluari, sine hac viuere non possumus. Est enim benedictio corporalis, Symbolum benedictionis spiritualis in credentibus. De benedictione spirituali Paulus ad *Ephes.*1. sic ait: Benedictus Deus & pater Domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in cœlestibus per Christum. *Prouerb.*18. Qui vigilauerint ad eum, inuenient benedictionem. De benedictionibus corporalibus, vide 28. cap. *Deut.*

Pœna contumaciæ in genere est maledictio diuina, spiritualis & corporalis, per quam omnes pœnæ quæ animis & corporibus inferuntur, intelliguntur, spirituales & corporales,

temporariæ & æternæ, quales sunt, deseri a Deo, subiici Diabolo vt in eum habeat plenum imperium, cor impœnitens, reproba mens, tandem desperatio & mors æterna. Vtinam de hisce pœnis cogitarent ebrij amore huius vitæ, & obedirent voci Sapientis cap.1. qui ait: Ne sectemini mortem in amore vitæ huius, neque operibus manuum vestrarum excidium accersatis. Sed partim imitantur & alliciuntur tristissimo peccati authoramento. Omne enim peccatum, suum authoramentum habet, & mercede proposita inuitat ad peccandum. Luxuria pollicetur voluptates, quæ etsi blandæ videntur, latronum tamen illorum more, qui apud Ægyptios Philistæ vocantur, homines amplectuntur vt strangulent. Auaritia pollicetur diuitias: sed illæ vertuntur multis in laqueos. Ambitio pollicetur honores & potentiam, sed quid illis vanius? Authoramento igitur peccati nocumentum & damnum oppo nito. Partim differunt pœnitentiam, & pollicentur sibi tem pus, quo vitam in melius conuertant, & cum Deo in gratiam redeant. His Bernardus respondet dicens: Noli huic tam perniciosæ expectationi credere temet ipsum. Et spiritus quidem non modo vbi vult, sed quando vult spirat. Nec ei difficile est de subito dare perfectam cordis cõtritionem, quam vix alii multo tempore consequuntur. Sed vnde scis an ita tunc tibi subuenire velit, quẽ tu sic repellis? Syracides ait cap.26. Penes eum sunt misericordia & ira, celeriter dare potens est veniam, & iram effundere. Cogita quam po tens sit consuetudo peccandi, dum consuetudini non resistitur, vt inquit Augustinus, lib.8. confess. c.5. fit necessitas. Sen sus enim obdurat ne clare videant. Mentes indurat, ne mala terreant. Corda inescat, vt fœda placeant, Vires eneruat, vt victæ iaceant. Vnde Gregorius. Cum culpa in vsum venerit, etiam volens animus vix resipiscit, quia quot vicibus prauę frequentationis astringitur, tot quasi vinculis alligatur. Et Augustinus. Mala consuetudo est vt venenum aspidis, quo infecti in somnum incidunt mollissime, donec moriuntur sine sensu. Breuiter. Quid aliud est peccatis indulgere contra conscientiam, quam contumaciter prouocare Deum ad vindictam, & sibi thesaurum maioris condemnationis reponere in diem iudicij?

Iam de finibus obedientiæ, qua Deus colitur aliquid adii-

adiiciendum est,& possunt vtiliter octo numerari fines,quos breuiter recensebo.

Primus, vt fideles sua erga Deum obedientia & cultu, testentur se Satanę & eius operibus renuntiasse,ac Deo se subiecisse ad obediendum ipsi in iusticia & sanctitate vera, in ipsius gloriã, iuxta stipulationem in Baptismo inter nos & Deum factam. Huius finis maxima est necessitas. Nemo enim potest simul seruire Deo,& Satanæ.

Secundus,vt qui per veram obedientiam testentur se esse ciues vnius Ecclesiæ, & socios non solum castissimorum angelorum, qui semper Deo obediunt, quorunque exemplum nos imitari precamur,cum orantes dicamus,Fiat voluntas tua sicut in cœlo, & in terra: Verumetiam reliquarum creaturarum Dei, quæ assidue ipsius ordinationi parent, quarum exemplum Dauid sibi imitandum proponit *Psalm*.119.cum ait. Ordinatione tua perseuerant quotidie,quoniam omnia seruiunt tibi.

Tertius, vt fideles sua obedientia declarent se esse domesticos Dei.Non enim est existimandum quod Ecclesia & familia Dei sit colluuies quædam lurconum, potatorum, mancipiorum Veneris,auarorum, superborum, tyrannorum,latronum & similiũ,aut suum,qui mox,vt loti fuerint, in volutabrum cœni redeunt:aut canum,qui vomitum proprium resorbent.Sed est societas sanctorum Dei,hoc est,hominum agentium pœnitentiam, perseuerantium in fide & bona conscientia.Qui si interdum insidiis Diaboli circumuenti labuntur,mox dexterã Dei apprehendentes erigũtur. Si ergo volumus vere esse & dici Christiani,simus socij sanctorum custodientium fœdus cum Deo initum,& obseruantium testimonia ipsius,vt quilibet nostrum vere cum Dauide dicere possit.*psalm*.119.Socius ego sum omnium timentium te,& custodientium testimonia tua.

Quartus, vt fideles se templum Dei esse factis comprobent,in quo Deo offerant holocaustum & thymiama.*Rom*. 12. Et [illegible]nent templum hoc frondibus & floribus gratiarum actionis.[illegible] nescitis(inquit Paulus)I. *Cor*. 3. quod templum Dei estis vos, [illegible] spiritus Dei habitat in vobis? Vt autem hoc templum [illegible]nare, summa pietas est, ita prophanare, & ex sancto dom[illegible]ilium Satanæ facere, detestandum est sacrilegium, quod [illegible]on erit impunitum. Ita enim

Paulus ait. ibid. Si quis templum Dei destruit, destruet eum Deus. Nam templum Dei sanctum estis vos. Nemo seipsum seducat.

Quintus, vt opera fidelium sint veluti Synthimata quædam Christianorum militum, militantium sub vexillo Christi, victoris peccati, mortis, inferni, diaboli: quibus discernuntur ab iis, qui in castris Satanæ militant, reportaturi stipendium tristissimum mortem æternam.

Sextus, vt bona opera fidelium, sint fulcra bonæ conscientiæ, quæ bona conscientia, quoddam propugnaculum est fidei: ne ipsa fides tristissimum patiatur naufragium. Ideo Paulus ait. 1. *Tim* 1. Milites honestam militiam, retinens fidem & bonam conscientiam, qua repulsa, naufragium fidei fecerunt multi.

Septimus, vt fideles, alios suo exemplo inuitent ad obedientiam præstandam in gloriam Dei, sicut scriptum est. *Mat*.5. Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum, qui in cœlis est.

Octauus, vt sancti præmia promissa, temporalia & æterna, spiritualia & corporalia, consequantur. Hanc promissionem non solum licet, sed oportet intueri, & scire Deum non esse vanum in suis promissis. Ideo scriptum est, de Mose *Heb*.11. quod fide respexerit ad remunerationem. Tametsi autem Deus nihil debet nobis iure, tamen ex pacto debet, quia promisit. Non ergo in expectatione præmiorum intuebimur dignitatem obedientiæ nostræ, sed ipsam paternam promissionem, quæ est rata & firma seruantibus fœdus ipsius & testimonia, vt Dauid loquitur *Psal*.103.

Hæc volebam breuiter adiicere de liberali illa seruitute, cuius hic meminit David, cum ait: Seruite Domino in timore.

Sed, inquies, *Cur dicit in Timore? An non Ioannes dicit, Charitas excludit Timorem?* Si ergo diligamus Deum, vt summum bonum, quo modo eum timebimus? Respondeo. Est timor fide temperatus, & est timor sine fide. Ille charitatem adiunctam habet, & est filiorum Dei. Hic odium habet adiunctum, & est hostium Dei, id est eorum qui non Deo sed Diabolo obediunt. Hæc autem vt plenius intelligamus, sciendum

sciendum est in primis, quid sit timor Dei in genere & proprie.

Timor Dei proprie est motus animi trepidantis & reformidantis iudicium Dei, propter peccatum admissum. Hic timor est cum in impiis, tũ in sanctis, sed diuersimodo. In impiis vincit hic timor, succumbunt enim in iudicio Dei, ex quo fit, vt impii oderint Deum, vellent illum potius non esse, quam vt sua peccata iuste puniret. Hic timor impiorum sequitur naturaliter Syllogismum practicum, qui concluditur in mente impiorum. Exempli causa. Iudas sic colligit. Proditor Filii Dei meretur pœnas æternas: Ego prodidi Filium Dei, Ergo, ego sum meritus pœnas æternas. Hunc Syllogismum practicum, qui concluditur in mente impii Iudæ, tantus timor in corde eius secutus est propter iudicium Dei, de se vt desperarit, & impatiens tanti cruciatus, seipsum suspenderit. Talis timor erat in Cain, Saul, Achitophel & multis aliis, quia non accessit fides erigens animum in ista trepidatione, & conscientiæ anxietate. In sanctis vero non vincit timor, sed animi eorum timore concussi, fide mox eriguntur. Vnde Dauid lapsus sic colligit. Proditor exercitus Domini, homicida & raptor alienæ coniugis meretur pœnas æternas: Ego prodidi exercitum Domini, occidi innocentem ciuem, rapui alienam coniugem, meritus ergo sum æternas pœnas. Hunc Syllogismum practicum excepit quidem timor Dei crucians in anima Dauidis, qualis describitur in Psalmis, quos vocant pœnitentiales. Sed fides accedit propitiationis, propter promissum semen qua fide in ista trepidatione erigitur. Et ex fide nascitur charitas, quæ expellit timorem, non quidem vt sit nullus, sed vt non sit tantus vt vincat in lucta fidei & conscientiæ, sed vincatur potius a fide. Talis timor est etiam in reliquis sanctis. Nullus enim est sanctorum qui non peccet, & sit obnoxius lapsui. Hic timor sanctus dicitur, cum quia est sanctorum, tũ quia hominẽ in sanctitatis studio retinet. Quidã hunc timorẽ filialem vocant, vt illum superiorem seruilem: quos modos sola fides, quæ habet charitatem comitem discernit. Hic filialis & sanctus timor in scripturis amplissimas laudes habet. Dicitur enim nunc initium sapientiæ, nunc radix sapientiæ, nunc fons, nunc corona, nunc plenitudo sapientię, atque

adeo sapientia ipsa. Et sæpissime per Synecdochen accipitur pro tota religione, seu cultu Dei, qui Græcis εὐσέβεια & θεοσέβεια dicitur, cuius rei hæc causa est. Vnus timor Dei sanctus nos in obseruantia præceptorum Dei, atque in omni sancta subiectione continere potest, iuxta illud: Qui timent Dominum, inquirent quæ grata sunt illi. Item, Beatus vir qui timet Dominũ, in mandatis eius delectatur valde. Itẽ: Qui timent Dominum sua præparant corda, & animas suas corã illo humiliant. Cum autem ita per Synecdochen accipitur timor Dei, in hunc modum commode definiri potest. *Timor Dei est* purus colendi Deum affectus, cum humili subiectione & reuerentia, cumque serio studio omnem offensam vitandi, atque vitam totam ad normam voluntatis diuinæ componendi. Hæc sint hoc loco breuissime de timore Dei dicta.

Sequitur in Psalmo.

Et exultate in tremore. Hic aptissime signantur affectus perpetui sanctorum in hac vita. Vt enim ex agnitione peccati, ex sensu propriæ infirmitatis, ex cogitatione multiplicium insidiarum diaboli, mundi, hostium Euangelii, falsorum fratrum, & carnis propriæ (vnde fit vt Paulus recte moneat: Qui videtur stare, videat ne cadat) 1. *Cor.* 10. tremunt & expauescũt sancti. Est enim tremor, pauor conscientiæ in vera cõtritione. Ita ex agnitione Christi, ex fiducia remissionis peccatorum propter meritum Christi, ex sensu habitantis in se spiritus sancti, & ex spe gloriosæ liberationis filiorum Dei, exultant & triumphant. Et ex vtroque, scilicet exultatione & tremore, cauent ne Deum offendant. Tremor siquidem hic fide temperatus, virtutum custos est. Contra vero securitas ad lapsum procliuis est. Hinc discerni potest inter contritionem Abelis & Cain: illa erat sacrificium Deo gratum, quod sale fidei, & oleo læticiæ conditum erat. Hæc vero fide caruit, & propterea iusta pœna, & aditus ad sempiternã miseriam fuit.

Osculamini Filium. Repetit exhortationem, qua hortatur reges, vt se Christo subiiciant, sed mutata orationis figura. Pulcerrimo enim Symbolo significatur cultus noui Testamenti, qui est, Christum cordis brachiis amplecti & osculari. Vt autem osculum a subditis datum regibus, amoris, reuerentiæ, subiectionis, & alacritatis ad obedientiam præstandam Symbolum est. Ita acceptum a regibus, & vicissim datum pignus est gratiæ, fauoris, tutelæ seu fidei erga subditos.

Hic

Hic ergo docemur, & quid debeamus nos Christo regi nostro, & quid ipse vicissim nobis conferat. Nos dabimus illi osculum subiectionis, amoris, reuerentiæ & obedientiæ, & ille vicissim nos osculatur, dum nos gratia & fauore, infuso in nos spiritu sancto complectitur. Verum ille nos anteuertit. Nam ipse carnem nostram assumens, tanto amore nos est complexus, vt pro nobis mori, vt nos viueremus, voluerit. Deinde nos suo verbo inuitat ad osculandum se. Et quemadmodum in casto & sancto osculo spiritus quidam ex corde in amatum transfunditur. Ita filius Dei nos osculans, spiritum suum sanctum in nos transfundit, quo excitatur amor mutuus. Appellatio græca significantior est. Apud illos enim osculum φίλημα dicitur ab amore: Apud Latinos a gestu, apud Hebræos ab occasione. Quia osculum castum veri & ardentis amoris nuncius & quasi excitamentum est. Ita enim Chrysostomus dicit. διὰ τοῦτο δὲ φιλοῦμεν ἵνα ἀναζωπυρῶμεν τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην, id est, ideo nos mutuo osculamur, vt excitemus charitatem inter nos inuicem. Mutuum osculum Christi & Ecclesiæ monet nos, non solum vt Christum osculemur, eique nos iungamus, tanquam vnico saluatori, verumetiam mutui amoris & concordiæ in doctrina & vita, sine quibus frustra de Christi osculo gloriamur. Huc pertinet Psalmus 133. Ecce quam bonum. Hieronymus hic aliter vertit. *Adorate pure.* Sed versio quam ego secutus sum, significantius affectum mutuum sponsi Christi, & sponsæ Ecclesiæ exprimit. Neque reprehendēdam iudico septuaginta versioné, videlicet. Apprehendite disciplinam. Quid enim aliud est osculari puritatem? (nam Hebræa vox Bar, etiam puritatem significat) quam apprehendere puram doctrinam, qua erudimur in schola Christi?

Sequuntur exhortationis duæ rationes, quarum prior sumitur a pœna cōtumaciæ aduersus Filium, posterior a præmio obedientiæ. Pœna hæc est, Qui Christum non osculantur caste, sed vel proditorie cum Iuda, vt Papa facit, & multi Tyranni, qui prætextu nominis Christi & relligionis persequuntur Christum, in suis membris, & abolere conantur doctrinam & regnum ipsius. vel aperte bellum Christo indicunt, vt Turcæ, & aliæ prophanæ gentes faciunt. Ita e-

nim ait. *Ne irascatur & ne pereatis in via , quoniam breui exardescet ira eius.* Hoc est, Osculamini Filium, ne si iustum eius imperium recusaueritis, prouocetis iram Dei in vos, atque ita aberrantes a via vitæ, pereatis in via vestra mala. Nam breui futurum est vt effundat iram suam in omnes impios terræ. Ira Dei non perturbatio animi eius est, sed iudicium, quo irrogatur pœna peccato. Sic enim Augustinus ait, Cum Deus irasci dicitur. Non eius perturbatio significatur, qualis est in animo irascentis hominis, sed ex humanis motibus translato vocabulo, vindicta eius, quæ non nisi iusta est, iræ nomen accepit. Vtinam maxima pars hominum, non surda aure has iræ diuinæ minas præteriret. Videntur profecto omnia mundi regna, propter tyrannidem in Christum, in ruinam tendere, quod & minax stella quæ apparuit, ante aliquot annos & rubentes paludes & seditiones populorum,& grassantia scelera,& certamina doctorum ecclesiæ,& principum securitas portendere videntur. Atque ita habemus quænam pœna sequatur contemptum Euangelij: videlicet ira Dei.

Sequitur de præmio obedientiæ erga Christum.

Beati, inquit, *omnes qui confidunt in eo.* Hic & quid sit osculari filium exponit, videlicet confidere in filium, & fructum eius osculi, id est, fiduciæ in filium ostendit, videlicet quod sint beati, reiectis contumacibus in sempiternam miseriam: Qui tamen hic se solos fœlices putant. Sed sciendum est, nihil infœlicius esse fœlicitate improborum. De miseria impiorum, & beatitudine iustorum dictum est in primo Psalmo. Obseruetur autem hic, quod vt in primo Psalmo docuerit quales nam sint qui consequentur beatitudinem, videlicet iusti: Ita hic causam qua appræhenditur iustitia & beatitudo promissa, & quis sit eius author ostendat. Causa qua apprehenditur est Fides, author vero & donator eius est Filius Dei. Hunc versum sic interpretatur Christus cum ait *Ioan.3.* Qui credit in Filium habet vitam æternam. Qui non credit in Filium, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum. Vt ergo fiducia in Filium est beatitudinis causa recipiens. Ita contemptus filij est miseriæ sempiternæ causa.

Sed

Sed unde fiducia?

Ex notitia filij,iuxta dictum:Et nunc reges intelligite,& erudimini iudices terræ. Item *Psalm. 9.* Confident in te qui nouerunt nomen tuum,quia non dereliquisti quęrentes te Domine. Nomen tuum , id est, te, qualem , verbum opera tua,& exempla bonitatis & misericordiæ tuæ te declarant,& pronuntiant esse.

Quare beatus,qui confidit in eum?

Quia vitæ æternæ & beatissimæ est scriptus hæres.

Quare vitæ æternæ hæres?

Quia est iustus.Est enim iustitia via vitæ æternæ , & sine iustitia nemo consequitur vitam.

Cur iustus?

Quia in Christo est, & a Christo habet quod lex requirit, nempe iustitiam, iuxta illud , Christus est finis legis in iustitiam omni credenti *Rom.* 10. id est, Omnis qui credit habet in Christo sibi donato & fide appręhenso, eam iustitiam, quā lex finaliter requirit,videlicet viam vitæ æternæ. Quemadmodum enim vnius Adæ inobedientia multi constituti sunt peccatores: ita vnius Christi obedientia multi sunt iusti *Rom.* 5. Vt enim Christus nostro & non suo peccato fuit reus, ita nos,non nostra, sed Christi iustitia sumus iusti.Sicut reatus imputatio in Christo,ita in nobis iustitiæ. Sicut Augustinus etiam in *Psalm.* 22.docet cum ait, Nostra delicta sua delicta fecit , vt suam iustitiam nostram iustitiam faceret. Iustificati igitur fide pacem habemus cum Deo per Iesum Christum Dominum nostrum. Porro huius iustificationis (quæ est personæ credentis absolutio a peccato , imputatio iustitiæ Christi , & acceptatio ad vitam æternam , gratis propter Christum) gratuitæ proximus finis est & inseparabilis,sanctificatio nostri, & nouitas vitæ,quæ & ipsa interdum iustificatio dicitur, quę est iustificationis gratuitæ declaratio & testificatio.*Iacob.* 2. Fiducia proinde pendet a promissione gratuitę misericordiæ,gratuita misericordia pendet a paterna bonitate, paterna bonitas

fundatur in merito filij, meritum filij est λύτρον pro peccatis totius mundi, quod λύτρον vt homini agnoſcenti peccatum offertur verbo Euangelij, ita fide accipitur & retinetur. Vt enim remedium notum, ſine applicatione ad locum affectum, nullam vtilitatem ægroto adfert, ita promiſſio miſericordiæ gratuitæ in Chriſto, etſi per ſe vera, rata & vniuerſalis eſt, tamen homini ſine fide, qua fit applicatio, non prodeſt. Neque tamen exiſtimandum eſt applicationem per fidem fieri propter fidei meritum aut dignitatem, ſed propter Ieſum Chriſtum, quem homo fide apprehendit vt eius ſanguine a peccato purgatus, & eius iuſtitia donatus, ſit Deo acceptus. Nam lex nihil habet, quod in credentibus accuſet. Habent enim iuſtitiam, quam ipſa requirit, cui que vitam promittit. His accedunt Sacramenta, quibus & donum obſignatur, & fides confirmatur. Hic iuxta tenendum eſt, quod vbicunque ſit viua & ſalutaris fides, ibi ſunt quoque eius naturales proprietates: ex quo fit, quod Scriptura ſæpius proprietates fidei loco fidei ponat: idque ideo, ne quis ſpectro fidei ſeipſum fallat. Vt enim corporis vitam ex eius naturali motu dignoſcimus: Ita & fidei vitam ex eius ſpiritualibus actionibus id eſt bonis operibus percipimus. Sed interea accurate cauendum eſt, ne ipſam fidem qua apprehenditur Chriſtus, vel cum proprietatibus ipſius confundamus, vel cum qualitatibus, affectibus & actionibus iuſtificatorum miſceamus (vt faciunt Papiſtæ.) Qui enim hoc faciunt doctrinã gratuitæ iuſtificationis corrumpunt. Notetur etiam hic teſtimonium & confeſſio Dauidis de deitate Chriſti. Nam fiducia in Filio quam Chriſto hic tribuit, ſolius Dei eſt, vt ſcriptura paſſim teſtatur *Iere. 17.* Maledictus qui cõfidit in homine, & facit hominem brachium ſuum. Ergo Chriſtus non eſt ſolum homo, ſed Deus.

Vſus Pſalmi Secundi.

Porro vſus huius Pſalmi eſt, vt ſeiũgamus nos ab hoſtibus Chriſti, admoniti illorum pœnis, & adiungamus nos Chriſto per fidem, eumque colamus, per patientiam expectantes beatam illam immor-

immortalitatem, quam in se confidentibus promittit.

PSALMVS TERTIVS.

Summa Psalmi Tertij.

TITVLVS *huius Psalmi occasionem indicat, videlicet quod Dauid hunc fecerit, cum a filio Absolone exutus regno esset. Summa autem Psalmi est. Dauid conqueritur se vndique cingi & premi a suis hostibus, ac fide in Deum se rursus erigit, petit auxilium, firmaque fiducia liberationem expectat. Historiam fugæ Dauidis, & victoriæ ipsius super hostibus suis, lege 2. Samuelis, a capite 15. vsque ad finem cap. 20. Porro quia Dauid typus erat Christi, & Ecclesiæ, hunc Psalmum recte veteres accommodarunt Christo & Ecclesiæ, ac eorum hostibus. Vt enim Dauid suos hostes habuit toto vitæ suæ curriculo, ita Ecclesia mille periculis exposita est. Referatur proinde hic Psalmus ad Historiam typicam, quæ videlicet vltra res gestas aliquid significat.*

Ordo & dispositio Psalmi Tertij.

1. & 2. *versus tristißimam querelam Dauidis, de hostium suorum conspiratione continet, & hæc sit prima pars Psalmi.*

3. 4. 5. & 6. *versus exponunt, quomodo Dauid in istis angustiis paulatim se magis magisque erexerit, sit hæc secunda.*

7. versus precationem, cum sua ratione habet. Sit hæc tertia.

8. & vltimus versus Epiphonema est, quo docemur quod a solo Deo salus & benedictio sit expectanda. Atque hæc sit quarta pars. Hinc patet quod hic Psalmus sit mixti generis, nisi si a præcipua parte nominandus erit, precatorius dicatur.

EXEGESIS PSALMI TERTII CVM INDICATIONE doctrinarum.

PRIMA PARS.

IEhouah quã multiplicati sunt hostes mei: multi surgunt aduersum me.

2. Multi dicunt animæ meæ: Non est salus ipsi in Deo. Sela.

HÆc querela exulantis Dauidis, & vndique ab hostibus cincti grauissima. Nõ enim tantũ regno exutus erat, idq; a filio quẽ tenerrime dilexit, verũ etiã exprobrabatur ei, quod a Deo esset desertus. Hæc duo grauissime cruciãt Dauidis animã: interim tamen nõ dubitat de fauore Dei erga se: sciuit sibi a Propheta, nomine Dei, dictũ esse. Dominus abstulit peccatum tuum. Quod dictũ firma fiducia apprehẽdit, vt *Psalmus* 21. clarissime ostendit. Non ergo recipio eorũ sententiam, qui putant Dauidẽ propter scelus iam condonatũ, hic luctatũ esse cum desperatione, quasi a Deo desertus esset. Id quod etiam ex collatione Typica Dauidis ad Christum & Ecclesiam eius regnũ refelli potest: cum historia & exulantis Dauidis & Christi patientis optime conueniant. Vt enim Dauid proditur a filio: ita Christus a Iuda. Vt contra Dauidem conspirant Iudæi, secuti consilium Achitophelis, & ductum Absolonis: Ita contra Christum Iudæi & Pharisæi, secuti consilium

Caiphæ

Caiphæ & ductum Iudæ. Vt Dauid eiicitur regno a filio, de quo optime meritus erat: Ita pii doctores & gubernatores Ecclesię & alii quoque pii ſępiſsime ab iis de quibus optime meriti ſunt, malam reportant gratiam. Si ergo aliquando nobis idem acciderit, obtemperemus conſilio Petri qui ait. 1. *Pet.* 4 Ne peregrinemini, ea quæ in vobis eſt exploratione per ignem, quæ ad experimentum vobis fit, ac ſi peregrinum vobis quid accideret: quaſi diceret, non nouũ eſt, ſed ab initio mũdi vſitatum. imo, in hoc quod con ſortes eſtis afflictionum Chriſti, gaudete, vt etiam in reuelatione gloriæ eius gaudeatis exultantes. Conſolemur itaque nos exemplo non ſolum Dauidis, tam præſtantis gubernatoris & doctoris Eccleſiæ, verum etiam Chriſti aliorumque piorum, qui ſimilia experti ſunt, inde ab initio mundi. Sit notum omnibus dictum Petri. 1. *Petri* 4. Iudicium a domo Dei incipit. Quanuis autem in Baptiſta & Stephano non fuerunt perſonalia peccata propter quæ illi magis quam alii tyrannice necarentur, tamen natura in ipſis rea fuit, & prona ad malum, quam iſto pacto frenare, ſapientiſsimo Deo viſum eſt in ſuam gloriam. Admoneamur igitur hoc loco de cruce piorum, quam non effugient, donec in hac lacrhymarum valle eos peregrinari Dominus voluerit. Veriſsimi enim ſunt verſus illi:

Nunquam bella bonis, nunquam diſcrimina deſunt,
Et cum quo certet, mens pia ſemper habet.

Sciamus proinde vulgi iudicium de afflictione piorum ſtultum & falſum eſſe: vt enim Dauidi fugienti multi exprobrauerunt ſuam calamitatem, dicentes, *Non eſt ſalus ipſi in Deo*, id eſt, iam a Deo deſertus eſt, iam pœnas commeritas luet. Ita hodie de iis qui tyrannice affliguntur, iudicat vulgus. Sed fallitur. Pij enim non ideo deſerti ſunt a Deo, quod vel incarcerentur, affligantur, proſcribantur, exuuntur fortunis: vel quia homines improbi eis ſuam exprobrent calamitatem. Etſi Abel a fratre trucidatur, Iacob propter fratris ferociam cogitur exulare. Eſaias ſerra lignea diſſecatur: Dauid exulat & ridetur a Semæi & aliis Epicuris: Baptiſta obtruncatur, Stephanus lapidatur &c. Tamen ipſi omnes chari Deo fuere, & eorum mors ſuauiſsimũ Deo fuerit ſacrificiũ, vt quod cõditum erat ſale fidei, inuocationis Dei & confeſſionis, vnde

Deus glorificabatur. Cum ergo nos hodie multos pios doctores audimus miserabiliter affligi, siue a Pharaone, siue ab Herode, siue a colludentibus cum ipsis: non more Epicureorũm iudicemus eos propterea a Deo desertos esse & malã habere causam, sed potius adoremus bonitatem Dei, quia omnia sapienter in suam disponit gloriam.

Cur Deus sinit suos vexari cruce?

Plures sunt causæ, cur Deus velit suos cruce exerceri, quarum hæ sunt præcipuæ.

Prima. Ne caro prospero rerum successu diuturno armetur magis aduersus Spiritum, ac sua ferocia spiritum prosternat. Est enim caro vt petulans & indomitus equus, qui nisi asperiori coerceatur freno, sessorem excutit. Ideo scriptum est, In chamo & freno maxillas eorum constringe. Impii incrassantur vt secure ruant, sed piis tanquam schola in qua instituuntur, afflictio est.

Secunda. Exploratio est, qua Deus fidem & constantiam suorum probat: Non quod Deus ignoret, quid in homine sit, sed quia homo ipse ignorat, quid in se sit. Deus ergo animos suorum aduersis explorat, an velint seuerius castigati a se deficere, nec ne? Quod cum fit, duo accedunt consiliarii, qui diuersa suadent, videlicet Caro & Fides. Caro indicat crucem esse non patris, sed tyranni crudelissimi iudicium Vnde ad desperationem hominem sollicitat. Contra vero Fides, fauoris paterni testimonium crucem esse contendit, diuinis testimoniis freta. *Prouerb.* enim 3. & ad *Hebræos* 12. sic scriptum legit Fides, Fili mi noli negligere disciplinam Domini, neque fatigeris cum ab eo argueris. Quem enim diligit Dominus castigat, flagellat omnem filium quem recipit. Si castigationem sustinetis, tanquam filiis vobis sese offert Deus. Hic si fides obtinuerit, vt in Abrahamo, Isaac, Iacobo, Iosepho. Dauide &c. crux in salutẽ cedit. At si Caro vicerit, vt in Saule & multis aliis, crux cedit in exitium. Dauid fidei consilium secutus est cum ait: *Psalm.* 119. Bonũ estmihi quod humiliasti me. Itẽ Multi sunt qui persequuntur me & tribulant me, a testimoniis autem tuis non declinaui, id est perstiti in fide verbi tui.

Tertia. Quẽadmodum medici habẽt sua ἀλεξιφάρμακα, quibus efficiũt, ne quis venenis facile corrũpatur, ita Deus sapiẽtissimus medicus animarũ nostrarũ pharmaca nobis mi-

nistrat,

niſtrat, videlicet varias afflictiones, ne veneno ſerpẽtis tanquã peſte exitiali interfecti pereamus. Ita ſæpe valetudinẽ animę, corporis afflictione conſeruat: Sæpe ſpoliatione corporalium bonorum, auget diuitias ſpirituales.

Quarta, vt Deus aſsiduis laboribus, ſuos ad virtutem exerceat. Quomodo enim poteſt probari militum virtus, niſi hoſtem quo cum certẽt habeant? Vult ergo Deus ſuos milites cruce premi exercerique, ne otio corrumpantur, & virtus eorum langueſcat.

Quinta, Deus vult filios adoptionis, ſimiles fore in cruce, Filio ſuo ęterno & vnigenito, vt per patientiã fiãt etiã conſortes regni. Iã autẽ ſine cruce nulla patiẽtia eſſe poteſt, cuius finis eſt victorię corona: Nemo enim coronabitur, niſi qui legitime certauerit. Nunquam fuit glorioſa victoria, vbi non fuere glorioſa certamina.

Sexta, Deus vult crucem eſſe argumentum, quo teſtatur nos ſibi curæ eſſe. Quod ſi (inquit Apoſtolus *Heb.* 12.) abſque caſtigatione eſtis, cuius participes ſũt omnes filii, nẽpe ſpurii eſtis, & nõ filii. Cũ ergo corripimur, ſciamus crucem illã nobis nõ reprobationis, ſed adoptionis teſtimoniũ eſſe.

Septima, Deus cum nos vexari ſinit, corruptelam noſtram non patitur longius progredi, ſed plagis & verberibus emendat. Dauid horrenda peccata commiſiſſet in iſto faſtigio, ad quæ haud dubie ex naturæ corruptione pronus erat & maxime ad libidines, niſi fuiſſet plagis repreſſus. Poſtquam igitur adulterium commiſiſſet, & illud peccatum hyſopo, id eſt, aſperſione ſanguinis Chriſti expiatum erat, ne rueret rurſus in adulterium, aut vagas carnis libidines voluit eum Deus vexari, quia voluit eum ſeruari. His proinde plagis atque verberibus illum coercuit, videlicet. 1. ſtupratione Thamar filiæ, idque a filio, quæ illi magnum luctum peperit. 2. Morte Ammon filii, quæ grauiſsimum vulnus eius animo inflixit. 3. rebellione Abſolonis. 4. exilio a regno & Eccleſia. 5. contaminatione vxorum. 6. ciuium defectione. 7. triſti interitu Abſolonis. 8. quibus acceſsit infamia non leuis. His plagis retractus Dauid, adulterium non iterauit. Ad eundem modum Deus alios multos, etſi eos in gratiam receperit, condonatis peccatis, tamen eos vult cruce refrenari, ne illorum animi in rebus

ſecundis luxurient, atque ita fœde peccata prius perpetrata iterent, ac proinde a Deo deficiant.

Octaua, vt Deum in cruce inuocemus, iuxta dictum *Pſalmi* 50. Inuoca me in die afflictionis, eruam te, & glorificabis me. Et *Pſalm*.32. Tu es refugium meum in tribulatione, conſerua me, vt ſeruatus laudem te.

Nona, vt crux ſanctorum ſit teſtimonium vitæ æternæ, & demonſtratio iuſti iudicii in improbos.2. *Theſſalo*. 1. Huc pertinet illud Petri. Tempus eſt vt incipiat iudicium a domo Dei, quod ſi primũ a nobis, quis erit finis eorum qui non obtemperant Dei Euangelio?

De particula Sela non eſt quod laboremus. Hieronymus *Semper* vertit, quam interpretationem alii doctiſsimi viri iuſtis de cauſis reiiciunt. Plerique docti eleuationem reddunt, id enim Hebræa vox in genere ſignificat. Veriſimile eſt igitur hac nota ſignificari eleuationem vocis inter canendum, & eleuationem mentis ad eorum quæ dicuntur meditationem. Atque ita ex verbis quibus adiungitur hæc vox Sela, quid ſibi velit intelligi poteſt. Vt cum hic Dauid, addit Sela, mentem ſuam ad cogitandam ſuam calamitatem eleuat, quaſi diceret: quanta eſt mea calamitas! Hieronymus monet Aquilam vertiſſe διάψαλμα, quæ eſt nota pluribus Pſalmis interiecta.

SECVNDA PARS.

3. *Tu autem Iehouah ſcutum pro me, gloria mea, & exaltans caput meum.*

4. *Voce mea ad Iehouah clamabo, & reſpondebit mihi de monte ſancto ſuo. Sela.*

5. *Ego iacui & dormiui, & ſurrexi, quoniam Iehouah ſuſtentabit me.*

6. *Non timebo multa*

Fide promiſsionis diuinæ, fiducia exauditionis, recordatione beneficiorum prius acceptorũ, ſe in tanto periculo erigit Dauid. Suo exemplo nos docens, quid nos in noſtris anguſtiis facere oporteat. Qualis autem ſit natura fidei & quomodo paulatim creſcat, & tandẽ perficiatur (quantũ in hac vita fieri poſsit) pulchre explicatur hoc loco. Cinctus

ab ho-

millia populi, qui circumdederunt me. | ab hostibus Dauid. 1. trepidat dicens: Quam multi sunt qui tribulant me. 2. cogitans de constantissima promissione Dei, se erigit atque ait, Dominus est scutum pro me: & obiicit se hostibus meis, pro me pugnans, vt dicit: Tecum sum in tribulatione. *Psalm.* 91. 3. Hac fide confirmatus ad precandum se præparat. Voce mea ad Dominum clamabo, fide expectans vt exaudiar, & respondebit mihi. 4. Quia fides piorum in afflictionibus tentatur, ad pristina beneficia sibi in similibus periculis præstita, mentem conuertit, & inde concipit exauditionis fiduciam dicens: Ego iacui & dormiui, &c. 5. ex hac fiducia concepta ex promissione & confirmata auctaque prioribus liberationibus, robur mox concipit fides maius, quod robur ὑπόστασις & πληροφορία a Paulo dicitur. Vnde in hanc vocem prorupit. Non timebo multa millia populorũ circumdantiũ me. Tenemus sententiam & summam Psalmi, nunc verba particulatim expendamus.

Primum, nominat Dauid Deum suum scutum, per scutum defensionem iuxta promissionem intelligit. Vt enim scutum excipit tela hostium vt non noceant, Ita Deus in afflictionibus tuetur suos, sed diuersimode. *Aliquando* enim eos aperte e periculis eripit. *Aliquando* assistit eis spiritu, etsi externe ab hostibus opprimantur. *Aperte* suos liberat multipliciter, nunc enim sine mediis externis, nunc per media, nunc contra media eos defendit Dauidem sine mediis externis sæpe eripuit e manu Saulis: eundem Dauidem per media ab exilio vindicauit. Media autem non sunt vnius generis. Ioseph & Mariam cum puero Iesu exules liberauit per mortem Herodis: Dauidem, vt iam diximus, armis liberauit: omnibus temporibus multos liberat, per consiliorum mutationes, quibus flectuntur animi hostium Ecclesiæ. Contra media tres illos viros in ardenti fornace defendit. *Stephanum assistendo* iuuit: Etsi enim permisit illum hostibus suis, tamen suo spiritu illum ita confortauit, vt victor gloriosus in morte euaserit. Sic astitit sanctis martyribus, inde vsque ab Abel ad hunc diem, & assistet donec hic mundus steterit.

Deinde Dauid Deum suam gloriam (per Metonimiam) appellat, id est, authorem gloriæ, Deus enim ipsum

ad fastigium regium euexit. Non enim Dauid imperium rapuit, sed illud accepit a Deo, atque ita Dauid nititur conscientia suæ vocationis. Sic quilibet pius, in legitima sua vocatione (si qua difficultas, vt sæpe fit, suboriatur) nitatur conscientia recti, ac petat cum Dauide defensionem, fretus diuinis promissionibus, quæ fallere non possunt. Huc illud Dauidis pertinet *Psalm.* 25. Integritas & rectum conseruent me, quoniam expectaui te: id est, in te fiduciam collocaui. Hic Dauid duo coniungit, videlicet conscientiam bonam, & fiduciam in Deum, ex qua inuocatio.

Et exaltans caput meum. Metonimia est, qua significat se gloriosam liberationem expectare. Vt enim qui lugent aut pudore suffunduntur, caput deiiciunt: ita erigunt caput, qui exhilarantur aut honorantur.

Voce mea ad Dominum clamabo. Hic sciendum est quadruplicem esse clamorem. 1. vindictæ. 2. Cordis tantum. 3. oris tantum. 4. oris & cordis simul. De primo clamore, nempe *Vindictæ*, habetur *Genes.* 4. vbi Dominus ad Caim fratricidam hunc in modum loquitur: Vox sanguinis fratris tui clamat ad me e terra. Etiamsi Abel tacet, tamen sanguis eius clamat vindictam. Hinc generalis doctrina de vindicta petatur, videlicet, quod Deus non obliuiscatur iniuriæ piorum, etiamsi læsi tacent & aliquando etiam gratias agunt. Nam eorum curam, & cum viuunt, & cum mortui sunt Deus habet. Sic vel tacentes clamant ad Deum, qui a Tyrannis iniuste patiuntur. Non est ergo quod Tyranni ideo putent se euasisse pœnas, quod oppressi silent, & etiam interdum se affligentibus gratias agunt. Vere enim dicitur, ἔχει θεὸς ἔκδικον ὄμμα, id est, habet Deus vindicem oculum.

De clamore cordis tantum habetur ***Exodi*** 14. Deus beatissimo Mosi tacenti dixit: Quid clamas ad me? Est ergo aliquis clamor tacentis, qui cœlum penetrat, quemque Deus exaudit, cuiusmodi clamores sunt omnia sanctorum suspiria etiam dormientium, & in timore Dei se ad somnum applicantium.

Clamor oris tantum est omnium qui inuocant Deum sine pœnitentia, & qui retinent propositum peccandi, talis fuit cla-

clamor hostium Dauidis, *Ps.* 18. talis est hypocritarum, tales sunt clamores Papistarum, atque adeo omniũ (vt diximus) qui viuunt sine vera pœnitentia.

Clamor cordis & oris simul hic intelligitur. Sicut tertius versus satis ostendit. De vtroque loquitur etiam *Psal.* 21. cum ait, Desiderium cordis eius tribuisti ei, & petitionem labiorum eius non negasti ei. Qui dicunt vocem inter precandum non requiri, negant confessionem oris necessariam esse, contra Paulum, qui ait, Confessio ore fit ad salutem *Rom.* 10. Hoc ergo exemplo docemur quo fugiendum sit, cum ab hominibus videmur deserti, videlicet ad turrim fortissimam nomen Domini. Hoc Dauidis exemplũm Iosaphat imitatus est 1. *Paralip.* 20. cum ait, Cum ignoramus quid facere debeamus, hoc solum habemus residui, vt oculos nostros ad te dirigamus.

Et respondebit: Metalepsis est siue transsumptio, respondebit pro exaudiet, & exaudiet pro opem feret. *Respondebit*, id est, mihi persuadeo, quod iuxta promissionem suam sit me aduersus hostes meos defensurus.

Hic ergo docemur, quali fiducia DEVS sit inuocandus, non nos hortaretur (inquit Augustinus) vt peteremus, nisi dare vellet. Qui ergo sine fiducia & dubitans petit & inuocat, non vere inuocat, sed potius deridet Deum, & contemnit eius promissionem. Verum interea Deo relinquendus est exauditionis modus & tempus, qui pro sua sapientia moderatur omnia.

Cum addit. *De monte sancto suo*, significat, quod sola Ecclesia promissionem habeat quod Deus velit se exaudire. *Mons sanctus* dicitur, quia ibi erat propitiatorium, quo Christus adumbrabatur. Non enim exaudimur sine propitiatorio, id est, Christo, qui in sola Ecclesia habitare dicitur. *Psalm.* 76. facta est habitatio eius in Syon.

Ego enim tacui & dormiui. Recordatione priorum liberationum se erigit. Cogitat enim de totius vitæ prioris periculis, a quibus diuinitus se erectum nouit: & nititur hoc principio, Deus est constans in suis promissis, & semper sibi similis. Promisit autem omnibus ad se confugientibus auxilium. Et ego sæpe expertus sum, quam firma sit ipsius promissio. Multis enim e periculis me,

se inuocantem liberauit, quare non dubito, quin mihi sit & nunc opem laturus. Metaphora in singulis verbis obseruetur. Iacui, inquit, id est, obiectus eram periculis. *Dormiui*, id est, securus fui, fretus tuis promissionibus. &c. *Exurrexi*, id est, euasi pericula, quare? quia *Dominus me sustentabit*. Patres multi hunc versum de morte, sepultura, & resurrectione Domini interpretantur, in hunc modum. *Ego iacui* mortuus & depositus a cruce, *& dormiui*, quiescens in sepulcro vere mortuus: *& exurrexi* tertia die a morte, quia Dominus sustentauit, id est, per suam potentiam excitauit me a mortuis. Hanc interpretationem Patrum etsi libens recipio, tamen præstare existimo, niti solidis fundamentis & certis clarisque testimoniis, cum agitur de fidei articulis.

Non timebo a miriadibus populi. Hæc fidei ὑπόστασις & πληροφορία est in Dauide in mediis persecutionum fluctibus. Vt enim nauis ingruentibus procellis, & velo in altum leuato, clauo regitur, & ad portum properat, ita homo pius clauo fidei fertur, donec in beatitudinis portum venerit.

TERTIA PARS.

7. *Surge Jehouah: Salua me Deus meus, quoniam percussisti omnes inimicos meos in maxillam, dentes impiorum confregisti.*

HIc versus propositio est principalis huius Psalmi, & est precatio, qua petit se saluari & eripi a periculis præsentibus: Hactenus enim cogitatione promissionis diuinæ, & recordatione priusprætitarum liberationum, animum ad precandum erexit. Nunc plena fiducia petit se a præsenti periculo liberari.

Sunt autem in hac precatione quatuor.

1. Compellatio.
2. Petitio.
3. Ratio, tu enim es Deus meus. Et
4. Confirmatio ex cõmemoratione priorũ beneficiorũ.

Compellatio est, o Iehouah. Eum enim solum compellat, qui solus iuuare potest, nempe Deum ipsum, qui vt

omnia

omnia condidit & conseruat, ita omnia ad suam gloriam refert. Quare & solus inuocandus est. Et quoniam erat fretus promissione diuina, vt ex superioribus patet, mente intuetur promissum semen, cuius solius merito & intercessione Deus inuocantes exaudit. Huius exemplum & nos in nostris precationibus imitemur, atque eum solum inuocemus, a quo solo iuuari possumus.

Petitio. Surge, salua me. Vt Deus videtur iacere, & dormire, quando permittit impiis grassari in pios: Ita surgere dicitur, cum impios coercet & punit, suosque liberat & saluat a periculis. Est autem figura, quam Patres appellant anthropopathiam, quando videlicet humanæ actiones Deo tribuuntur.

Ratio est, Deus meus. hoc est, ideo te o Iehouah compello, & a te peto me iuuari, quia es Deus meus, quem scilicet fide possideo. Est igitur hoc argumentum petitum & a facultate, & a voluntate Dei simul. Potest enim, quia Deus est, Et vult Dauid iuuare, quia Deus est Dauidis. Etsi autem Deus, omnium Deus est, si eius naturam & prouidentiam Vniuersalem respicis, tamen solius ecclesiæ peculiari modo dicitur Deus, videlicet propter promissionem & fidem promissionis. Notitia enim Dei, & fides promissionis gratiæ propter Christum, sciungunt ecclesiam a prophano mundo, atque eam in familiam Dei introducunt, in qua habeat accessum ad Deum, per Dominum nostrum Iesum Christum. Nos igitur exemplo Dauidis Deum omnibus communem, *nostrum* faciamus fide. Quod cum facimus, tuto possumus in ipsius promissionibus acquiescere, vt quilibet nostrum dicere possit cum Dauide Salua me Deus meus.

Confirmatio, qua fiducia exauditionis fulcitur, sequitur, *Quoniam percussisti omnes inimicos meos in maxillam, & dentes impiorum contriuisti.* id est, tu antea hostes meos ignominiosa cæde prostrauisti: quare & nunc te mihi adfuturum confido. Atque ita Fides in inuocatione erigit se prioribus beneficiis Dei. DEVS enim cum sit constans & semper sibi similis, non desinit iis benefacere, quibus cœperit semel benefacere, modo ipsi in fide & obedientia perseuerauerint, & si lapsi fuerint aliquando, se rursus erigant fide promissionis. Percussione in maxillam & dentium fractione, notatur igno

miniosa pœna, quam Deus de hostibus Dauidis sumpsit. Nã qui percutiuntur in maxillam, adeò vt dentes etiam excutiãtur, non solum cruciatum in corpore sentiunt, verum etiam pudefiunt, tanquam summa ignominia affecti. Hac ignominia compensat Deus ignominiam, qua suos seruos impii afficiunt. Piorum ergo ignominia breuis est & momentanea: Impiorum verò sempiterna erit, iuxta Danielis dictum 12. Opprobrium sempiternum propositum est impiis.

QVARTA PARS.

8. *Iehouah est salus, super populum tuum benedictio tua. Sela.*

DVlcissimo Epiphonemate, & præcipuo scripturæ axiomate claudit Psalmum. Constat autem hoc Epiphonema, confessione & petitione.

Confessio est. Iehouah seu Dei est salus, hoc est a solo Deo salus est. Dicitur autem hic salus Dei effectiue, qua videlicet Deus adiuuat, defendit & liberat suos. Ex quo sequitur, quod & solus sit inuocandus, vt qui solus iuuare, defendere & liberare possit. Est autem hic duplex salus cõsideranda, temporaria seu corporalis, & æterna seu spiritualis.

Temporaria est a malis huius vitæ liberatio. *Aeterna* est redéptio ab æterna morte. Vtraque solius Dei donum est, sed æterna in nobis pòst resurrectionem consummabitur. Porro cum hoc opus sit Dei propriũ iuxta dictum Prophetæ *Deut.* 32. Non est præter me saluator. Item *Is.* 45. Deus iustus & saluans non est præter me. Et 1. *Tim.* 1. Iesus Christus venit in mundum, vt peccatores saluos faceret, iuxta promissionem: ipsum verum Deum agnoscere & fateri necesse est. id quod expresse habet promissio Patris. *Hoseæ* 1. Saluabo eos in Iehouah Deo suo. Item *Esa.* 45. Israel saluatus est in Iehouah, salute æterna. De hac salute redemptionis & æterna teneatur dictum Pauli ad *Ephes.* 2. Gratia saluati estis per fidem, & hoc non ex vobis: Dei donum est & non ex operibus, ne quis glorietur: Ipsius enim factura sumus creati in Christo Iesu ad bona opera, quæ præparauit vt in iis ambulemus. Ab hac salute redemptionis, excluduntur omnes verbi Dei contemptores iuxta dictum. *Psalm.* 119. Longe ab impiis salus, quia statuta tua non exquisiuerunt, id est, verbum tuum,

quod

quod multis nominibus appellatur.

Petitio est cum Apostrophe. Et super populum tuum benedictio tua supl.sit.Ita Dauid non pro se tantum orat, sed pro tota Ecclesia, nos erudiens vt quoties pro nobis ipsis oramus, simul etiam meminerimus totius corporis Ecclesiæ.Sic alibi precatur Dauid,cum ait. Saluum fac populum tuum Domine,& benedic hæreditati tuæ,id est, populo tuo. *Psa.28.* Atque hæc precatio,Ecclesiæ quotidiana esse debet.

Vsus Psalmi Tertij.

Athanasius vno verbo vsum huius Psalmi indicat, cum ait,Qui tertium cantauerit Psalmum, in proprias tribulationes inspiciens, sua quasi verba esse putabit. Hoc quidem pie & recte Athanasius. Nam cum in hoc Psalmo intelligimus Dauid fuisse typum Ecclesiæ, mentem circumferre debemus per omnes Historias Ecclesiæ inde vsque ab Abel, qui similiter typus Ecclesiæ fuit,ad nostra tempora:vt cogitemus quod Ecclesiam,eiusque membra singula,semper comitetur crux in hac vita.Idque non temere, sed ex sapientissimo Dei consilio, qui suos in hac vita exploratione ignis probat,vt olim sint futuri cõsortes gloriæ Christi, modo legitime certauerint. Cum ergo nos quouis modo affligimur, nõ frangamur animis, sed intrudamus nos in gremium Ecclesiæ,cui certa salus & benedictio æterna a Deo proposita est: Memores dicti Pauli qui ait.Rom.8.Statuo quod non dignæ sint passiones pręsentis vitę, ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis.

PSALMVS QVARTVS.

Summa Psalmi Quarti.

HIC Psalmus factus esse videtur in exilio Dauidis, videlicet cum Dauid vel Saulē vel Absolonem fugeret. In ea fuga diuinis promißionibus & precibus vir sanctus se sustentat. Nam afflictus ad orationem tanquam præsidium tutißimum se conuertit, obiurgat, docet, & hortatur aduersarios ad resipiscentiam, consolatur socios, collatione spiritualium bonorum quibus abundat ecclesia, & corporalium commodorum ex quibus superbiunt impij. Quoniam autem Dauid fuit typus Ecclesiæ, & hostes Dauidis adumbrabant hostes [illegible] lesiæ, quidā docti amißa historia, Psalmum [illegible] esiam transferunt, quam erigit Propheta, contra scandalum crucis, idq; duobus grauißimis argumentis, quorum, prius a more Dei sumitur: alterum a collatione donorum Ecclesiæ, & aliorum qui sunt extra Ecclesiam. Titulum vt ambiguum omitto.

Ordo & dispositio Psalmi Quarti.

Tres sunt partes huius Psalmi.

1. Est inuocatio & continetur in primo versu.

2. Est obiurgatio, doctrina, admonitio, exhortatio ad patientiam & resipiscentiam. Hæc pars continetur 2. 3. 4. & 5. versibus.

3. Tribus postremis versibus absoluitur, & est consolatio, qua Dauid socios suos erigit, collatione bonorum Ecclesiæ & aliorum qui sunt extra ecclesiam. tem suo exemplo.

Est

Est ergo hic Psalmus mixtus, nempe precatorius, obiurgatorius, didascalic⁹ exhortatorius, & cōsolatorius.

EXEGESIS PSALMI QVARTI CVM INDICATIONE doctrinarum.

PRIMA PARS.

1. *CVM clamo respon de mihi Deus iusticiæ meæ, in angustia dilatasti mihi: miserere mei, & audi orationē meā.*

PRECATIO est Dauidis cruce pressi, in qua hæc sunt.
1. propositio.
2. compellatio.
3. confirmatio, &
4. repetitio

Propositio. Cum clamo responde mihi. Hoc est, me inuocantem exaudi, & afflicto fer opem, iuxta promissionem tuam. Vt autē crux & afflictio, occasio, ita fiducia exauditionis & impetrādi auxilij propter mediatorem causa est inuocationis, iuxta Salomonis dictum *Pro.* 18. Turris fortissima nomē Domini, ad hanc iustus curret & exaltabitur, supl. in afflictionibus. Est enim vera inuocatio Dei, præcipuus Ecclesiæ murus portus, arx, & ara. Sed semper discernendum est inter necessaria ad salutē animæ, & necessaria ad huius vitæ sustētationē. Illa petenda sunt sine cōditione, quia promissio est vniuersalis. Hæc cū cōditione, videlicet, si cedit in gloriāDei & in nostrū bonū. Sic Dauid in exilio vtraq; bona petiit. De pertinētibus enim ad hanc vitā ita statuit, vt anteferret voluntatem Dei, suis fortunis & vitæ: Expulsus enim ita dicebat 2. *Sam.* 15. Si inuenero gratiam in oculis Domini, reducet me. At si dixerit mihi: Non places, presto sum: faciat quod bonum est coram se.

Compellatio. Deus iustitiæ meæ. Hoc est, O Deus, qui es & donator iustitiæ, qua corā te iustus sum, & approbator iustitię meę, qua ego innocēs sum. Me enim innocētē persequū-

tur aduersarij mei, quos nunquam læsi. Atq; ita Dauid inter precandum nititur & aliena iustitia, nēpe qua donatus erat, idq; corā tribunali DEI: Et propria iusticia, id est, innocētia sua idq; respectu hominum, qui illū persequebātur iniuste. Nequaquam enim existimandum est Dauidem, cum hypocritis suam iustitiam iactasse coram Deo: dicit enim alibi. Ne in tres in iudicium cum seruo tuo, quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Item. Si iniquitates obseruaueris Domine, quis sustinebit? Sed apud te propitiatio est, vt timearis. Hypocrita dicit: Non sum sicut cæteri homines. Vere autem pius pœnitens dicit, Deus propitius esto mihi peccatori. Etsi hic locus occasionem præbet dicendi de iustitia, quæ in scripturis multiplex est, tamen breuitatis causa omissis aliis formis, tantum de iustitia bonæ conscientiæ, idque breuissime dicam.

Iustitia Bonæ conscientiæ est duplex, videlicet Vniuersalis, & Particularis.

Vniuersalis bonæ conscientiæ iustitia est, nouitas vitæ, hominis iustificati fide, retinentis fidem & bonam conscientiam, declinantis a malo, & facientis bonum, oblectantis se lege Dei, & eam meditantis die ac nocte, facientis opera vocationis in timore Dei, in vera inuocatione, & gratiarum actione in tota vita. Hæc vt finis est inseparabilis iustificationis gratuitæ, ita propria nota filiorum Dei existit. De hac iustitia bonæ conscientiæ Vniuersali, intelligantur dicta. Milita bonam militiam, retinens fidem & bonam conscientiam 1. *Tim*. 1. Item. Qui facit iustitiam, iustus est. 1. *Rom* 2. Item. 1. *Cor*. 4. Nullius mihi conscius sum Item. *Rom*. 13. Qui diligit, legem impleuit, secundum partes videlicet, non secundum gradus. Item. *Psalm*. 119. Tunc non confundar cum respexero ad omnia mandata tua. Item. *Iac*. 2. Qui in vno labitur, omnium reus est. Huc pertinent quæ supra annotauimus de copulatiua iustitia. *Psalm*. 1. vers. 2. Inter hanc iustitiam bonæ conscientiæ & iustitiam imputatam, qua cō sistimus coram tribunali Dei, hoc semper tenendum est discrimen. Illa in nobis est, nempe nouitas vitæ siue sanctificatio. Hæc extra nos est videlicet in Christo, nisi forte ideo dicas eam in nobis esse, quia in nobis Christus per fidem habitat: hoc libens concedo, modo illam in nobis non esse qualitatem vllam aut actionem nostram concedas,

Particula-

Particularis bonæ conſcientiæ iuſtitia,eſt cum quis innocens eſt in re certa,propter quam accuſatur & damnatur ab hominibus iniuſte. Semei accuſauit & damnauit Dauidem, vt iniuſtum inuaſorem alieni regni.2. *Sam.* 16.Sed Dauid in hac re innocens fuit, non enim rapuit regnum, ſed accepit a Domino. Huius innocentiæ teſtem Deum facit, cum hic ait, Deus iuſtitiæ meæ. Iam accommodemus compellationem ad propoſitionem. Deus eſt approbator iuſtitiæ, & vindex iniuriæ eorum qui ſe inuocant. Ego ſum innocens,& patior magnam iniuriam ab aduerſariis meis. Ideo te inuoco o Deus, vt ſis vindex meæ iniuriæ. Appoſite admodum vtitur vocabulo Elohim hoc loco. Nam hoc nomen Deo a virtute & robore, quod ſolus omnia poſſit, ſuoſque vindicare & tueri contra vim quamlibet ſoleat, ſcriptura tribuit. Hinc eſt quod Deus magiſtratui & iudicibus hoc nomen tribuit, vt in *Pſalmo* 82. Deus ſtetit in Synagoga Deorum, & in fine. Ego dixi Dij eſtis. Vt vel eo nomine gubernatores admoneantur, ordinationis,dignitatis,imitationis & officij ſui. quod eſt, & res diuinas,& veram Dei doctrinam procurare & conſeruare. Item pacem & iuſtitiam inter homines tueri,& ſuos ſubditos ab iniuria defendere.

Porro exemplum Dauidis, merito deberent reges, principes,& alij gubernatores imitari, vt cum affliguntur vel a ſuis,vel ab alienis,dicere bona cõſcientia poſſent,Deum inuocantes: O domine Deus iuſtitiæ meæ, ſis vindex iniuriæ quam patior: neminem iniuria affeci, alienum non rapui, defendi iniuſte oppreſſos, omnibus benefeci. Qui tales ſunt recte Euergetæ dici merentur. *Moſes* orta aduerſus ſe ſeditione,ad Deum iuſtitiæ ſuæ vindicem confugit dicens *Num.* 16. Tu ſcis quod ne aſellum quidem, ab vllo eorum abſtuli,neque iniuria quenque ex eis affeci. Sic & Samuel *Sam.* 12. ad innocentiam prouocat. Sic rex *Ezechias* prorogationem vitæ ſuæ petens ait. *Iſa.* 38. Obſecro Iehouah, memor ſis, quod vixerim in veritate coram te, & corde perfecto, quæque probas, geſſerim. Demus & nos operam, qui Euangelium in Scholis & templis docemus, vt ſi aliquando durius nobiſcum agatur, dicere cum Dauide poſſimus, Me inuocantem exaudi Deus iuſtitiæ meæ.Et cum Paulo *Theſſ.*2.Vos teſtes eſtis, & Deus

quam ſanɛte & iuſte & inculpate apud vos qui credidiſtis vixerimus. *Breuiter.* Singuli in ſua vocatione ſic agant, vt exemplo Dauidis innocentia ſua freti, Deum in ſuis afflictionibus inuocare poſſint.

Confirmatio eſt. In anguſtia dilataſti mihi. Hanc confirmationem ab anteactis petit,& eſt ſenſus: Ego antea fui in magnis anguſtiis,& duriſsima paſſus ſum a Saulé & aliis multis & te Domine inuocans, liberatus ſum,& poſt afflictionem percepi conſolationem. Quare etiam nunc ſpero te mihi in his periculis affuturum.

Dilatatio cuius hic meminit,& externa & interna fuit. *Externa* quãdo vndique cinctus ab exercitu Saulis, adeo in anguſtũ locũ redactus eſt,vt nulla pateret ei elabendi via. Deũ tamen inuocans recedentibus hoſtibus, latiſsimũ ſpatium euadendi nactus eſt.*Interna,* quando in media cordis anguſtia,diuinitus percepit conſolationẽ.Vt enim in triſtitia,cor naturaliter cõtrahitur,tanquam fugiens obiectum nocens:Sic in conſolatione ſpirituali,quodã gaudio perfuſum dilatatur,& quaſi exporrigit ſe, vt cõplectatur obiectũ gratũ. Vnde Dauid *Pſ.* 119. Viã mandatorũ tuorũ cucurri, cũ dilatares cor meũ.Porro hęc dilatatio & anguſtia in eodem corde habent diuerſa principia. *Anguſtia* enim cordis oritur a ſenſu carnis, dũ homo cruce premitur,& veluti in anguſtũ adigitur. *Dilatatio* autẽ a ſenſu ſpiritus & fidei,cũ homo ſe erigit aduerſus mala premẽtia,,& percipit conſolationem ſpiritus ex iis cauſis,quas hic in *Pſalm.* 3. enumeraui.Has Dauid intuens ait *Pſalm.*119.Memor fui iudiciorũ tuorum a ſeculo Domine, & cõſolationẽ percepi in cruce. Item:Hæc eſt conſolatio in afflictione mea, quod eloquiũ tuum viuificabit me. Item. Ambulabo in latitudine, quia mandata tua inquiſiui. Eſt proinde verbum Dei fons viuus,vnde oritur viua & efficax conſolatio. Credentibus in Dominum (ait Ambroſius) eſt in Domini miſericordia conſolatio. Et Bernardus Qui delectatio eſt & gloria angelorum, ipſe factus eſt ſalus & conſolatio miſerorum. Contra vero,humana ſapientia,quia non nouit remedium contra peccata, conſolatur frigide. Cor enim non penetrat,ſed in ore conſolãtis euaneſcit. Et vt vno verbo dicam, Vniuerſa cõſolatio humana deſtituta verbo Dei, inanis garrulitas eſt, quam Bernardus dicit verę & ſalutaris conſolationis impedimentum eſſe. Et Chriſtus dicit *Luc.*26.Vę vo-

bis diuitibus qui habetis hic cõſolationem veſtram. Namque humana conſolatio efficaciter vulnera non ſanat, ſed tantũ cicatricibus externe vtrũq; medetur, inſtar imperiti medici, qui quũ foris vlcus obducit, intus ſaniẽ relinquit.

Repetitio precationis eſt. Miſerere mei, & audi orationem meam. Hæc precandi formula diligenter obſeruetur, plura enim in ea ſimul comprehenduntur. Qui enim dicit Deo, *miſerere mei*, quatuor, modo verbo Dei edoctus ſit, facit. *Primo* enim tribuit Deo laudem bonitatis & miſericordię, videlicet, quod moueatur miſeria humani generis, iuxta dulciſſimum dictum *Pſalmi* 145. Bonus Dominus vniuerſis, & miſerationes eius ſuper omnia opera eius. Item *Pſalm.* 103. Sicut altius eſt cœlum ſupra terram: Sic præualere fecit miſericordiam ſuam ſuper timentes ſe. Quantum diſtat ortus ab occidente, elongauit Dominus a nobis iniquitates noſtras. *Secundo*, quia ſcit Deum iuſtum eſſe, cogitat de propitiatore, ſine quo Deus nemini, ad ſalutem pręſtat iter. Nam faceret contra iuſticiam ſuam. *Tertio* ſuam miſeriam qua premitur, & eius cauſam videlicet peccatum agnoſcit, ac ſimul pœnitentiam ſerio agit. *Quarto*, fretus promiſſionibus diuinis, & merito propitiatoris, ſperat ſe opẽ impetraturum. Hinc Dauid precatur, Fiat miſericordia tua ſuper nos, quẽadmodũ ſperauimus in te. In mentione enim miſericordię, certa ſpes adeſſe debet. Hęc quatuor pulcre & diſtincte cernuntur in *Pſalmo* 51.

Quæſtio de viciſsitudine afflictionum & conſolationum piorum in hac vita.

In tertio Pſalmo recitauimus nouem cauſas, cur Dominus pios cruce exerceri in hac vita velit. Hic autem quia Dauid meminit, afflictionum & conſolationis ſuæ alternationum dicens. In tribulatione conſolatus es me: breuiter viciſsitudines afflictionum & conſolationũ ſanctorũ in hac vita cauſas recenſebo, quę poſſunt commode tres ſtatui.

Prima ſit propria hominis vtilitas & fructus qui ex hac alternatione percipitur. Nam ſi homo (vt eſt natura hominis corrupta) ſemper premeretur cruce, ſine omni reſpiratione redderetur & ſibi & aliis inutilis, deſperet, & a Deo prorſus deficeret. Vnde fieret vt non ſolum in hac vita miſer, verumetiam poſt mortem euaderet miſerrimus. Quis enim perpetuis ærumnis non fran-

geretur, vt omnem ſpem ſalutis abiiceret? Contra vero: Si homo ſemper ex voto proſpere ageret in hac vita & nullis exerceretur aduerſis, ſuperbus omnino fieret, cœno turpiſſimarum voluptatū ſe contaminaret, efficeretur aliis perniciosus, & contumax aduerſus Deum. Breuiter, Aut prorſus negaret Deum eſſe, aut a Deo agnito deficeret, vt qui non cogitaret ſe Deo opus habere. Huc illud Poëtæ dictum pulcre quadrat,

Neſcia mens hominum fati, ſortisque futuræ
Et ſeruare modum rebus ſublata ſecundis.

Et Seneca. Res ſecundę non habēt vnquā modum. Atque ita homo, ſiue ſemper aduerſis vexaretur, ſiue perpetuo ſucceſſu proſpero vteretur, rueret in ſempiternā miſeriam. Sapientiſsimus igitur Deus, nunc nos cruce premit, ne ſuperbiamus & deficiamus: nunc nos rurſus conſolatur & liberat, ne deſperemus, vt iſto pacto nos in timore ſui retineat, vt excitet nos ad officiū pręſtandum. Ideo Dauid ait, Priuſquā humiliarer, erraui. Item. Bonū eſt mihi quod humiliaſti me, vt diſcerē iuſtificationes tuas. *Pſalmo* 119. Hoc Dauid nō dixit cum adhuc ſub onere crucis iacebat, ſed cū liberatus a cruce conſolationē diuinitus perciperet. Nā ſi Dauidi omnia (ſicut ipſe fatetur) ſēper ex voto ſucceſsiſſēt, & proſpere vixiſſet ſine omni afflictione & cruce, nequaquam ſciuiſſet quid boni crux adferret. Et cōtra. Si ſemper ſub crucis pōdere proſtratus iacuiſſet, deſperabundus a Deo defeciſſet. Eſt proinde homini vtilis alternatio afflictionis & conſolationis in hac vita, vt in timore Dei recto curſu feratur, ad portum beatæ immortalitatis.

Secunda cauſa alternationis afflictionū & cōſolationis ſanctorū in hac vita ſit gloria Dei, quę omnibus aliis cauſis merito anteponēda eſt. Ad hāc enim referātur omnia, iuxta dictum Iſaiæ, ex ore Dei in hunc modum loquentis. Omnis qui inuocat nomē meū, in gloriā meā creaui eū, formaui eū, & feci eum. Ad hanc gloriā Dei augendā inter homines, alternatio crucis & liberationis ſanctorum plurimū facit. Pii enim cruce preſsi inuocāt Deū, non ſolū quia ſciūt ipſū eſſe fontē omnis boni, & promptū ad iuuandū, verum etiā propter mandatū & promiſsionē ipſius paternā, multis exēplis declaratā. Deus inuocatur, vt iuſtificetur in promiſsis ſuis, exaudit pios inuocātes, atq; eos liberat, iuxta ſuę ſapientię

& bo-

& bonitatis modū: At nō sēper, iuxta sensus nostri & cæcæ rationis votū. Exauditi pii agnoscūt beneficiū, prędicāt benefactorē, ac se gratos ipsi per totā vitā fore pollicentur. Vt autē huius glorię Dei exaudientis pias afflictorum preces magis reddamur appetentes, huc adiiciam docendi, admonendi & excitandi nos causa, tria, videlicet.

1. regulam nobis diuinitus commendatam.
2. Exempla veteris & noui Testamenti, &
3. imitationis modum.

Regula nobis ore Dei traditur. *Psalm.* 50. Inuoca me in die tribulationis, eruā te, & glorificabis me. Hāc regulā si recte (vt decet) perpēderimus, & singula in ea ęstimauerimus, doctrinā vberrimā, cōsiliū salutare, & consolationē spiritualē percipiemus. In hac enim regula expresse & implicite plura continētur. 1. causa afflictionis piorū, quę hic implicite ponitur. Deus enim iustus est, nec punit suos sine causa. 2. afflictio ipsa. 3. mandatū Dei volētis vt in afflictionibus ad se solū cōfugiamus. 4. obediētia debita Deo, implicite. 5. promissio liberationis. 6. fides quę promissiones excipit. 7. liberatio. 8. gratitudo. Hę partes quas in se pręsēs regula cōtinet, quia sępe explicātur alias, nolo hoc loco auditoribus, iis declarandis molestus esse. Sed tantum moneo, vt eas semper inter precandum in conspectu habeant.

Exempla regulæ: *In veteri testamento* plura sunt, quam vt breui tempore recitari possint. Quare hac vice solius Dauidis exemplum & testimonium proponemus, quibus regula a nobis tradita confirmatur. Exemplum Dauidis vitam iuxta hanc regulam formantis, sæpissime in libris Regum & in Psalmis occurrit. Verum ne quasi infinitate quadam turbemur, vnum tantum locum ascribam ex *Psalmo* 32. vbi sic ait, Dauid. Tu es refugium meum in tribulatione, conserua me, vt seruatus laudem te. Sed vnde habet Dauid istam παῤῥησίαν, vt dicat? Tu es refugium meum. Ex regula. Inuoca me &c. Sed in verbis Dauidis, vt ea in nostrum vsum commodius transferamus, sunt plura perpendenda. Cum ait: Tu es refugium meum: vox fidei est, quæ nititur mandato Dei & promissione, & confirmatur, & Dauidis proprio, & multis sanctorum exemplis. Cum addit in tribulatione, ostendit quid illum ad precādum impulerit, nempe pręsens afflictio, cuius causam

haud dubie ſerio cogitauit, nempe peccatum. Etſi autem ſæpe affliguntur ſancti, vel vt probentur, vel vt ſua cruce de doctrinæ veritate teſtentur: vt Abel, Baptiſta, & multi alii, tamen quia Deus hoc iuſte permittit fieri, in natura veram cauſam eſſe neceſſe eſt. Iudicium enim Dei eſt ſecundum veritatem. Paulus nullius ſibi conſcius erat, quem nihilominus Deus permittit cruce exerceri iuſte. Perſona quidem Pauli nō erat rea, vt ipſe plus quā alii Apoſtoli affligeretur: ſed in natura Pauli Deus inuenit, quod iuſte puniuit. Sequitur. Vt ſeruatus laudem te. Hic & fiduciam exauditionis, & liberationem, & gratitudinem complectitur. Atque ita in Dauidis exemplo, regulam ſupra poſitam, tanquam in tabula depictam videmus. Teſtimonium totius Eccleſię veteris, vnum ſolummodo addam videlicet *Pſalmum* 107. In hoc enim Pſalmo ordine oſtendit Dauid, quomodo populus Dei propter peccatum ſuū caſtigatus, confugit ad Deū fretus ipſius mandato & promiſſione & confirmatus exemplis: quomodo liberatus agnoſcat beneficium, gratias agat benefactori, & alios ad inuocandū Deū ſuo exēplo & cōfeſsione inuitet. Vnde hi verſus ſæpe iterantur. Clamauerunt ad Dominū, & liberauit eos & de anguſtiis ipſorum eripuit eos. Item. Confiteātur Domino propter miſericordias eius, & mirabilia eius filiis hominū, id eſt, celebrēt laudibus Deū, propter infinitā bonitatē eius, & narremt mortalibus mirabilia facta eius. Huc illud dictum Pſalmi notiſsimum *Pſalm.* 124. pertinet. Adiutorium noſtrum in nomine Domini, qui fecit cœlum & terram. *In nouo Teſtamento.* Mandatum & promiſsio ſæpe inculcatur, vt vtrumque multis exemplis confirmatur. Petite (inquit Filius Dei) & accipietis. Et ne quis ſuam indignitatem prætendat, idem noſter magiſter anteuertit, & ait, Quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabitur vobis. Eccleſia mandato Chriſti & promiſſioni ipſius credens, ſæpe Deum inuocans liberata eſt. Et nos hoc die iure cum Ieremia dicere debemus, Miſericordia Domini, quod non conſumpti ſumus. Nos igitur in Eccleſia noui Teſtamenti, cum habeamus eundem Deum Patrem, & eundem mediatorem Ieſum Chriſtum, quem Patres habuerūt, nobis quidem exhibitū illis ſolummodo promiſſū, imitemur exempla Patrum & veteris Eccleſię, & accedamus vero corde

in cer-

in certitudine fidei aſperſi corda a conſcientia mala *Hebr.*
10. id eſt, liberati a metu pœnæ æternæ propter mediato-
rem Chriſtum, & teneamus confeſſionem ſpei inflexibi-
lem. Ad *Hebr.* 10. Cum igitur non ſit apud Deum προσωπο-
ληψία, nos ſi in noſtra cruce, per mediatorem noſtrum Ie-
ſum Chriſtum, inuocauerimus Deum, vere ſentiemus ip-
ſius præſentiam & auxilium: Vnde fiet, vt ipſi veram
gloriam tribuamus liberatori. Atque ita videmus glo-
riæ Dei intereſſe, vt pij nunc cruce exerceantur, nunc rur-
ſus diuinitus liberentur. Crux enim facit vt Deum inuocēt,
liberatio vt gratias liberatori agant, beneficium agnoſcen-
tes, eumque inter homines prædicent, alios ſuo exemplo &
confeſsione imitantes ad glorificandum Deum inuocatio-
ne, & gratiarum actione.

Tertia cauſa permutationis afflictionis & conſolationis
ſanctorum in hac vita eſt, vt inſtituta comparatione qua-
druplici. 1. malorum præſentium ad mala futura. 2. bo-
norum huius vitæ, ad ea bona quæ poſt hanc vitam expectā-
tur. 3. præſentium malorum, ad bona futuræ vitæ. 4. præ-
ſentium bonorum ad mala quæ ſequutura poſt hanc vitam:
patienter crucem toleremus, & accendatur in nobis pertæ-
ſis huius vitæ, ardens Dei deſiderium promiſſæ redemptio-
nis glorioſæ per Ieſum Chriſtum. Quando ergo cruce caſti-
garis in hac vita, cogita quanta ſint mala futura quæ manent
impios in altera vita. Hanc comparationem cogitans,
naturam ducem ſequere, quæ dictat: pauciora mala malis
pluribus, & minus diuturna mala, malis nunquam finiendis
anteponenda eſſe. Rurſus quando proſpero vitæ curſu frue-
ris, & quaſi in portu tibi nauigare videris, cogita quanta ſit
fœlicitas futura, eorum qui hinc in vera fide & obedientia
viuentes, in inuocatione Dei diſcedunt. Et hic quoque ſen-
ſum naturę conſule, qui monet bona integra, & æterna, cōta-
minatis & tēporariis præponenda eſſe. *Rurſus* confer momē-
taneam afflictionem, cū ſempiternæ gloriæ pondere, & hu-
ius mūdi voluptates, quæ plus fellis quā mellis habent, cum
perpetuis cruciatibus in inferno. Hoc ſi feceris, nec momen-
tanea afflictione frāgeris, nec voluptatibus brutis potius quā
hominibus dignis capieris, eadem natura magiſtra. Atque
ita ex viciſſitudine rerum in hac vita, & ex comparatione
præſentium & futurorum excitari debemus, ad amorem re-

rum cælestium, quæ nulli vicissitudini subiectæ sunt. Nam quamdiu in hac vita nobis commorandum erit, perinde nobis accidet, atque iis qui peregrinantur: Sicut enim illi ab vno periculo elapsi, in aliud incidunt: Et si quando lautius & humanius apud amicos tractantur, mox in via progressi insidias & pericula experiuntur, & de vita sæpe periclitantur. Sic Ecclesia & eius membra, in hac vita vt peregrini, varias periculorum vices experiuntur, propterea quod diabolus (sic sapientissimo Deo in nostrum bonum permittente) hostis Ecclesiæ nunquam non suos habet satellites, qui Ecclesiæ Dei insidiantur, nunc hoc nunc illo modo, vt *Petrus* ait, 1. 5. Diabolus vt leo rugiens circumit, & quærit quem deuoret. Hoc sapientissimus & optimus Pater ita vult fieri, vt tædio huius vitæ, & casuum inconstantia fatigati, semper cœlestia cogitemus, & aspiremus ad beatum illum cœtum angelorum, vbi nulla erit pertimescenda rerum vicissitudo, nec tristia lætis miscebuntur, sed stabilis erit, & inconcussa sanctorum fœlicitas.

Has tres causas quas recitauimus vicissitudinis aduersæ & prosperæ sortis sanctorum in hac vita, si vt par est cogitauerimus, magis magisque excitabimur, & ad patientiam in ærumnis, & ad spem promissæ hæreditatis in Christo Iesu, qui & vult & potest præstare quæ promisit credentibus. Hoc enim decretum Dei stabit immotum. Omnis qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit. *Ioelis.* 2.

SECVNDA PARS.

2. *Filij viri, vsque quo gloria mea opprobrio? diligetis vanitatem? quæretis mēdacium? Sela*

3. *Et scitote quoniam segregauit Iehouah sanctum sibi. Iehouah exaudiet me, cum clamauero ad eum.*

4. *Contremiscite, & ne peccetis. Loquimini in cor-*

CONuertit Dauid sermonē ad eos qui offendebantur scandalo persecutionis suæ, id est, exilij sui, atque eos obiurgat, docet, monet, hortaturque vt resipiscāt: Deoque veros cultus in patientia præstent. Atque hæc est summa sententia horum versuum. Nunc ordine singula expenda-

de vestro, super cubili vestro, & silete. Sela.

5 *Sacrificate sacrificia iusticiæ, & sperate in Iehouah.*

pendamus.

Filij viri. Apostrophe est, qua compellat eos qui sua cruce offendebantur. Vocat autem filios viri phrasi linguæ sacræ, eos qui genere, virtute, authoritate, opinione sapientiæ & iusticiæ videntur alios antecellere *Psalm.*49. per filios Adam, vulgus: per filios viri, nobiles & potentes intelliguntur. De his alibi conqueritur Dauid cum ait *Psalm*.119. Sederunt principes, & aduersum me loquebantur: Seruus autem tuus loquebatur de mandatis tuis. Item Superbi subsannant me, a lege autem tua non declinaui. Item: Concinnant aduersum me superbi mendacium, ego autem in toto corde custodiam mandata tua. Tales enim (vt fit) offendebantur exilio Dauidis, & ex sensu carnis & iudicio rationis cæcæ ratiocinabantur absque dubio (vt ex obiurgationis forma apparet) in hunc modum. Qui melius habent & tranquillius viuunt, iustiorem causam habent, & Deo sunt grati. Si igitur hic Dauid bonam haberet causam, & tam gratus esset Deo, vt sibi persuadet, non pateretur tam probrosum exilium, idque a proprio filio. Deus enim suos cultores absque omni dubio amat. Si amat, defendit. Si ergo hic Dauid esset cultor Dei, vt audire vult, non tanta pateretur. Sed non sapientis est, ex eo iudicare, & sumere iudicium de pio & impio, quod est commune vtrique, qualis est in hac vita varietas ærumnarum & calamitatum. Iis enim & pii & impii subiiciuntur (Nisi aliæ manifestæ causæ vt blasphemia in Deum, tyrannis, & libidines, in oculos incurrunt hominum) Quæ Deus sæpe palam punit, in aliorum exemplum.

Quo vsque gloria mea opprobrio ? supl. erit. Hæc obiurgationis propositio est. Cuius sensus est. Quamdiu eam, quam ego reputo summam esse gloriam, tanquam probrũ mihi obiicitis? Quid hoc loco Dauid gloriam suam nominet, & quid contra aduersarii ipsius opprobrium, non aliunde quam ex collatione dictorum in hoc Psalmo colligendũ est. Si ergo diligentius omnia perpenderimus, gloria Dauidis hoc loco erit in genere: Veræ relligionis in sua vocatio

ne professio quæ cõplectitur Doctrinã de Deo, inuocationẽ Dei, patientiam sub cruce, spem liberationis, lætitiã cordis per spiritum sanctum, conscientiam bonam 1. *Petr.* 4. Spiritus glorię & Dei super vos requiescit. In his enim pii suã gloriam ponũt in hac vita expectãtes plenã liberationẽ, in illustri aduentu filii Dei. Hanc Ecclesiæ gloriam potentes & sapientes huius mundi tanquam ludibrium quoddam & probrum obiiciunt sanctis, ac eius loco inanes vmbras sectantur. Ideo subditur.

Vsque quo diligetis vanitatem? vsquequo quæretis mendacium? Quid hic vocet vanitatem & mendacium, ex ijs quæ in fine huius Psalmi ponuntur, promptũ est colligere, videlicet. 1. fauorem mundi. 2. voluptates carnis. 3. securitatem vitę. 4. abundantiam rerum. 5. honores & huiusmodi alia, quæ mundus summa bona iudicat. Quæ omnia sine cognitione Dei, nihil aliud sunt quam vanitas, cito enim euanescunt nec suos possessores beatos reddunt. Sed vnde hoc diuersum iudicium in Dauide & eius aduersariis? Dauid omnia bona Ecclesiæ, in quibus suam gloriam collocat metitur fide promissionis: scit enim promissionem Dei vanam non esse. Contra vero aduersarii Dauidis omnia metiuntur sensu & ratione, quæ limites huius vitæ non transgrediũtur. Exemplum Dauidis imitemur & nos, & discamus gloriam nostram recte definire, & distinguere a vanitate & mendacio huius mundi. Gloria ecclesiæ in Deo fundatur. Gloria huius mundi in rebus vanis & caducis. Gloria Ecclesiæ est triumphus in morte. Gloria mundi est in morte desperatio. Gloria Ecclesiæ finem habet, beatam immortalitatem, gloria mundi sempiterna clauditur miseria.

Et scitote quoniam segregauit Dominus sanctum sibi. Hic docet aduersarios, vt agnito suo errore resipiscãt. Sensus autem horum verborum est, Scitote quod Dominus Deus longe aliter cum piis agat, quam sensus & ratio iudicant. Non affligit vt perdat, vt sensus & ratio putant, sed vt saluet. Id quod filii Dei norunt. Non punit ex ira, vt iudex, sed ex misericordia vt pater. Sic enim hunc versum interpretatur *Psalm.* 17. Mirifica misericordias tuas, qui saluos facit sperantes in te: hoc est: mirabiliter seruat eos qui fidunt tua misericordia. Hunc Dei modum agendi, sola Ecclesia nouit, & castigata gratias agit Patri clementissimo.

Filius

Filius cum castigatur, etsi virgam asperam sentit, tamen simul veniam sperat, imo non solum veniam sperat: sed etiam inter verbera ipsa, se clementem patrem habere confidit, vt non dubitet, cum *Iob c.* 13. dicere, Etiamsi occidat me sperabo in eum. Pater enim cælestis, nullum filium recipit, quem non castigat. *Pius seu sanctus* hoc loco quis sit *Psal.* 86. docet, vbi hæc Synonima sunt. Confidens in Deum: seruus Dei, Deum suum agnoscens, ambulans in veritate Dei. Breuiter, qui firma fiducia nititur misericordia Dei, desperat de se, & optime sperat de Deo. Vocabulum Hebraicum Chasidh, & Deo & hominibus tribuitur in scripturis. Cum Deo tribuitur, significatur storga paterna qua Deus Pater in se credentes intime amat, & vt charissimos filios approbat, idque in filio vnigenito. Sumus enim, vt Paulus ait *Ephes.* 1. Dilecti in dilecto. Quod dictum Paulus extruxit, ex verbis Dei patris dicentis de filio: Hic est Filius meus dilectus ἐν ᾧ εὐδόκησα, id est propter quem omnes illum recipientes, tanquam filios charissimos complector & approbo. Cum homini tribuitur, significatur amor filialis, quo homo fidelis Deum patrem, cuius fidit misericordia, propter meritum Filii complectitur. Ex hoc amore nascitur timor, obedientia erga Deũ, patientia, dilectio proximi cæteræque virtutes.

Iehouah exaudiet me, cum clamauero ad eum. Hæc vox Fidei est qua Dauid se in afflictione præsenti sustẽtat, & nititur hæc fides, vt supra aliquoties admonui, bonitate Dei, mandato Dei, & promissione Dei. Et confirmatur, & Dauidis proprio & aliorum sanctorum, in sua cruce inuocantium Deum exemplo, *Psalm.* 91. in vno contextu, meminit mandati, promissionis fidei & liberationis. Quoniam desiderat me, liberabo eum, protegam eum, quoniam cognouit nomen meũ, clamabit ad me, & exaudiam eum. Cum ipso sum in tribulatione, eripiam eum, & glorificabo eũ. Huiusmodi fide, si & nos Deum accesserimus, sciamus ipsum vere iuxta suam promissionem, nos exauditurum esse. Cum sit æqualis omnibus, quoad salutis negotium attinet.

Contremiscite & ne peccetis. Exhortatio est ad pœnitentiam. Simplicissima horum verborum, modo apud hypothesin maneamus, sententia hæc est. Contremiscite cogitantes iudicium Dei, mirabiliter regentis suos sanctos, & Deum timete, ita futurum est, vt non peccetis, impatientia,

vanitate & mendacio huius mundi decepti. Solus enim timor Dei, frenum est, quo homines coercentur, ne ruant in peccata. Græce habetur ὀργίζεσθε, id est, irascimini, quo verbo non præcipitur, vt aliis irascamur, sed nobis ipsis. Irascimini (inquit) scilicet vobis non recte iudicantibus de iudicio Dei, qui longe aliter suam Ecclesiam gubernat, quam mundus iudicat. Cum ergo iubet vt sibi irascantur, requirit veram contritionem, qua pœniteat eos sui facti, quod gloriam Dauidis ei tanquam probrum obiecerint. Hæc interpetatio conuenit cum sententia Pauli, qui hunc locum citat *Ephes*.4. hypothesin ad thesin transferens. Irascimini, inquit, & ne peccetis, sol ne occidat super iracundiam vestram, & ne detis locum Diabolo, id est, Irascimini, sed vobis ipsis, (damnantes vestros affectus) & non fratribus. Quare si contra fratres ira subit, mox eam reprimite, ne quid præter dilectionem facientes vel dicentes cogitantesve, peccetis. Cum Paulus addit, ne locum detis diabolo, significat, quod affectibus indulgentes & vindictam expetentes, renuntient Deo, ac diabolo hosti Dei se adiungant. Quoties ergo animum subit vindictæ cupiditas, contremiscat animus, & in timore Dei se continens, Satanæ dicat, Apage tu aduersarie, non tibi morem geram, sed Deo meo, quem timeo. Is enim serio mihi præcipit ne irascar fratri meo. *Loquimini in corde vestro, super cubili vestro & silete.* Sententiam eandem repetit permutatis verbis. Loqui in corde super cubili, est tacite apud se cogitare & serio perpendere, & ex verbo Dei iudicare, quid expediat, & quid non expediat, quid Deo probetur, & quid nō probetur, quid nos deceat, qui Deo iurauimus, & quid non deceat. In hac cogitatione crescit timor Dei, verus dolor propter peccatum, seu contritio & piis digna tolerantia. *Et silete*, id est tacete apud vos, contremiscite timentes Deum, & agnoscentes vestrum errorē. Cum hac interpretatione congruit lectio græca, quæ habet κατανύγητε, id est compūgimini. Idē enim quod in principio versus dixit ὀργίζεσθε irascimini, in fine compūctionis verbo reddidit. Compungimini, id est, pœniteat vos vestri peruersi iudicii de mea gloria, & resipiscite.

Porro Silere in scripturis & alibi, vt habet varias causas, ita etiam varie accipitur: ex quo fit, vt interdum significet tranquillum esse, interdum quiescere & negligere, interdum timere & contremiscere seu compūgi, vt hoc loco. Debet ergo si-

go significatio ex causis & circunstantiis dictorum peti. Porro translata hypothesi ad thesin, doctrinam contritionis continet hic versus, videlicet, vt pœniteat nos nostrorum peccatorum, quibus vel Deum vel proximum offendimus, abstineamus a peccato in posterum, & vero dolore propter peccatum afficiamur, serio iudicium Dei metuentes. Præterea vt forti animo feramus crucem, nobis diuinitus propter peccatum impositam, & expectemus fide, aut liberationem aut mitigationem.

Sacrificate sacrificia iustitiæ, & sperate in Iehouah. Vt superior versus de contritione, ita & hic de fide & noua obedientia agit. Vt enim contritione præparamur, ita fide conuertimur, & noua obedientia, quæ est fructus fidei, nostram gratitudinem erga Deum declaramus. Obseruetur hic consuetudo Patrum, in veteri testamento. Homines delinquentes siue sponte siue errore pro peccato solebant offerre victimam aliquam, in testimonium resipiscentiæ. Et quia hypocritæ hoc sine fide, & proposito emendandæ vitæ fecerunt, hic iubet Dauid, vt cum externo illo sacrificio coniungant viuam fidem, & obedientiam. Abel obtulit sacrificium iustum, quia fidem adhibuit, & iustitiæ, studuit, id est, obedientiæ erga Deum. Contra vero Cain obtulit sacrificium siccum, id est, non conditum sale fidei, & studio emendationis vitæ. Ideo potius abominatio, quam sacrificium, erat ipsius opus.

Hic tenendum est discrimen inter sacrificia pædagogica seu typica & vera.

Pædagogica seu Typica sacrificia, fuere ritus diuinitus ordinati, offerendi Deo donaria & victimas idque vel ad placandum offensum Deum, vel ad testificandum cultum & religionem vnius Dei. Hi ritus habuere spirituales significationes, in vniuersum tres, videlicet, *primo* reatus offerẽtium. Effusio enim sanguinis victimæ, & peccatum & reatum notabat eorum qui offerebant. *Secundo* oblationis Christi, tum futuræ, iam peractæ. *Tertio* instructionis in vero Dei cultu. Sine his tribus externa sacrificia, inania fuerunt spectacula: neque enim per se placabant Deum: nec per se cultus fuere. Sed propter fidem & spiritualem obedientiam placebant, vt in oblatione Cain & Abel apparet. In Cain quod non placebant, per se, in Abel quod accepta erant Deo per fidem &

obedientiam. Ideo Dauid hic duo coniungit. *Sacrificium & iustitiam*, quæ iustitia est veluti condimentum sacrificij, sine qua omnia sacrificia Pædagogica sunt abominationes & a Deo minime præcepta. Sic enim Salomon inquit, *Prouer.* 15. Victima impiorum abominatio Domino. Sed omissis pædagogicis sacrificiis, de veris sacrificiis dicemus breuissime.

Vera sacrificia noui testamenti sunt duplicia. videlicet ἱλαστικὸν, id est propitiatorium, & εὐχαριστικὸν, gratiarum actio, sic dicta a suis propriis finibus.

Ἱλαστικὸν sacrificium est, quo Deus non typice, sed vere placatur. Et est oblatio Christi voluntaria, in cruce pro peccatis totius mundi, iuxta illud *Ioh.* 17. Pro illis sanctifico me ipsum, vt sint & ipsi sanctificati. Item *Ioh.* 1. Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi. Item. 2. *Cor.* 5. Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iustitia Dei in ipso. Item. 1. *Ioh.* 1. Ipse est ἱλασμὸς pro peccatis nostris, non pro nostris tantum, sed pro totius mundi. Hoc sacrificium Christi semel peractum sub Pontio Pilato durat in perpetuum, ad sanctificandos omnes, qui in vnicum hunc sacerdotem Christum crediderint. Et tametsi Christus passus est, non in diuina natura, quæ pati non potuit: Est enim deitas vt immutabilis prorsus, ita & impassibilis: Sed in humana natura tantum: Tamen propter vnionem personarum, dicitur personæ sacrificium, & est infinitæ efficaciæ & valoris. Siquidem persona patiens erat Deus, qui infinitæ est potentiæ. In huius sacrificij propitiatorij memoriam, cœna Christi instituta est. Ideoque a sanctis patribus interdum vocatur Sacrificium per Metonimiam, quia in recordationē huius sacrificij Christi celebratur. Quæ tamen cœna proprie loquendo more Ecclesiæ est Sacramentum.

Εὐχαριστικὸν sacrificium omnium piorum in genere duplex est, videlicet personæ, & obedientiæ. εὐχαριστικὸν sacrificium Personæ, est cum homo totus seiunctus a prophanitate mundi, se totum Deo offert & consecrat, per fidem in Iesum Christum, in vna conuersione, gratias agens Deo, pro sacrificio Christi, quo redemptus est, vt non amplius sit sui iuris, sed eius qui se redemit. De hoc Personæ sacrificio Paulus docet *Roma.* 12. cum ait, Adhortor vos fratres, per miserationes Dei, vt sistatis rationalem cultum vestrum videlicet corpora vestra, id est vos totos, hostiam viuam sanctam

& pla-

& placentem Deo. Et ne configuremini seculo huic , sed transformemini nouitate mentis vestræ, vt probetis quæ sit voluntas Dei bona, & placens & perfecta. Hoc hominis totius sacrificium Nazanzenus vocat ὁλοκαύτωμα, alludens ad typum, videlicet ὁλοκαύτωμα legale, & ad hoc dictum Pauli. ὅλους δ' (inquit) ἡμᾶς αὐτοὺς ἀνεγχόμενοι, γενώμεθα ὁλοκαυτώματα λογικά, θύματα τέλεια. Hæc Nazanzenus in sermone de Baptismo. Huius sacrificij Personæ Symbolum est Baptismus. εὐχαριστικὸν sacrificium obedientiæ personæ, est ex fide vniuersalis iustitia, iuxta primā & secundam tabulam. Sic inuocatio dicitur θυμίαμα, in Apocalypsi enim sic dicitur. c. 5. Seniores habebant phialas, plenas thymiamatis, quæ sunt preces sanctorum. *Micheæ. 6*. Quid dignum offeram Domino? Curuabo genu meum Deo excelso. Et Dauid ait. *Psalm.* 141. Dirigatur oratio meā sicut incensum in conspectu tuo. Eleuatio manuum mearum sacrificium vespertinum. Gratiarū actio apud Hoseam, c. 14. vituli labiorum nostrorum dicuntur. Beneficentia in Epistola ad Hebræos dicitur hostia, qua placetur Deo. Dolor propter peccatum temperatus fide sacrificium Deo gratum est. Dolor sine fide est iusta pœna peccati, nec Deo est acceptus, Breuiter. Omnes actiones & passiones piorum separatæ ab actionibus & passionibus prophanorum hominum, conditæ sale fidei, aspersæ oleo spiritus, & crematæ igni charitatis, sunt sacrificia Deo gratissima per Iesum Christum.

Discrimen inter Sacrificia & Sacramenta. Sacrificia sunt actiones quibus nos aliquid Deo tribuimus. Sacramenta sunt actiones quibus Deus aliquid nobis tribuit. Quod discrimen a principalibus finibus sumptum est. Alioqui & in sacrificiis gratiæ Dei testificatio, & in Sacramentis gratiarum fit actio.

TERTIA PARS.

6. Multi dicunt. Quis faciet nos videre bonum? Leua super nos lumen vultus tui Iehouah.

7. Dedisti lætitiam in

HÆC consolatio est infirmorum opposita scandalo crucis, & externæ Ecclesiæ formæ. Obiectio infirmorū hæc est, Quis faciet nos videre bo-

corde meo, dum frumentum eorum & vinum eorum multiplicata sunt.

8. *In pace simul iacebo & dormiam. Quoniam tu Iehouah solus confidenter me habitare facies.*

num, id est, quis finis erit calamitatũ? Quotidie crescit moles persecutionũ. Cum interim aduersariis nostris omnia ex votosuc cedant, hoc non leue scãdalum est. Facit enim vt omnibus tẽporibus multi ita impingant, vt non solum labascant, vt Dauid testatur de se *Psalm.* 73. cum ait, Mei autem pene moti sunt pedes, & effusi sunt gressus mei, quia zelaui super iniquos, pacem impiorum videns. Verum etiam prorsus deficiant, labantur & corruant, ita vt nunquam resurgant.

Sed quid huic scandalo opponit Dauid? Leua, inquit, *super nos lumen vultus tui Iehouah,* id est, aspice nos, vt lucidus tuus vultus, id est, fauor paternus nobis appareat tanquam signum quod nos de tuo erga nos fauore certificet. Cum ergo lumen vultus leuari super se petit, tria simul complectitur & simul precatur, quia sunt connexa, videlicet illuminationem mentis per præclaram Dei notitiam: consolationem cordis per spiritum sanctum: & viuificationem, quæ facit vt Deo se subiiciat, & obediat homo. Hæc tria summa sunt Ecclesiæ bona in hac vita, quæ precamur quotidie cum dicimus, Adueniat regnum tuum. Item, Fiat voluntas tua. Nam lumen vultus Dei opponitur, & tenebris mentis, & tenebris cordis, & tenebris vitæ. *Tenebræ mentis* sunt ignoratio Dei. *Tenebræ cordis*, tristitia cum desperatione. *Tenebræ vitæ*, sunt mores praui & vitia. Proinde *lux* seu *Lumen vultus Dei est* notitia Dei clara, cordis pacificatio, & vitæ sanctitas. Verum quia nemo videt Patrem, nisi Filius, & cui voluerit filius Patrem reuelare, Dauid absque omni dubio, hic simul complectitur notitiam Euangelij, in quo vultus patris, id est, fauor paternus, tanquam in imagine cernitur. Est enim filius imago Patris essentialis. Huc pertinet illa Prophetæ exhortatio *Esa.* 2. Domus Iacob, venite & ambulemus in lumine Dei nostri. *Psalm.* 36. Apud te est fons vitæ, in lumine tuo videbimus lumen. Extende misericordiam tuam cognoscentibus te, & iustitiam tuam iis qui recto sunt corde. Atque ita Dauid scandalo crucis opponit inuocationem Dei, illu-

illuminantis, consolantis & viuificantis nos. In alio Psalmo iubet nos Dauid confer re piorum & impiorum nouissima inter sese. *Psalm.73.* Illorum læta sunt, horum tristia. Sed de his suo loco.

Dedisti lætitiam in corde meo, scilicet infuso in cor meum spiritu sancto tuo, qui est spiritus gratiæ & precum *Zach.12.* *Dum frumentu & vinum eorum multiplicata sunt.* Per vinum & frumentum intelligantur omnia ad hanc vitam caducam sustinendam pertinentia. Hic ergo confert duplicia bona, videlicet, Vera & Caduca. Vera sunt spiritualia firma & æterna. Caduca sunt temporanea, infirma & fugacia. Vera bona adferunt lætitiam spiritualem firmam & æternam, suumque possessorem beatum reddunt. Contra vero bona caduca pariunt lætitiam corporalem, infirmam & fugacem, nec suum possessorem beatum reddunt. Vt ergo vera bona sunt solius Ecclesiæ, & caduca sunt etiam (idque plerunque) hominum quorumuis extra Ecclesiam: Ita lætitia quam percipit Ecclesia ex veris bonis est solida & constans. Contra vero lætitia prophanorum hominum est instabilis & fluxa.

Iam autem cum ratio recta dictet, maiora bona minoribus, vtiliora minus vtilibus, diuturna fugacibus, spiritualia corporalibus, æterna temporalibus, & ea quæ faciunt suum possessorem beatum, iis quæ non beatum sed potius miserum reddunt anteponenda esse: Quis non videt lætitiam Dauidis, qui fuit veræ Ecclesiæ ciuis anteponendam esse lætitiæ aduersariorum Dauidis, ex abundantia vini & frumenti, aliarumque rerum pertinentium ad hanc vitam, perceptæ? Profecto si lætitiam mundi vere æstimas: quid quæso aliud est, nisi inanis vmbra? iuxta Poetæ dictum:

Gaudia non remanent, sed fugitiua volant. Nam cum hac vita, quæ vapor est ad modicum durans, terminantur, Vt interim taceam inani mundi lætitiæ, plerunque proximum esse acerbum fletum, id quod multa tragica exempla, & quotidiana experientia testantur. Contra vero Ecclesiæ miseria, etsi in hac vita miscetur aceto afflictionis, tamen vincet tandem, vel in mediis ærumnis, id quod & in Christo, & in cæteris martyribus videre est. Nam eius fundamentum, quod est summum bonum, est immotum & immutabile.

Sed quodnam quæso est illud bonum super quo Ecclesia fundatur?

Est ipse Deus Pater æternus, & ipsius Filius æternus Dominus noster Iesus Christus, Sicut scriptura nos docet *Ps.* 149. Lætetur Israel in eo qui fecit eum. Item *Psalm.* 64. Lætabitur iustus in Domino, & confidet in eo. Hæc duo dicta, quatuor nos docent de lætitia Ecclesiæ vera. 1. enim docent cuiusnā sit. 2. fundamentum monstrant. 3. instrumentum nominant] quo istud bonū vnde oritur lætitia, appræhenditur. 4. ne quis se fallat inani spectro Fidei, docent qualesnam sint, qui huius lætitiæ efficiuntur participes. Lætitia hæc vera est Israelis, id est veræ Ecclesiæ, extra quē nō est vera lætitia. Fundamentum seu causa est ipse Deus, qui Filium dedit. Instrumentum est fides in Deum iuxta promissiones. Nota & qualitas eorum qui huius lætitiæ sunt participes, & fruuntur hoc tanto bono, est studium bonæ conscientiæ. Cum his dictis Dauidis multa etiam alia conueniunt *Psalm.* 32. Lætamini in Domino & exultate iusti, & gloriamini omnes recti corde. Item. Lætetur cor quærentium Dominum. Est proinde veræ lætitia Ecclesiæ (quæ non de creatura, sed de creatore sumitur) iocundus animi motus acquiescens Deo in fiducia mediatoris. Hæc lætitia vt fide accipitur, ita fide & bona conscientia retinetur, augetur inuocatione, & vero timore Dei conseruatur, parit veram voluptatem, quia homo satiatur sine tædio, imo quo magis satiatur, magis appetit, & magis delectatur, donec perfectam & consummatam adeptus fuerit homo in æterna vita lætitiam. Cum contra mundi lætitia, voluptatem parit, quæ si durat vel breuissimo tempore, fastidium & nauseam adfert, & tandem interitum.

In pace simul iacebo, & dormiam, quia tu Iehouah solus securum habitare me facies.

Hæc conclusio Psalmi est, quæ primum historice debet, deinde typice explanari potest. Historice in hunc modum. Etsi qui cum Absolone filio cōspirarunt aduersus me, nunc vndiq; me cingūt & premūt, vt nulla euadēdi via appareat: tamē ô Deus, ope fretus tua spero fore vt illi ipsi hostes mei ita mihi reconcilientur, vt non dubitem me secure cum illis victurum & conuersaturū esse. Hic Dauid in suo

quo

quo verſabatur periculo, tribus rebus ſe ſuſtentat, videlicet, 1. bonitate Dei a quo regnum acceperat. 2. innocentia ſua: Nullius enim culpæ ſibi conſcius erat propter quam a filio expelleretur e regno. 3. Et prioribus liberationibus. Bonitate Dei erigit animum in ſpem recuperandi regni. Innocentia ſua fretus, non dubitat fore, quin ſecure aliquando rurſus eſſet habitaturus cum ſuis. Prioribus liberationibus ſimiliter in ſpem erigitur, cogitans conſtantiam Dei in ſuis promiſsis. Nos quoque igitur hinc diſcamus, in noſtris periculis ſimilem fiduciam in Deum collocare, & ita vitam inſtituamus, ne quis habeat aduerſus nos, propter quod minus ſecure cum illo habitare dubitemus,

Iam typum videamus,

Dauid (vt ſæpe admonuimus) typus fuit & Chriſti & Eccleſię. Nunc enim Chriſtum refert ſolūmodo, nunc Eccleſiā nunc vtrumque ſimul vt hoc loco. Accommodemus ergo hunc verſum, 1. ad Chriſtum. 2. deinde ad eius membra ſeu Eccleſiam. *Ad Chriſtum* accommodabiur, ſi hæc oratio Chriſto tribuatur, cum eum perſequerentur Iudęi, cuius orationis hic erit Senſus. Ego iuxta Patris mei decretum ſecurus mortem ſuſcipiam pro humano genere. Ratio ſubiungitur, quia tu ſolus ſecure habitare me faciis, κατα-μόνας id eſt, ſine alio. Id eſt ſpero, ô Pater, me a mortuis iuxta tuum decretum excitatum iri. Hanc accommodationem typi ad veritatem, id eſt, Dauidis ad Chriſtum, nemo reiecerit, qui nouit Dauidem in ſuis perſecutionibus & liberationibus typum fuiſſe perſecutionis & liberationis Chriſti. Et qui ſcit Dauidem ſpiritu Dei actum, locutum fuiſſe, & ſemper ſecum meditatum eſſe, de mirando opere ſaluationis humani generis, quod futurum erat per mortem & reſurrectionem Chriſti, cuius typus erat.

Eccleſiæ ſeu membris Chriſti, accommodabitur hiſtoria Dauidis in hunc modum.

Vt Dauid ſæpe a ſuis perſecutionem paſſus eſt, & tamen euaſit, Deo illum defendente, & ſecurum reddente. Ita Eccleſia & eius mēbra, poſt multas afflictiones liberabūtur, & ſecure habitabūt etſi non corporaliter, ſpiritualiter tamen. Ita ergo quilibet in Eccleſia ſibi hęc verba accommodet. Quoniam tu, o Deus, promiſiſti populo tuo, in quo & ego ſum, pacē & bona minime caduca, & eorū bonorū primitias

quaſdam mecum circumfero, videlicet lætitiam cordis per ſpiritum ſanctum, & tranquillam conſcientiam, ſecurus ero & non turbabor, vt a te deficiam vllis huius mundi aduerſitatibus. Etſi ergo nauis in qua vehimur in hoc vaſto mari, mundo, iactatur variis procellis huc illuc, tamen tandem ad portum fœlicem duce Chriſto, deducetur & perferetur. Hac πληροφορία fidei nos in hac vita, quum variis perſecutionum procellis iactamur, ſuſtentemus.

Porro quia Dauid hic meminit ſecuritatis, aliquid huc adiiciam de ſecuritate, vt ſciatur quęnam ſecuritas vitanda, & quæ amplectenda ſit. Sciendum eſt duplicem eſſe ſecuritatem, vnam prophanam, alteram ſanctam. *Prophana*, quæ eſt cauſa & mater omnium vitiorum, (dicente Bernardo) eſt ſine viua fide & timore Dei. Et eſt triplex videlicet, Epicureorum, Phariſæorum, & Libertinorum. *Epicurei*, quia aut tacite Deum eſſe negant, aut ſi verbis Deum eſſe fatentur, tamen ſtatuunt ipſum res humanas non curare, ſecure viuunt, ac loco Dei ſuis voluptatibus ſeruiunt. Hos Paulus *Philip.* 3. inimicos crucis Chriſti appellat quorum Deus venter eſt, & gloria in confuſione ipſorum. Quorum dictum eſt. Ede, bibe, lude, poſt mortem nulla eſt voluptas. Horum ingenium graphice depingit Euripides in Cyclope, qui dum admoneretur a Sileno reuerentiæ erga Deos, reſpondit.

ὁ πλοῦτος ἀνθρωπίσκε τοῖς σοφοῖς θεὸς
τὰ τε ἄλλα κόμποι καὶ λόγων εὐμορφίαι.

Item. Nemini ſacrifico niſi mihi & Ventri Deorum maximo. Sed quid huic accidit? Effoſſo oculo ab Vlyſſe, & deriſus a ſuis ait:

οἵ μοι γελῶμαι κερτομεῖτέ μ' ἐν κακοῖς.

Phariſæi, id eſt Hypocritæ, quia cœci ſunt, non intelligentes peccati ſui & iræ Dei magnitudinem opinione dignitatis ſuæ ebrii, & meritorum, putant ſibi cœlum deberi, propter opera & merita ſua. Atque ita ſecure viuunt, donec præcipitentur in infernum. *Libertinorum* magnus eſt numerus. Hi fidem iactant, ſine obedientia erga Deum, & ſine vero timore Dei, Chriſtum clamitant ſuum ſaluatorem eſſe. Et pulcre cum aliis de gratuita iuſtificatione & aliis articulis diſputant. Sed Sardanapalos & Epicuros viuunt, ſine vera pœnitentia & timore Dei.

Huius

Huius prophanæ ſecuritatis finis erit ſempiterna miſeria. Ad hunc ordinem referendi videntur & noſtri, qui in eadem ſæpe peccata recurrentes, nihilominus tamen ſanctos ſe ſimulant.

Securitas ſancta filiorum Dei eſt. Hæc non eſt ſuis pugna ſpiritus & carnis, non eſt ſine tẽtationibus grauiſsimis. Eſt enim non otiantis, ſed militantis ſub duce Chriſto, cuius fiducia ſecure victoriam expectant: certi quod qui promiſit victoriam, poſsit & nos victores facere: iuxta illud. Hæc eſt victoria quæ vincit mundum Fides veſtra. Vt autem hæc ſancta ſecuritas nititur fiducia Chriſti, & conſtantia Dei in ſuis promiſsis, & confirmatur primitiis ſpiritus: Ita opponitur maledictionibus, tentationibus, ſcandalo crucis atque deſperationi, atque adeo in articulo mortis in Chriſto triumphat.

Hæc ita definiri poteſt.

Securitas ſancta eſt animi tranquillitas, conſtans fide, ſpe, timore Dei & bona conſcientia. De hac ſcriptum eſt 2. *Paralip.* 20. Credite in Domino Deo veſtro, & ſecuri eritis. Et Solomon *Prouerb.* 15. Secura mens iuge conuiuium. Hæc ſancta ſecuritas, pacis nomine ſæpe apud Paulum notatur. *Philip.* 4. *Gal.* 6. *Coloſ.* 3. *Rom.* 14.

Vſus Pſalmi Quarti.

Vſus huius Pſalmi hic eſt, vt cum videmus hodie Eccleſiã Chriſti vndique cingi hoſtibus, qui ſuperbe ei inſultãt, obiicientes illi cruciatus & probra, quæ pati cogitur in hac vita: Illis viciſſim opponamus gloriã noſtrã, quod vere ſimus populus DEI, quẽ Deus aliquãdo glorioſe liberaturus eſt. Et ſimul pergamus in vera cõfeſſione, & in timore Dei, anteponamus bona ſpiritualia, videlicet notitiã Dei, lætitiã cordis, cõſolationẽ per ſpiritũ ſanctũ, & habitationẽ Dei in nobis, omnibus voluptatibus, honoribus & opibus mũdi, vt ſub cruce vere cũ Iob dicere poſsimus, Etiamſi occiderit me, in ipſum ſperabo.

PSALMVS QVINTVS.

Summa Psalmi Quinti.

HIC Psalmus & Historicus & Typicus est. Si Historiam spectes, est oratio Dauidis horribiliter exagitati a Saule & adulatoribus aulicis dum erat in exilio, qua suppliciter implorat auxilium Dei, vt vim & furorem improborum coerceat, & afflictos recreet, vt aliquando in Deo lætentur, & exultent, ipsius beneuolentia tanquam clypeo tecti. Typice autem est oratio Ecclesiæ, contra Tyrannos, Hypocritas, & falsos doctores, & votum, vt Deus suos liberet, & suo complectatur fauore. Titulus Psalmi qui est ambiguus nos non impediat. Nonnulli Nechiloth instrumentum Musicum nobis incognitum fuisse prohibent. Græci interpretes ὑπερ τῆς κληρονομίας *id est pro ea quæ hæreditatem consequitur, interpretantur, id est pro Ecclesia, quæ & hæreditas Domini in Scripturis dicitur, & hæreditatem a Domino consequitur.*

Ordo & dispositio Psalmi Quinti.

Huius Psalmi tres constituamus partes præcipuas. Harum

Prima, quæ continetur septem primis versibus est ardens precatio, qua Dauid petit se exaudiri a Deo aduersus hostes suos. Cuius exauditionis iustissimas causas recenset.

Secunda, quæ 8. 9. & 10. versibus absoluitur, expressa

preßa est petitio & specialis, qua & petit se diuinitus regi aduersus hostes suos, & orat vt Deus hostium conatus reprimat, & consilia euertat.

Tertia Contenta 11. & 12. *versibus, votum est & precatio pro vniuersa Ecclesia, vt Deus illam suo com plectatur fauore.*

Hinc liquet hunc Psalmum esse generis petitorij etsi querela de hostibus, & eorum descriptio quæ interseritur, generis est iudicialis.

EXEGESIS PSALMI QVINTI CVM INDICATIONE doctrinarum.

PRIMA PARS.

1. *Verba mea auribus percipe Iehouah, intellige meditationem meam.*

2. *Attende voci clamoris mei, rex meus, & Deus meus, quoniam ad te orabo.*

3. *Iehouah mane audies vocem meam, mane ordianabo tibi, & suspiciam.*

4. *Quoniam non Deus volens iniquitatem tu, non commorabitur tecum malus.*

5. *Non astabunt gloriabundi coram oculis tuis, odisti omnes operantes iniquitatem.*

6. *Perdes loquentes mendacium, virum sanguinum & doli abominabitur Iehouah.*

7. *Ego autem in multitudine misericordiæ tuæ introibo domum tuam, adorabo ad templum sanctum tuum, in timore tui.*

PRopositio petitionis Dauidis generalis cōtra hostes Ecclesiæ, impios doctores, hypocritas & tyrannos. Et cuiusuis pii aduersus tyrannidē & sophisticā. Petitioni, quæ sæpius repetitur, ad declarandum ardentissimū precantis affectum, interseruntur rationes, a natura Dei, a persona hostium, & a persona Dauidis desumptæ, quas rationes in explanatione singulorum versuum diligentius expendemus, & ad nostros vsus transferemus.

Verba mea auribus percipe Iehouah.

HÆc est petitionis propositio, in qua obserua. 1. quis inuocet. 2. quis inuocetur. 3. & orationis figuram.

Quis inuocat?

Dauid afflictus & pressus cruce. Et quia Dauid est typus Ecclesiæ, personam quoque Ecclesiæ hic innuit, & cuiusuis pii hominis pressi mole calamitatum in hac vita. Dauidis proinde exemplo, præsertim cum typus sit Ecclesiæ & cuiusuis pii in nostris angustiis ex vero corde dicamus cum Dauide, Verba mea auribus percipe Iehouah.

Quis inuocatur?

Iehouah, qui iuuare & potest & vult. Potest quia Deus, a quo omnia, per quem omnia & in quem omnia, vt ab omnibus in omnem æternitatem glorificetur. Vult, quia bonus, quia mandauit, quia promisit, quia suæ voluntatis plurima ediderat testimonia, quemadmodum & ipse expertus sum aliquoties. Vult proinde omnes se in veritate inuocantes exaudire propter Messiam.

Orationis figura est ἀνθρωποπάθεια & μετάληψις. Anthropopathia quidem, quod tribuit Deo gestus hominum, qui cum orantur, solent auribus orantium voces excipere. Metalepsis vero cum percipere auribus, ponitur pro auxilium petentibus & supplicibus ferre.

Intellige meditationem meam. Repetitio est petitionis, seu interpretatio. Interpretatur enim quid sit Deum percipere auribus verba sanctorum, videlicet, intelligere vota, & tacitas preces sanctorum, iisque succurrere. Hic Dauid nos docet preces sanctorum ex mente proficisci, & verba so-

ba ſolummodo teſtari de cordis affectu. Non ergo orat qui preces recitat ſine mente & pia intentione, quemadmodum hypocritæ & vulgus faciunt. Nec orat qui negligenter orat, ſed potius nomen Dei in vanum vſurpat. Hinc pete iudicium de Sacrificulorum & Monachorum Pſalmodiis, qui ad certas menſuras Pſalmos cultus gratia decantant.

Attende voci clamoris mei, rex meus & Deus meus. Mutata non nihil orationis forma idem repetit. Sed obſeruetur compellatio. *Rex meus & Deus meus.* Cum Deum, ſuum regem nominat, & erigitur ad bene ſperandum, cogitatione officii regii erga ſuos ſubditos, & in illa cogitatione, ſe ipſius fidei committit, ex quo fit, vt maiori cum fiducia opem ab illo expectet. Eſt enim boni regis tueri ſubditos, iiſque ſuccurrere, cum in ſuis neceſſitabus ad ipſum confugiunt, iuxta dictum Poetæ:

Regia, crede mihi, res eſt ſuccurrere lapſis.

Hic notetur, quod quoties Deus & ſaluator noſter in Pſalmis & alibi in ſcripturis dicatur rex: quæ ſit huius regis maieſtas, nominis magnitudo & dignitas cogitandum ſit. Cui regi, quia ampliſſimum eſt eius imperium, ſumma potentia, maximæ virtutes, & immenſa beneficia erga genus humanum, debetur ſumma maieſtas. Huius maieſtatis cogitatio, nos ad fidem, timorem, dilectionem, cultum, & obedientiam inuitabit. Regibus mundi & monarchis tribuitur maieſtas, propter imitationem qualemcunque. Deinde cum Deum, ſuum Deum nominat, ſeparat ſe ab infidelium cœtu, & ſe populo Dei adiungit, qui habet promiſſionem, vnde capit orandi fiduciam. Senſus ergo huius verſus eſt, Tu es Deus meus, & tu rex meus es, proinde debes mihi iuxta promiſſionem tuam, & propter officium opem ferre. *Quoniam ad te oraui*, id eſt, quia te inuoco. ponitur enim hic futurum pro præſenti. *Iehouah mane audies*, pro audi *mane ordinabo tibi*, ſcilicet orationem meam, id eſt omni mane te inuoco, *& videbo*, id eſt, oculos meos ad te conuerto, & auxilium expecto, Eſt enim leuatio oculorum ſignum mentis, ſe ad Deum eleuantis inter precandum. Hoc dictum illuſtrat Pſalmus 124. Ad te leuaui oculos meos, qui habitas in cœlis. Ecce ſicut oculi ſeruorum, ad manus dominorum ſuorum, &

ſicut oculi ancillæ ad manus Dominæ ſuæ, Ita oculi noſtri ad Iehouah Deum noſtrum, donec miſereatur noſtri.

Porro cum *Mane* dicit, reſpicit ad conſuetudinem populi Iſraelitici, qui incenſum matutinum ex mandato Dei offerebant, quo incenſo, ſicut ſupra admonuimus, preces ſanctorum, ſignificabantur, a quibus dies quilibet merito ſanctis inchoandus eſt. Eſt enim inuocatio Dei, primum & præcipuum opus ſanctorum, cui matutinum tempus, in primis accommodatum eſt. Eo enim tempore magis vacui ſumus a cæteris curis. Hinc illud, Deus Deus meus, ad te de luce vigilo *Pſalmo* 63. Item mane oratio mea perueniet ad te. *Pſ.* 87

Quoniam non Deus volens iniquitatem tu. Propoſitionem petitionis munit duabus rationibus, quarum prior ſumitur a natura DEI. poſterior quæ fluit a priori, vt effectus ex cauſa ſua, a more ſeu conſuetudine Dei petitur.

A natura Dei ratio petitur, cum ait: *Non Deus volens iniquitatem tu.* Senſus eſt. Deus eſt eſſentialis quædam bonitas & iuſticia, (id quod ex creatione rerum notum eſt. Omnia enim quæ fecerat, erant valde bona. Nam ex actionibus potiſſimum, quid & quale quidque ſit, ratio noſtra colligit. Sicuti acute etiam Philoſophus animaduertit cum ait. Res omnis ſic ſe habet ad eſſe, quemadmodum ad operari. Opera enim ingenium eſſentiæ, ſeu naturæ rei declarant (Ergo Deus ſolummodo bona vult & iuſta, non autem mala & iniuſta, quæ pugnant cum natura ipſius. Iam autem quia ſola voluntas Dei, cauſa eſt quæ aliquid agit ad producendum effectum, & omnium actionum Dei, ſequitur immota conſequentia, quod Deus nec operetur malum, nec ſit author mali, nec impellat ad malum vllo modo. Non enim poteſt vt homo, impelli aut cogi, ad faciendum quod non vult. Cum his congruit dictum Domini apud Ezechielem cap. 33. Viuo ego, dicit Dominus, Non volo mortem impij, ſed vt conuertatur impius ea via ſua mala, & viuat. Hic ipſe Deus a natura ſua oſtendit & quid velit, & quid non velit, vt ſæpe alibi in Scripturis a natura Dei petuntur argumenta, ad declarandam hominibus ipſius voluntatem, hoc eſt, quid velit, & quid nolit. Cum Deus ait: Ego viuo, ſuam naturam eſſe teſtatur quod ſit

vita

vita quædam essentialis, vnde duo concludit in hanc senten- tiam. 1. Ego viuo, igitur non volo mortem impii. Si ergo Deus non vult impii mortem, profectò neque vult ipsius viā malam, hoc est, peccatum mortis causam & mediū ad mor- tem. 2. Ego viuo, igitur volo vitam impii. Si ergo Deus vult vitam impii, procul omni dubio vult etiam medium ad vitam, videlicet conuersionem impii ad Deum, per fi- dem in Iesum Christum. In hanc sententiam loquitur etiam Paulus cum ait. 1. *Tim.* 2. Deus vult ómnes homines saluos fieri, & ad cognitionem veritatis venire. Multa sunt dicta Prophetarum quæ cum his congruunt, quæ breuitatis cau- sa omitto. Christus *Matth.* 23. hanc patris voluntatem, nolen tis mortem peccatoris, etiam suam esse lachrymis declarat, dicens: Quoties volui te congregare, vt gallina congregat pullos suos, & noluist! Hinc ergo concludamus, necessariū dogma Ecclesiæ, videlicet, quod vt Deus nō velit peccatum, ita nec sit author peccati, nec impellat quenquā ad peccata. Porro cum doctrina ex veris extructa fundamentis, omnes contrarias obiectiones dissoluat, & in qualibet re non sit ni- si vna veritas, quæ cum essentia rei conuertitur, huius asser- tio, omnium errorum est efficacissima refutatio. Non mo- ueamur argutiis eorum qui demonstratam veritatem, con- uellere nituntur, quantumuis fuerint magni nominis, sed po tius eos blasphemos in Deum & hostes veritatis iudicemus.

Etsi autem posita demonstratione piis auditoribus satis- factum arbitror, tamen propter eos, qui vacillant, leuibus conclusiunculis Sophistarum impulsi, quasdam obiectiones ponemus & refutabimus.

Sunt qui ex Scripturis in hunc modum ratiocinantur,

Principium hoc firmissimum demonstratæ veritati ob- iicientes, sed non recte errorem suum inde confirmantes.

Sine Deo (inquiunt) nihil potest creatura, in ipso enim vi- uimus, mouemur & sumus. Ergo etiam ab ipso mouentur ad peccatum. Quare peccati author est Deus. Respondeo.

Antecedens verissimum esse fateor, sed consequentia ma la est, id quod obseruara vna regula & vna distinctione intel- ligetur, Regula ex prouidētiæ diuinæ lege extructa hæc est,

Deus naturam & modum agendi, quem indidit naturæ, cum primum illam crearet, sua prouidentia volens sustentat, & conseruat: alioqui omnia ictu oculi citius collaberentur. Distinctio ex rerum conditarum conditione sumpta hæc est. Deus alia condidit, vt natura & necessitate quadam Physica, semper eodem modo agant, vt ignis semper calefacit, nisi diuinitus eius actio impediatur. Alia ita condidit, vt non naturæ necessitate semper eodem modo agant, sed vt libere ferantur, prout inclinat appetitus & voluntas. Vtrunque hunc agendi modum Deus sustentat & conseruat, & vterque sub diuinam prouidentiam cadit. Hac regula & hac distinctione posita, sic respondeo: Creatura nihil potest sine Deo, scilicet, sustentante naturam & modum agendi, a principio, naturæ inditum. Deinde, natura rationalis ornata dono libere agendi, optimo Dei dono abusa, ruit contra mandatum Dei, in peccatum, quod Deus reuera non vult, sed odit potius, vt noster propheta hic ex spiritu Dei loquitur. Sustentatio itaque naturæ, & modi agendi in natura, non est causa præuaricationis in natura, nec angelorum, nec hominum, sed abusus libertatis voluntatis, quæ sane excellētissimum Dei donum, quo angeli & homines proxime ad Deum accedebant, erat. Sed *Vnde*, inquies, *venit inclinatio voluntatis hominis ad malum?* Ab extrinseco venit, videlicet ab obiecto monstrato Euæ a serpente, quod vt bonum, pulcrum & suaue libere elegit Eua, & non coacte. Hac distinctione obseruata, facile euertitur argumentum Sophistarum, qui in hunc modum argumentantur.

Causa causæ, est causa causati.

Sustentatio naturæ, & modi agendi in natura, quæ Dei est, est causa libertatis voluntatis. libertas voluntatis est causa peccati. Igitur Deus sustentator naturæ est causa peccati.

Respondeo.

Propositio est vera in subordinatis causis, agentibus per se & propter finem, & non per accidens, & agentibus propter aliud. Nunc autem Deus non sustentat libertatem voluntatis vt homo ea abutatur in malum, sed vt vtatur ea in bonū, iuxta voluntatem Dei, qui cum bonus sit, nihil nisi bonum ordinauit. Si rursus interrogas:

Cur Deus non prohibuit peccatum?

Respondeo, Quia noluit suum opus, quod optimum condiderat

condiderat destruere. Vt enim modum agendi in igne conseruat, & non destruit, etiam quum incendiis excitandis applicatur, quorum tamen incēdiorum Deus causa non est, sed incendiarius nequam. Ita modum agendi in homine conseruat & non destruit, etiam cum homo contra præcepta Dei fertur. Vt Dauid cum adulterium committeret. Vt ergo nondum ignis naturalem conseruat agendi. Ita modum agendi in homine liberum conseruat, vt testetur se opificium suum non deseruisse. Si quis autem somniet Deum authorem peccati esse, propterea quod potuit impedire peccatum, & non fecit, ei Clementis dictum verissimum obiicio: τὸ μὴ κωλύον οὐκ ἐστὶν αἴτιον, nam αἴτιον semper aliquid agit ad producendum effectum, cuius est αἴτιον, sed τὸ μὴ κωλύον otiosum est, etsi quod fit sæpe improbet.

Si quæris rursus.

Quare Deus dedit homini liberum arbitrium quo abuti poterat?

Respondeo.

Quia poterat etiam eo recte vti in eum finem, propter quem ei donatum erat: Dedit enim homini liberum arbitrium, vt virtuti locus esset, & vt probaretur nobilissimæ creaturæ obedientia, erga Deum creatorem suum. Deus siquidem contulit Adamo liberum arbitrium, quia statuit erga ipsum suam bonitatem & iustitiam declarare. Ostensurus autem fuit erga eum suam bonitatem, si recte fecisset, quod certe, nisi fuisset liber, præstare non potuisset. Sin autem ille turpiter & malè gessisset, quod sane ex eodem libertatis fonte poterat, Deus erga ipsum vsurus erat seueritate iustitiæ.

Si quis obiecerit ex causarum & effectuū consecutione.

Libertas voluntatis bona est, non potuit ergo esse mali causa, id est, peccati. Respondeo.

Et ante lapsum libertas ipsa bona fuit, & est. Quare non ratione bonitatis fuit causa peccati, sed ratione abusus, quo voluntas mala est facta. Quare Augustinus ait, Malæ voluntatis in Adamo non quærenda est causa efficiens, sed deficiens. Defecit enim decepta a Diabolo. Ad eundem modum hoc die libertas voluntatis est res bona, sed ipsa voluntas abusu libertatis fit mala. Non naturæ mutatione, sed habitus seu qualitatis.

Quidam obiiciunt in hunc modum:

Deus peccata peccatis punit, ergo eorum ſaltem peccatorum author eſt, quibus peccata punit?

Antecedens ex 1. cap. ad Romanos probant. Tradidit eos Deus in affectus ignominiæ, vt facerent quod non conueniret. Reſpondeo.

Antecedens eſt ambiguum. Tradere enim cum Deo tribuitur, alias effectiue, alias permiſſiue accipitur. Effectiue ſi hoc loco accipitur, ſoluitur ſcriptura: quare permiſſiue omnino accipiendum eſt. Quod autem ſoluatur ſcriptura ſi effectiue ſumatur dictum Pauli, manifeſtum eſt ex demonſtratione quam ſupra attulimus, & ex verbis Dauidis, qui affirmat Deum nec velle peccatum, nec ferre vt commorentur ſecum peccatores, ſed odiſſe & abominari peccatum. Huc pertinet dictum prophetæ *Oſeæ* 13. Perditio tua Iſraël, in me tantummodo auxilium tuum. Iam ſi perditio eſt ab Iſraële, profecto peccatum omne perditionis cauſa, etiam ab Iſraele erit. Et ne quis partiri audeat cauſas perditionis, vt Iſrael ſit vna, Deus altera cauſa, anteuertit dicens: In me tantummodo auxilium tuum. Si iam aduerſaretur Paulus Prophetæ, ſolueretur omnino ſcriptura id eſt, negaretur eius conſtans & perpetua veritas, dum contradictoriæ ſimul vel veræ vel falſę eſſe concederentur. Quare cum Prophetæ dictum proprie acceptum, manifeſte congruit cum fundamento, videndum eſt quomodo Pauli dictum, cum eodem fundamento congruat. Nam neceſſe eſt vt congruat cum vterque eodem ſpiritu actus locutus ſit. Vt ergo ſtet Pauli dictum cum Prophetæ dicto, ad fundamentum reuocandum eſt, & Figura aliqua molliendum, vt ſcripturę conſenſus cernatur. Quod fiet commodiſſime, ſi hic ſenſus verborum Pauli ſtatuatur. Tradidit eos, id eſt, non retraxit ſponte ſua ruentes, ſed permiſit eos ferri in quæuis ſcelera pro ſua libidine, idq; iuſto ſuo iudicio. Eadem figura Deus ſcribitur induraſſe cor Pharaonis *Exod.* 9. hoc eſt, non effectiue, vt ſtatuatur peccati author, ſed permiſſiue vt eius ira aduerſus contumacem regem declaretur, in hunc ſenſum: Deus indurauit, id eſt non molliuit cor Pharaonis, nec retraxit violenter ab impio propoſito, ſed permiſit vt pro libidine rueret, idque ſuo iuſto iudicio. Manifeſtum eſt igitur Paulum figurate locutum eſſe, alioqui ſpiritui ſancto fuiſſet contrarius & ſibi ipſi, qui Deo omnia bona, & nobis

mala

mala tribuere solet. Teneatur proinde hęc Regula, a patribus in scripturis exercitatissimis commendata. Omnis locutio scripturæ, ex qua proprie accepta, sequitur aliquid, quod manifeste pugnat cum fundamento, figurata est. Nam qui tollit figuras de Scripturis, clauem intelligentiæ scripturarum tollit, & hæreticis aperit viam ad quiduis comminiscendum.

Adhuc inquieti in hunc modum insurgunt aduersus demonstratam veritatem & dicunt,

Scriptura sæpe claris verbis affirmat, Deum excitare Tyrannos, ad mouenda bella quibus peccata hominum puniantur.

Respondeo.

Deus potest malis bene vti, quorum tamen malorum author non est, atque ideo leguntur Tyranni etiam Deo seruire, quando armis inuadunt contumaces homines & eos affligunt. Dicuntur autem seruire Deo, non ob factum eorum per se, sed propter pœnam in populũ contumacẽ. Nam reuera nihil minus cogitant Tyranni, quam vt Deo obediant, dum ista faciunt: sed potius in hoc toti sunt, vt suis affectibus vel inuito Deo indulgeant. Sic sapientissimus Deus potest in suam gloriam conuertere mala, quorum tamen author non est. Porro iis qui in adytum maiestatis diuinæ sacrilege irrumpunt, ac ex eius præscientia necessitatem ineuitabilem omnium euentuum bonorum & malorum concludunt, nihil respondeo, nisi quod scrutator maiestatis, confundetur a gloria *Prou.27*. Nos autem qui discipuli Spiritus sancti esse cupimus, contenti simus demonstrata veritate, etiamsi non omnes nodos Sophistarum dissoluere poterimus. Quare sit nobis demonstrata veritas tanquam gladius acutissimus, quo omnes errores cum demonstrata veritate pugnantes, tanquam nodum Gordianum dissecemus.

Porro postquam euidenter demonstratum est Deum qui est essentialis quædam bonitas, non velle peccatum, atque ideo nõ esse peccati authorẽ vllo modo: Sciendum est, quod homo ipse, suapte voluntate, & peccet, & sibi ipse pœnam accersat, qui posset non peccare si vellet. Loquor autem

de peccato personæ cuiusuis, quod est voluntarium, non de peccato naturæ, & concupiscentiis quæ inde pullulant, etiam nobis inuitis. Hoc enim peccatum, videlicet naturæ, necessarium est ex hypothesi id est, ratione status hominis post lapsum primorum parentum, quod tamen voluntariũ dicitur ratione radicis ipsius, quę erat contumacia in primo homine aduersus Deum, atque ea de causa totam naturam reatu & perpetuis pœnis inuoluit, in omnibus qui non sunt participes fœderis, aut non conuertuntur. Quod autem homo suapte voluntate & peccet & bene faciat (loquor autem de Personæ conditione) ostendit præceptum Dei. Nunquam enim præciperet Deus aliquid homini, nisi relinqueret homini liberam προαίρεσιν obediendi & non obediendi. In Deuteronomio dicitur: Proposui vobis vitam & mortem, benedictionem & maledictionem: Elige ergo vitam, vt & tu viuas, & semen tuum. Et in *Psal.* 34. dicitur: Declina a malo & fac bonum.

Tametsi autem non sufficit voluntas hominis nec ad declinandum malum, nec ad faciendum bonum, opus est enim ad vtrunque, & verbo dirigente voluntatem, & spiritu sancto adiuuante, quem Pater dat petentibus. Tamen neutrum fit sine voluntate hominis propria.

Qui dicunt hominis voluntatẽ ad bene agendũ, habere se vt statuam aut saxum, inconsiderate admodum, ne dicam impie loquuntur: nam ista ratione, infra bestias abiiceretur homo cui tamen dictum est in *Psalmo* 32. Nolite fieri sicut equus & mulus, in quibus non est intellectus: Qui sane intellectus otiosus esset, nisi voluntas eius consilium sequi posset. Breuiter. Si voluntas haberet se vt statua, multa absurda sequerentur, inter quæ sunt hæc. 1. Nulla lucta esset spiritus & Carnis in sanctis quam tamen grauissimam sentiunt omnes pij: Hanc esse sine voluntate pugnantis, absurdissimum est dicere. 2. Nullum discrimen esset inter pios & impios, quod sane sola voluntaria obedientia & contumacia facit. 3. Nullus virtuti, nullus vitiis locus esset. Nam si voluntatis non esset, & peccare, & bene facere, nec præmia iuste deberentur bene factis, nec pœnæ malefactis iuste soluerentur. Cum tamen vtrumque fit, teste scriptura, & propria cuiusque conscientia testatur. 4. Deus fieret acceptor personarum, cum vnum violenter raperet, altero

prætе-

præterito. 5. Fierent in Deo contradictoriæ voluntates, videlicet, quod & vellet, & nollet idem. 6. Deus constitueretur author peccati & contumaciæ in impiis. 7. Summa laus Dei, videlicet, quod sit æqualis omnibus, iuxta suum decretum, euerteretur. 8. Promissiones & comminationes Dei essent inanes voces & temere propositæ. In hæc & in huiusmodi alia absurda incurrunt, qui voluntatem hominis in statuam seu saxum conuertunt.

Non commorabitur coram te malus. Altera ratio petitionis, à more seu consuetudine Dei sumpta, quæ fluit a prima, tanquam effectus de sua causa. Cuius hic sensus, si explicate dixeris, erit: Mos tuus est o Deus, non ferre apud te malos, sed a conspectu tuo procul arcere, arrogantes repellere, odisse operarios iniquitatis, perdere loquentes mendacium, abominari sanguinarios & fraudulentos. Tales sunt, contra quos ego afflictus, abs te opem peto o Deus. Ergo pro tua bonitate, & iustitia me exaudi, ac me libera ab eorum dolo, mendacio, & tyrannide.

Hæc ratio docet quod precaturus Deum, ante omnia perpendere debeat, cedat ne in gloriam Dei, & in petentis bonum? non impedita eius salute, si impetretur quod petitur. Ante omnia enim ratio gloriæ Dei habenda est, propter quam propagandam & creati & redempti sumus. Deinde salutis propriæ, quæ etiam eundem finem vltimum, nempe gloriam Dei habet propositum. Nihil proinde contra voluntatem Dei petendum est. Nam si quid contra ipsius voluntatem petierimus, nos non audit. 1. *Ioan.* 5. Hæc est fiducia quam habemus apud Deum, quod si quid petierimus secundum voluntatem eius, nos audit. Atque ad hoc Ioannis dictum restringēda est Vniuersalis promissio Christi. *Ioh.* 15. Quicquid petieritis Patrē in nomine meo dabit vobis. Verum ne quis de hac voluntate Dei dubitet. Dominus præscripsit nobis precandi formulam, in qua continetur sapientissimo ordine quicquid vel precari vel deprecari, iuxta voluntatem ipsius, liceat. Est enim ista precandi formula, tanquam tabula seu index rerum petendarum. Postquam autem sententiam secundæ rationis, a more Dei sumptæ breuiter declarauimus, verba ipsa sigillatim perpendamus. Continentur autem omnia quæ recitat, sub vno eodemque genere, videlicet malitiæ seu iniquitatis,

Non commorabitur (inquit) *tecum malus*: græce πονηρευόμενος, id eſt, qui ſemper fraudes meditatur, quo aliis noceat quouis modo, in fama, in facultatibus, in vita, quales multi fuerunt & ſemper ſunt in mundo. Sed quomodo dicit? Non habitabit tecum malus, cum Deus vbique ſit, adeo vt vel impiiſsimi quique in eo ſint, viuant & moueantur?

Reſpondeo.

Deus quidẽ eſt vbique, & omnia in eo conſiſtũt; ſed eſt peculiari quodam modo in propria familia, ſeu regno gratiæ, id eſt, Eccleſia: in hac non fert niſi agentes pœnitentiã, viuentes in timore Dei, facientes pie opera vocationis. Breuiter: Solos eos qui Chriſti ſunt patitur in hac familia, hos fouet, hos complectitur, hos tuetur, hi ſoli habent acceſſum ad Deum, per fidem in Ieſum Chriſtum. *Rom.* 5. Quoniam igitur Deus non ſinit malos, & alienos a ſua familia ſecum commorari, cogitemus nihil eſſe nobis conſultius, nihil magis expetendum, quam vt nos adiungamus familiæ Dei, per fidem in Ieſum Chriſtum, eique ſincere obediamus.

Non aſtabunt gloriabundi coram oculis tuis, id eſt, non feres apud te arrogantes, & qui Thraſonico more, ſeipſos impudenter efferunt, vt alios deprimant. Quidam vertunt, inſipientes, eodem ſenſu. græce παράνομοι, id eſt, ſcelerati & nefarii, qui nullis legibus ſe regi patiuntur.

Odiſti omnes operantes iniquitatem. Operarios iniquitatis vocat eos, qui toti in hoc incumbunt, vt inique agant, & bonis noceant. Etſi autem ſepties in die cadit iuſtus, tamen non poteſt dici propterea operarius iniquitatis. Contrario enim tenetur ſtudio. Pius enim omnibus prodeſſe cupit, nemini nocere cogitat, non delectatur peccato, nec ſuo, nec alieno: Sed illud accuſat primus, ſemperque conatur vt in pietatis curſu magis magiſque proficiat, quo tandem ad metam perueniat.

Cum hic Deo tribuitur odium operariorum iniquitatis, *Quæritur an nobis exemplo Dei liceat odiſſe iniquitatis operarios?*

Reſpondeo.

Deus odit, id eſt reprobat, & punit vt iuſtus iudex. Non enim hic ponitur odium pro affectu, ſed pro effectu. Sed, inquies,

Dauid dicit: odio perfecto oderam illos. Pſalm. 139. Reſpondeo

Odium

Odium perfectum est odisse vitia hominũ, & nõ naturam, non diligere vitia propter homines, dolere de iniquitate malorum,& sitire illorum emendationem. Cuiusmodi odiũ potest stare cum dilectione inimicorũ, imo ab ea fluit.

Perdes loquentes mendacium.

Loquentes mendacium vocat obtrectatores, calumniatores, corruptores doctrinæ cœlestis, & qui doctrinam accommodant ad affectus principum, vt applausum, opes, & honores consequantur, piis doctoribus oppreſsis.

Virum sanguinum & doli abominabitur Dominus. Virum sanguineum vocat sanguinarium, id est, eum qui semper paratus, prõptus & facilis est ad effundendũ sanguinẽ & adprimendos pauperes atq; afflictos. Virũ doli vocat, qui aliud agit, aliud simulat, non vt prosit, sed vt noceat.

An non Dauid & sanguinis & doli vir fuit, quando Vriam occidi curauit?

Nemo hoc negauerit. Sed distingue inter duplicem statum Dauidis, videlicet, peccantis, & resipiscentis. Peccantem obiurgauit Propheta, tanquam sanguinarium & dolosum. Resipiscentem recepit in gratiam Dominus, atque eius peccatum abstersit hyssopo, id est, sanguine Christi. Sic Paulus, 1. *Cor.* 6. de duplici Corinthiorum statu loquitur: Hæc fuistis, inquit, aliquando, sed abluti estis, & sanctificati, & iustificati estis in nomine Domini Iesu, & per spiritum Dei nostri.

Ego autem in multitudine misericordiæ tuæ introibo in domum tuam, adorabo in templo sancto tuo, in timore tui. Hæc oratio Dauidis, opposita descriptioni sceleratorum, contra quos precatur, dulciſsimam doctrinam & necessariam continet. Sed nos priusquam illam doctrinam excutiemus, argumentum Dauidis notabimus: cuius hæc forma esse poterit. Inuocantes ex fiducia misericordiæ tuæ, o Deus exaudire soles, idq; maxime cum tua gloria agitur & salus eorum qui in te confidunt: Ego ex fiducia misericordiæ tuæ o Deus te inuoco, iam cum gloria tua agitur & salus Ecclesiæ tuæ: Igitur me exaudi & reprime hostes meos, tuos & Ecclesiæ. Hoc Dauidis exemplum pium quemlibet imitari decet, cum affligitur, ab hostibus Ecclesiæ. Quidam ex Patribus, pulcram hic collationem facit;

inter misericordiam Dei, & iustitiam hominis: Ego, inquit, confidens in multitudine, non meæ iustitiæ, quæ nulla est, sed misericordiæ tuæ quæ infinita est.

Iam doctrinam contentam in hoc versu distincte consideremus:

Primo loco commendatur nobis fundamentum piæ inuocationis, videlicet, multitudo misericordiæ Dei. Vt enim non est vna miseria hominis tantum, sed multiplex. Ita non est vna misericordia Dei, sed ingens multitudo misericordiarum, vt alibi Dauid testatur, cum ait: Secundum multitudinem dolorum in corde meo consolationes tuæ lætificarunt animam meam. *Psalm. 94.* Idem prorsus vult Paulus cum ait: Gratia superat peccatum. *Rom. 5.*

Secundo, cum dicit: *Introibo in domum tuam* significatur fiducia inuocantis, quæ ex cogitatione misericordiæ Dei nascitur. Sic Ieremias se erigit ad precandum: Hoc recolens, inquit, in corde meo, ideo sperabo. Misericordiæ Iehouah quod non consumpti sumus, quia non defecerunt miserationes eius, *Lamen. 3.* Et quia nemini patet accessus ad Deum, nisi per Mediatorem Christum, simul illum complectitur misericordiæ vocabulo, & introeundi. *Hæc enim Regula perpetuo tenenenda est*, quod Quoties scriptura meminit misericordiæ Dei, toties mittat nos ad primam promissionem seminis, propter quod solum misericordia & promissa est, & exhibetur credentibus. Notetur hoc loco, quod Dauid non opponit iniquitati hostium suam iustitiam, sed fiduciam misericordiæ Dei, qua & agnoscitur peccatum, & sentitur miseria, & petitur crediturque cōdonatio, & vitatur in posterum offensa Dei.

Tertio sequitur ipsa inuocatio. *Et adorabo in templo sancto tuo.* Etsi autem & magnificum illud templum Solomonis, nondum erat ædificatum, tamē templi nomine ornat tabernaculū in quo erat arca fœderis, in quo maiestas diuina & potentia relucebat, & quo conuenerunt pii ad publicas preces fundendas: Non quod Deus in quouis loco non exaudiat pie inuocantes: Sed quia singulare solatiū percipiunt pii, dum in sanctorum societate simul cum multis Deum inuocant, eique gratias agunt pro immensis suis beneficiis

beneficiis erga Ecclesiam.

Postremo additur *in timore tuo.* Hac additione & inter veram fidem & mortuam distinguit, & separat se ab iis peccatoribus quos Deus non exaudit. *Viua* & vera fides, habet comitem verum timorem Dei, quo credentes, vt se optimo Patri sistunt, ad pręstandam debitam obedientiam: Ita summa diligentia, omnem offensam Patris optimi cauent. *Mortua* fides qualis est hypocritarum, & nomine tenus Christianorum, vacat puro timore Dei: Hi enim si timent, non vt patrē timent, sed vt crudelem iudicem aut Tyrannum. Separat proinde se Dauid, hoc puro timore Dei, qui ex fide proficiscitur, a peccatoribus seu operariis iniquitatis; quos Deus non exaudit, vt dicitur *Ioan. 9.* Deus peccatores non exaudit.

Cęterum quoniam in secundo Psalmo, iusto methodo de timore Dei dictum est, huc tantum adiiciam tria, videlicet

1. Vniuersale præceptum.
2. Qualis sit verus timor Dei.
3. Quidque in genere efficiat.

Vniuersale præceptum est *Psalm.* 34. Timete Iehouah omnes sancti eius. Hic Dauid alloquitur nō prophanū mundū, sed eos solummodo, qui a prophanitate mundi, mente, affectu, voluntate, professione & studio separati sunt.

Qualis requiritur timor? Non impurus, sed purus, qualis est sanctorum, de quo *Psalm.* 19. loquitur. Timor Domini purus permanet in seculum seculi. Constat autem hic timor Dei purus vera reuerentia erga Deum, vero Dei cultu & sincero, vitaque legum diuinarum amante & studiosa. Sic enim definit scriptura timorem Dei *Iosuæ* 24. Timete Iehouah & seruite ei in integritate & veritate. Et in *Psalmo* 112. dicitur. Beatus vir qui timet Iehouah, in mandatis eius delectatur valde.

Quid efficit hic timor Dei? Regit omnia consilia, & omnēs actiones hominis pij, idque in secundis & aduersis rebus, retinetque in officio vt recta pergat in pietatis studio, donec ad metam peruenerit. Hinc intelligi potest, cur Solomō filius post Dauidē patrem dicat: Timor Domini, initiū sapiētię. Nam cum sapientis sit, recte consulere, prudenter agere, & finem antea prospicere, merito timor Dei sapientia dicitur, quia hæc omnia sedulo facit.

SECVNDA PARS.

8. Jehouah deduc me in iusticia tua, propter inimicos meos, dirige corā me viā tuā.

9. Quoniam non est in ore eius rectum, intimum eorum prauitates, sepulcrū patens guttur eorum, lingua sua blandiuntur.

10. Deuasta eos Deus, excidant a cōsilijs suis: propter multitudinem præuaricationum suarum expelle eos, quoniam irritauerūt te.

REpetitio est precationis seu ὑπόθεσις sub generali petitione quæ præcessit, contenta, in qua tria sunt. Primo petit se diuinitus regi & defendi aduersus inimicos suos. Secundo addit rationem a persona hostium. Tertio, supplicat Deo, vt istos suos hostes, qui & Dei & Ecclesiæ hostes sunt confundat & perdat.

Iehouah, inquit, *deduc me in iustitia tua.* Compellatio Iehouah nota est, continens argumentum voluntatis & facultatis *Duc me*, inquit, *in iusticia tua:* Hic Dauid se oui, Deum vero pastori confert. Est enim vocabulum Hebraicum, proprie, ducere vt pastor ouem ducit, vt sit secura a luporum insultibus. *Psalm.77.* vtitur hoc ipso verbo cum ait: Duxisti velut oues populum tuum. Et *Psalm.23.* Ducet me in semitis iusticiæ, propter nomen suum. Cum ergo Dauid se duci a Deo, tanquam ouem a pastore petit, se sub ipsius tutela esse, vt ouis est sub pastoris tutela, fatetur. Quod sane non aliud est quam se populo Dei adiungere, & ex eius legibus viuere: id quod finis hominis proprius est in hac vita, iuxta illud *Ps. 100.* Scitote quoniā Iehouah est Deus, ipse fecit nos, & non ipsi nos vt simus populus eius, & oues pascuæ eius. Si ergo oues sumus, pastoris fidei nos committamus.

Sed quomodo ducit hic pastor oues suas? Deduc, inquit, me in iusticia tua. Iusticia Dei hoc loco via Dei est, vt mox sequens interpretatio ostendit. Dirige coram me viam tuam. Via autem Dei, quam modo iusticiam Dei appellauit est ea viuendi ratio, quam Deus requirit a suis, quāq; ille suo sācto verbo præscribit: Quę iustitia ideo via Dei dicitur, quia eam amat, probat, docet, requirit, vt quæ

fluat

fluat ab ea iusticia, qua ipse præditus est. Et quia dicit, *Duc me in iusticia tua, propter inimicos meos*, significat tutissimum refugium esse in quouis persecutionum genere, Deum ex fide inuocare, & ambulare in iusticia Dei, retinendo fidem & bonam conscientiam. Et eandem sententiam repetit Dauid in multis locis *Psalm*.37. Spera in Domino, & fac bonitatem, inhabita terram & pascere veritate. *Psalm*. 32. Tu es refugium meum, a tribulatione defende me, canticis liberationis circundabis me. Et *Psalm*.59. Ego cantabo fortitudinem tuã, & laudabo mane misericordiam tuam: quoniã tu protectio mea, & refugium in die tribulationis. Pia proinde inuocatio, & integra vita optimũ & tutissimũ est ἄσυλον, & aduersus inimicos propugnaculum. Nam Deus vel conuertit hostes tuos, vt ex hostibus fiant amici, iuxta illud Solomonis, *Prouerb*.16. Cum placent Domino viæ hominis, etiam inimici redeunt cum eo in gratiam: Vel hostes tuos potenter reprimit, vt Pharaonem & Sennacherib: Vel si vult omnino suos exerceri cruce, adest tamen ipsis spiritu suo, vt magno & inuicto animo ferant ærumnas, vt Stephanus - Ibat ouans animis, & spe sua damna leuabat.

Ratio petitionis a persona hostium sumpta sequitur. *Quoniam non est in ore eius rectum. Intimum eorum prauitates. Sepulcrum patens guttur eorum. Lingua sua blandiuntur.* Hæc descriptio non est solummodo hostium Dauidis, quales fuerunt in aula Saulis, postea Absolonis: Verum etiam hostium Christi, & Ecclesiæ eius, omnium temporum, qui non solum in aulis Tyrannorum viuunt, in summis honoribus, verum etiam extra aulas sunt, qui perpetuo, Sophistica, blanditiis, mendaciis, & crudelissimis consiliis conantur extinguere lucem Ecclesiæ, & eius sinceros doctores penitus perdere. Idque ideo, vt consulant suis honoribus, opibus, voluptatibus, & opinioni sapientiæ, quæ facit vt in locum veræ doctrinæ suas opiniones pingant, & in locum Euangelii substituant. Recitat autem hic quatuor attributa falsorum Doctorum,

Primum, inquit: *Non est in ore eorum rectum*, id est, veritas. Hoc est, vt Paulus interpretatur *Rom*.3. Os eorum maledictione & amaritudine plenũ est, & venenum aspidis sub labiis eorum. Est enim adeo lethifera & perniciosa Hæretico-

rum doctrina, plena maledictione & amaritudine, id est, blaſphemia & crudelitate, vt non ſecus interficiat animas hominum, quam venenum aſpidis corpora interimat. Horrenda ſane ordinis diuini peruerſio. Deus homini os dedit, præter neceſſitatem victus, vt ſit nuntius mentis recte ſentientis & iudicantis, quo aliis communicemus doctrinam cœleſtem, & alia ſalutaria, in bonum hominum. Nunc autem adeo degenerat & mens & os, vt vtrunque in falſis Doctoribus ſit organum Diaboli, hoſtis Dei, ad ſpargendas blaſphemias &c. *Secundum medium eorum prauitates.* Hieronymus: interiora eorum inſidiæ: Græcus: Cor eorum vanum. Per *medium* intelligit malos affectus hoſtium eius & Eccleſiæ, quibus inflammati, nihil aliud meditantur, quam malum & vaſtitatem Eccleſiæ. *Tertium. Sepulcrum patens eſt guttur eorum*, id eſt, quemadmodum cadauere putrido, aperto ſepulcro, fœtores peſtilentes exhalant: Ita ex corde impiorum, per guttur, quaſi per apertum oſtium, blaſphemiæ effunduntur. Et: vt ſepulcrum apertum expectat cadauer, quod conficiat & exedat, ita hoſtes Eccleſiæ, ſua blandiloquentia eo tendunt, vt Eccleſiam ad ſe pellectam, perdant & ſubuertant, vt a Deo deficiat. *Quartum, Lingua ſua blandiuntur*, alii vertunt, linguam ſuam diuidunt, eadem prorſus ſententia. Falſi enim doctores ſuos ſermones moderantur non ſecus atque meretrices, quæ blande loquuntur, vt amatores decipiant: *Prouerb.* 2. Has hypocritæ imitantur, veniunt enim tanquam ſimpliciſſimi, fuco veritatis ornati, volunt videri veritatis patroni eſſe, præ ſe ferentes ſingularem pietatem: Foris oues, ſed intus lupi rapaces ſunt, a quibus vt nobis caueamus, hortatur veritatis magiſter Ieſus Chriſtus. *Matth.* 7. Si ſequimur eos qui vertunt: linguam ſuam diuidunt: ſenſus erit. Sermones ſuos ita artificioſe componunt & diſtinguunt, vt vulgo vere ſapere videantur, propter acumen & ſubtilitatem. Hoc Hypocritarum & Sophiſtarum proprium eſt. Nihil enim eſt quod non aliqua ſubtili diſtinctione molliant, qua ſuos errores pingunt, & veriſimiles efficiunt.

Hactenus deſcripſit Dauid, & ſuos hoſtes, quos tum habuit, quum ageret in exilio, & hoſtes Eccleſiæ omnium temporum. Nam ſemper Diabolus in ſuis membris ſibi ſimilis

eſt,

eſt,nec vnquam deſinit Eccleſiam Dei inuadere iiſdem technis & fraudibus. Quare noſtrū erit vigilare & orare, cū Dauide,aduerſus inſultus & furores diabolorū & hominum,qui Eccleſiam fraudibus & mendaciis, & ſanguine multorum vaſtare conantur. Sit verbum Dei recte intellectum ex collatione Scripturarum & perpetuo piorum conſenſu,regula erit & doctrinæ & vitæ noſtræ. Et aſſidue precemur cum Dauide. Tu domine doce nos,tu Domine erige nos in tua veritate. *Pſalm* 86. Sequitur oratio ſupplicantis Deo,vt iſtas peſtes tollat e medio & perdat.

Deuaſta,inquit,*eos Deus*. Hæc ſupplicatio tria habet,videlicet,compellationem,petitionem, & rationem geminam.

Compellatio eſt hæc vox DEVS, Hebraice Elohim,qua ſignificatur non ſolum perſonarum pluralitas in vna diuina eſſentia, verum etiam idque potiſſimum, pluralitas virtutum Dei,videlicet,ſapientiæ,potentiæ, iuſticiæ, & bonitatis,quibus omnia nouit,omnia poteſt,omnia iuſte vult omniaque bene facit. Quod cum ita ſit facile & nouit & poteſt, non ſolum ſuos hoſtes iuſte coercere & perdere atque in nihilum redigere. Verū etiam pro ſua bonitate ſuos iuuare, & ab omni periculo eripere. Quoties ergo Dauid in ſuis precationibus hac vtitur cōpellatione,ſciamus eū includere argumentū virtutū enumeratarū, quas cogitare perutile fuerit, quoties Deum inuocabimus,quæ virtutes illuſtriſſime vt & ſingulariſſime conſpiciuntur in Filio exhibito & facto λύτρῳ pro peccatis totius mundi.

Petitio eſt. Deuaſta eos, ſeu fac eos delinquere, ne ſcilicet, quod aduerſus me cogitant perficiant. Hanc interpretationem ſequens oratio confirmare videtur: *Cadant*, inquit, *a conſiliis ſuis*. Item. *Expelle eos*, ſeu fac eos impingere. Congruit autem hæc Dauidis petitio cum imprecatione Pauli, *Galat*. 3. Qui docuerit aliud Euangelium ſit anathema. Vt autem petitio Dauidis, ita & imprecatio Pauli proficiſcitur ex bona cauſa, & tendit in bonum finem. Quare vtraque pia & iuſta eſt. Vt enim Dauid ex pio affectu erga Deum, & ipſius Eccleſiam in eum finem vt Dei gloria illuſtrior euadat: Et eccleſia ipſius melius habeat, precatur contra hoſtes ſuos. Ita Paulus ex amore Chriſti,in Dei gloriam & hominum ſalutem,anathemati ſubiicit,quicunque aliud Euāgelium docuerit, etiamſi vel

angelus de cælo fuerit. *Gal* 1. Ne quis autem existimet non sufficere causam bonam & finem bonum nisi accedat mandatum de facto: dico vtriusque factum & Dauidis & Pauli, cadere sub præceptum dilectionis Dei, vt paulo post clarius ostendetur. Sed prius obiectioné quam haud dubie multi cogitant, diluam. Dicat enim forte apud se aliquis, Et Dauidis petitioni, & Pauli imprecationi manifeste repugnat mandatum Christi *Matth.* 5. vbi diserte Dominus ait, Ego dico vobis, diligite inimicos vestros, Benefacite iis qui deuouent vos, Benefacite iis qui oderunt vos, & orate pro iis qui vos infestant, & persequuntur vos, vt sitis filii Patris vestri, qui est in cœlis. Vt autem has ἀντιλογίας conciliemus in primis tres regulæ tenendæ sunt.

Prima. Dilectionem Dei, & gloriam Dei, omnibus rebus mundi & commodis anteponere Christiani pectoris est. *Secunda.* Malos quosuis siue nostros siue Dei & Ecclesiæ hostes, redire ad sanam menté ne pereant, ex animo cupere, similiter omniũ piorum est. *Tertia.* Aduersari hostibus Dei & auersari omnia quæ gloriam Dei & salutem hominum impediunt, omnes pios decet. Nam alioqui voluntas eorum Dei voluntati conformis non esset. Has regulas si secutus fueris, non facis contra mandatum Christi, siue precaris Christi hostibus interitum cum Dauide, siue imprecaris corruptoribus Euangelii extremum exitium cum Paulo *Gal.* 5. Nam hæc tua precatio & imprecatio, vt concluditur ex prima regula, ita ex secunda conditionem mutuatur, quam conditionem Dauid expresse ponit *Psa.* 83. Atque ita tua precatio & imprecatio proficiscuntur ex bona causa, & tendunt in bonũ finé. Quare nequaquã cũ dilectione proximi iusta, quã Christus requirit, quæque semper debet subiici dilectioni Dei, & cũ voluntate Dei) quia odit operarios iniquitatis, supra versu 5. (congruere, pugnat. Nam Christus (vt textus clarissime indicat) solummodo vetat, ne quis priuato dolori indulgens, odio prosequatur homines propter priuatam offensam, quod nec Dauid, nec Paulus fecit. Cum hac solutione optime congruit ratio vtraque quæ subiungitur, quarum prior est *Propter multitudinem præuaricationum seu scelerum eorum, quibus deformatur nomen tuum.*

Posterior, *Quia irritauerunt seu prouocauerunt te.* Scelera enim hominum, vt ordinem diuinum turbãt, ita Deũ ad vindictã

prouo-

prouocant. Videtur proinde pertinere ad iusticiam Dei, vt tales coerceat Deus, ne pro libidine sua affligant Ecclesiam, & deforment nomen Domini inter homines. Sed hic forte aliquis obiiciet, consiliorum Dei ignarus. *Si iustum est vt Dominus impios & se prouocantes perdat, iniustus videtur, quod pœnā differat, ex quo fit, vt magis mala in mundo crescant, & magis Ecclesia affligatur.* Respondeo. Iusticia Dei semper temperatur duabus rebus, videlicet, tolerantia & Eustorgia. Tolerantia quidem differt Deus pœnam, vt peccatoribus pœnitentiæ locum relinquat. Sic enim Paulus ait *Rom.2.* An diuitias bonitatis illius ac tolerantiæ benignitatisque contemnis, ignorans quod benignitas Dei te ad pœnitentiam inuitat? Eustorgia vero sinit suos cruce exerceri per hostes Ecclesiæ, ne ferociant in rebus secundis. Interim sciant impii & impœnitentes, quod thesaurisent sibi iram in diem iræ, & reuelationis iusti iudicii Dei, *Rom.2.*

TERTIA PARS.

11. *Et lætētur omnes qui sperant in te, in æternum cā tabunt, & protegas eos, exultent in te, qui diligunt nomen tuum.*

12. *Quoniam tu benedices iusto, Iehouah, veluti scuto beneuolentiæ coronabis eum.*

Votū est & oratio pro vniuersa Ecclesia, vt Deus illam suo complectatur fauore, eam protegat, ac tandem sua bonitate fœlicem beatāque reddat. Atque hęc voti & præsentis orationis summa est. De lætitia dictum est *Psa. 4. vers. 7.* De fide & spe quā in Deo collocant pii. Item de fœlici sperantium exitu diximus in fine Psalmi primi: Quare eo remitto auditores.

Pars voti seu precationis seu promissionis quæ sequitur, *Et protegas eos, seu proteges.* Hunc habet sensum. Proteges eos, tanquam auis sub alis suis, pullos suos protegit. *Psalm. 91.* Seu proteges eos, tanquam galea imposita capiti eorum. *Psalm. 140.* Vt, scilicet, sint immunes a telis hostium. Quomodo autem Deus protegat suos, quibusque modis, supra ostendimus 8. versu præsentis Psalmi.

Exultent in te qui diligunt nomen tuum.

Hic tria ordine videamus.
1. Quid sit nomen Dei.
2. Deinde quid sit diligere nomen Dei.
3. Tum quid sit exultare in Deo.

Quid est nomen Dei?

Nomen Dei, est cum ipse Deus, tum quicquid digne Deo attribuitur, vndecunque sumatur, siue a natura, siue a dictis, siue a factis, siue testimoniis. *Naturæ* nomine intelligo & essentiam Dei, & personas, quæ sunt eiusdem diuinæ essentiæ, distinctas, videlicet, quod vt vnus Deus est essentia, ita tres sunt personæ in vnitate essentiæ: Pater, Filius, & Spiritus sanctus iuxta verbum & testimonium. *Dictorum* appellatione intelligo Epitheta, quæ Deo in scripturis tribuuntur, a variis suis virtutibus & operationibus, de quibus *Exod.* 34. Transiēs Iehouah ante Mosen, clamauit, Iehouah, Iehouah, fortis, misericors & miserator, tardus ad iram, & multus misericordia & veritate, seruans misericordiam millibus, auferens iniquitatem, & præuaricationem, & peccatum, qui nocentem non iudicat innocentem, visitās iniquitatem patrum super filios, & super filios filiorum, super tertiam & quartam generationem. *Factis*, intelligo opera creationis, gubernationis, saluationis & damnationis. His accedunt exempla quæ sunt testimonia virtutum & operum Dei. Nam in exemplis tanquam in tabulis clarissime cernuntur, iusticia, bonitas, misericordia & aliæ virtutes Dei. Cum audio scripturam de Deo dicere: Ego sum Deus misericors & miserator, tollens iniqui tatem, Sententia hæc quidem mihi chara & auditu iocunda est, animumque meum non parum flectit ad bene sperandū. Sed quum video Deum hoc declarare in Dauide, Manasse, & similibus peccatoribus, rem tanquam pictam video: vnde in maiorem spē erigor, quam ex nuda promissione, vt & mei misereatur confugientis ad gratiam. Quid est clarius dicto Christi? *Matth.* 11. Venite ad me omnes qui laboratis & fatigati estis. Cum hanc dulcissimam inuitationem audio, spem concipio in Christum. Sed cum lego Magdalenam, Matthæum, latronem &c. recipi in gratiam, dictum Christi quasi pictum video: vnde multò maior in me fiducia oritur. Præsertim cum Christus sit æqualis omnibus. His adde *Signa* duplicia, videlicet, iræ, & gratiæ. Signa *Iræ*, id est, quæ testantur de ira

de ira Dei, ſunt triplicia. Aut enim accuſant peccata & minantur pœnas, vt Cometæ, paludes rubentes, tempeſtates inuſitatæ. Aut accuſant & puniunt ſimul, vt ſerpentes vrentes in deſerto, plagæ Ægyptiæ, peſtis publice graſſans, fames, corruptio frugum. Aut ſunt peccata graſſantia paſſim impune, vt hodie apud nos heluationes, libidines, vſuræ opprimentes pauperes. Cuiuſmodi ſigna, ſunt & plagæ & peccata, quæ Deus iratus permittit, in teſtimonium horrendi ſui iudicii in eos qui non reſipiſcunt. Hæc tria ſignorum genera iræ Dei, ſubiiciuntur comminationibus diuinis, & veluti eas confirmant. *Gratiæ* ſigna in nouo teſtamento, ſunt Baptiſmus & Cœna Domini, quæ ideo inſtituta ſunt diuinitus, vt confirment gratiæ promiſſionem, iis qui ad Deum conuertuntur & retinent fidem & bonam conſcientiam. Non autem in pœnitentibus qui Sacramentis ſibi vtuntur in iudicium ſuapte culpa.

Hactenus expoſui, quid per nomen Dei ſignificetur in Scripturis. Quid autem boni huius nominis notitia adferat, noſter Dauid docet, *Pſal.9.* cum ait, Sperabunt in te qui nouerunt nomen tuum: Quoniam non derelinques quærentes te Domine. Iam tribus verbis iudicabimus vſum eorum quæ dicta ſunt de nomine Dei. Quoties igitur occurrit nomen Dei, vt in his dictis & ſimilibus. Sit nomen Domini benedictum. Item. Benedictum nomen Maieſtatis eius. Item Propter nomen tuum propitiare peccato meo: Duo cogitãda ſunt; primum ipſe Deus, deinde attributum aliquod, præſenti dicto conueniens. Vt cum dicitur, Benedictum nomen maieſtatis eius. Senſus eſt, Benedictus ſeu laudandus ſit Deus ipſe, cuius ampliſſimum eſt imperium, ſumma potentia, ſumma ſapientia, & ſumma bonitas, & maxima beneficia erga genus humanum. In his enim maieſtas Dei relucet. Cum dicitur: Propter nomen tuum propitiare peccato meo. Senſus eſt, Propter te o Deus, (vt eſt apud Eſaiam, Ego ipſe ſum, qui deleo iniquitates tuas propter me) Deinde per Nomen hic intelliguntur plures cauſæ propitiationis, videlicet, bonitas & miſericordia, promiſſio, meritum filij, gloria & prædicatio Dei. Item. Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, id eſt, propter me, qui vobis a Patre datus ſum, qui Patrem placaui, qui vos reconciliaui Patri, ſoluto pro peccatis veſtris λυτρῳ, & nunc in-

tercedo pro vobis apud Patrem.

Quid est diligere nomen Dei? Est Deum diligere iuxta nomen suum. Nomen Dei, rationem delectionis Dei in se cōcludit. Sed quia de nomine diximus, hic partes dilectionis connexas recitabimus. Est autem diligere Deū, Deum nosse ex eius verbo & testimonio, est Dei verbo credere, est Deo se committere, est Deo adhærere, est Deum omnibus aliis rebus anteponere, & timere, est imperata a Deo facere, est prohibita a Deo vitare, est omnibus hostibus Dei aduersari, mente, affectu, voluntate, actione: est denique quæ Dei sunt, omnibus viribus promouere & propagare, idque per totam vitam. Hæ partes dilectionis Dei, ita sunt connexæ & ita cohærent, vt quicunque illas pariter non coniungit, Deum diligere minime censendus sit. Nam vt Deus hæc simul iuste vt debita requirit: ita qui partem aliquam eorum omittit, omnes amittit, nec sincerus Dei cultor haberi potest. *Primum* enim, qui Deum non nouit, non potest Deum diligere: Notitia enim semper præcedit amorem. Qui Dei verbo non credit, is sane dubitat de verbo Dei, quod non est diligentis. Qui Deo se non committit, inobediens est, quod a dilectione Dei est alienissimum. Qui Deo non adhæret, nequaquam Deum diligere potest: nam dilectio est virtus, qua diligens, copulatur dilecto. Qui Deum omnibus rebus mundi, non anteponit, habet Deo aliquid charius, quod vtique cum vera dilectione Dei pugnat. Qui imperata non facit, & prohibita non vitat, amicitiæ leges violat, nam amicitiæ est, vere eadem amare & odisse: Et Saluator noster dicit *Ioh.* 14. Qui diligit me mandata mea seruabit. Contra vero, qui inobedientia sua se Deo opponit, satis declarat, quod ne scintillam quidem veræ dilectionis habeat. Qui hostibus Dei non aduersatur, hypocrita est & proditor, vt qui non strenue, vt deceret, pro suo duce militat: Quare nihil minus quam Deum diligere putandus est. Postremò, qui quæ Dei sunt non omnibus viribus animi & corporis promouere & propagare studet, dilectionis Dei expers est. Sunt ergo affectiones illæ & actiones quas recensui, essentiales differentiæ dilectionis Dei. Quare caueat vnusquisque ne seipsum fallat, & putet se Deum diligere, cum id minime faciat. Nemo siquidem vere & integre credit in Deum, nisi simul vere &

integre

tegre diligat. Nam dilectio integra, ex integra fide manat. At si quis hic obiecerit,

Nemo potest diligere vt debet. Res. Fateor id verũ esse, quantũ quidẽ ad gradus dilectionis attinet, sed quantũ ad partes attinet, quilibet Christianus, integre Deũ diligere debet. Hęc dilectio Dei vt cõcipitur ex notitia paterni affectus in Deo erga nos, nascitur ex fiducia Christi, crescit per spiritũ fidei, roboratur cogitatione cumuli beneficiorũ corporalium & spiritualium, confirmatur magis magisque in ardenti inuocatione Dei, & meditatione nominis diuini. Ita cernitur in obedientia sub cruce, in mortificatione carnis, & in morum innocentia.

Quid est exultare in Deo? Hic primum videndum est, Quinam merito possint & sine errore exultare in Deo. Deinde quid sit in Deo exultare.

Quinam possint in Deo merito & sine errore exultare, ipse Dauid nos docet, & suo exemplo, & testimonio. *Exemplum* illustre est Dauid ipse, qui seiunctus a prophanitate mundi, doctrinam Dei amplectitur, in Deum collocat fiduciam, patienter expectat opem diuinam, facit officium vocationis, & seruat bonam conscientiam. Idem testimonio docet noster Dauid, cum ait in hoc ipso versu: *Lætentur in te qui sperant in te.* Item. *Psalm.* 64. Lætabitur iustus in Domino, *Psalm* 31. Lætamini in Domino, & exultate iusti, & gloriamini omnes recti corde. Sunt autem recti corde, quorum cor fide purificatum, & innouatum per spiritum sanctum acquiescit in Deo, delectatur lege Dei, & in ea ambulat, retinens fidem & bonam conscientiam. Hinc sequitur quod impœnitentes, quod scelerati, quod hypocritæ, non possint in Deo lætari & exultare: Sed tantum illi qui sperant in Domino, qui sunt iusti & recti corde, hoc est, qui agunt pœnitentiam, iuste viuunt, seu (vt ex Pauli sententia 1. *Tim.* 1. loquamur) qui honeste militant, scilicet, aduersus Diabolum, carnem, & mundum, hostes Dei, retinent fidem & seruant conscientiam illæsam.

Quid est exultare in Deo? Est abiecta omni fiducia carnis, gloriari in Dei misericordia & bonitate propter Christum, & Deum sincere colere, & expectare vt ipse tandẽ compleat sua promissa, quo iustificetur in sermonibus suis. Huc perti

net dictum Dei apud *Ieremiam capit.9.* Non glorietur sapiens in sapientia sua, non glorietur fortis in potentia sua, non glorietur diues in diuitiis suis: sed in hoc glorietur, qui gloriatur, scire & nosse me, quia ego sum Dominus, qui facio misericordiam & iudicium & iustitiam in terra. Breuiter: In Deo iure exultat, qui exutus omni propria sua dignitate, se nudum prosternit coram Deo, in Deum confidit, & in misericordia ipsius propter meritum Christi acquiescit.

Quoniam tu benedices iusto Iehouah, veluti scuto, beneuolentia coronabis eum.

Hæc dulcissima est promissio pertinens ad solam Ecclesiam, & ad eius singula membra. Quicquid enim Deus Ecclesiæ promittit, id totum singulis Ecclesiæ membris promittit. Nam ita largus est benedictionis diuinæ fons, vt vnus omnibus & singulis sufficiat. Promittitur autem hæc benedictio (debent enim hæc Dauidis verba, de benedictione spirituali accipi potissimum) non cuiuis, sed iusto solummodo. Sic enim ait: Tu benedices iusto, Iehouah. Studeat proinde quilibet vt sit iustus, quo ipsi liceat de hoc benedictionis fonte haurire.

Hic tria tenenda sunt. Quisnam sit iustus: Quid sit, Deum iusto benedicere: Et Quòd vicissim Deum benedicere debeat, benedictionem consecutus.

Quis hic nominatur iustus? Iustus hic non dicitur, qui absolute & perfecte iuxta legis normam iustus est. Nam nemo mortalium (præter vnum Christum) ita iustus est, quemadmodum tota scriptura, & Paulus iusta disputatione conuincit, ad *Rom.*1.2. & 3. Et noster Dauid ait *Psalm.* 130. Si iniquitates obseruaueris Domine, Domine quis sustinebit? Item *Psalmo* 143. Ne intres in iudicium cum seruo tuo, quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Non ergo iustus hoc loco intelligitur iuxta legis rigorem. Nam promissio hæc benedictionis tunc plane inanis sonus esset. Nemo enim eius fieret particeps. Necesse est igitur vt iustus hic aliter accipiatur sicuti alibi in scripturis, vbicunque iustis promittitur benedictio diuina. Quomodo ergo accipitur? *Psalmo* 1. *vers.*5. ostendimus in scripturis impium & iustum opponi & ex descriptione impij collegi iustum dici quenuis hominem qui veram relligionem habet, a-

matque,qui ſe a conſortio impiorum hominum ſeiungit, qui moribus eſt ad verbi Dei normam compoſitis,qui concupiſcentiis carnis repugnat ſpiritu, & qui proæreſi bonus probuſque eſt: Qui ſi interdum ex infirmitate & incogitantia labitur, non ſinit ſe peccati cœno inuolui, ſed mox vbi ſenſerit ſe deliquiſſe, apprǽhenſa dexteraDei fide,ſe in rectum viæ curſum erigit, & firma fiducia peccati veniam petit & impetrat.Breuiter,Iuſtus hic dicitur,qui credit,qui militat honeſtam militiam,& retinet fidem & bonam conſcientiam. Quicunque ergo benedictionis diuinæ cupit eſſe particeps,det operam,vt hoc modo ſit iuſtus, quod non aliunde rectius quiſquam ſciuerit, quam ſi propriam conſcientiam interroget.

Quid eſt Deum benedicere iuſto? Reſpondet ipſe Dauid proxime ſequenti hemiſtichio,cum ait, *Tanquam clypeo beneuolentia coronabis eum.* Eſt ergo Deum benedicere iuſto, ipſum, tanquam clypeo beneuolentia ſua & fauore coronare &circundare.Vt enim clypeus fidentem & ſecurum reddit & defendit eum qui eo tegitur, a iaculis: Ita Deus ſuo fauore & beneuolentia pios fidentes afficit,& defendit,vt ſint immunes ab ignitisDiaboli telis Hinc petant pij conſolationem, & fiduciam concipiant ſub cruce.Eſt enim Deus,eorum clypeus, *Geneſ.* 15.Ne metuas Abraham,ego clypeus tuus ſum. Hæc promiſſio pertinens ad totam Eccleſiam,fidem requirit.Poſtquam autem ſenſum verborum Dauidis tenemus, generalius explicemus benedictionis diuinæ modum.

Dicitur autem Deus benedicere homini in genere, cum ex ſua bonitate benefacit homini, ſeu confert in eum ſua beneficia.Verum ſciendum eſt, duplicem eſſe benedictionem,qua Deus homini benedicit,videlicet, corporalem & ſpiritualem.

Corporalis benedictio Dei eſt, beneficiorum Dei variorum & multiplicium in homines liberaliſſima effuſio, de qua ſcriptura multis in locis agit. Quid eſt aliud quæſo, quod viuimus,mouemur & ſumus, quam benedictio Dei? *Geneſ.* 1.Benedixit eis Deus,dicens. Creſcite & multiplicamini.*Iob.*1.Operi manuum eius benedixiſti,&poſſeſſio eius creuit in terra.*Deut.* 28.Venient ſuper te vniuerſæ benedictiones iſtæ.Benedictus eris in ciuitate, benedictus in agro, benedictus fructus ventris tui, benedicta horrea tua &c.

Quanta autem hæc benedictio Dei sit, & quam late pateat Syracides *cap.39.* ostendit, cum ait: Benedictio Dei, quasi fluuius operit terram, & veluti inundatio eam fœcundat. Etsi autem hęc benedictio Dei corporalis, est communis cũ piis tum impiis, adeo vt etiam impiorum benedictio, sæpe maior esse videatur, quã piorum: Tamen si eius vsum & finem spectes, maximum est discrimen. Impii enim hac benedictione Dei vtuntur, sine timore Dei, sine agnitione benefactoris, sine gratiarum actione: Idque in contumeliam Dei, & in oppressionem piorum. Pii autem eadem vtuntur benedictione in timore Dei, agnoscunt benedictionem Dei esse, quicquid habent, gratias Deo agunt, & quæ acceperũt ex benedictione Dei cõuertunt in Dei gloriã, & ad piorũ subleuamẽ, & Ecclesię ędificationem. Quia igitur impii hac benedictione abutũtur, accersũt sibi iustã maledictionẽ: Audituri sunt enim in extremo die: Ite vos maledicti in ignẽ ęternũ.

Spiritualis benedictio Dei & Euangelica, solummodo iustorum est, & filiorũ Dei. Huius benedictionis spiritualis, spectetur ordine promissio, exhibitio, applicatio, partes, obsignatio, cõsummatio, & finis. *Promissio* huius benedictionis sępe proponitur in Mose & Prophetis quę opponitur maledictioni, in quã incurrit homo proditorie deficiẽs a Deo, & in peccatum lapsus. *Genes.*3. extat prima benedictionis promissio. His verbis, Semen mulieris conteret caput serpentis. id est auferet maledictionem, & adferet benedictionẽ ęternã. Hęc promissio benedictionis repetitur *Genes.*26. Benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ. Est autem causa huius promissæ benedictionis, misericordia Dei, nolentis mortem peccatoris, sed volentis eum, per & propter semen mulieris benedictũ, viuere. *Exhibitio* huius benedictionis, est promissi seminis donatio, & eiusdem pro nobis in cruce oblatio, de qua sic scribitur *Galat.*3. Christus nos redemit de maledictione legis, factus pro nobis maledictum, vt in gẽtibus benedictio fieret in Iesu Christo. *Applicatio* fit fide, vt Paulus docet ibidem: Vt promissionem spiritus accipiamus per fidem. Fides autem est ex auditu, & auditus per verbum Dei. Iam cum fides sit opus spiritus sancti: Nam spiritus sanctus ad prædicationem Euangelii operatur fidem in auditoribus, quorum obedientiam requirit: quatuor causas applicationis coniungi necesse

est,

eſt, videlicet: Verbum, ſpiritum ſanctum, voluntatem hominis obedientis verbo, & fidem. Nemo enim credit niſi volens, nec poteſt velle, niſi doceatur verbo, & moueatur a ſpiritu ſancto. Has quatuor cauſas applicationis hic Paulus non obſcure indicat. Nam ſemper hæc regula tenenda eſt, in neceſſario coniunctis: Cum vnum dicitur ſingula intelliguntur. *Partes* huius benedictionis ſunt, liberatio a maledictione legis, a iure peccati, remiſsio peccatorum, iuſtificatio gratuita, adoptio, donatio ſpiritus gratiæ, precum dilectionis, timoris, pietatis, humilitatis, & aliarum virtutum Chriſtianarū. Cum hę partes benedictionis ſpiritualis conferuntur, ad triſtiſſimæ maledictionis partes apparebit quantū bonum ſit hæc ſpiritualis & Euangelica benedictio, & quam ſint beati eius veri poſſeſſores. *Obſignatio* huius benedictionis eſt duplex. Inuiſibilis vna, altera viſibilis. *Inuiſibilis* obſignatio, interna eſt, & fit per ſpiritum ſanctum: & dicitur a Paulo, Arrabo hæreditatis: 2. *Cor.* 1. Qui confirmat nos vobiſcum in Chriſtum, & qui vnxit nos Deus eſt, deditque arrabonem ſpiritus in cordibus noſtris. Ad *Epheſ.* 1. Obſignati eſtis ſpiritu promiſsionis ſancto, qui eſt pignus hæreditatis noſtræ. Ad *Rom.* 8. Quicunque ſpiritu Dei aguntur, hi ſunt filii Dei. Non enim accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timorem, ſed ſpiritum adoptionis in quo clamamus: Abba pater. Ipſe autem ſpiritus teſtimonium reddit ſpiritui noſtro, quod ſimus filii Dei: Si autem filii, & hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Chriſti. Huius autem ſpiritus præſentia, vt ex adductis teſtimoniis patet, ſentitur ex ipſius propriis motibus & actionibus. *Viſibilis* obſignatio, ſpiritualis & Euangelicæ benedictionis fit per Sacramenta noui teſtamenti, quę ſunt: Baptiſmus, & vſus cœnæ Dominicæ iuxta inſtitutionem Chriſti. *Conſummatio* benedictionis ſpiritualis, erit conformitas hominis cum Deo, cui coniunctus erit perfecto amore in vita ęterna, & plena fruitio ſummi boni, hoc eſt, Dei, in omnem æternitatem, atque hic erit ſtatus hominis proprius, perfectiſsimus atque optimus. In hoc ſiquidē ſtatu corpora noſtra erunt conformia glorioſo corpori Chriſti, iuxta hoc Pauli dictum, ad *Philip.* 3. Noſtrum πολίτευμα eſt in cœlis, vnde expectamus ſaluatorem, domi-

num nostrum Iesum Christum, qui transformabit humilia nostra corpora, vt sint futura conformia ipsius glorioso corpori, idque ea potentia, qua potest sibi omnia subiicere: Et animæ nostrę reuersæ in corpora, participes erunt diuinæ naturæ. Ita enim Petrus ait: 2. *Pet.* 1. Prætiosa nobis promissa donauit, vt per hæc efficiamini diuinæ consortes naturæ. 1. *Ioan.* 3. Charissimi, nunc filii Dei sumus, & nondum apparuit id quod erimus: Scimus autem quod cum ille apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est, & omnis qui habet hanc spem in eo, purificat semetipsum, sicut ille purus est. *Finis* benedictionis spiritualis & consummatæ in æterna vita, erit communis angelis sanctis, & hominibus, qui ex hac vita in vera fide emigrauerint. Hic finis, erit perfecta dilectio Dei, & perfecta prædicatio bonitatis Dei in omnem æternitatem, propter summam ipsius sapientiam, potentiam, iusticiam, & misericordiam. Tunc enim cum angelis cantabimus: Gloria in excelsis Deo, tunc pleni perfecta sapientia admirabimur opera Dei: Non enim amplius in ænigmate sed perfecte cognoscemus. Sic enim Paulus 1. *Cor.* 13. ait: Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam, vt cognitus sum.

Quid est, hominem benedicere Deo?

Hoc pulcre noster Dauid *Psalm.* 34. definit, cum ait: Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus eius in ore meo: In Domino gloriabitur anima mea: Magnificate Dominum mecum, & exaltemus nomen eius pariter. Est proinde benedicere Deum, ipsum laudare & glorificare. Laudat autem & glorificat Deum, qui Dei beneficia agnoscit, qui in Deo gloriatur, qui ex sincera fide Deum colit, quique alios suo exemplo inuitat, vt vna cum ipso Deum celebrent, mente, corde, lingua, & tota vita.

Nos igitur qui ad tantam gloriam vocati sumus, vt simus filii Dei & hæredes, obtemperemus consilio senis Tobiæ, qui suum filium in hunc modum hortatur ad officium. *Tobi.* 4. Omni tempore benedic Deum, & pete ab eo, vt vias tuas dirigat. Precemur proinde cum Dauide *Psalm.* 25.

Vias

Vias tuas Domine demonſtra mihi,& ſemitas tuas doce me: Dirige me in veritate tua,& doce me,quia tu es Deus ſaluator meus.

Vſus Pſalmi Quinti.

Quando recitamus hunc Pſalmũ,animum circumferamus ad hiſtoriam Eccleſiæ omnium tẽporum,& conferamus hiſtoriam Eccleſię ad dictum Dei,dicentis ad ſerpentem Geneſ. 3. Inimicitias ponam inter te & mulierem, & inter ſemen tuum & ſemen eius, ipſum conteret tibi caput, & tu conteres ei calcaneum. Hoc dictum ſignificat fore bellũ irreconciliabile inter Diabolum & Eccleſiam in hac vita: Sed tandem Eccleſiam habituram eſſe lętam victoriam in Chriſto Ieſu ſemine mulieris. Huius belli exemplum conſpicitur in hoc 5. Pſalmo, in noſtro Dauide, qui & ciuis & typus Eccleſię fuit. Hic Dauid habuit hoſtes, ſatellites Satanæ, Tyrannos crudeles, Sophiſtas mendaces, Hypocritas ſuperſtitioſos, contra quos fortiter pugnat fide & inuocatione.Huius ergo exemplo & nos armemur, & pugnemus contra hoſtes Eccleſiæ, qui hodie ſanguinem ſanctorum ſitiunt,& conantur cadaueribus ſanctorum, curſum Euangelii impedire,exercent iniuſtam tyrannidem in pios, mendaciis deformant Eccleſiæ doctrinam, hypocriſi ſimplices abducunt a fonte ſalutis, verbo Dei puro. Precemur igitur Deum, vt noſtri miſereatur, peccata condonet, mitiget pœnas quas meriti ſumus, det nomini ſuo gloriam,

faciat nobiſcum ſecundum miſericordiam ſuā: infatuet conſilia Pontificiorum, & aliorum hoſtium, perdat loquentes mendacium, & confundat tyrannorum conatus, ſuumque puſillum gregem Eccleſiam, ſua beneuolentia tanquam clypeo circundet, vt ipſum & in hac vita prædicet, & in futura & in omnem æternitatem eum celebret, cum caſtiſſimis ſpiritibus.

PSALMVS SEXTVS.

Summa Pſalmi Sexti.

HIC Pſalmus eſt Dauidis pœnitētis, hoc eſt, & agnoſcentis ſuum peccatū, exhorreſcentiſque iuſtam iram Dei atque vindictam, & deprecanti culpam propter miſericordiam. In hac peccati confeſſione & culpæ deprecatione, diuinum in anima reſponſum percepit Dauid, de impetrata gratia & remiſſione peccatorū. Vnde in hæc verba erūpit: Diſcedite a me &c. quoniam exaudiuit Dominus vocem fletus mei. Huc inſultationem addit, qua hoſtibus ſuis inſultat, quod de ipſius aduerſis gaudebant. Hinc colligi poteſt, quod Dauid iuxta ſenſum huius Pſalmi precatus ſit in aliqua magna anguſtia conſtitutus, forte vel morbo graui correptus, vel ſtimulo conſciētiæ, propter aliquod peccatum agitatus, vel forte in exilium actus. Sed ſatis nobis eſt genus tenere, videlicet, quod Dauid Pſalmo hoc in publicum edito oſtendat, quomodo affectus fuerit, orauerit, exauditus ſit in ſua anguſtia, quæcunque illa tandem fuerit, idque in hunc finem, vt alii in ſimili anguſtia conſtituti

eius exemplum imitentur. Nam hoc de omnibus precatoriis Psalmis Dauidis tenendum est, quod Dauid post afflictionem & orationem ad Deum factam, tranquilliori vitæ statu vsus, precationes suas & gratiarum actiones in Psalmos redegerit, vt ipsius certamina sub cruce, & preces & exauditiones, & fidei victoria, aliis innotescerent in gloriam Dei, & in totius Ecclesiæ & singulorum piorum instructionem. Voluit siquidem vir sanctus suum factum tanquam exemplar illustre proponi ad imitandum piis, in quouis periculo constitutis.

Ordo & dispositio Psalmi sexti.

Etsi hic Psalmus, si summam rerum spectes in duas partes recte distinguitur, videlicet, in precationem remißionis peccatorum, quæ absoluitur septem primis versib. Et in fidei testificationem triumphantis & exultantis, responso diuinitus accepto de gratia & remißione peccatorū, quæ pars tribus postremis versibus continetur: tamen, vt melius hunc Psalmum in nostros vsus transferamus, eum in quatuor partes distinguam, in hunc videlicet modum.

Prima Contenta 1.2.3 4.& 5. versibus est confessio peccati, deprecatio culpæ & pœnæ cum suis rationib.

Secunda Quærela est quæ 6. & 7. versu absoluitur.

Tertia, Quæ 8.& 9. versu continetur, consolationē ex fiducia impetratæ gratiæ & remissionis peccatorum conceptam continet.

Quarta, postremo versu absoluitur, & est gratulatio qua & triumphat aduersus hostes & insultat hostibus.

Hinc apparet, quod hic Psalmus partim sit petitorius, partim consolatorius.

EXEGESIS PSALMI SEXTI CVM INDICATIONE doctrinarum.

DE titulo quem Hieronymus vertit: Victori in Psalmis super octauam, non est quod laboremus: parum enim confert ad rerum intelligentiam. Doctiores apud Hebræos dicunt hunc Psalmum traditum esse præfecto Symphoniacorũ, vt ad Neginoth decantaretur intentissima voce, videlicet, octauo sono in Musica, quem vocant Dis Diapason, Hebræi alscheminith.

PRIMA PARS.

1. *Ehouah ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me.*

2. *Miserere mei Iehouah, quoniam infirmus sum, sana me Iehouah, quoniam conturbata sunt ossa mea.*

3. *Et anima mea turbata est valde, & tu Iehouah vsque quo?*

4. *Conuertere Iehouah, eripe animã meã, salua me propter misericordiã tuam.*

HÆc confessio peccati est & petitio remissionis propter misericordiam Dei. De compellatione Iehouah supra dictũ est. Similiter etiã de misericordia Dei, quæ in merito Messiæ fundatur. Verũ vt hãc confessionẽ & precationẽ ad nostros vsus trãsferamus cõmodius, ordine singulos versus explicabimus.

Iehouah, inquit, *ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me.*

Propositio est geminata ad

5. *Quoniam non est in morte memoria tui, in inferno quis confitebitur tibi?*

ta ad exprimendum precantis ardentissimum affectũ. Hic Dauid & se peccasse & meruisse pœnã, & iustã esse irã iudicis Dei aduersus se testatur. Nam qui deprecatur pœnã, & se peccasse & meruisse pœnam, & Deum iustũ esse iudicem agnoscit. Prostratus igitur Dauid coram Deo sub onere peccati, & iustæ iræ supplex veniam petit. Neque tamen simpliciter petit ne arguatur sed ne cũ furore arguatur, neque petit ne corripiatur, sed ne cum ira corripiatur. Paterne inquit corripias, non iudicis ritu, medici more, non tortoris, ne metiaris vindictã peccato, sed benignitate iusticiã tempera. Cũ furor & ira Deo tribuuntur, anthropopathia est, qua significatur iudicium Dei aduersus peccatores, non aliqua perturbatio in Deo. *Furoris & iræ discrimen hoc est.* Ira est cupiditas vlciscendi, motusque animi, ad coercenda peccata insurgẽtis. Furor est inflammata ira, ac veluti iræ fastigium. Cum ergo hæc tribuũtur Deo, sciamus Deũ vere odisse peccatum, & meditari vindictam, nisi matura pœnitẽtia illum anteuertamus. Sed hic cæcitas, impunitas, & consuetudo multos præcipitant in æternum exitium. *Cæcitas* enim facit vt magnitudinem peccatorum suorũ non videant homines, nec iusta mẽsura metiãtur. *Impunitas* facit vt perpetrata peccata iterent. *Consuetudo* facit vt a cœno peccati surgere nequeãt: Sed recta pergant ad exitũ sempiternum. Verum ne nos cum illis seducamur, sedulo caueamus, & mature resipiscamus, non solum hoc Dauidis exemplum pœnitentis nobis proponentes: Verum etiam omnium sanctorum, quos legimus serio sua peccata agnouisse & confugisse ad misericordiam. Sic Ieremias, vt est *Ierem. cap.* 10. fecit. Corripe, inquit, me Domine, non in furore tuo, ne in nihilũ redigas me, effunde indignationem tuã super gentes, quæ te non nouerunt. Et *Abac.* 3. Cum irasceris, misericordiæ tuæ non recorderis. Et *Esai.* 64. Et nũc Domine pater noster es tu, nos autem lutũ, & opera manuum tuarum omnes nos. Ne irascaris Domine valde. In hanc sententiam etiam omnes Sancti precantur. Subiiciunt se quidem pœnis sed petunt mitigationem, & deprecantur æternum interitũ. Hoc Dauidis & Sanctorũ omniũ temporũ exempla intueamur, & inde discamus vtrũque, videlicet, & serio agnoscere pecca-

ta,deplorareque veris gemitibus cordis nostros lapsus: Et cō fugere ad thronum gratiæ,fiducia mediatoris nostri Iesu Christi,vt nos tanquā filios corripiat,& non abiiciat cū impœnitētibus & cōtumacibus. Quoties autē corripimur,quouis flagello Dei,consiliū Dei cogitemus,de quo *Sapient.* 12. scribitur: Eos qui sunt lapsi,paulatim coarguis in memoriāque reducēs peccatorū admones,vt relicta prauitate in te credant Domine. Et Hieronymus ait: Vide benignū Dominū, misericordiā cum seueritate miscentē. Ex hoc loco,nō solū doctrina veræ contritionis confirmatur, verū etiā in illustri exēplo,tanquā in tabula nobis spectanda proponitur. Dauid hic agnoscit peccati sui enormitatē, sentit iustissimam irā Dei aduersus se accensam,metuit abiectionē,ex quo fit, vt ingenti dolore animi fere absorbeatur. Ergo vera contritio hominis est ingens cordis dolor, ex agnitione peccati,ex sensu iustæ iræ Dei,& ex metu æternæ condēnationis conceptus. Ad hūc dolorē nisi accesserit fides in mediatorē,quæ ipsum dolorē mitiget,homo in horrendā desperationē ruit, vt Cain,Saul,Iudas,& innumeri alii. Ideo Dauid nō consistit in eo gradu,sed propere ad misericordiam confugit in vera cōuersione,inquiens,Miserere mei. Nam ex notitia misericordiæ propter Christū,tunc promissum nunc exhibitū, concipitur fides,per quam fit conuersio. Homo enim,vt Dauid hoc loco,agnoscens suum peccatum, & dolens ob peccatum,& ex fide petit veniam, & inter precandū concipitur fides, vt vere statuat se in gratiam recipi,promissione diuina fretus, *Ezech.* 18. videlicet, Viuo ego,nolo mortē peccatoris, sed vt conuertatur & viuat. Hac promissione confisus Dauid, condonationem adulterii & homicidii precatur *Psalm.* 51. Tibi inquit,soli peccaui,& malum coram te feci, Sed miserere mei,agnoscentis scilicet peccatum,& serio dolentis,quod te offenderim, & confugientis ad tuam misericordiam,fiducia mediatoris,vt iustificeris in sermonib. tuis, hoc est,vt miseri peccatores te iustum prædicent, cum te constanter promissa seruare vident. Est proinde viua & vera fides,lætitia cordis ex agnitione misericordiæ Dei, & ex fiducia remissionis peccatorū,propter meritum mortis Christi,per spiritum sanctum excitata. Hæc fides ita temperat contritionem,vt quæ antea fuit iusta pœna, nunc fit sacrificiū Deo gratissimum,iuxta illud: Sacrificium Deo spiritus

contribu-

contribulatus, cor contritum & humilitatum Deus non despicies. *Esaiæ cap.* 57. Deus habitat cum contrito & humili spiritu, vt viuificet spiritum humilium, & viuificet cor contritorum. Porro si hæc fides vera & viua est, habet comitem perpetuam nouam obedientiam erga Deum, quæ est alacritas cordis ad obediendum Deo iuxta omnia ipsius mandata, ex spiritu adoptionis accensa. Ex quo sequitur frustra gloriari de fide eos, qui viuunt sine pœnitentia & sine timore Dei, qui timor Dei merito ianitor esse dicitur, qui in animam hominis omnes alias virtutes, & pios affectus introducit, fouet, tuetur, conseruat.

Miserere mei Iehouah, quoniam infirmus sum, sana me Iehouah quoniam conturbata sunt omnia ossa mea. Deprecationi seuerioris pœnæ, subiungit petitionẽ gratiæ, videlicet, vt Deus clementissimus, sui afflicti misereatur. Obseruetur autem hic in primis, antithesis plena consolationis. Opponit enim Dauid misericordiam Dei, suæ miseriæ, & potentiam Dei suæ infirmitati, quemadmodum sępe alias facit, & nos ita facere docet. Continent ergo hæc verba, cum propositione, argumentum voluntatis & facultatis in Deo, acsi in hunc modum diceret: Quia misericors es, vere tangeris mea miseria: Quia Iehouah es, ideoque potentissimus facillimè potes meam infirmitatem, & contrita ossa sanare, opem igitur supplicij ferto. Hoc argumentum applicat Dauid ad totam Ecclesiam *Psalmo* 130. cum ait, Speret Israel in Iehouah, quia apud Iehouah, est misericordia, & copiosa apud eum redemptio. Hinc Esaiæ exhortatio manat ad suos contribules præuaricantes pactum diuinum, cap. 55. Derelinquat impius viam suam, & vir iniquus cogitationes suas, reuertaturque ad Iehouah, & miserebit ur eius, & ad Deum nostrum, quoniam multus est ad remittendum. Et *Iohel, cap.* 2. Scindite cor vestrum, non autem vestimenta vestra, & conuertimini ad Iehouah Deum vestrum, quia misericors & miserator est, longanimis & multæ misericordiæ, & pœnitens super malum (id est, si ex animo resipueritis, decretam pœnam, aut mitigabit, aut prorsus condonabit) Et *Ezechielis* 18. Conuertimini (ad me) & auertite vos ab omnibus iniquitatibus vestris, & non erit vobis in ruinam iniquitas, proiicite a vobis omnes iniquitates vestras, quibus pręuaricati estis & facite vobis cor nouum & spiritum nouum.

Vt quid moriemini domus Israel? quia non volo mortem mortui, dicit Dominus Iehouah. Reuertimini igitur & viuite. Hanc Dei misericordiam prædicat *Esaias cap.*54 Montes contremiscent & colles commouebuntur, misericordia autem mea non recedet a te, & fœdus pacis meæ non mouebitur, dicit miserator tuus Iehouah. Hanc Dei misericordiam Filius Dei, homo factus, qui clamat *Matth.*11. Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, ego reficiā vos, varie pingit in nouo testamento: *Matth.*18. sub imagine creditoris, qui debitori decem millium talentorum summam gratis totam condonauit. Item, sub imagine pastoris, qui ouem amissam, magna sollicitudine quæsitam & inuentam reportat in stabulum. Eodē pertinet parabola de filio prodigo, quem reuersum pater intime amat, & complectitur. Vt autem huic misericordiæ locus esset, idem Filius Dei in cruce mori voluit, vt peccatum mundi suo sanguine expiaret. Hic iuxta, plurima exempla veteris & noui testamenti cogitemus, & includamus nos in vniuersalem promissionem misericordiæ, & serio confugiamus in vera pœnitentia, ad Patrem misericordiarum.

Porro ex forma verborum Psalmi, quidam colligunt, Dauidem graui aliquo corporis morbo, adeo vt de vita periclitaretur, laborasse, cum in hunc modum precaretur. Quorum sententia verisimilis etiam videtur, cum simili modo legimus Ezechiam regem orasse, vt est *Esaiæ* 38. Hanc si sententiam sequimur, habemus quod inde discamus videlicet, quo modo nostris morbis corporis ordinate curam adhibere oporteat. 1. Ordiamur ergo cū Dauide, a vera causa morbi videlicet peccato, & eam amoliri per veram pœnitentiam studeamus. Est siquidem omnis morbus corporis pœna peccati iuxta dictum Syracidæ *c.*38. Qui peccauerit in creatorem suum, incidet in manus medici. Nam cū tu sponte tua morbum animo tuo accersis, iustum est vt Deus te nolente morbum corpori tuo infligat, quod cum facit, signum est paternæ seueritatis cum amore coniunctæ. 2. Deinde agnoscamus nos iuste morbo corporis puniri, propter morbum, quem ipsi sponte nostra animo accersiuimus. 3. Tum petamus remissionem peccati, hoc est, sanationem morbi animi. 4. Hac impetrata suppliciter petamus sanationē morbi corporis, sed cum conditione voluntatis Dei, & nostræ salutis.

lutis. Semper enim in petitionibus corporalium bonorum, nostra voluntas subiiciatur voluntati Dei, iuxta formam precandi, quam a Domino accepimus: Fiat voluntas tua. Postquam autem hoc sanationis iecerimus fundamentum, medicorum consilia audiamus, & quæ natura offert remediis vtamur, quibus si adiuti fuerimus, agamus Deo gratias, & medicum suo honore non spoliemus. Sin autem minus, non imputemus medico, quod nostra culpa curari non poterat. Sed cum sanctissimo Iob dicamus c. 13. Etiamsi Deus me occiderit in ipsum sperabo, cogitemusque morbum corporis medelam animæ esse. Atque hoc tandem modo iuxta Poëtæ dictum,

Leue fit, quod bene fertur onus. Qui autem intra hos limites non manserit, sed extra ordinem diuinum damnata remedia quæsiuerit, duplicat peccatum, & accersit sibi maiores & animi & corporis morbos, vt qui & ordinationem diuinam contemnit, & confugit ad hostem Dei diabolum. Hunc curationis morbi corporis iustum esse ordinem, docet etiam Syracides, *cap.* 38. cum ait, Fili, ne prætermittas in morbo tuo, quin Dominum ores, & ipse sanabit te: Recede a delicto, & manū dirige, atque ab omni peccato cor emunda, offer munus tuum: Deinde medico locum des, vt cuius creator Deus est, nec discedat abs te, quoniam ipsius indiges. Hic Syracides ante omnia vult nos in vera pœnitentia Deum inuocare dum ægrotamus: Deinde vti opera medici, neque huiusmodi opportunitatem aspernari. Etsi autem hanc interpretationem verborum Psalmi non aspernor, tamen magis eorum sententiam probo, qui infirmitatem corporis & cōturbationem ossium in Dauide, effectum sensus peccati, & iusti iudicij Dei intelligunt. Nam vt venenum aspidis, primum spiritum inuadit, postea paulatim totum corpus occupat: Ita sensus peccati & iræ Dei, adeo animum hominis infestat, vt eius virus in animum etiam serpat. Id quod videre est in magnis doloribus, qui tametsi animi sunt proprij, tamen sæpe corpora maxime languere faciūt, quemadmodum multi pij, qui recte de atrocitate peccati iudicant, experiuntur quotidie. Hanc nostrā interpretationem confirmat quod sequitur,

Et anima mea turbata est valde. hoc est, consternata, & perhorrescens vindictam diuinam, Hæc perturbatio animę ob

peccatum, in multis tanta eſt, vt doloris magnitudine victi extinguantur. Hinc eſt quod ſcriptura huiuſmodi dolores, inferni dolores nominet: qui ſic dicuntur cum homo adeo conſternatur dolore & metu, vt mori, ex magnitudine dolorum quibus premitur, videatur. Huc illud *Pſ*.18. Dolores inferni circumdederunt me, id eſt, lethales, & in ſepulcrum intendentes. Quid quæſo impulit Achitophel, quid Iudam, vt ſibi celerem mortem accerſeret, niſi perturbatio animæ, preſſæ mole peccatorum, & vitę deſperatione. Recte proinde Gregorius ſentit cum ait, Inter multiplices humanæ animæ tribulationes & innumerabiles afflictionū moleſtias, nulla eſt maior afflictio, quā conſcientia delictorum. Talis perturbatio animæ ob conſcientiam ſcelerum non eſt in hypocritis & ſecure viuētibus, donec ſcilicet bene habent. Sed in agone mortis conſcientia ſcelerum excitatur, & in deſperationem abducit. Quę ſane deſperatio multo erit acerbior quam maximus cruciatus & mors corporis. Etſi autem malæ conſciētiæ ſolatium eſt in impiis, ſpes impunitatis, dum ſecure viuitur, tamen hoc ſolatium tādem tollet horror imminentis mortis & ſenſus peccati, quod peccatū antea quidem quaſi puluere quodam obliuionis aſperſum, nō ſentiebatur. Iam vero inſtante morte, reuiuiſcit, id quod Plato philoſophus etiam indicat, cum ait, Quando aliquis vicinus morti videtur, inuadit ipſum ſubito metus quidam, & cura eorū de quibus antea non cogitauit, & ſermones qui feruntur de inferis, nēpe quod illi qui hic alios læſerint, illic pœnas luere debeant. Hactenus quidē ridiculi & fabuloſi ſunt viſi at tunc torquent animum ægrotantis, atque ipſe ſiue ex ſenectutis infirmitate, ſiue aliunde inferis vicinior, magis quæ illic aguntur conſiderat. Suſpitione itaq; atq; metu plenus, animo verſat ac penſitat, ſi quem læſerit. At ſi depræhēdit ſe multa feciſſe iniuſte in vita, ex ſomnis tanquam pueri crebro excitatus, metuit, ac mala cum ſpe viuit.

Et tu Iehouah vſque quo? Hæc oratio non eſt increpantis, ſed obſecrantis, videlicet, vt Deus cito ſibi in maximo dolore conſtituto opem ferat: Quaſi diceret: Ita me ſenſus peccati premit, ita me conſcientia terret, vt niſi cito opem mihi feras, deſperatione & morte abſorbear.

Sed cur Deus diſtulit opem? Quia omnis curatio, vt ait Gregorius, quanto difficilius acquiritur, tāto acquiſita cautius cuſto-

custoditur. Etsi ergo ex fide petenda est curatio, animæ quidem sine conditione, corporis vero cum conditione: Tamẽ in neutra tempus Deo est præscribendum. Sed iugiter instandum est precibus, donec responsum, præsertim de curatione animæ acceperimus: Quod absque omni dubio accipiet, quisquis sine hęsitatione petierit, in fiducia mediatoris. Nam hæc regula constantissime tenenda est, de voluntate Dei, videlicet. Quod velit omnes homines saluos fieri, nec vllũ perire eorum qui ad misericordiam in vera conuersione confugerunt. Hæc regula sit nobis veluti sacra quædam anchora, quoties oriuntur tempestates tentationum in cordibus nostris, quibus conatur Diabolus & caro propria nos a portu salutis violenter in voraginem desperationis abripere. Verum in petenda curatione corporis si nihil videmur impetrare, cogitemus Patrem nostrum clementissimum, velle nos isto freno cohercere, ne extra viam rectam, quæ ad salutem ducit excurramus & pereamus. Sciamus proinde hanc fidei nostræ probationem placere Deo, si acquieuerimus constanter in verbo ipsius, etiamsi effectus non protinus appareat, iuxta prophetæ dictum *Abacuk*. 2. Si moram fecerit expecta eum, quia veniendo veniet & non tardabit. Neque enim vllus fidei locus erit, si petimus, vt statim Deus compleat quod promisit: Tentatio enim Dei potius erit. Scribitur *Iudith* 8. quod sancta illa vidua Iudith cum audisset ciues Bethuliæ statuisse tradere ciuitatem Assyriis, exactis quinque diebus, nisi interea auxilium mitteretur, obiurgauerit ciues suos hac oratione. Quod est hoc verbum, in quo consensit Osias, vt tradat ciuitatẽ Assyriis, si intra quinque dies nõ venerit vobis adiutorium? Et, qui estis vos? qui tentatis Dominum? Non est iste sermo, qui misericordiam prouocet, sed potius qui iram excitet, & furorem accendat. Posuistis vos tẽpus miserationis Domini, & in arbitriũ vestrum diem cõstituistis &c. Subiiciamus ergo nostros affectus prouidentiæ & consilio Dei sapientissimo retinentes fidem & bonam conscientiam. Is enim tempore opportuno sua compleuit promissa.

Reuertere Iehouah, eripe animam meã, salua me propter misericordiam tuã. Repetitio est propositionis reiterata ad indicandã affectus precãtis vehemẽtiã, cui additur ratio ab affectu Dei erga miseros peccatores serio cõfugiẽtes ad gratiã, sumpta:

ac si diceret, Quoniã tu Deus, & tua natura misericors es, & promisisti te recepturum in gratiam, omnes agnoscentes peccata sua & confugientes serio ad misericordiam, propter promissum semen, me quoque miserum peccatorem respice, recipe in gratiam, & salua iuxta promissiones tuas. Cum dicit, *Reuertere*, Anthropathia est. Vt enim homo iratus auertit se ab eo cui irascitur, & rursus placatus conuertit se ad eundem, ita Deus dicitur se auertere, cum irascitur, & rursus reuerti cum in gratiam peccatorem recipit. *Esaiæ*, 54. In momento indignationis abscondi faciem meam parumper a te, & in mesericordia sempiterna misertus sum tui, dicit redemptor tuus Iehouah.

Notetur autem, quod etsi Deus natura sua sit misericors & clemens: tamen vt eius misericordiæ efficiamur participes, duo requirãtur, videlicet, Gratia Dei nos præueniens, & vt in vera pœnitentia ad ipsum conuertamur, quod similiter misericordiæ Dei opus est. Sic enim scribitur *Esaiæ* 44. Reuertere ad me quoniam exaudiui te *Ierem.* 31. Conuerte me, & conuertar, quia tu Dominus Deus meus es, postquam enim conuertisti me, pœnituit me. *Threnor.* 5. Conuerte nos Domine ad te, & conuertemur. Hoc ideo notandum est, ne quis temere misericordia Dei abusus, putet se Deum habere vt seruum, vt qui & ferat peccantem, donec peccator velit, & rursus peccantem recipiat, vbi lubitum fuerit ei resipiscere. Hanc stultitiam multorum pugnantem cum fide, dilectione, & timore Dei Paulus repræhendit ad *Galat.* 6 cum ait, Nolite errare, Deus non irridetur. Quæ enim seminauerit homo, hæc & metet. Et *Ephes.* 5. Nemo vos seducat inanibus sermonibus: propter hæc enim venit ira Dei in filios inobedientes. Et, 1. *Iohan.* 3. Filioli, nemo vos seducat. Qui facit iustitiam, iustus est, sicut & ille iustus est. Qui facit peccatum, ex Diabolo est.

Audiamus proinde Syracidem, qui *cap.* 5. ait, Ne dixeris: Peccaui, & quid mihi acerbum accidit? Dominus patiẽs est. Non te dimittet. Item. Ne dicas: Misericordia eius plurima est, multitudinem peccatorũ mihi ignoscet. Tam enim ira, quam misericordia ab eo properabit, ac super sceleratos furor eius requiescet. Ne ergo differas conuerti ad Dominum, nec diem ex die ducas, nam subito ira Domini erumpet, & cum securus eris, profligaberis, atque in tempore

vltionis peribis.

Quoniā non est in morte memoria tui. Alia ratio petitionis est, a fructu liberationis Dauidis a morte petita. Eripe, inquit, animam meam, id est, me, a morte. Quare? vt prædicem te inter viuos. Nam ego ereptus e præsenti mortis periculo te prædicabo, & tui memoriam conseruabo in regno Israeliti co, cui me regem præfecisti, quod mortuus facere non possum. Nam mortui non possunt te inter viuos prædicare. Ad eundem modum & alibi sæpe precatur Dauid *Psalm.* 30. Quæ vtilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem. Nunquid confitebitur tibi puluis, aut annuntiabit veri tatem tuā? Item *Ps.* 88. Nunquid mortuis facies mirabilia? num mortui resurgent & confitebuntur tibi? Cui respondet alter ille locus *Psalm.* 115. Non mortui laudabunt te Domine, neque omnes qui descendunt in infernum: sed nos qui viuimus benedicimus Dominum. Dauidis exemplum nobis etiam imitandum proponamus, & petamus vitam no bis propagari, modo gloriæ Dei propagandæ & conseruandæ nostra vita seruiat. Sequens hemistichium, *In inferno quis confitebitur tibi?* eandem sententiam repetit: id est, nullus mortuus & sepultus, potest te inter viuos prædicare. Infernus enim hoc loco mortem seu sepulcrum significat. De vo cabulo inferni, plura volente Deo in *Psalm.* 16. dicam. Hic forte quæret aliquis,

Si mortui non laudant Deum, an animæ mortuorum cum corporibus extinctæ sunt, aut dormiunt, vt quidam volunt? Nam si supersunt & viuunt animæ piorum in cœlo, quemadmodum credimus, verbo Dei edocti. Matth. 22. absque omni dubio, vna cum angelis castissimis Deum prædicant.

Respondeo.

Dauid solummodo hic & in locis adductis, loquitur de laudibus Dei inter homines, vbi alij alios doctrina, cōsilio, exemplo, inuitant ad laudandum Deum. Non loquitur de cœtu angelorum & sanctarum animarum, qui absq; omni dubio Deum perpetuis hymnis celebrat. Non est enim exi stimandum, quod animæ sanctorum, vt Abrahami, Lazari Latronis, atq; adeo omniū, qui in vera inuocatione Dei hinc discesserunt, otiose in cœlo quiescāt, & non occupentur di uinis laudibus. Vt ergo anima Epulonis misere agit, torque tur, & fremit, aduersus Deum: ita anima Lazari acquiescen-

tis in portu æternæ beatitudinis, fruitur dulci quiete, Deum cum tota Ecclesia triumphante celebrat, expe-ctans auidissime reditum ad corpus, vnde exierat. Quare Augustinus dicit animæ gaudiũ esse quidē magnum, sed nō perfectum (quicquid enim adhuc aliquid desiderat, aliquid requirit ad sui status perfectionem) donec ad corpus in resurrectione communi redeat, non alienũ, sed propriũ, non animale, sed spirituale, non corruptibile, sed incorruptibile, non infirmum, sed potens, *1.Corinth.* 15. Tunc enim erit (vt idem dicit Augustinus) manifesta visio, plena cognitio, vera dilectio, firma coniunctio, societas indiuidua, similitudo perfecta, & vita beata in æternum & vltra in perpetuas æternitates.

Porro quia hic fit mentio mortis, de morte huc aliquid adiicere visum est.

Vndenam sit:
Quam sit certa & ineuitabilis: &
Cur Deus certæ mortis incertam homini horam esse voluerit.

Vnde ergo mors est?

Adam præuaricatus præceptum Dei, mox in mortem vnam incidit, & præterea factus est duplici morti obnoxius, & in totam suam posteritatem mortem induxit. *Genes.* 3 & ad *Rom.* 5. Mors in quam primum Adam incurrit propter peccatum, fuit animæ, quæ sane mors, nō erat extinctio animæ, quæ ita ab initio condita fuit, vt mori non posset, sed separatio veræ vitæ, quæ Deus est ab anima, & amissio imaginis Dei, ad quam anima creata erat, ab initio. Quam tristis autem fuerit hæc mors Adæ, ex eo cogitare promptũ est, quod vt a summo bono per hanc mortem sit separatus, nempe Deo, ita summo malo nempe Diabolo coniunctus sit. Etsi autem huic morti animę, quę spiritualis dicitur, omnes qui ab Adã secundũ communē nascēdi legē nascuntur, natura obnoxii sunt, tamē per gratiam liberãtur, quotquot fœderis initi cũ Abrahamo, participes efficiũtur. Quales infantes Hebręorum fuere, stãte repub. Mosaica, id est, vsque ad passum Christum, in cuius rei testimoniũ cęremonia circumcisionis instituta fuit. Hęc enim initũ fœdus cũ Abrahamo & eius semine obsignabat *Genes.* 17. *Rom.* 4. Infantes Christianorum qui cum reuera sint semen Abrahę iuxta promissionem

promissionē, vere etiam in eodē fœdere cū patre suo Abrahamo sunt, in cuius rei testimoniū cæremonia Baptismi diuinitus est ordinata. Et adulti quotquot crediderint. Atque ita quos natura obnoxios tenuit, gratia absoluit. Vocatur autem hæc liberatio a morte animæ, resurrectio prima, quę fit in vera conuersione ad Deum.

Hactenus de morte prima, in quam Adam lapsus incidit, cum sua posteritate.

Deinde Adam lapsus, factus est duplici morti obnoxius, suo tempore & ordine subeundæ, videlicet, morti quam vocamus naturæ, & morti gehennæ quę æterna dicitur.

Mors naturæ ex conditione sic dicta, cui factus est obnoxius Adam, fuit separatio animę a corpore & extinctio corporis, de qua *Genes*.5. sic scribitur. Et fuerunt omnes dies Adam quibus vixit, anni 930. & mortuus est, id est extinctus est a corpore anima recedente. Huic morti opponitur vita naturæ. Hæc moriēdi lex propter peccati propagationē, omnibus posteris Adæ imposita est, iuxta illud ad *Heb*.9 Statutum est hominibus semel mori. Id quod experientia ipsa testatur, adeo vt poëta dixerit: *Nascentes morimur, finisque ab origine pendet*. Hæc mors naturæ, etiamsi mala est, vt iusta pœna, tamen bona fit piis, quia per eā transeūt a miseria ad fœlicitatem in Christo Iesu. Ideo Paulus ait *Philipp*. 1. Cupio dissolui & esse cum Christo. *Mors gehennæ* cui factus fuit obnoxius Adam, nec erat extinctio corporis, nec extinctio animæ, nec separatio animæ a corpore, sed separatio hominis ab æterno Deo, hoc est, ab æterna vita & beatitudine, & adiudicatio, ad æternam ignominiam & cruciatus. Huic opponitur resurrectio secunda, *Apocalyp*.20. Sunt & huius mortis participes natura omnes, qui iuxta communem noscendi legem ab Adam propagati sunt *Rom*.5. Hinc promptum est colligere, quātam ruinam lapsus primorum parentum secum attraxerat. Porro cum in hanc triplicem mortem incidisset Adam, & in eandem attraxisset totam suam posteritatem, Deus etsi peccatū vere odit & iuste in æternum damnare Adamum, cum tota sua posteritate potuisset: tamē misertus est suæ creaturæ, & pro misit semen, qui factus λύτρον pro peccato mortē aboleret, & hominem Deo reconciliaret *Genes*.3. Huic promissioni seminis credens Adam, liberatus est a prima & tertia

morte,non autem a media,quæ eſt naturæ. Hæc liberatio pertinet ad totam poſteritatem Adæ, ſed cum conditione Fidei,hoc eſt,quicũque ex poſteris Adæ, promiſſioni ſeminis crediderit,vt Adam fecit, liberatur a morte animæ,& a morte gehennæ,vt Abel. At qui non crediderit vt Adam credidit,mortuus eſt quoad animam & obnoxius eſt morti gehennæ,quoad perſonam totam,vt Cain.

Sed cur,inquies,*Adam credens promiſsioni,non etiam liberatus eſt a morte naturali, quæ inter tria illa mortis genera,in quæ incidit,videtur minima?* Reſpondeo.

Deus noluit ſtatum in Adamo, & ipſius poſteris abolere mortem naturæ. *Primum*,quia voluit extare perpetuum in mundo teſtimonium,lapſus primorũ parentum, & reatus totius poſteritatis Adæ. *Deinde* peccatum hærens in natura, non potuit prorſus extirpari, niſi per mortem corporalem. Etſi enim peccatum non imputatur credenti,tamen ſemper hæret in natura credẽtis,donec in hac vita mãſerit.*Tertio* voluit Deus hanc naturalem mortem, ad finem vſque mundi regnare,vt ea tanquam ſigno incurrente in ſenſus noſtros admoniti,cogitaremus, quantum malum ſit mors animę,& mors gehẽnę.*Quarto*,vt hac imagine mortis excitati,confugiamus cum Adã patre noſtro,ad promiſſum olim, hodie exhibitũ ſemen mulieris,videlicet Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum , qui in extremo die abolebit in omnibus quidem hominibus mortem corporis: In credentibus vero mortem animæ & gehennæ , ſimul cum morte corporis. Sic enim ipſa veritas ait,Venit hora in qua omnes qui in monumentis ſunt,audient vocem Filii Dei,& procedent, qui bona fecerunt in reſurrectionem vitæ , qui vero mala egerunt,in reſurrectionem iudicii.

Sed quid ex hac mortis naturalis certitudine colliget homo?

Primum , cogitans hanc mortis certitudinem, debet retro ad præterita mentem reuocare , & ſerio cauſam mortis cogitare,quæ fuit peccatum primorum parentum,cuius peccati, mors corporis, vt pœnæ quædam pars , extat: vt inde ratiocinemur de pœnis æternis, niſi fiat remiſſio,vt ſupra dictum eſt.

Secundo,cogitãs certitudinem mortis debet ſimul de propagatione mortis cogitare, atque in hunc modũ ratiocinari

apud

apud sese. Propagatur mors quæ est pœna peccati, igitur etiam culpa, quæ est mortis causa, propagatur. Ex quo fit, vt omnes morti obnoxii sint, vt in *Psalmo* 89. dicitur: Quis vir viuit & non videbit mortem? Quis vir eruet animam suam de manu inferni? Huc querela Dauidis *Psalmo* 51. pertinet. Ecce in iniquitatibus conceptus sum,& in peccatis cõcepit me mater mea. In iniquitatibus, inquit, conceptus sum, id est, mox a conceptione communi naturæ vitio pollutus sum, & in peccatis concepit me mater mea, id est, cum adhuc cõciperer a matre mea, fui reus peccati, idque iusto Dei iudicio, quo posteritas omnis, propter vnius Adę peccatum, rea est, quemadmodum copiose docet Paulus ad *Roman*. 5. Hic cauendum est ne cum monachis crasse impingamus, qui ex verbis Dauidis petunt argumentum, quo sanctũ coniugiũ deformare conãtur. Nequaquam enim Dauid transfert culpam sui adulterii in matrem, nec thorum coniugalem sanctorum pollutum pronuntiat, contra spiritum sanctũ qui dicit *Heb*. 13. Honorabile coniugium inter omnes, & thorus immaculatus: Sed conqueritur de contagione & reatu totius naturę humanæ, propagatæ ab vno Adam in omnes: Vnde se quoque pollutũ & reum in ipso conceptu deplorat. Non igitur vel status coniugalis hic carpitur, vel thorus piorum coniugum taxatur. Est siquidem sancta Dei ordinatio, & opus Deo acceptum in timẽtibus Deum. Proinde Dauid nequaquã est reus propter peccatũ Isai patris sui, nec Isai propter peccatum Obed patris sui, nec Obed propter peccatũ Boos patris sui, sed Dauid, Isai, Obed, Boos, atque adeo omnes in vniuersum propter vnius Adami peccatum, quo tota natura vitiata est, rei sunt facti. Frustra ergo quæritur a Sophistis, vtrum per concupiscentiam inordinatam, aut per carnem, aut per animam propagatur peccatum. Sed ad fontem recurrendum est, & ex eo de riuulis iudicandum, atque in hunc modum concludendum est. Ipsa anima hominis, bona Dei creatura est, similiter caro bona Dei creatura est, thorus quoque coniugalis sancta Dei est ordinatio. Sed homo conceptus & natus, reus est propter aliud, nempe propter peccatum, Adæ, cuius nos naturæ respectu membra sumus, atque ideo in ipso rei, sicut homo aliquis, qui enormiter peccat, totus reus peragitur, & singula eius membra rea sunt.

Tertio cogitans certitudinẽ mortis, ipsius mortis faciem sibi ob oculos ponat, & inde ratiocinetur, quanta deformitas sit in peccato, mortis causa, & simul se aliquando moriturum statuat. Quod si fecerit, habebit in prõptu efficax aduersus peccata pharmacũ, iuxta illud Syracidę *cap. 7.* Memento extremorum tuorum, & in æternum non peccabis. Debet proinde meditatio mortis nobis esse, quasi iugis pœnitẽtię prędicatio. Cuius nos quoq; admoneat Sõnus, (quanuis & ante peccatũ ei simpliciter obnoxii fuerimus) iuxta illud Catonis: *Stulte quid est somnus, gelidæ nisi mortis imago?*

Quarto cogitans certitudinem mortis corporis, simul reuocet in memoriã mortẽ animę, quę multo est morte corporis deformior & tristior. Plerique omnes homines ad cõspectum cadaueris mortui hominis horrescunt, quid non facerent, si mors animæ in oculos incurreret?

Quinto, cogitans mortis certitudinem reuocet etiam in memoriam victoriã super morte, quæ contingit per Iesum Christum *Genes.* 3. Item, *Ioh.* 16. Confidite, ego vici mũdum. Item, Ego sum resurrectio & vita. Et Paulus ex Propheta, 1. *Corin.* 15. Absorpta est mors in victoria. Vbi est, inferne, victoria tua? Vbi est, mors, stimulus tuus?

Sexto cogitans certitudinem mortis, mentem sursum leuet, ad cogitandam vitam beatam, quę excipiet hanc corporalem mortem, in omnibus iis qui crediderint promissioni vitæ in Christo Iesu, & in ea fide permanserint constantes vsque ad finem. Verum in iis qui fide carent hæc temporalis mors, æternæ mortis præludium est. Sunt & alia multa de quibus certitudo mortis nos merito admonere deberet, quæ breuitatis causa omitto. Et omnia in hoc Hieronymi dictum ad Furiam includam. Memento mortis tuæ, & non peccabis: Qui se quotidie recordatur esse moriturum, contemnit præsentia, & ad futura festinat. Hoc vult Paulus cum ait ad *Philip.* 3. Nostrum πολίτευμα est in cœlo.

Cur Deus voluit horam mortis homini esse incertam?

Deus voluit nobis incertũ esse, & genus mortis, & tẽpus & locũ. Id quod Salomõ *Ecclesiastæ cap.* 9. cum experientia testatur, cum ait: Nescit homo finem suum. Sed sicut

ſicut piſces capiuntur hamo,& aues laqueo comprehendun-tur,ſic capiuntur homines.Hoc autem cū ita voluerit Deus ſapientiſſimus & optimus,haud dubie in bonum noſtrū, vt omnia, nos huius rei cauſas, quantum fieri poteſt,colligemus, vt horæ mortis noſtræ incertitudine admoniti, in via Domini cautius ambulare diſcamus.

Prima,Latet,ait Auguſtinus,vltimus dies, vt obſeruentur omnes dies,hoc eſt omnibus incertum moriendi tempus, vt omnes expectent mortem noctesque dieſque parati.Huc Domini dictum pertinet *Matth* 24.Eſtote parati,quia qua hora non putatis,Dominus veſter venturus eſt.

Secunda. Si hora mortis nobis certa eſſet, caro noſtra & mundus, peſſimi conſiliarij pœnitentiam ſuaderent procraſtinandam eſſe, carniſque voluptatibus, & mundi illecebris indulgendum.Atque ita homo, quæ eſt ipſius ſtulticia, magis magiſque peccata cumularet,in contumeliam Dei,in ſcandala multorum,& in propriam perniciem. Eſto,inquit Bernardus, vt magna ſint atque honeſta, quæ mundus amatoribus ſuis erogare videtur, ſed infida eſſe quis neſciat? Certa nimirum eorum breuitas & ipſius quoque breuitatis finis incertus. Sæpe viuentem deſerunt.Nam morientem nec raro comitantur. Quid vero in rebus humanis certius morte? quid hora mortis incertius inuenitur? Non miſeratur inopiam, non diuitias reueretur, non generi cuiuſlibet, non moribus, non ipſi denique parcit ætati. Niſi quod ſenibus quidem in ianuis, adoleſcentibus vero in inſidiis eſt. Infœlix proinde, qui in huius vitæ tenebris & lubrico fidens,perituram inſumit operam, nec aduertit quoniam vapor eſt ad modicum durans: & vanitas vanitatum.

Tertia. Incertitudo horæ mortis,merito in omnibus hominibus, timorem Dei ſanctum augere deberet,qui timor Dei ſolus (qui & facile omnes timores alios expellit, & omnium virtutum cuſtos eſt fideliſſimus) facit vt parati ſimus ad hinc migrandum quouis momento, ſiquidem, qui timet Deum, & hilaris mortem excipit, vt qui ſe ad illam præparauerit, & quia incertum eſt quo in loco mors illum expectet,illam ipſe quouis in loco expectat, quam ianuam vitæ,victoriam belli,& portum quietis iudicat. Qualitas ſiquidem mortis,vt plurimum ex vitæ ratione dependet,

Quarta, quoniam Deus voluit mortis momentum homini esse incertũ, monetur homo hac incertitudine, vt quamdiu viuat, studeat ne frustra vixisse videatur. Semper igitur det operam, vt aliquid se dignum memoria hominum fecisse inueniatur. Nam, vt Seneca ait: Sicut fabula sic & vita, nõ quamdiu, sed quam bene acta sit, refert.

Quinta, incertitudo temporis vitæ nostræ monebit, ne collocemus fiduciam in hominibus, qui cito mori possint. Sed potius in Deo viuente in æternum. Huc illa Dauidis exhortatio pertinet, *Psalm.* 146. Nolite confidere in principibus, in filiis hominum, in quibus non est salus, exibit spiritus eius, & reuertetur in terram suam, in illo die peribunt cogitationes eius, sed beatus cuius Deus Iacob adiutor eius, spes eius in Domino Deo ipsius.

Sexta, quoniam Deus voluit horã mortis in sua potestate esse, nemo ægre ferat siue iuuenis siue senex moriatur. Nam si quis in mortem intra primos annos delatus est, non magis queri debet (vt ait Seneca) quam qui cito nauigauit. Et qui diu vixit, gaudeat quod tandem in portum quietum, ex tot huius vitæ tempestatibus venerit, Nam,

Fœlices frustra nobis promittimus annos:
Semper enim curæ tristitiæque premunt.

Septima, quoniam Deus voluit moriendi tempus nobis esse incertum, voluit quoque, vt nos demus operam ne euentus mortis (id est, id quod nobis eueniet post mortem) nobis sit incertus. Euentus autem mortis talis erit morientibus, quales inuenerit morientes, iuxta hæc dicta *Marci.* 13. Qui crediderit saluabitur, qui vero nõ crediderit damnabitur. Itẽ *Ioh.* 5. Qui credit, trãsiit de morte ad vitam. Itẽ. 1. *Petr.* 1. Finis fidei, salus animarum. Item *Apoc.* 14. Beati qui in Domino moriuntur. Item. *Ps.* 116. Pretiosa in cõspectu Domini mors sanctorum eius. Pretiosam autem facit mortem bonus exitus, vt in Latrone; magis pretiosam vita bona & exitus bonus, vt in Iohanne Euangelista, pretiosissimam autẽ, vita bona, bonus exitus, & bona causa, vt in Petro. Breuiter, vt rem in compendium contraham. Incertitudo horæ mortis, admoneat nos, vt militemus honestam militiam, retinentes fidem, & bonam conscientiam, quo parati simus quouis momento, id quod nobis donet victor

mortis

mortis & author vitæ æternæ, dominus noster Iesus Christus. Amen.

SECVNDA PARS.

7. *Laboraui in gemitu meo, natare faciam tota nocte lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo.*

8. *Caligauit præ ira oculus meus, inueterauì propter omnes inimicos meos.*

HÆc querela maxima est, & quasi paroxismus trepidationis & horroris in animo Dauidis, cuius plures sunt causæ, videlicet, conscientia peccati, sensus iræ Dei, cura pro Ecclesiæ conseruatione, horror mortis, & hostium insultatio. Insultabant enim Dauidi in suis angustiis, & gloriabantur de ipsius aduersis. Ex his causis æstimanda est præsens querela Dauidis. Quoniam autem dolor animi pingi non potest aut produci in conspectum, ex signis tamen quantus sit intelligitur vtcunque. Ponit autem hic Dauid tria signa, quibus suum maximum dolorem ostendit, videlicet, fatigationem ex crebrioribus gemitibus & suspiriis, copiam lacrymarum, & tabefactionem faciei. Gemitus enim & suspiria, lacrymæ: lacrymas copiosas & diuturnas tabefactio faciei excipere solet. Nam in magnis doloribus & consternationibus fiunt humorum in corporibus mutationes, & deprauationes, vnde faciei obscuritas & corrugatio. Quemadmodum enim risus signum latentis in animo alacritatis est, ita etiam dolor in corde delitescens per fletus & lamentationes significatur, ac vulnerum animi tanquam sanguis lacrymæ sunt. Et Salomon ait *Prou.* 17. Cordis lætantis vultus floret, animi vero tristitia affecti, vultus mœstus & dimissus est.

Laboraui, inquit, *in gemitu meo*, id est, defatigatus sum suspiriis creberrimis. *natare facio lectum meum*, Hyperbole est, quia significatur copiosum sudorem emanasse de toto corpore, ex metu iudicii diuini, & abiectionis. *Lacrymis meis stratum meum rigabo*, id est, non est modus neque finis lacrymarum, tantus animi mei dolor est. *Caligauit præ ira oculus meus*, id est, præ sūma indignatione, qua indignor hostes meos & Ecclesiæ, lætari ob aduersa, quę ego & Ecclesia pati-

mur, *Facies mea deformata est*, tanquam pannus a tineis corrosus. Hæc enim vis est Hebraici sermonis. *Inueteraui propter omnes inimicos meos*, eandem sententiam repetit, id est, facies mea plane obscurata est, propter inimicos meos, insultantes mihi & Ecclesiæ, quasi actum nobiscum esset. Sperant enim se me extincto, facile doctrinam Ecclesiæ abolituros. Non dubium est Dauidem hic simul futuram dissipationem Ecclesiæ, & doctrinæ deprauationem in extremis diebus oculo prophetico præuidisse.

Habemus qualisnam fuerit prima pars pœnitentiæ in Dauide, quæ vsitate contritio vocatur, quæ in aliis maior, in aliis minor, in nullis sufficiens est: Sed illa demum vera est, etsi nunquam perfecta, cum homo serio agnoscit peccati sui turpitudinem & magnitudinem, agnoscit iustam iram Dei, & pœnam ob peccatum, dolet serio quod Deum offenderit, fugit & abominatur peccatum tanquam lethale venenum corporis & animi. Huiusmodi contritio iusta est animi afflictio, pœna & non culpa necessaria quidem omni homini qui saluabitur: idque non vt meritum, quemadmodum Monachi fingunt, sed vt remotio obstaculi & parasceue ad gratiã. Sine enim contritione quę ex sensu peccati oritur, nemo gratię capax efficitur, nemini gratia dulcis redditur. Quare nec credere poterit. Vt enim, vbi fames nõ est, cibus affert nauseam, ita vbi dolor ob peccatũ nullus, ibi insipida est gratia, & contemnitur. Sit exemplum Acolastus. *Luc.* 15. Porro hæc contritio fidem necessario præcedens, græce μεταμέλεια, *Matth* 21. vocatur. Vos, ait Dominus videntes, οὐ μεταμελήθητε postea, vt crederetis ei. *Mat.* 21. Vetus interpres vertit, non pœnitentiam habuistis, id est, non contriti estis, non compuncti, non doluistis, vt crederetis. Præcedit ergo contritio fidem seu conuersionem necessario. Vtitur autem vetus interpres vocabulo pœnitentiæ, & pro μεταμελείᾳ quæ proprie est cõtritio ex prædicatione legis orta, & pro μετανοίᾳ quæ in Euangelicis scriptis est conuersio hominis ad Deum, quæ fit per fidem in Iesum Christum. Hæc fides a qua incipit, & per quam fit conuersio, cũ sit ex prædicatione Euãgelii, recte Euangeliũ definitur, prædicatio pœnitentiæ (græce μετανοίας) & remissionis peccatorum in nomine Christi: *Luc.* 24. Quid est quæso manifestius verbis Christi? Hic dicit *Mat.* 28. Ite prædicate

dicate Euangelium omni creaturæ:hoc quid ſit, explicat cũ ait *Lucæ* 24. Oportet prædicari μετάνοιαν & remiſſionem peccatorum, omnibus gentibus in nomine meo. *Petrus act*o.2. arguit Iudæos, & deducit eos in cognitionem peccatorum ſuorum, & iudicii diuini, prædicatione legis, adeo, vt deſperantes propter pœnas ſibi diuinitus imminentes, & compuncti dixerint, Quid faciemus viri fratres? Hos cum videret Petrus, idoneos eſſe, quibus monſtraretur remedium ex Euangelio, ait: μετανοήσατε, hoc eſt, vt vetus interpres reddidit, pœnitentiã agite & baptizetur vnuſquiſque veſtrum. Hic cõiungitur vtrunque, videlicet prædicatio Euangelii, μετανοήσατε & externũ ſignũ, quo cõfirmatur prędicatio, nẽpe Baptiſmus Hoc proinde diſcrimen inter pœnitentiã, quatenus pro contritione ponitur, & pœnitentiam, Græce μετάνοιαν diligẽter teneatur. Quidam mediatores putãt ſe concinne conciliare poſſe eos, qui aiunt Euangeliũ non eſſe prædicationẽ pœnitentiæ, ſed legẽ tantũ: & eos qui docent Euangeliũ eſſe prædicationẽ pœnitẽtiæ tantum, & nõ legẽ: Si dixerint vtrunq; recte dici poſſe, videlicet, & legẽ eſſe prædicationẽ pœnitentiæ, & Euangeliũ eſſe prædicationem pœnitentiæ. Sed iſti vtroſque damnant, & ſe non mediatores faciunt, ſed correctores. Nam excluſiuam particulam *tantum*, expungunt vtrobique. Deinde non animaduertunt Homonimia (qua nomine vno res diuerſæ vocantur) ſe decipi, hoc eſt, non diſcernũt inter pœnitentiam legalem, quæ nunc doloris, nũc contritionis, nunc compunctionis, græce μεταμελείας vocabulo ſignificatur, & pœnitentiam quam prædicat Euangelium quæ μετάνοια dicitur, definitúrque conuerſio peccatoris ad Deum, per fidem in Ieſum Chriſtum.

Sciendum eſt ergo quod quando pœnitentia alia dicitur legalis, alia Euangelica, non ſit ſpecierum eiuſdem generis aſſignatio, ſed enumeratio rerum diuerſarum, quæ genere non conueniunt, ſed nomine tantum. Proinde nequaquam recte dicitur. Lex eſt prædicatio pœnitentiæ, & Euangelium eſt prædicatio pœnitentiæ, manente vtrobique eodem vocabuli pœnitentiæ ſignificato.

Quod autem dicuntur tres partes pœnitentiæ, id eſt μετανοίας videlicet, dolor ſeu cõtritio, fides per quã fit conuerſio, & noua obedientia: hoc dicitur συνεκδοχικῶς, videlicet reſpectu finis, qui eſt ſeruire Deo in iuſticia, ad *Roman*.6. Nam

hæ partes ad istum sinum ordine certo requiruntur. Contritio enim præcedit conuersionem. Conuersio fit per fidem, & noua obedientia conuersionis fructus sequitur. Sic enim has partes Scriptura clarissimis verbis & distinguit & ordinat. Paulus cum dicit 2.*Cor*.7. dolor secundum Deum, operatur μετάνοιαν, id est, pœnitentiam seu conuersionem ad salutem. An non clare distinguit inter dolorem seu contritionē, & pœnitentiam seu conuersionem, cum aliud alterius occasionem statuat? Baptista cum dicit, Facite fructus μετανοίας, id est pœnitentia dignos, nonne aperte inter arborem & fructum, inter causam & effectum, hoc est, inter conuersionem & nouam obedientiam discernit? Cum igitur dolor sit occasio, & quædam impulsiua causa conuersionis, & conuersio ipsa a dolore distincta, causa sit nouæ obedientiæ: sicuti a scripturis allatis manifestum est. Nonne aperte non solum distinguuntur partes pœnitentiæ, verum etiam salutaris pœnitentia, de qua nobis est sermo, medium locum inter partes occupat? Ex quo manifeste concluditur prædicationem pœnitentiæ, id est, conuersionis, ita propriam Euangelii esse, vt nihil sit magis proprium, hoc est, vt loquuntur, quarto modo. Quare magnam vim veritati faciunt, qui prædicationem salutaris pœnitentiæ, ad legis officium referunt: cum lex peccatorem non ad pœnitentiam salutarem, sed ad pœnam iustam vocat, iuxta illud: Maledictus omnis, qui non fecerit omnia quæ scripta sunt in libro legis *Deut*.27. Sed hic forte obiiciet aliquis in hunc modum:

Quando pœnitentia in istum modum συνεκδοχικῶς *accipitur, vt ais, vt tres illas partes quas recensuisti complectatur, dicine tu recte potest legem esse prædicationem pœnitentiæ? Cum, vel te teste, lex prædicat contritionem, qua primam pœnitentiæ partem facis?*

Respondeo.

Etsi verum est, legem esse prædicationem contritionis, quæ est antecedens pars pœnitentiæ, tamen propterea lex nequaquam dici potest prædicatio pœnitentiæ. Nam si lex huius pœnitentiæ prædicatio esset, esset etiam fidei prædicatio, per quam fit conuersio, quod manifeste falsum est. Deinde appellatio rei cuiusque non sumitur a partibus vilioribus, aut accidentibus rei, sed a forma, a qua res, vt habet quod sit, ita & nomen obtinet. Cum igitur pars formalis pœnitentiæ, sit con-

sit conuersio peccatoris per fidem, dico recte, vere & proprie Euangelium definiri prædicationem pœnitentiæ. Siquidem, vt homo ratiocinalis dicitur, non a facultatibus inferioribus aut accidentibus, sed a forma, videlicet a facultate ratiocinante: Et vt domus dicitur, non a pariete qui tamẽ eius pars est, sed a forma: Ita pœnitentia salutaris non a contritione eius parte minima, sed ab ipsa forma, quæ est conuersio hominis ad Deum per fidem in Iesum Christum, quã Euangelistæ μετάνοιαν, Vetus interpres, quem est secutus Philippus pœnitentiam vocat.

Vsitate obiicitur demonstratæ a nobis veritati hoc argumentum.

Lex accusat peccatum : Ergò
Lex prædicat pœnitentiam.

Nego consequentiam. Nam accusare peccatum, & prædicare pœnitentiam, sunt diuersæ actiones quæ habent diuersas, imo contrarias & causas & fines. Lex accusat peccatum iuxta regulam iustitiæ diuinæ. Maledictus omnis qui non fecerit quæ scripta sunt in lege. Euangelium prædicat pœnitentiam, iuxta regulam misericordiæ diuinæ, iuxta illud ; Pœnitentiam agite, appropinquat enim regnum cœlorum. Lex accusat peccatum, vt relinquat hominem sub iure peccati, id est, sub morte & damnatione: Euangelium autem prædicat pœnitentiam, vt liberet hominem a iure peccati, id est, a morte & damnatione.

Si quis mouetur Etymologia vocabuli pœnitentiæ, is sciat non tam Etymologiam vocabulorum, quam vsum spectandum esse in Scripturis.

Sed quid tibi videtur de eorum sententia, qui dicunt totam pœnitentiam ex fide nasci, & eam constare duabus partibus, videlicet, mortificatione & viuificatione ?

Qui sic loquuntur, non agunt de pœnitentia initiali, qua fit peccatoris conuersio ad Deum : Sed loquuntur de perpetua pœnitentia iustificatorũ retinentium fidem & bonam conscientiam. Hæc vt vere oritur a fide iustificationis, ita constat mortificatione carnis, & viuificatione spiritus, hoc est, sanctificatione, quam recte subieceris tertiæ parti pœnitentiæ, videlicet nouæ obedientiæ: *Rom. 6.*

De miseria humana.

Cæterum quoniam hoc loco Dauid de sua miseria cõque

ritur, operæpretium iudicaui generalem doctrinā huc adiicere de miseria humana. Idq; in hunc finem, vt ex eius cogitatione intelligamus, quam horrendū malum sit peccatū, quod fuit & est miseriæ humanæ causa: quam magna sit ira Dei aduersus peccata: quam immensa rursus sit eiusdem misericordia & φιλανθρωπία, & quantum beneficium sit mediatoris nostri Iesu Christi.

Humana ratio admiratur, qui fiat, quod homo nobilissima creaturarum sit omnium creaturarum miserrimus. Nō enim nouit fontem miseriæ humanæ, & causam peccatum esse. Sed sola Ecclesia Dei, edocta verbo Dei, initium omnis miseriæ humanæ, ad Diabolum, ad peccatum primorum parentum, & ad eiusdem peccati in omnem posteritatem propagationem refert: Sic enim Moses a spiritu Dei instructus docet *Genes*.3. Historiam omitto, vt omnibus notam. De propagatione Paulus clarissime scribit ad *Romanos* 5. vbi per vnum hominem, peccatum in mundum introiisse, & in totam posteritatem Adæ, vna cum pœna propagatum esse dicit. Homo antequam loqui potest, cum primum in lucem editur, vaticinatur de sua miseria: Nam cum ploratu ingreditur in hunc mundum: plorat enim miserias sibi impendentes. Esaias quoque ad originem miseriæ humanæ respiciens ait, Cecidimus quasi folium vniuersi, & iniquitates nostræ, quasi ventus abstulerunt nos *c.* 64. Etsi autem miseriæ humanæ magnitudo condemnationis & mortis vocabulis significatur: Neque enim aliquid atrocius dici potest, quam mors & condemnatio, tamen vtile est gradus miseriæ humanæ distinctius cogitare, vt magis exhorrescamus peccati turpitudinem, excitemur ad amplectendum remedium diuinitus monstratum, aduersus miseriam humanam, & eius causas. *Iob* dicit *cap*. 14. Homo natus de muliere, breui viuens tempore, repletur multis miseriis, qui quasi flos egreditur, & conteritur, & fugit velut vmbra, nunquam in eodem statu permanet. Non est enim simplex miseria humana, siquidem nullum malum solum est, sed habet adiuncta plura mala. Sunt autem miseriæ humanę, quę est peccati pœna, gradus pręcipui septem, iique tristissimi, quos ordine recitabimus. Satis autem explicare nullius est hominis.

Primus gradus miseriæ humanæ est, deploranda separatio hominis

hominis a Deo, qui summum bonum est hominis. Homo conditus erat ad imaginem Dei, vt Deum quasi viua quadam imagine repræsentaret, ac ei perfecto amore iunctus, frueretur ipsius consortio. Sed quid fit? peccat homo, separatur a Deo, excluditur a fonte omnis boni. Sic enim Esaias conqueritur dicens, *cap.* 59 Iniquitates vestræ diuiserunt inter vos, & Deum vestrum, & peccata vestra absconderunt faciem eius a vobis. Quæ lingua poterit satis hanc miseriam deplorare? Quid tristius quæso esse poterit, quam a tanto fœlicitatis fastigio, in tantam miseriam lapsum esse, vt qui antea summo amore Deo iunctus erat, iam sit ab eodem separatus, exclususque ab omni benedictione & salute?

Secundus gradus miseriæ humanæ est tristissima hominis coniunctio cum Diabolo mendaci & homicida, & subiici ipsius legibus, quæ sunt mortis & damnationis, & imaginem Diaboli, in contumeliam Dei gestare. Ex quo fit quod donec in hoc mundo simus (extra familiam Christi) in medio laqueorum Diaboli versemur. Sed quis satis hanc miseriam deplorauerit?

Tertius gradus miseriæ humanæ est, quod homo qui antea fuit templum Dei, in quo habitabat Deus & colebatur, nunc sit factus templum Diaboli, in quo Diabolus habitat & colitur. Vt enim Deus colebatur in suo templo, veritate & sanctitate: ita Diabolus in suo templo propriis operibus, hoc est, mendacio & homicidio colitur, ex quibus maxima scelerum caterua prorumpit, quemadmodum hic dies satis testatur.

Quartus gradus miseriæ humanæ est moles calamitatum spiritualium & corporalium, qua premitur genus humanum. Huius generis sunt tentationes multiplices, morbi varij, quibus quotidie noui accedunt, & multi Tragici casus, quibus obnoxium est genus humanum. Nulla enim calamitas tanta fuit, aut esse poterit, in quam homo quilibet non possit incidere, iuxta Prouerbium, Nescis quid serus vesper vehat. Et, vt Ambrosius dicitur dixisse. Aut sumus, aut fuimus aut possumus esse quod hic est. Huc facit querela *Ieremiæ cap.* 20. Quare de vtero matris egressus sum, vt viderem laborem & dolorem, & consumerentur in confusione dies mei. Seneca proinde recte monet, cum ait: Nemo confidat nimium secundis,

Sed homines (proh dolor) dum fruuntur fœlici & prospero rerum successu,cæcutiunt: & non cogitant vicissitudinem rerum humanarum. Id quod sapiens poeta conqueritur,cum ait:

Nescia mens hominum fati sortisque futuræ
Et seruare modum rebus sublata secundis.

Quintus gradus miseriæ humanæ est,conscientia sceleris, quæ multos cogit vt sibi ipsis violenta manu mortem consciscant.Nullus maior est dolor (ait Ambrosius) quam is qui peccati mucrone vulnerat conscientiam, neque vllum grauius est onus,quam peccatorum sarcina, & pondus flagitiorum.Hæc conscientia vere iudicium Dei est, hominũ mentibus impressum,& de bene factis,& de male factis, vt sint inexcusabiles,ad *Rom.2.* Seneca ait: Nihil prodest inclusam habere conscientiam,patemus Deo,nullus mendacio, nullus dissimulationi locus est. Quanta autem vis sit conscientiæ,Bernardus ostendit,cum ait:Mala conscientia, delictorum nostrorum ipsatestis est,ipsa iudex,ipsa tortor, ipsa carcer, ipsa accusat, ipsa iudicat,ipsa punit,ipsa dãnat.

Sextus gradus miseriæ humanæ est mors ipsa cum desperatione coniuncta,in omnibus iis qui ante mortem non cõuertuntur.Siquidem desperatio est vltimum malorum huius vitæ, cui nullum superest remedium. Vnde quidam ait: Desperatio est animæ euersio,& ad mortem æternam sine remedio deductio.Et alius: Perpetrare flagitium,mors est animæ,sed desperare est in infernum descendere.Porro, vt apparitores seu præcursores desperationis in hac vita sunt: Securitas carnis,Negligentia,ἀναλγησία, reproba mens vniuersalis Iniustitia,& profundus conscientiæ Somnus: Ita in morte consiliarij eiusdem sunt,Conscientia scelerum,Obliuio misericordiæ Dei,Metus iudicij diuini,deseri a Deo, & tradi Satanæ. Porro qui desperat, in diuinam maiestatem horrende peccat,vt qui neget Dei misericordiã,potentiam, sapientiam,& iustitiam,quæ sunt in Deo infinitæ. Deinde peccat in hoc grauissime cumCaino, putans suum peccatũ superare gratiam,contra Paulum,qui ait:Gratia superat peccatum.

Septimus gradus miseriæ humanæ & postremus in quo sistitur,est status damnatorum.Hic status nulli vicissitudini aut permutationi est obnoxius. Nam post mortem & post

iudicium

iudicium extremum, ſuccedit miſeriæ huius vitæ, triſtiſſima καταστροφή, videlicet ſempiternum opprobrium, perpetuus cruciatus in anima, in corpore, in conſcientia: ſocietas cum immundis ſpiritibus in obſcuris flammis, & tenebris exterioribus, extra omnem lucem Dei. De opprobrio loquitur Daniel cum ait *c.12.* Alij, ſcilicet, impij, id eſt, non ad Deum conuerſi per fidem in Ieſum Chriſtum, euigilabunt ad opprobrium & abominationem ſempiternam. De cruciatu perpetuo & ſocietate cum impuris ſpiritibus, loquitur Dominus, *Matth.25.* proponens ſententiam iudiciariam extremi iudicij: Diſcedite, inquit, a me maledicti in ignem æternum, qui paratus eſt Diabolo & angelis eius. De cruciatu conſcientiæ intelligo Eſaiam cum ait: Vermis eorum non morietur. *c.66.*

Neque eſt quod puluis & cinis hic obganniat & dicat iniuſtum eſſe, vt æternis pœnis puniantur, quorum peccata tempore finiuntur. Reſpondeo. Quanto maior fuerit is qui offenditur, tanto culpa maior erit. Iam autem cum Deus qui offenditur ſit infinitus, iuſtum eſt, vt qui offendit, aut infinitis pœnis puniatur, aut infiniti prætij fiat compenſatio.

Etſi autem in hanc tantam miſeriam totum humanum genus coniectum eſt propter peccatum, tamen Eccleſia Dei ſola ex his miſeriis eluctatur. Nam vt peccatum ipſius, quod cauſa eſt harũ miſeriarum, expiatum eſt morte Chriſti: Ita ſpiritus ſanctus conſolator, in cruce adeſt, & mors corporis fit domeſticis fidei aditus ad æternam fœlicitatem, per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum.

Hęc volebam hoc loco adiicere, de miſeria humana, vt inde æſtimemus, quam horrendum malum ſit peccatum coram Deo: quam magna ſit ira Dei in peccatores, & rurſus quam immenſa ſit miſericordia Dei, quantumque ſit beneficium mediatoris, cuius merito ab omni miſeria liberabimur, modo viua fiducia in illum recubuerimus.

TERTIA PARS.

8. ***Recedite a me omnes qui operamini iniquitatem. Quoniam audiuit Iehouah vocem fletus mei.***

HActenus Dauid quaſi fulmine quodã iuſtæ iræ Dei proſtratus iacuit, iam impetrata peccatorum venia reuiuiſcit. Vt ergo ſuperior pars Pſalmi,

9. *Audiuit Iehouah deprecationem meam, Jehouah orationem meam suscepit.* mortificationem Dauidis continet ita hęc posterior viuificationem, quibus partibus salutaris pœnitentia sanctorum absoluitur. Quarum prior Contritionis nomine exprimi solet, posterior fidei lętitia est & consolatio, cui necessario cohęret, noua obedientia.

Recedite, inquit, *omnes a me qui operamini iniquitatem*. Apostrophe est ad hostes Dauidis, qui mussitabant Dauidem abiectum esse a Deo propter sua scelera, quemadmodum Saul abiectus fuit. Contra hos suos hostes gloriatur Dauid significans se a Deo non reiectum esse, sed suas preces esse exauditas a Domino. Ratio gloriationis Dauidis a fauore Dei se exaudientis & in gratiam recipientis sumpta, ter ponitur. Vnde colligere licet quantū consolationis perceperit Dauid inter precādum. Nos suo facto docens, quod vere exaudiatur quisquis ex fide Dominum inuocauerit Porro cum Dauid hic dicit, *Recedite a me omnes qui operamini iniquitatem*, duo docet: Primum quod quicunque vere resipiscit & Deum timet, seiungit se a cœtu malignantium, non colludat cum impiis, nec quicquam in eorum gratiam faciat. Deinde quod sit discrimen inter Ecclesiam Hypocritarum, & vere piorum: Illi quidem vafre & subdole omnia agunt, vt qui sunt iniquitatis operarii. Hi vero agnoscunt sua errata, confugiunt ad misericordiam, precātur veniam, ac omnem iniquitatem oderunt.

QVARTA PARS.

10. *Erubescant & conturbentur valde omnes inimici mei: conuertantur & erubescant valde velociter.* GRatulatio triūphantis Dauidis est de suis hostibus, & insultatio hostium, qui sua spe frustrati, vident exultantem, quem oppressum & perditum optabant. Sic impii sua spe sæpe frustrantur, & pii qui videbantur oppressi & perditi, eriguntur & animum recipiunt. Hos Deo ex misericordia liberante, illos iusto suo iudicio confundente. Simus ergo patientes sub cruce, & expectemus in timore Dei, liberationem,

nem, ab eo qui fallere nequit. Porro ambiguum eſt, an hęc Dauidis oratio *Erubeſcant & conturbentur &c.* ſit imprecantis, an intercedentis. Si imprecantis; ſciuit Dauid per ſpiritum ſanctum hoſtes ſuos eſſe inſanabiles. Si intercedentis: orat pro inimicis ſuis, vt pudore ſuffuſi, reſipiſcant & ſanentur: Nos erudiens ſuo facto, vt ſimiliter faciamus. Vide quæ ſupra notauimus in verſum antepenultimum quinti Pſalmi.

Vſus Pſalmi ſexti.

Vſus huius Pſalmi eſt, vt in omni anguſtia noſtra, animi & corporis, & externa, ſiue ſit a noſtris, ſiue ab alienis, ad ſolum Deum confugiamus in vera pœnitentia, & cum propoſito emendationis: Et non deſinamus ex fide clamare, donec reſponſum per Spiritum ſanctum, in cordibus noſtris acceperimus.

PSALMVS SEPTIMVS.

Summa Pſalmi Septimi.

Titulus huius Pſalmi, videlicet, Ignorantia Dauidis, quam cantauerit Domino propter verba Chus filii Iemini, argumētum & ſummam Pſalmi indicat. Ignorantia, id eſt, apologia, per Metalepſin. Tranſſumitur enim vocabulum hoc modo ſeu his gradibus. Ignorans factum, non eſt author facti: qui non eſt author facti, innocens eſt: qui eſt innocens, iure a ſe culpam remouet ſeque defēdit. Ignorātia ergo hoc loco, pro remotione culpæ & defenſione ſuæ innocentiæ, quæ ἀπολογία *Græce dicta eſt, per Metalepſin ponitur. Verecunde autem & ſignificanter Ignorantiæ vocabulo vtitur, quaſi dicat, non agnoſco crimina mihi*

a calumniatoribus obiecta. Sed non est prætereundum, quod nonnulli præsertim Rabbini, aliter primam vocem, huius tituli, videlicet Siggaion interpretentur: putant enim Siggaion melodiæ speciem esse, & hic poni pro Psalmo, vt septuaginta interpretes vertũt. Alij Siggaiõ instrumentũ Musicũ esse volunt: Alij initium odæ, ad cuius melodiam hic Psalmus sit decantatus. Sed istis vt incertis & inutilibus omissis, retineamus propriam significationem quam posuimus, quam & ipse Hieronymus retinet, vertit enim Siggaion David pro ignoratione Dauid.

Per filium Iemini, alij intelligunt Saulem, cuius tritauus fuit Iemini Beniaminita, quem Chus, id est, Æthiopem vocat, per ἀντονομασίαν, eo quod atris fuerit moribus, quos non magis mutaret, quam cutem Æthiops. Alij per Chus filium Iemini intelligunt Semei, qui (vt est 2. Samuelis 16.) cum Dauid iam sexagenarius fugeret Absolonem filium, egreßus maledicebat Dauidi, & coniecit lapides in ipsum, vsus hoc Sarcasmo acerbißimo. Egredere, egredere vir sanguinum, & vir Belial, reddidit tibi Dominus vniuersum sanguinem domus Saulis, quoniam inuasisti regnum eius: Et dedit Dominus regnum in manus Absolonis filij tui, & ecce nunc hæres in calamitate tua, quia vir sanguinum es. Quoniam autem cum his Semei verbis congruunt verba huius Psalmi, sequor eorum sententiam, qui per Chus filium Iemini intelligunt Semei, qui de familia Saulis fuisse scribitur. Etsi parum refert siue de Saule, & eius aulicis, siue de Semei & Absolone

ne hunc Psalmum intelligamus: Satis est enim genus tenere, videlicet, quod Dauid in exilio constitutus, iuxta sensum huius Psalmi precatus sit, & se purgauerit de obiectis calumniis eorum, qui ipsum affectasse regnum per Tyrannidem mentiebantur. Summa proinde Psalmi est precatio, qua Dauid petit se a Deo defendi aduersus calumniatores & Tyrannos, qui se iniuste persequebantur. Et quoniam Dauid fuit typus Christi & Ecclesiæ: Ecclesia hunc Psalmum canere debet, contra calumnias & tyrannidem hostium suorum.

Ordo & dispositio Psalmi septimi.

Etsi hic Psalmus vnum scopum habet, videlicet petitionem liberationis ab hostibus, tamen commode possumus eum, vt ipsius vsus magis conspiciantur, in quinque partes distribuere, quæ sunt.

Prima est summa totius Psalmi, videlicet petitio liberationis ab hostibus suis, & continetur primo & secundo versu.

Secunda quæ absoluitur tertio, quarto & quinto versu, apologia est, qua remouet a se obiecta crimina.

Tertia quæ comprehenditur sexto, septimo, octauo & nono versu, oratio est, qua petit oppressionem hostium suorum, vt oppressis hostibus tranquillior sit Ecclesiæ status.

Quarta consolatio est inter orandum concepta de auxilio aduersus hostes suos, quos oppressum iri, spiritu prophetico præuidit, & hæc pars absol-

uitur 10.11.12.13,14.15.& 16.versibus.

Quinta & postrema pars, videlicet gratiarum actio, postremo versu continetur.

Hinc patet quod hic Psalmus, partim sit petitorius, partim Apologeticus, partim imprecatorius, partim consolatorius, partim eucharisticus. Verum si scopum spectes εὐκτικός est.

EXEGESIS PSALMI SEPTIMI CVM INDICATIONE doctrinarum.

PRIMA PARS.

IEhouah Deus meus in te speraui, serua me ab omnibus persequētibus me, & eripe me.

2. *Ne forte rapiat vt Leo animam meam, laceret, & non sit qui eruat.*

HOc Psalmi exordium, eius sũmã continet, quę est oratio generalis, qua Dauid petit se defendi a Deo, aduersus hostes suos, ne ab illis opprimatur.

Compellatio & professio fidei, *Iehouah Deus meus in te speraui* (præteritũ pro pręsenti posuit) efficacissimũ argumẽtũ cõtinet, quod ex hoc fundamẽto fluit, Deus & vult & potest, & solet in se sperãtes & se inuocantes iuuare, iuxta suas promissiones. Hoc fundamentum cum sit immotum & constans, Dauid super eo exauditionis fiduciam extruit.

Eodẽ modo Ecclesia, & quilibet in Ecclesia intuens rabiẽ hostiũ suorũ, nitatur hoc solido fundamẽto, & dicat ex fide. *Iehouah Deus meus in te spero, serua me obsecro ab hostibus meis.* Tutissima proinde ac vnica anchora salutis est, firma fiducia promissionum diuinarum, ex qua manat vera & seria inuocatio Dei. Quam autem variis modis Deus soleat exaudire inuocantes aliquoties supra dictum est. Porro

hostium

hostium suorum immanitatem Dauid similitudine exprimit cum ait. *Ne forte rapiat, vt leo* &c. Vt enim leo, animalium ferocissimus, oculis & rugitu terrens, reliqua animantia famelicus persequitur, rapit, lacerat, ac deuorat ea, Sic Absolon filius meus cum suis confœderatis, me persequitur, vt rapiat, laceret, & me penitus perdat. An non hodie sunt tales Ecclesiæ hostes, late per orbem grassantes?

SECVNDA PARS.

3. *Iehouah Deus meus si feci istud, Si est iniquitas in manibus meis.*

4. *Si reddidi pacifico meo malum, & spoliaui aduersarium meum sine causa.*

5. *Persequatur inimicus animam meam, & apprehendat & conculcet in terram vitam meã, & gloriam meam in puluere habitare faciat. Sela*

Apologia est, qua se purgat Dauid aduersus calumnias Semei, qui Dauidem accusabat, affectati regni, violati fœderis, & oppressionis innocentum. Hæc enim tria crimina obiecit Dauidi calumniator Semei, quæ ordine a se remouet Dauid. De primo dicit, *Si feci istud*. si est iniquitas in manibus meis, hoc est, si affectaui regnum Saulis, aut vllo facto inique aduersus illum egi. Loquitur autem Dauid non de toto genere, sed de certa specie iniquitatis, videlicet quod dicebatur inique egisse aduersus Saulem.

De Secundo ait: *Si reddidi pacifico meo malum*, id est, Si violaui fœdus cum Saule rege & socero meo initum. Dauid enim seruantissimus fœderis initi cum Saule fuit, quia timebat Deum. Saul vero perfidissime sæpe rupit fœdus, abiecerat enim timorem Dei. De tertio.

Si spoliaui aduersarium meum sine causa, id est, si quem oppressi innoxium. Si (inquam) horum criminum reus sum, quemadmodum mihi Semei obiicit, o tu Iehouah mi Deus, siue vt inimicus meus Absolon me prorsus perdat, & gloriam meam perpetua obliuione obruat. Atque ita Dauid imprecatur sibi extrema, si obiectorum criminum reus sit. Porro Dauidis gloria duplex erat. *Vna* quæ

illi communis erat cum tota Ecclesia, quæ adoptionis nomine in scripturis significatur. *Altera* ex prærogatiua vocationis, & peculiarium donorum Dei erat, videlicet, quod fuerit rex a Deo constitutus, quod multa præclare gesserat, quod habuerat promissionem de suo semine nasciturum Messiam.

De Calumnia.

Porro hic locus postulat, vt aliquid de calũnia dicamus, vt admoniti caueamus a calumniandi studio, & amemus veritatem & cãdorem, quemadmodũ eos decet, qui Christo omnis calumniæ hosti nomina dederunt. Dicamus ergo: *Primum* quid sit calumnia, & quotuplex. Deinde quantum malũ sit, quæque sit eius iustissima pœna. Tum quid faciendum piis, qui calumniis grauantur.

Calumnia in genere est quodlibet dictum aut factum iniustum, quo aliquis læditur, & nomen eius iniuste deformatur apud homines, siue in iudicio hoc fiat, siue extra iudicium. Vt autem Calumnia ex superbia & inuidia nascitur, ita scopum habet, vt is qui patitur calumniam opprimatur: Et calumniator ipse crescat, & in honore habeatur. Hæc Calumnia eo grauior est, quod non solum falsa componit, verum etiam quæ bene facta sunt & dicta peruertit & deformat, plane diabolico more.

Est autem duplex Calumnia, aperta vna, altera occulta.

Apertam voco quæ fit præsente & audiente ipso cui calumnia struitur. Hæc ideo minus periculosa est, quia respondere potest, & se defendere, qui calumniis petitur. Hoc Calumniæ genus, etsi in tota vita, vt fera bestia grassatur, tamẽ in foro vsitatius est. Nam & a Reo, & ab Actore, & a Iudice sæpissime committitur. A Reo, quando obiectam culpã, qua tenetur reus, subdole, vel innocentiæ larua tegit, vel aliqua techna eludit. Ab Actore tripliciter, videlicet cũ Actor, vel ficte accusat, vel proditor suæ causæ fit, & vera crimina cœlat, vel tergiuersatur & detrectat accusationem. A Iudice, quando vel minus callida & malitiosa iuris interpretatione causam peruertit, vel differt sententiam in fraudem rei, vel legum diuersitate ludit. Sed quid dico? Calumnia vias ad fraudem infinitas quærit. Etsi autem hi

hi omnes, hoc eſt, Reus, Actor, & Iudex, grauiſſime peccant, & coram tribunali Dei Homicidii crimine tenentur, vt taceam æternas pœnas: tamen omnium maxime peccat Iudex, qui cum in loco Dei ſedeat, vt ſententiam dicat Dei nomine, Deum, quantum in ſe eſt, iniuſtum iudicem facit. Quod profecto impune ſe facturum, non eſt quod ſibi perſuadeat, etiamſi ad tempus apud ſe rideat calumnia oppreſſum, & ſibi blandiatur tanquam re bene geſta, cum tamen in grauiſſimum Dei iudicium incurrit. Ita enim ſcriptum eſt, qui iuſtificat impium & condemnat iuſtum, vterque eſt abominatio coram Domino. Nos igitur qui Chriſtiani eſſe & audire volumus, audiamus Magiſtrum noſtrum Chriſtum dicentem *Iohan.* 7. Nolite iudicare ſecundum ſpeciem, ſed iuſtum iudicium iudicate, id eſt, non tantum externam operis ſpeciem ſpectate, ſed veras cauſas conſiderate, & iuſte ponderate. Nolite bonum factum malum dicere. Nolite factum ambiguum, in partem deteriorē interpretari. Nolite leue erratum maleuolentia exaggerare. Denique nolite vllo modo iudiciū Dei peruertere. Cū his nō pugnat moderata vituperatio, quæ fit ſanādi cauſa, aut aliorū admonendorū gratia. Nā hæc vt a bona cauſa proficiſcitur, ita tendit in bonū finē, id eſt, in ſalutem eius qui arguitur, & vt alii cautiores fiant. Nā vt Auguſtinus ait: Non omnis qui parcit amicus eſt. Non omnis qui verberat inimicus. Quia qui Phreneticū ligat, & lethargicū excitat, ambobus moleſtus eſt, ambos tamen ſanat. Quamdiu ægri ſunt, indignātur, ſed ambo ſanati gratulantur: Et Solomon ait, Melior eſt manifeſta increpatio, quam amor abſcōditus, *Prou.* 17. Item. Fidelia ſunt vulnera diligentis *ibid.*

Occulta calumnia eſt, quam Lucianus in hunc modum definit. διαβολή ἐστι κατηγορία τὶς ἐξ ἐρημίας γιγνομένη, τὸν κατηγορούμενον λεληθυῖα ἐκ τοῦ μονομεροῦς πεπιστευμένη. hoc eſt, Calumnia eſt accuſatio quædam, ſecreto facta, latens accuſatum, & contradicente (altera non comparente) nemine, propter vnius partis affirmationem credita. Hæc definitio, vt a Luciano declaratur, repræhendi non poteſt. Verum quia ſæpe fit, vt abſens aliquis accuſetur bono animo, vt periculum certum caueatur, vt ſi accuſem aliquem abſentem ebrietatis aut ſcortationis, coram amico, vt ipſius ſocietatem fugiat, ne ex conſortio ipſius polluatur, Dabo ple-

niorem definitionem calumniæ in hunc modum.

Occulta calumnia est, cũ criminatio mendax absentis, tũ peruersa dictorum factorumque ipsius interpretatio, ex inuidia quidem, ambitione & suspicione nata, tendens vero in infamiam eius qui traducitur. Hæc definitio clarissime discernit inter accusationem secretam, quæ fit bono animo, vt periculum caueatur: Et malignam criminationem, quæ proprie calumnia dicitur.

Concurrunt autem in quauis calumnia, tres ad minimũ personæ, videlicet, delator, falso accusatus seu absens, & is qui delationi aurem præbet credulam. Medius innocens est, extremi iniusti & scelerati sunt. Vt enim qui credit calumniæ, iniuste facit, quia absque dubio vult, quod libenter audit, vt Cæsar ait: quod volumus libenter credimus. Ita calumniator, suspicax, ambitiosus, iniustus & inuidus est. Ex quo fit vt eius, cui inuidet quemque putat suis obesse commodis, famam deformare studeat, idque nunc inique, nunc astute, nunc simulate.

Inique dum reuelat errata ipsius secreta, dum fingit mala quæ non sunt ab eo commissa, dum scribit aut spargit libellos famosos.

Astute quando silet interrogatus de ipsius vita & recte factis, vt silentio saltem traducat, quando negat quæ vere ab aliis in ipsius laudem referuntur, quando laudat ipse cum insidiosa exceptione.

Simulate quoties fingit se dolere vicem illius, quem traducit: quoties exaggerat errata leuiora: quoties ambigua in malam partem interpretatur: quoties laudat alios eiusdem ordinis, vt eum solum quem odit, calumniis opprimat. Sed quid pergo modos calumniarum enumerare, cum sint innumeri? Calumniator siquidem, cui aliena vita laudata tormentum est, instructus fraude, mendacio, periurio, obtestatione, impudentia, & mille versutiis instar Prothei, in mille formas se vertit, vsque adeo, vt cum nihil etiam in vita dictis aut factis taxare queat, mentem tamen sibi ignotam vellicet, quasi per hypocrisin, & in sincera mente omnia fiant. Si pauper es, vilem & abiectum: Si diues es, ambitiosum: Si, eloquens es, rabulam: Si taciturnus, piscem: Si ieiunas hypocritam: Si comedis, lurconem: Si sedulo

officium

officium facis, ostentatorem & popularis auræ cupidum: Si vel in minimo ab eo in relligione discentis, hæreticum, schismaticum, impium, & blasphemũ te criminatur. Atque ita Calumniator plane ingenium serpentum refert. Vt enim serpentes dulcia comesta in venenum vertunt: ita Calumniator quæ laude digna sunt in vituperium & repræhensionem rapit. Hoc Calumniæ genus de quo modo agimus, potissimum in Magnatum aulis, non quidem omnium peræque, sed impiorum maxime dominatur. Pii enim principes, quia norunt se esse custodes vtriusque tabulæ, quia delectãtur bonis, & execrantur malos, quia amant legum amantes, & oderunt quos aduersus leges nequiter contumaces vident. Calũniatores non solum tanquam vtriusque tabulæ impudentes contemptores: sed etiam veluti rabiosos canes, vt qui & habitu & morsu noceant, auersantur. Imitantur enim Magnates timentes Deum, sanctissimum regem Dauidem, speculũ omnium piorum principum: qui *Psalmo* 101. suam de Calumniatoribus sententiam omnibus gubernatoribus commendat, dicens: Detrahentem secreto proximo suo, hunc perdam. Expertus enim erat Dauid, Calumniam, quandam Diaboli architecturam esse. Sciuit nihil malo Calumniæ, nec in Politia, nec in Ecclesia, nec in Oeconomia, nocentius & pestilentius esse. Hoc enim familiæ euertũtur, regna vastãtur, Ecclesia deformatur. Breuiter. Omnia susque deq; feruntur.

Cur autem potissimum Calumnia in aulis Magnatum dominetur, ratio est: Quia illic locus est adulatoribus, qui sũt Calumniarum miri artifices. Ideo Menãder poeta Comicus, primum inter homines malos locum tribuit Adulatori, secundum Calumniatori, tertium Veteratori. Adulator enim Sycophantam seu Calumniatorem vrget, vt suum faciat officium, & in eo non segnescat, vt Medius ille Alexandri adulator dicere solebat. Calũniare audacter, semper aliquid hæret.

Vtitur autem Calumniator aulicus, hoc potissimum artificio. Primum obseruat quo se Domini sui voluntas inclinet, cuinam sit aliquo modo offensus. Deinde hũc diligenter obseruat, & quicquid agit attendit. Tum omnia ad Dominum deferens, bona tacet & merita, ambigua in malam partem rapit. Et multa insuper mentitur: non sine singulari grauitatis & pietatis prætextu, & obseruantiæ erga suum Dominum studio. At si parum successerit primus co-

natus,nō obliuiſcitur prçcepti magiſtri ſui Medii. Calumniare audacter,ſemper aliquid hæret. Hoc artificio multi in aulis Principum, præſertim impiorum,creſcunt, & multi opprimuntur. Neque enim pii principes ita obſeruare ſuas aulas poſſunt, quin iſtæ vulpeculæ, tectæ exuuiis ouium, aliquando in eas irrumpant,ac bonos vulpinis fraudibus lædāt.

Porro vterque, videlicet Adulator & Calumniator inſtigat Veteratorem, in aſtutiis & fraudibus ex veteri & longa conſuetudine exercitatiſſimum,atque ideo idoneum, ad inquirenda noua aucupia,ad immodicas expilationes excogitandas,ad noua grauamina, publicæ vtilitatis prætextu, ſubditis imponenda. Hunc Paulus ad *Roman*.I. εὑρετὴν κακῶν appellat. Sed quid ſi vnus aliquis has tres perſonas ſuſtineat? profecto is ter maximus ſalutaretur, cui triplicem mercedem deberi ſtatuo: hoc eſt, triplex ſuſpendium. Sed aſcribamus verſus Menandri.

ὁ βίος μάλιστα τοῖς πονηροῖς ἥδεται
πρώτιστει τε ὁ κόλαξ, ἄριστα πάντων,
δεύτερος ὁ συκοφάντης, ὁ κακοήθης τρίτατος.

Hoc eſt.

Hæc vita valde delectatur improbis,
Adulatoris vita iocundiſsima eſt,
Huic proximo Calumniator eſt loco,
Sibi veterator tertium locum petit.

Diximus quid ſit Calumnia occulta, quam quidem ita vocamus,non quia occulta maneat,ſed quia occulte fiat. Nunc quod ſecundo loco propoſuimus breuiter expediemus,videlicet,quantum malum ſit Calumnia.

Triplex itaque malum eſt in Calumnia.

Primum,calumniantis.*Secundum*,creduli auditoris (vtrunque culpæ eſt) *Tertium*,calumniam patientis (quod eſt malū diuerſum genere a prioribus: non eſt enim malum culpæ, ſed damni) De his tribus malis, quæ ſemper cum Calumnia coniuncta ſunt,Herodotus in hanc ſententiam loquitur. Calumnia magnopere fugiēda eſt,in qua quidem duo ſunt, qui vnum iniuria damnoque afficiunt. Qui enim Calumniam alteri ſtruit,illum profecto ſcelerate lædit, quem a tergo & non præſentem vituperat. Qui auſcultat,itidem illum lædit, quia delectatur inclementibus dictis in abſentem, ignarus veritatis. Ita in vnius miſeri & innocentis perniciem duplex

conſentit,

consentit,& quasi coniurat improbitas. Cum his congruit Bernardi dictum. Nunquid non (ait) vipera est lingua detractoris? nunquid non lancea? imo acutissima, quæ tres simul occidit? Et non solum tres, sed multos: vbi multis detrahitur, vel vbi multi sunt auditores. Et non solum corpora, sed quod pretiosius est, famam & animam vulnerat. Quidam enormitatem huius mali exaggerans ait: Saturatur carnibus humanis, qui delectatur morsibus vitæ alienæ. Non ergo immerito Dauid noster, flammis, sagittis, gladiis comparat Calumniatoris linguam, *Psalm.* 57. Menander de Calumniatore quodam ait, ὁ συκοφάντης ἐστὶν ἐν πόλει λύκος. De eo vero qui audit Calumniam, creditque Calumniatori:

> Ὅστις δὲ διαβολαῖσι πείθεται τάχει,
> ἤτοι πονηρὸς αὐτός ἐστι τοὺς τρόπους,
> ἢ παντάπασιν παιδαρίου γνώμην ἔχει.

Hoc est:

> *Qui Calumniis statim fidem habet,*
> *Aut malis is est præditus moribus,*
> *Aut animum prorsus puerilem habet.*

Porro quoniam Paulus ait: Non solum qui faciunt mala, sed etiam qui consentiunt facientibus digni sunt morte: (Vnde Bernardus recte infert: Pari reatu detrahentes & audientes tenentur) colligamus a scripturis, quãtum scelus est vtrunque, Calumniari scilicet, & credere Calumniis, hoc est, consentire Calumniatoribus.

Primum ergo Calumniator & Auditor credulus, Deo se opponit, dum eius legem contumaciter violat, videlicet, Dilige proximum tuum sicut teipsum. *Leuit.* 19. Non facies Calumniam proximo tuo. *Esaiæ* 54. Recede procul a Calumnia.

Secundo. Vterque legem æternam, quæ naturæ dicitur, pedibus conculcat, quæ iubet, vt quilibet, quod sibi vult fieri, faciat alteri. Et, quod sibi non vult fieri, non faciat alteri.

Tertio. Vterque leges ciuiles contumaciter contemnit. Contra enim leges turbator est humanæ societatis, sine cuius incolumitate vita humana peracerba est.

Quarto. Vterque opificio Dei, in Dei contumeliam abutitur. Calumniator quidem lingua, quæ ipsi data est, vt ea Deum glorificet, & veritatem dicat, Auditor vero credulus

auribus, quas a Deo habet, vt pia & honesta audiat.

Quinto. Vterque scandalo & exemplo nocet, Quo enim maior est, qui calumniatur, alterum, eo plures offendit, & ad imitationem inuitat. Idem iudica de credulo auditore.

Sexto. Vterque se seiungunt a societate Sanctorum, & ab Ecclesia Dei se excludunt. *Ps.* 15.

Septimo. Vterque adiungit se societati Diabolorum & prophanorum hominum, vt qui re & nomine communicent cum Diabolo. Vtrique enim communi appellatione Diaboli dicuntur.

Porro ex culpæ enormitate, facile erit de pœna calumniæ statuere, de qua videamus, PRIMVM in genere, DEINDE in Specie.

DE GENERE pœnæ Calumniæ, teneantur hæc dicta.

Herodotus ait,

Τῶν μεγάλων ἀδικημάτων μεγάλαι εἰσὶ
Καὶ τιμωρίαι παρὰ τῶν Θεῶν. Hoc est:
Deus magna scelera magnis pœnis punit.

Et Homerus Iliad. κ.

Ὁπποῖόν κ' εἴπησθα ἔπος, τοῖόν κ' ἐπακούσαις.

Hoc est. *Quale verbum dixeris, tale & audies.*

Hesiodus.

Εἰ δὲ κακὸν εἴποις τάχα κ' αὐτὸς μεῖζον ἀκούσαις. hoc est:
Quod si malum dixeris, & ipse maius forte malum audies.

Cuiusmodi multa dicta in Historiis & Poëmatis cum verbo Dei congruentia inuenies. Syracides *cap.* 21. Obtrectator polluit animam suam, & vicissim afficietur ignominia. Dominus *Matth* 7. Qua mensi fueritis mensura, eadem & reddetur vobis.

DE SPECIE intelligatur dictum Sapientis: Per quæ quis peccat, per eadem punietur. Hoc Plautus intelligens, de pœna vtriusque, id est, Calumniatoris & auditoris creduli, festiue admodum in hunc modum dicit:

Homines qui gestant, quique auscultant crimina,
Si meo arbitratu liceat, omnes pendeant,
Gestatores linguis, auditores auribus.

Leges Ciuiles alias exilio, alias talionis pœna Calumniæ reos puniunt. Canones infamia & excommunicatione. Infamia quidem, quia nihil iustius est, quam vt is qui infamem alium reddidit, ipse infamis fiat. Excommunicatione

vero

vero quia indignus societate piorum est, qui vinculum societatis sacrilege rupit.

Gradus spiritualis pœnæ plures sunt, videlicet. Amissio fidei: Vastatio conscientiæ, Excæcatio, Reproba mens, Induratio, quæ mala tandem sequitur, in agone quidem mortis desperatio, post mortem vero sempiternum opprobrium excipiet, *Psalm.* 69. Deleantur de libro viuentium, & cum iustis non scribantur. Huc aliquot exempla de pœnis corporalibus adiiciamus.

Rex Macedoniæ Philippus, pater Alexandri Magni, misit militem quendam, alicuius negotij expediendi caussa. Hic cum per mare esset profecturus, naufragium fecit, & periclitatus de vita, clamat, auxilium implorans. Hunc Rusticus quidam non procul a mari habitans, audit clamantem, & suppliciter petentem auxilium, ne a fluctibus abriperetur: accurrit periclitantem in cimbam suam receptum liberat, exanimem ducit in villam suam, recreat ad focum: Breuiter omnibus officiis fouet, donec animum viresque recipiat. Tandem miles exacto triduo, receptis viribus, recta se ad Philippum confert, narrat pericula, exponit suam diligentiam, & multos labores multorum annorum recitat. (nulla interea mentione facta sui liberatoris) Philippus, cui miles iste admodum charus erat, iussit vt peteret aliquid nominatim quod liberum esset. Hic miles immemor beneficij accepti, prædium sui benefactoris petit, mentiens illum mortuum esse. Et facile impetrat a liberalissimo Rege. Confectis igitur literis donationis, recta se confert miles ad prædium Rustici, ostendit ei literas Regiæ donationis, iubetque vt Rusticus statim emigret, sibique prædium relinquat. Rusticus expulsus bonis tristis accedit ad Regem, commemorat sua beneficia erga militem, quomodo videlicet illum liberauerit a naufragio, quomodo fouerit, donec vires reciperet. Philippus igitur cognita Calumniatoris ingratitudine, iussit quidem reddi rustico prædium, militem vero in vincula coniici. Cui postea cum ignominia exauthorato, stigmata inuri mandat, ac fronti eius inscribi hæc verba: *Hospes ingratus.*

In Historia Hester scriptum est de Aman hoste Iudæorum: qui propterea quod Mardochæus non flexis genibus adoraret ipsum Ethnico more, per calumniã impetrauerat

edictum, de vniuersa gente Iudaica delenda: Falso criminatus eum mandata Regis Asueri contumaciter violasse. Postquam autem regem Asuerum flexisset coniunx Ester, & patefacta esset Calumnia Aman, mandauit Rex Calumniatorem Aman strangulari, suspẽsum de eodem patibulo, quod ille Mardochæo præparauerat, ac domum & possessiones Aman, ipsi Mardochæo attribuit. *Danielis* 13. recitatur historia, de calumniis duorum seniorum de populo Israel, tempore captiuitatis Babylonicæ. Hi cum frustra insidiati essent pudicitiæ Susannæ, fœminæ pulcerrimæ & corpore & animo, confugiunt ad calumnias, vt ipsam opprimant. Cum ergo isti nebulones, viderent se nihil posse efficere apud sanctissimam matronam, vel blanditiis vel minis, eam sistunt coram iudicibus, & mentiuntur se eam deprehendisse in horto concũbentem cum quodam iuuene. Tametsi autem illa factum constanter negat, & suam innocentiam coram Deo testatur, tamen quia illi qui accusabant, fuerunt seniores, quorum magna erat authoritas apud populum, facile persuadent populo, vt nocentem credat, quæ innocens erat, & tanquam adulteram iuxta legem lapidibus obruat. Cum autem Daniel adhuc puer, videret innocentem trahi ad supplicia, alta voce in media turba clamat: Mundus ego sum a sanguine huius mulieris. Hac voce audita reuersi sunt vt causa denuo examinaretur: Examinati ergo senes a puero deprehensi sunt rei. Nam cum eorum testimonia non conuenirent, altero dicente sub lentisco, altero sub pinu se vidisse Susannam cum iuuene concumbentem, liberata est, atque innocens pronunciata: Sed Calumniatores ipsi talionis pœna sunt puniti, id est, lapidibus obruti.

Tres socij Danielis, vt est *Daniel*. 3. accusantur quod statuam regis Nabucadnezar nollent adorare, & à calumniatoribus, in ardentem fornacem coniiciuntur, ex mandato regio. Sed quid fit? flamma parcit innocentibus, & absumit calumniatores. Atque ita talionis pœna & illi puniti sunt, iuxta illud Lucilli:

ὅστ' ἄλλῳ κακὰ τεύχει, ἑῷ κακὸν ἥπατι τεύχει.

Daniel. 6. recitatur illustre exemplum punitæ calumniæ. Daniel enim cum in summum locum apud Darium regem euectus esset, calumniis satraparum petitur, præclara siquidem facta, & res cum laude gestæ Danielis, magnã satrapa-

rum

rum inuidiam,& graues calumnias aduersus eum concitarunt,qui cum nihil repræhẽsione dignũ in ipsius vita & gubernatione inuenire possent,insidias doctrinæ de vera agnitione & inuocatione Dei,quam Daniel profitebatur collocarunt,& tandem calumniis efficiunt apud regem , vt Daniel leonibus obiiceretur : tanquam violator edicti regij. Sed quid fit ? Leones parcunt Danieli , innocens e spelunca leonum educitur,non sine maximo regis gaudio. Satrapæ autem calumniatores cum suis liberis & vxoribus,leonibus deuorandi obiiciuntur. Atque ita hi quoque talionis pœna multati sunt.Et verum esse dictum ostendunt:Malum consilium consultori pessimum.Hac occasione effectum est, vt verbum Dei,Persis,Medis,Assyriis, & Chaldæis sit annunciatum. Nam rex Darius decretum fecit & publicauit , vt omnes in suis regnis colerent Deum Danielis , vt qui solus sit viuus & æternus Deus , cuius regnum non dissipabitur. Hic iuxta cogitemus,quomodo optimus & sapientissimus Deus,vtatur sæpe malitia hominum,ad suam gloriam promouendam.

Quantum autem sustineat onus,& quam graue , qui iniuste calumniis proscinditur , nemo melius scire potest, quàm qui id sit expertus. Is enim in seipso sentit, quam sit triste malum,& acerbum vulnus Calumniæ.Solomon *Prouer*.18.ait:Verba calumniatoris sunt verbera,quę in intimos thalamos cordis penetrant. Et *Ecclesiastes cap*.7. Calumnia turbat sapientem,& frangit robur cordis eius.

Cæterum vulnera ex morsu Calumniæ infixa , non sunt æque atrocia. Variant enim pro conditione causarum. Vbi enim causa grauior,Calumniæ telum fortius ferit. Si quis calumniatur vitam tuam,& mores sine iusta causa , graue quidem malum est,& laboriosum:Sed tamen ei mederi poteris,aut defensione iusta,aut excusatione modesta,nunc patienti silentio. Ante omnia autem conscientia recti : iuxta Poëtæ dictum :

Hic murus aheneus esto ,
Nil conscire sibi & nulla pallescere culpa.

Item.

Conscia mens recti,famæ mendacia ridet,

Et versus Catonis notus est.

Cum recte viuas,ne cures verba malorum.

Verum ſi recte & pie docens calumniis obrueris, idque non ſolū ab hoſtibus, ſed a domeſticis fidei, ſed a fratribus, ſed a propriis diſcipulis de quibus bene meritus es, vſque adeo vt audias vulgo, impius, ſchiſmaticus, hæreticus, blaſphemus, peſtis Eccleſię, nō apud plebeculam tantū, ſed apud reges, apud principes, apud nobiles, apud eos denique, qui columnæ Eccleſiæ cenſeri volunt: Nihil profecto intolerabilius, nihil laborioſius, nihil triſtius fuerit. Sub hoc onere grauiſsimo non ſuccūbere, nequaquā humanarū virium eſt. Quā graue fuerit Heliæ prophetæ recta docēti, audire, *hæreticus*, ſeditioſus, turbator Iſraelis, nemo cogitauerit, niſi qui in eadē cymba vehitur. Quam moleſtū fuerit Apoſtolis legatis Dei, tanquā περιψήματα καὶ καθάρματα condemnari, quis explicet? Ipſe Chriſtus innocentiſsimus a collegio doctorum, a Pontifice, a ſenatu populi, a Romano prę ſide Pilato & a rege Herode. Denique a toto populo tanquam affectator regni, legis contemptor, hoſtis Moſis, ſeditioſus, hæreticus & blaſphemus condemnatur, & cruci affigitur. Sed dicat aliquis:

Cur Deus ſic permittit fieri, Cur Deus ſinit ſanctos ſuos ſeruos, tam atrocibus calumniis prauorum hominum exponi?

Quantum ad Chriſtum attinet, facilis eſt reſponſio. Ipſe enim non ſua, ſed noſtra peccata luit. Sed quantum ad membra Chriſti, hoc eſt ſanctos attinet, ſtatuendum eſt Deum non ſine grauiſsimis cauſis hoc permittere. Recitabimus autem quinque cauſas ordine, quæ ſunt.

Prima, Deus vult ſuos conformes fieri imagini filii eius, cum in ignominia, tum in gloria. Ita enim Paulus ait, 2. *Tim.* 2. Si cum illo patimur, cum illo etiam regnabimus. Quia ergo ille multas paſſus eſt calumnias, vult etiam ſuos ſimiliter calumniis prauorum hominum exponi.

Secunda. Quia nemo dum viuit ἀναμάρτητος eſt, ſed multa arcana peccata circumferimus omnes, quæ Deus iſto modo, hoc eſt, per calumnias puniri permittit.

Tertia. Vt noſtro ſenſu percipientes quantum vulnus cordi innocentis infigat calūniæ telum, ſtudioſius ipſi caueamus, ne cui calūnias ſtruamus. Et teneamus verſū Auſonii:

Famam quæ poſſet vitam lacerare bonorum

Non

Non finxi, veram si qua fuit, tacui.

Quarta. Vt exerceatur sanctorum patientia, purgatiorque efficiatur, vt in castissimo Iosepho videmus. Hic enim calumniis turpis adulteræ petitus, & fere oppressus, patienter tulit, nec propterea abiecit confessionem doctrinæ, nec neglexit inuocationem Dei.

Quinta. Vt retundatur suppullulans sanctorum superbia, quæ aliquando irrepere vel sanctissimis solet. Nam quos vel cogitatio egregie præstiti officii, vel sensus donorum Dei, vel domestica adulatio, vel aliorum fauor, in altum extulerat, hi icti morsibus viperinis Calumniatorum, humiliantur iterum.

Restat tertium, quod proposuimus, videlicet, quidnam faciendum sit pio, dum iniuste calumniis petitur. Etsi autem iniusta calumnia intolerabile malum est, vt diximus, tamen Ecclesia Dei, & quilibet pius in Ecclesia, habet quo se sustentet, ne prorsus succumbat.

Primum omnium pius maleuolorum calumniis præter suam culpam obiectus, clypeo se muniat firmissimo, videlicet verbo Dei fide apprehenso. Est enim Verbum Dei purgatum clypeus omni credenti: *Prouerb.* 30. Hoc verbum exitum bonum pollicetur credenti, & liberationẽ ab omnibus periculis, iuxta illud *Psalmi* 40. Beatus qui ponit Iehouah spem suam: Voce enim *Beatus*, euentus bonus significatur. Et *Psalmo* 37. Confide in eo & ipse faciet. Item. deducet quasi lumen iusticiam tuam, id est, innocentiam tuam. Item. Hæc est victoria quæ vincit mundum, fide vestra. *Ioh.* 5. Vt ergo crescit fides verbi in homine, ita consolationes in corde augentur. Et vbi magna fides, ibi quoque magna est ex fide consolatio, in quibusuis malis.

Secundo. Consoletur se pius conscientia recti, vt cum Dauide dicere possit: Integritas & innocentia custodient me. *Ps* 25. Et cum Paulo. Hæc est gloriatio nostra, testimonium conscientiæ nostræ. 2. *Cor.* 1. Probet ergo vnusquisque, iuxta consilium Apostoli *Gal.* 6. opus suũ, & sic habebit gloriã apud sese & nõ ex aliis: hoc est, Vnusquisq; recte faciat, ne se conscientia sua damnet. Nam cum conscientia non est saucia, habet gloriam, causæ videlicet, non pendentem ex stulto aliorum applausu. Sed talẽ quæ est vera conscientiæ

approbatio, & opus necessarium Deoque placens. Mens ergo sibi recti conscia, vel sola tanquam murus, omnibus malignorum hominum, falsis calumniis & criminationibus opponatur.

Tertio. Conscientiæ recti iungatur seria Dei ex fide inuocatio, qua petatur defensio diuinitus, aduersus Sycophantas exemplo Dauidis in hunc modum precantis. Domine libera animam meam a labiis iniquis, & a lingua dolosa. *Psalm.* 120. Hoc cum fecerimus, aut Deus paulatim producet in lucem veritatem, quę etsi aliquando laborare, nunquam tamen deleri poterit: aut compensabit calumnię malum, aliquo bono spirituali. Sicut Dauid ait de conuitiis Semei. 2 *Sam.* 16. Deus dabit mihi aliquid boni pro his male dictis. Sic conscientia recti fretus Dauid precatur *Ps.* 119. Feci iudicium & iusticiā non permittas me calūniantibus me. Itē Redime me a calūniis hominū, & custodiā mandata tua.

Quarto, Cum calumniis iniustis petimur, in memoriam reuocemus exempla piorum, omnium temporum, vt: Mosis, Prophetarum Christi, Apostolorum & aliorum sanctorum. Etiam eorum qui nostra ætate a morsibus Calumniatorum non fuerunt immunes. Horum exemplo nos erigamus & persistamus inuicti, vere statuentes Deum fore vindicem calumniarum, & nos suo consilio sapienti, tandem in lætum portum adducturum. Firma enim stat promissio *Psalm.* 31. Credentes custodiet Dominus, & retribuet abundanter facientibus superbiam.

Quinto, Consolentur se petiti calumniis, potentia veritatis, quæ temporis filia dicitur. Nam tametsi Calumnia exiguo tempore demulcet homines, tamen veritas tandem emersa gratior erit bonis mentibus. Sic enim Solomon: *Prouerb.* 12. ait: Labium verax omni tempore firmum erit: Mendax autem non erit ad diuturnitatem stabile.

Sexto, Pressi calumniis solentur se veritatis excellentia & dignitate. Veritas enim vt pulcerrima est, ita summe Deo placet. Quemadmodum contra Calumnia res turpissima Deo displicet, & in oculis eius est abominabilis. Quare non dubium est quin euentus amantis & defendentis veritatem, sit futurus fœlix, calumnia patefacta. Sic enim Solomon ait: Abominatur Dominus linguam mendacem, & veraces placent Deo. *cap.* 12.

Hisce

Hiſce iactis cõſolationis aduerſus calumnias fundamentis, cum pietas poſtulat, tum amor honeſti nominis efflagitat, vt is cui per calumnias facta eſt iniuria, prudenter ſuam innocentiam tueatur, idque maxime, ſi vel gloria Dei agitur, vel fama ipſius, qui Calumniis petitur, periclitatur. Hoc autem prudenter fieri iubet Solomon, cum ait: *Prouerbior.* 26. Ne reſpondeas ſtulto iuxta ſtultitiam ſuam, ne efficiaris ei ſimilis. Reſponde ſtulto ſecundum ſtultitiã ſuam, ne ſibi ſapiens videatur eſſe. Prior ſententia affectus frenandos eſſe monet: Poſterior neceſſariam doctrinam defendendam eſſe docet. Nam cum ait, Ne reſpondeas ſtulto iuxta ſtultitiam ſuam: vult vt finem conſideres, ne videlicet efficiaris ei ſimilis. Vult ergo vt reprimamus affectus, & non reddamus conuitium pro conuitio, vel calumniam pro calumnia. Vt dicitur 1. *Petri* 3. Non reddentes malum pro malo, aut conuitium pro conuitio. Cum igitur Calumnia noſtram perſonam priuatam petit, aut modeſte & ſine perturbatione reſpondeamus, aut prætereamus omnino, ſi plus mali allatura videtur defenſio quam boni. Verum cum ait:

Reſponde ſtulto ſecundum ſtultitiam ſuam, vult vt ſimiliter finem ſpectes, videlicet ne ſibi ſapiens videatur eſſe. Requirit ergo Solomon hoc præcepto, vt neceſſariam doctrinam defendamus, aduerſus corruptores, iuxta hęc dicta: Ad *Tit.* 1. Eos qui contradicunt ſanæ doctrinæ oportet arguere, & *cap.* 2. Argue cum omni imperio. Hoc ideo neceſſarium eſt, cum vt veritas Dei defendatur, tum vt miniſterium noſtrum non veniat in contemptum, atque reddamus inutiles Eccleſiæ. Diſcernendum eſt autem diligenter inter neceſſariam doctrinam, ſine qua fundamentũ non manet integrum & ſaluum λεπτολογίας quibus non ſanatur Eccleſia, ſed vulneratur, cum animi docentium in diſputationibus incaleſcunt, & paulatim alienantur, atque ita ſcinditur Concordia, quæ eſt alterum vinculum ſocietatis Eccleſiæ, id quod fieri non poteſt, ſine graui Eccleſię vulnere, & ſummo piorum dolore. Abſtineãt ergo docentes, ab inextricabilibus diſputationibus, & quæſtionibus inutilibus. Voco autẽ quęſtiones inutiles, quę deciſæ nec proſunt, nec obſunt. In quibus potiſsimum Scholaſtici Doctores

occupati fuere, & hodie multi sola ambitione moti, Scholasticos Doctores superare contendunt, disputationum labyrinthis in maximam Ecclesiarum Christi offensionem. Nos proinde obtemperemus consilio Apostoli dicentis 2. *Timoth.* 2. Stultas & ineruditas quæstiones vita, sciens quod generent pugnas. Stultas vocat, extra verbum Dei, in cerebro humano natas: Ineruditas quæ nihil ad pietatem conferunt. Rationem subiungit, quia generant pugnas, a quibus pios alienos esse decet.

Has admonitiones de malo Calumniæ hoc loco adiicere placuit, vt admoniti omnes calumnias fugiamus, vt amemus candorem, & piam simplicitatem in doctrina & in tota vita, cogitantes nos ad pacē & sanctitatem vocatos esse.

TERTIA PARS.

6. *Exurge Iehouah in ira tua & exaltare contra furores inimicorū meorum, & restitue mihi iudicium quod mandasti.*

7. *Et congregatio populorum circumdabit te, & propter hanc in altum reuertere.*

8. *Iehouah iudicat populos. Iudica me Iehouah secundum iustitiam meam, & super integritatē meam super me.*

9. *Finiatur quæso malitia peccatorum, & dirige iustum scrutans corda & renes Deus iuste.*

DVo precatur Dauid. Primum oppressionem hostium suorum & Ecclesiæ. Alterum, restitutionem in regnum, a quo iniuste eiectus erat. Vtrumque vt colligatur Ecclesia, & doctrina de Deo propagetur in gloriam ipsius. Atque hęc est sententię horū quatuor versuū summa: Nunc verba expēdamus.

Exurge, inquit, *Iehouah in ira tua.* Antrhopopathia est, loquitur enim de Deo tanquam de homine rege cessante & non vindicāte se de hostiū suorū contumacia. Sic etiam in *Ps.*44. loquitur. Exurge, quare obdormis Domine, expergiscere: *Exurge in ira tua*, hoc est iratus vltionē sume de hostibus meis, qui & tui hostes sunt, seu, ostēde te illis iratum esse,

esse pœnas illis inferens. Exéplum Dauidis indicat licitum esse contra impios orare, qui nos nostris legitimis vocationibus exuere conantur, in quibus pie & honeste Deo & Ecclesiæ seruire studemus. Sed huic exemplo, inquies mandatum Dei & exemplū Christi aduersatur *Mat.* 5. mandat Dominus vt oremus pro persequentibus nos: & ipse in cruce orat pro crucifixoribus suis. Respondeo.

Orare contra inimicos, est orare, vt Deus ipsos impediat, & eorum praua consilia infatuet, ne gloriam Dei impediant, & nostram vocationem interrumpant in damnum Ecclesiæ, interim ex animo eorum conuersionem ad Deum, & salutem optabimus, vt ex inimicis fratres, & dulcissimi efficiantur amici.

Restitue mihi iudicium quod mandasti. Ex Hebræo: Euigila ad me iudicium, quod mandasti, hoc est, cito restitue me in regnum quod mihi olim commendasti, vt illud regerem: Effectum igitur per Metonimiam, pro causa posuit, hoc est, iudicium pro regno. Est enim regium munus iudicare, hoc est, administrare regnum, & gubernare legibus & disciplina: Vt subditi pie, honeste, quiete, & tranquille viuant. 1. *Timoth.* 2. Etsi enim iudicium magistratus proprie est sententia iudiciaria, qua iudex vel condemnat vel iustificat aliquem: hoc est, vel reum pronunciat, vel a reatu absoluit: Tamen per Synecdochen complectitur & reliquas partes officii Regii, seu Magistratus de quibus alias.

Et congregatio populorum circumdabit te. His verbis significat Dauid, ad gloriam Dei facere, si restituatur regno, a quo eiectus est. Nam testatur suam præcipuam curam fore, vt quamplurimi ab errore reuocati recte doceantur de Deo, ad eum conuertantur, eique veros cultus præstent.

Docemur ergo hic quod præcipua cura piorum regum esse debeat, vt ministerium verbi conseruetur, foueātur Ecclesiæ membra, & Deus recte in Ecclesia colatur.

Et propter hanc in altum reuertere. Hoc est: propter Ecclesiam tibi colligendam conscende tribunal vt iudices, hoc est, vt condemnes quidem Ecclesiæ tuæ vastatores, liberes vero me, & in regni solio rursus colloces. Atque ita hic tropice tribuitur Deo gestus hominis iudicis, qui

se ad iudicandum parat, conscenso tribunali. Hoc ergo tropo significat iamiam imminere hostibus suis pœnas diuinitus.

Iehouah iudicat populos. Hoc est, punit sontes, & defendit insontes. Hoc fundamentum iacit Dauid, super quo extruit suam precationem,quæ sequitur: Sed prius dicemus de iudicio Dei, quod ipse in hac vita per se exercet. Et est duplex, videlicet, Occultum, cuius causæ sunt nobis occultæ,& Manifestum, quod habet euidentes causas,& manifestas.

Occultum iudicium exercet, dum sanctum Iob sua manu percutit: huius enim iudicii causæ nos latent. Manifestum autem dum Pharaonem prosternit in mari rubro cum suo exercitu: manifesta enim erat eius tyrannis. Verum hic regula tenenda est. Etsi iudicium Dei occultum inscrutabile est, non solum hominibus,verumetiam angelis, tamen hoc certissimo certius tenendum est, quod occultum iudicium Dei, nequaquam pugnet cum voluntate ipsius in verbo reuelata. Fieri enim non potest, vt qui optimus est & sapientissimus velit pugnantia cum verbo suo, quod est ipsius voluntatis infallibile testimonium. *Manifestum* iudicium Dei, quod habet euidentes causas, variat pro diuersitate causarum: Nam impios iudicat Deus puniendos propter eorum iniquitatem, quæ manifesta est, idque vt vel conuertantur, vel, si perrexerint esse contumaces, illorum temporaria pœna, sit inchoatio æternæ pœnæ. Pios vero iudicat, nunc in iis puniendo certa peccata,nunc liberando, vt eorum innocentia in certa causa declaretur. De hoc Dei iudicio punientis & liberantis, intelligenda est precatio Dauidis,quæ sequitur.

Iudica me Iehouah secundum iusticiam meam,& secundum innocentiam meam super me.

Hic Dauid sistit se coram tribunali Dei, & prouocat ad suam iusticiam & innocentiam in causa certa. Non enim se omnino & simpliciter iustum & innocentem affirmat, qui alibi dicit: Si iniquitates obseruaueris Domine, quis sustinebit. Et rursus. Ne intres in iudicium cum seruo tuo, quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens: Sed in causa certa: nam extra omnem

culpam

culpam quam illi impegit Semei, se esse affirmat: Non enim affectauit aut inuasit regnum alienum: Non fuit oppressor pauperum: Non fuit sanguinarius, sicuti ei obiecerat calumniator Semei. Secundum hanc iusticiam & innocentiam suam, petit se iudicari Dauid, Est autem diligenter notandum, quod non dicat Dauid, Iudica me propter meam iusticiam, & propter meam innocentiam: Nequaquam enim merito suæ iusticiæ & innocentiæ nititur, sed sola misericordia Dei propter semen tuum promissum, iam exhibitum. Sed secundum meam iusticiam & innocentiam, id est, quia sum iustus & innocens, quantum ad crimen mihi ab improbo Semei obiectum attinet. Quod autem non nitatur sua innocentia & iusticia, ipse Dauid alibi satis ostendit, cum ait: Integritas & rectum custodient me, quoniam speraui in te *Ps.* 25. Coram Domino igitur nititur Dauid, fiducia promissionis. At cum hostes suos intuetur, bonitate causæ se sustentat. Exemplo Dauidis monemur & nos, quid facere nobis liceat, cum scelerate & iniuste ab improbis traducimur: Tum enim testari possumus & debemus nostram innocentiam, & simul orare Deum, vt nos innocentes exaudiat & tueatur, ne hostes nostri per sua mendacia triumphare videantur, sed vt potius pudefiant & resipiscant. Porro cum Deus iudex iudicum tanti faciat innocentis causam, vt etiam apud Ethnicos & homines impios extent testimonia Dei de liberatis innocentibus, & punitis calumniatoribus, præsertim cum innocentes ad Deum testem confugerunt: non dubitent pij qui sunt Dei domestici, quin Deus illorum causam, qui in fiducia Filij se inuocant, sit in se recepturus.

Finiatur quæso malitia peccatorum, id est, consumatur & finem tandem accipiat improbitas eorum, qui me persequuntur. Hæc oratio Dauidis pia est: nam vt ex amore Dei & Ecclesiæ nascitur, ita tendit in gloriam Dei, & in Ecclesiæ ipsius incolumitatem.

Et dirige iustum. Precatio est, cuius hic sensus est. Tua potentia defende me innocentem, & eripe me e manibus malignorum, qui me opprimere moliuntur. Iustus & peccator hic opponuntur. Proinde vt peccator est qui

machinatur quouis modo innocenti malum: Ita iustus est hoc loco qui iniuste persecutionem patitur. Hanc interpretationem necessario postulat loci peristasis.

Scrutans corda & renes Deus iuste. Hoc est, tu Deus qui monuisti intimos recessus cordis mei, ita iuste exerce vindictam in meos hostes, vt scis meam causam iustam esse. Per corda & renes intelligit voluntatem & affectus. Quoniam autem renes sunt vasa seminaria ad liberorum procreationem parata, & sedes consiliorum carnalium, quæ affectibus reguntur: naturaliter in iis excitantur appetitus, ex quibus concupiscentiæ cogitationes mouentur: Ex quo fit vt scriptura per renes, per Metonimiam, intelligat cogitationes intimas hominum & affectus, quas nemo præter Deum scire poterit, quare & solus renum scrutator in scripturis dicitur. Hic admodum vtile fuerit cogitare mentem legis, qua vetus populus iubebatur renes animalium offerre, & cremare. *Leuitici.*3. Nam oblatio illa & crematio rerum in veteri testamento, symbolum erat mortificationis suppullulantium affectuum carnalium, quæ ab iis requiritur, qui Deum pure colere decreuerunt. Lucas *act.* 1. & 15. vna voce expressit has duas, scrutans corda & renes Deus, cum Deum nominat καρδιογνώστην, vt qui solus latebras pectoris humani penitus perspiciat. Hinc monemur, vt nihil simulate agamus, vel in precibus nostris, vel in moribus: Patemus enim Deo, hic solus potest discernere inter veros gemitus inuocantium, & simulatos. Item, inter veras virtutes & virtutum laruas, quibus se multi seducunt. Sciamus ergo quod Deus velit absque omni fuco a nobis coli, idque ex puro corde, conscientia bona, & fide non ficta, hoc est, non simulata obedientia, sed vera.

QVARTA PARS.

10. *Clypeus meus in Deo qui saluos facit rectos corde.*

SVmma horum septem versuũ est, quod Dauid inter precandũ spẽ gloriosę liberationis cõcipiẽs, diuinoque

11. *Deus iudex iustus, & Deus irascitur tota die.*

12. *Nisi conuersus fuerit, gladium suum acuet, arcum suum tetendit, & parauit illum.*

13. *Et ei parauit vasa mortis, sagittas suas persequentibus me operabitur.*

14. *Ecce parturit iniquitatem & concepit dolorem & pariet mendacium.*

15. *Foueam fodit, & effodit eam, & incidit in foueam quam fecit.*

16. *Conuertetur labor eius in caput eius, & in verticem ipsius iniquitas eius descendet.*

uinoq; auxilio fretus insultat hostibus suis, prædicitq; breui, nisi egerint pœnitentiã, actũ cũ ipsis fore. Hæc sententiæ summa est, quam amplificat, & multis figuris a re militari sumtis exornat: Sed nos ordine singula examinemus.

Clypeus, inquit, *meus in Deo est*. id est, Deus meus est defensor. Clypeus enim tropice pro defensione ponitur. Septuaginta sensum simpliciter reddiderunt, ἡ βοήθειά μου παρὰ τοῦ θεοῦ, auxilium meum a Deo, ac si diceret, Hostes mei quotidie plures sibi adiungunt socios, vt me viribus superent: sed frustra hoc faciunt. Nam illis fortissimum clypeum oppono, nempe Deum ipsum, cui frustra se opponit humana potentia. Obseruetur qualis fiducia piorum esse debeat in quibusuis aduersitatibus. Ratio fiduciæ sequitur.

Qui saluat rectos corde.

Hoc est, Deus habentes iustam causam, & ad se confugientes liberat, vt vere sentiant se non esse auxilio ipsius destitutos. *Rectus* corde in genere quidem dicitur, qui est sine malitia, hypocrisi, malo proposito, & confidit in Domino, ambulat in viis eius, & recte facit officium in timore Dei. In specie vero est, vt hoc loco, qui nec cogitatione nec voluntate, multo minus dicto aut facto est reus sibi obiecti criminis.

Deus iustus iudex, & Deus irascitur omni die. Enthymema est, & argumentum sumptum ab officio iusti iudicis, Deus est iustus iudex, igitur Deus irascitur quotidie, id est, irascitur & minatur pœnas omnibus qui contumaciter se suis

legibus opponunt. Vt ergo Deus tuetur & saluos facit rectos corde: ita malignos & contumaces punit. Atque hoc est fundamentum fiduciæ Dauidis, quod in hanc sententiam sibi applicat. Deus iustus iudex defendit insontes & punit contumaces. Ego in causa quæ mihi est cũ aduersariis meis sum innocens: aduersarii autem mei nocentes: igitur Deus vere me defendet, & illos puniet. Hoc argumentum & nos nobis dum iniuste premimur ab hostibus accommodemus.

Nisi conuersus fuerit, gladium suum acuet, arcum suum tetendit, & parauit illum. Hæc conclusio argumenti est, sed conditionalis, Deus est iustus iudex, ergo hostem meum qui mihi iniuriam infert, puniet: nisi conuersus fuerit, id est, nisi pœnitentiam egerit, & a suo malo proposito destiterit. Notetur hoc loco exemplum Regulæ: Nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat. Et *Ezechielis* 33. Impietas impii, non nocebit ei, in quocunque die conuersus fuerit ab iniquitate sua.

Verum caueat vnusquisque ne sua procrastinatione, in reprobam mentem incurrat, gratia diuina sibi omnino subtracta: tunc enim viuens, tanquam mortuus est, vt Paulus de vidua in delitiis viuente scribit, *1. Timoth.* 5. Obseruemus hoc loco militarem descriptionem Dei, qua κολαστικὴ δύναμις, vt Basilius ait, significatur: confertur enim Deus fortissimo & peritissimo giganti, qui gladio, arcu, & sagittis bene armatus, hostibus suis est formidabilis, vt qui non aberret a scopo, sed certo feriat, & prosternat eos ad quos dirigit suas sagittas.

Nam arcui suo parauit vasa mortis, id est, tela lethifera, *& sagittas suas persequentibus me operabitur,* hoc est, hostes ipsius nõ euadent ipsius sagittas. Hæc admoneant nos seriæ pœnitentiæ, timoris Dei, inuocationis, & obedientiæ, ne nos iratus eius opinione nostra suis telis obruat.

Ecce parturit iniquitatem, & concepit dolorem, & pariet mendacium, scilicet hostis meus. Hac imagine depingit Dauid suorum hostium furorem, & simul significat illorum conatus fore irritos. Est autem in hoc versu hysteron proteron Conceptus enim parturiendi tempus antecedit. Concepit autem Absolon ex inuidia & ambitione dolorem, id est, magnum laborem, in excogitandis insidiis, cum videret patrem senem, sine molestiis & quiete viuere, & se iudicaret regno

abolendis hostibus Christi, atque adeo morte ipsa: & de gloria Christo & Ecclesiæ ipsius communi: Ita enim ait: Vltimus autem hostis, abolebitur mors: nam omnia subiecit sub pedibus illius. Cum autem dicit quod omnia subiecta sint ei: palam est, quod hoc dicitur, extra eum qui subiecit ei omnia. Cum autem subiecta fuerint ei omnia, tunc & ipse Filius subiicietur ei, qui subiecit ei omnia, vt Deus sit omnia in omnibus. Hactenus Paulus.

Ex his Pauli verbis plura concluduntur. *Primum* quod Christus defunctus suo ministerio in terra, & ad dexteram Patris euectus, omnem potestatem acceperit in cœlo & in terra, vt omnium creaturarum sit rex & Dominus. Id quod Paulus ad *Epheseos* 4. etiam ostendit his verbis: Suscitauit eum ex mortuis, & collocauit ad dexteram suam in cœlis, longe supra omne imperium, potestatem, & potentiam, & dominium, & omne nomen quod nominatur: non solum in seculo hoc, sed etiam in futuro, & omnia subiecit sub pedes eius, & eum constituit caput super omnia ipsi Ecclesiæ.

Secundum. Quod tametsi Christus homo sit rex cœli & terræ, tamen Patri ipse est subiectus. Nam Pater omnia, vt hic Paulus testatur, præter seipsum, filio homini facto subiecit. Hinc promptissimum est iudicare de exaltatione humanæ naturæ Christi, quousque se extendat. Nam cum Paulus hic Christum secundum humanam naturam Patri subiectum esse affirmat, & nihilominus eundem supra omnes alias creaturas collocat: sequitur, quod tametsi Christus secundum humanam naturam excellit maiestate, potestate, gratia & gloria, cæterisque donis gratuitis, creaturas omnes, & mirum in modum excellit: tamen nihilominus minor Patre manet eidemque subiectus, qui omnia ei dedit atque subiecit præter seipsum. Dignitas ergo atque incomparabilis eminentia Christi hominis, quamuis ab immensa celsitudine distat, tamen in alia creatura nulla, quæcunque tandem illa sit locum vllum obtinet. Constanter ergo maneamus apud Symbolum Athanasij, in quo hæc est confessio: Æqualis Patri secundum diuinitatem, minor Patre secundum hu-

manitatem. Proinde ita maiestatem Christi hominis defendamus, ne cum Euticheте naturam ipsius humanam aboleamus.

Tertium. Quod resuscitatis mortuis Christus homo iam integer, id est, ipse cum corpore suo quod est Ecclesia, Deo plene subiicietur: vt omnes plene Dei gratia impleantur, atque adeo Dei contemplatione in æternum perfruantur, euecti supra omnes choros angelorum. Atque ita Christus semper eminebit, tum quia Deus est, Patri in omnibus cum spiritu sancto æqualis, tum quia caput Ecclesiæ est, quæ cum illo semper coniuncta erit: non amplius militans, vt nunc, sed in gloria triumphans. Vt enim hic Christi regnum consistit in gubernandis fidelibus, & debellandis hostibus: Ita post resurrectionem debellatis hostibus, & fidelibus secure visione Dei fruentibus, Christus cum Ecclesia victoria parta æternum fruetur. Huius victoriæ cum sempiterna fœlicitate coniunctæ spes certa nos erigat, ne vel in rebus aduersis dependeamus animum, vel in prosperis faciamus aliquid indecore, nostra vocatione indignum. Huc vocat nos Paulus cum ait: πολίτευμα nostrum est in cœlis, vnde expectamus saluatorem Dominum nostrum Iesum Christum. Nam cum hic aduenerit & iudicauerit orbem, tradat Patri regnum, hoc est, Ecclesiam, cuius ipse caput est. Nam non amplius vllum incommodum aut periculum timendum erit, sed Deus pacificatus omnibus, erit omnia in omnibus: hoc est, omnia ad Deum tanquam vnicum suum principium & finem, atque adeo caput reducentur in Christo. & hæc erit illis ἀνακεφαλαίωσις, cuius meminit Paulus, *Ephes.* 1.

Oues & boues vniuersos, insuper & pecora campi.
Volucres cœli & pisces maris, & quicquid transit semitas maris.

Generis est in species distributio, eaque non plena, vt ex interpretatione Pauli quam adduximus constat. Solummodo enim exempli gratia quasdam species creaturarum recensuit, alludens ad primum hominem, cui datum erat dominium in creaturas, vt *Genes.* 10. scribitur: Dominamini piscibus maris, & volatilibus cœli, & omni bestiæ repenti super terram. Hoc dominium etsi imminu-

minutum eſt poſt lapſum primorum parentum, non tamen prorſus ademptum eſt, ſicuti experientia teſtatur. Verum hoc dominium, vt Paulus docet, 1. *Cor.* 15. typus fuit dominij, quo Chriſtus filius hominis cum ſuis membris fieret Dominus omnium rerum, adeo etiam vt vltimus hoſtis mors, in ipſius glorioſo aduentu aboleatur.

Poſtremus verſus qui idem eſt cum primo *Iehouah Domine noſter, quam admirabile eſt nomen tuum, in vniuerſa terra:* Eo pertinet, vt admoneamur officium noſtrum eſſe, ſæpe apud animum recolere & prædicare admirabilia Dei opera cum creationis & gubernationis, tum ſaluationis, eamque ſemper ſumma cum admiratione contemplari: Deo gratias pro ſuis ingentibus beneficiis mente, voce, atque adeo tota vita ſemper agentes.

Vſus Pſalmi Octaui.

Vſus huius Pſalmi hic eſt, vt quoties recitamus hunc Pſalmum, & intuemur hoc pulcerrimum opificium Dei, quod in oculos noſtros incurrit, ſimul cogitemus de regno Chriſti ſpirituali, & de fœlicitate æterna, quæ ciuibus regni Chriſti promiſſa eſt. Atque adeo toti in hoc incumbamus, vt huius regni ciues inculpati inueniamur. Id quod nobis Pater cœleſtis, per & propter regem noſtrum Dominum Ieſum Chriſtum, qui eſt in gloria Patris clementer largiatur. AMEN.

PSALMVS NONVS.

Summa Psalmi Noni.

IN *hoc Psalmo Dauid gratias agit Deo, pro insigni quadam victoria, in qua victor insultat hosti prostrato. Hinc prædicat iustitiam Dei, suos in tempore vindicantis, & iuxta precatur, vt Deus memor afflictionis Ecclesiæ, improbos & hostes Ecclesiæ reprimat. Etsi autem hoc genus tenere, ad intelligendum Psalmum sufficere videtur, tamen valde verisimilis est eorum sententia, qui existimant Dauid hic Deo gratias agere propter prostratum a se Goliath Philistæum, insultantem exercitui Domini. Alij intelligunt de morte Laban, cuiusdam ducis Philistinorum, id quod titulus videtur velle, si Al muth diuisim legas. Verum quia de titulo, alij aliud diuinant, illum vt incertum relinquo.*

Ordo & dispositio Psalmi Noni.

Docendi gratia, & vt melius omnia ad nostros vsus transferamus, septem partes huius Psalmi constituantur.

Prima, quæ absoluitur sex primis versibus, continet gratiarum actionem, cum ratione à beneficiis recens a Deo acceptis sumpta.

Secunda, 7. & 8. versu contenta, habet promißionem vindictæ sumendæ de hostibus Dauidis.

In hac

In hac parte David accommodat ad totam Ecclesiam, beneficium sibi præstitum.

Tertia continetur 9. & 10. versibus, & est insignis promissio, ad vniuersam Ecclesiam omnium temporum pertinens, videlicet, quod Deus nolit suos deserere, sed iis opem ferre in necessitate.

Quarta inuitat Ecclesiam ad celebrandum Deum pro suis beneficiis, & hæc pars absoluitur 11 & 12. versu.

Quinta quæ 13. & 14. versu continetur est precatio, cui ratio subiicitur.

Sexta, 15. & 16. versu comprehensa, est expositio iudicii Dei, aduersus gentes, quæ Ecclesiæ Dei struunt insidias.

Septima a 17. versu vsque ad finem est imprecatio, qua hostibus Ecclesiæ interitum optat: cui precationem rursus annectit.

Ex his simul consideratis facile est videre, quomodo cor Dauidis erga Deum, Rempublicam & Ecclesiam fuerit affectum. Hunc ergo affectum erga Deum Rempublicam, & Ecclesiam imitemur & nos, & pro vocationis nostræ ratione pugnemus pro Ecclesia & Republica precibus & armis, gratias semper Deo agentes.

Ex his iam facile intelligitur, quod hic Psalmus si finem spectes, sit triumphalis & Eucharisticus, demonstratiui generis. At si partes consideres, est mixti generis, partim enim triumphalis & Eucharisticus, partim precatorius, partim comminatorius & increpatorius, & si typum ad antitypum accommodes, poterit totus hic Psalmus Propheticus dici.

Est enim victoria Dauidis, quæ hic describitur, typus victoriæ Christi & Ecclesiæ.

EXEGESIS PSALMI NONI CVM INDICATIONE doctrinarum.

PRIMA PARS.

1. *Confitebor (tibi) Iehouah in toto corde meo, narrabo omnia mirabilia tua.*

2. *Lætabor & exultabo in te, psallam nomini tuo altissime.*

3. *Quod conuersi sint inimici mei retrorsum, impegerint & perierint a facie tua.*

4. *Quoniam fecisti iudiciũ meũ & causam meam, sedisti in solio, qui iudicas iustíciam.*

5. *Subuertisti gentes, perdidisti impium, nomen eorum deleuisti in seculum, & in sempiternum.*

6. *Inimice, finitæ sunt solitudines in seculum, &*

HÆc gratiarum actio est pro debellatis hostibus populi Dei, & prostrato immani Gigante Goliaht, qui populo Dei insultabat, minabatur excidium, & vastationem cogitabat.

Confitebor (tibi) *Iehouah, in toto corde meo*: hoc est: tibi o Deus gratias ago pro deuictis hostibus, tibi soli totã hanc victoriã acceptam fero, idque non simulate aut ficte, sed serio & ex intimo cordis affectu. Sapiens enim anima (vt ait Seneca) examinabit a quo accepit, quãtum, quando, & vbi: Quas circunstantias Dauid hoc loco sapienter perpendit. Confiteri hic ponitur Synecdochichos, pro gratias agere, partem enim pro

toto

vrbium memoria quæ destruxisti periit cum ipsis. | toto posuit, quod frequenter occurrit in Psalmis. Sunt autem tria in hac propositione, quæ in vera gratiarum actione requiruntur. Horum *Primum* est confessio. *Confitebor*, inquit, *tibi o Iehouah.* Hac confessione Dauid publice testatur se diuinitus adiutum esse, contra tam immanem hostem. *Secundum*, promissio gratitudinis ex toto corde, id est, ex fiducia cordis. Per cor enim fidem intelligit. Nam fides affectus qui in corde sunt, regit.

Et narrabo omnia mirabilia tua. Hic gratitudinis effectus est, seu potius ipsa gratitudo. Atque hoc promittit Dauid, vt homines audientes Dei laudes, ad illum conuertantur. Etsi enim Deus, vt est spiritus, ita etiam spiritu potissimum colitur: tamen propter aliorum commodum, etiam externum officium requirit. Sed

Quomodo Dauid promittit se narraturum omnia mirabilia Dei, cum ne minimam partem eorum intelligat?

Oratio Dauidis hyperbolica est, qua potius voluntas Dauidis, quam facultas significatur. *Tertium*, lætitia & exultatio cordis, acceptantis beneficium diuinum: *Lætabor & exultabo in te*, non in me aut in exercitu. Hic proinde nobis tres virtutes, quæ in vera gratitudine concurrunt, commendantur, videlicet Veritas, qua agnoscitur beneficium acceptum, Iusticia, qua redditur Deo gratiarum actio & verus Amor erga benemeritum.

Quoniam autem hic locus commendat nobis vnum ex præcipuis capitibus cultus diuini, libet huc quædam ascribere, de gratiarum actione, quæ Deo fit.

Gratiarum actio quæ Deo fit duplex est, vna polluta, sancta altera.

Polluta gratiarum actio est eorum hominum, quorum & conscientia polluta est, qui Deo quidem agunt gratias verbis, corde autem minime. Hanc gratiarum actionem, ipse Dominus damnat, *Esaiæ cap.29.* Appropinquat populus iste ore suo, & labiis suis glorificat me. Cor autē eius longe est a me. Talis fuit gratiarum actio Pharisæi, *Luc.* 18.

vnde etiam Pharisaica & hypocrita dici solet. Hæc causas quidem habet, ignorationem Dei & beneficiorum eius, fiduciam propriorum meritorum, & propriam dignitatem. Fines vero, gloriam propriam & opinionem sanctitatis apud alios homines, *Matth. 6.* Etsi autem qui tales sunt, habent externos piorum gestus, tamen affectus piorum minime habent. Quare horum gratiarum actio, nomine tantum sic dicitur, cum reuera sit mera abominatio coram Deo, & turpissimus abusus nominis diuini, quo Deus contumelia afficitur potius quam glorificatur. Porro in hac polluta gratiarum actione peccatur multipliciter, videlicet: *Defectu*, quia Hypocritæ, vt iam dictum est, fidem non adferunt, sine qua nihil quod fit ab homine Deo placet. *Affectu*, quia tacite sibi tribuunt illud pro quo gratias agere Deo se verbis simulant. Quare profecto nihil est vanius. *Obiecto* interdum seu materia, cum successum in rebus malis Deo acceptum ferunt, quod sane nihil aliud est, quam Deum authorem peccati facere, Interdum *Modo*, cum præceptis hominum Deo gratias agunt, contra ipsius interdictum. Frustra me colunt mandatis hominum.

Sancta gratiarum actio eorum solummodo est, quorum mens luce Dei, id est, verbo & Spiritu sancto est illuminata, & cor fide purificatum, hoc est, Sanctorum. Sanctos autem voco, quorum peccatum remissum est, & quibus iustitia Christi est imputata, quique affectu tenent & optant sanctitatem, etiamsi se peccatores merito fatentur. Si enim dicimus, quod peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, & veritas in nobis non est. Hæc sancta gratiarum actio recte definiri potest, esse vera agnitio, & vera confessio beneficiorum diuinitus acceptorum, per & propter Iesum Christum, vna cum gratitudine mentis, prædicatione bonitatis Dei, & studio placendi Deo per eundem Iesum Christum. Hanc sanctam gratiarum actionem, Dauid sacrificium laudis nominat *Psalm.* 50. Immola Deo sacrificium laudis, & redde altissimo vota tua: Inuoca me in die tribulationis, eruam te, honorificabis me. Ex eo autem, quod gratiarum actio nominetur a Dauide sacrificium, sequitur

Deum gratiarum actionem ſerio a nobis requirere, ei placere & eſſe ſumme gratam, modo condiatur ſale, hoc eſt, vera & viua in Deum fiducia.

Porro ad maiorem noſtri inſtitutionem de ſancta gratiarum actione, ſpectentur in ea plura, videlicet, materia, cauſa, finis, forma.

Materia gratiarum actionis eſt quicquid beneficiorum nobis diuinitus exhibetur. Hic tria beneficiorum genera, quæ a Deo proficiſcuntur, animo recolenda ſunt, videlicet, generalia, ſpecialia, & ſingularia.

Generalia beneficia nobis cum omnibus hominibus communia, ſunt *Primum* Creationis: ipſe enim fecit nos, & non ipſi nos, vt ſimus populus eius, & oues paſcuæ eius. *Pſalmo* 100. *Deinde* ſuſtentationis: In ipſo enim viuimus, mouemur & ſumus. *Actorum* 17. *Tum* liberalitatis: Omnia enim Deus fecit propter nos, videlicet, vt noſtris vſibus ſeruiant. *Quarto* miſericordiæ, quod totum genus humanum in Adamo lapſum non perdiderit, vt meritum erat, ſed omnibus hominibus promiſcue gratiam in promiſſo ſemine obtulerit. Quis tanta beneficia ſatis admirari? Quis pro his dignas Deo gratias agere poterit?

Specialia beneficia Dei voco, quæ tametſi oblata ſunt omnibus hominibus, tamen ſola Eccleſia, eorum fit particeps, quia audit vocem Euangelii, quæ offert omnibus ſalutem in Chriſto, quem Pater ex mera dilectione tradidit in mortem pro nobis, vt nos purgaret a peccato, eriperet a poteſtate Diaboli, iuſtificaret & glorificaret. Quanta autem ſint hæc beneficia, ex collatione malorum, a quibus liberati ſumus, & bonorum, quæ nobis in Chriſto collata ſunt, aliquo modo cogitari poteſt. Sed ſatis hoc admirari ne angeli quidem poſſunt. Pro his tantis beneficiis, qui Deo gratias non agit, is certe non homo, ſed truncus potius cenſendus eſt.

Singularia beneficia Dei voco, quæ ſingulis noſtrum ſeorſim, præter illa generalia & ſpecialia, præſtita ſunt, & quotidie præſtantur. Cogita quoties

peccasti, & ex misericordia tibi parsum est, tempusque datum ad resipiscentiam. Perpende quoties e magnis periculis diuinitus sis liberatus, præter omnem expectationem. Recole quanta beneficia in te quotidie effundat diuina bonitas. Tot enim sunt (vt Bernardus ait) Dei beneficia erga te, quot sunt vitæ momenta. Recognosce, quod omni momento, inde vsque a natiuitate tua, huc vsque, Deus e faucibus Diaboli te eripuerit & eripiat. Quilibet enim nostrum, similis est quodammodo Danieli, cum versaretur in lacu leonum, quibus Deus ora clausit, ne Danieli nocerent. Sic enim Petrus ait: Diabolus quasi leo rugiens circuit & quærit quem deuoret. Sed quis potest beneficia illa cogitare, quæ singulis nostrum Deus quotidie præstat, nedum recitare? Pro his ergo qui semper non agit gratias Deo, non solum ingratus est, verum etiam sacrilegus & præcludit sibi aditum ad maiora beneficia Dei percipienda. Sic enim Augustinus ait: Non est dignus dandis, qui non est gratus datis. Nos igitur exemplum Dauidis potius sequamur, qui *Psalmo* 34. ait: *Benedicam Dominum in omni tempore, & semper laus eius in ore meo.* Quasi diceret: Quia semper mihi benefacit Deus, semper illum benedicam, eique gratias agam. Notetur hic circunstantia temporis, cum dicit *in omni tempore & semper.* Vult enim Dauid vt in omni ætate, pueritia, adolescentia, iuuentute, senectute, & in agone mortis Deo gratias agamus. Vult vt nocte & die & indesinenter agamus gratias. Vult vt in aduersis & prosperis Dei bonitatem prædicemus. Sicut & Paulus *prima Thessal. capite quinto* monet, cum ait: Pro omnibus gratias semper agentes Deo & Patri. Siue ergo prospera, quibus recreamur, siue aspera, quibus castigantur nobis eueniunt, semper Deum prædicabimus. Verum hic tenendum est discrimen. Si enim quid aduersi contingit imitaberis latronem dexterum, ac primum aduersitate ipsa seu cruce, qualiscunq; tãdem fuerit, admoneberis peccati tui & pœnitentiæ. Est enim quæuis aduersitas testimonium iudicii diuini aduersus peccatum. Deinde aduersitatem

ſitatem qua premeris, reputabis eſſe paternam caſtigationem optimi Patris, erudientis te cruce, vt ea caſtigatus reſipiſcas ac emenderis, ne pereas in peccato tuo. Ad hæc pro paterna caſtigatione ex vero corde gratias ages Patri cœleſti, per Ieſum Chriſtum, ſimul petens patientiam ſub cruce, deinde liberationem aut mitigationem. Nec dubium eſt, quin Deus ſit mitigaturus ærumnas, iis qui cum Iob exclamant: Dominus dedit, Dominus abſtulit: Sit nomen Domini benedictum. Nam Deus abſque omni dubio ſeruabit regulam. 1. *Sam.* 2. Glorificantes me glorificabo. Verum ſi quid proſperi euenit, debes vere ſtatuere, iſtud non caſu, non merito tuo & induſtria, ſed Deo dante & benedicente tibi contigiſſe. Etſi autem pro his tantis beneficiis, quæ enumerauimus, quotidie gratiæ Deo debentur: tamen omnibus modis, redemptionis & ſaluationis beneficium præferendum eſt, pro eoque maximæ ſunt ſemper Deo agendæ gratiæ: Vnde (ait Auguſtinus) maiores ſunt gratiæ agendæ Deo, quam pro ipſius gratia, per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum?

Cauſæ gratiarum actionis, quæ Deo fit plures ſunt, quarum præcipuas ordine recitabo.

Prima, mandatum Dei, cui non paret, fidem & ſpiritum ſanctum excutit, & fit ethnico deterior. Mandatum autem hoc ſæpius repetitur in ſcripturis: Prima tabula tota requirit gratitudinem erga Deum. 1. *Theſſalonic.* 5. Semper gaudete, ſine intermiſſione orate, in omnibus gratias agite. Hæc eſt enim voluntas Dei in Chriſto Ieſu. *Coloſſ.* 3. Omne quodcunque facitis aut in verbo, aut in opere, omnia in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti facite, gratias agentes Deo & Patri. *Epheſeorum* 5. Gratias agentes ſemper pro omnibus.

Secunda Debitum officium, ſeu ipſa iuſticia, quæ iubet reddere cuique, quod ipſi debetur. In hac iuſticia eſt gratitudo, quæ eſt naturalis quædam obligatio, qua obligamur lege æterna, ad reddendam gratiam benemeritis, & maxime meritis ſummam gratiam. Cum ergo Deus eſt in quo ſumus, mouemur, & viuimus, & a quo beneficia illa triplicia,

quæ proxime recitauimus, percipimus: profecto ſumma illi & æterna gratia debetur, idque pro omnibus quæ habemus, videlicet, naturalibus & gratuitis, carnalibus & ſpiritualibus, temporalibus & æternis. Hoc ergo noſtrum officium ſemper cōgitemus.

Tertia, Eſt propria vtilitas. Qui enim gratias iugiter agit Deo, agendo gratias, plura impetrat. Sicut recte Seneca ait: Gratiarum actio eſt ad plus dandum imitatio. Et Chryſoſtomus ait: Gratiarum actio eſt caput omnis boni. Nam vbi iugis eſt gratiarum actio, ibi fides confirmatur, ſpes roboratur, charitas Dei & proximi augetur, dona ſpiritus conſeruantur & cumulantur, adeo vt etiam ipſe Diabolus inde contriſtetur, & confundatur fugiatque. Huc pertinet illud Auguſtini: Semper perirem, niſi tu me ſemper regeres, ſemper morerer niſi tu me ſemper viuificares: Omni ergo momento me tibi obligas, dum omni momento mihi tua magna beneficia præſtas. Et illud: Qui ſemper in gratiarum actione eſt, ſemper in gaudio ſpiritus eſt, ſemper proficit in melius, ſemper victoriam obtinet aduerſus principem tenebrarum, ſemper ditatur in ſpiritualibus donis, ſemper in choro angelorum eſt, qui perpetuam Deo laudem canunt.

Quarta. Exemplum Chriſti, qui ſæpe legitur gratias egiſſe Patri, vt *Matthæ*. 11. & 26. *Marc*. 6. & 14. *Lucæ* 9. & 22. *Iohannis*. 6. & 17. & alibi ſæpe. Nunc autem cum Chriſtus ipſe dicit: Exemplum meum dedi vobis, vt quemadmodum ego feci, & vos faciatis. Ex quo dicto hæc regula fluit. Omnis Chriſti actio, noſtri eſt inſtructio. Quicunque ergo volunt de Chriſto vere gloriari, & Chriſtiani iure appellari, ſciant ſuum officium eſſe, Chriſti exemplum gratias Deo ſemper agendo imitari.

Quinta. Imitatio Sanctorum, qui ſemper occupati leguntur, in cultu inuocationis Dei, & gratiarum actionis. Nam hæc duo, inuocatio & gratiarum actio, nunquam a ſe inuicem ſeparari debent. Siquidem gratiarum actio ad omnem inuocationem aditum

facit.

facit. Moses & Israel gratias agunt Deo pro accepto beneficio *Exod.* 15. Melchizedech gratias agit Deo quod victoriam dedisset Abrahæ, *Geneseos* 14. Debora & Barach, gratias agunt Deo, post victum Sisaram. Quid dicam de Prophetis omnibus, quid de Apostolis, qui semper in precationibus, & gratiarum actionibus versabantur? Paulus in omnibus suis Epistolis, sæpe erumpit in gratiarum actionem. Denique nullus sanctorum vnquam fuit, qui non plurimum in precibus & gratiarum actione occupabatur. Horum proinde exempla & nos imitemur, vt in Sanctorum numero nos esse declaremus.

Sexta, ædificatio aliorum. Nemo enim sibi natus est, sed vt aliis in bonum seruiat. Nunc autem cum nihil præstari homini melius potest, quam vt Deo iungatur & eum celebret: statuat vnusquisque suum officium esse, vt & voce & exemplo alios ædificet in Domino. Quam fuerit huius rei studiosus Dauid, qui erat typus Ecclesiæ & singulorum in Ecclesia, apparet in Psalmis. Quoties enim ipse gratias agit Deo, toties alios suo ædificat exemplo, vt & illi gratias Deo agere discant. Magnificate, inquit, Dominum mecum, & exaltemus nomen eius simul. Huius rei gratia fiunt conuentus Ecclesiastici, vt alii alios ad inuocationem Dei, & gratiarum actionem inuitent.

Septima, Vniuersitas creaturarum inuitat hominem ad gratiarum actionem Deo reddendam, idque tribus modis. *Primo* quia creaturæ quas videmus omnes sunt propter hominem conditæ, & homini datæ vt homo illis vtens agnoscat datorem, eique gratias pro suis donis agat. *Secundo* creaturæ nos inuitant ad gratiarum actionem, suo exemplo. Nam cum ordinem suæ conditionis constanter seruant, monent nos vt similiter faciamus, quod tum demum facimus, cum Deo debitum cultum, cuius præcipua quædam pars est gratiarum actio, reddimus. Auiculæ mane beneficium solis sentientes exultant & lætantur, ac cantu suo Deum solis authorem suo modo celebrant, eique gratias agunt. Huc pertinet illud Danielis 3.

Benedicite opera Domini Domino: Laudate & superexaltate eum in secula. Huc pertinet totus Psalmus 148.

Tertio, inuitant nos creaturæ visibiles ad gratiarum actionem Deo reddendam, ordine quem obtinent. Nam omnes visibiles creaturæ homini subiectæ sunt, & homo earum est Dominus, a Deo constitutus. Hoc ergo dominium suum in creaturas homo cogitans, non potest non, nisi ingratissimus esse velit, gratias agere Deo, qui sibi tot creaturas subiecit, vt sibi essent ordine inferiores. Narratur pulcra historia ab Antonino, recitatum a Luthero, de quodam pio sene, qui presente quodam Epicureo, cum summa lætitia exclamabat in hunc modum: Benedictus Dominus Deus in æternum, qui tot, tam varias & mirabiles creaturas fecit, e quibus nulla plane est tam exigua & contempta, quæ me non doceat creatorem laudare, eique sempiternas gratias agere. His auditis Epicurus subridens ait, Age bone vir, num & bufo te Deum laudare docet? Dic si quid habes, quod a tam deformi & abiecto magistro discas. Respondet vir sanctus: Plurimum sane o amice: Mouet enim me bufo, quoties illum intueor, vt ex toto corde, Deo gratias agam. Nam cum istud animal venenatum, atque adeo abiectum & deforme video, cogito, quod res est, Deum potuisse me talem creasse: Quare illi ex animo gratias ago, quod talem me non fecerit, sed hominem potius ad suam imaginem longe pulcerrimam, formatum voluerit. Et simul suppliciter rogo, ne me moribus tam turpi animali similem fieri permittat. Hoc exemplum ad totum genus vilium animalium transferamus.

Quid dicam de creaturis inuisibilibus nempe Angelis malis & bonis? An non & ipsi ad gratias Deo agendas merito excitare debent? maxime sane. Vtrique enim & mali & boni angeli, nos ad gratitudinem erga Deum excitant, sed diuersimode. Cum enim de malis angelis cogito, simul & eorum casum damnationemque iustissimam perpendo. Verum quia optimus Deus misertus est mei, abiectis angelis malis, a-

go illi gratias pro ſua bonitate erga me: & ſimul precor vt opus redemptionis meæ tandem perficiat, per aduentum filii ſui, ſaluatoris mei Ieſu Chriſti. Quantum autem ad bonos angelos attinet, illi etiam nos inuitant ad gratiarum actionem, idque tribus modis, videlicet, miniſterio, exemplo, & ſtatu in quo ſunt. *Miniſterio*, cum legimus eos eſſe miniſtros Eccleſiæ, ſeu miniſtratores ſpiritus, qui miniſterii cauſa mittuntur, propter eos qui hæredes erunt ſalutis, merito agimus gratias Deo pro hoc tanto beneficio, quod nunquam ſatis laudari poterit. *Exemplo*, cum illi iugiter in cœlo Deum celebrant, & a nato Chriſto, ſemper gloriam Deo canunt, propter ingentem illam miſericordiam erga genus humanum, quod voluerit filium ſuum hominem fieri, vt nos ſeruaremur per ipſum: multo magis nos decere monemur, vt Deo perpetuas agamus gratias, quorum cauſa natus eſt filius. *Statu*, cum angelos bonos in ſtatu ſuo beatos & fœlices eſſe cogitamus, gratias agamus Deo, qui nos ad eorum perpetuam ſocietatem vocauit.

Octaua: Conſideratio miſeriæ hominum eorum qui ſunt extra Eccleſiam Dei, in regno tenebrarum, ſub imperio Satanæ, quales ſunt Turcæ & profanæ gentes aliæ. Hæc miſeria plurimum nos accendere debet ad gratias Deo agendas, quod nos ab iſta ſeruitute miſerrima liberauerit, & tranſtulerit in regnum filii ſui dilecti, regat nos verbo & ſpiritu, donet nobis pios & ſinceros doctores, alat nos pane cœleſti, in vitam æternam, det religioſum & pium magiſtratum, ſub quo tranquille, quiete, pie, & honeſte viuere liceat. Hæc ingentia Dei beneficia cogitemus, & pro iis gratias agamus Deo clementiſſimo patri noſtro, per Ieſum Chriſtum, quoties nobis in mentem venit Turcica barbaries & tyrannis, & aliarum gentium, quæ ſunt extra Eccleſiam prophanitas & miſeria.

Has cauſas impulſiuas gratiarũ actionis ſæpe in mentẽ reuocare vtile eſt, quæ tũ nos efficaciter impellent ad agẽdum gratias Deo, ſi donati fuerimus ſpiritu Dei, qui non ſolũ gratiarum actionis: verum etiam omnium bonarum actionum fons & author eſt. Quare perpetuo vt omnium actionum bonarum cauſa agnoſcendus eſt. Hic enim & rationem illuſtrat, & voluntatem mouet, vt & intelligamus & velimus

quæ pia & honesta sunt.

Finis Gratiarum actionis, sicut omnium nostrarum actionum diligenter considerandus est. Nam qualis finis nobis propositus est, talis & actio nostra censeri debet: siquidem finis est cuius gratia fit & suscipitur aliquid. Cum ergo gratiarum actio fit & suscipitur, vt Deo suus debitus honor tribuatur, sequitur finem gratiarum actionis esse, Deo laudem pro suis beneficiis tribuere, eoque pertinere nostram gratiarum actionem, vt ipsi soli gloria tribuatur, qui solus finis & creati & redempti hominis est, iuxta illud *Esaiæ* 43. Omnem qui inuocat nomen meum in gloriam meam creaui eum, formaui eum & feci eum. Etsi autem hic est summus & primarius finis gratiarum actionis, tamen alii subordinati sunt plures, qui tamen primario & summo semper seruiunt. Vnde non inepte dixeris fines gratiarum actionis esse, vt ostendamus nos Deum agnoscere esse fontem omnis boni: vt nos segregemus hac confessionis nostræ parte, ab ingratis Cyclopibus & Epicureis, qui diuina beneficia non agnoscunt, tantum abest, vt Deo sint grati: vt alii nostro inuitentur exemplo, ad gratias Deo reddendas, per Iesum Christum. Atque hæc ita breuirer & de fine gratiarum actionis supremo, & de subordinatis qui principali destinantur dicta sufficiant.

Forma Gratiarum actionis quæ Deo fit a fidelibus reliqua est, quæ sola facit, vt gratiarum actio nomen suum tueatur, hoc est, vt sit quod nominatur. Vt enim in generatione physica forma dat esse rei, vt dicitur: vnde & res nomen habet: ita in actionibus moralibus, cuiuslibet actionis forma, qualitatem seu faciem operi apponit. Quare quænam sit veræ gratiarum actionis forma diligenter spectandum est, ne fuco aliquo fallamur. Quoniam autem plures virtutes in gratiarũ actione, quæ Deo fit concurrunt (vt supra admonuimus) & præcipue Veritas, Iusticia & Amor. Primum videndum est, quæ sit istarum in nostris animis forma. Deinde totius, hoc est, ipsius gratiarum actionis formam spectabimus. *Veritas* quæ primum locum in gratiarum actione merito occupat, formosissima est. Nam pars imaginis Dei est, ad quam homo est conditus. Vt enim Deus ipse essentialis quædam veritas est. Ita homo amans veritatis ipsum Deum quodam modo refert. Præclare Pythagoras interrogatus, qua maxime re homines Deo similes essent, respondit: εἰ ἀληθεύοιεν, id est, si ve-

gno digniorem. Parturiit autem iniquitatem, dum conſpirat aduerſus Patrem adiunctis ſibi conſiliariis præcipuis regni, eiicit eum regno, & conſilia captat, quomodo illum obruat & perdat. Sed parit mendacium, hoc eſt, fruſtratur ſua ſpe. Non enim retinet regnum, quod ſcelerate inuaſit. Hanc Allegoriam recte omnibus impiis & hoſtibus Euangelij accommodaueris. Nam tametſi ſuperbe ex inuidia inſultant Eccleſiæ, atque eam perſequuntur: tamen exitus non reſpondebit illorum conſiliis. Pij enim diuinitus liberabuntur oppreſsis eorum hoſtibus, iuxta dictum *Pſalm.* 37. Dominus amat iudicium, & non derelinquet ſanctos ſuos: In æternum conſeruabuntur, at ſemen impiorum peribit. Expectemus igitur Dominum, & cuſtodiamus viam eius atque ita futurum eſt, vt hæreditate cœleſti impiis tenebris inferni oppreſsis, fruamur.

Obſeruemus etiam hoc loco, quod vtraque, videlicet, Synagoga, impiorum, & Eccleſia ſanctorum conferatur mulieri, ſed diuerſimode, propter exitus diuerſos. Synagoga enim impiorum comparatur mulieri concipienti dolorem, ex inuidia, parturienti impietatem, & parienti mendacium cum ſempiterna miſeria. Eccleſia autem ſanctorum comparatur mulieri concipienti dolorem ex acerbitate crucis, parturienti ex fide patientiam, & parienti in ſpe veritatem, id eſt, vera & ſolida bona cum æterno gaudio. Sicut Dominus ipſe *Ioan.* 16. docet. Hanc ergo Eccleſiæ imaginem intueamur, & ſtatuamus vere ſecuturum in membris, quod præceſsit in capite, hoc eſt, quod ignominiam præſentem tandem excipiet gloria ſempiterna.

Foueam fodit, & effodit eam, & incidit in foueam quam fecit.

Repetitio eſt eiuſdem ſententiæ. Sicut enim ſupra contulit inimicum ſuum mulieri prægnanti, ex cuius miſera conceptione triſtiſſimus eſt partus ſecutus: Ita hic eundem confert venatori, qui foueam fodit, & retia tendit capiendis feris: Sed ipſe imprudens labitur in foueam, & propriis retibus capitur. Prouerbialis ergo hæc locutio in illos competit, qui dum aliis malum ſtruunt, ipſi in malum aliis paratum incurrunt.

Conuertetur labor eius in caput eius, & in verticem ipsius, iniquitas eius descendet.

Expolitio est. Nam quod figurate dixerat aliquoties, hic simpliciter exprimit. Sensus est. Quod machinatus est mihi hostis meus hoc ipsi cedit in perniciem. Labor & iniquitas hic per Metalepsin, pro pœna sequenti laborem & iniquitatem ponitur. Hæc nos admoneant de iudicio Dei, videlicet, quod impietas & iniuria aduersus sanctos, tandem iustas pœnas luet.

QVINTA PARS.

17. *Confitebor Jehouah secundum iustitiam eius, & psallam nomini Iehouah altißimi.*

GRatiarum actionis promissio est, quæ semper beneficia Dei excipere debeat. Nam non solum naturæ lege: Verum etiam mandato Dei obligamur ad reddendam benemeritis gratiam. Verum notandum est, quod quoties scriptura nos hortatur ad confitendum Deo secundum suam iusticiam, seu pro beneficiis nobis ex gratia præstitis, non tantum vult vt laudemus Deum benefactorem, eumque celebremus: sed etiam multa simul requirit. Nam PRIMVM vult vt agnoscamus beneficia Dei nobis collata, sine hypocrisi. SECVNDO, vt ex corde gratias agamus Deo, pro suis beneficiis. TERTIO, vt voce nostra fateamur nos diuinitus adiutos esse. QVARTO, vt laudes Deo benefactori tribuamus, quo alij nostro inuitentur exemplo. QVINTO, vt testemur nostram gratitudinem, mente, corde, vita & confessione per totam vitam. Hæc omnia simul complectitur confessio laudis.

Præter hanc laudis confessionem est duplex confessio, videlicet, fidei, & culpæ. Confessio Fidei, est catholicæ fidei testificatio, ex puro verbo Dei petita, cuius summa quædam in Symbolo Apostolico continetur. Confessio culpæ, est agnitio peccati, cum videlicet fatemur nos deliquisse. Hæc quintuplex est.

PRIMA, sine qua nemo adultus saluatur, cum nos coram Deo prosternimus, nostra peccata agnoscentes, precantes veniam propter merita filij, & promittentes mendationem in posterum. De hoc confessionis genere Ioan-

Ioannes, 1. *Ioan.1.* loquitur cum ait: Si confiteamur peccata nostra fidelis est & iustus, vt remittat nobis peccata nostra. SECVNDA publica est, videlicet totius Ecclesiæ, quæ fit præeunte ministro Euangelij, & approbante populo. TERTIA similiter publica dicitur, sed est illorum tantum, qui aliquo scandalo offenderant Ecclesiã. QVARTA priuata est, & fit coram ministro Ecclesiæ, quæ disciplinæ gratia ab hominibus instituta est. QVINTA. Fit coram offenso fratre, iuxta Regulam Christi, *Matth.5.* De qua & Iacobus loquitur cum ait: Confitemini, alij aliis peccata vestra.

Vsus Psalmi Septimi.

Vsus huius Psalmi est, vt quoties iniustis odiis, falsis suspicionibus, ementitis calumniis, tyrannica persecutione oppugnamur, mentem nostram exemplo Dauidis confirmemus, recitantes hunc Psalmum: testemur modeste de nostra innocentia, confugiamus ad preces cum Dauide, & statuamus nos vere curæ esse Deo, qui iudex est mundi, & iustus & potens, qui suos tandem gloriose liberabit.

PSALMVS OCTAVVS.

Summa Psalmi Octaui.

ETSI *totus hic Psalmus in hanc propositionem, videlicet: Opera Dei gubernantis hunc*

mundum, & Ecclesiam mirabiliter euehentis supra cæteras creaturas, merito omnes in admirationem rapiunt: includi potest: Tamen rerum sublimitas postulat, vt hoc distinctius declaremus, quo & consilium Prophetæ rectius intelligamus, & doctrinam maiorem vberioremque consolationem, ex hoc Psalmo capiamus. Primum ergo omnium hic obseruandum est, quod vt Dauid oculis corporeis intuetur hanc rerum conditarum vniuersitatem, & in ea hominem prædominantem cæteris creaturis: vnde merito in admirationem operum Dei, & in gratiarum actionem fertur: Ita oculis Propheticis regnum Dei spirituale, cuius caput Christus est, contemplatur: vnde in maiorem adhuc admirationem rapitur. Habent siquidem omnia opera Dei in hoc aspectabili mundi theatro, quandam comparationem ad ea opera quæ fiunt spiritualiter & inuisibiliter in ipsius regno spirituali, quod est Ecclesia. Spiritu proinde sancto ductore, ex admirando opificio Dei, quod Dauid oculis cernebat corporeis, subuectus est in cogitationem regni Christi, in quo regno nomen Dei multo magis admiratione dignum est, quam in hoc opificio visibili. Omnia proinde in hoc Psalmo iuxta hanc duplicem considerationem accipienda sunt, obseruata hac comparatione huius creatæ machinæ mundi incurrentis in oculos, ad Christi regnum, hoc est, Ecclesiam, dulcior nobis erit hic Psalmus. Deinde in memoriam reuocandæ sunt hic duæ regulæ, quas in initio tradidi, quæ magnam lucem enarrationi huius Psalmi adferent. Harum prior est: Ea quæ capitis Christi sunt, plerunque ipsius corpori, quod est Ecclesia, tribuuntur: Et contra: Quæ corporis sunt, capiti

capiti Christo accommodantur. Quicquid enim scriptura prædicat de hominis dignitate, Christo primum, vt generis nostri capiti, & instauratori congruit. Posterior. Quæ typo tribuuntur, analogicῶs antitypo conueniunt. Cum igitur Dauid qui hunc Psalmum cecinit, sit typus Ecclesiæ, recte accommodabimus ipsum ad totam Ecclesiam, videlicet, quod Ecclesia in hoc Psalmo admirabunda prædicat mirabilia Dei opera: non solum creationis & gubernationis: verum etiam, idque multo magis, saluationis, in quibus nomen Dei maiestas Christi capitis nostri, & gloria totius corporis ipsius, veluti sub oculos ponitur. Vt nos & fiduciam hinc concipiamus, & animum spe vitæ æternæ, nobis promissæ fulciamus.

Ordo & dispositio Psalmi Octaui.

Constituamus huius Psalmi duas partes.

Prima est quæ absoluitur 1. 2. & 3. versibus, & continet admirationem maiestatis & bonitatis Dei, conditoris mundi, & mirabiliter sua prouidentia gubernantis omnia in cœlo & in terra.

Secunda, quæ reliquis versibus, vsque ad vltimum, qui propositionem repetit, absoluitur, similiter admirationem habet, quod Deus adeo mirabiliter condiderit genus humanum ad tantam gloriam, quod daturus esset filium, humiliandum infra angelos & post resurrectionem gloria ornandum, & dominatorem fore cunctorum.

Totus igitur hic Psalmus Encomiasticus est, & Propheticus.

Porro in titulo vox Hebræa Hagidith putatur significare melodiæ genus, iuxta quod decantandus tradebatur hic Psalmus præfecto Musices. Alij volunt instrumentum Musicum fuisse. Sed nos incertis omissis, ad Psalmi enarrationem accedamus.

EXEGESIS PSALMI OCTAVI CVM INDICATIONE doctrinarum.

PRIMA PARS.

1. *IEhouah Domine noster, quam admirabile est nomẽ tuum in vniuersa terra, qui posuisti gloriam tuam super cœlos.*

2. *Ex ore infantium & lactentium fundasti fortitudinem, propter inimicos tuos, ad destruendum inimicum & vltorem.*

3. *Quoniam videbo cœlos tuos, opus digitorum tuorum, lunam & stellas, quæ tu fundasti.*

SVmma horum versuũ est, modo typo antitypô iũgamus. Non solum hæc terra quam calcamus, & in qua nascimur, educamur & viuimus, & hi cœli quos aspicimus, quę omnia sunt tua opera: Verum etiam noua terra illa, in qua nascimur filii Dei, & noui cœli, quorũ incolæ erimus in omnem æternitatem: Hęc (inquam) quantum sit tuum nomen: hoc est, maiestas, potentia, sapientia, & bonitas, cum omnium summa admiratione ostendunt. Atque

ite

ita oportet vtrunque complecti, videlicet typum & antitypon, corporale, & spirituale, mundi opificium aspectabile, & spirituale Dei regnum quod est Ecclesia. Nam vtrumque simul intuetur Dauid: alterum quidem oculis corporeis, alterum vero Propheticis.

Iam singulos versus examinemus distinctius.

In primo versu, qui est propositio admirationis, bonitatis & magnificentiæ Dei conditoris mundi & Ecclesiæ in genere humano sunt tria: videlicet: Compellatio, affectus admirantis, & admirationis causa.

Compellatio hæc est:

Iehouah Domine seu dominator noster.

Huius compellationis tres voces non sine singulari Emphasi accipiendæ sunt.

Prima est, Iehouah, quæ appellatio Dei propria est, ex eo sumpta, quod is solus per se existit: Vnde ipsius æternitas, potentia, sapientia, bonitas, cum amplitudine imperii, & debito cultu concluditur. Vide quæ in versum 2. *Psalm.* 1. annotauimus de hoc nomine.

Secunda vox est *Domine seu dominator,* Hebraice Adon, quæ vox relationem notat ad res creatas, quarum vt creator est vnus Deus, ita & sustentator, gubernator, prouisor. Vnde monemur, quod vt omnia iure huius imperio sub esse debeant, cũ quæ in terris, tũ quę in cœlis sunt: ita contumaciæ crimine tenentur quicunque huius imperium detrectant, vt sunt defectores angeli, & homines reprobi, qui pœnas suæ contumaciæ non euadent.

Tertia vox est, *noster,* quæ vt confessio est, ita fidei & obsequii est protestatio. Hæc simul nos docent, quod quicunque Deum rite colere statuit, recte sentire debeat de natura & maiestate Dei, seque subiiciat in vera fiducia Deo. Nam vt sine notitia Dei hæremus in profundis ignorantiæ tenebris: Ita sine fide creationis & gubernationis siue prouidentiæ, nemo de maiestate Dei recte sentire, multo minus Deum rite glorificare potest. Ideo author epistolæ ad Hebræos *cap.* 11. ait: Per fidem intelligimus perfecta fuisse secula verbo Dei. Fidei proinde tribuendum est illud lumen, quod in mundi contemplatione homines efficaciter proficiant in gloriam creatoris.

Secundum quod obseruandum diximus in primo versu, est affectus Dauidis admirantis maiestatem & bonitatem Dei.

Quam admirabile, inquit, *est nomen tuum*, id est, quam magnificum, potens, pręclarum, admirandum est nomen tuum. Iudaica & nimis crassa superstitio est eorum qui hic per nomen, τετραγράμματον illud Iehouah intelligunt, quod nefas esse pronunciare existimant. Quare quoties occurrit in scripturis, pro illo legunt Adonai. Vnde Græci κύριος & Latini, dominus vertunt, quæ vocabula potius Hebraicum Adonai, quam Iehouah exprimunt. Vtrumque enim authoritatis & potestatis σημαντικόν est. Nequaquam igitur nomen hic sumitur materialiter pro literis & syllabis, quibus Dei appellatio nobis innotescit. Sed relatiue, hoc est, pro ipso Deo, Deique attributis virtutibus & effectis, sicuti ex Psalmi verbis manifestum est. Nam quæ sequuntur in hoc Psalmo, sunt nominis Dei quædam descriptio. Hoc ipsum ostenditur *Psalmo* 48. Secundum nomen tuum Deus, sic & laus tua in fines terræ, Iustitia plena est dextera tua. Et *Psalmo* 72. Benedictum nomen maiestatis eius in æternum, & replebitur maiestate eius omnis terra. Sed de nomine Dei, vide quæ annotauimus in 11. versum Psalmi 5.

Sequitur admirationis causa quam tertio loco obseruandam in propositione dixi, videlicet: *Qui posuisti gloriam tuam supra cœlos.* Potest & sic verti: Eo quod posuisti gloriam tuam supra cœlos. Sumitur autem hęc causa, a qualitate nominis Dei. Est enim nomen Dei tantum, vt eius maiestas non solum terram, verum etiam cœlum impleat. Quasi diceret. Non solum homines in terra, verum etiam angeli in cælo tua opera intuentes, te cum summa admiratione glorificant. Nam omnia magna sunt: siue prouidentiam in rerum huius mundi gubernatione, siue maiestatem regni tui spiritualis respicimus. In singulis enim nomen tuum, tua maiestas, & tua gloria conspicitur. In hunc enim finem omnia fecisti.

Ex ore

Ex ore infantium & lactentium perfecisti robur.

Hieronymus: perfecisti laudem: Septuaginta καταρτίσω αἶνον, quam lectionem sequutus est Matthæus *cap.* 21. Sed res eodem redit. Quod enim Hebræus figurate ponit, & hoc Hieronymus sequutus septuaginta & Matthæus proprie exprimit. Nam robur Metonimicos pro laude ponitur, vt causa pro effectu. Sed

Quid est perficere laudem?

Est perfecte Deo laudem tribuere, propter infantium & lactentium curam & prouidentiam, ex quo fit, vt infantes & lactentes magnam materiam celebrandi Deum, nobis suppeditent. His in genere sic obseruatis, primum typum, deinde antitypon consideremus.

Typus est historicus: proponit enim admirandum opus Dei in hominis fabrica. Primum enim homo conceptus mirabiliter fouetur in vtero materno, & paulatim crescit, vsque ad tempus partus. Deinde in lucem editus mirabili prouidentia diuina adsunt quę ad educationem requiruntur. Vnde enim statim ab vtero egresso, alimentum præsto est: nisi quia Deus mirabiliter sanguinem in lac transformat? Vnde sugendi industria, nisi quia Deus arcano instinctu linguas infantium aptat? Vnde crescendi vis, nisi ab eodem? Vnde tot casus & pericula euadunt, nisi Deus sua cura eos tueretur? quod ipsi parentes, etiam impii, sæpe fatentur. Hæc mirabilis puerorum educatio, mirifice laudes Dei prædicat in vniuersa terra. Hactenus de typo: Nũc ad antitypon, quod simul cum typo spectabat Dauid veniamus.

Institui autem typi & antitypi collatio hoc modo potest. Vt infantes in hoc mundo aspectabili Dei laudem perficiunt, sicuti supra declarauimus: Ita infantes in Ecclesia, Deum propter sua mirabilia opera glorificandum ab omnibus ostendunt. Sunt autem duo infantium genera spectanda: quidam enim ætate, quidam simplicitate & ruditate infantes dicuntur.

Infantes ætate sunt qui vel re vera infantes sunt, vel in proxima infantiæ ætate constituti, qui etiam viro-

rum reſpectu infantes dicũtur,etſi per ſe infantes non ſunt.

Infantes ſimplicitate & ruditate per comparationem dicuntur etiam ætate prouectiores. Collati enim ad eos qui propter ſapientiam & eloquentiam, viri & Sophi haberi volunt, infantibus ſimiles ſunt. Ad vtroſque pertinet hoc vaticinium. PRIMVM enim ad infantes ætate, quo modo Chriſtus hoc vaticinium accommodat, *Matth.* 21. Cnm enim Chriſtus die palmarum ingrederetur Hieruſalem, & pueri cum ramis palmarum præcedentes clamarent: Hoſſianna filio Dauid: Benedictus qui venit in nomine Domini: indignabundi Iudæi dicebant Domino: Audis quid iſti dicant? Ieſus autem dicit eis: Nunquam legiſtis, Ex ore infantium & lactentium perfeciſti laudem? id eſt, voce & teſtimonio infantium, tuam laudem integram & ſolidam reddidiſti. Atque ita pueri illi Chriſto acclamantes Hoſsianna, vt gloriam Dei prædicant, ita perfidum Iudæorum populum condemnant: ſimul adumbrantes id quod poſt reſurrectionem Domini futurum erat. DEINDE hoc ipſum vaticinium pertinet ad infantes ſimplicitate & ruditate, qui collati ad ſapientes & Sophos huius mundi rudes & pueris ſimiles erant, hoc eſt, ad ipſos Chriſti Apoſtolos: Per hos enim homines rudes & indoctos, ſimplicibus pueris ſimiles laudem ſuam per vniuerſum orbem perfecit Deus. Vt enim hi gloriam Dei prædicabant annunciantes Euangelium: ita Diabolum & ipſius membra condemnabant. Ideo ſubiicitur in hoc verſu finis huius admirandi facti, cum ait: *Propter inimicos tuos, vt deſtruas inimicum & vltorem.*

Eo enim pertinebat vox & teſtimonium Apoſtolorum, qui hic pueris comparantur, vt Diabolus & eius regnum per eorum concionem deſtruatur, & regnum Chriſti nouum erigatur & ædificetur. Vocat autem Diabolum (Theodoreto teſte) inimicum & vltorem. Inimicum quidem, quoniam nos odio ſempiterno perſequitur. Vltorem vero quia ad peccata ſemper inſtigat, peccanteſque vlciſcitur atque ad ſupplicium rapit. Per Diabolum hoc loco integrum regnum Diaboli intelligo: hoc eſt: caput

caput & corpus. Nam de corpore Diaboli fuere, quos his Psalmi verbis retundit Dominus. Sed

Cur Dominus in erigendo & propagando suo regno non vtitur potentibus & sapientibus huius mundi, quorum authoritas animos hominum flectere posset ad obediendum Euangelio?

Huius rei plures sunt causæ. PRIMVM enim vult Deus hoc modo illustre discrimen facere inter suum regnum & mundi regna: ne quis somniet aliquem splendorem mundanum in regno Christi requiri. DEINDE vt ostendat non humana sapientia aut eloquentia & potentia colligi Ecclesiam per ministerium Euangelij, sed sua solius virtute. TERTIO. Ne Philosophi aut alii politici homines cauillarentur eloquentia & orationis maiestate motos esse homines, vt Christi Euangelium reciperent. QVARTO, Vt ministerium Euangelii non propter organa quibus Deus vtitur contemnamus: Sed potius cum summa gratiarum actione admiremur potentiam Dei in vasis testaceis. Non ergo spectemus, quis aut qualis sit qui doceat Euangelium: sed quis & quam potens sit cuius sunt organa qui docent.

Sequitur in tertio versu alia admirationis causa: *Quoniam* (inquit) *videbo cœlos tuos, opus digitorum tuorum, lunam & stellas quæ tu fundasti.*

Hoc dictum similiter ad vtrumque referendum est, videlicet ad cœlum hoc aspectabile, & ad cœlum spirituale, quod est Ecclesia. Nam ab illo in huius admirationem spiritu fertur. Vt enim in cœlo hoc visibili & magnifico opificio Dei, in quo lucent, Sol, Luna, & stellæ, maiestas & potentia Dei admiranda nobis commendatur: ita in Ecclesia in qua Christus sol est (vnde omnis lux existit) lucent Prophetæ, Apostoli, aliique pii quos veluti stellas Dominus in regno Christi collocauit. Deinde vt cœlum hoc aspectabile in quo stellæ sunt fundatæ, ita vt extra circulos suos non dimoueantur, ab eodem conseruatur: Ita regnum Christi, solum Deum authorem habet, vt ab eo fundatum, & ab eo solo contra

portas inferorum defenditur.

Porro quod Deo digitos attribuat ἀνθρωποπάθεια eſt. Digitorum enim mentione ſignificatur, tum potentia Dei, tum operis ab eo conditi, videlicet, mundi & Eccleſiæ excellentia, elegantia, gubernatio & directio. Obſeruetur autem quod plura in homine ſunt, quæ Deo κατ' ἀναλογίαν tribuuntur, nempe, anima animæque potentiæ: Item: membra corporis, vt caput, oculi, aures, os, facies, vultus, manus, digiti, pedes &c. Item, actiones, vt ſtare, ſedere, aſcendere, deſcendere, dormire, vigilare, viſitare &c. Item: affectus, vt iraſci, furere, pœnitere, miſereri, zelare &c. Idque ideo vt iſtis ſimilitudinibus deducamur in Dei cognitionem, & operum ipſius & prouidentiæ admirationem. Eandem etiam ob cauſam tribuuntur Deo & nomina animalium, & membra, videlicet, vt actiones Dei, & potentia cum bonitate, quaſi nobis ob oculos pingantur.

Hinc intelligi poteſt, quam fœdus fuerit error Anthropomorphitarum, qui Deum putabant reuera habere membra humana vt homines, quia Scriptura hæc ei tribuit, quæ ſolui non poteſt. Hæc ratio ſi valeret, ſequeretur eadem neceſſitate, Deum etiam alas & alia alia animalium membra habere: nam & hæc illi tribuit Scriptura. Atque ita Anthropomorphitæ ex Deo impiiſſime monſtrum faciunt. Debent ergo qui verſantur in Scripturæ lectione diligenter attendere inter κυριολογίας & τροπολογίας ne proprie dicta tropica, aut tropice dicta propria faciant. Quod qui non facit, ſæpiſſime impingat neceſſe eſt. Vt quidam noſtra ætate faſcinatus eſt hoc argumento. Totus homo, quantus quantus eſt, eſt peccatum: Igitur peccatum eſt ſubſtantia. Sed fallitur. Mutatur enim genus prædicationis, videlicet, figuratum in proprium. Figurate enim homo peccatum dicitur, proprie vero ſubſtantia. Ratio figuræ eſt, vt ſciamus peccatum hominis naturæ in hac vita, ita adhærere, vt omnino deponi non poſſit, etſi quotidie in ſanctis minuitur.

SECVN-

SECVNDA PARS.

4. *Quid est homo quod memor es eius, & filius hominis, quia visitas eum?*

5. *Minuisti eum paululum ab angelis, gloria & honore coronasti eum.*

6. *Dominari fecisti eum supra opera manuum tuarum, omnia subiecisti sub pedibus eius.*

7. *Oues & boues vniuersos, insuper & pecora campi.*

8. *Volucres cœli & pisces maris, & quicquid transit semitas maris.*

AB admiratione operum Dei, quæ in cœli administratione conspiciuntur, delabitur Dauid in admirationem curæ maximæ: & beneficentiæ Dei erga hominem, quem principem constituit, supra opera manuum suarum.

Hæc fere summa est horum quinque versuum, quæ summa si euoluta fuerit, amplissimam doctrinam, & consolationes vberrimas nobis subministrabit. Quare singulos versus distinctius exanimemus: vt omnia in nostros vsus melius transferamus.

Quid est, inquit, *homo, quod memor es eius?*

Miratur Dauid quod diuina maiestas se adeo demittat, vt hominis tantam curam gerat. Apud se enim Dauid confert Deum & hominem, ex quo fit, vt bonitatem & beneficentiam Dei erga hominem, satis admirari non possit. Cogitetur proinde hic primum hominis & Dei comparatio. Homo post lapsum (amisso fere imperio in creaturas, quod in creatione acceperat Adam) miser est & calamitosus, & propter peccatum infra omnes creaturas merito abiectus. (Nam vocabulum nominis Enosch, quo hic vtitur Dauid nomen habet a dolore, afflictione & miseria, quibus homines per totam vitam propter peccatum, obnoxii sunt) Deus autem supra cœlos excelsus beatus & fœlix, nullius indigens vt fiat fœlicior, cum per se & ex se sum-

me fœlix sit. Ex hac collatione hominis & Dei, in maiorem admirationem rapitur Propheta, quod Deus cum tantus sit, habeat nihilominus adeo magnam curam calamitosissimi hominis. Sunt qui vocabulum hominis, quo hic vtitur Dauid deducunt ab obliuione, quasi diceret, obliuiscens seu obliuiosus. Et videtur profecto Dauid huc respexisse, vt testatur Eusebius de præparatione Euangelica *libro* II. *capite* 4. acsi diceret Dauid, Quid est magis mirandum o Deus, quam quod tu memor sis hominis qui oblitus erat tui?

Et filius hominis, quoniam visitas eum?

Eiusdem sententiæ repetitio est, qua vt ostendit hominem bis ærumnosum esse, ita maxime admiratur tantam philanthropiam in Deo, quod eius memor esse voluerit, eumque tam clementer visitare. Respicit autem hoc loco Dauid ad originem hominis, cum ipsum appellat filium Adæ, qui de terra formatus est: quasi diceret: Quid magis admiratione dignum, quam quod tu cum sis cœlestis, tamen curam geras terreni hominis. Porro Deum memorem esse hominis, eumque visitare, Metalepsi Hebraica significat Deum curam habere hominis, ipsi prouidere plurimaque beneficia & benedictiones adferre, idque per & propter Filium hominem factum, vt totus Scripturæ consensus testatur. Hæc in nobis Fidem & timorem merito excitare debent. Fidem quidem ex eo quod erga nos sit φιλάνθρωπος: Timorem vero ne culpa nostra tanta excidamus gratia.

Quoniam autem hic mentio fit visitationis, qua Deus homines visitare dicitur, notandus est diuersus visitandi modus, qui quintuplex statui potest, alias enim visitat docendo, alias sanando, alias consolando, alias castigando, alias condemnando.

PRIMVM ergo visitat docendo, quando quid facere, quid fugere debeamus, docet: vt promissa bona assequamur, & effugiamus pœnas, quas minatur contumacibus.

SECVNDO visitat homines sanando, idque per Filium, vt Zacharias testatur *Luc.* I. Visitauit nos oriens ex alto.

ex alto. Filius enim Dei visitauit nos dum assumpsit humanam naturam in vnionẽ personalẽ, & manifestatus est Deus in carne. 1. *Timoth*. 3.

Tertio visitat nos Deus consolando, idque per Spiritum suum sanctum, dum nos consolatur, dum nos vngit, dũ nos confirmat de hæreditate promissa, dũ nobis succurrit & assistit in afflictionib. ne cruce fracti, confessionem abiiciamus.

Quarto visitat nos Deus castigando, estque hic visitationis modus testimonium iudicii Dei, & signum misericordiæ. *Iudicij* quidem, quia iuste punit in nobis peccatum, ne in nobis dominetur. *Misericordiæ* vero, quod pœna seu castigatione paterna reuocet ad resipiscentiam, vt saluemur. Nam sinere hominem impunitum, signum est diuinæ offensæ & abiectionis, iuxta illud *Oseæ* 4. Non visitabo filias vestras cum fornicatæ fuerint. Hic notetur dictum Bernardi: Deus visitat nos asperitate flagelli: cuius rei quinque sunt causæ: vt ab iniquitate corrigat: ne quis decollata virtute superbiat: vt virtus hominibus innotescat: vt alios eius exemplo compescat: vt Corona cumuletur & crescat.

Quinto visitat Deus homines condemnando, videlicet, cũ homines sæpius admoniti verbis & beneficiis & verberibus, manent tamen contumaces. De hoc visitationis genere loquitur Ieremias *c*. 6. In tempore visitationis suæ corruent. Et Christus apud *Matthæum c*. 23. deplorat miseriam Iudæorum & significat fore vt Deus eos æternis pœnis propter suã contumaciam subiiciat.

Minuisti eum paululum ab angelis, gloria & honore coronasti eum.

Dominari fecisti eum supra opera manuum tuarum, omnia subiecisti sub pedibus eius.

Dignitatem hominis prædicat, ab excellentia, qua ipse eminet reliquis creaturis omnibus. Hæc dignitas congruebat. Primo homini condito ad imaginem Dei, antequam lapsus est in peccatum, & se sua culpa deiecit infra omnes creaturas. Deinde hæc dignitas Christo homini, idque propriissime congruit. Nam is solus ratione humanæ naturæ supra omnes creaturas euectus est, eo modo quo author Epistolæ ad Hebræos, & Paulus prima *Corinthiorum cap*. 15. ostendunt. Præterea hæc dignitas Christi propria, communicatur hominibus, quando per fidem ef-

ficiuntur membra Christi, & eius spiritu vegetantur, facti vnum corpus sub vno capite Christo. Hinc est quod Paulus Christum & ecclesiam, vnum Christum nominat, ad *Galat.* 3. Omnes vos vnus estis in Christo Iesu. Sed expendamus verba authoris Epistolæ ad Hebræos, & Pauli, quæ modum euectionis Christi hominis ad tantam gloriam definiunt. Author Epistolæ ad Hebræos explicans hos Psalmi versus, sic ait: In eo autem quod subiecit ei omnia, nihil omisit, quod non est ei subiectum, id est, nulla creatura excepta est, quæ illi non sit subiecta. Sequitur quæstio. At nunc nondum videamus omnia subiecta ei. Responsio. Sed ipsum (inquit) qui paululum imminutus est ab angelis videmus Iesum, propter passionem mortis, gloria & honore coronatum esse vt gratia Dei pro omnibus gustaret mortem. Atque ita author Epistolæ ad Hebræos hæc Psalmi verba accommodat ad humiliationem & glorificationem Christi, quæ est eminentia eius supra omnes creaturas, & simul fructum, qui inde ad nos homines manat, indicat: *Minuisti* (inquit) *eum* scilicet Christum hominem *paululum ab angelis.* Sic Elohim vocem Hebraicam vertit Chaldæus, & epistola ad Hebræos: & sic sumitur *Psalm.* 82. & 138. Quomodo? Per passionem & mortem, vt victa morte, gloria & honore coronaretur supra omnes creaturas, idque per gloriosam resurrectionem, ascensionem in cœlum, & sessionem ad dexteram Patris. Atque hoc vult, cum subiicit: *Constituisti eum supra opera manuum tuarum,* videlicet, vt omnium rerum plenum dominiũ habeat, vt omnia sua maiestate impleat in cœlo & in terra, vt flectat se omne genu coram ipso, cœlestium, terrestrium & inferorum. Eandem sententiam per correlatiuum repetit cum subiicit:

Omnia subiecisti sub pedibus eius.

Vt intelligamus etiam angelos homini Christo esse subiectos. Atque hoc est quod ipse Dominus apud Matthæum ait: Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra hoc est, super omnes creaturas, quæ sunt in cœlo & in terra. Vtque nos in eandem gloriam cum capite Christo, suo tempore, euectum iri sciamus, iuxta illud: Si simul patimur, simul etiã glorificabimur.

Paulus 1. *Corinth.* 15. petit testimonium ex his Psalmi versibus de duabus rebus maximis, videlicet, de debellandis & abo-

ſi veraces ſunt. Huius veritatis forma eſt conſenſio mentis & orationis cum reipſa. Hæc ergo Hypocriſin & mendacium, quæ ſunt a Diabolo, iuxta ſe non patitur. Hypocriſis enim aliud ſentit, aliud ſimulat: Mendacium aliud ſentit, aliud loquitur. Vtrunque eſt alieniſſimum a natura Dei ideoque cum veritate pugnat. Deinde in gratiarum actione eſt Iuſtitia, quæ merito prædicatur à Philoſophis, aurora & heſpero formoſior, quæ & ipſa pars imaginis Dei dicitur eſſe in homine. Nam vt Deus quædam eſſentialis iuſtitia eſt: ita homo colens iuſtitiam, cum Deo quodam modo communicat, & quaſi homo diuinus efficitur. Huius autem iuſtitiæ forma in nobis eſt congruentia affectuum & voluntatis in homine, cum recta ratione. Eſt autem recta ratio, quæ verbi Dei regulam ſequitur. *Amor* tertia virtus, quæ in gratitudine erga Deum ineſt. Hic ſimiliter eſt pars imaginis Dei in homine. Deus enim, vt Apoſtolus ait, charitas eſt, 1. *Ioh.* 4. & qui in charitate manet, in Deo manet, & Deus in eo. Huius amoris forma eſt, copulatio amantis cum amato: Cuius cauſa eſt ſimilitudo. Habet enim hic amor Chriſtianus de quo loquimur, quandam cum diuina natura communicationem. Has tres virtutes, Veritatem, Iuſtitiam, & Amorem ipſa Fides, earum parens ornat, & faciem ipſis apponit, vt nihil ſit ipſis formoſius, nihil amabilius, nihil iocundius: Quę ſi oculis videri poſſent, omnes in ſui admirationem & amorem allicerent. His ita declaratis breuiſſime de virtutibus, quæ in gratiarum actione concurrunt, & de earum formis: videamus nunc, quænam ſit totius gratiarum actionis forma, cum interna, quæ eſt pulcrior, tũ externa, quæ eſt internę quædam teſtificatio. *Interna* forma gratitudinis ſeu gratiarum actionis, quæ Deo fit, eſt pulcerrimus quidam ſplendor in anima hominis, ab ipſa veritate & iuſtitia & amore emicans, cum videlicet homo toto corde agnoſcit beneficium acceptum, merum donum Dei eſſe, non ſuo merito ſibi collatum, ſed per & propter Chriſtum ſibi donatum, vt Deum & mente, & corde, & tota vita celebret. *Externa* forma gratitudinis eſt teſtimonium, quod ore fit, de beneficio accepto. Et ſi hæc externa forma manat ab interna, admodum laudabilis eſt, & eſt ſeria oris & totius vitæ teſtificatio & agnitio beneficij accepti, per & propter meritum Ieſu Chriſti. Hanc vtranque formam gra-

tiarum actionis commendat nobis Paulus, quoties nos iubet gratias Deo agere, per Dominum nostrum Iesum Christum. Debes ergo in vera gratiarum actione, fidem tanquam facem quandam prætendere, debes agnoscere te per & propter Christum accepisse, quicquid boni accepisti. Debes omnia ad gloriam Dei referre: debes Deum per Christum prædicare: Quod cum facis Deo verum cultum præstas, & ipsum ad cumulatiora dona conferenda tibi inuitas. Nam gratias agere pro acceptis beneficiis est viam sibi sternere ad noua beneficia accipienda.

Quod conuersi sint inimici mei retrorsum, impegerint, & perierint à facie tua.

Ratio est gratiarum actionis ab ipsa materia sumpta, seu a beneficiis recens diuinitus acceptis, videlicet, quod Deus ipsum Dauidem de manu hostium eius potenter & gloriose liberauerit: perinde ac si diceret Dauid: Reipsa experior te o Deus mei curá gerere, tuo enim præsidio hostes meos superaui, qui, si humanas vires quis spectet, longe me superiores & potentiores erant. Quid enim ego paruulus, collatus ad immanem gigantem Goliath? Docemur hic quod successus fœlix in magnis & difficilibus rebus, & liberatio e periculis sit a Domino, cui propterea gratiæ ex toto corde agendæ sunt, & simul orandum est, vt in posterum nobis quoque adsit. Quod tum demum absque omni dubio futurum est, si fidem & bonam conscientiam tueamur.

Quoniam fecisti iudicium meum & causam meam, sedisti in solio, qui iudicas iustitiam.

Repetitio rationis est, & applicatio quædam per comparationem hoc modo: Quemadmodum iustus iudex, causam innocentem approbat, atque eos tuetur & defendit ab iniuria: ita tu Deus sedens in tuæ maiestatis throno, me de inimicis meis vindicas. Dicitur autem Deus facere iudicium & causam eius, cuius causam approbat aduersus hostes eius, vindictam sumens de hostibus, qui iniuste læserunt. Porro cum dicitur Deus sedere in solio significatur, quod & semper paratus sit ad iudicandum, & nunquam ab stineat a iusti iudicis officio. Idem *Psalmo* 89. dicitur. Iustitia & iudicium firmamentum sedis eius. Vide quæ supra otauimus in 8. versi. *Psalm.* 7.

Subuer-

Subuertisti gentes, perdidisti impium, nomen eorum delesti, in seculum & in sempiternum.

Executio sententiæ iudiciariæ est. Vt enim supra Deum iudicem sedentem in throno & iudicantem fecit: ita nunc eum exequi sententiam iustam testatur, dum hostes suos funditus, vt meriti erant perdit. Concluditur autem sententia huius loci, simplicissime hoc modo. Iustus iudex punit sontes, & insontes liberat, eo modo, quem ipse iustissimum iudicauerit. Deus est iustus iudex, igitur Deus punit sontes & insontes liberat, eo modo quem ipse iustissimum iudicauerit. Sunt autem *Gentes* sontes, vt quæ populum Dei iniustis bellis lacessunt, ac in Deum blasphemæ sunt: Proinde Deus gentes impias & blasphemas tandem perdet. Nota hic tempus præteritum, pro quouis tempore poni. Semper enim Deus hostes Ecclesiæ & blasphemos punit. Et si id non semper in oculos hominum incurrit, & illi ipsi qui puniuntur hoc ad tempus non sentiunt. Quænam quæso pœna poterit esse maior cæcitate & reproba mente, quam excipit sempiternus interitus? *Subuertisti gentes*, id est, subuertere soles gentes. *Perdidisti impium.* Impius hoc loco per Antonomasian pro aliquo insigni hoste poni tur, qualis fuit Goliath, vt enim hunc immanem hostem Ecclesiæ Deus armis prostratum Dauidis perdidit: ita idem Deus hostes Ecclesiæ, quantumuis immanes & multos aliquando subuertet.

Inimice, finitæ sunt solitudines, in seculum? & vrbium quas destruxisti memoria periyt cum ipsis?

Apostrophe est ad immanem illum gigantem Goliath, & Sarcasmus, seu amarulenta irrisio hostis prostrati. Goliath enim non solum conuitia iecit in Deum Israelis, verum etiam minabatur, fretus viribus suis, populo Dei interitum & vastationem vrbium. Contra hunc Dauid veri Dei cultor, fretus non suo robore, sed diuino auxilio, prodit precibus & funda armatus, ac ingentem illum gigantem prosternit: cui prostrato insultat: quasi diceret: En tu vastator vrbium Israelis, qualis victor es? an deleueris memoriam populi Dei. Ecce iam dignam mercedem reportas, lapillulo vno prostratus & victus. Est autem hæc Dauidis victoria, imago victoriæ Christi & Ecclesiæ, Vt enim Dauid solus vicit Goliath: ita filius

Dei, sine auxilio alicuius creaturæ, contriuit caput serpentis: in quo Christo & ipsa Ecclesia victrix erit. Hæc est (ait Ioannes) victoria quæ vincit mundum, fides vestra: hoc est, Christus est victor mundi, cuius victoriæ participes efficimur per fidem: ad *Hebræ*.11. Huc pertinet, dictum Apostoli 1.*Cor*.15. Gratia sit Deo, qui dat nobis victoriam per Dominum nostrum Iesum Christum. Item: *Rom*.8. Vincimus per eum qui dilexit nos. Etsi autem hunc sextum versum nonnulli aliter interpretantur, tamen ea interpretatio quam adduximus, optime præsenti loco congruit, quemadmodum doctissimi quidam viri, inter quos sunt Pachnianus, Bucerus, Monsterus & Flaminius, testantur: quare aliorum interpretationes incertas omitto.

SECVNDA PARS.

7. *Et Iehouah in seculum permanebit: parauit ad iudicium thronum suum.*

8. *Et ipse iudicabit orbem terræ in iusticia, iudicabit populos in æquitatibus.*

TRansfert Dauid Hypothesin ad Thesin, hoc est, beneficium sibi præstitum, toti Ecclesiæ omnium temporum: cuius thesis hic sensus est. Deus sẽper hostes populi Dei puniet & semper Deus Ecclesiam gloriose liberabit. Verum hic meminerimus dicti Prophetæ. Si moram fecerit, expecta eum, quia veniens veniet & non tardabit. Huc dictum Petri pertinet 1.*Pet*.5. Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Porro hic obseruetur antithesis inter Deum defensorem Ecclesiæ, & tyrannos mundi, qui persequuntur Ecclesiam. Iehouah enim habet perpetuum imperium sine fine: tyrannorum imperia momẽtanea sunt. Quare qui Domino adhæret, cõsistet, atqui mundi tyrannis confidit, euertetur. Audiamus igitur consilium Dauidis, qui *Psalmo* 146. ait: Nolite confidere in principibus, & in filiis hominum, in quibus non est salus. Exibit enim spiritus eorum, & reuertetur in terram suam: In illa die peribunt omnes cogitationes eius.

TER-

TERTIA PARS.

9. Et erit Iehouah refugium pauperis, refugium in oportunitatibus, in tribulatione.

10. Et sperabunt in te qui nouerunt nomen tuũ: quod non dereliquisti quærentes te Iehouah.

HÆC pars tertia fluit a secunda, seu potius secundæ repetitio est, sed sub promissionis forma. Nam ex eo quod Deus semper permaneat, semperque ad iudicandum orbem sit paratus extruit Dauid hanc promissionem, videlicet, quod Deus velit semper suæ Ecclesiæ adesse, eique promittat, quod in tempore oportuno ei succurrere paratus sit, ne aduersitatibus oppressa succumbat.

Obseruetur ergo hic quod quæcunque affirmantur de Deo pertinentia ad ipsius voluntatem hominibus declarandam, vim habeant, nunc vniuersalium promissionum, nunc comminationum. Cum autem dicit: *Deum esse refugium pauperi*, docet, admonet & consolatur. *Docet* quod Deus nostri curam gerat, quod paterne nos complectatur, quod opem velit nobis adferre cum res postulat, quod non propter paupertatem aut conditionem contemptam in mundo hominem despiciat atque contemnat. *Admonet* nos de fide atque inuocatione. De fide quidem qui ea sola per Christum habemus accessum ad Deum ad *Roma.* 5. De inuocatione vero qua exponimus ei nostras angustias, & impetramus auxilium iuxta ipsius voluntatem, hoc est, cum maxime ad ipsius gloriam facere, & in nostram salutem cedere videatur. *Consolatur* præsenti auxilio, iuxta dictum dulcissimum *Psalm.* 10. Vides quomodo tu laborem & dolorem consideras, tibi derelictus est pauper, pupillo tu eris adiutor. Porro cum addit *in oportunitatibus in tribulatione*, requirit a nobis patientiam, ne videlicet præscribamus Deo momenta temporum, sicut ciues Bethuliæ fecerunt, quorum temeritatem sancta fœmina Iudith repræhendit, vt videre est in historia Iudith. *Et sperabunt in te qui nouerunt nomen tuum, quod non dereliquisti quærentes te Iehouah.* Fructus iustitiæ Dei punientis impios & defendentis eos qui ad se

confugiunt. Est autem hic fructus, quod multi inde excitabuntur ad spem in Deum collaudandum. *Sperabunt*, inquit, *in te qui nouerunt nomen tuum*: Qualenam autem sit illud nomen Dei, ex cuius noticia, fides seu spes concipitur, exponit ipse Dauid, cum ait: *Quia non dereliquisti quærentes te Iehouah*. Hic ergo locus clarissime ostēdit, quod supra docuimus, videlicet quod nomine Dei intelligatur, cum ipse Deus tum ipsius attributa: Inter quæ hoc vnum est, quod Deus non deserat quærentes se, hoc est, confugientes ad se in vera fide, & ardenti inuocatione, iuxta promissionē illam vere vniuersalem: Omnis qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit. *Ioel.2.* Item: Turris fortissima nomen Domini, ad eam cōfugit iniustus & exaltabitur. *Prou.18.* Ex hoc loco discamus recte vti beneficiis Dei, omnibus temporibus Ecclesię exhibitis. Omnia enim eo pertinent, vt nos confirment de voluntate Dei erga omnes, qui ad ipsum confugiunt. Neque enim vnquam quisquam inuentus est, qui vera fiducia ad eum confugit, & passus est repulsam. Nos ergo hoc Dei nomen scientes, firmam concipiamus fiduciam, quod nobis non velit denegare, quod omnibus promiscue ex gratia offert.

QVARTA PARS.

11. *Cantate Iehouah habitanti in Sion, annunciate in populis opera eius.*

12. *Quoniam requirens sanguinem, eius recordatus est. Non oblitus est clamoris pauperum.*

EXhortatio est ad gratiarū actionē publicā & priuatam, quæ confessionem beneficiorū & laudē Dei continet, cui additur ratio a materia, id est, a beneficiis Dei erga Ecclesiā.

Cantate, inquit, *Iehouah habitanti in Sion*, id est, in Ecclesia. Tametsi autem Deus vniuersum orbem, præsentia, potentia & essentia implet, tamen peculiariter & in Ecclesia & in cœlo habitare dicitur. In Ecclesia quidem, quia eam verbo & spiritu tuetur, regit, moderatur. In Cœlo vero quia illic est thronus maiestatis ipsius, vbi eius gloria magis relucet: vbi & nobis per Christū paratus est locus. Vide quę supra annotauimus

uimus in quartum versum Psalmi secundi.

Cur autem Sion typus Ecclesiæ fuerit, ratio est: Quia vt in Sion erat arca fœderis, super cuius propitiatorium seu tegumentum inter Cherubim, vnde Dominus præsentiam suam & fauorem testabatur populo suo, ita nunc etiam ipse Dominus consulit populo suo, id est, Ecclesiæ, per ministerium Euangelii.

Porro hic quęritur, cur Deus hic dicatur habitator Sionis, cum arca non fuit adhuc illata in Sion, quando Dauid iuxta hunc Psalmum, pro victoria super Goliath Deo gratias egit, sed longo post tempore? Respondeo. Ex hoc loco manifestum esse, quod Dauid Psalmos suos non scripserit, quando iuxta eorũ sententiã precaretur, aut gratias ageret, sed postea nactus quietem, stabilito regno, suos Psalmos composuit Dauid in memoriã gestorũ: atq; id ideo fecit, vt isto pacto suum exemplum proponeret Ecclesię & singulis piis, in suis periculis & liberationibus imitandum. Adde quod ad prophetiæ donum ista referendo vti iam pręsentia a propheta apposite connotantur.

Annunciate in populis opera eius. id est, egregia & ingentia beneficia erga Ecclesiam. Græcus ἐπιτηδεύματα, quo vocabulo significat summum studium curamque Dei esse, suis benefacere. Finis ergo huius exhortationis ad laudandum Deum est, vt populi omnes qui de clementia & bonitate Dei audiuerint, ad Deũ conuertantur, & Ecclesię ipsius se adiungant. Nihil enim magis homines ad amandum Deum inuitat, quã bonitatis & clementiæ ipsius cogitatio.

Ratio sequitur. *Quoniam requirens sanguinem, eius recordatur*, id est, Deus qui requirit de cædibus innocentium tẽpore suo illorũ recordatur atq; vlciscitur. Verbũ *recordari* per Metalepsin sumitur. Nam eo significatur auxilium Dei, inuocantibus præstitum & præstandum.

Non est oblitus clamoris pauperum, hoc est, exaudit pauperes se inuocantes. Significatur autẽ hoc dicto: *Non est oblitus*, quod tametsi Deus videatur interdũ cõniuere ad afflictionẽ suę Ecclesię, tamẽ suo tẽpore ipsius clamorẽ exaudiet, atque eam liberabit. Monemur ergo vt perseueremus in inuocatione Dei, & non diffidamus de auxilio diuino, etiãsi Dominus aliquando longiorem moram facere videatur.

Pauperes scriptura vocat afflictos, cũ spiritu, tũ corpore.

De pauperibus ſpiritu loquitur Dominus *Matth.* 5. cum ait: Beati pauperes ſpiritu, id eſt, qui contriti & contuſi ſunt malleo legis, ita vt ſentiant in ſe ſummã inopiã, nullã iuſtitiam, nullã dignitatem ſiue meritum. Hos beatos pronunciat, non quia iam tales ſunt reipſa, ſed quia in via ſunt, quæ ducit ad veram beatitudinem: Senſus enim paupertatis ſpiritualis mouet eos, vt alibi, id eſt in Chriſto quęrãt, quod in ſe non habent. Corpore pauperes ſunt afflicti quouis modo, ſiue ob inopiam rerum neceſſariarum, ſiue propter afflictionem & perſecutionem ab aduerſariis. Vtroſque, hoc eſt, pauperes & ſpiritu & corpore, inuocãtes ſe Dominus exaudit.

QVINTA PARS.

13. *Miſerere mei Iehouah, vide afflictionẽ meã ab iis qui oderũt me, qui ex altas me de portis mortis.*

14. *Vt enarrẽ omnes laudes tuas in portis filiæ Sion, & exultem in ſalute tua.*

PEtitio auxilii eſt, cui quadruplex ratio ſubiicitur.

Primum dicamus de precationis forma: Deinde de rationibus.

Precationis forma eſt: *Miſerere mei Iehouah.* Etſi autem de hac precãdi forma quædam dixi in enarratione quarti Pſalmi, tamen hic nonnihil de ea adiicere viſum eſt, cum hac formula precandi omnes pii ſæpiſſime vtuntur. Qui ſuplicat Deo, ex vero corde dicens:

Miſerere mei Deus: Primum inter ſe & Deũ collationem inſtituit. Deinde ex collatione fiduciam exauditionis in corde concipit. Tum ex hac fiducia inuocat & exauditur.

Collatio hęc eſt: Homo ipſe in ſe agnoſcit, primum miſeriam ſuã, cuius longa eſt catena. Secundo cauſam miſeriæ duplicẽ, videlicet, originale peccatũ, & proprię perſonę culpã: Tertio, infirmitatẽ, videlicet, quod nõ poſſit ipſe ſe a ſua miſeria liberare. Contra vero in Deo cogitabit. Primum, ſummã miſericordiã eſſe. Secũdo huius miſericordiæ geminã cauſã, videlicet, dilectionẽ Dei maximã, & meritum filii. Ex dilectione enim Pater Filium dedit: Filius datus factus eſt λύτρον pro peccatis totius mũdi. Tertio cogitabit potentiã Dei, qua poteſt quicquid vult, & vult quicquid promiſit:

promisit autē,quod velit misereri afflictorū ad se cōfugien tiū.Precaturus ergo opponat miserię suę misericordiā Dei, opponat causis miserię,videlicet,originali vitio &actualib. peccatis,dilectionē Dei & satisfactionē Christi.opponat in firmitati suę potētiā Dei,qui promiserat se afflictis in tēpore opportuno affuturum.Hinc cōcepta fide dę exauditione dicit vero corde: *Miserere mei Iehouah.* De hac collatione instituēda inter nos & Deū,monet nos prima promissio:Semē mulieris cōteret caput serpētis.Atq; ipse Dauid se huius collationis exēplū facit.*Ps.*51.Atq; hactenus de propositione precationis:Rationes sequuntur. *Vide afflictionē meā ab iis qui oderūt me.*Prima ratio propositionis.Quasi diceret.Tu Deus afflictis,te inuocātibus adesse soles, ergo me qui adeo ab osoribus meis Saule & aliis illi adhęrētib. affligor,vt nō habeā locū in quo tutus esse possim, adiuua.Dauid prostrato Goliaht triumphū egit lętus.Sed hunc triumphum noua afflictio excepit,atque ita necesse est fieri in hoc peccati regno. *Interdum pax est,pacis fiducia nunquam.* Sic Deus sua sapientia temperat res nostras , ne in rebus prosperis efferamur,crucem aliquam nobis imponit,sub qua humiliemur.

Qui exaltas me de portis mortis. Secunda ratio a more Dei sumpta. Tu o Deus soles me sæpissime e mortis periculo eripere : Igitur & nunc me libera ne incidam in manus Saulis. Atque ita Dauid ex prioribus beneficiis Dei erga se,concipit fiduciam,vt etiam in pręsenti periculo sibi adsit Huius exemplum & nos imitemur.

Vt enarrem omnes laudes tuas in portis filiæ tuæ Sion.

Tertia ratio a fructu liberationis suę sūpta.Quasi diceret: Liberatus te publice pręđicabo,coram toto populo,ex quo futurū est,vt plures se populo tuo adiungāt,teq; celebrent.

Et exultem in salute tua.

Quarta ratio est, a fructu quem ipse percipit liberatus. Liberatus enim exultabo quod me iuueris,confirmabor de tuo erga me fauore. Sunt enim beneficia Dei nobis præstita,testimonia de ipsius erga nos fauore,vt eorum cogitatione magis confirmemur in fide, & sunt indicia infallibilia, quod Deus velit nobis etiam in posterum opem ferre, ex eodem bonitatis fonte,ex quo prius gratiam in Christo Iesu hausimus.

SEXTA PARS.

15. *Demersæ sunt gentes in foueam quam fecerunt, in reti quod absconderunt captus est pes eorum.*

16. *Notus Iehouah iudicium fecit in opere manuum suarum illaqueatus est impius Higaion Sela.*

IN hac parte Dauid se exauditum esse testatur. Nam vt in superioribus versibus petiit vt Deus suo more liberaret se ab eo in quo tum erat periculo: ita hic iudicium aduersus impios Palæstinos, inter quos Goliath erat, exponit. Nam eos euersos & victos esse canit, idque duobus similibus, quorum PRIVS sumitur a venatoribus. Quemadmodum venator quispiam foueam facit feris, vt lupis & vulpibus, in quam ipse imprudens aliquando cadit, feris elapsis: ita hostes Ecclesiæ, videlicet Goliath cum suis sociis, in malum quod mihi & populo Dei struxerant inciderunt, nobis euadentibus. POSTERIVS sumitur ab aucupibus, & eiusdẽ plane sentẽtię est. Quẽadmodũ auceps rete põnit suũ in abscõdito, vt aues præteruolantes capiat, atq; ipse interea reti proprio capitur, elapsis auibus: Ita qui in Ecclesiæ perniciem insidias struunt, suis consiliis sæpe capiuntur & pereunt Ecclesia diuinitus liberata.

Notus Iehouah iudicium fecit.

His verbis significat Dauid, Goliath & exercitũ qui erat cum eo, non humanis viribus, sed Dei manu prostratum & victum esse, id quod omnes rem, vt par est, expendentes, fateri necesse est. Oratio vt breuis, ita obscura est, etsi verba ipsa apertissima sunt. Quare alii sic accipiunt hæc verba: *Notus Iehouah iudicium fecit*, vt sit eorum sensus: Deus cognitus est per iudicium quod fecit: Qualenam autem fuerit illud iudicium, exponit cum addit: *In opere manuum suarum illaqueatus est impius*, hoc est: Goliath necem minitans Dauidi & populo Dei interitum, captus est arte propria. Nam vt lapillo vno prostratus est, ita gladio proprio ipsius caput est pręcisum. Sic Deus sæpenumero ostendit suam præsentiam & potentiam in Ecclesia, & præter omnem expectationem

expectationem, hostes Ecclesiæ miraculose nunc reprimit, nunc tollit e medio, nunc conuertit, vt ex hostibus socii Ecclesiæ fiant. Hoc iudicium quod Deus aduersus Goliath fecit, typus erat iudicii, quod Christus aduersus Diabolum & socios eius Tyrannos & Sophistas exercet. Neque enim minus nunc potens est manus Dei, quam tum fuit. Nec minus illi chara est Ecclesia Christi modo, quam olim fuit: quare non minus in eum sperandum est, quam tum sperauerunt Patres, imo multo magis: nos enim habemus Christum exhibitum, mortuum & resuscitatum, victorem peccati, mortis, inferni, & Diaboli, quem illi promissum tantum habuere. Duæ Hebraicæ voces, quibus clauditur 16. versus sequuntur.

Higgaion Sela.

De posteriori, videlicet, Sela, dictum est supra in enarratione Psalmi 3. Higgaion latine est meditatio, sicut & Hieronymus vertit, quod voce significatur quod res cui subiicitur, digna sit diligenti meditatione, quasi diceret: O rem perpetua meditatione dignam quod Deus hostes suæ Ecclesiæ, adeo mirabiliter propriis ipsorum consiliis euertit, id quod perpetuo pios meditari oportet. His congruit quod mater Domini in suo cantico dicit: Fecit potentiam in brachio suo, dispersit superbos mente cordis ipsorum. Nam διάνοια in eo loco consultationem, ratiocinationem & consilia impiorum aduersus Ecclesiam Dei, quę in ipsorum perniciem cedunt, denotat.

Hic ergo locus tria nos docet. *Primum.* Admirari mirabilia Dei opera in gubernatione & defensione Ecclesiæ, quę precatione & verbo Diabolũ reprimit mirabiliter, quemadmodũ Dauid Goliath deuicit lapillo & funda. *Secundum.* Ex toto pectore agere Deo gratias pro tãtis beneficiis Dei erga Ecclesiã suã, *Tertium.* Deũ ipsum inuocare in nostris angustiis, & similem cũ Dauide fiduciam in eum collocare, & expectare lætum exitum.

SEPTIMA PARS.

17. *Conuertentur impÿ in infernum, omnes gentes quæ oblitæ sunt Dei.*

HÆc pars consolationem & precationẽ habet. Consolatio sumitur partim ab interitu hostiũ

18. *Quoniam non in æternum obliuioni erit pauper, expectatio pauperum non peribit in perpetuum.*

19. *Surge Iehouah ne roboretur homo, iudicentur gentes coram te.*

20. *Pone Jehouah timorem eis, sciant gentes quoniam homines sunt. Sela.*

Dei & Ecclesiæ, partim a liberatione Ecclesiæ. Precatio instituitur aduersus Ecclesiæ hostes. Petit enim Dauid timorem incuti impiis, vt tandem agnoscant suam miseriam. Atque hæc de summa sententiæ. Iam verba expendamus:

Conuertentur impij ad infernum. Denunciatio est, qua impiis imminentem interitum denuntiat. Dicit enim eos tandem morituros, & ad infernum descensuros, id est, in locum damnatorum qui est gehenna, vbi æternas pœnas suæ contumaciæ aduersus Deum, & crudelitatis contra Ecclesiam luent. Hanc pœnam videbunt iusti & lætabuntur, iuxta Psalmi 58. dictum: Lætabitur iustus, cum viderit vindictã, id est, Ecclesia liberata a tyrannide Diaboli, & Tyrannorum lætabitur, & tribuet Deo laudem iusticiæ. Causam interitus impiorum adiungit, cum ait:

Omnes gentes quæ oblitæ sunt Dei. Obliuisci autem Dei dicuntur, qui ex verbo & operibus Dei Deum non agnoscunt, non colunt, non timent, sed viuunt pro sua libidine, & ab vno scelere in aliud ruunt præcipites, donec suorum peccatorum mensuram compleuerint. Vtinam his gentibus non essent similes multi, qui Christiani haberi volunt, quibus maius iudicium imminet, iuxta dictum *Lucæ* 12. Seruus sciens voluntatem Domini & non faciens, vapulabit plagis multis.

Quoniam non in seculum obliuioni erit pauper, expectatio pauperum non peribit in perpetuum.

Sensus est: Etsi Deus ad tempus differt auxilium, vt probet suorum fidem: tamen suo tempore recordabitur afflictionis suorum. Et iuxta promissionem suam & spem, quã pii in ipsum collocant, ipsos gloriose liberabit. Stat enim sententia: Spes non confundit. Sequitur precatio quater repetita: PRIMVM dicit,

Surge Iehouah ne roboretur homo. hoc eſt: o Iehouah tu arma cape aduerſus hominem vere imbecillum & infirmum ſi tecum conferatur. Oſtende humanas vires aduerſum te nihil poſſe. SECVNDO, *Iudicentur iudices coram te*, id eſt, Exige a gentibus pœnas ſcelerum, ſeu exerce iudicium in gentes. TERTIO, *Pone Iehouah timorem eis*, id eſt, incute eis timorem & terrorem Panicum, vt fugiant. Vel, vt alii vertunt, pone illis doctorem ſeu legiſlatorem, qui authoritate ſua & potentia illos compeſcat.

QVARTO, *Sciant gentes quod homines ſunt*: Id eſt, effice vt gentes, & quicunque tibi & populo tuo aduerſantur, victi & proſtrati intelligant tandem ſe miſeros eſſe homines & imbecilles, ſeu potius nihili, ſi tecum conferantur.

Vox *Sela* monet leuandam eſſe mentem ad ſerio cogitãdum veriſſimum eſſe, quod hic dicitur de homine, videlicet, quod reuera miſer & imbecillis ſit, ſi in ſe conſideretur. De vocabulo hominis vide ſupra, in verſum 4. *Pſalm.* 8.

Vſus Pſalmi Noni.

Quoties hunc Pſalmum legimus, monemur vt aggregemus nos populo Dei, vt Deo gratias agamus pro gubernatione & defenſione Eccleſiæ, vt pugnemus precibus & verbo contra Eccleſiæ hoſtes, vt certiſſimo certius ſtatuamus, quod tametſi Eccleſia multum affligitur in hoc mundo, tamen ad poſtremum glorioſa ſit potitura victoria, hoſtibus ipſius deuictis.

PSALMVS DECIMVS.

Summma Psalmi Decimi.

QVoniam Dauid fuit typus Ecclesiæ Christi, intelligamus hunc Psalmū, non solum de Dauide, & Ecclesia quæ fuit tempore Dauidis: verum etiam de Ecclesia omnium temporum, ex quo fit vt recte eum ad Ecclesiam nostri temporis accommodare liceat. Continet autem hic Psalmus querelam piorum grauissimam, de dilata vindicta Dei in hostes Ecclesiæ, quales sunt hodie Turca & Papa, & qui illis adhærent, Tyranni, Sophistæ, Epicurei, Hypocritæ, & scelerati omnes. Hi siquidem rabiose aduersus Ecclesiam hodie insurgunt, vt eam obruant. Contra hos ergo precatur Ecclesia in hoc Psalmo, & inter precandum percipit consolationem & fiduciam de abolendis tandem hostibus Ecclesiæ, quorum capita sunt, vt dixi, Antichristus & Turca.

Ordo & dispositio Psalmi Decimi.

Tres sunt huius Psalmi partes præcipuæ.

Prima. Querela Ecclesiæ grauissima, expositæ tyrannidi & crudelitati hostiū a 1. versu vsque ad 11.

Secunda. Petitio defensionis Ecclesiæ aduersus hostes ipsius. Huic petitioni interseritur promissio fauoris Dei erga Ecclesiam. Et hæc pars absoluitur

12. 13.

12. 13. 14. & 15. *versibus.*

Tertia. Consolatio quam Ecclesia inter orandum percipit, videlicet, quod Deus *tandem sit aboliturus hostes Ecclesiæ. Hæc pars incipit a 16. versu, vsque ad finem.*

Est proinde hic Psalmus, partim demonstratiui, partim suasorij generis.

EXEGESIS PSALMI DECIMI CVM INDICATIONE DOctrinarum.

PRIMA PARS.

1. *QVare Iehouah stas a longe, occultas te in temporibus angustiæ?*

2. *In superbia impij ardet pauper, capiātur in versutiis quas cogitauerunt.*

3. *Quia laudauit impius desiderium animæ suæ, & auarus benedicens sibi, blasphemat Iehouah.*

4. *Impius præ superbia iræ suæ non quæret, non est Deus sunt omnes cogitationes eius.*

HÆc querela Ecclesiæ grauissima est, videlicet, quod Deus differat tā diu vindictam hostiū suorum. Huic querelæ additur ratio a descriptione immanitatis & crudelitatis hostium Ecclesiæ. Sed nos ordine singulos versus explicemus.

Quare Iehouah stas a longe? quare occultas te temporibus angustiæ?

Hæc propositio querelæ est, & est figurata ἀνθρωποπαθεία. Comparat enim Deum principi homini,

5. *Parturiunt viæ eius omni tempore, longe iudicia tua a facie eius, in omnes aduersarios eius sufflat.*

6. *Dicit in corde suo, non mouebor a generatione in generationem, quoniam ero sine malo.*

7. *Maledictione os eius plenum est, & dolis & fraude: sub lingua eius dolor & iniquitas.*

8. *Sedet in insidiis atriorum in occultis vt interficiat innocentem, oculi eius super pauperes aspiciunt.*

9. *Insidiatur in abscondito, sicut leo in spelunca, insidiatur vt rapiat pauperẽ, rapit pauperem, cum trahit eum in rete suum.*

10. *Et conteret, inclinabit, & prosternet in fortitudine sua pauperes.*

11. *Dicit in corde suo, oblitus est Deus, abscondit faciem suam, non videbit in æternum.*

qui interdum suos subditos vexari a potẽtioribus sinit, acsi eorum curã nullam gereret. Cũ tali principe in hunc modum expostulare possent subditi. Cur o princeps conniues ad iniuriam quæ nobis a Tyrãnis infertur? cur tam diu auxilium differs? An nõ tui est officii, tuos tueri subditos, & a tyrannide potentium eos vindicare? Verum hoc discrimen est. Princeps quando suos negligit, contra suum officium facit, peccat in Deũ, atque ideo sibi pœnas accersit: Deus autem quando videtur stare a longe & occultare faciem, habet iustam sui facti causam. Vt enim iudicio iusto permittit suos vexari per tyrannos: ita misericordia inuitat ad resipiscentiam, & ad petendum auxilium diuinitus, ne viuentes sine castigatione fiãt ferociores.

In superbia impij ardet pauper. Ratio propositionis seu querelæ sumpta ab immanitate & crudelitate hostium Ecclesiæ, quæ immanitas & crudelitas pluribus notis ita depingitur, vt Dauid videatur oculum propheticum intentũ habuisse in Papatum, qui hic videtur graphice depingi. Quare & nos sequentem descriptionem, Antichristo cum suis potissimum accommodabimus.

In superbia impij ardet pauper. Prima nota Antichristi: Superba

perba impietas & impia ſuperbia,qua ipſe pauperem, hoc eſt,Eccleſiam afflictā perſequitur,Superbia quidem facit vt nemini cedat.Iniquitas vero vt falſa doceat.Vnde ardet pauper,id eſt,moleſtatur & affligitur.Quaſi diceret Dauid, Tu Deus qui ſuperbis reſiſtere,impios abominari, & pauperes cōplecti ſoles:cur nunc ſtas a longe & conniues ad iniuriā, qua pauper tuus populus afficitur? Quinam dicantur impij,in primo Pſalmo dictū eſt.Similiter de pauperibus in 9. diximus.De Superbia proinde hic aliquid dicendum erit.

Superbia vitium vitiorum,& capitale merito dicitur,cum quia aduerſatur vtriq; capiti legis diuinæ,videlicet,dilectioni Dei & dilectioni proximi:tum quod ex ea plurima peccata atque vitia manant & dependent.Vnde Gregorius:Ipſa vitiorum regina Superbia, cum deuictum plane cor cæperit, mox illud ſeptem principibus vitiis,quaſi quibuſdam ſuis ducibus deuaſtandum tradit,ex quibus vitiorum multitudines oriuntur.

Huius Superbię natura eſt *Primum* quod inſidiatur bonis operibus,iuxta dictum Auguſtini. Cætera peccata in malis operibus exercentur vt fiant:Superbia autem bonis operibus inſidiatur vt pereant. *Deinde* ex aduerſo ſe Deo opponit,iuxta illud cuiuſdam Patris dictum: Cum omnia vitia fugiant a Deo,ſola Superbia ſe Deo opponit: Quare ſignificanter de ſuperbis loquitur Iacobus,cum ait:Deus ſuperbis reſiſtit:græce ἀντιτάσσεται,qua voce ſignificatur mutua pugna & concertatio hoſtium in ſe inſurgentium. Definitur autem Superbia ab Auguſtino in hunc modum:

Superbia eſt amor propriæ excellentiæ, nimirum,cum quis a ſe habere ea bona,quæ habet,putat:aut eorum bonorum laudem in ſe transfert. Bernardus quadruplicem facit ſuperbiam:videlicet,cordis,oris,operis,habitus.

Superbia cordis, græce μεγαλοφροσύνη eſt cum quis ſenſu propriæ conſcientiæ ſopito ſibi magnus videtur.

Superbia oris eſt, vel bonorum quæ non habemus arrogans vēditatio,græce ἀλαζονεία, vel eorum quæ habemus inſolens prædicatio, græce μεγαλαυχία, vel vana eorum promiſſio,quæ præſtare non poſſumus,aut volumus.

Superbia operis cum quis aliquid boni facit,vt videatur ab hominibus, vt præferatur aliis maiorque habeatur, græce τῦφος.

Superbia habitus quando quis se gestibus venditat, vt magnifiat ab aliis, græce ὑπερηφανία.

Porro Superbiæ causæ, vna quidem vniuersalis est: particulares vero quatuor.

Vniuersalis causa Superbiæ, est superbia originalis in primis parentibus, cuius venenum sparsum est in totam posteritatem: *Syrac.* 20. Initium omnis peccati est superbia.

Particularium Prima est impietas: *Iob* 15. Cunctis diebus suis impius superbit. *Secunda* Conscientię sopor, & ignorantia propriæ impuritatis, videlicet, quod homo non satis perpendat vt deberet, vnde, quis & quid sit. *Tertia*, opinio erronea de bonis quę quis habet, sibi tribuens quod Dei propriũ est. Contra quẽ Paulus 1. *Cor.* 4. Quid habes quod non accepisti? Si accepisti, cur gloriaris? *Quarta*, cogitatio aliorum hominum, qui minoribus quam nos donati videntur bonis.

Huic opponitur vera humilitas, quę simul cũ fide in corde hominis nascitur. Absq; hac humilitate nulla virtus est virtus, hæc seruat acceptas virtutes, & seruatas consummat. Quare rectissime a Patribus propria nota filiorum Dei dicitur, vt Superbia filiorum Diaboli charachter est. Euidentissimum, inquit Gregorius, signum reproborum est superbia, electorum humilitas: Non enim discernuntur filij Dei & Diaboli nisi humilitate & superbia.

Vt ergo hoc pestilens superbiæ venenũ fugiamus, memores simus nostrę originis, nostrę infirmitatis, nostrarũ sordiũ timeamus Deum sancto timore & filiali, cogitemus quod quicquid habemus, nõ sit nostrũ, sed donũ Dei, non ideo nobis donatũ vt inde superbiamus, sed potius vt aliis per illud seruiamus, in gloriã Dei: Sciamus præterea Deũ vere odisse superbiã, & velle punire superbos, id quod non vno modo, sed variis modis facit: nunc errore in capiẽdis consiliis, nũc infœlicitate euentuum, nunc morbis, nunc spoliatione donorũ, nunc extrema ignominia, quæ iustissima pœna est superbiæ. Vnde Solomõ *Pro.* 11. Veniẽte superbia venit ignominia. Cum ergo videmus superbos florere, & quasi triumphare aduersus Ecclesiã, statuamus fore, vt Deus aliquando eos cũ summa ipsorũ ignominia euertat. Quod si nõ fit in hac vita omnino in ęxtremo iudicio futurũ est, quãdo audiẽt hãc iusti iudicis sententiã: Ite maledicti in ignẽ æternũ. *Mat.* 25. Ideo Dauid subiungit hoc infallibile vaticinium de exitu

super-

ſuperborum: *Capientur in verſutiis ſeu conſiliis quæ cogitauerunt:* hoc eſt, machinationes quas aſtute & callide parant in perniciem veræ Eccleſiæ, redundabunt in ipſorum capita. Huius iudicij diuini cogitatione erigamus nos, quando Papa cum ſuis ſuperbe & impie in nos graſſatur.

Quia laudauit impius deſiderium animæ ſuæ, ſeu vt alij vertunt, gloriatur impius in deſideriis animæ ſuæ.

Secunda nota Antichriſti, gloriatio in ſuis aſtutis conſiliis & inuentis. *Gloriatur* inquit, *in deſideriis animæ ſuæ*, id eſt, laudat ſua impia inuēta, quibus vt opes & honores cumulat, ita miſeros mortales ſeducit & perdit. Huius generis inuenta ſunt doctrina dæmoniorum in Papatu, idolorũ cultus, ſanctorum inuocatio, prophanatio miſſę, figmentũ purgatorij &c. In his & ſimilibus nugis gloriatur Antichriſtus. Neq; enim dubiũ eſt quin aliquem præ aliis inſignẽ, tanquã aliorũ caput ſingulari numero intelligat, vt per pluralẽ eius ſocios

Et auarus benedicens ſibi blaſphemat Dominum.

Tertia nota Antichriſti, videlicet, auaritia inexplebilis, cuius gratia multas artes fallendi excogitat, quibus ad ſe trāſfert opes & regna mundi, hoc cũ facit impoſtor iſte auarus benedicit ſibi, id eſt, ſe extollit & beatũ putat cũ tamen blaſphemat Iehouah. Vt ergo mens iſtius impij contaminata eſt idolatria: ſic lingua blaſphemia: id quod etiã a Daniele prædictum eſt *cap.* 11. Contra Deum Deorum loquentur miranda. Eſt ergo blaſphemia in Deum *Quarta Antichriſti nota.*

Impius præ ſuperbia iræ ſuæ non quæret. *Quinta nota* hoſtis Chriſti & Eccleſiæ, eſt effrenis ira e ſuperbia nata. Hæc effrenis ira facit vt non quærat veritatem , ſed tueatur idola, quæ ipſe excogitauit : nec velit vt quiſquam aliud doceat, quã quod ipſe vult: Putat enim ſe ſolum habere clauẽſcientiæ. Hinc eſt quod impius iſte ferro & igni & omni crudelitate perſequatur pios Eccleſiæ doctores ab eo diſſentientes.

Non eſt Deus ſunt omnes cogitationes eius. Sexta nota Antichriſti, epicureus contemptus Dei. Etſi enim ſimulat ſe religioſum eſſe, vt homines facilius capiat : Tamen reuera in corde ſuo omnis relligionis contemptor eſt. Quod autem hæc nota optime conueniat Romano Pontifici, nouerunt, qui geſta Romanorum Pontificum legerunt. Hinc vox illa Cyclopica Pauli III. Quantum nobis profuit fabula de Chriſto? Tales reipſa fuerunt pleriq; alij Papæ, tales & Car-

dinales,qui Poetas Prophetis,lyram Pyndari citharæ Dauidis,fabulas Æſopi ſcriptis Apoſtolorum præferunt.

Parturiunt viæ eius omni tempore longe iudicia tua(o Deus) a facie eius,in omnes aduerſarios ſuos ſufflat.

Septima nota hoſtis Eccleſiæ ſeu Antichriſti,ſtudium & conatus nocendi bonis.Parturiunt enim ſemper noua nocẽdi conſilia.Nã cum iudicia contemnit impius iſte,bonos omnes quos aduerſari ſibi intelligit,habitu ſuo,id eſt,ſolo oris flatu,id eſt anathematis fulmine,quo factus eſt toti mundo formidabilis proſternit.Sic euentus , optimus prædictionum interpres,hunc verſum accipiendum oſtendit.

Dicit in corde ſuo,non mouebor a generatione in generationem, quoniam ero ſine malo.

Octaua nota Antichriſti,Cyclopica ſecuritas,qua promittit ſibi ſucceſſum proſperũ.Nam Deo & hominibus contẽptis,vẽtri,diuitiis,honoribus,voluptatib⁹,indulget ſecurus.

Maledictione os eius plenum eſt,dolis & fraude,ſub lingua eius dolor & iniquitas.

Nona nota Antichriſti:hæretica doctrina,qua Deo maledicitur.Fingit falſa dogmata,defendit impios cultus,ſimplicitatem doctrinæ cœleſtis peruertit, atq; ita homines deceptos miſere perdit.

Sedet in inſidiis atriorum, &c.

Decima nota Antichriſti,crudelitas in veram Eccleſiã,hãc crudelitatem 8.& 9.verſibus deſcribens Propheta , cõparat ipſum Antichriſtũ primum latronibus,qui in inſidiis atriorum cõuerſantes,adoriuntur innocẽtes.Intelligit enim aulicas inſidias in hoſtibus Eccleſiæ,quibus nihil nocẽtius.Deinde cõparat eos leonibus,qui per violentiã prædantur.Tum aucupib⁹.Vt enim aucupes occulto laqueo auiculis inſidias ſtruunt:ita hoſtes Eccleſiæ,quorum caput eſt Antichriſtus, innocentem & pauperem,id eſt,Eccleſiam occultis inſidiis capere moliuntur.

Et conteret,inclinabit & proſternet in fortitudine ſua pauperes. Hic ſucceſſus Antichriſti,& eorum qui illi adhęrent prædicitur,quem euentus hoc die confirmat.

Dicit in corde ſuo,oblitus eſt Deus &c. Eadem eſt ſentẽtia huius 11.verſus,qui eſt quarti,nimirũ quod impius iſte Dei hoſtis hoc fundamẽto nitatur,quod exiſtimet nullãDei prouidentiã eſſe,cogitat Deũ non curare res humanas. Nã cũ videt im-

det impostor iste cũ suis, Deũ differre liberationẽ Ecclesiæ & pœnas impiorũ, & se impune grassari in Ecclesia videat, arbitratur Deũ perpetua obliuione, pauperes negligere. Sed frustrabuntur impij. Nam citius eorum opinione ipsis imminet infœlicissimus exitus, de quo in tertia huius Psalmi parte dicetur.

SECVNDA PARS.

12. *Surge Iehouah potens, leua manum tuam, ne obliuiscaris pauperum.*

13. *Vt quid blaspemat impius Deum? dicit in corde suo non requires.*

14. *Vides, quoniam tu laborem & dolorem conside ras, vt ponas in manus tuas, tibi derelictus est pauper, pupillo tu fuisti adiutor.*

15 *Contere brachium impij & mali, quæres impietatem eius, & non inuenies.*

HÆC pars Psalmi precationem Ecclesiæ cõtra impios & aduersarios Dei pro pauperibus, id est afflictis Dei seruis continet. Sententia summa est. O Deus potens, adesto nobis afflictis, defende nos ab iis qui nos adeo maliciose affligunt: es enim adeo potens, vt nemo tibi resistere possit, sed ipse omnia tibi subiicere vales.

Surgere & leuare manum, gestus sunt vindicantis & validius percutientis. Vt enim qui surgit, parat se ad defensionem & vltionẽ sumendam de hostibus: ita qui manum in altum leuat, fortius ferit.

Nota miseris & afflictis asylum vnicum esse inuocationem Dei, iuxta dictum Salomonis: Turris fortissima nomen Domini, huc confugiet iustus & saluabitur.

Vt quid blaspemat impius Deum? dicit in corde suo, quod non requiras. Ratio petitionis a scandalo sumpta, cuius sensus est: Dilatio pœnę impiorũ facit o Deus, vt impij tuũ nomẽ blasphement. Dicunt enim te nõ requirere, id est: oblitũ esse rerum humanarũ, nec curare siue male siue bene habeant tui cultores. Proinde cum tua gloria tuumque nomen agatur, surge & valida manu hostes tuos cõpesce, vt discant tãdem, quod tu seruorum tuorum curam geras. Vide quæ supra nõtauimus de causis cur Deus sinat suos cruce vexari. *Psalm.* 3.

Vides, quoniam tu laborem & dolorem consideras, ad dandũ eos

in manus tuas, tibi derelictus est pauper, orphano fuisti adiutor.

Plures rationes petitionis cōgerit, quarū *Prima* sumitur a prouidentia Dei, Vides, inquit, scilicet omnia, nihil te latet: Iniurias ergo & maleuolentiā improborū aduersus probos & fideles tuos tu cernis, quæ putāt te latere improbi. *Laborē & dolorem* vocat mala quibus probi affligūtur ab improbis. *Secunda* sumitur a potentia Dei. *Ad dandum eos in manus tuas.* id est, tu potes vindictam sumere de hostibus tuis: Ea enim est tua potentia: fac ergo vt te vindicem scelerum suorum sentiant. *Tertia* petitur a iusto. *Tibi enim derelictus est pauper*, hoc est, tibi vt iusto iudici pauper suam causā relinquit & cōmendat. Cum ergo iustum sit, suæ fidei cōmissos tueri, iuua quæso nos & libera nos de manu hostium nostrorum. *Quarta* petitur a more seu officio Dei. *Orphano fuisti adiutor* id est, tu soles esse adiutor orphanorum & defēsor, ergo eos protege. Vocat autē orphanos humano auxilio destitutos, vt pueri egētes, quorū parētes mortui sūt. Porro hę assertiones de Deo, *Tibi derelictus est pauper*, *orphano tu fuisti adiutor*, vim promissionis habent, vnde consolatio in tribulationibus petenda est.

Contere brachium impii & maligni, quæretur impietas illius & non inuenietur. Repetitio petitionis. *Brachium impii* significat vires & potentiam impii istius, videlicet aduersarii Dei & Ecclesiæ, id est, Antichristi & sociorum eius. *Quæretur impietas illius & non inuenietur*, hoc est, non desinas o Deus extendere manum tuam in impios, vt vires illorum frangas, donec vlla fuerit reliqua impietas impunita. Metaphora sūpta a iudicibus quasi diceret: Si quęstionē habes de perditis eius morib. & factis, id certe nusquā cōparebit. Periit enim cōdēnatus, & in ęternas tenebras deiicietur. Atq; ita hęc oratio *Quæretur impietas eius, & non inuenietur*, significat fore vt regnum Antichristi tandem prorsus aboleatur. Hanc Dauidis precationem non fore frustraneam docebit extremus dies, quando plene ab omnibus qui oderunt nos liberabimur. Nos interea credamus, pie viuamus, ac militemus, Deus iuxta suum verbum iustificabit, sanctificabit, suoque tempore nos coronabit. Huc pertinet Psalmus 27.

TERTIA PARS.

16. *Iehouah rex in seculum, & in æternum: perierunt gẽtes de terra illius.*

17. *Desiderium pauperum audisti Iehouah, præparas cor eorum, intendit auris tua.*

18. *Vt iudices pupillo, & pauperi, ne addat vltra, ad conterendum homo de terra.*

HÆc pars effectũ precationis cõtinet, videlicet cõsolationẽ Ecclesię de deuictis hostib. eius. Et simul refutat calũniã impiorũ, qui dicũt Deum nõ requirere, non aspicere laborẽ & dolorẽ pauperum. Regiam enim victoriam describit: & facit collationem inter Antichristum & regem Ecclesiæ, & eos qui illi adhærent. Rex Ecclesię vt est ab æterno, ita regnũ eius durabit in omnẽ æternitatẽ. Igitur tuto se huic committit Ecclesiæ, quę illũ & Dominũ & regem agnoscit. Hoc clare significat Dauid hac breui oratione *Iehouah rex est seculi & æternitatis*, vt Hieronymus hic vertit. At Antichristus rex ille impudẽs facie, regesq; alii qui illi adhęrẽt, vt in tẽpore cœperũt, ita in tẽpore peribũt. Quare qui se illis credit, cũ illis absq; dubio peribit. Qui ergo perire nolit, æternitatis regi se cõmittat, Antichristo cũ suis renũtiato. Huc pertinet Dauidis exhortatio ad Ecclesiã. *Ps.* 146. Nolite cõfidere in principibus, in filiis hominũ, in quibus nõ est salus: Exibit spiritus eorũ & reuertẽtur in terrã suã, in illa die peribũt omnes cogitationes eius: Beatus cuius adiutor est Deus Iacob &c. *Desiderium pauperum exaudisti Iehouah.* Confirmat animũ suũ Dauid & Ecclesia ab anteactis. Tu antea exaudisti desideriũ humiliũ & afflictorũ, igitur & nũc eos exaudies. Vel pręteritũ pro pręsenti ponitur, vt sit sensus: Tu o Iehouah, qui exaudis, id est, exaudire soles desideriũ pauperũ, nũc etiã tuo more facis, cũ nos exaudis. Notetur quod vera oratio potius sit desiderium cordis, quam oris strepitus & clamor. *Paras cor eorum, intendit auris tua.* Obscura breuitas, cuius tamen sensus ex circunstantia loci facile colligitur, videlicet, quod vt Deus suo spiritu mouet cor suorum vt petant quæ illi grata sunt &, sibi salutaria: sic auris ipsius intendit in preces eorũ, id est exaudit eos & dat eis quod petũt: hoc est, liberat

eos e manu hostiũ suorũ. *Aurem* Dei, nõ membrũ corporeũ (ait Augustinus) sed potentiam Dei qua exaudit, regulariter debemus accipere.

Vt iudices pupillo & oppresso. Quodnã sit desideriũ pauperũ, & quid sit Deum aurem intendere precibus suorum exponit, nimirum vt ius dicat, & ferat sententiam pro afflictis se inuocantibus.

Aliud est (ait Augustinus) iudicare pupillum, aliud iudicare pupillo. Iudicat pupillum etiam qui condemnat. Iudicat pupillo qui pro illo profert sententiam, eumque absoluit seu iustificat.

Ne addat vltra ad conterendum homo de terra. Effectus sententiæ iusti iudicis Dei, aduersus hominem qui de terra est. Hoc est, ita Deus causam pauperum aget, vt miseri isti homines qui Ecclesiam iam affligunt, non vltra sint contrituri quenquam. Est ergo hæc periphrasis condemnationis & abolitionis hostiũ Christi & Ecclesię. Ad hãc ergo Catastrophẽ impiorum respiciamus, dum hic affligimur, & certo statuamus Deũ suam Ecclesiã ornaturũ esse sempiterna gloria: Impiis gehennæ traditis, in æternum puniendis.

Vsus Psalmi decimi.

Vsus huius Psalmi idem est qui & superioris: nam eiusdem argumenti vterque est. Cum igitur hunc Psalmum legimus, cogitemus non tam de successu impiorum in hac vita quam de tristissimo eorum exitu, qui cum æternis pœnis coniunctus erit. Contra vero cogitemus, non tam de afflictione piorum in hac vita, quam de læstissimo eorum exitu, qui cum æterna fœlicitate & gloria coniunctus erit. Hæc cogitatio erigat nos sub cruce, quæ monet, vt ęternum glorię pondus, momentaneę afflictioni opponamus. Sequamur igitur ducẽ nostrum Iesum Christũ fide, confiteamur ipsum ore

ore, glorificemus tota vita, vt nos olim glorificet, iuxta suam promissionem. Huic regi nostro Iesu Christo, cum æterno patre & spiritu sancto, sit honor & gloria in omnẽ æteruitatem. AMEN.

PSALMVS VNDECIMVS.

Summa Psalmi Vndecimi.

DAVID *in hoc Psalmo increpat amicos, qui sibi fugam suaserunt, ne incideret in manũ Saulis regis se persequẽtis, erigens se fide, cũ promissionis auxilij, quod Deus iustis promiserat, tum comminationis pœnarum, quæ impiis a iusto iudice imminent. Scriptus est ergo hic Psalmus in memoriam fugæ Dauidis, qui toties latibula per decenniũ quærere coactus est, persequente ipsum Saule, ex mera inuidia. Historia autem huius fugæ describitur* 1. *lib. Regum a capite* 21. *vsque ad caput* 27. *Cæterum quoniam Dauid fuit typus Ecclesiæ, accõmodatur recte hic Psalmus ad Ecclesiam, & ad quemlibet pium in Ecclesia, qui propter iustitiam persecutionem patitur, idque in hunc finem, vt exemplo Dauidis se erigat, confirmet & expectet diuinitus liberationem. Nam idem Deus qui Dauidẽ liberauit, est & noster Deus, & iustus iudex, qui tandem suos gloriose liberabit, iuxta regulam: Multæ tribulationes iustorũ sunt, sed de omnibus iis, liberabit eos Dominus. Psalm.* 34.

Ordo & dispositio Psalmi Vndecimi.

Duæ sunt partes huius Psalmi præcipuæ:

Prima, quæ continetur tribus primis versibus, est increpatio qua Dauid increpat suos amicos, suadentes sibi fugam.

Secunda, quæ reliquis versibus vsque ad finẽ absoluitur, est consolatio a diuina prouidẽtia sumpta: Solet enim Deus pios liberare, & impios supplicio reseruare.

Est igitur hic Psalmus si finem spectes, generis suasorii.

EXEGESIS PSALMI VNDECIMI CVM INDICATIONE doctrinarum.

Prima Pars.

IN Iehouah speraui, quomodo dicitis animæ meæ, fuge in mõtem vestrum sicut passer?

2. Quoniã ecce impij intẽderũt arcũ, parauerũt sagittas suas super neruũ, vt sagittẽt in obscuro rectos corde.

4. Quoniã fũdamẽta destructa sũt, iustus quid fecit?

HÆc increpatio est qua Dauid increpat suos amicos, qui putabant, de illo actũ esse, nisi fuga sibi prospiceret, præsertim cũ potẽtissimus rex Saul armata manu ipsũ quæreret. Opponit autem hic Dauid, Sauli Deũ, potẽtiæ Saulis potentiã Dei, minis Saulis fauorem Dei, iniusticiæ Saulis bonitatem suæ causæ. Hęc enim omnia simul hic cõplectitur Dauid, cum ait: *In Iehouah confido*, quasi diceret Iehouah est mecum, quis est qui me perdat? Cur ergo consulitis mihi, vt fugiam instar passerculi persequente illum aucupe? Clauditur autem primus hic versus, si figuras remoueas, hoc syllogismo. Frustra Tyranni minantur iis extremum interitum, qui in Domino confidunt: Ego

Dauid confido in Domino: igitur Saul frustra mihi extremũ interitũ minatur. Minor & cõclusio ordine ponũtur. Maior principiũ est, & est vnũ ex pręcipuis Ecclesiæ axiomatis. Habet enim Ecclesia firmissimã promissionẽ auxilii, quæ vt fide est appræhẽdenda, ita inuocatione Dei sub cruce est petẽda & applicãda: vt quilibet pius cũ Dauide dicere possit: In Domino cõfido, nõ cõfundar in æternũ. Hoc axioma sæpius in scripturis, aliis atque aliis verbis inculcatur: vt *Ps.* 2. Beati omnes qui cõfidũt in eo, Item *Ps.* 84. Beatus vir cui tu fortitudo es. Itẽ, Iehouah Zebaoth: Beatus homo qui sperat in eo. 1. *Ioh.* 5. Hæc est victoria quæ vicit mũdũ, fides vestra. Hæc & alia similia dicta sæpe cogitãda sunt, vt excitetur fides & inuocatio, cum quibus reliqua obedientia necessario coniuncta est.

Conclusio interrogatione, mimesi & similitudine ornata est. Interrogatio est.

Cur dicitis animæ meæ, id est, mihi? Mimesis est: *transmigra in montem,* id est, fuge per montes, vt euadas manum Saulis. Similitudo: *Vt passer.* Sensum supra sine figuris expressi. Hic proinde versus plures doctrinas suppeditat. *Primũ* enim docet: quod fiducia in Deũ tẽpore persecutionis sit piis velu ti sacra quædã anchora, ad quã in procellis & tẽpestatibus afflictionũ cõfugiẽdum est, in vera Dei inuocatione. *Deinde* docemur, hic quod Ecclesia in hac vita sit subiecta cruci, quæ si suas vires spectat, non plus valet aduersus principẽ hu ius mũdi quã miser passerculus aduersus aucupem, qui vndique retib. positis sibi insidiatur. At si Deũ intuetur, in eoque cõfidit, veluti mõs est firmissimus qui in æternũ non cõmouebitur. *Docẽtur* etiã pii Dauidis exẽplo, quod in periculis liceat persequẽtes se fugere, & sibi fuga prospicere. Etsi enim pii fiduciã in domino collocãt, quẽ sciũt se nõ defserturum, tamẽ temere se nõ cõmittent periculis nec vertent fiduciã quam in Deo collocant, in carnalem securitatem. Vult enim Deus nos vti mediis oblatis, cum gratiarum actione. Sic Dauid sæpe fugit: fugit Elias. fugerunt Prophetæ, fugit Ioseph cum matre Domini, secessit & ipse Dominus *Iohan.* 6. qui & ipse præceptum dedit de fuga: Sed de hac re infra quædam adiiciemus.

Quoniam ecce impii tetenderunt arcum. Mimesis est. Nã verba eorum qui hortabãtur se ad fugam, recitat Dauid. Quorum

ſenſus eſt. Matura fugam. Nam ecce Saul exercitu inſtructus te quærit vt perdat. Geſtus tendentium arcus,& ponentium ſagittas ſuper neruum, indicant,& implacabile odium Saulis aduerſus Dauidem,& iamiam paratas eſſe inſidias.

Ad ſagittandum rectos corde. id eſt, innocentes, videlicet ipſum Dauidem, atque eius amicos & ſocios. Hoc recte accõmodatur Eccleſiæ omniũ temporum. Nã ſemper Diabolus in ſuis membris graſſatur aduerſus Eccleſiã, vt eã deleat, ſemper inſidiatur, ſemper inſidias collocat, vt alios poſt alios e medio tollat. Neque deſinet vnquã donec hic mundus ſteterit. Monemur ergo vt vigilemus & oremus, ſimulque gladio ſpiritus inſtructi, & reliqua πανοπλίᾳ, de qua Paulus ad *Epheſ. 6.*

Quoniam fundamenta deſtructa ſunt, iuſtus quid fecit? Hic verſus varie exponitur propter vocẽ ambiguã, qua hic vtitur Dauid. Nã ſcatoth a ponẽdo dicitur, ex quo fit, vt alii retia, alii fundamẽta, alii leges vertãt. Nã retia & ponũtur auib. & fundamẽta ponũtur ædificiis,& leges ponuntur ciuitatibus. Atque ita generalem vocis ſignificationẽ, alii huic, alii alteri ſpeciei accommodant, vt fieri ſolet in rebus obſcuris.

Qui *retia* intelligunt, in quorũ numero eſt Pagninus, volunt hæc eſſe verba Dauidis, eaque ſic reddũt: Certe retia deſtructa ſũt, vt ſit ſenſus: diſſipatæ ſunt impiæ fraudes, quibus me adorti ſunt impii,& diuinitus ex retib. hoſtiũ ſũ ereptus.

Qui *fundamẽta* deſtructa ſunt, vertũt, in ſentẽtia reddenda minime cõueniũt. Alii per fundamenta intelligunt conſilia (quæ ſunt actionũ fundamẽta) eſſe irrita facta: vt cũ Saul per ſuos ſatellites Dauidẽ in domo propria apud vxorẽ Michol, circũuenire nocte voluerit,& dormientẽ obruere: quorũ cõſilia prudẽs fœmina eluſit. Alii per fundamẽta intelligũt iuſtos ſacerdotes, Achimelech & alios, quos Saul crudeliter curauit interfici. Neque enim inepte Doctores, Eccleſiæ fundamẽta dicũtur. Siue enim doctrina, ædificiũ Eccleſiæ corruit. Alii per fundamẽta, perfugia & arces intelligũt, vbi amplius vir ſanctus tutus eſſe non poterit.

Hieronymus autẽ in hũc modũ vertit: Quia leges diſſipatæ ſunt: per fundamẽta leges intelligẽs. Nã vt fundamẽto ædificiũ, ita legibus omnis ciuitatũ ſalus nititur. Hũc ſi ſequimur, quẽ ego aliis antepono, verba erunt amicorũ Dauidis, quibus rationẽ alterã ſui conſilii de fuga capiẽda reddũt, per

occupa-

occupationẽ.Reſpõdẽt enim ad hanc obiectionẽ. Dauid eſt innocẽs:purget igitur ſe legibus,corã ordinariis iudicibus. Reſpõdẽt amici.Leges diſſipatæ ſunt per Saulẽ (nã contra leges occidit innocẽtes ſacerdotes)quid igitur faciet iuſtus? id eſt,fruſtra cõfugit iuſtus ad patrociniũ legum:ita hic tertius verſus Enthymema eſt,cuius conſequens interrogatione,vt firmior videatur illatio,figuratum eſt.

Cũ hac verſione Hieronymi(vt eã interpretati ſumus)cõgruit,quoad ſummã ſentẽtię attinet,Septuaginta interpretũ verſio,quæ ſic habet ὅτι ἃ σὺ κατηρτίσω αὐτοὶ καθεῖλον &c.Vt ſit Apoſtrophe ad Deũ per querelã hoc ſenſu:O deus,vide rei indignitatẽ quæ tu perfeciſti,id eſt , legẽ & formã iudiciorũ, quã tu nobis integrã,perfectam & ſanctã per Moſen cõmẽdaſti,Tyranni iſti pedibus cõculcãt,deſtruũt,& prorſus abiiciũt,vt fruſtra iã pii patrociniũ a legibus expectẽt.Hic duo obſeruẽtur.Ingeniũ Tyrannorũ,& exẽplum Dauidis. *Ingenium Tyrannorum* eſt,nõ leges,ſed ſuos Cyclopicos affectus, ſuſpiciones,& anticipatas opiniones,in iudicando ſequi.Gradiũtur enim iuxta Aſaphi dictũ, ſecundum cogitationes cordis ſui.Ex quo fit vt multi pii indicta cauſa a Tyrannis condẽnentur,in exiliũ eiiciãtur,trucidentur. Exẽplis plenus eſt Papatus. *Exemplum* Dauidis fugiẽtis nos monet,vt ſi tale nobis aliquando contigerit,ne peregrinemur,quaſi nobis noui aliquid , aut inſolens contingat , quod non etiam experti ſunt olim,& experiuntur hodie ſancti Dei homines.

De fuga & exilio.

Quoniã hic Pſalmus meminit fugæ & exilii Dauidis,vtile iudico aliquid aſcribere de fuga & exilio.Vt quæ fuga ſit licita & probanda,& quæ illicita & improbanda,& quomodo ferendum ſit exilium propter iuſticiam,teneatur.

Intelligamus autẽ hoc loco generaliter fugã,qua quis de vno loco in aliũ fugit,quauis de cauſa. Et conſtituamus in primis duo fugæ genera:vt vna fuga ſit ſpontanea,altera vero non ſpontanea.

Spontanea fuga eſt qua quis volẽs & lubẽs ſine legitima vocatione,ex incõſtantia & leuitate,deſerit vocationẽ & officiũ in quo erat,& quærit nouas ſedes ſuæ trãquillitatis & cõmodi cauſã.Hæc fuga,vt eſt temeraria,ita & illicita & Chri-

ſtiano homine prorſus indigna. Pugnat enim cũ Regula: Vnuſquiſque in qua vocatione vocatus eſt permaneat. 1. *Cor.* 7. Quicũq; ergo deſerẽs vocationẽ ex temeritate fugit, contra cõſcientiã facit, fidẽ abiicit, & cõtumaciç aduerſus Deũ reus eſt. Ex quo fit vt ad quãcũque poſtea cõditionẽ venerit, & in pericula inciderit, non habeat quo ſe cõſoletur, vt qui conſcius ſit ſibi ſuæ temeritatis, & fœdæ deſertionis eius loci, in quo Deus illũ collocarat. Quare vt miles proditor, & deſerens ſuã in acie ſtationẽ, eſt habẽdus. Quod autẽ in definitione hãc exceptionẽ poſui: *ſine legitima vocatione*, id ideo factũ eſt, vt intelligamus nõ quãuis migrationẽ de loco in locũ, nec quãuis mutationẽ officii, pro fuga habendã eſſe. Nã cũ Magiſtratus, præſertim ſummus, vocat aliquẽ miniſtrũ Euangelii de vno loco in aliũ, vt vtilius in hoc quã illo loco ſeruiat: vocatio hæc per hominẽ Magiſtratum facta a Deo eſt, quare licita, legitima & ſancta habenda eſt.

Non ſpõtanea fuga, volũtaria tamẽ, eſt cũ quis volẽs quidẽ fugit, ſed nõ lubẽs. Hæc variat cauſis & finibus, pro qua diuerſitate vel probanda eſt vt licita vel improbãda vt illicita. Etſi autẽ plurimæ huius fugæ cauſæ numerari poſſint: tamẽ hoc loco duas ſolũmodo, quç ad noſtrũ inſtitutũ facere videbũtur, notabo & declarabo. Sũt autẽ hæ publicæ lues, & Tyrãnis, ſeu perſecutio. De his igitur fugæ cauſis ordine dicemus, vt appareat quænam iuſtæ ſint, & quæ non.

Primã cauſam nomino publicã luẽ, ſeu morbũ ἐπιδήμιον, id eſt, publice graſſantẽ. Hic quæritur an liceat cuiquã graſſante peſte vel alia quauis publica lue, mutare locũ, vt vitetur cõtagio. Sũt enim qui negãt omnino, id licitum eſſe, & ſunt qui affirmãt. Vtrique ſane ſi nullã diſtinctionẽ admittũt, lõge a vero aberrãt. Quare hic accurato iudicio, ne erro re inuoluamur opus eſſe iudico. Qui negant licitũ eſſe cuique mutare locũ, Stoicorũ familiæ nimiũ addicti ſunt. Clamãt fugã nihil prodeſſe, putãt enim omnia neceſſario fieri, cõtingentiã tollũt, momentũ mortis cuiuſque, & terminũ vitæ fatalem eſſe ſtatuũt. Sed hi quod verbis affirmãt, factis negãt. Nã vt vitæ ſuæ conſulãt præſidia quærũt, eligũt ſalubrẽ aerẽ, a noxio fœtore abſtinẽt, ægroti medicorũ operam implorãt, eſurientes edũt, ſitientes bibunt, ne nudi ſint ſe veſtiũt, vt corporis valetudinẽ tueãtur. Horũ ergo cũ manifeſta ſit vanitas, eos ad Zenonem remittamus, præſertim cum

eorum

eorũ ſententia præceptis diuinis,cum promiſſionibus & cõminationibus pugnat,& ipſi ſe ſuo confodiũt gladio.Quantum autem ad terminũ vitæ cuiuſque attinet(eſt enim hoc præcipuum illorum argumentum)legatur Enchiridion vbi hæc quæſtio prolixe tractatur,& oſtenditur de hac quæſtione, non ex tabulis Parcarum,ſed ex promiſſionibus & comminationibus diuinis,& ab exemplis iudicandum eſſe. *Promiſſio* manifeſta eſt,Timor Dei apponit dies *Prou.*10.*Comminatio* ſimiliter:Impii non dimidiabunt dies ſuos. *Pſalm.* 55. *Exemplum* ſit Ezechias.

Qui autem omnino & promiſcue licitum eſſe cuique tẽpore peſtis fugere,& ſibi fuga proſpicere putant,nõ ſatis circumſpecte loquuntur.Illorum enim ſententia,ita in vniuerſum prolata, impietate non caret. An non quæſo impietas ſumma erit,ſi vir vxorem,ſi maritum vxor,ſi liberi parentes, ſi parentes liberos, ſi Paſtor Eccleſiam, ſi magiſtratus ciues deſerat?Quare prudenter videndum eſt quando licet,& quando non licet fugere. Licet, modo nemini noceat tua fuga. Contra vero non licet, ſi noceat. Breuiter: modo officium non negligatur, non minus peſtis contagio, quam gladius, ignis,aut aqua vitari poteſt. Contra vero ſi officium deſeratur,non minus peccat,qui propter peſtem fugit,quam paſtor ouium,qui luporum metu oues deſerit.Hic forte inſurget aliquis,& obiiciet hoc modo.Peſtis eſt virga Dei,qua caſtigat contumaces:qui ergo fugit peſtem,virgam paternam fugit, & diſciplinam Domini abiicit, quod eſt inobedientis & contumacis. Reſpondeo. Verum quidem eſt,peſtem eſſe virgam Dei,quare qui fugit peccat, niſi paternam iram per ſeriam pœnitentiam deprecetur prius. Qui ergo tempore peſtis fugere conſtituit, primum omnium per veram pœnitentiam fugiat peſtem animi,peccatum: deprecetur offenſam, promittat ſeriam emendationem. Deinde corpore (modo officium nõ deſerat)peſtem corporis fugiat. Quod ſi autem iſta fuga luem declinauerit, ſciat Deum hoc modo pœnam ſe declinare voluiſſe. Quare pro hoc medio oblato gratiæ Deo agendæ ſunt.

Secunda cauſa fugæ non ſpontaneæ eſt Tyrannis ſeu perſecutio. Hic opus eſt vt diligenter ex cauſis efficientibus & finibus diſcernamus inter fugam licitam & illicitam. Nam cum Chriſtus & præcipit fugam *Matth.*10. Si perſecuti vos

fuerint in vna ciuitate , fugite in aliam : atque hoc proprio confirmat exemplo *Ioan.7.* Et ambulabat Iesus post hæc in Galilæam,non enim volebat in Iudæa ambulare,quia volebant eum occidere:& damnat fugam *Ioan.10.* vt quæ non sit Pastoris boni,sed mercenarii iniqui, fugientis oues veniente lupo:Sequitur esse & fugam probandam licitamque , & fugã damnandam atque illicitam. Hoc discrimen aliunde peti nõ debet , aut potest , quam ex causis & finibus, quæ rebus & actionibus in se mediis , qualitatem bonitatis & malitiæ induunt.

Principio autem hic tenendum est duplicem esse fugam: vnam animi,corporis alteram. Animi fuga semper est in vitio & inexcusabilis. Corporis vero fuga ex circunstantiis causarum & finium,vt diximus,variat.Sed de animi fuga nõnulla ascribemus,quæ est & frequentior & periculosior.

Est autem fuga animi cum aliquis corpore quidem manet præsens in vocatione & officio:sed animo discedit ab officio, quæ sane fuga etsi fœdissima est & indigna seruis Dei , tamẽ in eos sæpe cadit, qui se gloriantur strenuos esse Christi milites,quique corpore fugientes, tanquam timidos mercenarios traducunt,cum tamen illorum fuga multo sit nocentior & turpior,quam horum.

Vt autem committitur hæc animi fuga,vt vel fauorem captemus hominum,vel commodum quæramus nostrum,vel periculum aliquod declinemus : ita proficiscitur vel ab ambitione,vel ab auaritia , vel a pusillanimitate. Cum ergo hi fines & hæ causæ fugæ animi,vitiosæ sunt,quis eam non dãnauerit?Sed rem exemplis declaremus. Si non doces sincere quæ necessario docenda sunt, si non arguis quæ arguenda nouisti,si non mones quæ sunt monenda. Breuiter : si non facis quæ tui officii sunt , animo turpiter fugis , etiamsi corpore manes,proditor es gregis Christi, fraudulenter opus Domini facis,atque ita in iudicium Dei incurris. Nihil hic iuuat ficta excusatio:conscientia te accusat:conscientia fert contra te testimonium : conscientia te iudicat , conscientia te torquet.

Verum hic duo iuxta consideranda sunt. *Vnum*:discrimen inter necessaria,quæ ad fundamentum pertinent: & non necessaria quæ citra magnum damnum taceri possunt. Illa nullo modo ob quanuis causam negligenda sunt. Hæc tran-

quillitatis gratia taceri possunt, præsertim si plus allatura videntur damni si dicantur, quam si fileantur ad tempus. Tempus enim multa corrigit. *Alterum* est prudentia singularis quæ media ordinat ad officium rite præstandum, vt tranquillius & pacatius omnia fiant. Sic Nathan non mox erumpit in Tragicos clamores aduersus Dauidem adulterum & proditorem exercitus Domini, non publice Regem traducit, sed prudenter media quærit, & sine tragicis clamoribus, parabola proposita, modeste deducit Dauidem in cognitionem sui peccati: Ministros Euangelij suo exemplo docens, quomodo oporteat eos agere cum principibus viris & illustribus personis, vt omnia ad ædificationem faciant. Tametsi autem nullum est discrimen in regno Christi, inter Reges & baiulos, tamen in externa disciplina videndum est prudenter, quid maxime expediat, & magis ad ædificationem faciat. Quemadmodũ Nathan hic fecisse videmus: Non enim publice traduxit Regem suum, tametsi scelus erat notorium, sed priuatim illum leniter monet, & errantem in veram viam reduxit.

Porro hanc animi fugam quatuor, si modo serio cogitantur, impedient: videlicet, amor Christi, timor Dei, prœmium fideliter præstiti officij, & pœna neglecti.

Amor Christi sincerus principem locum idque merito obtinet. Ideo Christus, vt est *Ioan.* 21. amandaturus Petrum ad pascendas oues suas, ter illum interrogat, an se amet, & toties illi asseueranti suum gregem pascendum commendat. Quo facto significat Dominus neminem esse idoneum pascendis ouibus suis, nisi qui se amat, idque intime, sincere, caste. Amat autem Christum intime, sincere, caste, qui eum nouit, qui eum animo toto complectitur, qui ei fide adhæret, qui eius honorẽ & gloriam omnibus rebus mundi anteponit, qui seruat ipsius sermones iisq; delectatur vnice, qui imperata facit, qui se opponit ipsius aduersariis, qui nihil facit ex proposito, quod scit illi displicere: Breuiter: qui Christum anteponit omnibus rebus mundi, opibus, honoribus, voluptatibus, & vitę proprię, cum beneuola quadam ac pia lætitia, is Christum intime, sincere, caste amare putandus est. Quare & solus est idoneus ad pascendum gregem Christi. Vide quæ in postremum caput Euangelij Iohannis annotauimus.

Timor Dei qui ex fide & amore naſcitur, ſimiliter animi fugam impedit. Qui enim Deum ex fide & amore timet, cauet omnibus modis ne quid faciat: quod ipſum merito offendat, omnibus rebus mundi anteponit obedientiam erga ipſum. Et quia ſcit officium facere, illudque non deſerere, potiſſimam eſſe obedientiæ partem: omnia diſcrimina potius adibit, quam vt animo fugiat, quominus officium faciat.

Præmium non deſerti officij, ſed fideliter præſtiti ſequitur, quod eſt multiplex: videlicet, bona conſcientia, conſeruatio augmentatioque donorum in hac vita, & Corona gloriæ in futura.

De conſcientia Paulus loquitur, cum de ſeipſo in hunc modum verba facit: 1. *Cor*. 1. Gloriatio noſtra hæc eſt: teſtimonium conſcientiæ noſtræ. Loquitur autem Paulus, cum de miniſterio, tum de conuerſatione ſua inter homines. Nam non ſufficit recte facere officium, niſi etiam ſis exemplar gregis, per piam & ſanctam conuerſationem. Timotheo diſcipulo ſimiliter ſcribens, ait: 1. *Tim*. Milita honeſtam militiam, retines fidem & bonam conſcientiam. Vt ergo bona conſcientia eſt comes fideliter præſtiti officij in hac ſancta militia: ita eſt præmium magnum, omnibus Perſarū gazis preferendum. Stipendium quod accipiunt miniſtri Euangelij, pro labore præſtito, eſt quidem premium, & quædā compenſatio externi laboris, ſed nullo modo conferendum eſt cum theſauro illo magno, qui eſt bona cōſcientia. Hanc ergo multo magis quærant miniſtri Euangelij, qua mens eorum mirum in modum exhilaratur, quam bona externa, quibus corpus ſaginatur.

De conſeruatione & augmento donorum loquitur Chriſtus cum ait: Omni habenti dabitur, & abundabit: hoc eſt, Qui recte in gloriam Dei, in ædificationem Eccleſiæ, in ſubleuationem proximi, donis acceptis vtitur, hunc Deus plurimis ornat beneficiis & donis, vt abundet magis. LVTHERVS recte vſus talento ſcientiæ quod acceperat, in ædificationem Eccleſiæ, & deſtructionem Papatus (nouit enim ex verbo Dei, indulgentias Papales impoſturas eſſe) cumulatus eſt paulatim maximis donis. Principia enim in Luthero fuerunt, vt in aliis, mediocria, ſicuti ipſe audiui eum ſæpe teſtatum eſſe: Verum quia illis principiis bene vſus eſt, ſenſit

paulatim maiora incrementa, adeo vt tandem euaserit in tantum virum, quem merito omnis mirabitur posteritas. Sic etiam alij ministri Dei donis minoribus recte in Ecclesiæ ędificationem vsi, maiora in dies ex larga Dei manu accipiunt, quo vtiliora reddantur organa in Ecclesia Dei. Nũquam enim inanis futura est hæc magnifica Christi promissio *Math.* 25. Habenti dabitur & abundabit. Pij ministri Euangelij, quam efficax sit & vera hæc Christi promissio, cum summa animi voluptate experiuntur, vt de aliis taceam.

De Corona gloriæ in futura vita loquitur Paulus cum ait 2. *Timoth.* 4. Bonum certamen certaui, cursum consummaui, quod reliquum est reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in die illo, iustus iudex. 1. *Petr.* 5. Pascite eum qui apud vos est gregem Christi, curam eius agentes, non coacte sed libenter, non turpis lucri gratia, sed liberaliter, neque vt dominantes Cleris, sed vt qui sitis exemplaria gregis, & cum apparuerit ille Pastorum princeps, reportabitis immarcessibilem illam coronam gloriæ. *Apocalyp.* 2. Esto fidelis, vsque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ. Dicitur autem eadem Corona, & iustitiæ, & gloriæ, & vitæ. Iustitiæ propter causam, id est, iustum laborem in ministerio. Gloriæ & vitæ propter effectum seu euentum, id est, mercedem gloriosam percipiendam in æterna vita.

Porro Coronæ nomen admonebit ministros Euangelij de duobus, quorum vnum est certamen, quod non exiguũ ministris verbi propositum est: alterum est, quod post certamen præmium gloriosum expectãdum est. Quod si, inquit Paulus quis etiam certauerit non coronabitur, nisi legitime certauerit: 2. *Timot.* 2. Vt enim nullus athleta præmio donatur, nisi legitime certauerit, & inuictus ad extremum perstiterit: sic nec Christianus athleta in curriculo prædicationis præmium a Christo expectabit, nisi victor euaserit, perseuerando in certamine ad extremũ vsque. Sed inter athletas mundanos & Christianos milites, hoc discrimen, quoad præmium attinet, facit Paulus 1. *Corh.* 9. Illi, inquit, scilicet mundani certant, vt perituram coronam accipiant: nos vero incorruptibilem. Huc pertinet & illud *Danielis, cap.* 12. Qui ad iustitiam multos erudiunt, fulgebunt, vt stel-

læ in perpetua æternitate. Non enim cœli puritas, non stellarum fulgor, non solis claritas vincet lucem, quam Deus doctoribus & discipulis Euangelij communicabit in extremo die, resuscitatis corporibus, non abolitis, aut cõuersis in spiritus, sicut quidam garriunt. Etsi autem vita ęterna est donum Dei per dominum nostrum Iesum Christũ, quem fide cum suo merito appræhendimus: tamen Deus ex paterna bonitate, promittit officij fideliter præstiti compensationem & remunerationem. Quare & de Mose scriptum est, ad *Hebræ.*11. quod fide respexerit ad remunerationem.

Quartum quod merito fugam animi ab officio impediet est pœna. Si quis enim non flectitur amore Christi, nec mouetur præmio præsentis vitæ, nec allicitur spe Coronæ promissæ, flectatur sane cogitatione pœnæ quæ ipsi diuinitus impendet, propter neglectum officium. Hæc pœna ex antithesi præmij intelligi potest. Vt enim fideliter facienti officium, præmium est propositum, vt diximus, bona conscientia, augmentatio donorum in hac vita, & gloriæ corona in futura vita: Ita deserenti officium & animo fugienti triplex pœna est formidanda: Mala cõscientia, spoliatio donorum, quæ habet quis in hac vita, & ignominia sempiterna, cum cruciatu & maledictione in futura vita.

Quantum onus sit mala conscientia, etiam Ethnici ex parte intellexerunt, nam conscientia φύσικον κριτήριον est de hominum factis, cuius magna vis est, vt ait Cicero, in vtramque partem, vt neque timeant qui nihil cõmiserunt, & pœnam semper ante oculos versari putent, qui peccarunt. Noti sunt versus Ouidij:

Conscia mens vt cuique sua est, ita concipit intra
Pectora pro meritis spemque metumque suis.

Qui ergo malam conscientiam habent, propter desertum officium, onus Aetna grauius sustinent. Quid enim grauius esse potest, quam

Nocte dieque suum gestare in pectore testem?

De spoliatione donorum loquitur Dominus *Matth.* 25. Ei qui non habet, & quod videtur habere, auferetur ab eo. Hæc pœna iustissima est, nam quicquid habemus, accepimus a Deo, vt eo vtamur iuxta voluntatem ipsius. Cum igitur contra voluntatem Dei abutimur donis Dei, mirum non est, si nos iis propter ingratitudinẽ & abusum priuat.

In fu-

In futura vita expectanda est horrenda pœna neglecti officij, videlicet, maledictio, sempiterna ignominia & cruciatus in omnem æternitatem. Inutilem seruum, ait Dominus, mittite in tenebras exteriores, illic erit fletus & stridor dentium. *Matt.*25.

Hæc breuiter sint de fuga animi dicta.

Corporis fuga cum vno loco relicto fugitur in alium duplex est: Licita vna, altera illicita.

Licita fuga est cum quis animo quidem manet, corpore vero discedit, bono consilio & bono fine. Hæc interdum officij est, nemo enim debet sibi sponte pericula accersere, quando bona conscientia ea declinare licet. Nam cum Christus legitur *Ioan.*7. fugisse, quia Iudæi volebant illum interficere: docet suo exemplo, quod nemo debeat se coniicere in manifestum discrimen, vbi sine peccato latere licet. Qui enim contra facit, reus fit tentationis Dei, & stultæ temeritatis. Vnde Syracides *cap.*3. Qui amat periculum, peribit in eo.

Illicita fuga est cum & animo & corpore aliquis discedit, ouibus lanienæ luporum expositis. Hęc fuga proditoria est, & contra officium boni pastoris. Est enim boni pastoris animam suam ponere pro ouibus. *Ioan.*10.

Vt autem clarius de fuga corporis licita & illicita erudiamur, libet Augustini sententiam de hac re ascribere. Hic enim grauissimus scriptor, fugæ distinctionem petit à qualitate persecutionis, quam dicit esse vel communem pastorum & ouium, vel pastorum tantum eorumque vel omniũ, vel certorum. Hinc tres regulas de fuga licita extruit *epist.* CLXXX ad Honoratum.

Prima. Si persecutio est communis, eadem vel manendi vel fugiendi necessitas incumbit vtrisque, hoc est, pastoribus & gregi. Si ergo manserit grex, maneat & pastor. Si grex discesserit, discedat quoque pastor. Verum prudens pastor hic cogitabit quanta sit imbecillitas humanæ naturæ, & sua debit auditoribus suis, vt potius per fugam vitæ suæ consulant, declinantes paulisper impetum atque incursum hostium, quam vt stantes in acie certaminum & periculorum, fidei fiant desertores. Neque vllum periculum animæ adfert si quis per fugam fidem conseruet, imo confessionis testimonium talem fugam dixerim.

Secunda, si persecutio fuerit omnium pastorum simul & non gregis, forte eligantur adhibitis precibus, qui maneãt, discedentibus aliis: vt seruati aliquando Ecclesiæ sedatis tumultibus seruiant. Hęc fuga cum habeat iustam causam, nempe curam gregis: & pium finem, nimirum, vt restituta pace diutius & vtilius Ecclesiæ seruiant, licita censebitur.

Tertia. Si persecutio fuerit non omnium pastorum, sed certorum duntaxat, sit Pauli exemplum *Act.* 20. pro regula. Is enim fugit rabiem persequentium se, relictis aliis apud gregem Episcopis, quibus ipsum gregem grauissima oratione commendauit, affirmans eos esse Episcopos, quorum est pascere Ecclesiam, quam ipse Deus sibi suo sanguine acquisiuit. Verum hic Augustinus vnam exceptionem addit, cum ait: Fugiat minister Christi, sicut Christus in Ægyptum fugit: fugiat qui specialiter quęritur, dum per alios est tuta salus Ecclesiæ.

Fuga corporis illicita & damnanda, est cum Pastor aliquis de loco vno in alium fugit, vel rei augendæ gratia, vt auarus, vel tædii causa, vt voluptuarius, vel ingratitudine auditorum fractus, vt non satis cordatus, vel persecutionis malo deterritus, vt impatiẽs. Non ergo auari, non voluptatibus dediti, non minus cordati, non impatientes, apti sunt ad ministeriũ Euãgelii. Huiusmodi ergo omnes reiicit Christus a ministerio Euangelii *Luc.* 9. cum ait: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, tollat crucem suam quotidie, & sequatur me. Abnegat autem semetipsum, qui nullis affectibus carnis indulgens, se totum cõponit ad obedientiam Christo in ministerio præstandam, adeo vt vitæ propriæ periculum pro Christo non dubitet adire, idque quotidie. Nam vt dies diem consequitur, ita vna crux aliam excipit. Semper enim finis vnius periculi initium est alterius in hac vita. Et rursus: Nemo mittens manum suam ad aratrum & aspiciẽs retro, aptus est Regno Dei: id est, Ecclesiæ per ministerium verbi colligendæ. Nam cum quidam cum conditione se Christo offerret, diceretq;: Sequar te Domine, sed permitte mihi prius, vt dicã vale iis qui sunt domi meæ: Dominus illum vt ineptum Regno Dei propagãdo per prędicationem Euangelii reiicit: dicitq; neminem esse aptũ Regno Dei propagãdo, qui rebus huius mundi implicatur. Nemo, inquit, mittens manum suam ad

ad aratrum, & aſpiciens retro, aptus eſt Regno Dei. Hæc pulcerrima collatio eſt inter agriculturam & miniſterium Euangelii, inter agricolas & miniſtros verbi, cuius hæc eſt ſententia, ſi collationis membra explicite ponas. Vt qui ſemel ſe addixit aratro, id eſt agriculturæ, & poſtea negotiis ab agricultura alienis ſe inuoluit, non eſt idoneus agricola: ita qui ſemel ſe addixit Regno Dei, ſcilicet per prædicationem Euangelii propagando, & poſtea ſe rebus a miniſterio alienis immiſcet, non eſt idoneus miniſter Euangelii. Eſt ſiquidem miniſter Euangelii tanquam agricola, aratrum ipſum miniſterium: agricolatio labor in miniſterio: ſemen verbum Dei: aruum in quod iacitur ſemen per agricolas ipſi homines ſunt. Paulus vt excitet diſcipulum ſuum Timotheum ad ſtrenue faciendum officium, confert miniſterium verbi militiæ *2. Timoth. 2.* cum ait: Tu feras afflictiones tanquam bonus miles Ieſu Chriſti. Nemo qui militat, implicatur vitæ negotiis, vt ei qui ſe in militiam delegit, placeat: Quod ſi quis etiam certauerit, non coronabitur, niſi legitime certauerit. Hæc apud ſe miniſtri Euangelii ſerio expendant, ne tanquam inutiles ſerui abiiciantur in tenebras exteriores.

Hactenus de fuga. Nunc de exilio quod fugam excipit, pauca dicemus.

Nemo quam graue ſit exilii onus intelligit ſatis, niſi qui ipſe expertus eſt. Cum ſecure habitas, facile eſt dicere cum Poeta:

Omne ſolum forti patria eſt, vt piſcibus æquor.

At cum ipſe experiris, ſentis quã ſit graue illud perferre. Vt Polynices apud Euripidem matri Iocaſtæ ipſi exilium ſuadenti ait: ἀναγκαίως ἔχει

πατρίδος ἐρᾶν ἅπαντας· ὃς δ᾽ ἄλλως λέγει,

λόγοισι χαίρει, τὸν δὲ νοῦν ἐκεῖσ᾽ ἔχει.

Hoc eſt: neceſſario omnes tenentur amore patriæ. At ſi quis aliud dicat, verbis ſe oblectat, ſed animũ in patria habet. Vere proinde dicit Chor⁹ mulierũ in Medea Euripedis: μόχθων

δ᾽ οὐκ ἄλλος ὕπερθεν

ἢ γᾶς πατρίας στέρεσθαι. id eſt,

Nihil quam priuari patria laborioſius.

Porro duo hic adiiciem⁹ de exilio. Primũ quomodo pios exules excipere deceat. Alterũ quomodo nos ipſi cõſolemur

& erigamus ſi nobis aliquando exilium ferendum ſit.

Quomodo ergo pios exules excipere decet? Hoc vetus mandatum, ſeu lex Dei æterna docet videlicet: Dilige proximũ tuum ſicut teipſum. Hac enim lege omnes obligamur ad dilectionis officia præſtanda proximis, id eſt, omnibus hominibus, propterea quod inter nos omnes ſocietate naturæ coniuncti ſumus, atque ideo proximi alii aliis iure dicimur. Ita in lege iſta duæ includuntur rationes, quarum *Prior* a voluntate Dei præcipientis ſumitur: Quia enim ille mandat, nobis incumbit obediendi neceſsitas. *Poſterior* a natura ſumitur. Dictat enim natura mutuam membrorum dilectionem. Eſt ergo ſenſus huius legis. Dilige quemuis hominem: Quilibet enim homo tibi ſocietate naturæ coniunctus eſt, atque ideo proximus tuus & caro tua eſt.

Huc accedit nouum mandatum Chriſti Domini & redemptoris noſtri. Sic enim ait: Nouũ mandatum do vobis. Diligite vos inuicẽ, ſicut ego dilexi vos. Sicut ergo Chriſtus nos exules filios Adam dilexit gratis & intime: Sic & nos exules diligamus, & præſertim eos qui eiuſdem fidei domeſtici ſunt nobiſcum. Hos enim gradus Paulus facit cum ait ad *Galat. 6.* Dum tempus habemus benefici ſimus erga omnes, maxime autem erga domeſticos fidei. Eſt ergo hic ordo ſeruandus, vt maxime habeamus rationem domeſticorum fidei, hoc eſt, eorũ qui eandem fidem nobiſcum profitentur, quam eorum qui alieni ſunt a fide noſtra.

Huc accedit quod Chriſtus ſibi factum reputat, quicquid piis exulibus præſtiterimus: hoſpes, inquit, fui & collegiſtis me: *Matth. 25.* In omnibus igitur piis exulibus Chriſtus ipſe excipitur Qui ergo pium hoſpitem non recipit, Chriſtum excludit, & ſe ab ipſius ſocietate ſeiungit.

Adhęc communis Sanctorum in hac vita cõditio ſpectetur. Nam cũ ſancti in hoc mundo ſuis ſæpe pelluntur ſedibus, opus habent mutua refocillatione. Nemo enim eſt qui ſtatuit ſerio Deum timere, præſertim ſi munus docendi in Eccleſia ſuſtineat, qui certum poſſit ſibi polliceri hoſpitium, ad vitæ ſuæ terminum. Nam principes mutantur vt aura, & alii alias relligiones ſectantur, & pro arbitrio ſæpe relligiones mutant. Fit etiam interdum quod pii alioqui principes ab adulatoribus, ſycophantis & Sophiſtis decipiantur.

piantur. Vnde fit vt pii doctores,& alii eorum discipuli, qui cordate tuentur veritatem,cogantur exulare cum miseris vxoribus, tenerisque liberis,& noua sibi quærere hospitia. Hæc ergo communis cōditio flectat nostros animos ad amanter pios exules complectendos.

Dominus *Matth.*10.mercedem promittit cum ait: Quicunque iustū receperit nomine iusti, mercedē iusti accipiet. Et Dauid ait: Beatus qui intelligit super egenum & pauperem: in die mala liberabit eum Dominus. Sic Abraham gloriosam mercedem accepit pro sua hospitalitate. Loth hospitum beneficio liberatur ab incendio Sodomæ. Raab meretrici cū suis parcitur,eo quod hospites pie tractauerit & dimiserit.Helias excitauit a mortuis filium viduæ,quę se hospitio exceperat. Mulier Sunamitis præmium piæ hospitalitatis accepit:Nam Elisæus hospes ei filiū impetrauit, & ipsum postea defunctum miraculose ad vitam reuocauit. Sed quid exempla prosequor,cum sint infinita? His ergo rationibus moti simus amantes piorum exulum & peregrinorum, eosque tanquam Christum ipsum & propriam carnem complectamur.

Prætereo pœnas crudelitatis aduersus exules & tantum hoc Iacobi dictū addo.Iudiciū sine misericordia erit ei, qui misericordiæ fuerit expers. *Iacob.* 2.

Porro hic iudicio accurato opus est,vt discernamus quantum fieri potest inter pios exules, qui propter iustitiam exulant, aut alioqui peregrinantur, honestas ob causas: & circumforaneos nebulones, qui leuitate vagantur,vt vel ex alieno viuant,vel explorēt fidem aliorum,vt postea eos apud suos deforment & dissidia inter Doctores Ecclesiæ seminent. Tales sunt ipsissima flabella Diaboli,quibus excitantur dissidia & seditiones periculosissimæ in Ecclesia, in multorum scandalum & interitum.

Quomodo nos consolabimur,si propter iustitiam nobis aliquando exulandum erit?

Duo hic sunt consolationis genera consideranda: vnum generale,alterum speciale.

Philosophicum vt in Ecclesia ἄσοφον prætereo.

Generale est quod petitur ex locis consolatoriis communibus, vt qui in quauis cruce adhiberi possunt, de quibus

alias sæpe dictum est.

Speciale est quod exilio piorum mitigando accommodatum est. Huius loci præcipui sunt hi:

1. Exilium commune generis humani.
2. Causa iusta.
3. Exemplum Christi & multorum sanctorum.
4. Symbolica significatio.
5. Spiritualis fructus.
6. Collatio terreni exilii piorum, & spiritualis exilij Tyrannorum, qui pios persequuntur.
7. Comparatio exilii piorum in mundo, & compensationis gloriosæ in cœlo.

Hos locos peculiares & accommodatos mitigãdo exilio piorũ signare placuit. Si quis autẽ vel pauciores, vel plures numerauerit, aut etiam aliis titulis signauerit, me nequaquã offendet, modo ædificatio spectetur Ecclesiæ.

Iam breuiter signatos locos declaremus.

De Primo.

Commune exiliũ humani generis cogitetur. Adam enim conditus erat, vt cum tota sua posteritate habitaret securus in Paradiso Dei, cum hac conditione, si diuino pareret præcepto. Verum postquam peccauit, eiectus e Paradiso factus est exul, & in suo exilio dura patitur in posteritate sua. Quare si nos cogimur locum propter iustitiam mutare, consolemur nos communi exilio totius generis humani. Quod enim pluribus commune est, leuius fertur vt dici solet: Naufragium commune dulce. Verum hoc magnum consolationis pondus adferet, cum cogitamus Adã propter iniustitiam, nos autem propter iustitiam exulare.

De Secundo.

Causa exilii iusta (hic enim tantum de exilio piorum ago) in mentem veniat, & erigatur animus in exilio, dicto Christi. *Matth.* 5. Beati qui persecutionẽ patiuntur propter iustitiam, quia illorum est regnum cœlorum. Et 1. *Pet.* 3. Si quid patimini propter iustitiam, beati estis. Sed *Quomodo*, inquies, *beati sunt qui misere affliguntur?*

Sunt

Sunt beati. *Primum* respectu impiorum qui ipsos persequuntur: Illi enim sunt extreme miseri. Deinde quia eorum causa iusta est, quam iustus Deus approbat. *Tertio* quia sunt in vera via ad veram & solidam beatitudinem. Est enim crux sanctis via ad gloriam. Non ergo beati sunt sensu carnis qui affliguntur (Est enim omnis crux carni molesta) Sed spe fructus. Vnde Epistola ad *Hebræos capite* 12. Omnis castigatio in præsens quidem non videtur esse gaudii sed tristitiæ: Postea autem fructum tranquillum iusticiæ, per eam exercitatis reddit. Et Gregorius Nissenus ait: Cur beati qui lugent? Quoniam in infinita secula solatio fruentur. Item, A malo exagitari, causa boni adipiscendi fit. Bonum autem & supra omne bonum Dominus est, ad quem cursu contendit, qui persecutionem patitur propter iustitiam.

De Tertio.

Christi exemplum & multorum sanctorum tertium locum consolationis in exilio fecimus. Christus enim ideo factus est exul, vt nos in patriam reduceret. Huius ergo exemplo animos nostros erigamus, si quando propter ipsum nobis exulandum erit. Si enim ille exulabat pro nobis, par est vt forti animo pro illo vicissim exulemus. Sint noti Studiosi versus Melanthonis:

Exul erat Christus, comites nos exulis huius
Esse decet, cuius nos quoque membra sumus.

Huc faciunt multorum Sanctorum exempla, vt Abrahæ, Loth, Iacob, Isaac, Ioseph, Danielis, Ieremiæ, Tobiæ, & Populi Dei in Ægypto & in Babylonia. Item. In nouo testamento infinitorum, tum & in prima illa & stante Ecclesia Sanctorum, qui Hæresiarchis, Arrio, Sabellio, Nestorio, Eutycheti, & aliis se opposuerunt.

De Quarto.

Symbolica significatio exilii sanctorum cogitetur, quæ est vt eos admoneat, quod simus peregrini in hac terra, vt in veram patriam contendamus. Non habemus hic, ait author Epistolæ ad *Hebræos capite* 13. manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus, nempe cœlestem Hieru-

salem, quã parauit nobis filius Dei. Cum ergo in exilio sumus, leuemus mentes ad patriam cœlestem, & inde expectemus venturum saluatorem Dominum nostrum Iesum Christum, qui nos de exilio reducet in veram patriam, a qua nunquam postea exulabimus.

De Quinto.

Quintus locus consolationis in exilio est spiritualis fructus, quem pii in exilio percipiunt. Primum enim verbum Dei illis charius redditur, dum eius viuificum fructum per spiritum sanctum percipiunt. Hæc est consolatio mea, inquit Dauid *Psalmo*.119. in afflictione mea, quod verbum tuum viuificabit me. Item: Nisi lex tua, delectatio mea, tunc periissem in afflictione mea, id est, in exilio meo. Item. Bonum est mihi quod humiliasti me, vt discerem iustificationes tuas. Deinde pii exules ardentius Deum inuocant, ex corde petentes, vt cito illud gloriosum Dei regnum veniat. Breuiter: Omne genus pietatis, piis crescit in exilio, quæ sane pietas cuiuis homini tutissimus thesaurus est. Discunt præterea pii exules, in suo exilio, misereri afflictorum. Qui enim nihil expertus est ipse mali, aliena miseria non afficitur. Qui vero expertus est, cõdolet aliis, sicuti illa ait:

Non ignara mali miseris succurrere disco.

De Sexto.

Collatio terreni exilij piorum, & spiritualis exilij Tyrannorum. Pij exulant a malis hominibus eiecti. Tyranni exulant a societate Sanctorum exclusi. Pii in suo exilio habent Deum sibi præsentem & fauentem: Tyranni autem socium Diabolum habent. Piorum exilium, est probatio. Tyrannorum spirituale exilium, est condemnatio. Non est ergo quod pij exules imprecentur suis persecutoribus mala: Satis enim superque miseri sunt, vt qui recta in infernum properent.

De Septimo.

Septimũ locũ in mitigando piorũ exilio occupat comparatio præsentis in hoc mũdo exilii, & compensationis glo-

riosæ

riosæ in cœlis. Hoc exilium piorum durat ad breue tempus, corpus affligit, facultates si quæ sunt exhaurit, ab amicis nos seiungit: Sed compensatio erit in cœlis, in perpetuum duratura, vbi animo & corpore optime habebimus, vbi abundabimus omni bonorũ copia, vbi societatẽ habebimus cũ Deo Patre, cum domino nostro Iesu Christo, capite nostro, cũ beatis spiritibus & omnibus electis Dei, in omnẽ æternitatem. Hanc veram solidam & æternam fœlicitatem, breuissimo exilio huius mundi opponamus.

SECVNDA PARS.

4. *Iehouah in templo sanctitatis suæ: Iehouah in cœlo thronus eius, oculi eius vident, palpebræ eius probant filios Adam.*

5. *Iehouah iustum probat, impium autem & diligentem iniquitatem odit anima eius.*

6. *Pluet super impios laqueus, ignis & sulphur & spiritus procellarum, pars calicis eorum.*

7. *Quoniam iustus Iehouah iusticias diligit, rectũ videbit vultus eius.*

DAuid in sua afflictione consolatur se cogitatione potentiæ, prouidentiæ, & iustitiæ diuinæ. Quasi diceret: Etsi autẽ legibus nullus locus est apud Tyrãnnos, vt innocẽs possit ad eas prouocare, & suam innocẽtiam testari: Tamen Iehouah ipse qui vniuersum mundum sua prouidentia moderatur, iuste tandem iudicabit, me liberando innocentem, Saulem autem Tyrannum damnando. Sẽsus ergo horum quatuor versuũ hoc Syllogismo cõpræhenditur. Deus cuius est summa maiestas, & omniũ rerum cura, vt amat iustos & odit impios: ita secundũ suam iustitiã iustos eripiet e periculis, impios autẽ pœnis subiiciet, eosque tandẽ perdet. Ego autẽ iustã causam habeo, nec quicquã impie gessi aduersus Saulẽ & eius socios. At ille nihilominus me summa iniuria afficit, innocentẽ persequitur, & perdere cogitat: Igitur Deus me tãdẽ gloriose liberabit, atque illũ cũ suis euertet. Sola maior ponitur, atque aliis aliisque verbis inculcatur. Minor & conclusio ex priori parte Psalmi assumentur. Porro maior prin-

cipium est in Ecclesia Dei, quo omnes pii in suis afflictionibus se sustentant, videlicet, quod Deus iuxta promissiones & comminationes suas, iustos quidem sit tandem liberaturus, impios vero perditurus. Quinam autem iusti in Scripturis dicantur, sæpius a nobis explicatum est. Iam verba Dauidis sigillatim expendamus.

Iehouah in templo sanctitatis suæ, vel in templo sancto suo. Genitiuus enim Hebræis sæpissime epitheti loco ponitur. Etsi autem Iehouah qui est Pater & Filius & Spiritus sanctus, vbique est, essentia, præsentia, potentia, tamen peculiari modo in suo templo esse dicitur, in eoque habitare.

Quare hic primum videndum est, quid sit templum, quotuplex & modus inhabitationis Dei in suo templo.

TEMPLVM proprie, si vocem Hebraicam qua hic Dauid vtitur, spectamus, palatium Regium est, in quo Rex aliquis habitat, potéter regnat & dominatur. Quia autē est Rex terrenus & Rex cœlestis, palatium duplex erit, videlicet, terrenum, & cœleste. Terrenum in quo habitat, regnat & dominatur terrenus Dominus: βασιλικὴ græce, regia latine dicitur. Cœleste in quo habitat, regnat & dominatur Rex cœlorum. Hoc palatium cœlestis Regis Latini Theologi templum, Græci ναὸν κατ᾽ ἐξοχὴν appellant. De hoc nobis hic sermo est. Et est multiplex:

Primum enim, cœlum ipsum dicitur templum Dei, in quo thronus maiestatis eius esse scribitur, vt Dauid noster hoc loco definit. Primum enim dicit:

Iehouah in templo sancto suo. Id mox declarat cum addit:

Iehouah in cœlo thronus eius. Dicitur ergo cœlum templum Dei, quia ibi potenter dominatur & regnat Rex cœlorum, angelis & piis animabus ei seruientibus: vt Christus & Daniel testantur.

Secundo, templum Dei dicitur hic mundus totus. Nam vt in eo Deus potenter regnat & præualet, reprimit Diabolos, & & Tyrannos, suaque prouidentia moderatur omnia: Ita vult in toto mundo coli & adorari. Quare hic totus mundus haud immerito domus siue templum Dei, & domus orationis dicitur.

Tertio domus a Salomone Deo ædificata, templum Dei nuncupata est. Sic enim dicit Dominus 3.*Reg*.9. Sanctificaui domum quam tu ædificasti mihi, & nomen meum ponam ibi perpetuo (id est, vocabo domum illam domum meam) vt ibi sint oculi mei,& cor meum. Et 2.*Paralip*.6. Ego ædificaui tibi o Deus domum habitaculi, & locum habitationi tuæ in secula.

Quarto, ipse Christus dicitur templum Dei vt ipse de se testatur, cum ait *Ioan*.2. Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Hic Christus (vt Euangelista testatur) corpus suum templum vocat. Ille autem, inquit, dicebat de templo corporis sui.

Quinto, ipsa Ecclesia Dei, & quilibet pius templum Dei dicitur. Sic enim Paulus ait 2.*Cor*. 6. Vos estis templum Dei viui, sicut dicit Deus. Quoniam inhabitabo in illis & inambulabo. Et ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus. Et 1.*Cor*.6. An nescitis quod membra vestra templa sunt spiritus sancti, qui est in vobis?

Iam de modis inhabitationis Dei in suo tẽplo dicemus.

Et si autem certissimum est ex verbo Dei, Deum esse vbique totum: nam ipse Deus dicit *Ierem*.33. Nunquid non cœlum & terram ego impleo? Et Dauid *Psalm*.139. Quo ibo a spiritu tuo? & quo a facie tua fugiam? Si ascendero in cœlũ ecce tu ades. Et Solomon ait 2.*Paralip*.6. Ecce cœli cœlorum non capiunt te, quanto minus domus hæc quam ædificaui? Tamen discernendum est potissimum inter tres modos habitationis Dei in suo templo. Habitabat olim in domo a Solomone extructa, vt in suo templo. Habitat in Christo vt in suo tẽplo. Habitat in Ecclesia & in quolibet sancto, vt in suo templo. Et vbicunque habitat, totus & perfectus habitat, Pater & Filius, & Spiritus sanctus, ita vt secundum οὐσίαν & subsistentias personarum nullum sit discrimen quoad præsentiam.

Quomodo ergo hos inhabitationis modos discernam?

Signis externis & efficacitate siue ἐνεργείᾳ Dei inhabitantis. *Signa* intelligo hoc loco omnia Mosaica: illa enim fuerunt typica, quibus adumbrabatur veritas noui testamenti: vt tabernaculum Mosis, & templum Solomonis. Vt ergo discrimen est inter templum Solomonis & Christum: ita etiã discrimen est inter modum habitationis Dei in templo So-

lomonis & in Christo. In templo Solomonis signo visibili declarat Deus suam præsentiam, sicut scribitur 2. *Paralip*. 7. Cum finiisset Solomon orationem suam, ignis descendit de cœlo,& absumpsit holocaustum & victimas, & gloria Domini repleuit domum, & non potuerunt sacerdotes ingredi in domum Domini,quia repleuerat gloria Domini domum eius. Visibili hoc signo incurrente in sensus externos hominum declarauit Dominus inhabitationem sui in templo Solomonis,quæ inhabitatio fuit temporaria,separabilis, symbolica,elementaris,vmbratilis,vt omnia Mosaica. In Christo autẽ qui est veritas vmbræ respondens habitat Deus corporaliter & non vmbratice. Nam splendor Symbolicus in templo Solomonis,fuit vmbra solummodo,si Christum respicis: splendor autem paternæ gloriæ & imago substantiæ Patris in Christo est veritas ipsa, vt ille merito vmbra, hic corpus dicatur. Nam vt omnia vetera vmbræ comparantur, ita ea quæ vmbræ respondent in nouo testamento, corpori conferuntur. Atque hinc est quod Paulus ad *Coloss*. 2. de Christo loquens,ait:In ipso habitat omnis plenitudo deitatis corporaliter. Quasi diceret: Non habitat plenitudo deitatis in Christo,vt in Solomonis templo,vmbratice. Sed habitat in eo corporaliter: vt corporaliter & vmbratice opponantur. Nam cum Paulus eo in loco agit de doctrina, & hortatur Colossenses,ne sinant se decipi per Philosophiam,& inanem deceptionem,secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi,& non secundum Christum. Sed vt maneãt in Christo constantes, sintque sola ipsius doctrina contenti, vt quæ non sit elementaris & vmbratica. Argumentatur a causa ad effectum,siue a toto ad partem, hoc modo: In ipso habitat omnis plenitudo deitatis corporaliter: hoc est, non solum deitas ipsa in Christo habitat,sed etiam omnis plenitudo deitatis,id est,cumulatissima omnium rerum diuinarũ copia, vnde tanquam ex inexhausto fonte, omnes gratiæ in corpus ecclesiæ deriuantur. Igitur in illo plena sapientia & scientia salutis est reposita, adeo vt sitis in eo completi, non indigentes aliunde vllo additamento doctrinæ ad salutem necessariæ. Proinde non est quod quisquam a Philosophia aut vmbris Mosaicis additamenta quærat:siquidem Mosaica omnia in se considerata,veluti vmbræ fuerunt, quorum respectu Christus cum sua doctrina tanquam corpus iure cen-

sebitur

ſebitur. Vt enim Chriſtus eſt veritas, quem vt corpus templum Solomonis vmbratice figurabat: ita ipſius doctrina non eſt vmbratilis & imperfecta, vt cæremoniæ Moſaicæ: ſed vera, firma, ſolida, perfecta, adeò vt præter illam, nihil ad ſalutem requiratur. Opponit ergo Paulus Chriſtum Deî verum, templo Solomonis vmbratico: & doctrinam Chriſti perfectam cęremoniis Moſis, quæ rationem vmbræ habuerunt. Sic hunc locum Pauli Gregorius Magnus intellexit, ex eo concludens Chriſtum omnium ſcientiarum dominum eſſe, cum ait: Paulus ſcientiarum dominũ redemptorẽ noſtrũ inſinuãs dicit: Quia in ipſo inhabitat omnis plenitudo deitatis corporaliter. Notetur proinde hoc aureũ dictũ Pauli, vnde petitur firmiſſima demonſtratio ſufficientiæ doctrinæ Chriſti ad ſalutem, contra omnes Philoſophos, Iudaizantes, Papiſtas & alios quoſuis, qui aliunde quęrunt ſalutis ſcientiam, quam ab vno Ieſu Chriſto.

Porro, quod iſte ſit verborum Pauli ſenſus quem poſuimus, non ſolum ſcopus & περίστασις diſputationis Paulinæ: verum etiam ipſa Pauli verba clare oſtendunt. Sic enim concludit. Nemo ergo vos iudicet in cibo & potu, aut parte diei feſti, aut neomeniæ, aut ſabbathorũ, quæ ſunt vmbra futurorum: Corpus autem Chriſti. Nonne hic Paulus clariſſime Chriſtum cum ſua doctrina, Moſi cum ſuis cæremoniis, vt corpus vmbræ opponit? Accipitur autem vtrunque vocabulum, vmbra & corpus metaphorice. Vt enim vmbra doctrinam inefficacem & imperfectam: ita corpus doctrinam efficacem, & perfectam ſalutis ſcientiam ſignificat.

Porro hic iuxta duo tenenda ſunt. *Primum*: Etſi Deus perfectus, videlicet, Pater, & Filius, & Spiritus ſanctus ἐνεργητικῶς, in ſancto quolibet habitat. Tamẽ omnis plenitudo deitatis in ſolo Chriſto perſonaliter habitat. *Alterum*, quod nõ ſolum tota trinitas, Pater, & Filius, & Spiritus ſanctus in Chriſto habitat, vt in aliis ſanctis: verum etiam quod præter hoc, ſecunda perſona diuinitatis, nempe Filius, aſſumpſerit ſibi humanam naturam in vnitatem perſonæ, vt idem ſit & verus Deus, & verus homo, idque per veritatem & proprietatem vtriuſq; naturæ, videlicet, Verbi & Hominis, ſeu diuinæ & humanæ naturæ, quæ ſunt in vnitatem perſonæ vnitæ. Ex hac vnione perſonali pendet inhabitatio omnis plenitudinis deitatis in Chriſto. Nam quia λόγος, qui aſſum-

pſit humanam naturam perfectus Deus eſt, recte dicitur omnis plenitudo deitatis in ipſo habitare. Quod Gregorius, cuius modo meminimus, etiam teſtatur cum ait: Redemptor quippe humani generis, quia ſummi Patris eſt verbum, dominus eſt vtique omnium ſcientiarum.

Etſi autem nemo hominum aut angelorum modum vnionis hypoſtaticæ, diuinæ & humanæ naturæ in Chriſto perſpicit, tamen magnum eſt didiciſſe, quod ſic factum eſt. Fides enim credit verbo, etiamſi ratio id non capit. Nam res magnas, vt Magnus ille Athanaſius ait, & appræhenſu difficiles, non niſi fide conſequi datur. Qui ergo ratione ſua ſcrutari arcana Dei tentat, prodit ſuam prophanitatem. Ita Iuſtinus ait: σαφὴς ἔλεγχος ἀπιστίας τὸ πῶς περὶ θεοῦ λέγειν.

Tenemus diſcrimen inter inhabitationem Dei in templo Solomonis & in Chriſto. Nunc videamus quomodo in Sanctis habitet Deus: Sunt enim & Sancti (vt ſupra ex Paulo docuimus) templum Dei. Vos, inquit, eſtis templum Dei viui. Epitheton *Viuus* & opponitur falſis Diis qui non viuūt, & efficaciam Dei habitantis in Sanctis declarat. Viuificat enim eos, effundens in eos ſuum Spiritum ſanctum, quo corda eorum creantur noua. Etſi autem tota trinitas habitat in quolibet Sancto, tamen nulla perſonarum trinitatis aſſumit aliquem ſanctorum, in vnitatem perſonæ. Hanc inhabitationem totius trinitatis in Sanctis, Græci Theologi vocant inhabitationem κατ' ἐνέργειαν, eo quod Deus in illis efficax eſt, & ipſius præſentia ex ea ἐνεργείᾳ cognoſcitur. Hanc inhabitationem trinitatis in ſanctis, confirmant multa teſtimonia Scripturæ. Cum baptizamur conſecramur in templum totius Trinitatis, vt Deus ipſe in nobis ſit, atque nos ipſum colamus. Et Paulus in fine poſterioris epiſtolæ ad Corint. Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti & dilectio Dei, & κοινωνία ſancti Spiritus cum omnibus vobis. Et ad *Epheſ.2.* Ædificati ſuper fundamento Apoſtolorum & Prophetarum, cuius ſummus lapis angularis eſt ipſe Ieſus Chriſtus in quo totum ædificium congruenter coagmentatum, creſcit in templum ſanctum in Domino: & : Quoniam & vos vna ædificamini in habitaculum Dei in Spiritu. *2. Cor. 1.* Qui confirmat nos vobiſcum in Chriſtum, & qui vnxit nos Deus, & dedit arrabonem Spiritus in cordibus noſtris,

ſtris. In his adductis teſtimoniis, trium perſonarum expreſſa fit mentio. De hac inhabitatione Dei in Sanctis audiamus quid dicat filius Dei, *Ioan*.14. Si quis diligit me, ſermonem meum ſeruabit, & Pater meus diligit eum, & ad eum veniemus, & manſionem apud eum faciemus. Habitat ergo & Pater & Filius, a quibus Spiritus ſanctus abeſſe non poteſt, in ſanctis, per gratiam, vt diximus, qua in nouos homines creantur: non tamen abolita natura, ſed gratiæ donis ornata, vt iam tanquam noua recenſque creatura appareat. Eodem pertinet, quod idem dominus ait *Ioan*.15. Manete in me, & ego in vobis: Ergo & Pater & Spiritus ſanctus manent in iis, in quibus eſt Filius. Porro hic quæri poteſt:

Num eodem modo habitat in Sanctis, Filius, vt Pater & Spiritus ſanctus? præſertim cum Filius aſſumpſerit humanam naturam, in vnitatem perſonæ?

Reſpondeo.

Cum in Chriſtum credimus, illum in nos recipimus, non ſolum vt in nobis habitet & maneat, vt Pater & Spiritus ſanctus: verum etiam vt in vnum corpus cum illo coaleſcamus, ex quo fit, vt Paulus dicat nos eſſe carnem de carne eius, & os de oſsibus eius. *Epheſ*.5. Atqui hæc coalitio, quia eſt mirabile opus Spiritus ſancti quod captum mentis noſtræ excedit, non eſt ratione ſcrutanda, ſed fide credenda, & ſenſu cordis pro fidei noſtræ modulo percipienda. Præterea quæritur etiam,

Num omnes Sancti ſimul ſint vnum Dei templum, aut ſinguli ſingula templa?

Ex Paulo hęc diſtinctio ſumitur. Cum omnes ſancti dicuntur vnum templum, ſinguli viui eius templi lapides cēſentur: at cum ſinguli ſingula templa dicuntur: fit ideo quia tota trinitas in ſingulis habitat. Et Auguſtinus ait: Simul omnes vnū templum, & ſinguli ſingula templa ſumus. Quia nō eſt Deus in omnibus, quā in ſingulis maior. Et fit plerunq; vt plures eum minus capiant, vnus amplius. Quod ſane nō ad ſubſtantiam, ſed ad ἐνέργειαν referendum eſt, quæ non eſt conſimilis in omnibus ſanctis. Hanc ἐνέργειαν Dei in ſanctis Ioannes vnctionem vocat. Vnctio inquit, quā vos accepiſtis ab eo, in vobis manet. 1. *Ioh*. 2. Vnctionis vocabulo virtutes

Spiritus & dona ſignificantur.Hęc vnctio, quod experientia ipſa teſtatur,in aliis maior,in aliis minor,in Chriſto autem ſecundum humanitatem omnium maxima: ſicuti Dauid prophetico ſpiritu præuidit,*Pſalm*.45.Vnxit te o Deus tuus,oleo læticiæ,præ cõſortibus tuis.Abundat enim Chriſtus per hanc vnctionem,noticia Dei,iuſtitia,ſanctitate,vocatione, & gratia ſecundum humanitatem, ſupra omnes creaturas. Merito igitur addit Propheta: præ conſortibus tuis.

Atque hinc eſt quod ſolus Ieſus Mariæ filius dicatur Chriſtus:conſortes autem ipſius,id eſt,ſancti,Chriſtiani: vt qui ab eo ſuam habeant vnctionem: ille vero in conceptione in vtero matris vnctus eſt:Nos autem concepti in peccatis vngimur tunc demum quando renaſcimur & ſanctificamur a Spiritu ſancto. Huius vnctionis manemus participes,vt docet author epiſtolæ ad Hebręos,*c*.3. donec conceptam fiduciam retinuerimus.Si igitur genus vnctionis ſpectes, eadem eſt vnctio qua Sancti, & homo Chriſtus vngitur: At ſi modum conſideres, præ conſortibus ſuis vnctus eſt Dominus noſter,vt & *Ioan*.3.dicitur: Non ad menſuram dat Deus ſpiritum ſc.Filio: quaſi diceret: Aliis dat ad menſuram,filio autem ſupra omnem menſuram.Vnicuique,inquit Paulus,datur donatio ſpiritus ad vtilitatem,ſed ſecundum menſuram,*Eph*.4.ita vt nemo vnus ad plenum abundet.Id quod ideo fit,vt ſit inter nos mutuum fraternæ communicationis vinculum,cum nullus ſibi ſeorſum ſufficiat, ſed viciſſim alij aliis indigeant.Verum in Chriſtum ſolum Pater immenſam Spiritus ſui copiam effudit, quo hauriamus omnes de ipſius plenitudine *Ioan*.1.Hominibus,ait Auguſtinus,ad menſuram dat, vnico filio non dat ad menſuram.Hominibus datur ad menſuram,& concordia ibi corpus facit: ſed Chriſtus qui dat,non ad menſuram accepit.

Oculi eius vident,palpebræ eius probant filios hominum.

Hiſce verbis ſignificatur vniuerſalis Dei prouidentia,videlicet,quod Deus vbique adſit,omnia videat, omnium rerum curam habeat, omniaque dirigat ad ſui nominis gloriam.Quod cum ita ſit,non euadent impij,quin ſuorum ſcelerum ſuo tempore pœnas daturi ſint.Nouit enim Deus omnium iuſtorum & iniuſtorum actiones,quarum iuſtus eſt iudex. Cum Deo tribuit, thronum,oculos, & palpebras

ἀνθρω-

ἀνθρωποπάθεια est, vt per similitudinem rerum externarum deducamur ad prouidentiæ diuinæ meditationem.

Hic locus postularet, vt huc aliquid de prouidentia Dei adiicerem: verum quia nuper admodum ea doctrina a nobis explicata est, & publice proposita, hic solummodo quinque regulas, quibus mens nostra confirmetur: & tria præcepta, quibus cor nostrum excitetur ad facienda quę oporet, ascribam. Hæ enim regulæ & hæc præcepta, nos ita intra limites sobrietatis continebunt, ne euagantes incidamus in labyrintos disputationum inexplicabiles, vnde nos postea, vix aut nunquam expediemus. *Regulæ hæ sunt.*

Prima.

Prouidentia Creatoris, rerum creatarum salus est. Hæc regula Lactantij est, & vt nititur bonitate & sapientia Dei, ita scopum habet eiusdem gloriam. Huius regulæ cogitatione mens nostra confirmetur, ne ex prouidentiæ diuinæ certitudine aliquid concludat, quod saluti creaturarum noxium sit.

Secunda.

Ex Dei potentia gubernantis omnia, vel in bonum vel in malum nullus inuitus cogitur: Voluntas enim est qua peccatur, & recte viuitur. Hanc regulam fere ex Augustino trãsumpsi: qua mens nostra confirmabitur ne prouidentiæ diuinæ ascribamus directe, ea mala in quæ propter peccata nostra incurrimus. Nam iudicium Dei punientis non præcedit, sed sequitur hominum facta, & nullo modo ex fato pendet: Vt Iupiter apud Homerum conqueritur:

O facinus, mortale genus nos numina primum
Incusat, causamque putat fontemque malorum,
Quæ veniunt: sua sed pereunt ob facta nefanda:
Cum præter fatum sibi sponte incommoda quærunt.

Tertia.

Initium bonorum timor Domini: Finis bonorum beata vita. Hæc regula mentem nostram continebit in recto cursu, ne vel ad dexteram, vel ad sinistram declinemus, ne cogitationibus huc illuc vagantibus implicemur, & tandem erroribus impliciti extra viam feramur in præcipitium.

Quarta.

Constanter retineantur vniuersales promissiones & com minationes cũ suis cõditionib. verbo Dei expressis, quales sunt hæ: Deus vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Item: Nolo mortem peccatoris &c. Item: Qui crediderit saluabitur: Qui vero non crediderit condemnabitur: Et eiusmodi aliæ multæ, quæ passim in scriptis Propheticis & Apostolicis occurrunt. Si quis autẽ huiusmodi vniuersales γνώμας Sophistica eludere tentat, statuas esse serpentis sibilum, quo ipse nostros primos parentes seduxit.

Quinta.

Syracid. 3. Difficiliora ne quęras, & altiora te ne scruteris, sed ea quæ præcepta sunt tibi, hæc cogita. Cum hoc Syracidæ dicto conuenit illud Æschili: τὰ μηδὲν ὠφελοῦντα μὴ μάτην ζητεῖ. *Præcepta sequuntur.*

Primum Zenonis est: ἕπου Θεῷ. id est, sequere vel imitare Deum, quantum quidem imitari licet. Imitatur autem Deũ, qui ea diligit quæ Deus amat, & ea odio prosequitur, quæ Deus detestatur.

Secundum. Subditus esto Deo: Christum fide tene: in timore Dei perseuera: piam ama concordiam: bonam conscientiam foue: cogitãs te habere Deum inspectorem omniũ, quæ vel in tenebris, vel in luce agis.

Tertium. In vocatione tua & officio, ardenter ora, & sedulo labora, expectans benedictionem a Domino.

In hunc modum mente & corde cõpositis, in omnibus prosperis & aduersis committito te sapienti & paternæ prouidentiæ Dei, certo tibi persuadens fore, quod Dauid scribit in fine *Psalmi* 37. Salus iustorum a Domino, & protector eorum est, in tẽpore tribulationis adiuuabit eos Dominus, & liberabit & eruet eos ab impiis, & saluabit eos quia sperant in eo.

Iehouah iustum probat, impium autem & diligentem iniquitatem odit anima eius.

Hic effectus est iustitiæ & prouidentiæ diuinę cuius cogitatione erigit se Dauid in suo exilio. Nam vt ipse sibi

conſcius eſt innocentiæ ſuæ, ita apud animum ſuum concludit, quod Deus tandem ſe reſpiciat, ac ſuos aduerſarios iuſte puniat. Sed dicat aliquis.

Iuſtus tamen interea patitur.

Reſpondet Dauid:

Iehouah iuſtum probat. hoc eſt,

Deus ex amore iuſtum cruce caſtigat & examinat, vt eius animus purior reddatur, & virtus ipſius illuſtrior appareat. Impium autem odit anima ipſius: id eſt, Deus ex animo & vehementer puniet, vt tandem pereat. Hoc diſcrimen ſemper teneatur inter paternam caſtigationem ſanctorum quæ δοκιμασία dicitur: & iudiciariam pœnam, quæ τιμωρία appellatur τῆς ἀδικίας (vt Plato ait) ἀκόλουθος.

Rurſus obiiciet aliquis.

Omnes homines ſunt peccatores: Ergo nullus iuſtus, ſed omnes ſimul iniuſti & impii.

Reſpondeo.

Diſtinguo antecedens. Sunt peccatores non agentes pœnitentiã, nõ cõuerſi ad Deũ per fidẽ in Ieſum Chriſtum. Hi nequaquã ſunt iuſti putandi, ſed iniuſti & impii ſimul. Sunt peccatores quibus remiſſa ſunt peccata, quorũ corda purificata ſunt fide, qui ſunt ſegregati a prophanitate mundi, & ſanctificati per ſpiritũ ſanctũ. Hi iuſti ſunt, & imputatione iuſtitiæ Chriſti, & inchoatione ſãctificationis. Hi nullo modo impii iudicãdi ſunt. *Impius* enim definitur hic a Dauide, qui diligit iniquitatẽ id eſt, qui nocte dieq; mala cogitat, & male facit, ſtudetq; nocere bonis. Iuſtus ergo hoc loco erit qui iniquitatẽ nõ diligit, ſed odit fugitq; eã ęquitatis amore.

Obſeruetur præterea hoc loco teſtimonium aduerſus eos qui fingunt Deum eſſe authorẽ peccati. Si enim Deus odit iniquitatem, certe non vult iniquitatẽ: ſi non vult, profecto non approbat: Si non approbat, profecto non eſt author iniquitatis, nec quenquam iniquitatem impellit. Deinde Deus non vult mortem peccatoris, ergo non vult iniquitatem, quæ eſt mater mortis, vt Theodoretus ait: Mater mortis iniquitas: pater vero Diabolus.

De probatione Sanctorum.

Deus dicitur ſuos probare quando ſinit eos quouis modo

tentari,vt ſinceritas fidei illorum & conſtantia exploretur: vtq; ipſi magis magiſq; in recto curſu pergentes purgētur, aliiſque conſtantiæ ſint exempla. Hæc probatio ſępiſsime in ſcripturis auri probationi quæ per ignem fit comparatur(ita enim ſapiens Creator condidit has res viſibiles, vt quandā comparationem habeant cū rebus ſpiritualibus,vt illarum ſimilitudine de his erudiamur) vt *Iob* 23. Probauit me quaſi aurum quod per ignem tranſit. *Prouerb*.17. Sicut igne probatur aurū in fornace, ita corda probat Dominus. 1.*Pet*.1. Vt probatio fidei veſtræ multo ſit pretioſior auro, quod per ignem probatur. Huius probationis in Deo cauſa non poteſt eſſe niſi bona,cū Deus ſit ipſa bonitas, & vtiliſſima,cum Deus ſit ſapientiſsimus. Vt enim aurifaber bono conſilio igne aurum explorat: Ita Dominus hominē bono conſilio quaſi igne probat, cum ſinit eum variis modis tentari. Tentationis enim finis eſt probatio. *Iaco*. 1. Neque tamen hoc facit Deus,quaſi ignorans quid ſit in homine,eſt enim καρδιογνώστης, vt qui intima cordis noſtri maxime cognita habeat: Sed vt quos probat reddat puriores, ac veluti diſcernat inter ſcoriam & aurum. Eſt autem multiplex probandi ratio, vt plura ſunt tentationis genera: ſed nos duos ſtatuamus probationis modos: Vnum internum, externum alterum. De vtroque pauca adiiciam.

Internus probationis modus fit per ignem internum, id eſt, per tentationem qua mens,affectus & cor explorantur, ſincera ne ſint,an ſecus.

Mens probatur ex cogitatione quæ in ea ſuboritur. Sunt enim,vt Solomon ait *Prouerb*. 19. multę cogitationes in corde hominis; Vnde Syracides: Fornax probat vaſa figuli, homo vero in cogitatione ſua probatur. Eſt autē cogitatio cū mēs nūc hoc nūc illud,prout rationib. ducitur, cogitat, cōſulit,iudicat. Vt ergo radix in arbore fructuum principiū eſt: ita cogitatio hominis caput & principium eſt omnis operationis & actionis,ſiue bona ſiue mala fuerit. Si ergo bona fuerit cogitatio, opus hominis bonum erit, ſi mala malum. Verum quia mala eſt cogitatio humanæ mentis a pueritia opus eſt regeneratione, vt ex mala bona fiat per gratiam. Quando ergo in mente hominis regenerati ſuboriuntur cogitationes ex radice mala, videlicet vitio originis,pugnantes cum verbo Dei: vt: dubitatio de prouidentia

dentia Dei, de promiſſionibus & cōminationibus, de rebus carni placētibus, homo quaſi igni quodā probatur. Quod ſi vincitur iſtis cogitationibus, & in examine deficit, vt ſcoria abiicitur a Deo. Peruerſæ enim cogitationes, vt ait *Sapi.1.* ſeparāt a Deo. Nā peruerſa cogitatio parit delectationē carnis: Delectatio carnis cōſenſum operatur: Conſenſus in actionē fertur: Ex actione iterata ſępius cōparatur cōſuetudo: Ex conſuetudine naſcitur neceſſitas: Quid poſtea bonę ſpei reliquū erit? Sin autē ſuperat eas gladio Spiritus, quod eſt verbū Dei, armatus tanquā aurū purū reſeruatur. Cęterum, quoniā quandiu in hac vita erimus, nō ita purgabimur, quin ſordes quędā in fūdo remaneāt, iuxta Syracidę dictū: Quemadmodū ſordes in excuſſo cribro remanēt, ita ſpurcities hominis in cogitatione eius: opus eſt vt mentē ipſam timore Dei tanquā muro quodā muniamus, ne peruerſę cogitationes eā expugnēt: & perpetuis precibus Spiritū Dei imploremus, quo mentes noſtræ indies magis magiſque purgētur. Mentem enim (vt quidam ex Patribus ait) puræ preces illuſtrant, impediuntque ne impuræ cogitationes eā intrent.

Affectus probantur cum concupiſcentia carnis innata, eos ſollicitat ad ea petenda, quæ carni ſuauia ſunt, ſed a Deo prohibita. Hic qui ſuccūbit, tanquam ſcoria abiicitur, iuxta illud: *Rom.* 8. Si ſecundum carnem vixeritis, moriemini: At qui ſpiritu vincit, tanquam purum aurum reſeruatur, iuxta illud: Si ſpiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis.

Verum hic quatuor ad victoriam requiruntur. Verbum quod monſtrat obiectum appetendum. Spiritus qui cor nouum creat, ſedē nouorum affectuum. Dilectio Dei, quæ cauſa, norma, & directrix aliorum affectuum eſſe debet. Et Timor Dei, cuſtos & conſeruator puritatis affectuum.

Cor piorum purificatum fide probatur potiſsimum (loquimur enim de probatione interna) dum fiducia Chriſti de remiſſione peccatorum impugnatur, trepidatione conſcientiæ, metu abiectionis, deſperatione. Hic niſi inuictus perſtiteris retinens fidem & bonam conſcientiam, actum eſt de ſalutę tua. At ſi viceris, fides tua auro pretioſior a Petro prędicatur. In hac enim victoria ſita eſt ſalus hominis.

Cum in veteri teſtamento iubebantur offerre inteſtina (inter quæ cor nobiliſsimum eſt) aqua lota in holocauſtum,

adumbrata est purgatio cordis, quæ fit per viuam illam aquam Spiritum Sanctum, sine qua oblatio nostra Deo minime grata erit. Demus igitur operam, vt cor fide purificatum retineamus per bonam conscientiam: Huc illud Solomonis pertinet, *Prouerb.* 4. Omni cura custodi cor tuum: inde enim vita egreditur.

Externus probationis modus, aut est communis aut priuatus.

Communis probationis modus est, cum scandala quæ publice fiunt, fidem nostram concutiunt, vt sunt, hæreses, schismata, dissidiæ Doctorum in Ecclesia, perfidia fratrum, impunitas scelerum publice grassantium, prosper hostium Ecclesiæ successus, paucitas credentium, oppressio & interfectio plurimorum Sanctorum, defectio multorum a fide & professione doctrinæ quam antea amplexi erant: Breuiter: Tristissima facies Ecclesiæ in hac mundi senecta. Qui hic se inuictum præstiterit, merito auro comparatur septies examinato, & igni probato. Ne autem hic succumbamus, multum iuuerint preces ardentes, exempla & prædictiones Christi & Prophetarum de huiusmodi scandalis in Ecclesia futuris.

Priuatus probationis modus externus est cum non tota Ecclesia eius loci in quo habitas, sed vnus aliquis aut pauci propter doctrinæ confessionem, aut alioqui iustam aliquã ob causam patiuntur, atq; igne crucis examinãtur. Hic pius ne succumbat, erigat se bonitate causæ, promissione diuina, exẽplis Sanctorũ, spe auxilii & gloriosa tandẽ liberatione. Sed quia de cruce supra nobis dictũ est, & de modo victorię consequendę sub cruce, nolo hic de ea fusius dicere: Sed totum hũc locũ vno Iacobi dicto *cap.* 1. de probatione iustorũ, claudam. Beatus, inquit, vir qui suffert tentationem, quoniã cum probatus fuerit, accipiet coronam, quam promisit Deus diligẽtibus se.

Pluet super impios laqueos, ignis, sulphur & spiritus procellarum pars calicis eorum.

Quid per odium Dei significetur, exponit allegorice. Sine autẽ figura sensus huius versus est: Deus impios ita puniet, & variis angustiis constringet, vt nullus sit illis euadendi locus. Respicit autem hic Dauid ad Sodomitarum & Pharaonis miserabiles exitus, qui omnibus ætatibus testimonia

monia esse debent iusti iudicii Dei aduersus impios. Vt liberatio Loth cum sua familia, & eductio Mosis de Ægypto cum populo Israelitico, demonstratio est fauoris Dei erga timentes se, quod videlicet velit ipsos aliquando gloriose liberare. Est ergo hic sensus verborum Dauidis. Deus est iustus apud quem non est personarum acceptio. Hic ergo cum puniuit pœnis grauissimis impuros Sodomitas,& Tyrannum Pharaonē,& liberauit Loth &Mosen cum suis:non est quod quisquam impie agens se vindicem Dei manum euasurum existimet, aut quisquam putet innocentem & confugientem ad misericordiam prorsus periturum. Hic igitur commendatur nobis vsus exemplorum veteris historiæ, quæ sunt monumentis tradita in nostram instructionem. In hunc ergo modum hoc loco fiat applicatio. Deus puniuit impium Pharaonem,& impuros Sodomitas,& potēter e manu hostiū liberauit Mosen & Loth cū suis:Ergo etiam me liberabit perditis hostibus meis, qui & Dei hostes sunt. Proinde sicut Dauid historiam illam veterem soli accommodauit, ita nos sciamus, cum pœnas impiorum, tum liberationem iustorum istis exemplis, quasi sigillo quodam Dei obsignatam esse.

Pluere laqueos est pœnas immittere, quibus hostes Dei, quasi laqueis constringentur ex omni parte, vt non pateat illis vllus euadendi locus. Hic iuxta teneatur quod scriptura meminit duplicis pluuiæ, spiritualis, scilicet:

Gratiæ Dei in recipientes Euangelium.
Iræ Dei in contumaces.

De pluuia iræ hic Dauid loquitur,& alias sæpe.

De pluuia gratiæ loquitur Dauid *Psalmo* 68. Pluuiam largam effundet Deus, hæreditatem tuam laborantem recreas. Confertur hic vox Euangelii pluuiæ. Vt enim terra gignit fruges, partim calore solis tepefacta, partim pluuiis aquis irrigata:Sic Ecclesia reficitur & recreatur a Spiritu sancto per ministerium Euangelii.

Ignis & Sulphur pro genere ponuntur, hoc est, pro tormentis grauissimis,& potissimum conscientiæ.

Spiritus procellarum sunt impetus subiti multorum eorumque grauissimorum malorum, quæ opinione citius impios opprimunt.

Pars calicis eorum, id eſt, hæc, pœna ſunt illis diuinitus decreta. Vocat enim partem calicis eorum vſitata Hebræis phraſi, eam pœnam quam dominus illis quaſi propinauit: Metaphora ſumpta ab aduerſa cuiuſque vini portione. In genere autem *pars calicis* eſt ſors cuiuſque ſeu merces, ſiue illa optata ſiue non optata fuerit. Et quoniam de amaro calice bibunt vtrique, videlicet iuſti & impij, Dauid diſcrimen inter eos facit *Pſalmo* 75. cum ait: Calix in manu Domini, vino rubicundo infuſo plenus, & effundit ex hoc, vtique feces eius ſugent & bibent omnes impii terræ. Dum ait: Effundit ex hoc: Senſus eſt, quod attribuat ſuam cuique menſuram afflictionis, cum iuſto, tum impio: Sed feces reſeruantur impiis perpetuo ſugendæ & bibendæ. *Ierem.* 25. Dominus ait ad Ieremiam: Sume calicem vini furoris mei, & propina illum omnibus gentibus, ad quas mitto te. Et bibent & trement & inſanient a facie gladii, quem ego mittam inter eos. Accepi itaque (ait Ieremias) calicem de manu Iehouah, & propinaui omnibus gentibus ad quas miſit me Iehouah. Propinant ergo miniſtri verbi hominibus calicem Domini cum iis verbum Dei prædicant, de quo bibunt ſinguli ſuam portionem & inebriantur: Pii quidem admixtis ſuo calici ſpiritualibus conſolationibus, inebriantur ad hilaritatem Spiritus, vt Deo laudes canant ex corde. Impii vero admixto ſuo calici abſynthio furoris Domini, inebriãtur ad inſaniam, & euomũt in Deum conuitia. Hoc diſcrimen piorum & impiorum cogitantes, magno animo breuia feramus incommoda. Nos enim florem tantum calamitatum guſtabimus: impii autem exhaurient feces in fundo ſubſidentes. Congruunt hæc cũ dicto Petri 1. *Pet.* 4. Tempus adeſt, vt iudicium a domo Domini incipiat. Si vero primum a nobis, quis manet finis eos, qui non habent fidem in Euangelio Dei?

Quoniam iuſtus Iehouah iuſticias diligit, rectum videbit vultus eius.

Prior pars huius verſus clara eſt, & continet rationem ſumptam a natura Dei: Deus eſt iuſtus, ergo iuſticias, id eſt, iuſtos, vt qui habeant iuſtam cauſam, diligit. πᾶν γὰρ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ φίλον. Sed hæc ratio ſupra ſæpe & copioſe expoſita eſt, & eſt potiſſimum fiduciæ noſtræ fundamentum. Poſterior pars verſus obſcurior eſt. Ex Hebræo ad verbum ſic

ſic redditur: *Rectum videbunt facies eorum*: vt ſit ſenſus: Quia Iehouah iuſtus eſt, & iuſtitias diligit, ideo iuſtorum facies non auertent ſe a Deo, ſed eum recta aſpicient, auxilium ab eo expectantes. Alii ad Deum referunt, & volunt pluralem numerum pro ſingulari poſitum eſſe, & vt Pagninus vertũt: *Rectum videt facies eius*, ſcilicet Dei: vt ſit ſenſus: Deus ipſe aſpicit æquitatem & non auertit faciem ſuam ab iis, quorum cauſa iuſta eſt. Hæc ſententia ſeptuaginta interpretum videtur fuiſſe. Vertunt enim: ἐυθύτητας εἶδε πρόσωπον αὐτου. id eſt, rectitudines vidit vultus eius. Vtraq; ſentẽtia bene quadrat.

Vſus Pſalmi Vndecimi.

Vſus huius Pſalmi eſt, vt in noſtris perſecutionibus propter iuſtitiam, nitamur promiſſionibus diuinis, & earũ cogitatione erigamus nos, ne mole ærumnarum fracti deſperemus, & vt ſimul cum Dauide in tanta veritate periculorũ quæ noctes & dies in nos impendent, petamus & expectemus liberationem a Deo per dominũ noſtrum Ieſum Chriſtum, cui cum patre & Spiritu ſancto ſit gloria in omnem æternitatem.

PSALMVS DVODECIMVS.

Summa Pſalmi Duodecimi.

DAuid intuẽs formam Eccleſiæ dominante Tyranno Saule & præualentibus impiis doctoribus in extremo Eccleſiæ cœtu, conqueritur de paucitate piorum: precatur vt Deus ſuæ Eccleſiæ adſit, eamque tueatur, idque facit fretus promiſſionibus Dei, qui piorum liberator eſſe ſolet.

Ordo & dispositio Psalmi Duodecimi.

Quatuor huius Psalmi partes constituamus, quæ sunt.

Prima quæ 1. & 2. versu absoluitur est precatio, contra doctrinæ corruptores, addita querela de paucitate piorum.

Secunda quæ 3. & 4. versu continetur, est imprecatio qua Dauid totius Ecclesiæ nomine imprecatur interitum falsis doctoribus & seductoribus.

Tertia 5. versu contenta, promissio est Dei qui se suis affuturum fore recipit.

Quarta, 6. 7. & 8. versu cõprehensa est encomion verbi Dei, vnde dependet promissionis veritas & cõstantia, cui adiungit repetitionem propositionis.

Est igitur hic Psalmus conquerentis & precantis.

EXEGESIS PSALMI DVODECIMI CVM INDICATIONE doctrinarum.

PRIMA PARS.

1. *SAlua Iehouah quoniã defecit sãctus: quoniã defecerunt fideles a filiis Adã.*

2. *Vanitatẽ loquũtur quisq; cũ proximo suo, labio blanditiarum in corde & corde loquuntur.*

VOx Ecclesiæ est implorantis opẽ a Deo in tãta malorũ colluuie, & in tantis iactationibus hæresium & schismatũ in Ecclesia. *Salua*, inquit, *Iehouah*, quasi diceret: Nisi cito opẽ tuleris actũ est de Ecclesia, actũ est de pietate. Rationes tres subiiciuntur, quarum *Prima* sumitur a paucitate piorũ.

Desiit

Desiit, inquit, *sanctus*, id est, in angustum redactus est sanctorum numerus, vt plane deficere videatur. *Sanctus* autem hic dicitur qui cum erga Deum cuius misericordia nititur, tum erga homines, propter Deum pio affectu præditus est. *Secunda*, a verorum doctorum inopia: *Quoniam*, inquit, *defecerunt fideles*, id est, pii & probi Doctores, *a filiis Adam*, id est, inter filios Adam. *Tertia* a multitudine adulatorum in externo Ecclesiæ corpore, quemadmodum fieri consueuit regnantibus Tyrannis. Videmus ergo hic non esse nouũ scandala oriri in Ecclesia ex paucitate proborum in externo Ecclesiæ cœtu, & multitudine impiorum vendicantium sibi Ecclesiæ titulum, & persequentium veram Ecclesiã. Vnde monemur ne tanto scandalo fracti deficiamus a Deo ad impiorum colluuiem, quemadmodum multi fecerunt & faciunt. Similis querela fuit Eliæ, vt est 3. *Reg.* 19. Qui cum diceret: ego sum solus relictus: responsum est ei a Domino: Reliqui mihi septem millia qui non curuarunt genua coram Baal. Hoc & nos nobis responderi cogitemus, quoties piorum numerum, admodum contractum cogitamus. Cogitemus dictum Domini qui ait: Nolite timere pusille grex quia complacuit Patri dare vobis regnum. Hic Dominus primum significat numerum piorum fore pusillum. Deinde ingentia pericula huic pusillo gregi imminere. Tertio periculis oponit promissionem Regni, quod Pater illis dare statuerat. Obserua hic notas falsorum Doctorum, quæ sunt: vanitas, adulatio, duplex cor. Vanitas est doctrina falsa, hanc blanditiis accommodant suis auditoribus, aliud corde sentientes, aliud ore loquẽtes, quod est, *Ex corde & corde loqui*, adeo vt etiam sæpe pugnantia loquantur. Verum quia nuper de hoc scandalo dixi ad sequentia properemus.

SECVNDA PARS.

3. *Exscindat Iehouah uniuersa labia adulationum, linguam loquentem magna.*

4. *Qui dicunt linguam nostram roborabimus, labia*

IMprecatio est qua Dauid hostibus Dei & Ecclesiæ interitum imprecatur, quæ imprecatio vt proficiscitur ex amore gloriæ Dei & Ecclesiæ, ita eo tendit ne impii gloriam Dei & ædificationem Ecclesiæ

nostra nobiscum. Quis Dominus nobis? impediant. Quãdo igitur tua imprecatio his clauditur terminis, pia, sancta, & laudabilis est, vt quæ congruat cum voluntate Dei, quæ in comminationibus ipsius nobis est patefacta.

Labia adulationum vocat sermones fraudulentos quibus impostores & falsi Doctores se insinuant magnatibus, & rudes facile decipiunt. Hos Dominus appellat falsos Prophetas qui induti pellibus ouium, intus sunt lupi rapaces.

Linguam loquentem magna, id est, superba & arrogantia, vocat sermonem, quo isti seductores, vt seipsos & suam doctrinam extollunt, ita alios & illorum doctrinam contemnunt & exsibilant, tanquam impiam, hæreticam, & prophanam. Theodoretus in hunc locum Psalmi ita scribit: Natura, inquit, sermones metiri nequeunt, nec diuinas leges respicere volunt, sed effrenato ore vtentes cum audacia quicquid volunt loquuntur, diuinam potentiam despicientes, nec se sub potestate Dei esse cogitantes. Talis fuit Pharao, ideoque dixit: Non noui Dominum. Talis & Rapsaces qui ausus est dicere: Ne te decipiat Deus tuus in quo confisus es, quod Ierusalem liberabit de manu mea. Talis Nabugodonosor, qui generosos illos pueros exterruit, atque dicere minime perhorruit: Quis est Deus qui eripiet vos de manu mea? Hactenus Theodoretus.

Hoc ergo artificium Satanæ semper fuit & erit in Tyrannis & in falsis Doctoribus: falsi enim Doctores blanditiis tãquam veneno serpentino primum inficiunt auditores suos. Deinde grandiloquentia & arrogantia muniuit se, vt omnia quæ dicunt oracula esse videantur, atque ita multos in laqueos errorum pertrahunt.

De moderatione linguæ Gregorius Nicenus in hunc modũ scribit. Timor Dei erudiat linguam ea quæ decet loqui, & tacere contraria, temporis occasionem animaduertere, modum obseruare, fari necessaria, apte respondere, modeste dicere ne verborum vi veluti grandine colloquentes obruant. Idcirco etiam tenuis illa membranula, quæ cum ipsa lingua mentum inferius deuincit, frenum dicitur, ne inepte loquatur & inconcinne. Laudibus igitur, & non conuitiis vtatur, cantibus & non maledictis, commendationibus non obtrectationibus.

Sed

Sed quid hic pius contra labia dolosa & linguam magniloquam faciet?

Muniat se primum simplicitate verbi Dei, recte iuxta cõsensum totius Scripturæ & Orthodoxæ Ecclesiæ omnium temporum intellecti. Deinde pugnet aduersus illos μεγαλοῤῥήμονας ardenti inuocatione, quæ multo fortius premet aduersarios, quam acuta disputatio.

Qui dicunt linguam nostram roborabimus, labia nostra nobiscum. Quis dominus nobis?

Expressius per Mimesin fastum falsorum Doctorum ponit ob oculos, vt facilius agnosci possint, & simul ostendit arrogantiam scaturiginem esse hæresium & schismatum in Ecclesia. Hanc Mimesin παραφράσει illustremus. Nos eloquentia nostra pertrahemus homines in nostram sententiam. Facile enim præualebimus, facile authoritatem nobis conciliabimus, cum polleamus eloquentia. Facile etiam aliorum authoritatem minuemus, efficiemusque vt non simus aliis audiendis obnoxij. Videmus hic vnde proficiscatur, & quo tendat consilium hostium Ecclesiæ. Nam vt ex arrogantia nascitur, ita tendit ad gloriam venandam & authoritatem apud homines, vt neminem sibi parem, doctiorem, & magis relligiosum habere videantur.

TERTIA PARS.

5. *Propter vastitatem pauperum, propter gemitum inopum nunc surgam inquit Iehouah: Ponam in salute, insufflabit ei.*

Promittit Deus se affuturum suis & repressurum hostes Ecclesiæ. Hæc est absq; dubio summa sententiæ huius versus: cuius prior pars clarissima est, & verbis & sententia. Posterior & verbis & breuitate obscura est: quę tamen ex peristasi lucem mutuabitur. Prior pars est. *Propter vastitatem pauperum, propter gemitum inopum nunc surgam dicit Iehouah.*

In hac parte duo sunt, videlicet, duplex causa mouẽs Deũ ad ferendum populo suo auxilium, & auxilij promissio.

Prior causa mouens est *vastitas pauperum*, id est, afflictio qua opprimuntur pauperes a Tyrannis. & seducuntur a falsis doctoribus. quasi diceret: Cõmotus afflictione pauperũ,

vindictam Tyrannorum & falsorum Doctorum meditor.

Secunda causa mouens est *Gemitus pauperum*, hoc est, clamor cordis ad Deum pro auxilio. Hic gemitus seu clamor cordis ad Deum sub cruce, habet promissionem Dei, vt est in *Psal.*50. Inuoca me in die tribulationis, eruam te & honorificabis me. In afflictione ergo nostra primū deploremus in vera pœnitentia causam afflictionis, quæ est peccatum. Deinde obtemperemus serio mandato Dei mandantis vt ipsum in afflictione nostra inuocemus. Tertio fide nitamur promissioni Dei promittentis auxilium. Non enim potest fallere qui promisit. Hoc si fecerimus, aut internum, aut externum, aut vtrunque simul auxilium vere consequemur.

Alterum est promissio auxilij.

Nunc surgam dicit Iehouah. Nam *surgendi* vocabulo significatur auxilium non differendum, sed mox præstandum. Est autem figura ἀνθρωποπάθεια. Nam gestu hominis ad vindictam se parantis significatur auxilium diuinum in promptu esse. Sed de hac loquendi ratione supra *Psalm.*3. item 10. dictum est.

Posterior pars versus obscurior est, quam quidam sic reddunt. Ponam in salute, insufflabit ei. *Ponam in salute*, id est, opem feram, scilicet, pauperibus, id est, populo meo iuuabo eum, & eripiam eum e manu hostium suorum. Modus auxilij sequitur.

Insufflabit ei, hoc est, Deus flatu ministerij verbi terrebit impium, atque adeo eum percutiet & interficiet spiritu oris sui. Sic Paulus hunc locum interpretari videtur. 2. *Thessalon.*2. Cum hac interpretatione congruit versio Septuaginta interpretum, sic enim habet παῤῥησιάσομαι ἐν αὐτῷ, hoc est, palam libere & efficaciter seu cum Spiritu, id est, confidentia loquar cum eo, scilicet impio, vt velit nolit verbo meo cedat & fateatur se victum.

Alij autem, vt Pagninus, sic vertunt:

Ponam in salutem, eum cui laqueum injcit, scilicet, impius. Hoc est, eripiam iustum cui impius laqueum ponit, vt ipsum capiat.

Nonnulli in hunc modum:

Ponam in salute, eum qui loquetur pro ipso scilicet, pio, id est, excitabo aliquem qui loquetur pro iusto.

Frusterus. *Respiratio fiet iusto.*

QVARTA PARS.

6. *Eloquia Iehouah eloquia munda, argentum igne examinatum in fornace terrea, defecatum septies.*

7. *Tu Iehouah serua eos,&custodi eum,a generatione hac in æternum.*

8. *In circuitu impij ambulant, cum exaltantur vilitates inter filios Adam.*

HOc encomium verbi Dei eo pertinet,vt vere statuamus quod quicquid Deus prædixerit, euenturum sit, siue sit bonum obedientibus promissum, siue malum contumacibus denunciatum. Vt enim argentum sæpius igni exploratum & probatum, nihil habet scoriæ, sed est nitidum & purissimum, ideoque homines non fallit in contractibus: ita verbum Dei tot seculis ab initio mundi experimento Sanctorum exploratum nihil habet fallaciæ, nihil fraudis: sed est constanti simum & immotum:ex quo fit vt minime fallat eos, qui iuxta illud cum Deo contrahunt.Vere proinde præstabuntur quę Deus in eo vel promittit,vel minatur. Promittit autem piis liberationem gloriosam,& cōminatur contumacibus pœnas ęternas.Quapropter hę promissiones & cōminationes Dei cōplebuntur suo tempore,quod ipse solus optime nouit.Proinde cum verbum seu eloquium Dei purissimū nominat,vt illud vendicat a mendacio & hypocrisi: ita ipsum cōmendat a constantia & certitudine,vt mens pia possit in illo tuto acquiescere.Mens enim hominis sensu & ratione impulsa non potest prius ad timendum Deum se rite cōponere,quam statuerit veritatem verbi Dei infallibilē & immotam esse.Ideo Dauid alicubi in hunc modum precatur:Confirma seruo tuo eloquium tuum,vt timeam te.

Tu Iehouah serua eos,& custodi nos a generatione ista in æternum. Precationis repetitio est,quam extruit ex encomio verbi Dei,& est sensus. Cum eloquia tua adeo sint pura & sincera,vt nihil sit eis purius, nihil sincerius, nihil constantius, serua quæso pauperes, confugientes ad te & custodi eos ab hominibus prauis, sicuti pollicitus es,

Teneat ergo quilibet pius hãc firmissimam rationem quavis Euclydea demonstratione firmiorem. Quicquid Deus promisit præstabit.Promisit autem afflictis se inuocantibus auxilium in tempore oportuno.Proinde absque omni dubio aderit eis & opem feret,cum ipsius sapienti consilio oportunum esse videbitur.

In circuitu impij ambulant, cum exaltantur vilitates inter filios hominum. Ratio est repetitæ propositionis cuius hic sensus est : Falsi doctores secure circumcursitant,vt pios seducant,vbi principatum tenent Tyranni : Quare tu Domine eos reprime.Tyrãnos vocat *vilitates*,propterea quod a Deo contempti sint & reiecti tanquam res vilissima, & coram ipso abominabilis,qualescunq; sibi coram mundo videãtur.

Vsus Psalmi Duodecimi.

Breuis quidem hic Psalmus est,sed maximus eius vsus erit, si circumferamus animos per historias Ecclesiæ omnium temporum. Vnde apparebit,quod eadem sit conditio Ecclesię omnium temporum,quoad crucem & persecutionem attinet. Qualis enim erat Ecclesia prima post lapsum primorum parentum : talis & postea fuit & erit vsque ad extremum diem. Abel contemptus est a fratre Cain,eo quod opera Abel fuerint bona,& ipsius Caini fuerint mala,vt Ioannes testatur.Hinc persecutio& interfectio innocentis Abelis. Quid quęso aliud Ecclesia Dei hodie facit? offert Deo verum sacrificium, colit Deum iuxta ipsius verbum,atque ideo placet Deo.Hinc ira exardescit in Tyrannis & falsis doctoribus,ex quo fit quod Ecclesia miserrime a Tyrannis affligatur : quæ tamen vel in media morte triumphat. Quare cum hodie videmus Cainitas & Saulitas persequi pusillum gregem

gregem Christi, cogitemus eloquia Dei promittentis liberationem esse purissima & infallibilia & exemplo piorum Martyrum aduersus hostes Ecclesiæ pugnemus verbo, innocentia & inuocatione, certi quod Dominus noster Iesus Christus sit nos vel in media morte liberaturus, nec spectemus præsentia, sed potius gloriam suo tempore reuelandam filiis Dei cogitemus.

PSALMVS DECIMVS TERTIVS.

Summma Psalmi Decimi tertij.

DAVID *valde perturbatus intus & foris: intus quidem metu abiectionis perculsus, foris vero ab hostibus petitus, conqueritur de magnitudine calamitatum suarum, vnde nullus euadendi locus patebat. Deinde cogitans de misericordia Dei omnibus promissa, petit veniam & impetrat, in qua petitione nascitur fides, qua se erigit Dauid & eluctatur e desperationis baratro. Hinc fides victrix læta triumphat, ac gratitudinem Domino pollicetur.*

Non potest magis illustris orationis Christianæ forma præscribi, quam hic Psalmus est, quam formam quilibet Christianus in suis tentationibus vel tacitus apud se concipit. Principium enim est lucta conscientiæ cum cogitatione de abiectione propter peccatum,

quæ lucta oritur ex lege. Huc mox subiungit inuocationem, in qua nascitur fides ipsa, qua eluctatur & vincit tentationem, quod est beneficium Euangelij. Hinc sequitur triumphus fidei cum gratiarum actione, quæ est fidei fructus. Atque ita hic breuis Psalmus, non solum optimam Christianæ orationis formam præscribit, verumetiam qualisnam sit Christiana pœnitentia, & quæ sint eius partes apertissime ostendit.

Siue autem hic Psalmus intelligatur de exilio Dauidis persequente illum Saule, siue de exilio cum pulsus esset a filio Absolone, perinde est: nam genus idem manet, quod recte Ecclesiæ, & singulis eius membris accommodari potest.

Ordo & dispositio Psalmi decimi tertii.

Tres partes sunt huius Psalmi, aptissimo ordine distinctæ, quæ sunt:

Prima (versu primo & secundo) est quærela grauissima conscientiæ luctantis cum desperatione, & conquerentis se destitutum a Deo.

Secunda (versu tertio & quarto) est precatio cum suis rationibus, in qua fides nascitur, qua eluctatur ex desperatione.

Tertia (postremo versu) est victoria fidei, ex fiducia misericordiæ, vnde gaudium cordis nascitur, cum gratiarum actione.

Est ergo hic Psalmus partim conquerentis, partim precantis, partim gratias agentis.

EXEGESIS PSALMI DECIMI TERTII CVM INDICATIONE doctrinarum.

PRIMA PARS.

1. *VSquequo Iehouah obliuisceris mei? in perpetuum? vsquequo abscondes faciem tuã a me?*

2. *Vsquequo ponam consilia in anima mea, dolorem in corde meo? quotidie? vsquequo exaltabitur inimicus meus super me?*

HÆc querela grauissima non tam verbis exponi, quam mente concipi, & corde sentiri potest. Qui enim sentit molem peccatorũ suorũ, qui iudicium legis serio cogitat, qui cõsciẽtiæ terrores experitur, qui pœnas ęternas peccati stipendium esse perpẽdit, qui animo recolit quam multi desperatione absorpti sub ira Dei iacent ęternis pœnis reseruati, is demum intelligit aliquo modo quanta sit hæc Dauidis querela. Quocunque enim se vertebat omnia minabantur ipsi interitum. Trium enim rerum cogitatione coarctabatur, vt ordine declarabimus.

Vsquequo, inquit, *obliuisceris mei? num perpetuo?*

Hæc prima tentatio est, qua animus Dauidis mirum in modum percellebatur. Obliuisci autem Deus dicitur humano more, cũ non videtur curare nos, cum sinit nos sine consolatione affligi, variisque procellis tentationum huc illuc iactari.

Vsquequo abscondes faciem tuam a me?

Vt obliuisci negligentis & non curantis est: ita gestus auertentis faciem, & abscondentis se iudicium est irascentis & abiicientis. Qui enim abscõdit faciẽ suã ab aliquo, & auertit se ab illo, testatur se ei irasci, contemnere & plane reiicere illũ a se sine omni auxilii expectatione. Quanta autẽ hæc fuerit tẽtatio in animo Dauidis, nemo cogitare potest, nisi qui similia expertus est. Cain & Manasses hoc tentationis genere examinabantur. Sed Cain misere suc-

cubuit: Manasses autem gloriose eluctatus est, & vicit, fretus miserationibus Dei multis. Sic & alii omnibus temporibus tentantur, quorum alii tristissime succumbũt, alii gloriose per Christum triumphant. Caueat ergo vnusquisque ne se ita immergat in peccatorũ cœnũ, vt obrutus tandem in eo pereat: quod illis profecto timendum est, qui peccatis contra conscientiam indulgentes, sępius admoniti resipiscere recusant.

Porro quoties Diabolus venenatis suis telis adoritur, vt nos in desperationem adigat, propter scelerate anteactam vitam: opponamus ei in vera pœnitentia, quatuor: videlicet:

Primo, Vniuersales promissiones gratiæ, inter quas quasi gemma quædam lucidissima est illa Ezechielis: Nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat.

Secundo, λύτρον pro peccato nostro solutum, videlicet mortem Domini. Vnde Bernhardus: De remissione peccatorum validissimum teneo argumentum, dominicam passionem. Vox siquidem sanguinis eius inualuit multo plus, quam vox sanguinis Abel, clamans in cordibus electorum remissionem peccatorum. Traditus est enim propter peccata nostra. Nec dubito quin potentior & efficacior sit mors illius in bonum, quam peccata nostra in malum.

Tertio, Exempla, Adami, Dauidis, Manassis, Latronis & multorum aliorum, qui resipiscentes in gratiam sunt recepti. In his exemplis & similibus declarat Deus quomodo sit affectus erga omnes resipiscentes, quantumuis maximi fuerint peccatores, præsertim cum Deus sit ἀπροσωπολήπτης.

Quarto, Gemitum cordis, quo vere impetratur consolatio & victoria, super tristissima tentatione abiectionis. *Psalm.* 38.

Vsquequo ponam consilia in anima mea, dolorem in corde meo?

Hæc secunda tentatio est, qua pulcre describitur, quid poterit homo in spiritualibus tentationibus sibi relictus. Cogitat quidem varie & versat consilia, nunc hoc nunc illud in mentem venit. Sed quid tandem lucratur? Quanto plura consilia mente voluit: eo maiorem dolorem cordi inserit.

inſerit. Atque ita humana conſilia, ſine Deo nihil aliud pariunt,quam dolorem cordis. Neque enim inueniunt humana conſilia viam euadendi vindictam irati Dei. Cain poſt occiſum fratrem, Achitophel poſt nefarium cõſilium,Iudas poſt proditum Dominum, conſilia propria ſecuti ſunt,ex quibus nihil aliud quam dolorem, deſperationem,& mortem æternam ſunt conſecuti.

Quouſque exaltabitur inimicus meus ſuper me?

Hæc tertia eſt tentatio. Vt enim priores duæ animum Dauidis horrendum in modum cruciabant: Ita hæc tertia externa eſt,ad fortunas corpus & nomẽ Dauidis pertinens. Graue eſt fortunas amittere, grauius eſt corpus affligi & occidi: ſed omnium grauiſſimũ eſt nomẽ bonum amittere, & in infamiam incurrere. Fortunis & corpori inſidiantur Tyranni. Nomini & famæ potiſſimum inſidias ſtruunt falſi Doctores. Nam cum vident ſe falſi Doctores non poſſe pro arbitrio dominari fidei eorum, quos blandiloquentia in ſuam ſententiam pertraxerunt, niſi aduerſariis eorum, hoc eſt,piis Doctoribus oppreſſis:hoc callide opprimere ſatagunt, cum eos apud magnates & vulgus tanquam blaſphemos,hæreticos & ſchiſmaticos traducunt. Atque ita non ſolum nomen & famam bonorum obſcurant,quod potiſsimnm quærunt. Verum etiam odio vulgi & rapinæ Tyrannorum,eos exponunt.

SECVNDA PARS.

3. *Aſpice, reſponde mihi Iehouah Deus meus: illumina oculos meos, ne forte dormiam mortem.*

4. *Ne forte dicat inimicus meus, præualui ei, hoſtes mei exultent ſi motus fuero.*

PRecatio eſt veniæ & auxilii, in qua obſeruatur,compellatio,precatio ipſa, atque eius ratio tripartita, quorum ſingula ſuas doctrinas & admonitiones habent.

Compellatio eſt: *Iehouah Deus meus.*

Hic Dauid obtemperat mandato: inuoca me in die tribulationis. Neque enim in anguſtiis noſtris licet quenquam inuocare prẹter Deum, qui eſt Pater, & Filius,& Spiritus ſanctus.*Iehouah* facultatis

& voluntatis est significatio, quemadmodum supra a nobis annotatum est. *Deus meus* fidei vox est applicantis sibi promissionem diuinam. Fides enim Deũ vniuersorũ quasi suũ propriũ facit, non quod spoliet alios gratia, sed quia singuli quod cõmune est omnibus, quasi propriũ habeãt. Dominus enim se totũ singulis eorũ, qui se illi fide adiũgũt, impertit.

Precatio est: *Aspice, responde mihi, illumina oculos meos*, Quasi diceret Dauid: Hactenus auertisti faciem, tacuisti, & me tenebris consiliorum meorum reliquisti: Nunc quæso, cum promiseris misericordiam confugientibus ad te, conuerte faciem tuam & aspice me oculis misericordiæ tuæ, succurre mihi, exaudi gemitus cordis mei, & lucem gratiæ tuæ in corde meo accende.

Phrasis non est obscura.

Aspicere fauoris est indicium. *Respondere* per Metalepsin est opem ferre. *Illuminare oculos* est consolationem in corde excitare, aduersus tentationes. Vt enim tenebrę ignorantiã & afflictionẽ, causam & effectũ: ita illuminatio eluctationẽ e tenebris, consolationem per spiritum Christi notat. Quoties enim Dauid & Prophetæ luminis meminerunt, mentẽ leuant ad promissum semen, qui solus lux mundi est. *Ioan.1.*

Ratio precationis tripartita sequitur.

Prima. Ne dormiam mortem. Ex Hebræo. *Ne dormiam mortis*, scilicet, somnum: Hoc est, ne dolore animi absorptus desperem, seu ne vulnere conscientiæ confossus moriar, ac æternum peream. Vide quanta vis sit mentis, male sibi consciæ.

Secunda. Ne forte dicat inimicus meus præualui ei, hoc est: illum prout volui oppressi & perdidi, quasi diceret Dauid: tua gloria o Deus agitur. Nam iis oppressis qui tibi fidunt, quis tuam gloriam prædicabit?

Tertia. Ne hostes mei exultent, si motus fuero. hoc est: me oppresso superbient hostes mei, tãquam iustiorem causam habeant. Solet enim mundus ex euentu rerum iudicium de personis sumere. Hæc autem ratio non tantum de Saule & Absolone, vt secunda, qui Dauidem persequebantur intelligenda est: sed etiam de aliis hostibus Sauli & Absoloni coniunctis, & de falsis doctoribus, qui Dauide regnante tacere coacti sunt, sed nunc oppresso, exultãt. Hoc Dauidis exemplum docet, quid faciendum sit cum Tyranni & falsi

Doctores

Doctores nos oppugnant, videlicet, quod ad preces sit confugiendum, quibus nostram causam Deo commendemus, petamusque ab eo auxilium.

Porro collatio primæ & secundæ partis huius Psalmi docet quomodo cum Sanctis Dei hominibus sub cruce, & præsertim sub tentatione de abiectione res se habeat. Nam vt ex cogitatione peccati, metus abiectionis animum percellit: ita ex semine fidei (quod est spes veniæ ex cogitatione promissæ misericordiæ cõcepta) in corde hominis per Spiritũ sanctum iacto inceditur affectus precãdi, quo impulsus homo petit & impetrat veniam, in qua petitione fides prius ex spe veniæ concepta nascitur & prodit integra, cuius comites inseparabiles sunt: Spes vitæ æternæ, ex qua patientia nascitur, & Charitas Dei, quæ est mater gratitudinis erga Deum, & vniuersalis obedientiæ erga legem ipsius. Hinc proinde clare intelligi potest, cur tres numerentur virtutes Christianorum propriæ, videlicet Fides, Spes, & Charitas.

TERTIA PARS.

5. *Et ego in misericordia tua spero, exultabit cor meũ in salute tua, cantabo Iehouah, quoniam retribuit mihi.*

Hic victrix fides triumphat. Sunt autem hic ordine obseruanda tria.

Primum. Quod fides nitatur non dignitate hominis, non prærogatiua carnis, non excellentia donorum, sed sola *misericordia* Dei in Christo, in quo omnem salutis spem collocat.

Secundum. Quod cum fide coniuncta sit pax conscientiæ & gaudium in Spiritu sancto:

Exultabit, inquit, *cor meum in salute tua.* Salus proinde a Domino, & Dominus salutis author obiectum est & causa gaudii Sanctorum. In quo apparet discrimen gaudii huius mundi & Ecclesiæ. Illud vanum & temporarium: hoc firmum solidum & æternum.

Tertium. Cantabo Iehouah quoniam retribuit mihi. hoc est, pro dolore gaudium reddidit, seu gaudio dolorem compensauit. Huic gaudii mei authori agam gratias, hunc

celebrabo, vt multi meo exemplo imitentur, vt & eum colant, & eum prædicent.

Vſus Pſalmi Decimi Tertij.

Vſus huius Pſalmi eſt, vt quoties mens noſtra in horrendas conflictationes Conſcientiæ cum deſperatione mergitur, exemplo vniuerſæ Eccleſiæ nos conſolemur. Fuit enim Dauid typus totius Eccleſiæ, quæ non aliter eluctatur ex fluctibus & procellis tentationum, quam hic videmus Dauidem eluctatum eſſe, videlicet, per pœnitentiam veram viuam & ſalutarem, cuius partes diſtinctæ hic in illuſtri exemplo, nempe Dauide nobis commendantur. Si vis ergo hunc Pſalmum in tuum vſum ſalutarem transferre, exemplum Dauidis in eo propoſitum inuitare, ac tria cum Dauide facito, quæ ſunt.

Primum aſpice tabulas legis diuinæ in quibus vt norma viuendi tibi præſcribitur: ita maledictionis & mortis pœna tibi denunciatur, ſi vel in minimo ab ea norma deflexeris. His tabulis adiunge librum conſcientiæ tuæ, in quo Chirographum Dei inuenies ſcriptum, quo legis ſententia confirmatur. Ad has tabulas & ad hunc conſcientiæ tuæ librum examina cor tuũ, vitam moreſque tuos, vt inde iuſto examine facto cognoſcas teipſum. Quod ſi recte, vt par eſt, feceris, haud dubie cum Dauide exclamabis.

Vſquequo Iehouah obliuiſceris mei? num in finem. Et cum tota Eccleſia dices, ſine omni ſimulatione

mulatione: Si iniquitates obſeruaueris Domine, quis conſiſtet? Hinc naſcitur dolor maximus & metus abiectionis, mirum in modum animum crucians. Qualis fuit in Saule & in Dauide: quorum ille hic ſubſiſtit & deſperatione abſorptus eſt: Hic vero eluctatus eſt. Nam in mediis terroribus reſpexit ad verbum promiſſionis vt ſequitur.

Secundum. Cum Dauide leua mentem ad promiſſionis verbum, videlicet, quod Deus nolit mortem peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat: Et ardenter pete cum Dauide vt ipſe te reſpiciat oculis miſericordiæ ſuæ, reſpondeat tibi per Spiritum ſanctum in corde tuo, illuminet oculos mentis tuæ, & tenebras diſpellat. Quod ſi feceris ſerio ſine omni hypocriſi, abſque dubio audies in corde tuo reſponſum Spiritus ſancti. Vnde fides ex promiſſionis verbo concepta naſcitur, vt iam te in gratiam propter meritum Chriſti receptum ſtatuas.

Tertium. Vbi hanc fidem cordi tuo infuſam ſenſeris tria cum Dauide facito. Spera, gaude, canta. Spera in miſericordia Patris: Gaude in ſalute Filii. Canta Iehouah per Spiritum ſanctum, idque Mente, corde, ore & facto. Mente, recte de Deo ſentiens. Corde, fiduciam in illum collocans. Ore, beneficium prædicans & confitens. Facto, vt quemadmodum, tu miſericordia Patris e tua miſeria es eluctatus, ita tu conſeruis tuis miſericordiam præſtes exemplo Patris, cui cum Filio, & Spiritu ſancto ſit honor in ſecula. Amen.

PSALMVS DECIMVS QVARTVS.

CVm Paulus Rom. 3. testimonio ex hoc Psalmo petito probet & gentes & Iudæos, adeoque totum genus humanum sub peccato esse, eius authoritate freti, hunc Psalmum interpretemur esse vniuersalem accusationem totius generis humani propter peccatum, in quo simul discernitur inter hostes Ecclesiæ & veram Ecclesiam, promittiturque Ecclesiæ salus ex Sione, hostibus Ecclesiæ deletis & perditis.

Ordo & dispositio Psalmi Decimi quarti.

Tres sunt huius Psalmi partes præcipuæ.

Prima (1. 2. & 3. versibus) est vniuersalis accusatio peccati in omnibus hominibus, antequam ad Deũ conuertantur.

Secunda (4. 5. & 6. vers.) est discrimen inter duos populos, videlicet, cœtum impiorum & ecclesiam Dei vna cum admonitione vindictæ diuinæ in persecutores Ecclesiæ.

Tertia (versu 7.) est promissio Messiæ qui salutem & lætitiam adferet Ecclesiæ.

Est ergo hic Psalmus partim demonstratiuus, partim Propheticus.

EXEGESIS PSALMI DECIMI QVARTI CVM INDICATIONE doctrinarum.

Prima Pars.

1. *Dixit insipiens in corde suo, nō est Deus, corruperunt, abominabile fecerunt studium, non est qui faciat bonum.*

2. *Iehouah de cœlo prospexit super filios Adam, vt videat an sit intelligens, requirens Deum.*

3. *Omnes declinauerūt, pariter inutiles facti sunt, non est faciens bonum, non est etiam vnus.*

In hac prima parte Propheta docet, quod omnes filii Adam, hoc est, propagati ab Adam secundum communem nascendi legem, sint peccatores & rei coram Deo, nemine plane excepto. Hæc summa sentētiæ est huius partis. Iam verba expendamus.

Dixit, inquit, *insipiens in corde suo, non est Deus.* Hic fundamentum ponit omnium peccatorum, quod est defectio a Deo, seu dicere Deū non esse, id quod tribuit insipienti. Est autem *insipiens* proprie, si Hebraicam vocem spectamus, qui aliquando sapuit: sed postea desipuit, vt herba quæ prius floruit, & postea emarcuit: sic homo Adam prius, scilicet ante lapsum, sapuit: sed post lapsum & in se & in sua posteritate desipuit, & veluti emarcuit. Nam ab herbis & arboribus marcescentibus transfertur nomen Nabal ad hominem stultum & insipientem.

Quidnam est, dicere Deum non esse? Est non recte sentire de Deo. Qui enim non recte de Deo sentit, Deum quodammodo negat, etsi nemo est mortalium qui non naturæ sensu intelligat Deum esse. Vnde Cicero: Deos esse natura opinamur, qualesque sint ratione cognoscimus. Item: Omnibus

innatum est & in animo quasi sculptum, esse Deos. Item: Firmissimum hoc afferri videtur, cur Deos esse credamus, quod nulla gens tam fera: nemo omnium tam sit immanis, cuius mentem non imbuerit Deorum opinio. Item: Quid potest esse tam apertum, tanquam perspicuum, cum cœlum suspeximus, cœlestiaque contemplati sumus, quam esse aliquod numen, præstantissimæ mentis, quo hæc reguntur. Epicurus, quod ridiculum est, dicebat Deum otiosum esse, & res humanas non curare, & tamen mortem & Deos timebat. Negabat igitur Epicurus Deum esse. Siue ergo mente, siue voce, siue facto aberras a vero Deo, Deum quodammodo negas. Vnde Paulus ad Titum 1. Fatentur se nosse Deum, factis autem negant, cum sunt abominabiles & increduli, & ad omne opus bonum reprobi. Notemus ergo hic fontem omnium malorum & scelerum esse, non recte sentire de Deo, quod est commune omnibus filiis Adæ, postquam ipse a Deo defecit. Cum hac defectione a Deo coniuncta est ignoratio Dei, & corruptum de Deo iudicium: Vnde omnia mala tanquam ex fonte scaturiunt, concupiscentia carnis in homine regnāte, vt sequitur.

Corruperunt, & abominabile fecerunt opus. Describit effectus defectionis a Deo. *Corruperunt* inquit, scilicet vitam suā concupiscentiis Carnis & sceleratis actionibus. Vel, vt alii vertunt, *Corrupti sunt*, scilicet, corde, anima, virtute mentis & viribus corporis.

Abominabile faciunt opus, id est, quicquid faciunt non renati, abominabile coram Deo est, vel, Abominabiles facti sunt studio, id est, studiose, vt vertit Hieronymus. Est autem *abominabile*, a quo quis & animo & omni sensu abhorret, adeo vt nec illud videre, nec audire, nec olfacere, nec gustare, nec attingere sustineat. Ex quo fit vt illud toto animo auersetur & execretur.

Non est qui faciat bonum. Occupatio est, quasi dicat: Etsi multi videntur magnis virtutibus excellere, vt Aristides, Scipio, Cato & multi alii: tamen reuera omnia ipsorum opera sunt corā Deo abominabilia, vt quæ ex impuro fonte fluant, ac a vero fine aberrent. Fixum enim manet dictum Pauli: Quicquid non fit ex fide, peccatum est *Rom.* 14. Fides enim sola vt est causa boni operis: ita sola dirigit opus recta ad proprium suum finem.

Tenendum

Tenendum est autem hoc loco discrimen operum quæ fiunt a non conuersis. Sunt autem triplicia. Alia enim sunt specie & vsu bona: Alia sunt specie & vsu mala: Alia sunt specie quidem media, sed vsu & fine nunc bona, nunc mala censentur.

Specie & vsu bona fuere Aristidis iustitia, militia Scipionis, & alia congruentia naturæ & facientia ad eius conseruationem. Sed quoniam hæc proficiscuntur ab impuro fonte, & aberrant a vero fine, abominabilia sunt coram Deo: Etsi propter eorum vsum in humana vita Deus ornat ea præmiis. Augustinus ait: Ipsa opera quæ dicuntur ante fidem, quamuis videantur hominibus laudabilia, inania sunt. Item; Nemo computet opera sua bona ante fidem, vbi fides non erat, bonum opus non erat. Bonum enim opus intentio facit, intentionem fides dirigit.

Alia sunt specie & vsu mala, vt libidines, helluationes, Tyrannis, & multa alia scelera quibus mundus refertus est, quæ naturæ aduersantur, eamque destruunt tandem.

Specie media, sed quę vsu nunc mala, nunc bona censentur, vt sunt, philosophari, militare, vxorem ducere, & eiusmodi multa alia, quæ nec præcepta sunt nec mandata diserte. Hęc opera talia iudicanda sunt, qualis est animus eius, qui eis occupatur. Sed quia non reguntur a fide, & non tendunt in verum finem, abominabilia sunt coram Deo.

Iehouah de cœlo prospexit super filios Adam, vt videat an sit intelligens, requirens Deum.

Ἀνθρωποπάθεια est. Loquendi enim hanc formulam sumit a consuetudine hominum, qui audita non statim credunt, præsertim cum fuerint nimis absurda, nisi ipsi oculis suis videant rem sic se habere. Simili phrasi vtitur Moses *Genes.* 11. Descendit Iehouah vt videret ciuitatem & turrim, quam ædificauerunt filij Adam. Introducit ergo Dauid Deum inspectorem & examinatorem factorum filiorum Adam, vt omnes cogitent se in eius conspectu versari, adeo vt quicquid agant, eum latere non possit.

Admoneamur ergo hic timoris & reuerentiæ numinis, ne quid in conspectu Dei audeamus, cuius nos in conspectu hominum pudeat. *Prospexit* autem *Iehouah an sit intelligens, requirens Deum*, hoc est, an sit qui recte iudicet de Deo, atque eum requirat, & colat.

Sed quid Deus prospiciens de cœlo depræhendit?

Omnes declinauerunt, pariter inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, ne vnus quidem.

Prospexit Dominus e cœlo vt videret an sit intelligens, & requirens Deum: Nunc quid depræhenderit Deus inspiciens & examinans hominum facta exponit, & concludit ne vnum quidem inuentum esse qui faciat bonum.

Hinc apparet quod Deus longe aliter iudicat quam homo. Homo enim externam tantum speciem intuetur, nec vltra penetrare potest. At Deus intima & secreta cordis examinat & iudicat. Sed quomodo Deus suum examen instituit? Plane humano more. Nam per remotionem causarum bonarum actionum, quæ sunt tres, videlicet, intelligentia recta, voluntas prompta, & facultas seu vires præstandi, nullas esse bonas actiones in homine concludit: Sed contrarias, idque ex contrariis causis. Nam cum dicit, *Non est intelligens*, remouet intelligentiam, primam causam, videlicet gubernantem bonas actiones. Cum addit, *aut requirens Deũ.* Item: *Omnes declinauerunt*, remouet voluntatem, causam imperantem bonas actiones. Postremo cum dicit: *Omnes inutiles esse factos seu corruptos*, facultatem præstandi omnibus adimit. Atque hinc concludit neminem prorsus esse qui faciat bonum. Cum his congruit dictum *Iob. cap.* 15. Cœli non sunt mundi coram oculis eius, quanto magis abominabilis & contemptibilis homo, bibens sicut aquam iniquitatem? scilicet, non est purus coram eo. Et illud Pauli ad *Tit.* 1. Pollutis & infidelibus nihil est mundum, sed polluta est eorum & mens & conscientia, Deũ profitentur se scire, sed factis negant, cum sunt abominabiles & immorigeri, & ad omne opus bonum reprobi. Cum ergo nullus mortalium ante regenerationem vel recte iudicet, vel prompte velit, vel valeat præstare quæ bona sunt, concluditur neminem iustificari operibus suis coram Deo. Quemadmodum & Paulus ex hoc loco ad *Rom.* 3. concludit.

Porro hic locus postulat vt nonnulla huc adiiciamus de iudicio humano, voluntate, & facultate, seu viribus hominum in duplici hominum statu, videlicet, sub peccato, & sub gratia, quantum quidem ad bonas & morales actiones attinet.

Iudicium iis qui sunt sub peccato, adhuc non regeniti,

quantum

quantum ad bonas actiones attinet, aliquando in obiecto, semper in causa, forma, & fine bonæ actionis errat, & sæpe affectibus abripitur. Aliquando dico intelligentiam in obiecto errare: Nam interdum satis dextre de obiecto iudicat, vt cum ratio humana iudicat amandos esse parentes, amandos esse liberos, magistratum honorandum esse, societatem humanam honeste conseruandam esse, virtutem sectandam esse, iustitiam colendam, iniustitiam vitandã, &c. Hic profecto ab obiecto non aberrat ratio. Nam duce natura hic recte iudicat. Congruit enim eius iudiciũ cum interna lege Dei. Verum cum ad causam, formam & finem, quæ qualitatem boni malive actionibus humanis imponunt, vẽtum fuerit, toto cœlo iudicium humanum aberrat. Nam cũ nihil boni moralis rationem habet sine causa eius propria, quæ est fides, iuxta dictum Pauli: Quicquid non fit ex fide, peccatum est. Item, Impossibile est Deo placere sine fide: Firmissime concluditur remota fide, nullum opus hominis bonum censeri posse coram Deo. Similiter, quia Deus vult omnia fieri in suam gloriã, tanquam in verum & vnicũ finem: Qui ab hoc aberrat, a fine aberrat, quem sola fides monstrare nouit. Iam autem causa remota & fine peruerso, erratur etiam in forma actionis, quæ est: Procedere ex fide, & recta tendere in gloriam Dei.

Quantum ad Deum attinet, homo in peccato constitutus errat & in obiecto, & in causa forma & in fine. In obiecto errat quia non statuit esse vnum Deum, qui est Pater & Filius & Spiritus sanctus, creatorem & gubernatorem omniũ: sed fabricat sibi vel Deum Platonicũ, qui sit mundi anima, vel Deũ qui non habeat Filium, vt Mahomet, vel Deum otiosum, vt Epicurus, vel multos Deos vt Græci. Cum igitur ratio sine luce Dei aberret a vero Deo, sequitur quod a vero cultu Dei etiam aberret. Atq; hactenus de iudicio dictũ sit.

De voluntate breuius dicemus, quæ qualis sit in statu hominis sub peccato, promptum est ex superioribus intelligere. Est autem voluntas naturalis quædam vis, qua homo potest naturaliter eligere ex pluribus monstratis quæ vult. Est enim προαίρεσις propria voluntatis actio quam si tollis, volũtatem tollis, & ex homine truncum facis. Est enim προαίρεσις voluntatis, qua voluntas pluribus propositis, eligit quod placet, auersatur quod displicet, idq; alias humano, alias bru

to iudicio. Humano quidem quando ſequitur rectæ rationis conſilium. Bruto vero quando affectuum impetu abripitur, vt Medea cum ait:

Laudo meliora, proboque,
Deteriora ſequor.

Atque ita voluntas in non renatis premitur & vincitur a concupiſcentia. Sunt ergo in homine non renato duo conſiliarij, vnus prudens & nobilis, videlicet ipſa ratio, alter imprudens & plebeius, videlicet affectus carnis Quorum ille hortatur ad virtutem & ſapientiam. hic ad voluptatem honores & opes ſollicitat. Sed quia vterq; hic conſiliarius in actionibus cultus aberrat, fit quoq; vt volūtas nec velit nec imperet actiones cultus, ſed manet ſerua peccati, etſi libere & nō coacte ſeruiat. Coacta enim voluntas proprie dici nō poteſt. Mercator periclitans in mari merces proiicit, ne mari ſubmergatur: hoc etſi non ſponte, volens tamen facit, & non coacte. Poſſet enim eas nō proiicere, ſed motus periculo, & non coactus hoc facit. Manet ergo voluntas in homine, nec homo a Diabolo, ſeu per peccatum, voluntate priuatus eſt, ſed voluntatis ſanitate, vt Auguſtinus loquitur. Breuiter cum Auguſtino concludo: Voluntas ipſa niſi Dei gratia liberatur a ſeruitute peccati, qua facta eſt ſerua peccati, & vt vitia ſuperet adiuuetur, recte pieque a mortalibus viui non poteſt.

Facultas ſeu vires præſtandi nullæ plane ſunt, quoad cultum diuinum attinet, in hominibus nō renatis, quemadmodū ex Pſalmi verbis & innumeris ſcripturæ locis, & hominum propria experiētia manifeſtū eſt. In corde enim eſt cæcitas & dubitatio. In anima concupiſcentia & contumacia. In διανοίᾳ ſeu cogitatione error & ſeductio. In viribus corporis languor & imbecillitas, idque non in paucis, ſed in omnibus hominibus, nondum regenitis.

Porro in ſtatu hominis ſub gratia cor illuminatur luce Dei, vt iudicet recte, anima Spiritu ſancto mouetur, vt concupiſcat & velit quæ pia & ſancta ſunt, διάνοια ſeu cogitatio verbo Dei gubernatur, vt vera inquirat, vera concludat, & recta ducat ad Deum, & in eius cultum. Breuiter vires interiores & exteriores iuuantur, vt nunc & intelligere & requirere Deum, & aliqua ei grata facere poſſemus. Tametſi autem plenam obedientiam ſecundum partes & gradus

ſimul

ſimul in hac vita præſtare non poſſumus:tamen iuxta menſuram fidei creſcit obedientiæ alacritas.

Quare piorum eſt qui primitias Spiritus acceperunt, ne Spiritum ſinant ſua ſegnitie extingui,ſed eum quotidie pietatis exercitiis excitent,ne Diabolus eos in tẽtationem impellat.Ideo Dominus ſuos hortatur vt vigilent & orent, ne intrent in tentationem.Cum vigilias requirit ſignificat inſidias nobis ex omni parte ſtrui aDiabolis:vult eas a nobis caueri:vult vt inſtructi aduerſus eum militemus.Nunc enim Diabolus hac,nunc illa via nos aggreditur. Cum vt oremus iubet, indicat nos infirmiores eſſe, quam vt tantum hoſtem noſtris viribus poſſimus reprimere. Vult ergo vt auxilium petamus ab eo qui ſolus victor eſt Diaboli:Inuocatio, inquit, me in die tribulationis,eripiam te,& glorificabis me. Deum proinde nobis præſentem παραστάτην precibus retinemus, quem ſegneſcentes in precibus omittimus,iuxta dictum Gregorij Niceni: A Deo recedit qui ſe per orationem ei non coniungit. Deinde cogitemus exitum militię noſtræ.Si perſtiterimus,coronabimur.Sin arma abiecerimus,cum impiis ſcribemur & confundemur.Proinde hoc Cypriani dictum firma mente teneamus. Hæc ſit inquit,armorum noſtrorum præparatio,hæc diurna ac nocturna meditatio, ante oculos habere atque cogitatione ſemper ac ſenſibus voluere impiorum ſupplicia,& præmia iuſtorum:quid impiis comminetur Deus ad pœnam,&quid contra piis promittat ad gloriam.

Quoniam autem hæc omnis cæcitas humana,voluntatis auerſio & contumacia,&iudicij error eſt a peccato,huc quędam nobis adiicienda ſunt de peccato:Sed nolo tamen hic perſequi peccatorum genera,ſed tantum quæſtionem quandam recens quidem hac noſtra ætate natam,ſed olim ex impuro Manichæorum ſemine conceptam tractabo. Quæſtio autem hæc eſt:

Num peccatum ſit ſubſtantia,num totus homo anima & corpore ſit ſubſtantialiter peccatum,nec ne?

Huius quæſtionis theſin,affirmantem, quidã vir doctus noſtra ætate tueri conatꝰ eſt,bono vt opinor cõſilio,ſed malo euentu.Conſilium quidem ipſius fuit,vt malum peccati vt par eſt,exaggeraretur,quo gratia Dei nobis efficaciuscõmendaretur.Putabat enim,ſi peccatũ dicatur accidens tan-

tum, nimium extenuari peccati malũ & gratiam non tanti fieri vt oportet. Euentus vero fuit pessimus, nam disputãdo eo tandẽ progressus est, vt ex creatura Dei bona, nẽpe homine, figmẽtum Diaboli fecerit, quod cogitare sane horribile est: sic prolabi solẽt noui dogmatistę, qui cõceptis suis opinionibus, tanquã fœtu quodã adeo delectãtur, vt nihil pulcrius ducant, non cõsiderantes sordes, quas secũ adducit infœlix partus. Verum cũ sordes ipsæ apparere incipiũt & culpari ab aliis. Scripturas violenter torquẽt, vt suũ infœlicem partũ ornẽt, non sine scandalo, & magno Ecclesię periculo.

Verum ne hic quasi in limine impingamus sciendum est quod vox Substãtiæ in hac quæstione non sumatur pro eo, quod cuiusq; rei definitione explicatur: vt cũ dicitur: Substãtia peccati est defectio Dei, virtutis substantia est viuere secũdũ rectã rationẽ, fidei substãtia est firmiter credere promissionib. diuinis &c. qua ratione vocabulũ substãtiæ in omnibus rerũ generib. versatur. Sed quod pro primo rerum genere sumatur, cui nouẽ ordines rerũ, qui accidẽtiũ sũt, opponũtur, & definitur hoc pacto: Substãtia est res quæ per se subsistit, & cui ipsa accidentia innituntur, Gręce οὐσία dicta. Hac cõstituta substãtiæ definitione, scripturarũ authoritate & orthodoxæ Ecclesiæ sentẽtia freti, clare & perspicue dicimus & pronũtiamus, quod nec peccatũ vllum sit substãtia, nec homo substantialiter sit peccatũ, etsi omnis homo pręter vnum Christum peccator est. Huius veræ & catholicæ Ecclesię assertio firmissimis nititur demõstrationibus, adeo vt qui illi reclamat videatur cũ Deo ipso bellũ gerere. Recitabo autem ex multis paucas, quibus nouũ istud dogma funditus euertetur, & assertio nostra confirmabitur.

Prima. Necesse est eum qui Scripturis credit, fateri aliud esse hominem, aliud peccatum, de quocunque hominum statu loquaris. Adã enim ante peccatum formatus est, & idẽ Adam & non alius post lapsum, de substantia sua hominem genuit ad similitudinem suam, hoc est, naturæ suæ, quam ipse accepit in creatione. Etsi autẽ post lapsũ peccator fuit, non tamen peccatum aboleuit naturam, sed cum priuatione iustitiæ originalis vitiosam qualitatem: quæ vere accidens est, in naturam induxit. Sumamus exempla filii Saræ, & filii Batzebæ. Abraham iustificatus fide, sanctus & acceptus Deo, dormit cum vxore sua Sara, thoro impolluto,

concipitur

concipitur Iſaac operante Deo, formatur in vtero Saræ manibus Dei, educitur in lucem hanc, eodem Deo authore. Dauid amiſſa iuſtitia fidei, concupiſcentia alienæ coniugis pollutus & diſplicens Deo, dormit cum vxore aliena Batzeba, thoro maculato, concipit Batzeba Deo ſimiliter operante, formatur proles in vtero adulteræ eiuſdẽ Dei manibus, educitur in lucem, eodẽ Deo authore. Hic ſi naturam reſpicis, non minus filius Batzebæ quam filius Saræ, bona Dei creatura eſt: Vterq; enim ipſiſsimũ Dei opus exiſtit. At ſi qualitatem attendis, vtriuſque par ratio inuenietur. Nam nec Iſaac ab Abrahamo natus, ſanctus erat, quia ex ſemine ſancti viri conceptus eſt, nec filius Batzebę magis quã Iſaac pollutus erat, quia a ſemine patris polluti eſt cõceptus. Sed vterque æque pollutus & reus fuit, propter communẽ originẽ, & ordinẽ diuinę iuſtitię. Vterq; enim ab Adamo peccatore, in quo natura non eſt abolita, vt diximus, ſed vitiata, originem ducit, ex quo fit vt vterq; iuſtitię diuinę, qua reus peragitur, ſubiaceat. Hęc cum ita ſint, quis non videt diſtinguendam eſſe naturam a vitio, quod cum natura bona propagatur, vt accidens actu inſeparabile a natura in hac vita? Cum igitur aliud eſt natura, aliud peccatum ei adiacens, nec homo peccatum, nec peccatum ſubſtantia dicetur.

Secunda. Si homo, quoad ſubſtantiam attinet, eſt peccatũ: Deus qui nullius mali author eſt, quique omne peccatum auerſatur & odit (Scriptum eſt enim: Non Deus volens iniquitatem tu es. Item: Odiſti omnes operantes iniquitatem) nihil agit in conceptione, in formatione, in eductione hominis in hãc lucẽ. Nã ſi hoc faceret, peccaret vtiq;, & contra ſuã naturã faceret. Sed quid dicit Scriptura? Scitote, inquit Dauid, quod Dominus fecit nos, & nõ ipſi nos. Iob apertius adhuc loquitur cum ait, *cap.* 10. Manus tuæ Domine fecerunt me. Nonne ſicut lac liquefeciſti me? (id eſt, feciſti me liquido ſemine, lacti ſimili) & tanquam caſeum coagulaſti me? carne & cute veſtiſti me? atque oſsibus & neruis cooperuiſti me? Vitam & miſericordiã feciſti mecum. Quid quęſo hac demõſtratione clarius? Deus nõ eſt vllius peccati formator. Deus format hominẽ in vtero materno: Proinde homo nequaquã ſubſtãtialiter peccatũ eſt. Etſi autẽ peccatũ acceſſit, eadem tamen humana natura manet in omnibus iis, qui ſecundum communem naſcẽdi legem, ab Adamo propagati

sunt. Peccatum proinde quod est accessorium malum a natura omnino distinguendum est. Quapropter nec substantia hominis peccatum est, nec peccatum substantia, etsi homo totus peccati subiectum est, & peccatis pollutus.

Tertia. Peccatum non potest per se extra subiectum in quo est subsistere, quod esse accidẽtis propriũ nullus dubitat. Quis igitur dixerit peccatũ esse substantiã, nisi qui rerũ ordines peruertere, & cum natura ipsa pugnare velit? Nec est ferendum si quis nobis nouum aliquod Substantię genus obtrudere moliatur, quod hactenus nec Theologis nec Philosophis notum fuit. Imposita sunt rebus nomina, ea qui confundit, res ipsas confundit, & multa absurda inuehit. Quod sane est hominis & vani & arrogantis.

Quarta. Christus homo natus, nobis est ὁμοούσιος secundum totam humanam naturam, hoc est, nobis per omnia similis excepto peccato. Proinde cum nobis similis est natura, proprietatibus naturalibus, & infirmitatibus communibus quę non sunt peccata, nemo sine errore dixerit naturam, proprietates naturales, & infirmitates cõmunes esse substãtialiter peccata. Cũ Christus nobis nõ sit similis ratione peccati.

Quinta. Originalis iustitia in Adamo non fuit substantia, sed donum gratuitum, & ornamẽtum personæ Adami, idq; separabile, quod tristissimus euentus docuit. Ergo neque peccatũ originis, quod iustitiæ originali in Adamo successit, substantia est. Peccatũ siquidẽ originis in Adamo, priuatio fuit originalis iustitię, cui successit caligo in mente, auersio voluntatis, cõtumacia cordis, quæ omnia accidẽtia sunt. Quod autẽ originalis iustitia nõ fuerit substãtia, ex eo manifestũ est, quod idem subiectum vtriusq;, videlicet, iustitię, & peccati remanserit. Nam idem homo qui ornatus erat iustitia originali, postea deformatus est vitio succedẽte. Proinde vtrũque accidens erat, si modo accidens esse receperis, quod mutabiliter subiecto inest. Nec dici recte potest, quod peccatum originis in Adamo quidem fuerit accidens, sed in nobis substantia. Nã eadẽ est ratio peccati originis in Adamo & in nobis. Genuit enim nos tales, qualis ipse fuit. Sed hoc solũmodo est discrimẽ, quod peccatum originis in Adamo fuerit priuatio iustitiæ originalis. In nobis autem sit carentia eiusdem iustitiæ, vt Auzelius loquitur. Nam in nobis habitus non præcessit.

Sexta. Peccata actualia, videlicet, cogitata, dicta, & facta, contra legem Dei nulla ratione substantiæ dici possunt, cum sint maxime mutabilia. Ergo neque originale peccatū erit substantia. Nam sunt generis eiusdem, videlicet, defectionis a Deo, quę defectio non substantia, sed accidens est. Tametsi autē deformitas quędā in subiecto inest, post priuationem seu carentiā iustitiæ originalis, propter quam subiectum reum fit & destruitur, nisi fiat remissio: tamē aliud est ipsa deformitas, aliud subiectum in quo est: quorum illa accidens est, hoc substantia. Vt enim vinum & venenum distincta sunt, ita homo & peccatum. Vinū iniecto veneno fit venenatum, & qualitate quam attraxit ex veneno nocet bibentibus. Homo peccato in eum superueniente fit peccator & reus. Sed quemadmodum substantia vini manet, etsi qualitate veneni infecta est: ita hominis substantia eadē remanet, tametsi peccato vitiatur. Atque hoc omnino est, quod Dominus ait: Quod natum est ex carne, caro est. Caro hic & subiectum & qualitatem vitiosam notat. Subiectum quidem est homo ipse, quoad substātiā bona Dei creatura. Qualitas vero vitium, vna cum homine propagatum, propter quod homo abiicitur, nisi fiat regeneratio.

Septima. Regeneratio hominis non est abolitio substātiæ hominis quæ prius erat, & formatio nouæ: sed est abolitio veteris hominis id est, peccati, & indutio noui, hoc est, indutio nouæ qualitatis per Spiritū sanctum, in eundē hominē, id quod hinc manifestum est: Idem regeneratur qui iustificatur. Iustificatur autem impius, iuxta illud: Qui iustificat impium. Ergo idem homo, qui fuit impius & postea est iustificatus, regeneratur. Non est ergo homo peccatum, nec peccatū substātia, quandoquidē tollitur per regenerationē, & radicitus exuetur in sanctis in resurrectione a mortuis. Non ergo obstat quod peccatum originis non prorsus exuatur in hac vita, quandoquidem in resurrectione ipsa sanctorum fiat separatio, vt nusquam amplius sit. Ex quo intelligitur, quod vere sit accidens inseparabile, subiecto remanente, & nullo modo substantia.

Octaua. Peccatum Diabolorum non est substantia, sed accidens, etiamsi in æternum est inseparabile. Igitur nec peccatum in homine est substantia, sed accidens. Nam certū est & indubitatū Diabolos retinere eandē substātiam

quam acceperunt in creatione. Igitur & homines. Etsi autē in hominibus multiplicatur substantia numero, tamen eadē specie eadem manet, & suam sapit originem.

Nona. Deus dilexit homines post lapsum *Ioan.* 3. Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret &c. Deus autē nō diligit peccatū vt supra ostēdimus. Igitur homo post lapsum substantialiter non est peccatum, sed peccator. Hominem ergo vt bonā suā creaturā adeo dilexit Deus, vt daret filiū, quo eū liberaret a peccato quod odit.

Decima. Lex Dei sicut præcipit vt diligamus omnes homines bonos & malos: ita iubet vt odio habeamus malum & iniquitatem, hoc est, peccatum. Igitur aliud est homo, & aliud peccatū. Ex quo sequitur, quod nec homo sit peccatū, nec peccatum Substantia. Cum autem Dauid ait: Perfecto odio oderam eos, non naturam, id est, essentiam mutari sed vitium culpari sciamus.

Vndecima. Cum Dominus noster iubet vt precantes inter alia dicamus: Remitte nobis debita nostra: nonne inter nos homines & peccata nostra distinguit? Et Dauid dicit: Dele iniquitatem meam. Non dicit dele me, sed iniquitatem, vt ipse seruetur. Et Dominus apud Esaiam: Ego sum qui deleo iniquitates tuas: scilicet vt tu liberatus ab iniquitate saluus fias. Similiter omnes sancti Dei petunt conseruationem sui & delectionem peccati. An non huiusmodi & similia dicta, qualia sunt infinita in Scripturis manifeste distinguūt inter homines ipsos & peccata? Nōne clarissime docent, quod nec homo sit peccatū, nec peccatū substātia, sed accidēs, a quo homo liberatus vere beat⁹ efficitur?

Duodecima. Prima promissio quę est vniuersalis, similiter discernit inter ipsum hominem & peccatū propter quod homo reus est. Facta est enim promissio non peccato, sed homini peccatori, vt quod a Deo est sanetur, & quod a Diabolo est aboleatur, hoc est, non tantū actuale, verumetiam originale vitium. Nam si homo substantialiter per lapsum factus fuisset peccatum, Deus plane illum destruxisset, sine omni gratiæ promissione. Nec aliter est iudicandum de posteris Adæ, vt in prima ratione supra declarauimus.

Decimatertia. Eadem corpora quæ cadunt cum Sanctorū, tum reproborum resurgent, iuxta fidem Symboli, quæ ex promissione Christi pendet: Similiter & eædem animæ redi

bunt

bunt in corpora, ſingulæ in ſua, peccato ſanctorum cum o-
riginali, tum actuali prorſus abolito. Hoc autem nullo mo-
do fieret, ſi homo ſubſtantialiter peccatum eſſet. Ex quo ſe-
quitur peccatum in homine accidens eſſe.

Decimaquarta. Scriptura definit peccatum eſſe ἀνομίαν,
id eſt, ἀδικίαν, quam nemo recte dixerit οὐσίαν eſſe, ſed potius
triſtiſſimam defectionem a lege Dei, qua gloria Dei in-
iuſte læditur, quæ profecto non poteſt dici ſubſtantia.
Quare cum omne peccatum continetur ſub genere ἀνομίας,
quæ eſt ἀδικία, nullum profecto peccatum erit ſubſtantia, ſi-
ue ſit blaſphemia ſpiritus, quod peccatorum maximum eſt,
ſiue infirmitatis, ignorantię aut malitiæ, ſiue omiſſionis aut
cõmiſſionis, ſiue voluntariũ aut inuoluntariũ, ſiue veniale
aut mortale: Sed accidens deſtruens ſubiectum in quo eſt,
niſi per Chriſtum fiat remiſſio, qui ſolus eſt propitiatio pro
peccatis noſtris.

Decima quinta. Vt peccatum, veteris hominis nomine
cenſetur, quem nos exuere iubet Paulus: ita iuſtitia noui
hominis appellatione, quem induere iubemur, ſignificatur.
Ergo alius eſt qui exuit & induit, aliud quod exuitur
& induitur. Qui exuit & induit eſt homo proprie ſic
dictus, qui eſt bona Dei creatura. Quod autem exui de-
bet eſt peccatum ſeu iniuſtitia, quod indui, eſt iuſtitia.
Hoc eſt quod Theologus Græcus ait: τὸ μὲν ὑποκείμενον
ἕν ἐστιν, τὰ δὲ ἐνδύματα δύο· τόδε ἐκδυόμενον καὶ τὸ ἐνδυόμενον.
Quis hic non videt diſcerni hominem ipſum a peccato,
& iuſtitia, quæ mutabiliter inſunt homini. Ex quo ſe-
quitur, quod nec homo peccatum ſit, nec peccatum ſubſtan-
tia.

Ratio appellationum veteris hominis & noui hominis
ſumitur a duobus hominibus, videlicet, Adamo & Chriſto:
quorum ille vetus & terrenus, hic nouus & cœleſtis a Paulo
dicitur. Hinc per Metonymiam quicquid habemus ab Ada-
mo, videlicet, veteri & terreno homine propagatum cum
natura, quæ per ſe bona eſt, vetus homo dicitur. Et quod
habemus a Chriſto, videlicet, nouo homine & cœleſti per
regenerationis gratiam, nouus homo nominatur. Appel-
lationes ergo iſtæ veteris & noui hominis, nos admonent
de origine & cauſa, cum peccati, tum iuſtitiæ. Ab Adamo
peccatum habemus, a Chriſto iuſtitiam.

Decima sexta. Conformitas nostri cum Christo in omnem æternitatem erit accidentaria. Nam per eam non tollitur natura, sed ornatur & perficitur. Cum apparuerit, ait Iohannes, similes ei erimus. Vt ergo hic sumus Christo ὁμοίοι ita illic similes abolito peccato erimus. Ergo deformitas in hac vita cum originalis tum actualis est accidentaria, qua natura ipsa non tollitur, sed deformatur. Hinc similiter concluditur, quod nec homo peccatum sit, nec peccatum sit substantia.

Decima septima & postrema. Consensus Catholicæ Ecclesiæ omnium temporum, nostram sententiam confirmat. Nullus enim vnquam catholicus definiuit peccatum esse substantiam: sed tristissimam priuationem boni, præuaricationem boni, carentiam iustitiæ originalis, præuaricationem mandatorum Dei, contumaciam & rebellionē aduersus Deum, auersionem ab incommunicabili bono, iniusticiam, imaginem Diaboli &c. Hæc omnia cum sunt accidentia, negant profecto Patres hisce suis definitionibus peccatum esse substantiā. Ambrosius de peccato originali disserens, expresse dicit: Quomodo inhabitat in carne peccatum, cum non sit substantia, sed præuaricatio boni? Augustinus. Non substantialiter manet, sicut aliquod corpus aut spiritus, sed affectio est quædam malæ qualitatis. Atque hactenus recitauimus rationes quibus veritas confirmatur, videlicet, quod nec homo sit peccatum, nec peccatum substantia, de quocunque peccati genere loquaris. Iam tametsi demonstrata veritas euidens est refutatio contrariæ opinionis: In omni enim re, vna est tantum constans veritas: tamen præcipua fundamenta, quibus nititur author huius noui paradoxi, attingam. Nam omnia persequi nec est nostri instituti, nec est necesse, præsertim cum istud deliramentum paulatim per seipsum flaccescat, & fortiter repressum est, imo oppressum a doctissimo viro Doctore Iacobo Andrea, vt alios prætercam.

Summum suum præsidium tanquam in arce inexpugnabili collocat istius noui dogmatis author, in hac demonstratione, quæ si expugnata fuerit, frustra se ad infirmiora præsidia recipiet. Demonstratio autem istius authoris hæc est:

Quicquid

Quicquid est inconforme legi Dei est peccatum.
Totus homo quantus quantus est:anima videlicet & corpore,est inconformis legi Dei. Ergo
Totus homo est peccatum.

Hinc sequitur peccatum esse substantiam, cum nemo negauerit hominem esse substantiam.Quid ad hanc demonstrationem dicemus?Si consequentiam examinauerimus deprehendimus hoc barbarum argumentum in Barbara conclusum , quæ omnium consequentiarum facile potentissima est,ideoque inuicta. Sed si rerum instituerimus examen , assumptionem authoritate Scripturæ conuicti , fatebimur esse verissimam. Restat igitur propositio maior, in qua author victoriam sitam esse sibi pollicetur , quaque in suam sententiam multos pertraxit : præsertim eos, qui ipsum Magistrum agnoscunt , & ex eius ore pendent. Verum quidam ex sociis ipsius , viri cordati & docti absurditate istius paradoxi offensi , fortiter se illi opposuerunt , etiam editis scriptis. Quid igitur dicemus de propositione maiore in qua victoriam collocabat ? Hanc dicimus & affirmamus esse vanissimam & falsissimam, modo proprie accipiatur , vt author eam accipit. Quis enim Grammaticus , ne dicam Dialecticus , admittet substantiua adferri de adiectiuis? Quis feret abstracta prædicari de concretis , siue eiusdem siue diuersi generis? Quis patietur minora de maioribus prædicari ? Si hæ sunt vitiosæ prædicationes,quemadmodum reuera sunt, certe hæc vitiosa est:

Omne inconforme legi Dei est peccatum.

Hic enim substantiuum de adiectiuo adfertur, abstractũ de concreto, minus de maiori prædicatur : Quemadmodũ quilibet qui elementa Grammaticæ & Dialecticæ didicit agnoscit. Est proinde propositio illa proprie accepta falsissima.Verum si sic concluderet:

Omne inconforme legi Dei est peccans & reum, videlicet,propter peccatum quod in ipso est.
Totus homo est inconformis legi Dei, Ergo
Totus homo est peccator & reus:

Demonstrationem veram & immobilem agnoscerem. Proinde inconformitas peccatum est,non autem ipsum inconforme,id est,subiectũ in quo illa est incõformitas. Tri-

buit ergo author iste subiecto quod est accidentis, propter quod ipsum subiectum reum est. Simile est si sic cõcluderẽ: Quicquid est cõforme legi Dei est iustitia. Etsi autem hæc enunciatio speciem veri habet, tamen est falsa proprie loquendo. Sed hæc vera est: Quicquid est conforme legi Dei est iustum, scilicet propter iustitiam quæ in eo est. Addo autem proprie loquendo: quia tales locutiones figura aliqua molliri ita possunt, vt gratiam non paruam habeant: sed tunc abstracta prædicata pro concretis ἐμφατικῶς ponuntur: Vt cum Dauus scelus dicitur a Poeta, vbi scelus pro admodum scelesto ponitur. Sic nos iustitia Dei dicimur in Christo, quia vere & perfecte iusti sumus in Christo, ipsius nempe iustitia nobis credentibus imputata. Si nouus iste author hoc pacto maiorem suam propositionem acciperet, quod tamen non facit, nihil concluderet. Nã in æquiuocationis vitium incideret, homine docto, qualis ipse reuera fuit, indignum, mutato figurate dicto in proprium. Ex his quæ hactenus diximus, facile est respondere ad ea quæ adferuntur ex Patribus, & præsertim Luthero nostri seculi Propheta, qui aliquoties hac formula loquendi vtuntur: Totus homo quantus quantus est, est peccatum. Hic enim vocabulum abstractum pro concreto ponitur, ad exaggerandum peccati malum. Porro cum Christus dicitur peccatum, nemo est tam rudis qui non intelligat figuratam esse locutionem & peccatũ poni pro sacrificio pro peccato. Nam sensus est: Christus est sacerdos vnicus, seipsum offerẽs in sacrificium propitiatorium, pro peccatis totius mundi. Prætereo quod ex Dauide & Ieremia opponitur: facile enim diluitur. Dauid cum dicit: Cor nouum crea in me Deus: non loquitur de substantia cordis, sed de qualitate, vt ipse se explicat cum ait: Et spiritum firmum innoua in visceribus meis. Non petit ergo viscera, inter quæ cor ipsum præcipuum locum occupat, tolli, & alia reponi, sed spiritum innouari in ipsis visceribus quæ habet, vt motus noui in corde per Spiritum sanctum creentur, legi Dei conformes. Nec aliter intelligendum est dictum Ieremiæ, de corde lapideo, quod Deus promittit se ablaturum, & corde carneo, quod Deus promittit se daturum. Sic enim Dominus se declarat cum ait: Et faciam vt in præceptis meis ambuletis. Reliqua argumenta quæ nouus

iste

iſte dogmatiſta accumulauit, omitto. Nam facile ex iis quæ diximus iudicari poſſunt. Quare hic finem facio, & auditores admonitos volo, vt cum noua aliqua dogmata adferuntur, ſtudiose inquirant quæ fuerit conſentiens ſententia omnium temporum Eccleſiæ, & quibus fundamentis nitatur. Atque illum conſenſum amplectantur, nec ſinant ſe ab eo abduci vlla Sophiſtica, quantumuis magnos authores habeant, & plauſibilia videantur, quæ adferuntur. Breuiter: Sint omnia noua ſuſpecta.

De propagatione peccati Adami in poſteros.

Quoniam Dauid omnes homines pronuntiat vitioſos ac reos, idque propter peccatum originis: quæritur in Eccleſia, quomodo in nos propagetur peccatum, quod vocant originale. Etſi autem Epitheton, originale, rationem propagationis indicat, videlicet, quod nati ab Adamo originẽ ſuam ſapiant, iuxta Poetæ dictum:

Naturæ ſequitur ſemina quiſque ſuæ.

Peccatores enim a peccatore naſcuntur, non ſecus atque ex radice putri ſeu ſemine corrupto, putres & corrupti fructus naſcuntur: & ex maſſa acida, panes acidi pinſuntur. Tamen vt ad hanc quæſtionem dilucidius reſpondeamus, in primis tenendum eſt hoc principium: Omnes homines ſecundum communem naſcendi legem propagati ab Adam, non ſunt vt diuerſæ perſonæ, a perſona Adæ, quantum quidẽ ad originem attinet, conſiderandi: ſed tanquam vnius & eiuſdem perſonæ partes ſeu membra. Ita vt Adam & nos veluti vnus homo reputemur, non ſecus atque Eua antequam deſumpta eſt de latere Adam, pars & membrum Adæ fuit. Et ſicut panes deſumpti ab vna maſſa, quantum ad originem attinet, vna eademque maſſa ſunt omnes.

Hoc conſtituto principio, ordine ſpectentur quæ ſequuntur.

Primum, Adam conditus eſt ad imaginem Dei, cuius & membrum & vxor Eua fuit, perſuaſus a diabolo, libere & nõ coacte, ſpe magni alicuius boni conſequendi, labitur in peccatum, tempore nobis plane incognito, niſi quod antequam genuerit, factum conſtet. Cum ergo de vetito fructu comedebat Adam, ſibi & nobis comedebat: quapropter lapſus quoque communis eſt.

Secundo. Cum ergo nos concipimur in vtero materno, suo tempore in hanc lucem prodituri, transit in nos, id est, in nostras personas, non factum personæ Adami, sed culpa ob factum, propter vnam eandemque naturam Adæ & nostram, idque naturaliter. Quicquid enim ab alio nascitur, eius originem sapit, a quo nascitur.

Tertio. Transit in nos pœna vna cum culpa (cuius rei natura sumus) videlicet, a fœlici statu, in quo eramus in Patre nostro, exclusio, maledictio, corruptio, & mors vtraque, scilicet, temporalis & gehennæ. Conuertitur autem hæc ratio: Culpa in nos transit, ergo & pœna. Et rursus: Pœna in nos transit, ergo & culpa. Quod tamen quidam Scholasticorum negant. Volunt enim pœnam transiisse, non culpam, quod minime congruit iustitiæ Dei, qui neminem insontem punit. Pelagianorum commentum qui asserunt imitatione propagari peccatum, facile refellitur, cum multi infantes moriantur, qui per ætatem non poterant imitatione peccare.

Quarto. Vt Adam amisit lapsu suo originalem iustitiam, seu imaginem Dei, seu harmoniam omnium virium animi & corporis, quo præstabatur Deo perfecta obedientia, in iustitia & sanctitate vera: & propter hanc homo Deo acceptus erat: ita nos gignimur ab eo sine illa imagine. Vt enim accepit sibi & nobis imaginem Dei, ita & sibi & nobis eandem peccando amisit.

Quinto. Quia harmoniæ omnium virium congruenti cum voluntate Dei, quam amisit Adam, & sibi & nobis successit ἀταξία omnium virium, corruptio, infirmitas, inclinatio praua, seu concupiscentia: nos eorundem hæredes sumus. Nascimur itaque vitiosi, infirmi, ad malum propensi, seu, vt Paulus loquitur, filii iræ.

Hinc concludamus & quomodo transeat peccatum originis in nos, & quid sit peccatum originis.

Quomodo ergo transit peccatum originis in nos?

Vt ab origine sua, quæ inde proueniunt, hoc est, vt mali fructus ex mala radice: vt ex acida massa acidi panes. Breuiter: Quale semen talis & fructus.

Quid

Quid est peccatum originis?

Est cum carentia iustitiæ originalis, quæ fuit imago Dei in iustitia & sanctitate vera, tum ἀταξία omnium virium, vitiositas, infirmitas, inclinatio praua seu mala concupiscentia, propter quod peccatum rei sumus, & damnati, donec fiat remissio.

Nihilne iuuat posteros Adæ, quod Adam sit receptus in gratiam, sit fide iustificatus & sanctificatus, antequam genuit filios? An non quia sanctus erat, sanctos etiam procreauit filios?

Nequaquam. Nam generatio hominis ab Adamo carnalis fuit, & facta est ex ea parte qua non fuit regenitus. Idem iudicium sit de omnibus qui nascuntur a sanctis parentibus. Similitudinem quam quidam huc accommodant, videlicet, tritici, quod tametsi purum seminatur, nascitur tamen cum paleis, non probo.

Porro quia hic variant Doctorum sententiæ de anima, quæ est altera pars hominis, eaque nobilior, qua videlicet homo ab aliis creaturis differt, huc adiiciēdum iudico, quid de anima hominis sit pie sentiendum. Est autem hoc in primis sciendum, quod anima hominis sit spiritus, quo homo non solum viuit & sentit, sed etiam intelligit, appetit, eligit, auersatur, qui cum a corpore discedit, destructo domicilio suo, per se subsistit & manet immortalis, vt quæ est simplicissima, ideoque incorruptibilis. Iam ad varias opiniones de anima descendamus, inter quas prima occurrit Origenis error, qui ex principio, non satis ab homine doctissimo animaduerso, extruit animas ab initio creatas esse, quæ postea corporibus in vtero materno infunduntur. Principium Origenis hoc fuit. Scriptum est, Compleuit Deus opus suum, & requieuit die septimo. Hinc conclusit nihil amplius a Deo creari. Quare animas ab initio creatas esse censuit. Sed fallitur Origenes: non enim distinxit inter formam opificij quam instituerat Deus, & eius conseruationem, inter perfectionem operis, & continuam eiusdem gubernationem, inter rerum genera quæ creata erant, & nouarum rerum formationem, Inter quietem Dei a completo opere, & perpetuam eiusdem operationem. Pater, ait Filius, vsq; modo operatur, & ego operor. Quare opinionem

Origenis vt falſam doctiſſimi quique in Eccleſia repudia-uerunt. Origeni igitur opponatur conſenſus totius Eccleſiæ, de quo Auguſtinus in hunc modum loquitur: Credendum eſt & firmiter tenendum, quod animæ non ſint ab initio creatæ, vt Origenes finxit.

Inepti quidam, nihil anguſtius cogitantes de anima hominis, quam de bonis, ſentiunt animas & oriri & interiri cum corporibus. In qua opinione ſunt Epicurei, & in illa omne ſuum ſolatium ponunt. Ex quo fluit hoc illorum dictum ab apoſtolo non diſſimulatum ad Corinthios. 15.

Φάγωμεν καὶ πιόμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν.

Item. *Ede, bibe, lude, poſt mortem nulla voluptas.*

Horum ſententia non multum abſimilis eſt eorum, qui fingunt animas hominum poſt ſeparationem a corporibus, carere omni ſenſu, atque alto quodam ſopore ita correptas eſſe, vt ſeſe ſupereſſe neſciant. Sed vtriſque oppono dictum Domini: Animam non poſſunt occidere. Item, hiſtoriam Lazari & diuitis Epulonis.

His tribus ſectis iam pridem exploſis & damnatis, duæ ſunt ſententiæ Doctorum Eccleſiæ reliquæ, de quibus inter doctos hodie diſputatur, quarum vna eſt eorum, qui cenſent animas hominum oriri ex traduce, altera eorum, qui exiſtimant animas de nouo creari & infundi in corporibus. Vtraque ſententia magnos & graues habet authores.

De origine animæ, ait Gregorius, inter ſanctos Patres requiſitio non parua verſata eſt: Sed vtrum ipſa ab Adam deſcenderit, an certe ſingulis detur, incertum remanſit.

Qui ſentiunt animas oriri ex traduce, hoc eſt, animas cum ſemine ab animabus traduci, inde vſque a primo homine Adamo, tanquam propagines vitium: putant ſe iſto facto propagationem peccati originis, quod potiſſimum eſt in anima, tueri poſſe commodius & efficacius. Quod etſi non nego, tamen ab altera parte metuendum eſt, ne confirmata iſta ſententia in animis hominum, aperiatur feneſtra ad Epicureiſmum. Nam ſi anima eſt ex corruptibili ſemine, profecto & ipſa corruptioni obnoxia videtur.

Porro qui dicunt creari a Deo animas, atque creatas in corpora in vtero materno formata infundi, nituntur profecto non leuibus argumentis, ex quibus quatuor ſolummodo

modo notabimus.

Primum. Si anima humana (inquiunt) oritur ex traduce, necesse est, vt id fiat vel per decisionem seu defluxum partis animæ paternæ, vel per transitionem totius animæ paternæ cum semine. Tertius modus nullus dari potest: Ex accidente enim substantia non gignitur. Sed nec fit per decisionem partis animæ paternæ, nec per transitionem seu infusionem totius cum semine. Igitur anima non oritur ex traduce, hoc est, non facit propagationem sui ex se. Assumptionis partes quæ duæ sunt hoc modo confirmantur. Prior est. Non fit per decisionem partis animæ paternæ, quod sic probant. Omnibus in confesso est animam humanam esse absolute simplicem & spiritualem. Iam autem de simplici natura absolute pars sumi non potest, est enim insecabilis. Anima enim cum sit simplex, nihil de ea nec secerni, nec diuidi, nec distrahi potest. Ex quo fit, vt nec interire possit. Impossibile est igitur per decisionem seu defluxum partis animæ paternæ fieri propagationem animæ in prole. Posterior est: Nec fit per transitionem aut infusionem totius paternæ animæ cum semine. Quod sic probant. Si tota anima patris transit vna cum semine, nihil remanet patri, quare illum necesse est exspirare amissa anima cum semine. Et contra. Si tota remanserit, nihil confertur proli. Hæc profecto ratio multis doctis persuasit, quod anima humana nequaquam oriatur ex traduce, quemadmodum multorum scripta hodie testantur: Sed creetur a Deo & corpori humano formato in vtero materno infundatur.

Secundum. Quando Deus alia animantia creauit, simul & animas & corpora creauit. Sed longe alia ratione hominem fecit. Nam primum formauit corpus: deinde formato corpori animam inspirauit. Sicut ergo in primo homine corpus de terra sumptum, spiritus vero a Deo datus legitur: ita & ratio postulat vt in posteris Adæ omnibus, caro quidem ex carne descendat, spiritus vero a Domino credatur creari, & corpori formato infundi. Quod ergo Deus legitur inspirasse in faciem Adæ spiritũ vitę: Symbolicum fuit, quo significabatur, quomo-

do etiam hodie animæ humanis corpo ibus adueniant: vt inde animarum præstantia & excellentia concludatur: vtq; magnifaciamus hoc Dei opus, animam videlicet.

Tertium. Solomon in Ecclesiaste *cap.* 12. sic ait: Reuertatur puluis in terram quemadmodum erat, & spiritus redeat ad Deum qui dedit eum. An non clarissime videtur hic Salomon ostendere, quod Spiritus non de Spiritu, vt caro de carne traducitur? An non videtur quasi digitum intendere in primam hominis creationem, tanquam in exemplar creationis aliorum hominum, quorum corpora format in vtero materno ex terreno semine & formatis iam corporibus animas à se creatas infundit.

Quartum. Etsi autem inter Patres catholicos fuere tres discrepantes opiniones. Quidam enim non dubitabant asserere animas oriri ex animabus, vt supra diximus. Quidam contra creari & diuinitus infundi corporibus, quemadmodum modo declarauimus. Quidam pendebant in medio nihil certi affirmantes, vt inter alios Hieronymus & Gregorius: Ego tamen eos sequor qui medium locum occupant, nemini quicquam præscribens. In hoc numero multi fuere olim, & sunt hodie quidam viri doctissimi. Inter hos primus occurrit Nazianzenus, cuius hæc verba sunt: Ψύχη δὲ Θεοῦ κρατέοντος ἄημα ἔκποθεν εἰς πίπτουσα.

Augustinus quem facile multis oppono, constanter ait: Credendum est & firmiter tenendum, quod animæ non sunt ab initio creatæ, vt Origenes finxit, aut in corporibus seminantur, vt Luciferani & Cyrillus & quidam Latinorum affirmant: sed a Deo animam creari, & infundi corpori creato & composito & formato. Hilarius ait: Anima hominis opus Dei est: Generatio carnis semper ex carne est. Qui prædicat animæ cum corpore occasum, audiat animam non esse terrenam, sed ex afflatu Dei ortam. Ambrosius similiter constanter ait: Moses nos informauit & instruxit de insufflatione animæ, vt non laberemur opinionibus diuersis. Et paulo post concludens ait: Substantia animæ diuinus est spiritus: sicut ait scriptura: Quia insufflauit in animam eius spiritum vitæ. Et alibi. Ex nullo homine generantur animæ. Sed, Quid, dicat aliquis, *respondes ad Dilemma, quod multi insolubile esse putant?* hoc videlicet:

Si anima est de substantia Adami, cum carne nascitur, & cum carne moritur.

Si anima à Deo creatur noua, vnde immunda & rea peccati?

Respondeo.

Hoc axioma ante omnia teneatur. Deus est & animarum & corporum conditor. Anima ergo est bona Dei creatura, & caro est bona Dei creatura. Sed homo totus, conceptus & natu vitiosus & reus est propter aliud nempe propter peccatum primorum parentum. Nam vt Adam non sibi tantum, sed posteris quoq; suis accepit imaginem Dei, vt supra diximus: ita eandem sibi & aliis amisit. Ex quo factũ est, vt Deus iuxta suam comminationem creet & infundat animam corpori mundam quidem, sed sine imagine Dei, quæ quia corpus in Adamo est, in eo polluitur & fit rea: nõ secus atque vnguentum nobilissimum, in vas putridum infusum. Si cui hæc solutio non satisfacit, sed hæret adhuc dubius: is audiat Augustinum qui sic ait: Potius nobis cogitandum est de remedio peccati originalis, quam quærendum quomodo ad illud malum peruenimus, & in eum puteum incidimus.

SECVNDA PARS.

4. *Nonne cognouerunt omnes operantes iniquitatem? comedentes populum meum, ac si panem comedant. Iehouah non inuocauerunt.*

5. *Ibi timuerunt timore, quod Deus in generatione iustorum.*

6. *Consilium pauperis pudore afficitis, quoniam Iehouah fiducia eius est.*

DEscripsit Dauid in prima parte huius Psalmi totum genus humanum quale sit ab origine sua, nempe ita peccatis immersum, vt ne vnus quidem sit inuentus qui faceret bonum. Nunc autem in hac secunda parte Psalmi, in duas partes humanum genus distinguit, quarũ vna persistit in sua malitia: altera per gratiã quodammodo eluctatur, & se iungit se a Diabolo, & se Deo adiungit. Nam post lapsum primorum parentum Deus remedium proposuit, nimirum verbũ promissionis, quod

qui recipit, a suis peccatis paulatim eluctatur, & Deo se submittit. Qui vero non recipit remedium oblatum, manet in peccatis suis sub maledictione. Hinc duæ ciuitates initium sumunt, vna Dei: altera Diaboli. En dignitatem humanam: vide præparantia opera, cogita merita congrua & condigna: æstima vires hominum. Nam omnes ad vnum quotquot sumus, in eundem puteum incidimus: vnde nemo nisi manu Dei eripi potest, id est, per gratiam, quę est in Domino nostro Iesu Christo, omnib. oblata. Atq; hactenus de summa sentētię horū triū versuū. Nūc singula expēdamus.

Nonne cognouerunt omnes operantes iniquitatem? *Operantes iniquitatum*: Hoc Epitheton, tribuit Dauid omnibus hominibus ad Deum non cōuersis per fidem in Iesum Christum, quales sunt Tyranni, Sophistæ, Alastores & Hypocritæ. Hi enim omnes operantur iniquitatem. Non igitur *operator iniquitatis* dicendus est is qui quouis modo labitur: sed is qui ex malitia peccat, qui malitia sua delectatur, quique malitia sua cuiuis pio nocere studet, atq; nihil magis in votis habet, quam vt voluptatem capiat ex aliorum miseria. Atque ideo Dauid operarios iniquitatis comparat Epicureis, qui summam voluptatem ponunt in cibo & in potu, aliisque rebus quæ carni sunt suaues. Atque ideo subiungit:

Qui comedunt populum meum, ac si panem comederent.

Hoc est: An non cognouerunt quod cum persequuntur afflictos qui me inuocant, meum populum persequantur ac veluti comedant, dum illos opprimunt, illorum bona rapiunt, atque illis tanquam singularibus delitiis saturantur? Hæc implicitam comminationem habent: quasi diceret: Non sunt impune facturi quod faciunt. Atque hic videmus in qua re suam voluptatem ponant impii, videlicet in miseria & oppresione piorū, quæ voluptas Græce dicitur ἐπιχαιρεκακία. Contra vero pii delectantur cōuersione impiorū, & voluptatem suam statuunt summam, gustare & videre suauitatem Domini, & vero corde sentire quam beati sint qui sperant in Domino. Sed

Quænam est causa huius persecutionis?

Hanc supra notauimus, videlicet, inimicitiam inter semen Diaboli & semen mulieris, quæ inimicitia in diuersis eorum studiis cernitur. Atque hoc est quod hoc loco

Dauid

Dauid indicat cum ait:

Dominum non inuocauerunt: quem pii sedulo inuocant. Dispar ergo studium impiorum & piorum causa est cur impii persequantur pios, vt de Cain & Abele Ioannes scribit *1. Ioan. 3.* Non sicut Cain qui ex maligno erat, & occidit fratrem suum. Et propter quid occidit eum? Quoniam opera eius maligna erant, & fratris eius iusta. Quæ autem fuerint opera Abelis ex historia patet: Deo ex fide obtulit sacrificium, eumque ex fide inuocauit. Quod non ferens Cain, ipsum occidit. Nec aliam causam persecutionis Ecclesiæ hodie habent filii Cain, quam quod Ecclesia Deum verum inuocet, & damnet hypocrisin Cain, & omnium qui veræ religioni præferunt suos fictitios cultus, quibus volunt Deum sibi promereri. Cum ergo hodie audimus Tyrannos, Hypocritas & Sophistas studere Ecclesiæ perdendæ: sciamus nos habere causam communem cum innocente Abele, cũ rege Dauide, & sanctis omnibus. Quare & nos illorum exemplo constanter Deum inuocemus, non fracti persecutionibus, certi nos quoque eundem Deum habeamus, qui nos suo tempore gloriose est liberaturus.

Sed *Vnde est hoc dispar studium, quod alii Deum inuocant, alii non inuocant, cum vt lapsus fuit vniuersalis, ita & restitutionis promißio?* Respondeo.

Hoc non proficiscitur ex fatali necessitate, non ex horoscopi diuersitate, non ex dispositione materiæ, cum Deus sit omniũ Deus, diues in omnes, & volens omniũ salutem, iuxta dictum: Deus vult omnes homines saluos fieri: Sed ex eo quod quidam sua innata insipientia, adeo delectãtur, vt se solos sapere existiment, ideoque verbo Dei aurem non præbeant: quidam agnoscunt suam stultitiam verbo Dei & proprio malo edocti: atque ideo verbum promissionis amplectuntur, ac rectius sapere discunt.

Est autem *vere sapere*, inter mala & bona recte discernere, mala declinare & bona amplecti, bene beateque viuendo. Sunt autem mala præcipua Diabolus & eius opera, id est peccata. Bona vero Deus & eius opera, id est, quæ ipse mandat. Ex quo patet, quod vera sapiẽtia in vera cognitione Dei, & vera obedientia erga ipsum posita sit: quam obedientiam excipit vita æterna & beata. Huc ergo multi &

ante & post diluuium omnia studia conferebant, vt segregarent se ab insipienti posteritate Cain, quæ Diabolum sequitur & eius opera facit, & adiungerent se Abeli, qui Deum sequitur & opera Dei medicatur, atque hi soli verã sapientiam adepti sunt. Quoniam autem huius sapientiæ custos est purus timor Dei, Dauid & Solomon recte dicunt: Initium sapientiæ timor Domini. Hic timor Domini, vt ex noticia Dei vera & viua fiducia in ipsum nascitur: ita omnem offensam Dei cauet, studetque totam suam vitam illi approbare. Demus ergo operam, vt segregemus nos a societate filiorum Cain, & adiungamus nos Ecclesiæ Sanctorum, vt quilibet nostrum vero corde dicere possit cum Dauide: Socius sum ego omniũ timentium te, & custodientium mandata tua. Hoc profecto nemo non faceret, si magnitudinem peccati, & iræ Dei, vt par est, cogitaret.

Ibi timuerunt timore, quod Deus in generatione iusti.

Aliud discrimen inter impios, & pios, ex priori natum. Impii ad tempus secure viuentes tandem scelerum suorum conscientia excitati, agnoscent Deum potenter regnare in generatione iustorum, eosque tueri aduersus omnes suos hostes suo tempore opprimendos. Hinc incipiunt terreri impii, & iudicium Dei metuere. Obseruetur hoc discrimen inter impios & pios seu iustos. Impii foris & ad tempus exultant, intus trepidant sine omni consolatione: foris sibi successum aduersus pios pollicentur, intus se victum iri potenti manu Dei horribiliter formidant. Contra vero iusti corporaliter trepidant, intus & in animo propter spem quam habent exultant: foris sæpe succumbunt, intus victoriam sibi certam pollicẽtur, freti promisione Christi qui dixit: Confidite, ego vici mundum. Huc illud Ioannis pertinet: Hęc est victoria quæ vincit mundum, fides vestra. Opponit autem hic Dauid potentiam Dei, quæ significatur vocabulo Elohim, de quo supra diximus, potẽtię hostium Ecclesiæ. Vt ergo impii scelerum suorum conscientia, & metu pœnarum subinde torquentur: ita pii præsentia Dei freti, & conscientia bona erecti, spem bonam fouent.

Consilium pauperis pudore afficitis, quoniam Iehouah fiducia eius est.

Mutatio

Mutatio personæ est, vsitata in Scripturis. Sensus autem est: Impii derident consilium Ecclesiæ, quod est fiduciam suam in Deum collocare, & omne suum præsidium in eo ponere. Sed

Vndenam hoc consilium habet Ecclesia?

Ex verbo Dei iuxta illud Dauidis dictum: Testimonia tua gaudium meum, & viri consiliarii mei. In omni ergo angustia & persecutione sit hoc consilium nostrum vnicũ, videlicet, spes in Domino Deo nostro: quę spes nõ cõfundit. Si quærimus, ait Augustinus, consilium, habemus copiam non sapientis sed ipsius sapientiæ, qui est Christus. Et Origenes ait: Nullus fidelior ad consilium tibi potest esse, quam qui non tua sed te diligit.

Notetur ergo hic tertium discrimen inter impios & pios. Impii sua potentia opibus & sapientia freti despiciunt ac rident pios. Pii vero spe bona ex promissionibus Dei concepta expectant defensionem & liberationem, vel in media morte. Est proinde sacra anchora in mediis fluctibus & procellis huius vitæ, vera in Deum fiducia, iuxta consiliũ Dei quod in ęternũ stabit, iuxta dictũ Esaię *cap.* 46. Consilium meum stabit, & omnis voluntas mea fiet. Et *Psalm* 33. Consilium Domini manet in æternum.

Verum ne quis seipsum spectro spei fallat, sciat viuam spem ac veram in Domino manare ex viua fide in Iesum Christum, habere comites rectum timorem Dei quo omnis offensa Dei cauetur, ardentem inuocationem qua petimus nos diuinitus propter Christum iuuari, veram patientiam quæ facit vt non frãgamur aduersis, certam victoriæ expectationem in Christo Iesu.

TERTIA PARS.

7. *Quis dabit de Sion salutem Israelis? cum conuertit Iehouah captiuitatẽ populi sui, exultabit Iacob, lætabitur Israel.*

PRomissio est salutis per Messiã, voto inclusa. Nã forma dicendi: *Quis dabit?* optantis est, quasi diceret: Vtinam tandem det salutem qui daturus est. Vnde monemur in genere votum piorum debere esse, vt salus promissa cito appareat.

In hac autem promissione plures hic sunt circunstantiæ

consideranda, videlicet, quis? vnde? quid? cui? per quē? quādo? fructus. Has septem circumstantias, breuiter vt propositæ sunt declaremus.

Prima *Quis*, inquit, *dabit*? Cum salus vera a nemine esse possit, nisi a Deo, hic absque omni dubio Iehouah salutis authorem intelligit, sicuti in alio Psalmo expresse dicitur. *Psalm.* 3. A Iehouah est salus. *Deut.* 13. Populus saluatus est in Iehouah. *Esa.* 45. Israel saluatus est in Iehouah, salute æterna. *Psalm.* 69. Iehouah saluator Syon. *Prouerb.* 20. expecta Iehouah & ipse saluabit te.

Porro quia Iehouah essentiæ diuinæ nomen est, in qua essentia vna & simplicissima sunt tres personę characteristicis proprietatibus distinctæ, videlicet, Pater & Λόγος, & Spiritus sanctus: Et singulæ hæ personæ idem Iehouah & æternus Deus est: Sciendum est quod vt mundus per λόγον creatus est, ita etiam per λόγον est saluatus. Hic enim solus λόγος inde vsque ab initio mundi & interpres Patris sui fuit: per hunc siquidem suam voluntatem de salute generis humani patefecit: & postquam venit plenitudo temporis, missus a Patre est in mundum, natus est homo, & factus est sub lege: vt eos qui sub lege erant redimeret. Ita Zacharias *cap.* 9. ait, applicans promissionem patribus factam de semine ad Christum Dominum: Venit, inquit, rex tuus & saluator tuus. *Matth.* 1. Ecce concipies & paries filium, & vocabis nomen eius Iesum, ipse saluabit populum suum a peccatis eorum. Et apud Lucam ait: Filius altissimi vocabitur. Item ipse ait: Veni saluare quod perierat. *Luc.* 19. Filius hominis non venit animas perdere sed saluare. 1 *Timoth.* 1. Iesus Christus venit in hunc mundum peccatores saluos facere.

Cur autem Iehouah λόγος factus sit homo, explicat Epistola ad Hebræos, cum ait: Particeps factus est carnis & sanguinis, vt haberet quod offerret. Nam quia vnus homo peccauit, cuius peccatum in omnes manauit, requirebat iustitia Dei, vt per vnum hominem fieret pro peccatis omnium hominū satisfactio. Verum quia purus homo non potuit, factus est λόγος homo, vt posset. Vide quæ annotaui-

mus

mus in hunc versum: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi.

Secunda. Vndenam venit salus? De Sione. Est autem Sion nomen montis in cuius vertice erat arx constructa, quæ a Dauide capta ciuitas Dauidis est vocata. 2. *Regum* 5. In latere huius montis Aquilonari erat ciuitas, sicut *Psalm.* 48. testatur: Pulcher surculus gaudium totius terræ mons Sion ad latera Aquilonis ciuitas regis magni. Dicitur autem salus ex Sion dari, quia ex Sion, vt Psalmus habet, perfecta pulchritudine Deus emicuit, hoc est, Messias ibi auspicatus est suum regnum: indeque prodiit salutis verbum iuxta vaticinium Esaiæ dicentis: De Sion exibit lex, & verbum Domini de Ierusalem. Est enim lex seu verbum Domini, id est, vox Euangelij qua salus offertur omnibus hominibus, primum quidem Iudæis, deinde gentibus, sceptrum regis Christi. Deinde quia Sion fuit typus Ecclesiæ id est, ciuitatis regis magni: sciamus apud solam Ecclesiam repositum esse salutis thesaurum, vnde verbum salutis, adeoque salus ipsa per Christum est expectanda. Præterea cum nominatur hic circumstantia loci vnde proditura erat vox Euangelij simul cogitemus plures: vt plurium circumstantiarum collectione & collatione confirmentur animi nostri, ne Iudaicis aut Turcicis insidiis circumuenti vel hæsitemus, vel prorsus a Christo deficiamus. Sunt enim multæ circumstantiæ huc pertinentes in Scripturis signatæ, quæ vanitatem Iudæorum & Mahometistarum validissime refutant.

Tertia. Quid salus? Salutis vocabulum tribuitur & causæ & effecto. Causæ quidem figurate: effecto vero proprie. Figura est cum ipse author salutis salus dicitur, cuius figuræ ratio est, vt sciamus non aliunde esse salutem quam a solo Deo, qui est Pater, & Filius, & Spiritus sanctus. Saluat enim Pater, saluat Filius, saluat & Spiritus sanctus. De hac salute diximus in prima circumstantia. Proprie autem salus dicitur ipsa liberatio a quouis malo, quare genera salutis petenda sunt a malorum a quibus liberamur discrimine, & a liberandi modis.

Mala quibus expositi sumus, vel ad præsentem vel ad futuram vitam pertinent. Nam vt homines præsentibus malis sæpe premuntur, ita metuũt imminẽtia mala post hãc vi-

eam. Est ergo duplex salus: Vna præsens & temporaria, alia futura & æterna. Deinde quia præsentia mala aut sunt corporalia & externa, aut spiritualia & interna, erit salus eorum respectu aut corporalis & externa, aut spiritualis & interna. Siquidem salutis ratio ex aduerso respondet ei malo a quo liberamur.

Corporalia & externa mala sunt quæ vel corpora nostra attingunt, vt carcer, morbus, exilium, fames &c. Vel nomen nostrum seu famam, vt calumnia obtrectatio, infamia. Vel facultates, vt spoliatio fortunarum. Vel ea quæ ad nos quouis modo pertinent, vt sunt, vxor, liberi, amici, socii, ciues &c. Aduersus hæc mala solus Deus salutem efficacem adferre potest. Nam quicquid boni est, a solo Deo est, qualiacunque sunt media, quibus nobis illud offertur. Sed aliter aduersus mala corporalia, aliter contra spiritualia salus nobis confertur.

A malis enim corporalibus & externis salutem præstat Deus variis modis:

Alias enim per media, vt cum excitat Dominus pios iustitiæ patronos contra iniqua impiorum iudicia: vt cum Susannam per Danielis sapientiam e media morte eripit.

Alias repugnantibus mediis saluat, vt cum tres viros in camino Babylonico illæsos conseruat. Sic Danielem in lacu leonum liberat. Sic multos alios miraculose e periculis eripit.

Alias tollit e medio qui pios persequuntur, vt vtrunque Herodem persecutorem Ecclesiæ sustulit.

Alias mutat hostium piorum animos, vt ex hostibus amici fiant. Sic mutauit animum Alexandri Magni, agnito habitu summi Sacerdotis, qui illi antea in sõnis apparuerat.

Alias hostibus Ecclesiæ impedimenta obiicit vt non perficiant malum quod decreuerunt inferre piis, vt cum Saul a persecutione Dauidis (qui iam in angustum adeo redactus erat, vt nullis humanis consiliis elabi posset) per nuntium qui subitam irruptionem hostium in Iudæam nuntiauit, reuocatur.

Alias fortitudinem animi in mediis malis largitur suis, vt suppliciis non frangãtur. Quemadmodum accidit matri, vt est in libris Machabæorum, quæ vna cum septem filiis

fortiter

fortiter mortem cōtempſit pro lege Domini. Quemadmodum legimus etiā de Stephano, Laurentio, & infinitis martyribus. Sed quis poteſt omnes modos recitare, quibus Dominus Deus noſter Eccleſiam ſuam quotidie in hac vita liberare ſoleat? Nunquam enim extra pericula eſt. Eſt ſiquidem Eccleſia in hoc ſeculo inſtar Cymbæ quæ in mari cum fluctibus & procellis luctatur, ac non niſi diuinitus liberari poteſt, vt Dauid *Pſalmo* 107. oſtendit: Clamauerunt, inquit, ad Dominum cum tribularentur, & ex omnibus tribulationibus eorum ſaluauit eos.

Teneamus proinde hæc tria, videlicet, promiſſionem ſalutis, exempla ſalutis præſtitæ, & imitationem Sanctorum.

Promiſſio ſalutis ſæpe repetitur in Scripturis, qualis illa eſt quæ eſt in *Pſalmo* 50. Inuoca me in die tribulationis, & eripiam te, & glorificabis me. Cum hac promiſſione congruit vox Dei apud Eſaiam *capite* 43. Noli timere ſerue mi Iacob, quia ego tecum ſum. Cum tranſieris per aquas, tecum ero, & flumina te non operient. Cum ambulaueris per ignem, non combureris, & flamma non ardebit in te. Quia ego Dominus Deus tuus Iſrael, & ſaluator tuus.

Exempla qualia ſunt illa quæ recitauimus, & quæ referuntur ad *Hebræos* 11. cogitentur. Sunt enim promiſſionum diuinarum quaſi diuina quædam ſigilla, quibus promiſſio ſalutis confirmatur.

Imitatio Sanctorum neceſſaria eſt. Nam ſi volumus Sanctorum exemplo ſalutem conſequi, debemus eos imitari, cum in vera pœnitentia qua & deploramus errores noſtros, & ad Dominum conuertimur per fidem in Ieſum Chriſtum, tum in ardenti inuocatione, qua auxilium diuinum propter Chriſtum imploramus, cum propoſito gratitudinis erga Deum per totam vitam. Ac imitemur ſanctiſſimum regem Ioſaphat, qui cum anguſtiaretur vndique, nec humanis conſiliis poterat periculum euadere, ſuos hortatur ac dicit: II. *Paral* 20. Credite in Dominum Deum veſtrum & ſecuri eritis: credite Prophetis eius & fœlices eritis. Et inter alia precatur dicens: Cum neſcimus, Domine, quid facere debeamus, oculos noſtros ad te conuertimus.

Mala ſpiritualia & interna quæ nos in hac vita moleſtant tria ſunt potiſſimum, videlicet, Conſcientia peccati. Ten-

tationum tempestas, & Desperatio seu metus abiectionis. De his malis & de eorum curatione ordine dicemus.

Inter spiritualia mala in hac vita, primum locum Conscientiæ peccati tribui, qua durius hominis animus premitur, quum vere sentitur, quam corpus quouis onere vel grauissimo imposito. *Cum vere sentitur* dico, quia in multis veluti callo inducto non sentitur, id quod certum est imminentis interitus iudicium, nisi ante mortem remedium allatum fuerit, quo sensum recipiat, & ita sanari possit. Nam de nemine omnino desperandum est ante vitæ exitum. Huius conscientiæ vulneri solus mederi nouit per se & suos, qui se animarum medicum profitetur Iesus Christus. Alii adhibent quidem emplastra foris, intus relicta sanie exitiali. Hic autem pharmacum adhibet salutare & efficax, quo conscientia plane purgari poterit & sanari. Huius proinde sanitas, quo est pretiosior, eo maiori studio est expetēda & quærenda. Verum hic deplorāda est humana cœcitas, & peruersitas iudicii nostri: Si corpus vel leui vlcere molestatur, nullis sumptibus parcitur, vt restitui possit corpori pristina sanitas: at cū anima tristissima lepra infecta moribunda iacet, pauci medicum consulunt.

Quoniam autem *Christus* salus nostra se medico confert sæpius in Scripturis, non erit inutile a corporis curatione exemplum petere, illudque ad nostrum propositū transferre. Nam Analogia quadam aptissima sibi mutuo respondent medicina corporis, & curatio animæ. Vt ergo in curatione corporis, parasceue, remediū, applicatio, sanatio, & sanitatis adeptæ cōseruatio spectantur: ita eadem analogicōs in curatione animæ spectari possunt, idque eo modo qui sequitur.

Parasceue primum locum occupat. Vt enim medicus corpus præparat potionibus aut pillulis, pro ratione morbi, quo aptum efficiatur corpus ad remedium intra se recipiendum: ita medicus animarum minister Euangelii animā hominis præparat, vt sit spiritualis medicinæ capax, quo conscientia a peccati labe sanari possit.

Quomodo, inquies, *fiet hæc spiritualis parasceue, quæ ante sanationē conscientiæ necessario requiritur?*

Quia Christus dicit, non opus habere medico, qui sani sunt, sed qui male habent: (Vt sanos vocat non eos qui

reuera

reuera sani sunt, sed qui non sentiunt animi morbũ vt phrenetici, & propterea medicum contemnunt tanquã sibi nullo modo necessarium: ita male habentes appellat eos, qui vere animæ suæ morbum intelligunt & sentiunt) oportet vt prius intelligamus nos non esse sanos, sed ægrotos & male habere: adeo vt nisi iuuemur opera medici, omnino de nobis actum sit. Erit igitur parasceue ad curationem animæ necessaria, nouisse morbum, & pro ratione morbi applicare purgantia, quo apta reddatur anima ad recipiendum intra se remedium quo conscientia a peccato sanari possit.

Etsi autem omnium hominum conditio vna est in vniuersum, videlicet, quod ante regenerationem corda habeant dura seu lapidea, vt Propheta loquitur: tamen vt lapidum alii sunt duri, alii duriores, alii durissimi: ita corda hominum affecta sunt. Alia enim facilius præparantur ad remedium intra se recipiendum: alia difficilius: alia difficillime, pro qua diuersitate cum hominibus ægrotis agendum est.

Homines simpliciores qui nondum indurueruint longa peccandi consuetudine, etsi dura & lapidea corda habent, tamen malleo legis diuinæ percussa facile conteruntur, & mollia fiunt aptaque ad recipiendum intra se spirituale remedium.

At homines quorum corda longa consuetudine peccandi indurata sunt, non facile cedunt malleo legis: sed vt duriora saxa percussa resiliunt, & sæpe eos lædunt qui malleum legis illis conterendis & molliendis adhibent: vt Herodes fecit, qui Iohannem percutientem se malleo legis trucidauit. Huius exemplum multi Tyranni & alii omnibus temporibus sequuntur: id quod ministri Euangelii haud raro experiuntur.

Sed quid hic faciendum?

Præcones Euangelii qui sunt vnici nostri medici Christi ministri, non cessent officium facere, strenue malleo legis rebelles pulsent, proponant illis iram Dei, exempla iræ recitent, Cain, Saulis, Iudæ & aliorum, pericula dilatæ pœnitentiæ exaggerent, & nihil non faciant quo frangant duritiem istam veternosam. Interdum si commodum esse videtur, adhibeant excommunicationis fulmen. Quod si hoc pacto tandem corda contuderint rebellium & mollia effecerint,

agant gratias Deo qui ſuo labori propitius aſpirauit, remedium monſtrent & applicent. Verum ſi nihil plane profecerint, Deo de hoc conquerantur, eumque rogent, vt ipſe manum adhibeat, præſtetque ſingulariter quod per ipſos præſtare dignatus non ſit, vt tanto certius ipſe in vero opere ſuo glorificetur. Vt ergo medicus corporis qui ægrotum vult ſanare, videt cõuenire ſectionem, vſtionem, aut amariſſimum potum, eis vtitur, vt locus ſit remedio: Sic Deus cum homines diuinæ legis malleo non cedunt, adhibet crucem, morbos, carcerem, exilium, vt iſto modo corda duriora frangantur, atque adhibito remedio ſanentur. Sic cor Manaſſe, quod malleo legis adhibito ab Eſaia & aliis non ceſſit, tandem igne & ferro exilii & carceris fractum & emollitum, ſanatum eſt. Exempla ſæpiſſime occurrunt hominum, qui cum nullis verbis diutiſſime flecti poterant, nullo legis malleo frangi, tandem rapti ad ſupplicia pro ſuis facinoribus cedunt cruci, & malleo legis fracti reſipiſcunt, ſanantur, agunt gratias medico, qui igni & ferro id tandem perfecerit, quod ipſius miniſtri malleo legis efficere non poterant.

Hypocritæ hominum genus duriſſimum ſua iuſtitia quam fingunt ſe habere, quum ſint omnium ſceleratiſſimi, inflati, vix apti & idonei reddi poſſunt ad ſalutare remedium recipiendum. Putant enim ſe non ſolum ſanos eſſe, verum etiam ita abundare meritis, vt alios communicata ſua iuſtitia ſanare poſſint. De his loquitur Dominus cum ait *Ioan*.3. Qui male agit odit lucem, & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius, quia mala ſunt. Hinc eſt quod Dominus de Hypocritis agens *Matth*.21. ait: Meretrices & publicani præcedent vos in regnum cœlorũ. Cuius ratio hæc vnica eſt, quod meretrices & publicani multi percuſſi malleo legis conteruntur, molliores efficiuntur, agnoſcunt enim ſe reos eſſe, agnoſcunt iuſtam iram Dei, ex quo fit vt trepident ad vocem legis metuentes abiectionem. Atque hac ratione efficiuntur idonei quibus remedium ſalutare adhiberi debeat. Contra vero hypocritæ ſe ſanctos eſſe gloriantur: tantum abeſt vt agnoſcant morbum ſuum, & remedium expetant. Nota eſt hiſtoria Simonis & peccatricis *Luc*.7. Simon honeſtus ciuis & humanus, ſed hypocrita fuit, ægre ferens quod Chriſtus pateretur mulierem peccatricem ſe accedere & attingere, oſculari pedes, lauare eos lachrymis, & abſtergere

capillis

capillis. Putat enim illam vt indignam reiiciendam esse a tanti Prophetæ conspectu. Verum mulier illa peccatrix agnoscit suam miseriam, metuit iram Dei & abiectionem. Sed audita fama de Christo, videlicet, quod omnes ad se peccatores vocaret, offerret remedium aduersus peccata: venit & ipsa ad Christum. Quam Dominus exaudit & sanat: illa autem sanata audit hanc absolutionem dulcissimam: Filia, fides tua te saluam fecit. Contra vero Hypocritæ, quia se sanctos fingunt, non afficiuntur pœnitudine suorum delictorum quæ nulla agnoscunt, quare nec sanari possunt, nisi admodum pauci. In quorum numero fuit Nicodemus *Ioan.* 3. Is enim conuictus doctrina & miraculis Christi, cessit Christo doctori, & mundus ministerio legis factus sanatur a Christo. Verum innumerabiles alij fuerunt in isto populo Hypocritæ, quos Christus a sua hypocrisi, nec doctrina, nec obiurgatione, nec minis reuocare potuit. Sed illi magis offensi doctrina, admonitionibus & minis Christi, insurgunt aduersus ipsum, illumque persequebantur vsque ad mortem. Sed inquies:

Christus potuisset vt Deus eos flectere, cur ergo hoc non fecit?

Respondeo cum Augustino. A potentia Dei nullus neque ad bonum neque ad malum inuitus cogitur. Cum Augustino etiam sentit Nazianzenus qui ait: ὁ γὰρ θεὸς οὐχ ἄκοντα σαώσει βίᾳ. Mouet quidem omnes Deus suo sancto spiritu, cum audiunt Euangelium. Sed possunt homines contumaciter se opponere spiritui Sancto. Quemadmodum Stephanus suis contribulibus obiicit, *Acto.* 7.

Cæterum vt rem vniuersam in summam redigam, nemo potest sanari a conscientia peccati sui, nisi hæc quatuor in illo præcesserint. 1. Notitia legis diuinæ, in quo tanquam in tabula proponitur quid homo facere, quidque declinare debeat. 2. Notitia sententiæ iudiciariæ legi addita, videlicet quod maledictio & mors denuntietur omnibus qui vel in minimo legem Dei violant. 3. Iustum examen conscientiæ ad normam legis, vnde venitur in cognitionem iræ Dei, & meritæ mortis æternæ. 4. Hoc examen excipit dolor in corde ingens & metus abiectionis. In hunc modum præparatus publicanus Euangelicus *Luc* 18. orabat, Sic etiam alij omnes præparari debent. Nemo e-

nim remedium petit, nec eius præſtantiam agnoſcit, niſi qui grauitatem morbi ſui ita intelligit, vt niſi medicina adhibeatur mature, actum ſit de vita & ſalute ſua.

Quæ hactenus dixi de præparatione, vna voce contritionis ſeu compunctionis notari ſolent. Cuius illuſtre exemplum habetur. *Act.2.* vbi eo plane modo Petrus deducit ſuos Iudæos in agnitionem ſui morbi, vt a nobis modo oſtenſum eſt.

De remedio.

Cum homo ita fuerit præparatus malleo legis contuſus, & quaſi euomuerit omnes propriæ iuſtitiæ & dignitatis ſordes, tempeſtiue illi remedium proponitur: ſiquidem nunc demum capax cor eius factum eſt ſalutaris remedij. Eſt autem ſalutare remedium vnicum, quod eſt Ieſus Chriſtus. Eſtque homini iam præparato ad medicinam ſpiritualem recipiendam diligenter explicandum qua ratione Chriſtus ſit & medicus & medicina, idque in hanc ſententiam.

Cum lapſus eſt Adam volens, & non coactus, nos in illo lapſi ſumus, & facti rei maledictionis & mortis geminæ, corporis videlicet & animæ, idque propterea quod nos Adami veluti membra ſumus, quemadmodum ſupra dictum eſt. Deus autem ex immenſa ſua bonitate edidit promiſſionem ſeminis, id eſt, hominis naſcituri: qui quemadmodum Adam omnes ſecum cõiecit in puteum peccati, maledictionis & mortis: ita ipſe homines lapſos medicinam non recuſantes eriperet e puteo peccati, liberaret a morte, & vindicaret a maledictione, donata æterna benedictione. Hoc enim congruebat iuſtitiæ Dei, vt quemadmodum per vnum hominem introiuit peccatum, maledictio, & mors: ita per vnũ hominem fieret iuſta compenſatio pro offenſa Dei, atque ita homo liberaretur a peccato, maledictione & morte.

Verbum promiſſionis hoc fuit, abſque omni dubio voce τῶ λόγου per quem mundus factus eſt, prolatum: *Semen mulieris conteret caput ſerpentis.* Hoc verbum poſtea repetitum eſt ad Abrahamum diuerſis quidem verbis, ſed eodem plane ſenſu, *Benedicentur in ſemine tuo omnes cognationes terræ, ſeu omnes gentes.* Quod autem in prima promiſſione dicitur ſemen mulieris, hoc in promiſſione repetita dicitur ſemen

Abraha-

Abrahami,hoc est,vtri. Vtrumque hoc est mulieris & Abrahami semen ex vno Adam est,ex quo factum est quod Christus sępe in Euangelica historia,se filium hominis hoc est, Adæ nominet: vt ostendat se vere nobis esse ὁμοούσιον hoc est, esse verum hominem,perinde atque nos sumus: vt qui ab eadem origine pendemus. Neque hic vlla ἀντιλογία est, quod idem dicatur semen mulieris & semen viri. Nam si originem remotam spectas Christus est semen, id est filius viri, quemadmodum & nos sumus: idcirco & nobis ὁμοούσιος dicitur. At si originem proximam attendis semen mulieris dicitur & non viri. Est enim conceptus de spiritu sancto absque virili semine. Atque hoc vult prima promissio in qua vocatur semen mulieris: quæ promissio clarius proponitur a propheta *Esaia cap.* 7. hisce verbis: *Ecce virgo concipiet, &* (scilicet virgo) *pariet filium & vocabit nomen eius Emanuel.*

Porro regnum serpentis destruendum a semine mulieris iuxta promissionem, est regnum Diaboli fraude partum, quod vt mendacio & homicidio acquiritur & propagatur: ita peccato,maledictione & morte continetur.Huic ex aduerso opponitur regnum seminis mulieris, id est, Christi qui venit vt destruat opera Diaboli.Hoc Christi regnum iuste partum,vt verbo veritatis & Spiritu sancto acquiritur & propagatur:ita iusticia benedictione & vita continetur æterna.

Sed quomodo, inquies, *potuit vnus homo tam potens regnum Diaboli destruere,cum vel vnus Diabolus totum humanum genus potentia facile superet?*

Fateor hoc longe verissimum esse,& addo quod nulla potentia creata nec peccatum delere,nec maledictionem tollere, nec mortem abolere possit:tantum abest vt restituat nos in pristinum statum in quo iusti fœlices & immortales simus.Vtrunque enim beneficium continetur in prima promissione facta Adamo post lapsum.Quapropter necesse fuit vt is qui erat destructurus regnum Diaboli, aliqua singulari virtute præcelleret,qua creaturarum aliarum conditione superior esset.

Quomodo ergo hoc factum est?

Sapientia Dei hic consilium inuenit. Vt enim in creatione hominis tres illæ diuinitatis personæ: Pater &

Λόγ☉, & Spiritus ſanctus quaſi deliberantes inter ſeſe introducuntur, non quod deliberent more hominum, ſed vt nos in tanti operis admirationem adducant: ita in redemptione hominis ſeu noua creatione eos feciſſe cogitemus, vt ex *Pſalm.* 2. apparet. Deus itaque cum ſit ipſa iuſtitia noluit aliquid iniuſte per potentiam facere: hoc enim fuiſſet Tyrannicum. Cum ſit ipſa bonitas ſeu miſericordia, noluit miſerum hominem prorſus abiicere, vt erat meritus. Cum ſit ipſa ſapientia non ſolum finem operis ſui proſpexit, verumetiam modum optime nouit, quo hominem lapſum repararet, vt ipſius maieſtas, quæ ſita eſt in ſummis gradibus potentiæ iuſtitiæ, bonitatis ſeu miſericordiæ, & ſapientiæ illuſtraretur. Hic ergo Deus potens, iuſtus, bonus, & ſapiens, qui promiſit reparationem hominis per hominē ſolus inuenit modum quomodo hoc per hominem fieret. Quandoquidem ergo homo debuit & non potuit: factus eſt Deus homo, vt idem eſſet & Deus & homo. Potuit proinde quia Deus, debuit quia homo, qui perſonam totius generis humani in ſe ſuſcepit. Hæc ſapientia Dei nec ab angelis nec ab hominibus vnquam exhauriri poteſt. Hoc vult Ioannes cum ait: Et λόγος caro factus eſt, id eſt: Filius Dei factus eſt homo. Et Angelus ad Mariam *Luc* 1. Ecce concipies in vtero, & paries filium. Et paulo poſt modum conceptionis exponit, dicens: Spiritus ſanctus ſuperueniet in te, & virtus altiſſimi obumbrabit tibi: ideoque & quod naſcetur Sanctum vocabitur, Filius Dei. Et Saluator ipſe ait: Sic Deus dilexit mundum vt filium ſuum vnigenitum daret, ſcilicet vt homo factus deſtrueret regnum Diaboli. Et memorabile eſt dictum Magni Athanaſij: Ea, inquit, ratione Filius Dei homo factus eſt, vt nos filij hominis, hoc eſt, Adæ, filij Dei efficeremur. Factus eſt igitur Filius Dei homo, vt vna eademque perſona Deus verus & homo verus eſſet: Idque alio modo fieri non potuit, niſi ſalua veritate vtriuſque naturæ, diuinæ videlicet & humanæ, & ſaluis earum naturalibus & eſſentialibus proprietatibus, ſine quibus naturæ omnino ſaluæ & integræ manere non poſſunt. Vnde (inquit Vigilius) Chriſtus & verus Deus & verus homo, niſi per veritatem vtriuſque naturæ? Habemus qualis ſit noſter medicus, nempe verus Deus & verus homo, vna perſona, vnus Chriſtus.

Nunc

Nunc videamus qualem medicinam vulneribus conſcientiæ noſtræ ſanandis adhibeat, quomodo regnum Diaboli deſtruat, id eſt, quomodo peccatum, maledictionem & mortem aboleat, quomodo nos Patri reconciliet, quomodoque iuſtitiam, ſanctitatẽ, benedictionem adeoque plenam redemptionem conferat. Hæc enim ſunt ſumma beneficia Meſſiæ, medici animarum noſtrarum.

Præclara eſt ſententia Pauli qua omnia hæc Chriſti beneficia ſummatim complectitur 2. *Cor.* 5. Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum: vt nos fieremus iuſtitia Dei in ipſo. Hoc eſt, Chriſtus qui mundus erat & purus ab omni peccato (niſi enim ille fuiſſet a peccato immunis, non potuiſſet alios a peccato mundare. Quomodo enim manus ſordida alteram purgabit a ſordibus?) factus eſt a Patre peccatum: cum quia imputatus eſt illi reatus noſtri peccati: tum quia factus eſt ſacrificium pro peccato noſtro expiando. Sacrificium enim Chriſti ſufficiens λύτρον eſt pro peccatis totius mundi, iuxta illud: Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi. Item. 1. *Ioh.* 2. Ipſe eſt ἱλασμὸς pro peccatis noſtris, non pro noſtris tantum, ſed pro totius mundi. Et ad Hebræos 10. Vna oblatione conſummauit in perpetuum ſanctificandos. Item 1. *Timoth.* 2. Dedit ſeipſum ἀντίλυτρον pro peccatis totius mundi.

Addit Paulus: Vt nos fieremus iuſtitia Dei in ipſo, id eſt, vere iuſti, iuſtitia Chriſti nobis imputata. Vt enim morte ſua expiauit peccatum, ita iuſtitia ſua nobis imputata nos iuſtos fecit, vt iam appareamus non peccatores, ſed iuſti in conſpectu Dei, non noſtra, ſed Chriſti iuſtitia. Hoc modo purgati a peccatis, reconciliati Deo, & iuſti effecti liberamur a maledictione legis, donamur benedictione & vita æterna. Quod cum fit, deſtruitur in nobis regnum ſerpentis, erigitur regnum Chriſti, gloria ſapientiæ, iuſtitiæ, bonitatis & potentiæ Deo tribuitur.

Habemus breuiter quomodo Chriſtus ſit & medicus & medicina animarum noſtrarum.

Nunc de applicatione dicemus.

De applicatione.

Vſitate dicitur & recte modo dextre intelligatur. Ap-

plicationem huius ſalutaris medicinæ, fieri tribus: videlicet, Verbo, Fide, & Sacramento. Verbo enim offertur, Fide recipitur, ſacramento ſalutaris animæ medicina confirmatur. In his & cum his intus arcano modo agit Spiritus ſanctus, qui nunquam a miniſterio Euangelii excludendus eſt: ſine quo reliqua omnia plane otioſa ſunt, & inefficacia. De his ergo quatuor pauca aſcribemus, quo animi noſtri magis confirmentur.

In verbo Euangelii quo medicina animæ offertur ſpectentur: Mandatum, Promiſsio, Amplitudo, Authoritas.

Mandatum Patris eſt vt audiamus Filium, iuxta illud: *Math.* 17. Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi cõplacui, hunc audite. Mandatũ Filii eſt, *Matth.* 28. vt Apoſtoli eant per vniuerſum orbem, & verbum Euangelii annuncient. Hoc mandatum Patris & Filii non ſolum nos de voluntate Patris qui miſit Filium, & voluntate Filii paſsi pro nobis certificat: verumetiam contumaciæ deteſtandæ arguit omnes qui hoc mandatum contemnunt.

Promiſsio quæ verbo Euangelii offertur omnibus pœnitentibus id eſt cõuertentibus ſe ad Deũ per fidem in Ieſum Chriſtum eſt liberationis a peccato, maledictione legis, & morte æterna, & donationis remiſsionis peccatorũ, iuſtitię, & vitæ æternæ. Quæ bona cũ ſunt ampliſsima, intolerabilis ingratitudo eorum eſt qui hæc bona contemnunt, quod tamen audacter faciunt præ aliis Hypocritæ & Epicurei.

Amplitudo eſt quod hoc verbum non deſtinetur vni & alteri nationi, ſed vniuerſo terrarum orbi, hoc eſt, omnibus in mundo hominibus. Ita enim habet mandatum Chriſti diſerte: Prædicate Euangelium omni creaturæ. Omnis creaturæ nomine intelligitur vniuerſitas omniũ hominũ, cuiuſcunq; fuerint cõditionis. Eſt enim Deus, vt Paulus loquitur diues in omnes. Nec vllũ a ſua gratia excludit, modo oblatã ipſe non recuſauerit. Quod qui facit ſua culpa & iuſte perit.

Authoritas ſequitur. Etſi autem authoritas verbi in mandato Patris & Filii continetur: tamen ne quis verbum contemnat propter eius miniſtros, qui, vt nos, homines ſunt infirmi & peccatores: Chriſtus Dominus huic errori occurrit *Matth.* 10. dicens: Qui vos audit, me audit: Qui vos ſpernit, me ſpernit. Quicunque igitur vel verbum contemnit, vel inefficax eſſe exiſtimat, vel minus reue-

renter audit propter ministrum quo vtitur Dominus: is & Patrem & Filium contemnit. Quod non impune est facturus. Similiter cum hac muniti sunt authoritate ministri Euangelii, admonentur ipsi sinceritatis, grauitatis, & constantiæ, cum in doctrina, tum in moribus, ne verbum Dei propter ipsos male audiat.

Fides secundum locum occupat in applicatione spiritualis medicinæ animæ. Hæc fides cum sit firma notitia Euangelii, & fiducia promissæ misericordiæ in Christo appræhendit Christum totum, cum sua medicina, id est, cum merito mortis & passionis suæ.

Sacramentum sequitur duplex, videlicet, Imitationis, nempe Baptismus, & Confirmationis, Cœna Dominica. Vtroque & applicatur & confirmatur fides nostra. Quomodo autem id fiat, alibi copiosius explicatur.

Spiritus sanctus in his instrumentis efficax est, & intus obsignat quod verbo foris offertur, & fide cordis accipitur. Hic Spiritus arcano motu solis fidelibus cognito animos hominum de gratia certificat. Ideo 2. *Corinth.* 1. dicitur: Qui confirmat nos vobiscum in Christo, & qui vnxit nos Deus, & qui obsignauit nos, & dedit pignus spiritus in cordibus nostris. Ad *Rom.* 8. Accepistis spiritum adoptionis in quo clamamus Abba pater. Ipse enim spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei. Ad *Galat.* 4. Quoniã estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra clamantem Abba Pater. Hic quæri possit: Si mittit Deus Spiritum Filii sui in nos quia sumus filii, videmur esse filij per fidem, antequã accipiamus Spiritum sanctũ, & adoptio videtur præcedere donationẽ Spiritus: quod etiã dicto Pauli videtur cõfirmari ad *Gal.* 3. Vt pollicitationem Spiritus accipiamus per fidem.

Quomodo ergo stabit quod constanter docetur in Ecclesia, quod fides sit opus Spiritus sancti?

Hic nulla prorsus ἀντιλογία est modo distinguas inter causam & effectum, seu inter duplicem actum Spiritus videlicet, primum & secundum. *Primus* actus Spiritus est quod in verbo est efficax & in assentientibus verbo operatur fidem, qua appræhenditur Christus. *Ioan.* 6. Hoc est opus Dei, vt credatis in eum. *Secundus* actus Spiritus est

persuasio adeptæ adoptionis,& efficacia qua Spiritus sanctus in nobis est efficax ad obedientiam Deo præstandam. Hunc Spiritum seu Spiritus efficaciam fide accipimus iuxta dictum Pauli.

De Sanatione.

Sanitas conscientiæ hominis est ipsa gratuita iustificatio & sanctificatio, quam tandem excipiet plena redemptio. Vt iustificatio opponitur reatui: ita sanctificatio medetur corruptioni. Iustificatio fit subito & perfecte: mox enim quando credimus Euangelio, iustificamur fide, hoc est, imputatur nobis credentibus iustitia Christi, qua plene iusti sumus coram Deo. Sanctificatio duplex est, videlicet, passiua, & actiua. Passiuam habemus a Christo, iustitiæ imputatæ comitem. Hac segregamur a prophanitate mundi, & ascribimur societati sanctorum. *Actiua* est efficax in nobis, quæ constat mortificatione carnis, & viuificatione spiritus. Hæc adeo cum priori coniuncta est, vt simul sint tempore. Etsi illa natura prior est & perfecta, hæc habet sua incrementa, & absoluetur tandem in futura vita per plenam redemptionem in Christo Iesu, quæ est totius hominis perfecta sanatio. Quam autem hæc actiua sanctificatio sit necessaria docet Paulus ad *Rom.* 8. Iustificatio, inquit, legis impletur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. Item, Si secundum carnem vixeritis, moriemini, si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis. Quicunque enim Spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei. Etsi autem hæc sanctificatio non est causa adoptionis, aut iustificationis, tamen eius est infallibile indicium. Nam vbicunque vera fides est qua iustificamur, ibi necesse est esse Spiritum sanctum authorem fidei, qui non poterit esse otiosus.

Porro de hac sanitate notetur pulcerrimus aphorismus Pauli qui est 1.*Cor.* 1. Christus est nobis natus a Deo sapientia, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio: vt, quemadmodum scriptum est, qui gloriatur, in Domino glorietur.

De sanitatis adeptæ conseruatione.

Vulgo & recte iactatur versiculus:

Non minor est virtus, quam quærere, parta tueri.

Magnum

Magnum theſaurum adeptus eſt,quiſquis credit. Quare ſumma cura cauere oportet,ne eũ ſua culpa amittat.Quod vt non fiat,ante omnia vitanda eſt ingratitudo.Nam ingratis auferre ſuam gratiam Deus ſolet, qua ablata rurſus incidit homo in puteum peccati, vnde per gratiam emerſit. Vt cum Sol ſuam lucem ſubtrahit, mox ſuccedunt tenebræ. Adeptus igitur ſanitatem gratus ſit Deo qui ſe ſanauit:idque mente, corde, voce, ac tota vita. Mente recte de Deo ſentiens: Corde viua fiducia in illum recumbens: Voce ipſum prædicans, aliosque ſuo exemplo ad Deũ celebrādum inuitans: Ac tota vita, priuatim & publice, honeſte, iuſte, & pie viuens, ſumma cura vitet peccandi occaſiones. Breuiter. In vero timore Dei ſe contineat, qui timor Dei & cuſtos eſt bonæ conſcientiæ, & gubernator optimus totius vitæ.

Tentationum tempeſtas ſecundum vt propoſuimus genus malorum eſt cui nos mortales, præſertim pii & fideles in hoc mundo expoſiti ſumus. Vt enim Adam in Paradiſo collocatus, & ornatus imagine Dei, fœlix erat donec ipſum Satan ſeduxit: ita & nos reparata in nobis quodammodo imagine Dei iuſti Chriſti iuſtitia, donati Spiritu ſancto, fœlices ſumus donec in hoc ſtatu perſtiterimus. Verum idem qui primos noſtros parentes ſeduxit, conatur & nos ſeducere:nihil non agit, vt nos rurſum in peccati cœnum vnde emerſimus impellat.Idque tentationibus variis facit,quibus non aliter impelluntur huc illuc miſeri homines,quam cimba in mari, quæ ventis & procellis huc illuc impellitur. Quare Dominus mandat ſuis diſcipulis & vigilent & orent, ne intrent in tentationem. Et inter precandum iubet nos dicere: *Ne nos inducas in tentationem ſed libera nos a malo.* Quaſi diceret; Malus ille aduerſarius veſter nunquam non vobis inſidiatur, vt vos per tentationes varias ad defectionem a Deo impellat. Idque facit nunc per doctrinæ abnegationem aut corruptionem, nunc per morum peruerſitatem, nunc per ſcandala infinita. Hic ergo labor, hoc opus eſt, ne vel in minimo admittamus aduerſarium, qui nunquam non circuit, quærens quem deuoret. Quotieſcumque igitur aliquid ſuggerit nobis malignus ille Spiritus, cōfugiamus ad ardentem inuocationem, qua ſola repellitur. Maneamus in ſimplicitate doctrinæ,

Omnia noua dogmata suspecta habeamus. Retineamus articulos fidei, vt eos intellexerũt sancti hucusq; in Ecclesia. Tueamur innocentiam morum. Non frangamur scandalis vllis, memores dicti Domini: Qui perseuerabit vsque ad finem, hic saluus erit. Faciamus officia vocationis in timore Dei. Feramus mutuam infirmitatem, alii aliorum onera portantes. Atque ita futurum est vt Diabolus repulsus salutem quam adepti sumus in Christo non euertat. Vide quę supra annotauimus in II. Psalmũ, de probatione Sanctorũ.

Desperatio seu metus abiectionis tertium genus malorũ spiritualium est, cui medicus noster Christus medetur eodem plane modo quo nos sanat. Est enim sanationis nostræ effectus a metu abiectionis securitas, non carnis sed spiritus in Christo Iesu.

Verum quia hæc desperatio sæpius venit ex cogitatione indignitatis nostræ, & particularitatis de remediis aduersus eam iam dicam in explicatione sequentis circumstantiæ.

Quarta circumstantia. Cui?

Hoc est, Cuinam salus destinatur, omnibus ne an paucis? De hac circũstantia dicendum est, propter duas grauissimas tentationes, quarum vna oritur ex indignitate nostra, altera ex somnio particularitatis. Quomodo autem vtrique occurrendum sit, paucis indicabo.

Quando indignitas tua ad desperationem te sollicitat, agnoscere vero corde indignitatem tuam maximam esse, agnosce te indignum esse gratia, qui sępius relapsus in priora scelera Deum offenderis. Sed huic tentationi in vera pœnitentia opponito misericordiã Dei, quæ maior est omniũ hominum miseria: opponito gratiam quæ superat peccatũ: opponito Christi dignitatem, quæ tua credentis indignitatẽ obsorbet: opponito λύτρον pro peccatis solutũ, quod omniũ peccatorum totius mundi sufficiens est compensatio.

Particularitati Stoicæ constanter opponito gratiam vniuersalem, de qua Paulus diserte ait: Deus vult omnes homines saluos fieri. Item Petrus ait 2. *Pet.* 3. Deus est longanimis erga vos nolens vllos perire, sed omnes ad pœnitentiam recipere. De hac ergo gratia vniuersali non iudicandum est ex euentu (quod Stoici faciunt) qui pendet ex hominum culpa, sed ex voluntate Dei reuelata in verbo quæ confir-

matur

matur quatuor potentiſſimis argumentis,quæ ſunt:Mandatum Dei vniuerſale, Promiſſio vniuerſalis, Λύτρον vniuerſale & Signaculum Dei vniuerſale.De quibus alias copioſius.

Quinta circumſtantia. Per quem?

Hæc circumſtantia commendat nobis miniſterium Euangelii,& vult vt audiamus miniſtros Euangelii, tanquam ſalutis noſtræ cooperatores. Qui enim vult nos ſaluos fieri Deus,vult etiam media ſalutis, id eſt, vult nos venire in cognitionem veritatis per verbum. Huc pertinet dictum Pauli 1.*Timot*.4.Attende tibi ipſi & doctrinæ,perſiſte in his:hoc enim ſi feceris, & teipſum ſaluum facies, & eos qui te audiunt.Cogitent ergo non ſolum miniſtri Euangelii quanta ſit dignitas ſui officii,quibus Filius Dei communicat ſuum nomen: (ſunt enim ſuo modo ſaluatores eorum qui ſe audiunt.)Verum etiam auditores ipſi,quo in loco habendi ſint ſinceri præcones Euangelii, quorum miniſterio erudiuntur ad ſalutem.

Sexta circumſtantia. Quando?

Cum conuerterit Iehouah captiuitatem populi ſui. Captiuitas eſt duplex:Spiritualis & corporalis in hac vita: poſt reſurrectionem autem impiorum quidem captiuitas erit perpetua piorum vero ſoluetur. Plene enim liberabuntur tunc a captiuitate ſpirituali in hac vita,a ſeruitute triſtiſſima peccati liberamur per Chriſtum fide appræhenſum.Sic enim ait Dominus *Iohann*. 8. Si Filius vos liberauerit, vere liberi eritis. Captiuitas corporalis duplex eſt: Vna cum ab hoſtibus abducti miſeram ſeruitutem patimur, vt Iudæi abducti in captiuitatem Babylonicam. Altera cum in paterno ſolo quaſi captiui tenemur variis oneribus grauati, vt viſum eſt potentioribus. Ab hac captiuitate Iehouah liberat nunc hoc nunc illo modo, prout ipſius ſapientiæ expedire videtur,vt ſupra a nobis expoſitum eſt. Pleniſſima liberatio futura eſt in extremo die, quando Dominus veniet & aſſumet in cœlum ſecum omnes qui hic ſuo nomine duriora ſunt paſſi, hoſtibus Chriſti & Eccleſiæ in perpetuam captiuitatem abductis.

Septima circumſtantia. Quis fructus?

Exultabit Iacob & lætabitur Iſrael. Eccleſia Dei vocatur & Iacob & Iſrael ab vno & codẽ patriarcha cuius propriũ no-

mē erat Iacob, qui Iſrael poſtea cognominatus eſt. Vocatur autem Eccleſia Iacob quidem quia vilis reputatur a mundo, & a ſynagoga impiorum & hypocritarum contemnitur: Iſrael vero propter glorioſam victoriam quam tandem obtinebit, vnde & gaudebit & exultabit in omnem æternitatem.

Vſus Pſalmi Decimi Quarti.

Quoties hunc Pſalmum legimus, veniet nobis in mentem primi hominis lapſus, quem excepit ruina totius generis humani, admiremur ac prædicemus miſericordiam Dei, qui poſt lapſum edidit promiſſionis verbum: quod qui fide appræhendunt, ſegregantur a cœtu eorum qui contumaciter ſe Deo opponunt. Adiungamus nos cœtui piorum. Deum veris cultibus colamus. Et quia fieri aliud non poteſt, quam vt pii crucem ferant in hoc mundo, feramus crucem infracto animo. Subiiciamus nos per patientiam voluntati Dei, ac ſapientiſſime ipſius prouidentiæ: fide expectantes plenam liberationem per liberatorem & ſaluatorem noſtrum vnicum Ieſum Chriſtum, cui honor & gloria in omnem æternitatem. Amen.

PSAL-

PSALMVS DECIMVS QVINTVS.

Summa Psalmi Decimi quinti.

DEscriptionem hominis pij, qui & in hac vita iure in Ecclesia Dei locum habet, & in futura cum Deo perpetuo habitabit, hic Psalmus continet. Agit enim de copulatiua obedientia, quam Deus a suis requirit. Huius Psalmi summam Michæas cap. 6. hisce verbis expressit. Quid, inquit, Dominus requirit a te? vtique facere iudiciũ & diligere misericordiam, & sollicite ambulare corã Deo tuo. Et Paulus 1. Tim. 1. Summa percepti est dilectio ex corde puro, conscientia bona, & fide non ficta. Hæc doctrina sæpissime aliis atque aliis verbis in Psalmis & alibi repetitur quæ veri cultus Dei regulam præscribit. Habet autem hic Psalmus vim exhortationis, quasi diceret: Cum is solus sit futurus hæres vitæ æternæ, qui pie in hoc mundo viuit: demus operam pietati, viuamusque integre coram Deo & cũ hominibus. Pertinet autem hic Psalmus ad tertiam partem pœnitentiæ.

Ordo & dispositio Psalmi Decimi quinti.

Quatuor sunt partes huius Psalmi, quarum prima est Dauidis interrogatio, reliquæ responsum Domini continent.

Prima continetur 1. versu. Interrogat Dauid Dominum, quisnam iure locum occupet in tentorio Dei, & in monte sancto eius, hoc est, quisnam in hoc mundo iure locum obtineat in Ecclesia Dei, & in futura vita perpetuo cum Deo sit habitaturus.

Secunda quæ 2. versu absoluitur, est affirmatiua descriptio hominis iure obtinentis locum in Ecclesia Dei. Describit enim qualis coram Deo, in se & erga alios esse debeat.

Tertia pars continetur versibus 3. & 4. & dimidio 5. & est descriptio negatiua hominis pii, quæ descriptio ad secundam tabulam pertinet.

Quarta postremi versus posterior pars, est promissio perpetuæ & æternæ vitæ cum Deo. Deus enim omnibus iis qui iuxta normam quam præscribit viuunt, promittit æternam vitam. Qui facit, inquit, hæc: non mouebitur in æternum.

Est proinde hic Psalmus, si materiam spectes, generis Didascalici: at si finem & vsum considerest, Parænetici. Proponit enim Dauid hunc Psalmum, vt sit veluti calcar ad bene pieque formandam vitam.

EXE-

EXEGESIS PSALMI DECIMI QVINTI CVM INDICATIONE doctrinarum.

PRIMA PARS.

I. *Iehouah, quis peregrinabitur in tabernaculo tuo? quis habitabit in mõte sancto tuo?*

DAuid descripturus vitam hominis pii, Dialogũ instituit, in quo duo sunt collocutores, videlicet, Dauid ab vna parte, DEVS autem ab altera. Idque ideo facit, vt maius sit orationis pondus, & magis auditorum animos ad obedientiã flectat. Plus enim homo mouetur quando Deum sibi loquentem cogitat, quam si hominem summæ authoritatis audiret. Nam & authoritas loquentis maior est, & grauitas orationis augustior. Recte enim a quodam Patrum dicitur: Sola demonstratio rerum sufficit, quando probatio in authoritate dicentis posita est. Quicunque ergo hoc Domini responsum vel deprauare, vel corrigere ausus fuerit, is Deum non sine suo magno malo tentare putandus est. Nos proinde hoc Dei responsum tanquam ipsissimam Dei veritatem amplectamur. Interrogatur autem a Dauide Deus, in hunc modum:

Iehouah quis peregrinabitur in tabernaculo tuo, & quis non? Quasi diceret: Cum fœlix sit omnis qui tecum moratur, qui summe bonus es, & infœlix qui a te excluditur, vt qui cum Diabolo coniunctus est: dic quæso, quisnam iure tecum habitauerit?

Per tabernaculum Dei, & per montem sanctum eius significatur Ecclesia, extra quam Diabolus regnat in filiis contumaciæ. Esse ergo extra Ecclesiam est sub Diabolo esse, ab eo regi, & eius opera facere, quorum finis est sempiterna miseria. Hinc intelligitur, quantum decus sit & quanta gloria, habere locum in Ecclesia Dei, hoc est, in Dei familia, quæ re-

gitur a Deo, defenditur & saluatur.

Vtitur autem hic Dauid duobus vocabulis ad vnam Ecclesiam designandam, propter duplicem eius statum. Israel enim peregrinatus in tabernaculis siue tentoriis, typus fuit Ecclesiæ militantis & peregrinantis in hac vita: contra vero Israel habitans in monte sancto Dei, id est, in terra promissa, typus est Ecclesiæ triumphantis & secure habitantis in cœlesti Hierusalem. Vt ergo Israel non peruenit ad montem sanctum Dei, seu ad terram promissam priusquam peregrinatus est multis annis, & habitauit in tentoriis varia expertus pericula: ita nec ingrediemur nos in requiem nobis promissam in cœlo, nisi prius in Ecclesia peregrinati fuerimus in hac vita. Et sicut multi ex Israelitis propter incredulitatem (dubitarunt enim se posse terram promissam occupare) prostrati sunt in deserto, & non venerunt in terram promissam: ita multi hodie peregrinantes in externo Ecclesiæ cœtu, propter incredulitatem suam a cœlesti Hierusalem excludentur. Hodie ergo cum vocem filii Dei audimus, ne obduremus corda nostra, sicut illi fecerunt. Vide *Hebræ.* 3. & 4.

SECVNDA PARS.

2. *Qui ambulat integer & operatur iustitiam, & loquitur veritatem in corde suo.*

Responsio Dei est, qua affirmatiue describitur is qui ius habet ciuitatis Dei, id est, qui iure locũ possidet in Ecclesia Dei in hac vita, & futuræ gloriæ erit particeps in cœlo.

Hic tenendum est in primis, quod Dominus hic non loquatur de causis propter quas ciues Ecclesiæ & domestici Dei, & hæredes vitæ æternæ efficimur, sed de notis seu indiciis eorum qui iam hæredes inscripti sunt vitæ æternæ. Vt enim sani hominis actiones non sunt sanitatis causæ, sed indicia: ita in iustificatione hominis charitas & bona opera, non sunt iustificationis causæ, sed iustificati hominis indicia. Nã postquam Adam exclusus est e Paradiso, omnes qui secundum communem nascendi legem nascimur, simul exclusi sumus de familia Dei, in quam nemo rursus intromittitur, nisi per vnum Iesum Christum qui propterea & via & ianua regni Dei, id est, Ecclesiæ dicitur, cum militantis in hac vita,

tum triumphantis in futura.

Deinde vt recte intelligatur,quisnam hoc loco a Domino integer seu perfectus dicatur,considerandus est hominis quadruplex status,videlicet,innocentiæ, peccati gratiæ, & gloriæ.

In statu innocentiæ hominis perfectio fuit imago Dei ad quã conditus erat homo,in qua relucebat clara notitia Dei,& omnium virium animi & corporis harmonia.εὐταξία & obedientia,eaq; absoluta cum partibus tum gradibus, qualem lex Dei requirit.Atq; ideo hæc perfectio Legalis dicitur.

Similis imo multo perfectior erit integritas seu perfectio hominis in statu gloriæ, qui expectatur resuscitatis mortuis.Dixi,perfectior multo:Primum quia in statu innocentiæ Adã potuit & peccare & mori:at in statu gloriæ nec peccare nec mori poterit.Deinde in statu innocentiæ Adamo similes fuissemus,at in statu gloriæ similes Christo erimus,qui multo quã Adamus perfectior est.Tũ in statu glorię vocabimus metu lapsus & insidiarum Diaboli. Postremo in statu gloriæ erit visio Dei perfecta,& fruitio in omnem æternitatem.Sed quid dico?cum nec oculus vidit, nec auris audiuit,nec cor intelligit quæ præparauit Deus diligentibus ipsum.

Quoniam autem statu innocentię excidimus, & ad statũ glorię nondum peruenimus,nequaquam de integritate hominis legali,qualis fuit in innocentiæ statu,nec de statu futuræ gloriæ intelligendum est respõsum Domini hoc loco.

Porro in statu peccati, cum videlicet homo adhuc est sub peccato & legis maledictione,nulla plane est hominis perfectio:Nam ne inchoare quidem obedientiam erga Deum homo potest,nedum perficere.Totus enim homo ante regenerationem pollutus est,& mente & conscientia,& est ad omne opus bonum reprobus,Paulo teste.

Reliquus est ergo status gratiæ in quo homo integer seu perfectus dicitur,idq; duobus modis:Primum quidem per imputationem iustitiæ Christi perfectæ. Credenti enim imputatur Christi iustitia perfecta in salutem, iuxta dictum Pauli *Rom.*10.Christus est perfectio seu finis legis in salutem omni credenti.Atque hæc perfectio iure dici potest Euangelica:nam Euangelium hanc cum remissione peccatorum offert omnibus pœnitentibus,hoc est conuertentibus

se ad Deum per fidem in Iesum Christum. Deinde vero propter nouam obedientiam dicitur homo perfectus, videlicet cum homo obedientiam erga Deum anteponit omnibus rebus mundi, seu cum homo retinens fidem & bonam conscientiam militat honestam militiam aduersus affectus peccatorum & Diabolum, seruitque Deo in iustitia & sanctitate vera. Atque hæc perfectio merito Christiana dicitur, est enim Christianorum propria. Etsi autem hanc obedientiam gradibus integram nemo præstare potest in hac vita, tamen partibus integram esse oportet.

Cæterum vt adhuc distinctius explicemus quæ de perfectione diximus, antithesin adornemus quam monstrat Græca vox, qua hic vtuntur Græci interpretes. Nam per negationem contrarii Hebraicam vocem reddunt. Græce enim est ἄμωμος, id est, immaculatus, carens repræhensione. Est ergo integer seu perfectus hoc loco qui non est maculatus, id est, qui in mente pollutus non est erronea doctrina de Deo, qui corde idololatrico cultu non est fœdatus, qui in vita sceleratis moribus non est deformatus. Sed qui mentē illustratam vera Dei noticia habet, qui cor purificatum fide, & conscientiam ablutam a sordibus peccatorum, quique nihil magis in votis habet, quam vt Deo totam vitam approbet, ambulans in lege Domini. In hanc enim sententiam *Psalm.* 119. definit integrum seu perfectum, seu immaculatum. Beati, inquit, immaculati in via, qui ambulabunt in lege Domini. Via est quæ ducit ad vitam lex Domini, quæ nostra via dicitur, cum in ea ambulamus, id est, cum vitam nostram ad ipsius componimus normam, id quod omnes vere credentes faciunt. Hi siquidem renati dicuntur in Christo, & Spiritu Dei aguntur, Spiritu carnis opera quotidie mortificant. Integritatis vocabulum seu perfectionis ostendit obedientiam Christianorum copulatiuam esse, ita vt nulla pars legis excludatur. Vide quæ annotauimus supra in 1. Psalmum.

Et operatur iustitiam.

Hic quærit Basilius, an idem sit ambulare immaculate, & operari iusticiam, cum qui immaculatus est operatur iustitiam, & qui operatur iustitiam, immaculate videatur ambulare? Respondet diuersa esse, & distingui vt causam & effectum, quoties scilicet simul ponuntur. Nam

alias

alias idem significatur vtraque oratione. Quando ergo simul ponuntur, immaculate ambulare ad animum, seu, vt Basilius loquitur, ad hominem qui in occulto est: operari autem iustitiam, ad externum actum qui incurrit in oculos, refertur. Quoniam alterum potest esse sine altero. Lazarus ambulauit integre, sed non operatus est iusticiam, defuerũt enim ipsi instrumenta. Pharisæus operatus est iustitiam humano iudicio, sed immaculate non ambulauit, caruit enim fide, fuit superbus hypocrita, & quod foris videbatur iuste agere, fuit abominabile coram Domino, qui de actionibus externis, non ex specie incurrenti in oculos, sed ex affectu cordis iudicat. Cornelius aulicus & ambulauit integre, *Act.* 18. quia cor fide purificatum habuit, & totam suam vitam Deo approbare studuit: & operatus est iustitiam, habuit enim instrumenta, quod sui muneris erat fidelissime præstitit, insuper etiam liberalis fuit erga pauperes. Hic ergo iuxta dictum *Deutero.6.* Iuste quod iustum est persequaris, vitam instituit.

Sic ergo statuendum est, duas esse partes inchoatæ iustitiæ piorum in hac vita (de imputata enim iustitia nihil hic dico, qua homines coram tribunali Dei consistunt) quarum vna interna est, altera externa: Vtraque nomen totius, id est iustitiæ obtinet.

Interna pars seu interna iustitia est congruentia affectuũ & voluntatis cum recta ratione. Est autem recta ratio, iudicio Ecclesiæ, quæ verbum Dei omnium honestarum actionum regulam vnicam statuit, eamque sequitur. Hæc iustitia interna nõ potest magis separari a fide viua, quam vis attrahendi ferrum a Magnete, & splendor a Sole. Hæc a Græcis vocatur σωφροσύνη, quam definiunt esse harmoniam trium virtutum, animę videlicet, rationalis, concupiscibilis, & irascibilis, quod quidẽ recte dicitur, modo harum virtutum regulam (vt diximus) verbum Dei statuerimus, & moderatorem Spiritum sanctum.

Externa iustitia est effectus internæ, & est actionum conformitas cum interna iustitia, seu cum recta ratione. Hæc magis conspicitur in iis hominibus, qui in luce constituti sunt, qui officia habẽt in Ecclesia, in Politia, in Oeconomia.

His addamus admonitionem Basilij, cur Psalmus vtatur participiis seu verbis præsentis temporis & non præteriti,

Huius rei rationem hanc esse dicit, vt significetur non vnā actionem sufficere, sed totum tempus vitæ requiri, ad iustæ actionis studium.

Et loquitur veritatem in corde suo. Hoc est: Non aliter loquitur ore, quam corde sentit. Est enim veritas congruentia sermonis cum re subiecta, hoc est, cum ex mente sermo fluit, vt ex fonte riuulus.

Commendatur ergo nobis hic diligentia in inquirenda & discenda veritate. Commendatur nobis studium veritatis in tradenda & accommodanda doctrina cœlesti, pro ratione officij cuiusque. Non enim sufficit verum docere, nisi quæ doces prudenter accommodes. Illud in Ecclesia bene cōstituta periculo caret: hoc semper cum periculo coniunctum est. Docere enim non licitum esse incestum committere, neminem offendit. Sed dicere Herodi: Tu Herodes incestum commitis cum vxore fratris tui, peperit Ioanni periculum, ita vt qui antea charus fuit Herodi, iam ab eodem incarceratus tandem & trucidatur. Hęc accommodatio doctrinæ nō est minus necessaria, quam doctrina ipsa. De hac doctrinæ accommodatione pro ratione auditorū loquitur Dominus *Ezechielis* 33. cum ait: Si me dicente ad impiū: Impie, morte morieris: non fueris locutus, ei, vt se custodiat impius a via sua: ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinē autē eius de manu tua requirā. Quicunq; ergo vera quidē docet, sed non recte auditoribus doctrinā accōmodat, grauissime peccat, nā nec Deum nec proximū diligit, hominē Deo anteponit, aciē in qua Deus ipsum collocauit deserit arma turpiter abiici, animo fugit, polluitur mente & conscientia. Breuiter Reprobus efficitur, & operarius iniquitatis pudendus censetur. Commendatur præterea nobis candor in tota vita, & conuersatione cum hominibus. Est enim lingua nobis diuinitus data, vt ea vtamur in gloriam Dei, & in mutuam ædificationem.

Atque ita habemus breuiter descriptum hominem, qui iure locum in societate sanctorum obtinet, cum in hac vita, tum in futura. Nemo seipsum fallat, Deus est qui loquitur. Veritas de veritate vera pronuntiat.

TERTIA PARS.

3. *Non detrahit lingua* | DEscriptio est negatiua cuius Ecclesiæ & fu-

sua, nec facit proximo suo malum, & opprobrium non leuat contra proximum suum.

4\. *Contemptus est in oculis eius reprobus, timentes autem Iehouah glorificat, iurat in malum & non mutat.*

5\. *Pecuniam suam non dat ad vsuram, & munus contra innocentem non accipit.*

futuri hæredis vitæ æternæ. Vt enim supra affirmatiue qualis sit eius animus & conatus: ita hic negatiue potissimum iudicat a quibus abstineat, nempe ab omni iniuria proximi. Pertinet autem hæc descriptio ad secundam tabulam, & concluditur ex altero capite legis diuinæ, videlicet ex dilectione proximi. Accommodabimus proinde hanc descriptionem ad pręcepta secundę tabulę, vt illustrior sit explicatio.

Non detrahit lingua sua. Hoc est: Is iure locũ occupat in societate sanctorum, qui non peruertit aut vitiat veritatem sermone suo. *Lingua* enim Metonymice pro sermone ponitur. In Hebræo videtur ipse Metaphora qua transfertur vocabulum a pede ad linguam, vt quemadmodum in lucta vnus alterius pedem seu crus insidiose inflectit, vt cadat: ita qui Sophistica veritatem inflectit in oratione, alterum in errorē præcipitat. Pius ergo homo nec flectat doctrinam ad affectus hominum, nec vlla Sophistica veritatem peruertat.

Græcus interpres alia Metaphora est vsus eadem manente sententia: Ita enim ait:

Ὃς οὐκ ἐδόλωσεν ἐν γλώσσῃ αὐτοῦ:

Hoc est: *Qui veritatem puram additamento alieno non vitiat.* Quicquid enim præstans & purum est, deteriori aliquo adiuncto δολοῦσθαι dicitur, id est, vitiari. Vt vinum bonum δολοῦται, id est, vitiatur, cum deterius vel aqua illi admiscetur: aurum δολοῦται si argentum aut cuprum illi admisceas: sic veritas in doctrina cœlesti, in artibus & colloquiis δολοῦται, cum Sophistica inficiatur oratio. Vt ergo hic omnia cum ἁμαρτήματα tum ἀδικήματα intemperantis linguæ, vt μωρολογία, πολυλαλία, κενολογία, φλυαρία, εὐτραπελία, φιλοκερτομία, ἀδολεσχία, διαβολή, &c. dānantur: ita cōmendatur

taciturnitas tempeſtiua, veritas, ſermo non nigro ſed candido ſale conditus.

Ferunt duo eſſe præcipua ornamenta linguæ quæ ſunt χάρις & καίρος. χάρις facit vt vera, pia, & ſalutaria dicamus, omnia ſale, id eſt, gratia condita. καίρος facit vt non niſi tempeſtiue loquamur, iuxta dictum Iacobi: Omnis homo ſit tardus ad loquendum. Et Euripides inquit:

ἢ σιγᾶ, ἢ λέγε τὶ τῆς σιγῆς κρεῖττον,

Sint hi verſus Heſiodi Studioſius noti:

γλώσσης τοὶ θησαυρὸς ἐν ἀνθρώποισιν ἄριστος
φειδωλῆς, πλείστην δὲ χάρις κατὰ μέτρον ἰούσης. id eſt,

Parcus ſermo optimus hominibus eſt theſaurus & moderata ratio plurimum gratiæ habet. *Contra vero nihil turpius effreni & petulanti lingua*, iuxta Sophoclis dictum:

ἀχάλινον ἔχει γλῶσσαν, αἰσχίστην νόσον

Memores proinde ſimus dicti Domini apud Lucam *cap.* 6. Ex abundantia cordis os loquitur. Homo bonus de bono theſauro cordis profert bonum, & malus homo de malo theſauro cordis profert malum.

Nec malum facit proximo ſuo.

Pulcerrimo ordine procedit, videlicet a corde ad linguã, a lingua ad opus. De corde & lingua dictum eſt, nunc ſequitur de opere.

Nec malum facit proximo ſuo. hoc eſt, Ius ciuitatis Dei habet, qui non facit malum cuiquam, ſed potius ex charitatis lege omnibus benefacit, ex quo fit, vt nec maioribus debitam obedientiam & reuerentiam, nec æqualibus auxilium & conſilium, nec inferioribus cuſtodiam & diſciplinam, nec pauperibus miſericordiam & beneficentiam deneget. Quas virtutes ſub diſtributiua iuſtitia cõtineri manifeſtum eſt. Poſſumus etiam hęc recte accommodare ad Decalogum hoc modo.

Qui non facit proximo ſuo malum, nec famã ipſius lędit, quod eſt octaui pręcepti: nec corpori nocet, quod eſt quinti: nec coniugẽ polluit; quod eſt ſexti; nec res ipſius inuadit, quod eſt ſeptimi. Sed cõtra ex vero amore benefacit, tuetur ipſius famã, vitã, coniugẽ, facultates. Atq; ita Dominus hoc vno dicto totam ſecundã tabulam complectitur. Paulus ad *Rom.* 13. ſimili plane ratione officia ex charitate debita proximis colligit: Ita enim ait: Nemini quicquã debeatis, niſi v

inuicē diligatis. Qui enim diligit proximū legē impleuit. Nā nō adulterabis, nō occides, nō furaberis, nō falsum dices testimoniū, nō concupisces: & si quod aliud est mandatum, hoc verbo summatim cōtinetur: Diliges proximū tuū sicut teipsum. Dilectio proximi malum nō operatur. Plenitudo enim legis est dilectio. Proinde vt hic dānatur quæuis proximi læsio, vel in persona propria, vel in cōiuncta persona, vel in fama, vel in facultatib.; Ita cōmendatur nobis iustitia qua reddimus proximo quod illi ex lege dilectionis debetur. Quod qui non fecerit, nequaquam incola ciuitatis Dei iure habebitur: sed potius mortuum Ecclesiæ membrum. Hęc serio cogitentur ab iis qui Ecclesię ciues censeri volūt, Meminerimus dicti Pauli ad *Gal.* 6. Nolite errare, Deus non irridetur: Quæcunque enim seminauerit homo hæc & metet.

Porro quisnam noster proximus habendus sit, docet Christus *Luc.* 10. videlicet quod omnis homo siue amicus siue inimicus fuerit, proximus noster sit agnoscendus. Quare & omnibus hominibus benefacere nos oportet, ex lege dilectionis: sed seruato discrimine graduū proximitatis, id quod Paulus vultcū ait. *Gal.* 6. Bonū operemur erga omnes. maxime autē erga domesticos fidei. Item 1. *Timoth.* 3. Si quis suorum, & maxime domesticorum curā non habet, fidem negauit, & est infideli deterior. Etsi ergo omnes homines sent nobis proximi, & omnibus ex lege charitatis est benefaciēdū, tamē lex naturę & fides Christiana gradus agnoscit, iuxta quos beneficia etiā cōferēda sunt proximis.

Et opprobrium non leuat contra proximum suum.

Hoc dictum & in Hebræo & Græco ambgiuum est. Nam potest & hic sensus esse: Si quis opprobrium infert alicui, hoc pius homo non accipit, sed indigne fert vt improbe factum. Et hic potest esse sensus: Pius non infert alicui opprobrium, id est, non conuitiatur proximo suo, siue labenti in aliquod peccatum, siue incidenti in aliquam calamitatem & infortunium, aut quamuis aliam ob causam. Hæc hypothesis quinto præcepto subiicitur, vt Christus docet *Matth.* 5. cum prohibet dicere fratri Racha & Fatue, quod ex contēptu venit, ideoque, cum dilectione proximi stare nō potest. Huic opponitur συμπάθεια virtus Christianis dignissima, Sūt enim mēbra vnius corporis, videlicet Eccle-

siæ cuius caput est Christus.

Verum his obiici potest factum Christi, qui dicit Petro: Vade post me Satana: Respondeo. Primum discernendum est inter repræhensionem & opprobrium. Repręhensio finē habet correctionem eius qui arguitur: Opprobrium autem confusionem. Præterea duplex inuenitur exprobratio: Vna proficiscitur ex odio & tēdit in proximi contēptū & cōfusionem: Hæc ex diametro cum charitate proximi pugnat, a qua pius alienus esse debet, de qua hic Psalmi locus intelligendus est. Altera fit ex officio, cuius finis est correctio & emendatio eius cui aliquid exprobratur. Talis est exprobratio Dei *Esa.* 1. Talis & Christi *Math* 23. & alibi. Ex officio enim Scribas & Pharisæos corripuit, vt agnitis suis peccatis emendarentur. Huius exemplum licet superioribus, vt parentibus, ministris Euangelii, Pędagogis pręceptoribus, &c. imitari. Habet enim bonam causam, & tendit in bonum finem, donec charitatis lege gubernatur.

Contemptus est in oculis eius reprobus.

Vel vt Hieronymus habet:

Despicitur in oculis eius improbus, timentes autem Iehouah glorificat.

Quia in hac vita conuersandum est cum aliis hominibus: Et hominum alii sunt contumaces aduersus Deum & improbi: alii autem timent Deum, hic Dominus ostendit quo modo ciuis ciuitatis Dei se gerat erga vtrosque. Ac primū de improbis ait:

Despicitur in oculis eius improbus.

Hoc est: Is qui iure sibi locum vendicat in societate sanctorum, improbum despicit, vt abominabilem coram Domino, propter suam impietatem.

Quid hic dicemus, an non vniuersale mandatū est, vt diligamus omnes homines? an non manifeste repugnant contemptus & dilectio? Si ergo sunt diligendi omnes, certe nemo est contemnendus aut despiciendus. Et si aliquis est despiciendus seu contemnendus, profecto non omnes sunt diligendi?

Hic non valet refugium quorumdam, qui ex temporis circūstantia distinctionē mandatorū mutuātur, cū doctrina moralis sit eadem omnibus temporib. cū veteris populi tū

noui

noui. Eundem vterque populus habet legislatorem, eundem mediatorem, eandem fidem, eundem cultum. Eadem ergo ratio est moralis doctrinæ semper, cuius duo capita sunt, videlicet, dilectio Dei, & dilectio proximi. Quare alia solutione opus erit, & plura scripturę testimonia cõferẽda sunt, vt ex eorum collatione, certam sententiam concludamus.

Christus, cuius spiritu dictante Dauid enunciat quæ hic habet Psalmus, dicit de inemendabili homine *Matth.* 18. Si Ecclesiã non audierit sit tibi velut Ethnicus & Publicanus. Qui tamẽ alibi iubet vt diligamus inimicos nostros, iisque benefaciamus. Et Dauid ex Spiritu Christi loquens petit suos hostes, confundi & euerti. Et alicubi dicit: Perfecto odio oderam eos. Quid ergo hic faciendum?

Hoc omnium primum immotum stabit, quod hęc ęterna lex Dei sit: Dilige proximum tuũ sicut teipsum, id est, habe curam commodorum proximi tui, perinde atque propriorum, idque ex vero amore. Dicta proinde ista quæ adduximus, & iis similia, quæ videntur pugnare cum ęterna lege Dei, ita accipienda & explicanda sunt, ne legem Dei æternam euertant.

Hoc posito fundamento sciendũ est, quod verba affectuũ, sæpe non pro affectibus ipsis, sed pro actionibus & effectis, qualia solẽt esse affectuũ, idque Metonymice, poni solent.

Deus amat omnia sua opera, & nihil odit eorũ quæ fecit. Et tamen scriptum est: Odisti operantes iniquitatem. Hic si verbum odisse pro affectu acceperis, manifesta est repugnantia: at si pro actione seu effectu, minime repugnant. In Psalmum quintum dixi de dicto Dauidis: Perfecto odio oderam eos, quomodo non repugnet cum æterna lege Dei de diligendo proximo. Odium enim perfectum est odisse vitia hominum, non naturam, non diligere vitia propter homines, sed affici miseria improborum, & sitire illorum emendationem. Sic iubemur odisse parentes & amicos: Si quis inquit, venit ad me, & non odit patrem suum & matrem suam, & vxorem suam, atq; etiam animam suam, non potest meus esse discipulus. Hic profecto non aboletur lex æterna, qua iubemur diligere parẽtes sed vult nos odisse eorum vitia, & detrectare eorũ imperiũ, si iubent vt colamus idola, aut aliquid aliud quod est cõtra pietatẽ & honestatẽ. Cũ Christus dicit: Sit tibi velut ethni-

cus & Publicanus,non iubet vt non diligas sed vt eum fugias,ne contamineris ipsius exemplo. Sic & Paulus ex spiritu Christi loquens dicit: Subducite vos ab omni fratre inordinate ambulante. Ad eundem modum hoc Psalmi dictum. *Despicitur in oculis eius improbus*: explicandum est. Est ergo sententia huius dicti: Ciuis Ecclesiæ Dei fugit conuersationem improborum,ne ex eorum improbitate improbitatem contrahat: interim tamen si viderit eum egere, ex charitatis lege illum subleuabit: Non secus atque Samaritanus fouit eum,quem semimortuum in itinere deprehendit.

Timentes autem Iehouah glorificat seu honorat. Prius membrum qualis sit pius aduersus improbos: hoc qualis sit erga timentes Dominum ostendit. Vt enim illos quantumuis in mundo splendidos contemnit,& in nullo pretio habet: Ita hos etsi vilissimi corā mūdo habeantur,honorādos iudicat.

Timentes autem Iehouah vocat omnes qui ex fide & bona conscientia Deum colunt, qui pie, iuste & sancte viuunt,qui faciunt opera vocationis in gloriam Dei,& in ædificationem Ecclesiæ.

Discamus vel ex hoc loco,quod timor Dei Synechdochicōs totum Dei cultum complectatur,vt etiam in nostra lingua *gudfryctig* vocamus pie relligiosum.

Porro hic duplex ratio glorificādi seu honorādi timentes Deū obseruanda est: generalis vna,altera specialis.

Generalis est,qua omnes pios sine discrimine prosequimur,cuius causæ sunt plures.

Prima, Gloria adoptionis. Qui enim ex fide Deum timent,testimonium ferunt suę adoptioni,videlicet quod vere sunt filii Dei, idque in Christo cuius membra sunt. Etsi autē hæc adeptio gratuita est, tamen hæc dignitas in precio summo haberi debet,apud omnes pios,præsertim cū Deus sibi factū esse testatur,quicquid fecerimus iis qui ipsius sūt.

Secunda, Societas illa sanctissima,quam habent timentes Deum cum Patre, & filio & Spiritu sancto. Item cum omnibus sanctis,cum in cœlo,tum in terra. Hæc societas cum sit omnium pulcherrima,merito in honore habendi sunt ,qui in hac locum obtinent.

Tertia. Vinculum fraternitatis tam nobile. Sunt enim omnes pii, fratres spirituales in Christo Iesu. Nam vt in illo (vt diximus) adoptati sumus in Filios Dei: ita

in eodem fratres sumus, habentes vnum patrem Deum, & nobilissimam matrem sponsam Christi, hoc est, Ecclesiam. Quænam quæso maior dignitas esse poterit? Merito proinde honorandi sunt, qui in hoc catalogo fratrum nostrorum habentur. De quibus testimonium feret vita ipsorum pie & iuste transacta.

Quarta. Vocationis cõmunis sublimitas, de qua Paulus ad *Eph.*4, in hunc modum scribit: Hortor vos, vt digne ambuletis vocatione qua vocati estis] cũ omni humilitate & mansuetudine, cum patientia supportantes inuicem in charitate, solliciti seruare vnitatem Spiritus in vinculo pacis, vnum corpus & vnus spiritus, sicut vocati estis in vna spe vocationis vestræ, vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma, vnus Deus & Pater omnium, qui super omnes & per omnes, & in omnibus vobis.

Quinta. Communis hæreditas vitæ beatæ & immortalis, fruitio cõmunis conspectus Dei in omnem æternitatem, communis gloria in Christo Iesu. Ex his rationibus natura connexis facile est iudicare, quantum decus sit, esse socium timentium Deum. De qua re gloriatur Dauid cum ait. *Psalm.*119. Socius sum ego omnium timentium te Domine, & custodientium testimonia tua, Has igitur rationes enumeratas semper in animis nostris circumferamus, quarum vel vna satis nos mouere & flectere deberet ad honorem debitum timentibus Deum præstandum.

Specialis ratio glorificandi seu honorandi timentes Deũ, pendet ex donorum, laborũ & vocationum diuersitate in Ecclesia. Etsi autem nemo otiosus in Ecclesia esse debet, tamẽ vt in vinea alii plus aliis minus laborant, & alii aliis operis præsunt: (Vnicuique enim nostrum data est gratia, secundũ mensuram donationis Christi, & quilibet suam habet functionem seu vocationem.) Par est igitur, vt ei qui pluribus donis est ornatus, & cuius sunt vtiliores labores in Ecclesia, & vocatio sublimior, plus honoris tribuamus.

Huc tria adiiciam. *Primum.* Quid faciet qui propter dona Dei, & labores vtiles in Ecclesia, in pretio est apud homines. *Alterum*, Quomodo se eriget, qui donis Dei magnis excellit, & cuius labores plurimis profuerunt, contemnitur tamen, & damnatur ab improbis & Zoilis. *Tertium.* Quid faciet infamis propter sua scelera.

Quid ergo faciet, qui in honore est apud homines propter dona Dei & labores vtiles in Ecclesia?

Hic primum omnium tanquam pestem fugiet Diabolicum illud vitium, Superbiam. Nam quicquid est donorum Dei in homine, si superbia accedit tanquam in fœdissimum cœnum immergitur, iuxta notos versiculos:

Si tibi copia, si sapientia, formaque detur
Sola superbia destruit omnia si comitetur.

Sed huic vitio timor Domini facile medebitur.

Secundo, In vera humilitate se Deo subiiciat. Est enim pia humilitas maximũ ornamentũ donorũ Dei in hominibus,

Tertio, Sincero corde omnia quæ habet Deo accepta ferat, et gratias agat pro suis donis & successu in vocatione, nihil suæ industriæ, sine diuina benedictione, tribuens.

Quarto, Oret Deum, vt conseruet & augeat sua dona in nobis, faciatque vt illis recte in ipsius gloriam vtamur. Nisi enim ille custos fuerit donorum quæ habemuus, facillime amittuntur. Ipse enim & nos & nostra omnia in suamanu habet, iuxta Psalmi dictum 127. Nisi Dominus ædificauerit domum, in vanum laborat qui ædificat eam.

Quinto, Sciat quo pluribus donis est donatus, eo magis se obligatum esse ad seruiendum Deo suis donis, iuxta vocationis suæ rationem.

Sexto, Sit œconomus fidelis bonorum, quæ apud ipsum Deus deposuit. Si docet, nihil celet ex inuidia: sed candide, clare, & fideliter tradat doctrinam. Si sapit, fideliter consulat aliis. Si diues est, cum hilaritate impertiat egenis.

Septimo, Vt omnia simul dicamseu in vnum caput concludam, sic luceat suis donis, & laboribus coram hominibus, vt Deus glorificetur, Ecclesia ædificetur, & bene sit per illum quantum fieri potest, omnibus: statuens quod & se, & sua omnia, Deo debeat.

Quid faciet is qui magnis suis donis & laboribus optime de Ecclesia meritus a Zoilis traducitur, contemnitur, calumniis maleuolorum obscuratur, & tandem opprimitur?

Quia hoc graue vulnus est, opus est sapienti pharmaco. Quis enim non frangitur animo qui cum sit sibi conscius

recti

recti, nihil tamen reportat, quam ingratitudinem, odia, calũnias, &c? Sed cui tale aliquid acciderit, hæc ordine cogitet.

Primum. Erigat se conscientiæ testimonio, cum Paulo qui ait: 2. *Cor.* 1. Hæc est gloriatio nostra, testimonium conscientiæ nostræ. Hoc conscientiæ testimonium plus valere debet ad piorũ animos erigẽdos, quam omniũ Zoilorũ & maleuolorum calumniæ ad deiiciendos.

Secundo in animum reuocet plurimorum exẽpla qui optime meriti pessimã ab ingrato mundo reportauerunt gratiã. Nota sunt exẽpla Mosis, Prophetarũ, Christi, Apostolorũ &c. Quis enim vnquã fuit, qui ita se gessit in officio fideliter: quin in plurimos iniquos iudices inciderit? Huc dictum Xenophontis memorabile ascribam:

οὐ πάνυ γε ῥᾴδιόν ἐστιν εὑρεῖν ἔργον
ἐφ᾽ ᾧ οὐκ ἄν τις αἰτίαν ἔχει.
χαλεπὸν γὰρ οὕτω τι ποιῆσαι, ὥστε μηδὲν ἁμαρτεῖν.
χαλεπὸν δὲ καὶ ἀναμαρτήτως τι ποιήσαντας, μὴ ἀγνώμονι κριτῇ περιτυχεῖν.

Hoc est:

Non facile est inuenire opus, in quo quis non habeat quod culpet.
Difficile enim est aliquid ita facere, vt non aberres.
Difficile est quoque eos qui sine errore aliquid fecerint in malignum iudicem non incidere.

Tertio sustẽtet se spe melioris iudicii posteritatis & de se, & de suis laboribus. Etsi enim multi dum vixerint cum maleuolis & Zoilis calumnia oppressi sunt: tamen tempus (cuius filia dicitur esse veritas) produxit in lucem veritatem ad posteros, qui sanius iudicarunt. Hac spe Philippus Melanchthon, sanctissimæ memoriæ, optime de vniuersa Ecclesia & Scholis meritus se erexit. Sæpe enim in ore habuit hunc versiculum:

Iudicium melius posteritatis erit.

Quarto apud animum reputet, quod omnium maximum est, videlicet, quod vnicuique sit laus sua apud Deum, pro suis laboribus & meritis. Cum Dominus venerit (ait Paulus) erit vnicuique laus a Deo 1. *Cor.* 4. Hanc laudem anteponat pius omnibus calumniis mundi. Hinc est quod Dominus pronuntiet beatos eos qui persecutionẽ patiuntur pro-

pter iuſtitiam, quorum merces copioſa eſt in cœlo. Sit notus ſtudioſis verſiculus Mantuani:

Viuit apud ſuperos, & habet ſua præmia virtus.

Quinto, Caueat pius ne ſuis calumniatoribus mala imprecetur, ſed potius pro ipſis oret, vt reſipiſcant Dauidis exemplo, *Pſ.* 109. Illi, inquit, detrahebāt mihi, ego autem orabam. Quod exemplum & Philippus imitatus eſt. Deinde relinquātur iudicio diuino, quod eſt ſatis horrendum, iuxta dictum Salomonis *Prouerb.* 17. Qui reddit malum pro bonis, non recedet malum de domo eius.

Quid faciet qui ob ſuā culpā & flagitia traducitur?

Primum agnoſcat iuſtum Dei iudicium, & iuſtā pœnā eſſe cui ſubiicitur. *Secundo* reſipiſcat per veram pœnitentiam cum Latrone, cum Dauide, cum peccatrice, & cum innumeris aliis peccatoribus. *Tertio*, deprecetur culpam apud homines, qui offenſi ſunt, modo id fieri poſſit. *Quarto*, Probitate morum & emendatione vitæ ſtudeat abolere ignominiam & infamiam, quā iuſte propter ſua ſcelera paſſus eſt. *Quinto*. Si nihil videatur, aut parum proficere hac via, æquo animo ignominiam & infamiam, tanquam ſigna reatus ferat, expectans vt qui ſigna reatus latronis in cruce ſuſtulit, ſuam quoque infamiam & iguominiam ſit aboliturus.

Iurauit in malum & non mutat.

Hieronymus: Iurat vt ſe affligat. Græcus.

ὁ ὀμνύων τῷ πλησίον αὐτοῦ καὶ οὐκ ἀθετῶν. id eſt,

Iurans proximo ſuo, & non decipit. Hieronymi verſio huic loco minime congruit. Hic enim agitur quomodo pius cum proximo ſuo agat. Verſio Pagnini & Græci interpretis vtraque pia & huic loco accommodata eſt. Si ſequimur Pagninum, ſenſus eſt: Verus Eccleſiæ ciuis quicquid iurat, etiam ſi in ſuum malum & incommodum cedit, tamen illud non mutat, ſed præſtat quod iurauit. Quemadmodum Ionathan filius Saulis fecit, qui iurauit Dauidi & præſtitit quod iurauit, non ſine ſuo magno periculo, & grauiſſima patris ſui offenſione. Sentētia Græci interpretis apertior eſt. Quicquid pius iurat proximo ſuo, hoc præſtat, cauet enim periurium, quo nomen Dei læditur.

Hic oritur quæſtio multum a veteribus & a recentioribus Theologis agitata.

Num videlicet iurare licitum ſit Chriſtianis.

Alii enim negant, alii affirmant. Dauid hoc loco ſpiritu Chriſti inſtructus clare dicit: Qui iurat & non mutat, is morabitur in tentorio Domini, & habitabit in monte ſancto eius: vnde licitum & ſanctum eſſe iuramentum concluditur. Sed obiicitur.

Chriſtus dicit diſerte *Matth. 9.* Ego dico vobis: Ne iuretis omnino. Quo dicto videtur omne iuramentum interdici diſcipulis Chriſti, id eſt Chriſtianis omnibus. Baſilius vt hunc nodum ſoluat, confugit ad diſtinctionem veteris & nouæ legis: quaſi licitũ fuerit iurare ſub veteri lege, non autẽ ſub noua. Verum quia animaduertit Baſilius hoc parũ firmũ eſſe, aliud quærit refugium, & dicit dictum Dauidis non eſſe iuramentum, ſed σχῆμα λόγου, quo διαβεβαίωσις dictorum ſignificatur vehementior. Et hic applicat dictum Domini: Sermo veſter ſit, eſt eſt, non non. Sed viri doctiſſimi in Eccleſia firmiſſimis rationibus iuramentum legitimum ſub præceptum cadere, & eſſe cultum Dei ita demonſtrant, vt nemo dubitare poſſit.

Vt autem auditores diſtinctius & plenius intelligant, quid ſit non tantum de propoſita quæſtione, verum etiam de tota doctrina Eccleſiæ, quantum ad iuriſiurandi religionem attinet, iudicandum.

Primum recitabo ordine, & refutabo argumenta, quibus Anabaptiſtæ vtuntur ad confirmandam ſuam ſententiã qua ſtatuunt nullo modo & nulla de cauſa Chriſtianis licitum eſſe iurare.

Deinde veram ſententiam proponam & confirmabo, videlicet quod non ſolum liceat aliquando iurare, verumetiam quod ſit interdum cultus Dei neceſſarius.

Tum quid ſit iuramentum, & quæuam in eo concurrant, docebo.

Poſtremo. An ſemper ſit præſtandum quod quis iurauerit. De his quatuor membris, eo quo a nobis propoſita ſunt ordine dicemus.

De primo.

Argumenta quibus Anabaptiſtæ ſuam ſententiam, videlicet, quod non liceat Chriſtianis vlla de cauſa iurare, ſtabilire conantur, præcipua ſunt quæ ſequuntur:

Primum

Primum. Matth. 5. Filius Dei in hunc modum diserte loquitur: Dictum est antiquis: Non peierabis, sed reddes Domino iuramenta tua. Ego autem dico vobis, ne iuretis omnino, neque per cœlum &c. Hoc argumentum est præcipuum, quo Anabaptistæ nituntur, & quod visum est etiā quibusdam patribus insolubile. Vnde & Iulianus Apostata sumpsit occasionem ridendi Christianam religionem, vt quæ tolleret præcipuum vinculum humanæ societatis. Nam sublato iureiurando aut violato, tollitur fides inter homines, sublata fide humana societas miserrime eneruatur & dissoluitur. Verum priusquam nos ad formam argumenti respondebimus ostendemus quid sibi velit illa longa quorundam præceptorum Decalogi explicatio a Christo instituta.

Ante omnia hoc fundamentum tenendum est quod non fuerit propositum Filii Dei in hac concione, patris sui legē aut abolere aut corrigere. Est enim Filius Dei nuncius & interpres Patris sui, non abolitor aut corrector legis ipsius. Cum itaque pater claris verbis *Deut* 6 loquens ad totā Ecclesiam dicat: Per nomen meū iurabis? non potest fieri vt Filius hanc Patris legem, aut aboleat aut corrigat: quod certe faceret, si nullum iuramentum licitum esse statueret. Quare nullo modo Anabaptistarum interpretatio est recipienda, vt quæ dissidium concludat inter Patrem & Filium.

Deinde sciendum & hoc est quod Christus non voluerit hic nouam condere legem, vt quidam autumant, videlicet Euangelicam, perfectiorem lege Mosis, sed solummodo errorem Scribarum & Pharisæorum corrigere, & reuocare veram & geminam legis sententiam, quo homo probe in lege tanquam in speculo videre posset, an præstaret Deo secundum normam legis perfectam & debitam obedientiā. Scribarum ergo & Pharisæorum errori statuamus hanc longam concionem Christi esse oppositam.

Quisnam ergo fuit Scribarum & Pharisæorum error?

Duplex, vt ex responsis Domini apparet, fuit: Vnus: quia scriptum est: Per nomen meum iurabis, concluserunt legis interpretes, nullius momenti esse iuramenta quæ fiunt per creaturas quasuis. Hunc errorem refutat Dominus *Matth.* 23. Nam in omnibus creaturis Dei,

Maiestas

maieſtas Dei relucet. Quare Deus non excluditur à iuramento quod fit per creaturas: Sed de hoc genere iuramenti plura dicemus. Alter error Phariſæorum fuit: Quia ſcriptũ eſt: Non peierabis, ſed reddes Domino iuramenta tua: Legis interpretes Scribæ & Phariſæi hunc errorem inuexerunt, quod liceat quauis de cauſa, & quouis modo iurare, dummodo caueatur periurium. Sed iſti non vt par erat obſeruarunt legis præceptum, quo vetatur ne quis in vanum nomẽ Dei vſurpet: quod ſane illi faciunt qui quauis de cauſa & quouis modo iurare ſibi permittunt. Cuius ſceleris (proh dolor) plerique hominum hodie rei ſunt, adeo leuitas hominum & peruerſitas obtinuit. Huic peſtilenti errori Scribarum & Phariſæorum opponitur Domini interdictũ. Ne omnino iuretis & non legi Patris: ac ſi diceret Dominus: Veſtri doctores male interpretantur legẽ Patris mei, qui quoniam ſcriptum eſt: Non peierabis, ſed reddes Domino iuramenta tua: vitioſe inferunt quod liceat iurare, quauis de cauſa, & quo modo, ſicuti hodie apud vos receptum eſt, dummodo non peieres. At ego dico vobis: Ne iuretis omnino (Græce ὅλως) id eſt, quauis de cauſa & quouis modo, ſicuti hodie apud vos receptum eſt. Hanc eſſe veram interpretationem verborum Domini, dubitare non poſſum, quam etiam ipſa Grammatica, ſi eam vrgeas confirmat. Aliud enim eſt: omnino non iurare: aliud iurare non omnino. Illa enim oratio eſt negatiua vniuerſalis, qua Dominus hic non vtitur: Hæc vero eſt negatiua particularis, qua vetat Dominus, ne iuremus omnino, id eſt, quauis de cauſa & quouis modo: ſubindicans quod aliqua de cauſa & aliquo modo iurare licitum ſit. Phraſis hæc & in noſtra & in Germanica lingua vſitata eſt. Differunt enim hæ orationes: aldelis icke, &, icke aldelis. Et Germanice: gar nicht, & nicht gar. Prior enim negatiua eſt vniuerſalis, poſterior negatiua particularis, qualis hæc Chriſti oratio eſt. Non igitur Grammatica patrocinatur errori Anabaptiſtarum.

His addamus regulam vtilem cuius vſus frequens eſt in Scripturis: Quando idem videtur alias præcipi, alias prohiberi, vel modo affirmari, modo negari in Scripturis, eodem nomine diuerſa rerum genera ſignificantur, quæ cauſis & finibus tanquã differentiis propriis diſcernenda ſunt. Cauſæ enim & fines differentias inter præcepta & prohibita, inter

affirmata & negata faciunt. Deus apud Mosen præcipit iuramentum: Christus *Mat.*5. vt diximus, vetat iuramentũ. Iam cum Scriptura solui non potest, intelligamus oportet iuxta regulam, vno eodemq; nomine diuersa rerum genera significari. Moses ergo necessitatis iuramentũ præcipit: Christus autem omne vanitatis iuramentum damnat, quod quidem causis & finibus distinguitur a iuramento necessitatis, quod præcipitur, & licite fieri potest, idque ab omnibus hominibus, & est gratissimus Deo cultus.

Præterea quoties quæstio de aliqua re proponitur, solet Scriptura eam quæstionis partem de qua non est dissensio omittere, atque eam solummodo tractare, de qua non conuenit. Quærit Legisperitus a Domino, quisnam sit proximus suus. Hic quia nõ ambigebatur an amici nostri habeãtur proximi, sed an inimici & hostes: ideo Dominus hanc solummodo questionis partẽ tractat, & parabola de Samaritano concludit etiam inimicos nostros inter proximos censeri debere. *Mat.*19 interrogant Pharisæi, an liceat homini dimittere vxorem quacunq; de causa. Hic nõ dubitabatur an liceret homini dimittere vxorem ob adulteriũ. Quare Christus respiciens ad morem istius populi, quo dimittebantur vxores vel leuissimis de causis, respondet nõ licere. Ad eundem modum cum quæritur, an liceat iurare quauis de causa: Christus eam partem quæstionis, de qua non controuertebatur, omittit: & respondet solummodo ad eam de qua controuersia erat, videlicet, quod non liceat iurare quauis de causa & quouis modo.

Secundum. Christus dicit: Sermo vester sit, est, est, non, non. Ergo omne iuramentũ tollit. Hec Domini dictum non opponitur iuramento necessario, de eo enim non loquitur Dominus, sed temeritati iurantiũ, qui singulis pene verbis iuramenta adiiciunt: Quare non vltra propositã quæstionem extẽdi debet. Requirit proinde Christus hoc dicto, constantiã in dictis nostris, vt nostrum est, sit est: & nostrum nõ, sit nõ, & non addamus iuramẽta extra necessitatem hoc est, nisi agitur gloria Dei, salus & famã proximi aut nostra, aut alia necessitas vrget.

Tertium. Cum Dominus dixisset: Sermo vester sit est est, & non non, subiicit Quod his additur a malo est, ergo omne iuramentum est malũ. Nego consequentiam, & antecedens

expono iuxta suam περίστασιν. Quod his additur a malo est, id est, ex temeritate & mala iurandi consuetudine. Nō autem a malo est quod additur propter necessitatem: Hoc enim nō solum habet mandatum Dei bonum, sed etiā bonam causam, nempe amorem veritatis & odiū mendacij, & bonum finem, tendit enim in gloriam Dei amantis veritatem.

Quartum. Producunt etiam Iacobum qui ait: Ante omnia (inquit) nolite iurare, neque per cœlum &c. Et rationem addit: Vt non sub iudicio decidatis. Respondeo.

Iacobus vt verba Domini fere repetit, ita etiā receptam temere iurandi de qualibet re, & quolibet modo consuetudinem damnat. Debet ergo vniuersale dictum Iacobi, non extendi ad quoduis iuramentum, sed restringi ad suum genus hoc est, ad temerarium iuramentum.

Quintum. Ex Hoseæ Prophetæ dicto, quærunt etiam patrocinium suæ causæ Anabaptistæ, Hoseas (inquiunt) *cap.* 4. ait: Neque iuraueritis: viuit Dominus. Respondeo. Modus enunciati est obseruandus, qui non est præcipientis aut interdicentis, sed comminantis & prædicentis. Comminatur enim pœnā & prædicit fore, vt terra Israël propter sua peccata desoletur, & in locum veri cultus Dei substituatur idolorū cultus: ita vt nō amplius iurēt: Viuit Dominus: sed, Viuit Baal, aut aliud quoduis idolum. Hoc ex collatione illustrius reddemus. *Ieremias cap.* 4. ait: Iurabis: Viuit Dominus, in veritate, in iudicio, & in iustitia. Hoc dictū Prophetæ, nō est præcipientis, sed promittētis. Promittit enim fore, vt verus Israël, sit verus Dei cultor futurus, hoc est, vt gentes veram Dei religionē amplectantur. Cuius rei argumentū erit quod iurabunt: Viuit Dominus: non autem, Viuit Saturnus aut Iupiter.

Sextum Futura sunt incerta, ergo peccat qui iureiurando promittit futura. Respon. Ineptissimum hoc argumētū est, cuius & cōsequentia mala est, & antecedēs est falsum. Quis enim feret vniuersum genus tolli propter vnam speciem? Deinde futura non sunt incerta proposito nostro, sed euentu, qui in manu Dei situs est. Habemus enim animum præstare quod promittimus, nisi ab alia potētiori causa impediamur.

De secundo.

Refutato præiudicio Anabaptistarum quo multi seducti sunt, facilius erit nobis veram sentētiam stabilire, videlicet,

quod iuramentum aliquod Christianis sit licitum, quod cũ sit, vt par est cultus Dei est,& opus necessarium. Huius veræ & catholicæ sententiæ, quinque habemus rationes præcipuas, quæ notatæ singulis verbis sunt. Præceptum, Promissio, Exemplum, Origo, Finis.

Præceptum disertis verbis proponitur *Deut.6.*& 10. Dominum Deum tuum timebis,& illum coles, ac per nomen illius iurabis. Supra dixerat: Non vsurpabis nomen Domini Dei tui in vanum. Hic autem dicit: Iurabis per nomen illius præcipit ergo iuramentum quod ex timore Dei proficiscatur,& sit species quædam inuocationis. Proinde ex collatione prohibitionis & mandati, colligitur vtrunque, videlicet: vanitatis iuramentum interdici, & necessitatis præcipi, vt cultum Dei sanctum. Nec opus est plura testimonia adducere, cum in Scripturis non sæpius dicta, sed tantum dicta sufficiunt.

Promissio illustris *Psalm.63.* recitatur: Gloriabitur omnis qui iurat per eum, scilicet, non temere, sed secundum præceptum. Hic cum iuramentum laudatur in subiecto, profecto genere suo bonum & laudabile erit. Est etiam promissio quam supra adduximus ex 4.*cap.* Ieremię: Iurabis: Viuit Dominus in veritate,& iudicio,& iustitia.

Exemplum idem confirmat, Nam sancti Dei homines, Patriarchæ & Prophetæ, leguntur sæpius iurasse, vt persuaderent hominibus quæ proponerent. Vt Abraham, Moses, & multi alij. Item Deus ipse, vt est in *Psalmo* 110. Iurauit Dominus & non pœnitebit eum. Item alibi: Iuraui in ira mea. Christus ipse peculiari iurandi formula vsus est. Paulus ad *Roma.*1. iurans ait: Testis est mihi Deus, cui seruio in Spiritu. Et 2. *Corinth.*1. Testis est mihi Deus ad animam meam. Cum igitur iuramentum approbari videmus illustribus exemplis, approbari quoque in genere manifestum est.

Origo iuramenti est bona. Oritur enim ex eo quod homo pie iurans, 1. agnoscit Deum vbiq; præsentem esse. 2. Fatetur eum omnia nouisse & videre, vt omnium testis locupletissimus esse posit. 3. Fatetur Deum amantem esse veritatis. 4. Non dubitat eundem iustum esse vindicem iniquitatis & mendacij. Hæc origo iuramenti cum sit bona, quis negauerit iuramentum suo genere bonum esse?

Finis denique bonus est, videlicet, confirmatio veritatis, refu-

refutatio mendacij, finis controuersiarum, pax & tranquillitas inter homines. Iuramenti enim religione seruata illæsa, salua & integra manet fides inter homines: sublata autē illa, fides quoque violatur, vnde plurima mala inter homines oriuntur. His rationibus euidentibus confirmati de vera sententia, audacter somnium Manichæorum & Anabaptistarum explodamus.

Sed quid hinc inepti quidam colligunt?

Cum audiunt iuramentum cultum Dei esse, inferunt. *Primum.* Si iuramentum cultus Dei est, & Deus semper est colendus, profectò semper iurare licitum esse videtur. *Secundo.* Iuramentum est confessio religionis Christianæ, & Confessio semper requiritur: Cur igitur non licebit semper iurare? *Tertio.* Si præcipitur iuramentum, an non perpetua est eius obligatio? Fuit Pontificius quidam Episcopus in hoc regno, ante annos plus minus sexaginta, qui singulis pene verbis quæ loquebatur iuramenta per mortem & vulnera Christi apposuit. Is autem cum a quodam pio nobili, propter linguæ intemperiem in iurando, repræhenderetur, respondit suo more deierans: Vtinam, inquit, omnes Turcæ iurarent sicut ego. Nam si hoc facerent, Christiani haud dubie essent qualis ego sum. Ad hęc nobis subridens, hoc bene, inquit credo: significans vtrosque, id est, Episcopum & Turcas æque sceleratos esse. Sed quid respondendum est ad argumenta proposita?

Primum obiicio iis qui ad istum modum argumentantur dictum Syracidis *cap.* 23 Iuramento ne assuefacias os tuum, nec ad eam consuetudinem nomen sancti sæpe adhibeas: Si cut enim seruus crebro vapulans, non caret vibicibus, ita qui iurat atque assidue nomen Dei vsurpat, non facile culpa carebit. Vir crebro iurans replebitur scelere, nec a domo eius plaga recedet.

Deinde ad primum argumentum respondeo. Cum aliquid mandatur propter finem certum, tum demum rectè fit, cum non præter finem, sed propter finem præstatur. Nunc autem iuramentū præcipitur propter necessitatem, videlicet, vt veritati laboranti succurratur, proinde non est iurādum, nisi necessitas iuramentum postulat. Atque tum demum fit cultus Dei iuramentū, quādo fini debito copulatur. Vnde

Augustinus: Qui intelligit non in bonis, id est per se appetendis, sed in necessariis iurationem habendam, refrenet se quantum potest, nec ea vtatur nisi necessitas cogat.

Ad secundum dico, quod iuramentum crebrum & temerarium non sit, confessio necessaria, sed potius abnegatio temeraria.

Ad tertium respondeo. Obligata est perpetua, videlicet, cũ postulatur iuramentum ob debitum finem, vt dictum est, præter quem ad contrarium, id est, ad non iurandum obligamur. Breuiter. Opus a Deo mandatum tum demum cultus Dei est, quando fit iuxta voluntatem Dei, non contra. Nunc autem iuramentum quod fit præter necessitatem, cõtra voluntatem Dei fit. Quare nullo modo cultus Dei dici meretur, sed potius nominis diuini sacrilega prophanatio & pollutio.

Vtendum est ergo iuramento vt pharmaco, hoc est, non semper, sed quoties necessitas postulat, ne ex salutari pharmaco nostro abusu venenum fiat. Nam quo pharmacũ aliquod nobilius & efficacius est, eo magis nocet naturæ, si præter necessitatẽ adhibeatur. Sic & iuramentum necessitatis solummodo causa adhibendum est. Etsi proinde iuramentum ad cultum Dei pertinet, tamen eius legitimus vsus est seruandus. Iam autem cum iuramentum institutum sit, vt necessitati seruiat, non est profecto extra necessitatem vsurpandum, hoc est, nisi agitur gloria Dei, & vtilitas proximi & nostra, quẽadmodũ infra copiosius declarabitur.

De tertio.

Tertio loco proposui me dicturum quid sit iuramentum, & quæ in eo spectanda sint. Vt autem id certa methodo fiat, hæc ordine explicabimus.

1. Quid sit iuramentum.
2. Quæ in iuramento concurrant.
3. Quinam iuramenti comites esse debeant.
4. Formulæ iurandi variæ.
5. Genera iuramentorum.
6. Vitia incidentia ex hominum culpa.
7. Pœna temere iurantium.
8. Remedium aduersus prauam iurandi consuetudinem.

1. *Quid eſt iuramentum?*

Hic primum de nomine dicamus, Iurare & iuramentum Latinis dicitur a iure, quia quicquid iuramus, id eſt, dicimus vel promittimus Deo in teſtem aduocato, perinde ratum eſſe decet (modò iniuſtum & turpe non fuerit) ac ſi iure diuino & lege conſtitutum eſſet. Græce ὅρκος dicitur, propterea quod iuramentum ſit veluti quoddam propugnaculum, quo noſtra dicta ſtabiliuntur & confirmantur, vt firma & rata habeantur Deo in teſtem adhibito. Hebræis iuramentū Schebua dicitur a numero ſeptenario quo vis Spiritus ſancti, vt Martyr ait, ſignificatur. Debet ergo iuramentum ſacroſanctum haberi, tantumque valere ſi fuerit pius qui iurat, quantum vel ſeptem teſtes iniurati. Hactenus de nomine: Nunc ad rem veniamus.

Iuramentum eſt relligioſa confirmatio eius de quo dubitabatur, Deo teſte adhibito: Alias. Iuramētū eſt atteſtatio nominis diuini, ad cōfirmationē eorū quæ aſſerimus vel promittimus. Scholaſtici in hunc modum: Iuramentum eſt affirmatio vel negatio ſacræ rei atteſtatione firmata. Explicatius autē in hūc modū. Iuramētum eſt aſſeueratio, hoc eſt, affirmatio vel negatio alicuius de quo dubitabatur, facta per nomē Dei, in qua, quemadmodū inuocatur Deus, vt ſit dictorum teſtis, ita iurans ſe obligat Deo ad pœnā ſi fallit aut mētitur. In his definitionibus non ſolū quæ ſit iuramēti ſubſtantia indicatur, verumetiā quando iuramēto vtendum ſit oſtēditur, videlicet cū dubitatur, non ſine alicuius dāno, & non ſunt alia teſtimonia quibus certificamur. Nam tum demū ad Deū qui eſt cordiū & rerū ſcrutator, cuiuſq; oculis quantumuis occulta ſunt aperta, merito confugiendum eſt, quando aliis teſtibus deſtituimur. Tunc enim ſolummodo homo teſtimonium recte implorat, alioqui minime.

2. *Quænam in pio iuramento concurrunt?*

Quatuor, videlicet: Partes, Cauſæ, Affectus, Fines. His enim quatuor quaſi notis propriis ſanctum iuramentum & licitum a prophano & temerario diſtinguitur.

Partes quæ iuramenti quaſi ſubſtantiam cōſtituunt, expreſſę in definitione ſunt duæ: Vna atteſtatio Dei ſuper eo quod affirmam⁹ vel negam⁹. Hac Deum teſtē noſtrorū verborum facimus. Altera conditio vindictæ in iurantem, ſi

mentitur aut fallit. Hæ partes etsi non semper in omni iuramento expresse nominantur, tamen vna posita, altera semper subintelligitur. Prior ponitur tantum, ad *Roman.* 1. Testis est mihi Deus. Item ad *Galat.* 1. Quæ scribo vobis, ecce coram Deo non mẽtior. Vtraque coniungitur, 2.*Corinth.*1. Deum testẽ inuoco in animã meã: hoc est, Ego si fallo aut mentior, Deo quẽ testẽ appello meorũ verborum, me obligo ad pœnam. Et 1.*Corinth.*15. Quotidie morior per salutẽ nostrã, quam habemus in Christo Iesu. Græce: νὴ τὴν ὑμετέραν καύχησιν. Oppignorat enim Paulus Deo gloriam suam, quam habet in Christo Iesu, vt pro illa sibi ignominiam reddat, si vera non dicat. Quicquid enim iurans nominat hoc obligat Deo in pœnam si fallit aut mentitur. Cum ergo dico, Iuro per animam, per caput, per salutem: sensus est: Obligo Deo animam meam, caput meum, salutem meam, vt si mentior, me in his puniat, iuxta ipsius comminationem: Non habebit insontem Deus, quisquis in vanum nomen eius vsurpauerit.

Causæ pii iurisiurandi quatuor statui possunt, quæ sunt: Voluntas Dei, Propria necessitas, Fraterna charitas, & Authoritas Magistratus. *Voluntas Dei* in mandato ipsius cernitur. Mandat enim Deus iuramentum *Deut.* 6. & 10. vt supra diximus, atque illud requirit vt cultum, modo fiat vt par est, in gloriam suam, in vtilitatem hominum, non ex vanitate, sed vera iusta & graui de causa de qua supra dicemus. *Propria necessitas* est videlicet cum quis destituitur aliis testimoniis, & periclitatur ipsius fama vel res. Tum enim potest pius confugere ad incrementum, tanquam ad remedium diuinitus propositum vt lex docet *Exod.* 22. in causa depositi, furti, rapinæ. Vnde genus colligitur, videlicet quod quoties necessitas postulat possit pius ad iuramentum cõfugere, tuendi nominis sui, innocentię & rei causa. *Fraterna charitas* est cũ vel docendus sit proximus salutaria, vel ipsius nomen & res periclitatur, vel alioqui societatis, fidelitatis, & amicitiæ fœdera ineuntur. Et cum hæc fieri non possunt sine iuramento interposito, licebit iuramentum adhibere. De doctrina exemplum in Paulo sępe occurrit, qualia nuper recitauimus. Huc illud Augustini facit: Cum video non mihi credi nisi iurem, & ei qui mihi non credit, non expedire quod non credit, hac perpensa ratione,

tione,& consideratione librata, cum magno timore dico: Corā Deo,aut Deus est mihi testis, aut scit Christus sic esse in animo meo. Similiter si fama aut res proximi agitur, fraterna charitas destituta aliis mediis,ad iuramentum se conuertit,quemadmodum lex docet, *Exod.22.* & alibi. Iacob & Laban fœdus societatis & amicitiæ iurauerunt, *Genes.31.* Id quod aliis quoque licitum est. *Authoritas Magistratus* interdum etiam iuramentum postulat. Cum ergo magistratus defert homini pio iuramētum, recusare non debet pius sed inferre,modo iustum fuerit quod postulatur.

Affectus seu virtutes,quæ in iuramento pio concurrunt, sunt tres, videlicet, Timor Dei,Odium mendacii,& Amor veritatis. Timor Dei erit gubernator mentis & linguæ pie iurantium: Odium mendacii filiorum Dei propria nota est, hæc enim a filiis Diaboli qui delectantur mendaciis sicut eorum pater, filii Dei seiunguntur. Amor veritatis similiter est character filiorum Dei,qui est veluti flammula quædam Spiritus Christi in fidelibus,quo ad vera dicenda accendantur.

Fines iurationis piæ & licitæ etsi ex causis intelligi possunt,tamen aliquid de iis dicendum est. Nihil enim prohibet sub titulis ea quæ necessaria sunt subinde inculcare. Fines igitur ab Isocrate homine ethnico statuūtur duo,quorum prior est, vt nostram famam aduersus calumnias tueamur, alter vt amicos e periculo liberemus. Non vult Isocrates honestos probos ac cordatos viros pecuniæ aut lucri causa iurare, ne in aliquam auaritiæ aut priuati commodi suspicionem incidant. Hęc profecto hominis ethnici grauissima sententia,etsi mutila, monet quanta religio iurisiurandi olim fuerit,etiā apud homines ignaros Euāgelii. Quid dico de ignaris Euangelii? cū religio iurisiurandi fuerit apud multas gentes tanta, sicuti refert Augustinus vt qui lapides colerent, non auderent falso aut temere iurare per lapides,qui omni sensu carent. Verum Christiani (proh dolor non verentur vel leuissimis de causis, interdum de nullis,per Deum iurare, quē norunt præsentem,quē norūt viuentē,quem norunt scientē, quē norunt in contēptorem vindicātem,vt cum Augustino loquar: Adeo enim pessima ista cōsuetudo inualuit, vt plura sint plerumque iuramēta, quam verba:quæ res declarat quod sub Christiano nomine

multi prophanam mentem gerant. Prophanā enim & ream linguam non facit nisi mens prophana & rea. Etsi autem Isocratis sententiā non omnino improbo, tamen quia manca est & imperfecta, distinctius explicandum iudico, quinā sint fines iustæ & licitæ iurationis, tametsi ex causis, vt diximus, efficiētibus vtcunq; intelligi possūt. Hos ergo in exēplis approbatis, quatuor esse cōperio, quorū *Primus* est cum gloria Dei agitur, & homines nobis iniuratis non credunt. Huc pertinēt Pauli & Prophetarū iuramēta, qualia sæpius referūtur in Scripturis. *Secundus* Cū sal⁹ & existimatio proximi in discrimen venit. Tunc enim charitas suadet, vt si nō possimus aliis testimoniis innocentiam proximi tueri, confugiamus ad Deum testem minime mendacem. *Tertius*. Vt nostram famam modo innocētes simus, si aliis testibus destituimur iurisiurandi religione defendamus. *Quartus*. Vt controuersiæ inter partes quascunque ob causas non leues cōponantur iureiurando, modo alia testimonia & firmamēta haberi nō possint. Nunquā enim ad Dei testimoniū prouocādū est, vt iā sæpius diximus, nisi quādo aliūde testimonium haberi nequeat. Adeò sacrosanctum nomē Dei inter Christianos haberi par est.

3 *Quinam pij iuramenti comites esse debent?*

Comites iuramenti ex 4. *cap.* Ieremiæ, tres facit Hieronymus, videlicet: Veritatem, Iudicium, & Iustitiam. Iurabis ait Ieremias, Viuit Dominus in veritate, & in iudicio, & in iustitia. Horum verborum simplicissimus hic sensus est: Veritas vt verum, Iudicium vt graue magniq. momenti, Iustitia vt licitum est quod iurandum est postulat. *Primum* ergo in iuramento requiritur veritas, quæ erit fundamentū iurationis. Inde enim eius initium fieri oportet. Nemo proinde iurabit nisi super eo quod certo nouit aut credit ita se habere quemadmodum iurat. Dico autem nouit aut credit, quia alias ex conscientia propria iuramus, alias ex credulitate, videlicet, cum iuramus in verba alicuius alterius, confirmaturi nostro testimonio, eius iuramentum, quemadmodum iudiciis plerunque accidit. *Secundò* cognita veritate requiritur iudicium, quo scilicet delectus habetur. Prudenter enim discernēdum est super qua re, quo loco, quando, corā quibus, qualiter, & bene cōposito animo iurandū sit. Deliberatione ergo seriā & prudētē requirit iudiciū, ne affectibus

abreptus

abreptus, aut errore dereptus iures, cuius postea te pœnitebit. *Tertio* requiritur iustitia, videlicet: vt non solum verũ & magni momẽti sit quod iures, verũetiã iustũ & licitũ. Hæc ergo tria informant & cõponunt animũ iurãtis, ne in temeritatis aut vanitatis vitiũ incurrat, atque ita pœnã sibi propter abusum nominis diuini accersat. Etsi autẽ hæc explicatio, vt opinor, perspicua est, tamẽ vt clarior adhuc fiat & ad vsum accommodatior, antithesi illam illustrabo. Mirum enim in modũ contrariorum collatio res illustrare solet.

VERITAS itaque quæ candorem in iuramento requirit, opponitur, dolo, fraudi, & Sophisticæ. Excludit ergo veritas dolũ ex animo fraudem a factis, & Sophisticen a verbis iurantis, ne videlicet, aliud lingua iures, quam animo sentias, ne aliud verbis promittas, quã factis declarare cogites, ne aliud verbis intelligas, quã is cui iuratur intelligit. Hæc enim omnia in contumeliã Dei, per quẽ iuratur vergunt, & qui ita iurãt τοὺς ὅρκους ἀπομάζουσι vt loquitur Euripedes. Absit ergo primum a iurantis animo dolus, ne aliud, vt dixi, iuret lingua quam animo sentias. Indignissima enim omni homine vox illa Hyppoliti est apud Euripedem, qui cum admoneretur a nutrice, vt memor esset iuramenti fœdere præstiti, respondet: ἡ γλῶσσ᾽ ὀμώμοχ᾽, ἡ δὲ φρὴν ἀνώμοτος id est: lingua iurauit, mens autem non iurauit. Vbi autem dolus est in animo iurantis, ibi quoque plerũque fraus in factis sequetur Sæpissime enim vafri homines, & potissimũ Tyranni magnas insidias sub iuramẽti pallio tegũt, & iuramẽti relligione innocẽtes sæpe opprimũt. Id quod Ecclesia Gallica hic annis aliquoties experta est. Absit præterea Sophistica, ne aliud sub verbis intelligas, quam is cui iuratur intelligit. Huius Sophistices in iurando innumera exempla malitia mũdi suppeditat. Thraces, qui cum hoste inducias triginta dierũ fecerant, noctu populabantur, factum excusantes, quod non de nocte verum de die pacti erant, cum tamen spatium triginta dierum intelligeret hostis.

Similiter Sophistice egit Legatus Romanus. Nam cũ nauiũ dimidium Romanis, & dimidium Regi iureiurando interposito constituisset dandum, eas singulas reipsa diuidi & secari iussit: id autem fecit vt Rex nauali præsidio penitus destitueretur. Cum Rex tamen cui iuratum erat, aliud non intelligeret, quam naues integras diuidendas es-

se in æquales partes, vt dimidia pars integrarum nauium Romanis, dimidia vero Regi cederet.

Fertur de quodam italo, qui singulari Sophistica Iudæum a quo pecuniam in vsuram acceperat. (Est enim illud hominum genus præ cæteris mortalibus vsurariis lucris ditum) illusit. Postquam enim vsus esset Italus pecunia Iudæi longo tempore, repetit Iudæus pecuniam suam, non quod vsuris satiatus esset, sed forte vt maiorem vsuram pacisceretur. Quid hic astutus Italus? affirmat se sortem reddidisse, & vsuram soluisse: Iudæus contra vtrumque negat. Quid multis? Iudæus Italum accusat, sistitque eum iudici. Iudex autem cum nulli alii adessent testes Italo iuramentum defert, vt se diuino testimonio ab obiecto crimine purget. Italus itaque veterator astutus accingit se simulata magna religione ad iurãdum, ac Iudæo creditori baculum cui nitebatur, & in quo excauato, pecuniã quã Iudæo debebat incluserat, tenendũ tradit: Iuramẽto autẽ delato a magistratu præstito, absoluitur debitor, dãnatur creditor, atque ille animã hic pecuniam perdidit.

Kydias apud Herodotũ citãte Stobæo simili sophistica est vsus, apud quẽ Archetimus magnã auri vim deposuerat: sed dissimilis fuit exitus. Nã cũ Archetimus teneret baculũ Kydiæ & audiret Kydiam iurare, quod aurũ apud se depositum reddidisset, vehementer indignatus, proiecit baculũ, quo fracto aurum effluxit, atque ita depositor quod suum erat recepit, & Sophista malum exitum est sortitus.

Narratur de duodecim viris, qui cum delecti essent iudices de finibus agrorũ, de quibus inter vicinos erat controuersia, animaduerterunt iniustam esse causam eius cui magis fauebant. Quod cum illi clam indicassent hac Sophistica suam causam fingit: iubet vt singuli aliquid de solo quod scirent ad ipsum pertinere, sub plantis pedum in suis calceis ponant, ac dicant iuraturi se terram ipsius pedibus suis calcare. Atque ita terram alienam ad alienum dominum nefarie transtulerunt, non putantes se periuros, cum & periuris & furibus multo essent deteriores.

Recens historia de quodam Zelotypo, qui cum haberet vxorem satis pulcram, eam adulterii insimulauit (putabat forte quod res est: *Lis est cum forma magna pudicitiæ*) is cũ non haberet testes suæ criminationis, (quæ iusta an in-

iusta

iusta fuerit in medio relinquo) persuadere conatur simplici fœminæ, vt crimen fateatur. Illa autem cum crimen obiectum constanter negaret, diceretque se nō posse de seipsa mentiri, nec velle se ficto crimine a mariti thoro diuelli. Maritus contra instat: Magna inquit res agitur si hoc feceris quod volo, & mihi & tibi consulis, & ne de verbis meis dubites, ecce coram Deo iuro & extensa manu in hanc formam iurauit: Ecce ego iuro per Deum & salutem animæ meæ, quod nunquam te deseram. Quid hic mulier nimis credula? se ream fatetur, adulterum nominat, sistitur in iudicio, fit diuortium, deseritur a marito tanquam adultera. Hoc facto a quadam honesta matrona admonetur maritus de iuramento præstito. Respondit autem: Iuramenti mei ipse sum optimus interpres. Iuraui me illam non deserturum: Per illam non intellexi vxorem meam, vt tu putas, sed manum meam dexteram quam dum iuraui extenderam, id quod ipse qui omnium corda intuetur, nouit. Sed ipse miser cum vxore & Deum & seipsum deseruit: Dei enim nomen in vanum assumpsit, & propriam costam impie abiecit, eamque in fauces luporum crudeliter coniecit. Siue autem rea fuit mulier, siue non, plane inexcusabilis est Sophista, & odio dignus.

Hic quæstio se offert digna explicatione:

Num videlicet iuramentum accipiēdum sit prout ille cogitat qui iurat, an vt ille intelligit cui iuratur? præsertim cum Deus nō tam verba hominum, quàm animos respiciat?

Respondeo.

Natura cuiuslibet rei, ex eius proprio fine dependet. Cum ergo finis iuramenti ex institutione diuina sit, vt iurans non sibi sed alteri cui iurat fidem faciat, profecto nec iuste excusatur, qui Deum suæ mentis conscium fuisse dicit, sed seipsum potius dupliciter condemnat, vt qui & Deum mendacem testem fecit, & proximum malo dolo cepit. Recte itaque Isodorus sentit, cum ait: Quacunque arte verborum quis iurat, Deus tamen qui conscientiæ testis est, ita hoc accipit, sicut ille cui iuratur intelligit. Et Philo ait: Nihil ad summam impietatem tibi facis reliquum si non ore linguaque, certe corde sic appellans Deum: Dic pro me fal-

ſum teſtimonium, eſto mihi ſceleris & maleficii ſocius: vna mihi ſpes ſupereſt tuẽdæ exiſtimationis apud homines, ſi cæletur veritas. Eſto igitur alienæ malitiæ vicarius, melior deteriori ſeruiẽs, Deus optimus ſceleſto homini. Atque hactenus de veritate & eius oppoſitis vitiis. Sequitur iudicium.

IVDICIVM hoc loco diſcretionis eſt, vt ſupra dixi, & opponitur errori, temeritati, vanitati, leuitati, & inconſultis affectuũ motibus. Requirit proinde hoc iudiciũ, diligẽs examẽ antequã iures, timorẽ Dei dum iuras, & prudentiam piã, qua exitũ proſpicis, ne te iurationis pœniteat, vbi iuraueris. *Examen* diligens in his conſiſtit, vt cogites an ſit operæpretium iurare, an cedat iuramentum in gloriam Dei & in hominũ commodum, an idem ſiue iuramento ſcire poſſit, an hoc loco, hoc tempore, & coram hominibus. *Timor Dei* mentem & linguam reget. *Mentem* quidem ne turbatus aliquo affectu, vt implacabili odio, amore inſano, aut impotenti concupiſcentia iures. Hi enim affectus menti ſanitatẽ adimũt, ne videat quid oporteat vel dicere vel facere. Sobria proinde mẽte & certa ratione ad iurãdũ accedas oportet. Itẽ ne iures niſi ſumma neceſſitate adactus, hoc eſt, ne appelles Deũ teſtem, niſi in re ardua. *Linguam* vero ne verborum præſtigiis ludat, ne iuramentum quaſi vi erumpat, quemadmodum in multis accidit, id quod magnum damnum adferre ſolet hominibus iuxta dictum Æſchyli:

γλώσσῃ ματαίᾳ ζημία προσγίγνεται, id eſt,

Temerariæ linguæ damnum accidit.

Pia prudentia proſpicit pericula, & exitum cogitat ne vbi iuraueris dicas vt ſtulti & temerarii faciunt: Non putaram: Breuiter. Hoc iudicium regit animũ ne per aliud iures, quã per Deum ipſum: Nam hoc eſſet alium ſibi Deum fingere: Neque in re falſa: Nã hoc eſſet Deum mendacẽ facere. Neque in re leui, nam hoc eſſet Deum abiecto ipſius timore contemnere. Neque ſi nobis abſque iuramento creditur: nã hoc eſſet ſuperuacaneum. Neque ſi res per alia teſtimonia probari poteſt: nam hoc eſſet teſtimonium a Deo oblatum repudiare. Neque coram quibuſuis, nam hoc eſſet leuitatis probo homine indignæ.

IVSTITIA opponitur iniuſto & illicito. Requirit proinde legitimum iuramentũ æquitatẽ & τὸ πρέπον. *Aequitas* quidẽ monet vt cogites quid Deo debeas, ne ipſũ ſuo honore ſpolies,

lies, quid magiſtratui, ne ſis aduerſus illum contumax; quid proximo cuique adeſſe in periculo oportet, quid denique cauſæ ipſi, quam veritatis teſtimonio fraudare iniuſtum eſt. τὸ πρέπον vero ne contra officium facias, neve te ad iurandum offeras tua ſponte non habita ratione perſonæ & vocationis tuæ.

Cum hi ſunt comites iuſti iuramenti, quos ex Propheta adduximus, merito quæritur:

An cuiuis iurato ſit credendum?

Reſp. Si omnes iurarent iuxta leges a nobis propoſitas, merito omnibus iuratis credendū eſſet. Verū quia nō tales ſunt omnes, opus eſt iudicio ne cuiuis iurato credas. Vt autē hac de re rectius iudiciū formetur, diſtinguendum eſt inter priuatum iuramentum, & ſolenne. Quantum ad priuatum iuramentum attinet, vide an is qui iurabit timeat Deum necne: id quod in vita & in moribus facile cernitur. Si non timet Deum, ſed viuit ſceleratè, ſeu Epicureorum more, Menandro obtempera, qui ait:

ἀνδρὸς δὲ φαύλου ὅρκον εἰς ὕδωρ γράφε.

Nam nullum iuramentum viro improbo graue eſt. Qui enim audet patrare ſcelus, audet iurare ſcelus. Proinde inſaniæ genus eſt, vt alius Poeta dicit, ſceleſto homini vel iurato credere. Nam idem eſt iuramentum meretricis, & improbi hominis. At ſi timet Deum qui priuatim tibi iurabit, ipſius iuramento credito, vt quod ex timore Dei proficiſcatur, & in gloriam Dei tendat. Nam cum Paulus ait: Teſtis eſt mihi Deus, cui ſeruio in Spiritu, ſignificat fidem habendam eſſe eorum iuramentis qui Deum timent. Qui autem hoc non facit, id eſt, non credit timentibus Deum, ſeipſum periurii ſuſpectum reddit, iuxta illud:

ὅστις γὰρ ὀμνύοντι μηδὲν πείθεται, αὐτὸς ἐπιορκεῖν ῥαδίως ἐπίσταται.

Id eſt: Qui nemini iurato credit, is peierare facilè creditur.

Verùm ſi ſolenne præſtatur iuramentum, præſertim promiſſorium, idque coram pluribus credere etiam poſſumus hominibus improbis & prophanis. Tametſi enim hi timore Dei non cohercentur, tamen duabus rebus vt iuramenta ſeruent, mouentur. *Primum* enim honeſtum inter homines retinere nomen ſtudent, quod amitterent ſi iuramentis non ſtaret. *Deinde* pœnas metuunt ſi contra iuramenta facere

deprǣhēsi fuerint. Verū vbi nec nomē periclitatur, nec pœnæ metuuntur, satius est Dionis præcepto parere: μέμνησο ἀπιστεῖν. Atque hæc de comitibus iusti iuramenti dicta sufficiunt.

4 *In formulis iurandi duo spectentur*, videlicet iuratio ipsa, & ceremoniæ seu gestus iurātiū. Si iurationē ipsam attēdimus, eius formulæ in Scripturis quatuor inueniuntur præcipuæ, quatū prima simplex, secūda obligās simpliciter, tertia obligās cū cōditione expressa, quarta obligans cū cōditione suppressa. Harum tamen omnium formarum eadem vis est.

Prima, videlicet iuratio simplex, est in qua obligatio non exprimitur verbis, quæ tamen semper subauditur, vt cum Paulus dicit ad *Ro.3. Viuit Dominus* sensus est: Deum viuentem & omnia cernentem testem inuoco, qui quoniam amans veritatis est, & vindex iniquitatis & mendacii, illi me obligo ad pœnam si fallo aut mentior.

Secunda, videlicet iuratio obligans simpliciter est in qua obligatio categorice exprimitur, id quod alias fit per vota & preces, alias per diras & execrationes. *Per vota & preces*, vt cum Ioseph iurat his verbis. Viuit Pharao. Cuius sensus est: Ita viuat Pharao, vt hoc verum est quod iuro. Sed hęc formula qua vsus est Ioseph nonnihil gentilismum sapit, cuius loco nos vtimur: Sic me Deus adiuuet: seu: Ita Deus sit mihi propitius. *Per diras & execrationes* fit, vt cum Paulus dicit: Deum testem inuoco in animam meam, 2. *Cor.1.* & 1. *Corinth.15.* Per gloriam nostram quam habemus in Christo Iesu. Item, ad *Rom.9.* Optaui anathema esse a Christo pro fratribus meis.

Tertia, videlicet obligans cum conditione expressa, vt cū Dauid ait *Psalm.7.* Si feci istud, si est iniquitas in manibus meis, si reddidi malum pacem habenti mecum, persequatur inimicus animam meam, & comprǣhendat & conculcet in terra vitam meam, & animam meam in puluerem reducat.

Quarta est obligans cum conditione suppressa, videlicet cum certa quidem nota significatur obligatio, sed tamen nō exprimitur. Vt cum Dominus ait *Psal.95.* Iuraui in ira mea, si introibunt in requiem meam. Hic significatur obligatio particula, Si, quæ obligatio verbis non est expressa. Huic similis est ea qua vtitur Abraham *Genes.14.* Si a filio vsque ad corigiam calceamenti, & si accepero ex omnibus quæ tua sunt. Hic subauditur pœnæ imprecatio, scilicet Deus me puniat

niat hoc vel illo modo. Huius autem deficientis seu abruptæ iurationis vsus est, vt homines serio cogitent, quam horrendum sit incidere in manus Dei viuentis, ac prudenter apud se æstiment iurantes quid agant; Perinde enim faciunt, ac si ipsi manum sibi iniicerent, ac se coram tribunali Dei sisterent. Hoc ergo fixum maneat in cordibus nostris, nunquam iurare homines temere, quin Dei vindictam in se prouocent, eumque sibi contrarium constituant. Hic quæstio se offert.

An liceat piis per creaturas iurare?

Respondeo clare quod nullo pacto liceat per creaturas iurare, cuius sententiæ tres rationes habeo, nempe: Mandatum Dei, Dignitatem hominis, & Genus operis. *Mandatum* Dei habetur *Deuteron.* 6. & 10. Per nomen meum iurabis. Hoc mandatum violant quisquis per creaturas iurauerit. Idem vult secundum præceptum Decalogi. *Dignitas hominis* præsertim Christiani est, quod homo sit constitutus supra opera manuum Dei, vt habet *Psalm.* 8. Quia ergo creaturæ omnes infra hominem sunt si dignitatem hominis in Christo spectes, profecto non licebit per creaturas iurare. Nam Epistola ad Hebræos dicit, quod omnis qui iurat, per maiorem se iurat: Quia ergo Deus non habet maiorem se, per semetipsum iurat. *Genus operis* idem conuincit: Est enim iuratio species quædam inuocationis. Si ergo solus Deus est inuocandus, & iuratio est inuocatio: profecto Deum suo honore spoliat, quisquis per creaturas iurauerit. Sunt proinde sacrilegi Papistæ, qui Deo in suis iuramentis adiungunt Sanctos, & quod magis adhuc sacrilegum est, reliquias Sanctorum.

Sed hic obiicitur.

Moses vir sanctus videtur iurasse *Deut.* 4. cum ait: Testes inuoco hodie cœlum & terram, cito vos a terra perituros esse, scilicet, si Dominum ad iracundiam prouocaueritis. Et *Deut.* 30. Testes inuoco hodie cœlum & terram, quod proposui vobis vitam & mortem, benedictionem & maledictionem, elige ergo vitam, vt & tu viuas & semen tuum.

Respondeo.

Vir sanctus Moses, nequaquam hic iurat, neque per cœlū

neq; per terram: nō enim idololatra fuit. *Quid ergo sibi volunt verba Mosis?* Aliud est Deū testem vindicem aduocare, aliud creaturam accusantem nominare: cum ergo Moses cœlū & terrā in testimoniū aduocat, nō ascribit illis deitatē, nec ius vlciscendi, quod Dei propriū est, quemadmodum prophani ethnici, ignari veri Dei, facere cōsueuerūt. Sed quo legi Dei sua cōstet authoritas, significat nullā fore mundi partē, quæ non apud Dei tribunal, de populi istius ingratitudine testetur accuset, clamet, si salutis doctrinā diuinitus sibi cōmendatam respuit. Sic ministri Euangelij hodie possunt exēplo Mosis dicere suis auditoribus. Testes inuocamus cœlū & terram, quod proponimus vobis vitā & mortem, benedictionē & maledictionē, eligite ergo benedictionē vt viuatis. Quod si non feceritis, toties mundus in extremo die testabitur de vestra ingratitudine, & exprobrabit vobis vestram amentiā, qui potius mortem quā vitam, maledictionem quā benedictionem elegistis. Atq; ita dictum Mosis, ad nos admonendos & excitandos, proponamus, sciamusq; quod Moses suis Israëlitis dixerat, nobis quotidie a ministris Euangelij dici, etsi non iisdem verbis, eodem tamen sensu.

Sed quid de illis, ais, sentiendum est, qui per animam, per vitā, per salutem, per liberos suos iurant? Respondeo.

Qui hoc faciunt, & hac forma vtuntur, quasi fidei suæ pignora in mediū deponunt, quę habent in mundo pręcipua. Non ergo isto modo transfertur ad hominem mortalē Dei maiestas, quia longe aliud est Deum citare testē, qui ius habet vlciscendi, & penes quē est vitæ mortisq; potestas, quā per rem nobis maxime charā asserere verum esse quod dicimus. Cum enim dico: Per animam meā: sensus est: Oppigno ro Deo animā meam, vt eam puniat si fallo aut mentior. Sic de capite liberorū &c. Quod autē hoc possit licite fieri, exemplum Pauli docet, qui Deo nunc animā suam, nunc gloriam suam quam habet in Christo oppignorat, vt supra diximus. Quæri præterea & merito potest:

Quid de illis iudicandum sit, qui morte & vulneribus Domini abutuntur ad maledicendum? Respondeo.

Execranda blasphemia est, & detestandus abusus mortis & passionis Christi. Quid quæso magis horrendum, quam pretiosa Christi vulnera, ad maledicendum assumere? Quid indignius, quam mortē Domini ad maledicendum rapere?

vnde

vnde nobis benedictio & tota salus effluxit. Mirum profecto est quod terra non sudet sanguinem ad tantas blasphemias,& viuos absorbeat eos,qui hoc toties & tam indigne faciũt. Nec est quod quisquã exemplis,cõsuetudine,aut impunitate se tueatur. Quilibet enim onus suum portabit. Etsi autem non præsens pœna sit,nullum tamen lucrum adfert dilatio,sed tarditas pœnæ, grauitate tandem cõpensabitur. Vt interim taceam,eos etiam nunc puniri, idq; grauissimis pœnis,etsi hoc non sentiant. Paulatim enim indurantur, donec tota fides in illis extinguatur,atque ita tradantur iusto Dei iudicio in reprobum sensum,vt suas execrationes pro ludo ac ioco habeant. Merito proinde laudandus quidã Rex Galliæ est,qui istam blasphemiã cohercendam grauissimis pœnis,videlicet,mutilatione membrorum statuit. Et si quis istis pœnis coherceri non poterat,ei linguam pręcidi iussit. Sed hodie (proh dolor) ea prophanitas ita obtinuit in omnibus hominum ordinibus vt frustra fere medicinam adhibeas,vt dici solet:

Sero medicina paratur,
Cum mala per longas inualuere moras.

Atq; ita malum leuitate inchoatum , exemplis propagatum,consuetudine roboratũ,robore valet,vt prorsus sit inemendabile , nisi omnipotens manũ suã adhibeat. Nam idẽ accidit longa consuetudine iurationi assuetis,quod Phreneticis & Lethargicis,nam nec lege Dei se cohercere,nec sanis admonitionibus se excitari patiuntur. Quid ergo pij ministri Euangelij hic facient? Pergant strenue officium facere, coherceant lege,excitent admonitionibus & cõminationibus quantũ possunt,arceant a cœna Dominica inemendabilis, & dum aliud nõ licet,gemant,orent,caueantq; diligenter ne contagione improborum inficiantur,neve iis reddantur similes,quos sanare deberent.

Iam ad ceremonias & gestus iurantium veniamus.

Scribitur quod in quibusdã orientis partibus serui iuraturi suis dominis,ponerent manũ subter lumbis dominorum suorũ,quo symbolo testabantur & suam obseruantiã erga dominos suos,& dominorũ suorũ in se imperiũ. Vnde *Genes.*24. Abrahã seruum suũ adiurans ait: Pone manum tuam subter fœnore meo & iura. Femur enim in viris symbolum est roboris,potestatis,authoritatis,imperij.

Vocati ad officia Ecclesiastica siue Politica suis dominis iurant procumbentes in genua, in signũ subiectionis, obedientiæ, & officij præstandi in conspectu Dei, cuius imaginem agnoscunt eum cui iurant.

Similiter clientes fiduciarij, quos vulgo Vasallos vocant, flexis genibus iurant suis dominis fidelitatem, homagium præstant & obseruantiam pollicentur.

Cicero scribit morem Græcorum quidem fuisse iurandi causa ad aras accedere: Romanorũ vero aram inter iurandũ tenere: Hæc ceremonia seu gestus iurantium, symbolũ fuit supplicationis, qua iuraturi supplicabant Diis, vt testes essent veritatis & vindices mendacij.

Apocalyp. 10. Angelus leuauit manũ in cœlum, & iurauit per viuẽtẽ in secula. Leuatio manus in cœlũ gestus est significantes testẽ suorũ verborum in cœlo esse, qui ius habet vlciscẽdi in eos, qui in vanũ nomen suũ in terris assumpserit.

Quibusdam mos est posita manu dextera super pectus iurare, quod ex animi sententia iurent significãtes & quod nõ aliud verbis simulẽt quam corde sentiunt. Alij hunc gestum aliter interpretantur, videlicet, quod qui hoc facit significet se iurare per eum quem gestat in pectore, hoc est: per Deum ipsum cordium scrutatorem.

Scribitur de more Iudæorum, quod iuraturus stans nudis pedibus super cutem porcinam & dextero brachio innitẽs in librũ Mosis, dicat. Si illud verum non est quod dico, fiat mihi sicut Dathã & Abiron, quos terra viuos absorpsit. Fiat mihi sicut Sodomæ & Gomorrhæ additis insuper multis aliis diris & execrationibus. Cutis porcina erat abominationis extremę symbolũ, videlicet, quod iurans vellet haberi abominabilis coram Deo instar porci, si falleret aut mẽtiretur. Verum hoc tempore Iudæo vel iurato credere, nihil aliud est, quam sponte desipere. Nam Iudæi inter laudes numerant si possint Christianos iuramentis fallere, quemadmodum eos vsuris opprimunt.

Vrbanus Papa, eius nominis II. instituit, vt iuraturus imposita manu in librũ sacrum diceret: Ita me Deus adiuuet, & hæc sancta Dei Euangelia. Hic mos in multis locis retinetur, & est grauissima obligatio. Iurãs enim obligat se ad subeundam pœnam contempti Euangelij, si fallit. Quod nihil aliud est quam renunciare Christo cum suis beneficiis, si iu-

ramento

ramento non ſteterit.

In Schania & in Noruegia hic mos erat & adhuc in multis locis eſt, quod iuraturus manu impoſita libro ſacro dicat: Pono manum meam ſuper ſancta iudicia, & Deum appello, Deus ſit mihi clemens & propitius ſi vera dico, infenſus autem ſi mentiar. Hoc ſua lingua concepta verborum forma, ita exprimunt:

Jeg legger min Haand vaa Hellige domme/och ſtiuder mit mual til Gud, Gud ware mig ſaa mild och blijd/ſom ieg ſant ſiger/och grammer om ieg liuger.

Mos eſt in multis locis receptus, vt iurans tres digitos ſurſum verſus cœlũ ſuſtollat, quaſi oppignoraturus Deo famã corpus & animã, vt in eis ſe puniat, ſi fallat aut mẽtiatur. Nã per tres digitos famã, corpus & animam ſignificari ſcribũt.

Olim in his regnis Septentrionalibus horrificium experimentum in vſu erat, videlicet, vt iuraturus ad mandatum iudicis, manu candens ſeu ignitum ferrum geſtaret. Quod ſi manus manſit illæſa, abſoluebatur: at ſi læderetur manus, contra iurantem pronuntiabatur: Cæterum de occaſione, conſtitutione, præparatione, vſuq; & abrogatione iſtius moris, ſeu legis pauca aſcribemus. Eſt enim ea hiſtoria digna quæ cognoſcatur.

Occaſio hæc fuit. Cum Sueuo rex Daniæ eius nominis primus, vna cum ſuis ſatrapis & incolis vehementer opponeret ſe Chriſtianæ religioni, quam tametſi antea vna cum Patre Haraldo circa annum Domini 948. amplexus erat: nũc tamen in odium Patris & gratiam ſubditorum eam eſt perſecutus: Poppo indigena Roma vbi in Chriſtiana pietate inſtitutus erat reuerſus, conatur patriam ad Chriſtianã religionem reuocare, a qua iam ſecũdo defecerat. Huic cum in magno conuentu hominum, cui Rex ipſe interfuit, data eſſet fandi copia, multos quidem mouit ſua oratione, ſed nullos permouit, vſque adeo difficile eſt anticipatas opiniones lõgo tempore cõfirmatas vel abſurdiſſimas abiicere. Cũ hic ſanctus vir Poppo amore Chriſti & patriæ ſuæ ardẽs videret ambigẽtes, erupit a ſpiritu Chriſti haud dubie impulſus in hãc vocẽ: Quid ſi amici viri ad cãdentis ferri tactũ manũ meã cerneretis illæſã, velletis ne tũ ſubire quæ vos hortor: Reſpõderunt omnes ſe velle Poppo igitur in chirothecæ formã iuſſit ferrũ aptari, idq; ignitũ adferri. Rubuit igne ferrũ

Ille tamē intrepidus manū immisit vsque ad cubitū,deportauitq; ad locū vsq; constitutū. Ibi cū ad pedes Regis proiecisset ferrū adhuc scintillās, victi miraculo Christianā fidē receperūt.spōteq; lauacrū regenerationis subierūt. Ex hoc miraculo candentis ferri omnia Christi miracula in his regnis vocarunt *Iertegen*,idq; in memoriā primi miraculi quo nostri maiores ad fidem Christi sunt conuersi. Atque hactenus de occasione,sequitur constitutio legis.

Cū autem videret Rex cum suis,istud miraculū,rati sunt quod in aliis casibus etiā innocentiā hominū declarare posset, si adhiberetur. Constitutum est igitur & lege perceptū,vt quoties res ambigua esset,& non posset testibus determinari,præsertim in criminalibus,homicidiis,stupris, & adulteriis, exploratio fieret innocentiæ per contactū candentis ferri,& euētus respondit. Multi enim isto pacto se ab infamia purgarūt,cū in Dania, tū in Noruegia & Liuonia.

Præparatio ad hoc horrificū experimētū hoc modo fiebat vt scribit Pieri⁹ in Hieroglificis:Homo accusat⁹ alicui⁹ criminis quod per testes probari non poterat,se purgare prius debuit ieiunio,cōfessione & Eucharistia, & postea die a iudice cōstituto cōparere & in pręsētia multorū e primis exēptū ferrū manu gestare.Quod si illęsa māsit manus,innocēs pronūtiabatur.Verū si vlla vstione lęsa erat man⁹,cōtra illū pronuntiabatur.Hic mos etiā latius serpsit. Nā Cunegunda vxor imperatoris Hērici Sācti se a suspicione adulterii, gestatu cādentis ferri liberauit:de qua re ita scribit Cransius. Idē Hēricus alioqui vir optimus & Christianissim⁹ aliquādo Zelotypiæ malo in castissimā coniugē laborasse fertur, cū illā ex delatoribus quispiā militi putaret propensiorē quā imperatori par esset.Id cū cōpertū esset pudicissimę fœminę,quod apud Regē ea suspicione non careret, iussit igniri ferrum,& in conspectu Regis candens deportauit, ostenditque viro manus intactas. Vt a te,inquit, mi vir intacta permansi,sic ab omni mare,pone suspicionem. Illæ sanctissimæ fœminæ ad pedes prouolui incipiens, ab ea finitur, veniam humilime deprecatus. Hunc morem Honorius Papa eius nominis III. recte aboleuit. Nam isto modo purgare non leuis est Dei tentatio, quam tamen Deus optimus in multis tulit.

Sunt præterea & notæ quædam διαβεβαιώσεως, hoc est,grauioris

uioris asseuerationis, quæ non sunt iuraméta, sed fidei quædam solūmodo fulcra, vt cum dicitur: Vere ita est: profectò sic est vt dico: In veritate dico, crede mihi: Et in nostra lingva: *Bom mend: Bom naad*. Huius generis nobilis quidā Theologi existimant particulam *amen* esse: inter quos est Basilius, qui dicit hāc dictionē. *amen* in asseuerationibus adhiberi a Christo εἰς βεβαίωσιν τῶν ῥηθησομένων, καὶ πληροφορίαν τῶν ἀκουόντων hoc est, *ad confirmanda ea quæ dicturi sumus, & vt auditores plene persuadeantur.*

5. *Genera Iuramentorum sequuntur*, quæ sunt duo primaria & summa, quorum vnum assertorium, alterum promissorium a Iurisconsultis & Scholasticis appellatur.

Assertorium iuramentū est quo præterita vel præsentia asseueram⁹. *Promissoriū* futurū tēpus respicit, videlicet cū nos aliquid facturos, vel nō facturos attestatione nominis diuini promittimus. In Codice hæc distinctio extat, quod aliud iuramentū sit voluntariū, aliud iudiciale, aliud necessarium. *Voluntariū* extra iudiciū defertur, & sic dicitur quia spōte refertur & recusatur. *Iudiciale* quod defertur in iudicio a parte parti, iudice approbāte & cōfortante, hoc potest recusari & referri. *Necessarium* quod iudex defert, sic dictum, quia necessitatem imponit nec recusatur nisi iusta de causa.

Potest etiam in hunc modum distingui iuramentum, vt aliud dicatur amicitiæ, aliud societatis, aliud subiectionis, aliud confœderationis, aliud purgationis, aliud decisionis.

Iuramentū amicitiæ est cū viri probi amicitiā inter se ineūt, interposito iuramēto, idq; nō principaliter cōmodi alicui⁹ priuati causa, sed potius veræ virtutis & pietatis. Talis fuit amicitia inter Dauidem & Ionathan quam nulla aduersitas dirimere potuit, cuius vinculum geminum erat: vera virtus, & iuramentum interpositum.

Iuramentū societatis priuata cōmoda spectat, vt cū plures negotiatores se cōiungunt, & se iuramēto astringūt, vt in pactionibus & negotiis fidem sine fraude & dolo seruent.

Iuramentum subiectionis est cū vel subditi iurāt principi vel magistratui, vel clientes patronis, vel victi victoribus, vel contra: nam mutuam obligationem esse oportet. Sine hoc iuramenti genere, nulla respublica, nulla ciuitas, nullum regnum consistere potest. Quare non solum licitum, verumetiam necessarium esse iudicabitur.

Iuramentum confœderationis intelligo non priuatorum ho minũ, ſed magnatũ, regũ, & principũ, videlicet cũ iuramentis ſe aſtringunt vt alii aliis non noceant, vel etiam vt coniũctis viribus verã religionem tueãtur, atq; ſe opponãt communibus hoſtibus. Hoc iuramẽti genus admodũ neceſſariũ eſſe nemo nõ fatetur. Verum hic proh dolor Diabolus ſæpe vtilia fœdera rũpit. Sed pii principes & reges norũt Solomonis dicta, *Prouerb.* 12. Abominatio corã Domino labiũ mendax. Itẽ non decet principẽ labium mendax. Generoſę enim naturę vt ſunt amãtes veritatis, ita fœderũ ſunt cõſtãtiſſimi aſſertores. Oderũt Sophiſticã & periuria. Dãnanda eſt impudentia Antichriſti Romani, qui abſoluit principes a iuramẽtis vbi & quãdo illi viſum fuerit, ex quo factũ eſt quod res tandem eo deuenerit, vt in aula Pontificis iactetur hoc prouerbium: *Non regum & principum ſed mercatorum eſt ſtare iuramentis.* Quæ vox homine plane indigniſsima eſt, quæ teſtatur de defectione Papæ a Chriſto. Vnde non immerito in Pontificios quadrat illud Heſiodi:

οὔτε τὶς εὐόρκου χάρις ἔσσεται οὔδε δικαίου.

Hoc eſt: *Nec relligio iuriſiurandi, neque iuſtitia in vllo pretio eſt.*

Iuramentũ purgationis eſt cũ aliquis vulgo infamis habetur propter ſuſpicionẽ & iudicia alicuius facinoris. Hic cũ deſunt teſtes nec certus accuſator prodit, poteſt magiſtrat⁹ ei deferre iuramentũ, vt ſe iuramẽto purget, quo purgatus honeſti nomẽ tueri poſſit & facere opus vocationis maiori cũ fructu. Fama enim lęſa inutilis labor hominis redditur, pręſertim in Politica & Eccleſiaſtica gubernatione. Non ſecus atqui apicula inutilis eſt colligendo melli amiſſo aculeo.

Iuramentum deciſionis ſeu vt vulgo vocant deciſorium, eſt cum res controuerſa inter partes, alterius partis iuramento componitur: quo finis controuerſiæ imponatur.

Hic oritur quæſtio de iudice, an liceat ipſi cuiuis deferre iuramentum, & quauis de cauſa?

Reſpondeo quod nullo modo hoc liceat, cederet enim in prophanationẽ nominis diuini, & proceſſum iuris legitimi turbaret. Quare Chriſtian⁹ iudex, hęc ordine perpendet. 1. Quod nõ liceat iudici alicui deferre iuramẽtũ, niſi deſtituatur aliis teſtimoniis, queẽadmodũ ſupra quoq; iudicatũ eſt. 2. Quod nõ liceat in re leui & parui momenti, qua nec nomẽ

 nec

nec res alicui⁹ periclitatur, nec gloria Dei agitur: Hic enim authoritas iudicis sufficiat ad litis transactionem: qui non paret, contumacię reus fit. 3. Quod actori potius quã reo iuramentũ deferat, accusanti enim, iuxta legitimũ iuris processũ, incũbit probatio. 4. Si probatio actoris prorsus deficiat, lege talionis actor tenebitur. At si fuerit semiplena, vt vocãt, & reus in aliqua suspicione hęret, potest iudex reo iuramentum deferre, vt se ab obiecto crimine purget. Verum hic rursus quæritur:

An iudex si habeat aliquẽ suspectũ quod sit futurus periurus si iurauerit, possit licite ei iuramentũ deferre, præsertim cum nemo debeat alteri occasionem peccandi præbere?

Respondeo. Iudex aut vere scit quod iuratur⁹ sit se in periuriũ præcipitatur⁹, aut suspicatur tãtũ: Si vere scit ipsũ peieraturũ esse, nullo modo deferat illi iuramẽtũ sed vel differat iudiciũ, vt tempus cuius filia veritas dicitur, veritatẽ in lucẽ proferat, vel defungatur iudicis officio, & induat personã testis feratq; veritati testimonium. Huc facit Augustini dictũ Sermone 11. de collatione Ioh. Baptistæ Tomo 10. Ille qui hominẽ prouocat ad iurationẽ & scit eũ falsũ iuraturũ esse, vincit homicidã. Quia homicida corp⁹ occisur⁹ est, ille animam, imo duas animas, & eius animã qui iurare prouocauit, & suã. Scis verũ esse quod dicis, & falsũ quod ille dicit, & iurare compellis, ecce iurat, ecce periurat. Tu quid inuenisti? imo & tu periisti, qui de illius morte satiari voluisti. Hæc Augustinus.

Hinc etiã liquet quod iudex non tantũ debeat respicere ad allegata & probata, vt quidã volũt, verũetiã cauere, ne cõtra conscientiã propriã iudicet. Scriptũ est enim *Zach.7* Rectũ iudiciũ iudicate. Itẽ. Qui iustificat impiũ & condẽnat iustũ, vterque est abominatio corã Domino. *Prou.17.* Si ergo scit iudex falsũ esse quod allegatur & probatur tãquã verũ, & iudicat secundum allegata & probata, peruertit iudiciũ Dei, conscientiam vastat, iustum condemnat, impium iustificat, atque ita multis peccatis se inuoluit.

At si suspicatur tantũ reum fore periurũ si iurauerit, primũ iudex pi⁹ admoneat iuraturũ de periculo & pœna periurii, admoneat vt cogitet apud se ne propter id quod min⁹ est, a-

mittat maiora,ne propter tēporalia amittat ęterna,ne cū famā cōseruare velit suā,perdat animam.Si iudex huiusmodi admonitione nihil profecerit,deferat suspecto iuramētū,ac relinquat illū iudicio Dei.Nā si hac via processerit,iudex nō est dicēdus prębuisse periurii occasionē:*Primū*,quia qui cogitat peierare periur⁹ est,etiāsi non iurat:*Deinde* quia iudex minister legis est,cui si non paruerit,contrà officium facit. Lex enim est quę iuramentū defert, homo solūmodo legis minister est.Pręterea iudex societatem humanā intuebitur, quæ vt sit incolumis opus est vt litium decisio quando aliter fieri nō potest,fiat per iuramentū,etiāsi suspicio periurii subsit. Nā pluris facienda est veritas(vt ait Bernardus)quam vnus. Sed plena de hac re doctrina ex monumētis iurisconsultorum petatur. Nos tantum conscientię pii iudicis rationem habuimus.

6. *Vitia incidentia inter iurandū* ex hominū culpa duo sunt in genere,videlicet,Vanitas & Periuriū.Nam & qui vane iurat & qui peierat,religionem iurisiurandi violat. Vane autē iurat qui iurat false,illicite, temerarie,fallaciter: Quæ hoc modo distinguantur. *False* iurat, & qui iurat verum esse, quod falsum esse putat,& qui iurat falsum esse , quod verū esse existimat : & qui iurat falsum quod putat esse falsum, & non est,& qui iurat verum, quod verum putat esse,& nō est. In omnibus his est vanitas. *Illicite* iurat qui contra officium & de re leui iurat. *Temerarie* iurat qui de re nullius momenti,& ex praua consuetudine iurat. *Fallaciter* iurat, qui decipiendi causa iurat, qui ambigue iurat, & malo animo. Plura de hoc vitiorum genere supra aliquoties aspersa sunt, præsertim cum de comitibus iuramenti ageremus.

Alterū vitiū inter iurandū incidens est periuriū.Etsi autē quidam periuriū generalius accipiūt, tamē proprie locū habet in promissionibus iuratione firmatis,videlicet,cū iurati expectationē eorū quibus iuratū est fallunt. Est enim periuriū iurisiurandi peruersio,id est violatio & trāsgressio, qua decipitur is cui iuratum erat. Periuri etenim dicuntur qui iurando ius peruertunt, id est, qui fidem datam frangunt, & promissionē factam iureiurando interposito in mendacium conuertunt, (id est,qui fidē datam frangunt.)

*Leuit.*19.si textum Hebraicum sequamur scribitur: Non

iurabitis

iurabitis in nomine meo ad mẽdaciũ. Hoc Hieronymus nõ verbis insistẽs, sed sententiã exprimẽs vertit: Non peierabitis in nomine meo. Ex quo patet quod Hieronymo idẽ sit, iurare ad mendaciũ, & peierare. Iurare autem ad mendacium est, vt dixi, promissionem factam attestatione Dei in mendacium conuertere, quo decipitur is cui iuratum erat.

Est autem duplex periurium, vnum ex euentu, alterum ex proposito.

Periurium ex euẽtu est cũ is qui iurat se aliquid facturum, vel non facturum ex animi quidẽ sui sentẽtia iurat, & certo apud se statuit, quod nolit decipere eum cui iurauit: sed postea tamen mutata sententia non stat iuramẽto præstito, sed fallit expectationem eius cui iurauit. Dico autem mutata sententia: nam qui propositum retinet præstandi iurata, non est dicendus periurus, si ab aliqua fortiori causa impediatur, quo minus præstare possit quod iurauit. Iurat quis adulteræ perpetuã consuetudinem, & hoc ex animi sententia facit, sed postea rectius edoctus mandato Dei vt fortiori causa impeditur, quod non stet iuramento. Hoc genus periurii solummodo agnoscere Cicero videtur cum ait: Peierare nõ est falsum iurare, sed id non facere quod ex animi tui sententia iuraueris, sicuti verbis conceptum est.

Periurium ex proposito est cum quis verbis quidem iurat se hoc vel illud facturũ, sed habet propositũ fallẽdi expectationẽ eius cui iurat. Magister sententiarũ in hunc modum definit periuriu m. Periuriũ est, inquit, mendaciũ iuramento firmatũ. In qua definitione duo desidero. *Primum* quod excludat genus præcipuum, videlicet periuriũ ex euentu quod nõ est mendaciũ cũ præstatur. Deinde extendit suã definitionẽ ad ψευδορκίαν quæ assertorio iuramento subiicitur & distinguitur ab ἐπιορκία quæ promissio subditur. Etsi autem non omne periurium, vt ex dictis patet, est mendacium in eundem tamen hominem vtrunque, hoc est, periurium & mendacium facile cadit, quemadmodum & Cicero testatur cum ait: Quid interest inter periurium & mendacẽ? Qui mentiri solet, peierare consueuit, quẽ ego vt mentiatur inducere possum, vt peieret exorare facile potero. Nam qui semel a veritate deflexit, hic non maiore religione ad periurium quam ad mendacium perduci consueuit.

Porro vt maiori diligentia caueatur periuriũ expendamus

quæ mala in eo concurrant. Etsi autem Moses cum periurium pollutionē nominis diuini vocat. *Leuit*.19. satis ostēdit quam horrendū scelus sit peierare: tamē distinctius ea explicabimus, quo istud maiori odio prosequamur ac fugiamus. Concurrūt, ait Melanchthon, in periurio quatuor: quæ sunt: Mendacium, Falsa inuocatio, Contemptus comminationis diuinæ, & Obligatio mendax.

Mendacium per se grauissimū scelus est, & tametsi periuriū nō est proprie mendaciū, tamen quia euētus mēdax est, recte dicitur, in iuramēto cōcurrere mendaciū. Et quia mēdaciū proprium est symbolū militantium sub vexillo, Diaboli. satis apparet quam sit detestabile scelus periurium.

Falsa inuocatio hominem vt prophanum a Deo segregat, eumque membris Diaboli copulat.

Contemptus cōminationis diuinæ quātū malū sit in primis nostris parētibus videre est, id quod & nos propria experientia cognoscimus. Quicquid enim miseriarū est cui subiectū est genus humanū, a contemptu comminationis diuinæ ortū trahit. Nā quid est aliud cōminationem diuinā contemnere, quam Deū abiurare, & manum Diabolo porrigere, eiusque imperio se sponte subiicere? Ideo quidam non immerito dixit: Qui peierat, Deo qui est veritas, & iusticia, ad mēdacium & iniustitiam abutitur.

Obligatio mendax quod peierans obligat se quidē Deo ad pœnā verbis, sed animo prouidētiam Dei negat. Putat enim Deum non curare res humanas, non vere esse amantem veritatis & vindicem omnis iniusticiæ, fraudis, & mendacii. Hæc cogitet cuicunque pietas cordi est.

7. *Pœna* sequitur quā sibi vane & perfide iurantes accersunt, iuxta comminationem diuinā *Exod*.20. & *Deut*.5. Non habebit Iehouah insontē, id est, impunitū eum qui assumpserit nomē eius in vanum. Hæc comminatio est qua minatur Deus pœnas vane iurantibus. Quid ergo futurū est illis qui perfide iurant, id est, qui peierant? Hæc comminatio serio cogitetur, plura enim in se continet. Nam non sine magna ratione factum est, quod legi de non vsurpādo nomine Dei in vanum minæ tam graues statim adiectæ sunt. Nam ideo haud dubie hoc factum est, vt admoneat nos & imbecillitatis nostræ, & grauitatis peccati vane & perfide iurantium, & benignitatis iusticiæque diuinæ.

Nam

Nã si nos respicimus, vt ab adolescẽtia proni sumus ad omne malũ: ita maxime procliues depræhẽdimur ad hoc peccatũ perpetrandũ. Ad huius ergo imbecillitatis nostræ cogitationẽ excitat nos cõminatio diuina. Quantũ autẽ vtilitatis habeat propriæ imbecillitatis cognitio & cogitatio, nemo nisi expertus nouit. Cautius enim ambulat, cauet insidias, humilis in conspectu Dei versatur, ardenter precatur, fugit occasiones. Proinde cũ hanc Domini cõminationẽ cogitamus, simul nobis in mentẽ veniat nostra imbecillitas & procliuitas ad hoc peccatum, vt deprecemur lapsus præteritos & caueamus futuros.

Si peccati huius grauitatẽ attẽdimus, necesse est fateri esse maximũ. Non enim cõtentus erat Deus legem dare, vt nobis de ipsius voluntate constaret, verumetiam voluit nimis grauitatem sceleris ante oculos ponere, vt pœnæ grauitas in obedientia contineret.

Si benignitatẽ & iustitiã Dei respicimus hic nobis vtramque cõmendat. Nã cum hominum perditione minime delectatur hisce minis nos deterret, ne ipsius iram & offensionem subeamus, sed potius illum beneuolum & benefacientem quam iratum & punientem experiamur.

Omnes comminationes in vane & perfide iurãtes vbicũque in scripturis leguntur, ex hac tanquam ex fonte manãt, quare illam diligentius expendendam iudicaui.

Syrac. ca. 23. Iurationi nũ assuescas os tuũ, multi enim casus in illa. Sicut, enim seruus crebro vapulãs nõ caret vibicibus: Ita qui iurat atque assidue nomen Domini vsurpat, nõ facile culpa carebit. Hac similitudine serui sæpe vapulantis, signaque verberationis in corpore exhibẽtis significatur in animo frequentius iurãtis vestigia malæ cõscientiæ impressa esse, quasane pœna nulla alia in hac vita cogitari potest grauior.

Idẽ in eodẽ capite. Vir multũ iurans replebitur iniquitate, & non recedet a domo eius plaga: Cum impie quicquam commiserit ipse culpam suam sustinebit, quã si non agnoscit, delinquit dupliciter. Has comminationes extruxit Syracides ex comminatione legi de non de vsurpando nomine Dei in vanum addita.

Nec est quod quisquã existimet Syracidẽ nimis exaggerare cõminationẽ diuinã, vt isto pacto homines a iurandi cõsuetudine abducat: Nã sapiẽs ille & sanctus vir bene intel-

lexit quæ sit peccati natura, & quantā molē malorū secum vel vnū peccatū sæpius iteratū attrahat. Nam fides extinguitur: Spiritus sanctus excutitur. Mens fit reproba: Cor induratur: Conscientia stupescit & quasi veterno quodam sopitur. Hoc pelagus malorum sequi necesse est.

Sed audio quomodo se excusat homo vanus. Non serio iuro, ex consuetudine & non ex malitia iuro: Linguā ream nō facit, nisi mens rea. Hæc excusatio non est iusta, sed est antiqui serpentis venenatus sibilus, quo homines seipsi sponte inficiūt, donec intereūt. Potius proinde audiamus Sapientē qui ait: At ne temere quidē vsus iuramento, innocēs iudicabitur, nam domus eius crebris incursionibus appetetur. Et Seneca grauiter ait: Nemo se tute periculis offerre crebro potest: Neque mens est sine reatu, quæ linguam non regit, sed sinit eam petulanter ruere contra interdictum Dei.

Deinde qui crebrius iurat, magnū sibi periculū creat. Nā a facilitate iurandi etiā quæ vera sunt, cōsuetudo iurādi nascitur, a consuetudine in temeritatē & vanitatē fit lapsus: vnde facile est præcipitari in periuriū: Ex periurio in quæuis alia scelera, quibus Deus iurādi vanitatē punire solet. Neque mirū videbitur nobis tot pœnis & tā variis obnoxios esse & puniri eos qui sine necessitate iurāt: cū vane iurando Deus cōtumelia afficitur, polluitur ipsius sanctum nomē, homo cui iuratur decipitur, proximus exemplo ad imitationem inuitatur, aperitur ianua ad tollendā fidem inter homines, blasphematur nomen Dei inter hostes religionis & multi scandalo inficiuntur & pereunt. Atque hactenus de pœnis vane & perfide iurantium in genere dictum sit.

Nūc ad periurij pœnā seorsim descendamus, quā nō solū verbū Dei, verumetiā ratio & experiētia maximā esse testantur. Cicero admodū rotunde hanc cōplexus ait: Periurij pœna diuina, exitiū: humana, dedecus: Menander periurij pœnā etiā ad posteritatē extēdit, nam cito hominis periuri posteritatem aboleri affirmat, haud dubie multis exemplis & historiis edoctus. Sed ad exempla veniamus.

An non propter fœdus olim initū a populo Dei cū Gabaonitis violatū tota familia Saulis regis ex mādato Dei est deleta, regnāte Dauide? Vt est 2. *Reg.* 21. Nam cum fames totum triennium populum Dei affligeret, Dauid Dominum interrogat, quæritque causam huius tanti mali. Cui Do-

minus reſpondit, hoc accidere propter Saulē, & propter domum ſanguine pollutam, quia delere conatus eſt contra fœdus Gabaonitas. Hæc hiſtoria confirmat regulam:

πολλάκι καὶ ξύμπασα πόλις κακοῦ ἀνδρὸς ἐπαυρεῖ. hoc eſt:

Sæpe vnius ob flagitia totus populus plectitur.

Iehoſua, nempe princeps populi Dei promiſerat iureiurando interpoſito Gabaonitis. *Ioſ 9* ſecuritatem, quibus omnes ſucceſſores Iehoſuæ propter iuramentum pepercerunt vſque ad regem Saulem. Saul autem ardens zelo pro filiis Iſrael & Iuda, in Gabaonitas ſæuire incepit atque eos interficere, contra fœdus quod cum iis pepigerat Iehoſua. Cuius fœderis violationem Deus poſt mortem Saulis iuſſit puniri in eius familia. Ex quo factum eſt vt filii ſeptem Saulis ſuſpenſi ſint in patibulo, atque ita tota ipſius familia ſit propter iſtud periurium deleta, excepto vno Miphiboſeth filio Ionathæ, idq. itidem propter iuſiurandum Domini vt textus indicat, quod erat inter Dauidem & Ionathan.

Sed operæpretium eſt examinare quibus rationibus ſit perductus Saul, vt hoc facinus committeret. Nam harum rationum examinatio vtiles admonitiones nobis ſuppeditabit. Recitabimus itaque res quibus permotus videtur: harum *Prima* eſt quod Gabaonitæ mendacio & fraude effecerunt, vt Iehoſua ſecum pactum iniret. Vnde concluſit hypocrita, fidem illis minime ſeruandam eſſe, cum a fidelibus mendacia & fraudes abeſſe debeant. *Secunda* Saul hypocrita fœdus cum Gabaonitis initum eſſe contra legem Dei quæ eſt *Deuter.*20. iudicauit. Ibi enim Deus iubet omnes Cananæos, inter quos fuere Gabaonitæ, deleri. Quare cenſuit Saul iſti iuramento non eſſe ſtandum, vt quod videretur pugnare cum lege Dei. *Tertia*. Putabat ſibi licere, cum rex eſſet, facere in ſuo regno, quod ſibi maxime expedire videbatur, præſertim cum ipſe non eſſet pactus cum Gabaonitis, ſed Iehoſua qui ante multos annos mortuus erat. Hiſce rationibus potiſſimum motus videtur eſſe Saul, nec dubium eſt plurimum addidiſſe animi impio regi impios ſubditos, quales ipſe plurimos habuit. Nam qualis princeps, tales plerunque ſunt ſubditi. Nam *Mobile mutatur ſemper cum principe vulgus.*

Sed videamus quantum quælibet harum rationū valeat.

Prima. Fides non eſt ſeruanda iis qui mēdacio fraude & dolo malo agunt. Reſp. Concedo indignos fuiſſe Gabaonitas, quibus

quibus fides seruaretur. At Deus quem testem vocauit Iehosua, dignus erat cuius nomen non pollueretur inter gentes. Et tametsi Iehosua excusari potuisset a periurio intellecto Gabaonitarum dolo, tamen vt vir sapiens & prudens fecit, quod isto tempore maxime expedire videbatur. Nam si Gabaonitas mendaces deleuisset, statim populus Dei inter gentes fuisset traductus in contumeliam Dei tanquam pactorũ & fœderum, adeoque omnis veræ religionis esset contemptor. Quare visum est Iehosuæ, non violatione fœderis, sed perpetua seruitute fraudem Gabaonitarum punire, seruato iureiurando, quod eos delere non voluerit. Hac pœna Saul, vt ipsius antecessores, contentus esse debuerat. Paulus dicit: Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. Prudentis ergo est non solum videre quid liceat, verumetiam quid expediat.

Secunda. Deus iussit deleri omnes Cananæos, ergo Iehosua non recte fecit, quod Gabaonitas qui inter Cananæos erant, non deleuerit. Respondeo. Legem istam intelligendam esse de rebellibus & arma sumentibus contra populum Dei, id quod tribus rationibus confirmari poterit. *Primum* ab exemplo Dei. Mos Dei est rebelles & contumaces punire: Cõfugientibus autem ad gratiam parcere. Quare Iehosua Dei morem imitatus non peccauit parcendo Gabaonitis. Deinde generosi animi est

Parcere subiectis, & debellare superbos.

Adhæc mos est omnibus prudentibus gubernatoribus parcere supplicibus, vt in versu dicitur:

Non violandus erit supplex, sacer esse putetur.

Quare laudandus est Iehosua, qui rationem suplicum habuit. Cuius exemplum pios gubernatores imitari decet.

Tertia. Saul non pactus est cum Gabaonitis, sed Iehosua, quare licuit Sauli vt regi pro vtilitate sui populi, quod maxime expedire videbatur facere. Respondeo Discernendum est inter successores in imperiis & victores. His licet antiquas leges abolere, & nouas ferre pro suo arbitrio: illis autem minime præsertim pugnantes cum antiquis pactis, fœderibus & priuilegiis. Obligatione enim fœderum quæ sanxerunt antecessores, eorum successores tenentur. Quæ si violauerint, periurii crimine tenentur, quemadmodum hæc historia Saulis perspicue docet. Id quod etiam ratum esse

debet

debet in ſubditis. Nam quod maiores mei vt ſubditi iurarunt principi meo, ad hoc ego obligor eodem iuramento. Quod ſi violauero, in periurium incurro.

Quid dico de vna familia, cum etiam propter vnum periurium totum regnum Iuda ſit euerſum? Zedechias ſiquidem iuramentum dederat Nabugodonoſor, ſe in ipſius fide permanſurum. Sed poſtea violato fœdere defecit, & ad regem Ægypti transfugit, propter quod periurium vaſtatum eſt totum regnum Iuda, maxime autem vrbs ſancta & chara Deo. Ne autem alio transferamus eius vaſtationis cauſam quam ad periurium Zedechiæ, vox Dei nos confirmat, Ezechielis 17. Hæc dicit Dominus Deus: Viuo ego: niſi iuramentum meum quod ſpreuit, & fœdus meum quod præuaricatus eſt, dedero in caput eius, & expandam ſuper eum rete meum, & cōprehendetur in ſagena mea, & adducam eū in Babylonem. Hic notandum quod Dominus ſuum iuramentum & ſuum fœdus vocat, quod initum erat inter Zedechiam & Nabugodonoſor, vt maioris perfidiæ reos eſſe pactorum ac fœderum violatores ſciamus.

Horoſius libr. 5. cap. 18. ſcribit quendam populum, Romanorum legiones quibus ſe dedidit, & per iuramentum pacem cum ipſis iniit, ſubita perfidia ex inſperato occidiſſe: Vnde ſtatim in ſignum vltionis tanti periurij, panem fractum apud populum iſtū ſanguine manaſſe, animalia quoque domeſtica ab hominibus ad ſyluas diſceſſiſſe, balatibus, mugitibus & latratibus cœlum repleuiſſe. Et tandem populus iſte a L. Pompeio eſt victus, & plane extinctus, vſque ad quatuor millia, qui iuga montis petentes, ibi ira Dei crudeliori periere.

Memorabilis hiſtoria extat de Vvladiſlao Vngariæ & Poloniæ rege, qui propter fœdus violatum a Turca Amurate occiſus eſt. Hiſtoria autem hęc eſt: Ioannes Hunniades Turcam Amuratem magna affecerat clade, ita vt Amurates cogeretur inducias facere cum Vvladiſlao rege Vngarorū. Et factæ ſunt induciæ vſque ad decennium. Aliquanto autem poſt diſputatum eſt a Pontificiis (cum Amurates vix ex Europa in Aſiam traieciſſet) an fœdere rupto bellum renouandum eſſet contra Amuratem. Sciebant enim iam Turcicas vires magna ex parte fractas eſſe. In hac diſputatione tandem vincit Iulianus Cardinalis, etſi vehementer ſe il-

li opponeret Ioannes Huniades. Contendebat enim Iulianus fœdus initum cum Amurate non debere esse ratum, cum factum esset sine consensu Papæ, & licere Papæ iuramenta præsertim hostibus nominis Christiani præstita religiosa authoritate rescindere. Hoc facile Vvladislao regi iuueni persuasit. Frangitur ergo fœdus, indicitur bellum de nouo Amurati, quo cognito Amurates Vvladislao occurrendum esse statuit, & bellum commissum est ad Vvarnam ciuitatem, non procul a Constantinopoli sitam. Verum cum Amurates congressurus esset cum hoste, & videret in vexillis Christianorum cruces (singula enim vexilia suas cruces rubras habuere) erumpit in hanc vocem: Tu Christe de quo gloriātur mei hostes, si amans es fœderum & vindex perfidiæ ostende hoc die, ac vindica me de meis aduersariis, qui violatis perfide induciis, me armis infestant. Concurritur vtrinque, acris fit pugna, tres dies & tres noctes continuas, adeo vt cæsorum sanguine campi stagnarint. In hac pugna Vvladislaus rex fœdifragus, Iulianus Cardinalis periurij suasor, & præcipua pars nobilitatis Poloniæ occubuit, cum multis præstantissimis viris, excepto Ioanne Huniade, qui bellum contra inducias inferre Amurati dissuaserat. Deus enim hoc modo se amantem fœderum significauit. Et voluit hunc præstantem ducem ad maiores res gerendas pro Ecclesia conseruare. Hoc bellum rebus Christianis summum detrimentum attulit, & salutem Europæ hostibus prodidit. Gestum autem est hoc bellum, anno Domini 1444. 10. Nouembris. Quod merito hoc tempore Christianos principes de fœderibus seruandis, & pœna periurij admonere deberet. Nunquam enim periuria manent inulta.

8. *Remedium aduersus prauam & inueteratam* iurandi consuetudinem efficax, multis modis præferendum est quibusuis remediis, quibus corporis valetudo recuperari potest. Quare si hæc magnifacimus, vt par est, illud multo magis est expetendum quo animæ, quæ longe est corpore præstantior, sanitas amissa restituatur. Optandum proinde est tale aliquod inueniri posse, cuius vis intima animæ penetret. Nam vt corpori non prodest remedium, nisi intra corpus recipiatur: ita animæ remedium nihil conducet, nisi ore, vt ita dicam, animæ in intima recipiatur, & quasi in

si in vtero animæ concoquatur, quo suam virtutem in totam animam, & ex anima in vitam moresque transmittat. Porro vt remedia corporis ex multis, vt aiunt, simplicibus quorum virtus in vnum coit, constant. Ita remedium quo sanatur anima habet sua veluti simplicia, quæ coniuncta vim sanandi habent admirabilem. Hoc tamē discrimen est, quod anima interdum vel vno ex illis simplicibus quæ promemus ex sacrosancto myrothecio Dei sanari poterit, id quod in corporis curatione fieri nequit. Iam ordine remedij nostri partes proponemus & offeremus iis qui sanitatem animæ a pestifera iurandi consuetudine expetunt.

Primum ergo remedium aduersus iurandi consuetudinē est Timor Domini sanctus, quo nullum aliud amuletum efficacius dari poterit. Nam hoc adeo efficax est, vt si in animam receptum fuerit, solum sufficiat animæ peste vanæ iurationis infectę sanandæ. Quomodo autem hoc remediū applicandum sit docet Augustinus cum ait. Domabis (scilicet iurandi consuetudinem) si vigilabis, vigilabis si timebis, timebis si te Christianum esse cognoueris. Et rursus. Vetustissimam consuetudinem (scilicet iurandi) timore Dei frenemus, vt frenata restringatur, restricta languescat, languescens eneruetur, & malæ consuetudini bona succedat. Timeamus ergo Deum serio & timori Dei admisceamus ardentem inuocationem. Quod si fecerimus non solum a peste iurationis tuti erimus, verumetiam ab omni veneno & fascino, quo anima lethaliter infici & fascinari potest. Non enim frustra in Scripturis sæpius inculcatur: Timor Domini initium sapientiæ est. Item. Timor Domini intellectus bonus omnibus facientibus eum.

Secundum remedium est cogitatio periculi, cum quo coniuncta est frequens iuratio, etiam vera. Vnde Augustinus. Falsa iuratio exitiosa est, vera iuratio periculosa est, nulla iuratio secura est. Tu igitur qui scis te sæpius vulnerasse conscientiam tuam vana & temeraria iuratione, stupidior profecto es pisce, si periculum summa diligentia non caues. Nā

Qui semel est læsus fallaci piscis ab hamo,
Omnibus vnca cibis æra subesse putat.

Tertium remedium est cogitatio scandali quod profecto grauissimum est. Tu iuras, offenditur qui te iurātem audit, cum sæpius hoc audit exemplo tuo abusus iurat: alios of-

fendit & ædificat ad gehennam,atq; ita texitur longa scandalorũ tela. Memor ergo sis dicti Domini dicentis: Qui offenderit vnum de paruis istis qui in me credunt, expedit ei vt suspendatur mola asinaria de collo eius, & demergatur in profundum maris, *Matth.*11.

Quartum remedium est disciplina, eaque triplex, Politica, Ecclesiastica, & Domestica.

Politica disciplina penes magistratum est Politicum, huius enim munus est exemplo legibus & pœnis temeritatem iurandi in subditis cohercere. Quod si neglexerit, magnam sui officij partem neglexerit. Est enim magistratus politicus, quantum ad externam disciplinã attinet custos vtriusque tabulæ, id quod symbolo libri qui datur regibus in manum dum inaugurantur significatur. Propter quam causam etiam Deus illis suum nomen communicat, vt Psalmus habet. Ego dixi Dij estis. Dicuntur autem Dij quia sunt vicarij Dei, seu organa quibus Deus homines regit in hoc mundo. Quare merito laudandus est Ludouicus Nonus rex Galliarum, qui seuera disciplina suos subditos ne temere iurarent præsertim per mortem & vulnera Christi, cohercuit. Nam scribitur quod ciuem quendam Parisiensem propter diras per mortem & vulnera Dei admoto labiis ipsius candenti ferro puniuerit, vt in iis per quæ peccauit torqueretur, in terrorem & in exemplum aliorum. Verum cum hoc quidam ex Satrapis iudicarent crudelius, adeunt regem, improbant factum. Quibus sanctus Rex respondens: Optarem, inquit, mihi tale stigma inuri labiis meis toto meę vitæ tẽpore portandũ, modo possem blasphemiam istam de regno meo tollere. Præclara sane vox & digna Christianissimo rege. Cuius exemplum si multi imitarentur hodie minus prouocaretur ira Dei, & sanctior esset & priuata & publica disciplina.

Ecclesiastica disciplina in Ecclesiis optime constitutis administratur non a solis Pastoribus, sed a senatu Ecclesiastico qui Pastoribus adiunctus est, idque vt sua authoritate & prudentia omnia moderetur. Quod si quis admonitus cõtumaciter resistit is per sententiã senatus excluditur a cõmunione, Pastore sententiã publice proclamãte. Resipiscens autẽ sententia eiusdẽ senatus, rursus in Ecclesiã recipitur, & ad vsũ cœnę admittitur. Verũ cũ talis senatus nõ sit in nostris

Eccle-

Ecclesiis, vbi tota disciplina Ecclesiastica ad Pastores deuoluitur, volo breuiter iudicare quomodo pius Pastor se in hac disciplina gerat.

Consistit autem hæc Pastoralis disciplina, in doctrina, admonitione, obiurgatione, obtestatione, exemplo Pastoris, & exclusione contumacis a sacra cœna.

Doctrina semper præcedat & sæpe repetatur, vt sciatur, quid credere, quid facere, quid fugere, & quid expectare oporteat.

Admonitio ex doctrina fluat. Hac obliuiosis quasi in mẽtem reuocetur quid fieri conueniat. Hæc blanda & amica oratione sine omni acerbitate fiat.

Obiurgatio est delinquentis correptio & castigatio paterna, quæ fit seueriori oratione. Hæc locum habet, quando sola admonitione non corrigitur & emendatur qui peccauit.

Obtestatio vlterius progreditur, quæ est precatio cum adiuratione & cõminatione, videlicet cum Pastor reũ precatur, adiurat per salutem ipsius vt se emendet, & simul admiscet cõminationes pœnarũ, quibus se inuoluunt temereiurãtes.

Exemplum Pastoris doctrinæ erit quasi viua quædam regula, confirmatio & obsignatio. Ita enim decet Pastorem viuere, vt possit iure cum Paulo suis auditoribus dicere: Imitatores mei estote, sicut ego Christi. Meminerit itaque Pastor, quod olim puer ex Catone didicit:

Turpe est doctori cum culpa redarguit ipsum.

Nam quid quæso probrosum est magis, quam doctrinam moribus oppugnare? Qui enim hoc facit plane tam augusto officio, non magis idoneus erit quam apicula mellificationi, quæ aculeum amiserat. Aculeus siquidem doctoris est potissimũ vitę eius integritas. Nã qui aliũ docet, admonet, obiurgat, obtestatur, ipse docendus, admonendus, obiurgandus, obtestandus, audiet absq; dubio, non sine pudore. *Medice cura teipsum.*

Porro si pius pastor nihil hac disciplina profecerit, contumaces excludat ab vsu sacræ Cœnæ. Non enim minus iudico crebro iurantes arcendos esse a mystica Cœna, quã scortantes quibus (proh dolor) nimium parcitur. Nam vtrunq; idem Legislator & seuere prohibuit, & puniri mandauit.

Oeconomica siue domestica disciplina est quãPatresfamilias pij sibi suæq; familiæ præscribunt. Potest enim pius Paterfamilias pro sua pietate & prudentia ordinare disciplinæ do-

mesticæ formam, quam maxime vtilem sibi suisque iudicauerit. Chrysostomus hoc dedit consiliũ: Cũ videris, inquit, teipsũ, vel aliquẽ aliũ ex tua familia, hoc malo (id est, temeraria & vana iuratione) captum, cõtinue commonefactũ neq; correctũ, iube nõ pransũ cubare, & hãc tibi & omni familię damnationem impone. Damnationem dico non damnum sed lucrum ferentem. Idem. Ad liberandam linguam a iurandi consuetudine, non multo est labore, sed modica tantum attentione & disciplina opus.

Memini cũ VVitẽbergę agerẽ, venisse eo hospitẽ, exulẽ propter Euãgeliũ. Hic cũ ex mala cõsuetudine crebrius deieraret, & tandẽ de correctione cogitaret, venit ad Lutherũ, petit sibi cõsiliũ dari, quo posset iurãdi istã cõsuetudinẽ corrigere. Cui Lutherus: Impera, inquit, vxori, liberis, & familiæ reliquę, sub magna pœna, vt quoties iuraueris te admoneãt delicti tui, & a te mox exigant multã aureũ Rhenanũ. Honestus hospes Luthero paret. Iurat vt solitus erat, admonetur, soluit pro singulis iuramẽtis multam aureum Rhenanum. Sed priusquam peruenit ad vicesimum Rhenanum, fœliciter istam iurandi consuetudinem emendauit, ita vt nunquam postea depræhensus sit iurare.

Nonnulli pii nobiles & ciues pyxides paratas habent, in quas si quis hospitum iurauerit, cogitur solidũ nostratem nummum multã soluere idq; quoties eũ iurare cõtingeret. Quæ multa multos iurationi assuetos ita cohercet, vt qui alias millies in vno prandio iurare cõsueuerint, vix bis aut ter lapsi sunt. Hũc morẽ si omnes nobiles & hospites haberent, breui futurum sperarẽ, vt ista pessima iurandi consuetudo emendaretur. Studiosis nostris hortator essem, qui cõmuni vtuntur mensa aut vna habitant, vt se simili aliqua lege astringerent, quo & ipsi turpissimam iurandi consuetudinem quam huc secum attulerunt emendare possent.

Quintum remedium superioribus tanquam Colophonem adiiciamus, Benedictionẽ Domini. Vt enim cõminatur Dominus maledictionẽ vane iurãtibus: ita relligiose vsurpantibus nomen Domini in necessitate, benedictionẽ promittit, quæ etiam ad eorum posteritatem se extendit. Id quod etiam Hesiodus intellexit, cum ait:

ἀνδρὸς δὲ εὐόρκου γενεὴ μετόπισθεν ἀμείνων.

Hoc est, *Viri seruantis religionem iurisiurandi posteritas præstantior erit.* De

De Quarto.

Postremum quod propoſuimus explicandum reſtat, videlicet, an ſemper ſit præſtandum quod quis iurauerit. Vt autem ad hanc quæſtionem perſpicue & ſine errore reſpōdeamus, quaſdam regulas ſubiiciam, ex quibus iudicium de iuramēto præſtando vel non præſtando petendum eſt.

Prima. Quicquid iuratum fuerit, quod cum fauore Dei & ſine peccato præſtari poteſt, omnino præſtādū eſt. Ratio regulæ eſt, quod nomen Dei ſanctius apud nos haberi oporteat, quam vt illud propter propriam vitam aut alia tēporalia cōmoda prophanemus. Quāobrē cū de noſtra vita honoribus & fortunis agitur, nomē Dei iis omnibus anteponamus. Ex quo ſequitur quod fides etiā hoſti data ſit ſeruāda, modo ea quæ iurauimus hoſti, bona tēporalia ſunt, vt honores, pecuniæ, vita corporis. Nunquā enim nomē Dei propter iſta eſt prophanandū. Vt ergo iure laudatur Attilius qui potius voluit mortē oppetere, quam fidem datam Carthaginenſibus violare (etſi conſilium quo pacem impediuit minime fortaſſe laudandum eſt) Ita merito damnatur Zedechias, de quo nuper diximus, quod rupto fœdere Dei Regi Babylonico rebellauit.

Hic primum obiicitur. Qui ſcit ſe occidendum ſi redietat ad hoſtem, an non ſe periculo exponit & Deum tentat rediens? Reſpondeo.

Nomen Dei præferendum eſt omni periculo, nec Deum tentat, quia prius in manus hoſtium traditus erat permiſſione Dei, vnde non debuit per prophanationem nominis Dei ſe liberare.

Secundo, obiicitur. Celeſtinus Papa eius nominis III. iuramentum metu extortum irritum eſſe ſtatuit. Nam qui vim infert, indignus eſt cui fides ſeruetur. Reſpondeo.

Coactio nullo modo vim promiſſorio iuramēto adiuuit, modo licite fieri poſſit quod promiſſum eſt. Dico ergo quod in iuramēto coacto duplex ſit obligatio. Vna qua quis obligatur homini improbo, cui aliquid iureiurādo promittit. Ab hac obligatione ipſa coactio liberat. Altera qua quis Deo obligatur, ab hac nō abſolueris ſed neceſſe eſt cōplere, quod per nomen Dei promiſiſti. Hæc enim obligatio non tollatur propter coactionē. Pius proinde homo damnū ſu-

stinebit quoduis potius quam vt iuramentum violet, nomenque Dei polluat.

Secunda. Iuramentum non debet esse vinculum iniquitatis, id est, nemo debet cogi religione iurisiurandi ad faciendum inique. Ratio regulæ est, quod obedientia erga Deum omnibus rebus anteponẽda sit. Quicquid ergo Dei volũtati aduersatur, non est prętandum, etiamsi id millies iuraueris. Contra hanc regulam peccauit Herodes. Nam quod turpiter iurando promiserat, crudeliter soluit, vt qui cõtra mãdatũ Dei hominẽ innocentẽ occiderit, atq; ita se iniquitatis vinculo inuoluerit. Duplicauit scilicet peccatum Herodes, primum male iurando, deinde præstando quod male iurauit. Contra vero Dauid quod iurauit temere contra voluntatem Dei, non impleuit maiore pietate ductus. Ecce, ait Augustinus, Dauid sanctus iuramẽto quidẽ astrict⁹ nõ fudit sãguinẽ hominis, sed eũ falsũ iurasse negare quis poterit? De duobus peccatis minus elegit. Sed minus fuit illud in cõparatione prioris. Nã per se appręhensũ magnũ malũ est falsũ iurare. Et Augustinus rursus de iuramẽto Dauidis. Cur Dauid qui sancte iurauit se nõ modo Nabal, sed totã illius familiam deleturum, violauit iuramentum? Dicendum est, iuramentum iustæ iracundiæ fuisse, misericordiam vero prudentis rationis & consilii. Augustino Bernardus consentiens ait: Malum quod iuramus facere, nõ debemus implere. Et Gregorius: Cum male iuratur, iustius iuramentum dimittitur, quam compleantur crimina quæ iurantur. Idem. Iurare quæ reuocanda sunt omnino cauendum est, & vehementer horrendũ, quia cum tale iuramentum nõ impletur, non omnino culpa caret, sed minor eligitur. Nam & iurare malũ, & facere malum maius malum est: Iurare autẽ malum & non facere, etsi grande malum est: tamen minus malum est. Sed, inquies,

Si non seruo quod iuraui, etiam contra voluntatem Dei, vanus iudicor. Respondeo. Coram Deo non vanus sed sapiens iudicaris. Magnæ siquidem sapientiæ est, vt ait Augustinus hominem reuocare quod male locutus est. Ideo probatur & sępe citatur hoc dictũ Isidori: In malis promissis rescinde fidem: In turpi voto muta decretum. Quod incaute vouisti ne facias. Impia enim est promissio quæ cum scelere adimpletur. Et Philo Iudęus pręclare ait: Qui malũ

pro-

propoſitum iuramento ſanciunt,quid ſanctum ſit ignorant. Iurant ſe commiſſuros furtum,homicidium , ſacrilegium, ſtuprum,moxque ne periuri habeantur committunt , quaſi non melius Deoque gratius ſit tale periurium.

Sunt ne ergo reuera periuri,qui mala quæ iurarunt,non complent?

Nequaquã.Periurus enim proprie dicitur qui iurãdo ius peruertit: Nõ autem qui quod contra ius iurauit,corrigit.

Quid ergo faciet qui quod male iurauit,corrigit?

Hoc idem author docet cum ait:Orãdus eſt Deus vt pro ſua clementia temeritati inconſultę ignoſcat,qua ad iurandum præceps actus eſt.Nã duplicare noxã cũ te poſſis exonerare dimidio,maxima eſt inſania , vix vnquam curabilis.

*Tertia.*Iuramentum cum ſalute publica,cum honeſtate & bonis moribus pugnans,non eſt ſeruandũ.Ratio regulę eſt, quod Dei voluntas ſit vt ſalutis publicę,honeſtatis & bonorũ morũ rationẽ præcipuã habeamus. Si quis ergo vel errore deceptus, vel affectibus abreptus,vel metu victus,iurãdo promittit ſe aliquid facturũ,quod pugnat cũ ſalute publica, honeſtate,& bonis moribus,peccat quidẽ iurãdo,ſed duplicat peccatum ſi iuramento ſteterit. Huc Bernardi dictum pertinet. Si aliquid forte nos incautius iurare contigerit, quod obſeruatum in peiorem vergit exitum,libere illud ſalubriori conſilio mutandum nouerimus.

Iehoſua deceptus a Gabaonitis,iurat illis ſecuritatẽ,quod nolit eos delere: Sed poſtea intelligens fraudem potuiſſet a pacto ſine peccato diſcedere,niſi aliæ circunſtantiæ pactioni ſtandum eſſe ſuaſiſſent,de quibus ſupra diximus.

Adoleſcens inſano amore victus deperit virginem,iurat ſe eam ducturum in vxorem.Hic iurando quidem peccat, ſed duplicat peccatum ſi repugnantibus parentibus ſanis eam duxerit.

Recẽs hiſtoria eſt de quodam honeſto ac prædiuite ciue Caſparo conſule & Apothecario VVitẽbergenſi , qui cũ in nundinis Lipſenſibus ante quinquenniũ forte eſſet,dolo a tribus nebulonibus in aliud hoſpitiũ deductus eſt. Vt autẽ nebulones iſti facilius rem perficerent, fingunt Magiſtrum

Bartholomæum Schonborniũ virũ doctiſsimum ac intimũ amicum Caſpari conſulis de curru lapſum fregiſſe tibiam, & periclitari de vita. Hunc ergo rogare, vt ſe accedat Caſparus, quo in ipſius præſentia, eoque teſte poſsit de rebus ſuis ſtatuere. Hic Caſparus nimiũ credulus amore amici comitatur carnifices ſuos. Et cum ventum eſſet in hoſpitium, in interius conclaue illum abducunt, vi ipſum adoriuntur, pulſant, minantur mortem, niſi iuramento ſcripto ipſius, proprio ſanguine obſtringat ſe & ad numerandos ſequenti die certa hora & domo quingentos thaleros, & ad ſilentiũ perpetuum, ne ſuos carnifices prodat. Quid hic faceret vir bonus & honeſtus? Metu coactus iurat & ſcribit proprio ſanguine quod petunt, quo facto dimittitur. Sed dimiſſus Caſparus, rẽ aperit Paſtori Lipſenſi. Paſtor ſuadet vt promiſſam pecuniam, ſtatuta hora & domo vt promiſerat numeret, ſed ita vt cum ſummam aliquam numeraſſet, tanquam frigidiorem auram captans, aperiat feneſtellam quæ erat in magnæ feneſtræ medio. Hoc enim ſignum erat miniſtris publicis, numerat pecuniam, aperit feneſtellam, irrumpunt in domũ miniſtri publici, deprehendũt graſſatorẽ cũ pecunia, abducũt eum in carcerem, qui poſtero die affectus eſt ſupplicio, ſociis ipſius aufugientibus. De hoc facto Caſpari VVitébergæ acriter diſputatũ eſt inter Theologos & Iuriſconſultos, quorum hi factum Caſpari damnarunt, illi excuſarunt. Sed age quid nobis eſt hic ſentiendum? Huius iuramenti duæ ſunt partes, quarum prior obligat Caſparum iuxta primam regulã, poterat enim ſoluere promiſſam pecuniam ſine amiſſione gratiæ, & ſine peccato. A poſteriori abſoluitur per tertiã regulã. Quia quilibet obligatur ad ea prodenda, quæ intelligit vergere in detrimentũ ſalutis publicæ, niſi ſalutis publicæ proditor haberi velit, & pœnã ſubire proditoris. Proinde peccauit quidem Caſparus non ſeruando perpetuum ſilentium vt iurauerat, ſed duplicaſſet peccatum, ſi cum detrimẽto publicę ſalutis tacuiſſet.

Quarta. Si vna partium violauerit iuramentum, altera ab obligatione ſoluitur. Ratio regulæ eſt, quia mutua eſſe debet obligatio. VVladiſlao proinde violante fœdus decennale initum cum Amurate, ſoluitur Amurates a iuramento. Hoc ex ſpecie eiuſdem generis colligitur. Si inquit Paulus infidelis diſcedat, diſcedat. Nã nõ eſt ſeruituti ſubiectus frater

ter aut soror in huiusmodi. Hinc natum est vulgare dictum,

Frangenti fidem fides frangatur eidem.

Quinta: Iuramenta quæ vel implicitam, vel expressam habēt conditionem annexam, haud obligant nō seruata cōditione. Ratio regulæ est, quod iuramentū ex conditione pēdeat. Natura iuramēti hāc implicitā cōditionē semper annexam habeat: Salua obedientia Deo debita. Recte ergo aulici Saulis fecerunt, dū ad iussum Tyranni noluerunt extendere manus in sacerdotes Domini 1. *Reg.* 22. Quæritur

An obligatio solui possit superioris authoritate?

Respondeo.

Superioris authoritas non debet pugnare cum mandato Dei, nec cum publica honestate, & bonis moribus. Quare qui hoc facit, condemnat potius quam absoluit, vt cum Papa absoluit principes a iuramentis quoties illi visum fuerit.

Quæritur præterea an Hæreticis sit seruanda fides?

Respondeo.

Fides publica data quibuscuis est seruanda sine omni exceptione. Hoc enim ipsa natura & ratio postulat. Non ergo recte facit Antichristus Romanus qui cum ipse sit Hæreticissimus, insontes hoc prætextu, quod fides non sit seruanda Hæreticis, rapit ad supplicia, quemadmodum cum Ioanne Huss actum est.

Pecuniam suam non dat ad vsuram. Inter notas characteristicas ciuis Ecclesiæ Dei, & futuri hæredes vitæ æternæ inter alias hæc vna est. *Non dat pecuniam suam ad vsurā.* Ex quo sequitur vsurarios iure locum in Ecclesia Dei non occupare, nec fore hæredes vitæ æternæ. Hinc est quod Ecclesiæ doctores acerrime semper inuehantur in vsurarios. Et quod vsurarii per censuram Ecclesiasticam communione & sepultura cum aliis Christianis indigni iudicentur.

Hic quæritur an de omni vsurarum genere intelligenda sit scriptura, quoties vsuras dānat, nec ne?

Hoc est, an aliquod vsuræ genus excipiatur a maledictionis sententia, ita vt possit exerceri ab homine pio sine peccato.

Quicquid hic responderis, veluti inter Scyllam & Charybdim nauigas. Si enim damnas omnem vsuram, laqueũ multorũ consciẽtiis iniicis, & cõmercia inter homines tollis. At si aliquã admittis, mox auarus sibi quãlibet vsuram permissam esse statuet. Etsi ergo difficile est ita respondere, vt non incurras in repræhensionem, tamen cum hic locus postulet huius quæstionis decisionem, dicam quod maxime cum sententia Scripturæ & recta ratione consentire videbitur, vt conscientiæ sciant quid de hoc contractus genere sentiendũ sit. *Primum* ergo omnium duo fundamenta tradam, super quibus quilibet contractus extrui, & ad quæ probari, licitus an illicitus sit, a piis debet. *Deinde* de mutuatione dicam, sub qua continetur vsura, & ex fundamentis positis aliam vsuram licitam, aliam illicitam esse demonstrabo. *Tum* examinabo rationes eorũ & refutabo qui omnem vsuram sine discrimine damnãt, & nullam omnino Christiano homini licitam esse contendunt. *Postremo* regulas quasdam adiiciam quibus qui se regi permittent non facile a fundamentis aberrabunt, nec vsurario contractu peccabunt.

De Primo.

Fundamenta duo statuamus super quibus (vt dixi) quilibet contractus extrui, & ad quæ probari licitus ne sit an illicitus, a piis debeat. Horum *Primum* Christus ipse iacit *Matth.* 7. Omnia quæcunque volueritis (scilicet sano & recto iudicio) vt faciant vobis homines, sic & vos illis facite: hoc est, Dilectio proximi norma sit omnium actionum vestrarum, & officiorum. *Secundum.* In Politicis rebus parendum est iudicio ciuilis magistratus, modo non pugnet cum recta ratione. Ex hisce duobus fundamentis non erit piis difficile, de quouis contractuum genere iudicare. Siquidem contractus qui cũ his fundamẽtis cõgruit, nullo verbo Dei simpliciter prohibetur aut damnatur. Nam verbum Dei vt omnia reuocat ad dilectionis legem, ita ordinationes politicas, facientes ad incolumitatem totius corporis tuendam, approbat. Contra vero, contractus qui non congruit his fundamentis, quantũuis specioso ornetur titulo, & qualicunque pingatur oratione, verbo Dei damnatur, ideoque pio homini fugiendus. Sed omissis aliis contractuum generibus de mutuatione, sub qua continetur vsura, dicam.

De

De Secundo.

Mutuatio, ſub qua continetur vſura eſt contractus quo pecunia, aut res quælibet transfertur ad alium, vt tantundem reddatur in ſpecie. Vt cum pecunia transfertur, vt eadē reddatur in ſpecie, cum pro vino tantundem vini ſoluitur, non numero idem, ſed ſpecie. Nam cum idem numero redditur, non eſt mutuatio ſed commodatio.

Eſt autē mutuatio duplex, videlicet, Gratuita & Vſuraria.

Gratuita mutatio eſt cū transfertur pecunia, aut res quæuis ad alium: vt tantundem reddatur in ſpecie & nihil vltra.

Vſuraria mutuatio eſt cum trāsfertur pecunia aut res quælibet ad alium, vt non ſolum tantundem reddatur in ſpecie, verum etiam aliquid vltra addatur ex pacto propter mutuationis officium.

Ex pacto addidi, Nam ſi quis ſponte ſua eum a quo mutuū accepit, aliquo honorat munuſculo gratitudinis ergo: illud munuſculū nequaquā in vſuris reputabitur. Si enim licet cuiuis benefacere, & gratitudo erga benemeritos iuris naturalis eſt: Cur non licebit ſine peccato ſymbolū gratitudinis ab eo accipere, qui ſponte ſua hoc nobis offert?

Diximus mutuationem aliam eſſe gratuitam, aliam vſurariam. Verum vt intelligatur, quando gratuita eſſe debeat, & quando vſurariam eſſe liceat, hic quæritur. Quare vt hoc explicari diſtinctius poſſit, aliam mutuationis diuiſionē adferam, videlicet quod alia debita, alia indebita dici poſſit.

Debita mutuatio eſt ad quam iure diuino & naturali, ita obligamur, vt niſi mutuū demus, rei coram Deo ſimus. Contra vero *indebita* eſt ad quā nec diuino nec naturali iure ſimpliciter obligamur, ſed liberum nobis relinquitur mutuum dare & non dare. Illā gratuitā eſſe ſemper oportet, hāc licet eſſe vſurariam, modo vſura iuſtos terminos non excedat. Iam autem & iure diuino & naturali nunc ad gratis dandum, nunc ad gratis mutuandum proximis noſtris obligamur. Quis enim eſt qui in ſua neceſſitate hoc ſibi ſano & recto iudicio non cupiat fieri. Verum vt hæc obligationis neceſſitas recte intelligatur, conditio proximorum ſpectanda eſt hoc modo.

Si quis attenuatus victum ſibi quærere labore & induſtria non poteſt, vel ob firmitatem corporis, vel propter ſenium,

huic gratis vt demus,& diuino & naturali iure obligamur. Nā qui hoc nō facit discedit a fundaméto,& viscera charitatis claudit, iuxta illud Iohānis 1.*Ioh*.3 Si quis habuerit victū huius mūdi,& viderit fratrem egentem & clauserit viscera sua ab eo, quomodo charitas Dei manet in eo?

Deinde si quis potest labore & artificio suo sibi victū quærere,& necessitate coactus petit a te mutuum, huic vt des mutuum idque gratis, eodem iure & diuino & naturali obligatus es, quemadmodū ex primo nostro fundamento manifestū est. Huc præceptum Domini *Luc* 6. pertinet. Date mutuum, nihil inde sperantes, id est, gratis,& erit merces vestra multa,& eritis filii altissimi. Hic Dominus nequaquam promiscue de omnibus hominib. loquitur, sed de iis solūmodo qui nō possunt paria reddere, sicuti infra latius docebimus.

Verum hic aliter iudicandū est de eo quod tuum est, aliter de eo quod tuum non est. Si tuum est, gratis dabis mutuum pauperi propter obligationē diuinā & naturalem. At si tuū non est, vt quod ad aliquam communitatem seu societatē, aut etiam ad pupillos & orphanos pertinet, ordinatione politica quam approbat pius magistratus vti licebit, & accipere aliquid vltra sortem iuxta constitutionē. Atque hactenus de mutuatione debita & eius exceptione dictum sit.

Nunc descendamus ad indebitam mutuationem. Est autem indebita mutuatio vt supra diximus, ad quam diuino & naturali iure non obligamur. Libera enim est, vt possis mutuare & nō mutuare sine peccato & sine vastatione conscientiæ. Hæc autem libertas ex conditione proximi qui mutuum petit, dependet. Nam si quis (cuius mediocres sunt facultates, ex quibus possit honeste viuere) magnam mercaturam exercere quæstus gratia, si quis prædia emere cupiditate adductus, si quis præclara & ampla ædificia extruere ob fastum, si quis magnos sumptus facere, vt liberalis videatur velit, hinc quia non es obligatus iure diuino & naturali nec ad gratis dandū, nec ad gratis mutuādū, poteris sine peccato cū eo pacisci de vsura iuxta Politicā constitutionē. Nā hoc cum illi non debes ex officio, nec diuino nec naturali iure, is perfecto tibi idque iure naturali debet beneficium pro beneficio. Huius debiti honesta est ratio. Benefactoribus enim debetur gratitudo, & animo & reipsa, vt sit æqualitas. Qui ergo in hoc casu mutuum dat, potest

pacisci de vsura iuxta promissionem regiam, videlicet vt annuatim ex 100. dentur 5. Hanc vsuram pius homo bona conscientia accipere potest, modo memor sit officii erga egenos & pauperes, iuxta obligationem de qua supra diximus.

De tertio.

Iam videamus quid adferant, qui omnem vsuram damnari putant. Etsi autem multa argumenta colligunt, tamen tria sunt præcipua in quibus plus ponderis esse videtur, & in quibus omnem victoriæ spem collocant.

Primum est prohibitio diuina in veteri testamento, quæ sæpe inculcatur. *Exod.* 22. Si pecuniam mutuam dederis populo meo pauperi qui habitat tecum, non vrgebis eum quasi exactor, nec vsuris opprimes. *Leuit.* 25. Si attenuatus fuerit frater tuus &c. ne accipias vsuras ab eo, nec amplius quam dedisti. Time Deum tuum, vt viuere possit frater tuus apud te, pecuniam tuam non dabis ei ad vsuram. *Deut.* 25. Non fœnerabis fratri pecuniam, nec fruges, nec quamlibet aliam rem, sed alieno. Fratri autem tuo absque vsura, id cuius indiget commodabis. Hæc testimonia & similia videntur omnem vsuram prohibere. Sed si ea propius examinas, nequaquam vsuram simpliciter & omnino damnant, sed in circumstantiis certis. Nam si vsura simpliciter & omnino prohiberetur, profecto non liceret vsuram ab alienis, id est, a quibusuis aliis hominibus qui non sunt Israelitæ accipere. Quod non tantum intelligi debet de Cananæis in quos ius belli habebant Iudæi, verumetiam de quibusuis aliis hominibus cum quibus Iudæi commercia exercebant. Hinc ergo patet quod prohibitio vsurarum in Mose sit Politica, pertinens ad Politiam Mosis conseruandam.

Deinde si obiectum & finem prohibitionis vsurarum, videlicet, ne frater seu proximus tuus opprimatur vsuris, respicis, prohibitionem vsurarum restringi vides. Est siquidem prohibitio vsurarum diuini & naturalis iuris, quatenus ea homines opprimuntur. Quare & obligat omnes homines iuxta primum fundamentum. Nemo enim vult se ab aliis iniuste opprimi. Cum proinde vsura propter hunc finē prohibita sit, ne proximus opprimatur & ad mendicitatem redigatur, cessante hoc fine, prohibitio nulla est.

Verum

Verum vt hoc apertius explanetur accommodemus huc regulam Augustini, videlicet, In omni dicto Scripturæ obseruandum est quid dicatur, secundum quid, & propter quid dicatur.

Quid ergo hic dicitur? Non fœnerabis, seu non ad vsurã mutuũ dabis. *Secundũ quid dicitur?* Hoc in lege expresse additur: Populo meo pauperi, seu fratri tuo pauperi. *Propter quid dicitur?* Vt frater tuus possit apud te viuere, seu vt frater tuus non opprimatur vsuris. Hæc ergo tria semper in prohibitione vsurarum coniungi debent, vt legis sensus sit: Non fœnerabis proximo tuo pauperi, vt viuere possit apud te non oppressus vsuris, iuxta hunc legis sensum accipienda sunt verba Dauidis in hoc Psalmo cum ait:

Pecuniam suam non dat ad vsuram scilicet, proximo suo pauperi ad opprimendum eum. Sed inquies: Hoc non additur in Psalmo, sed simpliciter dicitur, Qui non dat pecuniam suam ad vsuram? Respondeo.

Quicquid vno in loco expresse dicitur in Scripturis, in aliis vbi non exprimitur subaudiendum est. Cum ergo hoc in ipsa lege exprimitur, recte in Psalmi dicto subauditur. Vt interim taceam satis exprimi vocabulo Hebraico Nesech, quo morsus vsuræ significatur, vnde homo tabescit paulatim ipsius facultatibus consumptis.

Hinc duplicem esse vsuram recte colligimus: illicitam vnam, alteram licitam. Illicitam quidem qua proximus grauatur, & paulatim veluti consumitur. Licitam vero qua proximus adiuuatur, & quæ approbatur a pio magistratu.

Sed, inquies, hic est inæqualitas, quæ in omni contractu damnatur vt iniusta. Vt enim æqualitas mater iustitiæ dicitur, ita inæqualitas ab iniustitia nascitur. Respondeo.

Quando lucratur dans mutuo, & alter nihil recipit, est inæqualitas damnanda. Contra vero quando, lucratur accipiẽs mutuum, æqualitas seruatur, si aliquid ex pacto det pro mutuationis officio. Honesta enim ratio postulat, vt qui beneficium accepit, beneficium reddat. Proinde ingratus qui aliquid dare recusat iudicandus est. Sed hic rursus moneo cauendum esse ne lucrum sit immodicum, sed tale quod a magistratu approbatur.

Secundum argumentum eorum qui promiscue omnem vsuram damnari volunt, petitur ex verbis Domini *Luc.6.* Date mutuum

mutuum,nihil inde ſperantes. Ex hoc dicto vetari conclu-dunt ne quid vltra ſortem a quouis propter mutuationis officium accipiatur.Sed hoc non ſatis conſiderate.Nam ſi textum examinas & collationem attendis quę eſt apud Lucam longe aliud Dominum voluiſſe depræhendes.

Primum enim Dominus iuris naturalis regulam ſuis cōmendat,ad quam omnes noſtras actiones cum proximis exigi par eſt,hanc videlicet:Prout vultis vt faciant vobis (id eſt,veſtri cauſa) homines,vos etiam facite eis(id eſt,eorum cauſa) ſimiliter.

Deinde collationem ſubiicit,cuius prius membrum eſt, Si diligitis eos qui vos diligunt,quæ vobis erit gratia? Nam & peccatores,id eſt,non conuerſi ad Deum, diligunt eos à quibus diliguntur. Et ſi benefeceritis iis, qui vobis benefaciunt, quæ vobis erit gratia? Nam & peccatores idem faciunt. Et ſi mutuum dederitis a quibus ſperatis vos recepturos, ſcilicet mutuum,quæ gratia erit vobis? Nam & peccatores peccatoribus dant mutuum, vt recipiant paria, id eſt ſpe compenſationis. Sunt enim peccatorum inter ſe officia,plane mercenaria.Nihil enim præſtant beneficij ſibi inuicem,niſi ſpe compenſationis.

Poſterius membrum collationis ſeu antitheſis ſequitur, quæ continet exhortationem ad gratuita officia. Itaque,inquit,diligite inimicos veſtros & benefacite eis, & mutuum date,nihil inde ſperantes.

Dictum ergo Domini,vt clariſſime ex collatione liquet opponitur conſuetudini peccatorum, id eſt,eorum qui non ſunt ad Chriſtum conuerſi. Hi enim, vt ex verbis Domini claret,bene meritis, id eſt iis qui poſſunt vicem ſeu analogum beneficium rependere,benefacere & mutuum dare ſolent:non autem aliis a quibus paria non expectāt. Horum prius non damnat Dominus ſimpliciter, ſed poſterius. Nequanquam enim damnat Dominus quod homines iis benefaciant, qui ſibi benefecerunt, nec quod dent mutuum iis a quibus paria expectant. Sed hoc damnat, quod non vltra progrediantur,hoc eſt,quod non benefaciant inimicis,id eſt,iis cum quibus nulla interceſſit amicitia,qui de ſe nihil ſunt benemeriti,qui non poſſunt analogum beneficium præſtare.Eſt ergo ſenſus verborum Domini;Date mutuum, ſcilicet, iis qui de vobis nihil boni ſunt meriti,nec

possunt vicem rependere,nihil inde sperantes, id est, nihil nedum paria officia ab illis expectantes.

Græce significantius dicitur: μηδὲν ἀπελπίζοντες, pro ἀπ' ἐκείνων ἐλπίζοντες, id est, *nihil ab illis vicissim sperantes, nedum paria.* Ad personas proinde hoc dictum referēdum est, non ad res mutuo acceptas, aut ad fœnus quod vltra sortē accedit. Non ergo vetat Dominus mutuū dare amicis,a quibus paria expectamus,sed aliquid vltra a suis requirit,nimirum vt egenis qui nō possunt τὰ ἴσα reddere benefaciant,& mutuū dent etiam iis a quibus nihil nedum analogum beneficium expectant. Ne autem hoc grauate faciamus addit promissionem: Et erit merces vestra multa,& eritis filij altissimi, id est,eritis chari Deo altissimo,qui hic liberales estis erga humilimos & abiectissimos coram mundo. Illud igitur cōmune & liberum est omnibus hominibus Ethnicis & Christianis:hoc Dominus peculiariter a suis requirit. Vt ergo liberum mihi facit Dominus vt benefaciam amico vt par mihi reddat, & vt mutuum dem ei a quo gratiam expecto pro beneficio. Ita necessitatem mihi imponit vt egenis qui non possunt vicem rependere,benefaciam,iisq; gratis dem mutuo,nullam expectans ab illis compensationem, sed a Deo. Habemus quid sibi velit Domini dictum:Date mutuum nihil inde sperantes. Neq; vltra hos terminos extendi debet, præsertim cum Euangelium Politicas ordinationes non pugnantes cum æquitate & charitate nequaquam aboleat.

Tertium argumentum quo nituntur qui omnem vsuram dānant,mutuantur ab Aristotele. Hic enim 1. *Polit. ca.* 7. affirmat τὴν ὀβολοστατικὴν, id est, *fœneratoriam* παρὰ τὴν φύσιν εἶναι, id est, *præter naturam esse, atque ideo perperam imitari naturam.* Nā cætera inquit quæ procreata sunt, suis procreatoribus ex institutione naturę similia sunt. Pecunia autem non est inuenta vt pecunias sibi similes progeneret; sed vt ea res ad viuendum necessariæ comparentur. Hinc concludit fœneratoriam esse contra naturam, quod & nomen vsuræ apud Græcos indicat. Dicitur enim τόκος id est, *partus*, παρὰ τὸ τεκεῖν, quia pecunia mutuo data pariat lucrum ei qui dedit. Priusquam autem ad hoc argumentum respondebitur, aliquid dicendum videtur de fœneratoria tum temporis vsitata. Fuerunt enim homines diuites & auari qui artem vsurariam exercebāt,& in hoc toti incumbebant, vt per vsuras

ad se translatis aliorum facultatibus, eos in seruitutem redigerent, haberentque eos tanquam perpetua mancipia, quam crudelitatem Solon apud Athenienses sustulit. Fuit enim tum vsura maxima & communis, quod lucrum æquaret sortem, intra vnius mensis spacium. Ex quo factum est, vt qui pecuniam ad vsuram acciperent, breuissimo tempore ad extremam inopiam redigerentur, qua coacti sunt dare se in seruitutem fœneratoribus. Vnde natum est prouerbium : *Fœnus funus*.

Huiusmodi vsura merito apud Ethnicos infamis fuit & ab omnibus damnata.

Veteres Romani, vt Cato meminit, peiorē ciuem existimarunt fœneratorem quam furem. Qui ita in legibus posuerunt : Furem duplo condemnari, fœneratorem quadruplo.

Aristophanes in Nubibus dicit vsuram esse beluam, quæ ex processu temporis argentum numerosiori semper fœtura progeneret.

Quoties ergo Ethnici damnant vsuras, loquuntur de vsuris sua ætate vsitatis, & de vsurariis apud quos pecunia virtuti & sapientiæ præferebatur, iuxta prouerbialem versiculum:

Τὰν ἀρετὰν καὶ τὰν σοφίαν νικᾶντι τελῶναι. id est, *Virtutem & sapientiam vincunt pecuniæ*. Non autem de vsuris moderatis, quas honesti viri sine peccato exercere possunt, vt supra ostendimus. Breuiter hoc teneatur.

Cum natura cuiuslibet rei pendeat ex eius fine, ex ipso fine vsuræ seu euentu, quæ licita & quæ illicita sit iudicandum est. Si vsura velut hirudo paulatim exsugit & emungit facultates pauperum, vere damnanda est. Pugnat enim cum æquitate & charitate, quæ omnem licitam vsuram moderari debent. At si is qui moderatam & approbatam a magistratu vsuram paciscitur, vsu alienæ pecuniæ auget suas facultates, honesta ratio, id est, æquitas & charitas postulat vt reddat beneficium pro beneficio, hoc est, vt soluat pactam vsuram, modo, vt dixi, habeat approbationem legitimi magistratus. De hac autem approbatione aliquid huc adiiciendum est.

Religiosissimi imperatores approbarunt moderatas vsuras, vt in 4. lib. Codicis scriptum est. Super vsurarum ve-

ro quantitatem etiam generalem ſanctionem facere neceſſarium eſſe duximus, veterem duram & grauiſſimam earum molem ad mediocritatem deducentes. Ideoque illuſtribus iubemus quidem perſonas, ſiue eas præcedentibus minime licere, vltra tertiam partem centeſimæ vſurarum nomine in quocunque contractu vili vel maximo ſtipulari. Iſtos vero qui ergaſtiriis præſunt vel aliquam licitam negotiationem gerunt, vſque ad beſſem centeſimæ vſurarum nomine in quocunque contractu ſtipulationem ſuam moderari. In traiectitiis autem contractibus vel ſpecierum fœnori dationibus vſque ad centeſimam tantummodo licere ſtipulari. Cæteros autem omnes homines dimidium tantũ modo centeſimæ, id eſt, ſemeſſem, vſurarum nomine poſſe ſtipulari. Hactenus imperator.

Hanc ſanctionem quatuor ſequentibus verſibus complectitur Scholiaſtes.

Diſcant illuſtres ſtipulari poſſe trientes,
Et mercatores ſibi poſſunt quærere beſſes,
Quærere ſemiſſes poſſunt communiter omnes.
In traiectitiis centeſima vires ſumit.

Triens centeſimæ, eſt cum dantur annuatim 4. ex 100. Bes cum 8. Semiſſis cum 6. Centeſima cum 12.

Has vſuras legitimas nominant, omnes autem quæ eas excedunt illegitimas & immoderatas. Noſter autem magiſtratus quincuncem centeſimæ annuatim permittit, hoc eſt ex 100.5. Quæ profecto nec cum æquitate, nec cum charitate pugnat, modo habeatur ratio egenorum & eorum qui nihil lucrari poſſunt: de qua re ſupra diximus.

Nunc ad argumentum Ariſtotelis redeamus. Finis inuentæ pecuniæ nõ eſt vt aliam pecuniã gignat. Igitur vſura eſt contra naturã. Reſpondeo. Nego conſequentiã, & ratio eſt quia aliter iudicandum eſt de rebus naturæ, & aliter de rebus vſus gratia inuentis ab hominibus. Illæ certos & determinatos fines a natura habent: harũ autem fines pendent ex arbitrio hominũ non pugnãte cũ recta ratione. Cum igitur pecunia vſus gratia eſt inuenta & ſub genere χρήματος continetur, ex arbitrio hominũ eius vſus dependet, qui non eſt limitatus natura, ſed legibus, vnde & numus νόμισμα dicitur. Proinde cũ leges moderatas vſuras approbãt, vſum pecuniæ vſurarium, modo legitimus fuerit, nõ tollunt. Addo & hoc

quod

quod τόκος, id eſt, vſura non ex pecunia propria accedit, ſed ex prouentu, qui aliã pecuniam gignit. Gignit proinde pecunia, non natura, ſed vſu: non fœtura ſed prouentu.

De Quarto.

Porro Epilogi loco ne diuites qui pecuniã ſuam ad vſurã dare ſolent, hoc meum reſponſum rapiant, contra mentem meam, & arrepto vno atque altero verbo, plus ſibi permittant, quam par eſt: *Primum* conſilium Pauli diuitibus commendatum volo: *Deinde* tres regulas adiiciam, quibus ſi ſe regi patiuntur, res erit extra periculum.

Conſilij autem Paulini partes duæ ſunt:

Prima, Diuites non ſint elato animo, nec ſperent in incertis diuitiis, ſed in Deo viuo.

Secunda. Diuites theſauriſent ſibi, ſcilicet liberalitate erga egenos, fundamenrum bonum in futurum, vt appræhendant vitam æternam. 1. *Timoth.6.*

Si primam Paulini conſilij partem ſecuti fuerint diuites, & fontem omnium bonorum nempe Deum ipſum in ſe retinebunt, & ab auaritia idolorum cultu erunt alieni, & non efferent ſe contra proximos pauperiores, ſed eos amore complectentur.

Si ſecundam partem conſilij Paulini ſeruauerint, nobile fœnerandi genus exercebunt, iuxta dictum Salomonis, *Prouerb*.19. Fœneratur Domino qui miſeretur pauperis, & ſors cum fœnore reddetur illi. Baſilius hunc Pſalmum enarrans Salomonis dictum ita interpretatur: Quicquid pauperi datur propter Dominum, eſt & donum & lucrum. Donũ quidem quia datur ſine ſpe compenſationis. Lucrum vero quia Dominus promiſit cumulatiſſime remuneratioñe, pro exiguis officiis, quæ in pauperes conferuntur. Non enim aquæ frigidæ hauſtus propter Deum datus caret premio. In hoc ergo nobili fœnerandi genere diuites Deum in corde ſuo circumferentes ante omnia ſe exerceant.

Sequuntur Regulæ.

Prima. Egeno, qui tantum vſum pecuniæ neceſſarium & non lucrum ex pecunia tua quærit, dabis mutuo ſine vſura & abſque omni ſpe compenſationis, iuxta præceptum Domini: Date mutuum nihil inde ſperantes. Cogitans de

liberalissima promissione mercedis, quam Dominus addit præcepto: Et erit merces vestra multa, & eritis filii altissimi. Nam si hic, id est, ab egeno vsuram accipis, facis contra æquitatem & charitatem proximi. Vt autem æquitas hæc non ex vsu hominum, sed ex iustitia seu iure naturæ æstimanda est: ita charitas super hoc fundamento fundabitur. Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris.

Secunda. Homini mediocris fortunæ, qui quærit lucrum ex tua pecunia, & res suas augere satagit, poteris pecuniam tuam ad vsuram dare bona conscientia, iuxta constitutionem Politicam in hoc regno, qua 5. vt iam sæpe dictum est, ex 100. annuatim dantur. Hæc vsura contra æquitatem & charitatem non pugnat. Imo contra æquitatem & charitatem facit, qui lucratur ex tua pecunia, & nihil pro officio mutuationis reponit, modo posit.

Tertia. Si is cui pecuniam tuam ad vsuram dedisti spoliatur, adeo vt ipsa quoque sors pereat, aut alioqui nihil lucretur. Christiani pectoris fuerit non solum sortem cum vsura remittere. (Nam hic vel minimum lucrum ex pecunia tua non potest peti sine offensione Dei & iniuria proximi) verumetiam de nouo mutuum dare, quo damnum acceptum resarcire posit.

Hæc de vsura ascribere visum fuit, in gratiam eorum qui sunt aliquando futuri, vel nunc sunt medici conscientiarum, vt sciatur quid bona conscientia in hac re fieri posit. Nam quicqiud fit vel repugnante, vel dubitante, vel errante cõscientia, peccatũ est, & cor hominis vulnerat.

De interesse, id est, compensatione damni emergentis, vel lucri cessantis: item de vsuris vsurarum legantur aliorum scripta, & præcipue moralis Philosophia Philippi.

Et munus contra innocentem non accipit.

Vt proximum dictum ad diuites, ita hoc ad iudices pertinet, cuius hic sensus est: Quemadmodum is iudex qui iuste iudicat & non sinit se muneribus corrumpi ad ferendam sententiam contra innocentem, iure in externo Ecclesiæ cœtu locum occupat, & est futurus hæres cœlestis patriæ: ita qui iniuste agit, hoc est qui iustificat impium propter munera, & condemnat iustum, nec iure in Ecclesia locum occupat, nec hæres futurus est vitæ æternæ.

Quoniam autem alibi a nobis officium boni iudicis declaratum

claratum est, videlicet, quod iudex debeat esse verax, sapiens, timens Dei, & ab auaritia alienus. Quæ quatuor implicite continentur in verbis Psalmi, & expresse ponuntur *Exod.* 18. vbi Iethro sic ad Mosen loquitur. Proinde de omni plebe viros sapientes & timentes Deum, in quibus sit veritas, & qui oderunt auaritiam. Tamen quia hic Psalmi locus postulat, vt aliquid de iudicibus dicatur, duo hic adiiciam,

1. Quænam requirantur in iudice.
2. Officium litigantium coram iudice.

Quænam ergo requiruntur in iudice?

Iosaphat rex sanctus pro nobis respondeat, qui iudices a se constitutos, in hanc sententiã alloquitur, vt est 2. *Paralip.* 19. Videte inquit quid agatis. Non enim exercetis iudicium homini sed Domino, & ipse vobiscum est in iudicio. Ideo timor Domini sit in vobis, & singulari diligentia agite. Nam apud Dominum Deum nostrum non est iniustitia, nec personæ respectus, nec muneris acceptio. Hic Iosaphat primum docet quod iudices sint vicarii Dei, qui adest in iudiciis, & iis præest. Deinde requirit a iudicibus timorem Dei, fidelitatem & iustitiam, quæ iustitia nullam προσωποληψίαν, & nullam δωροληψίαν admittit.

Philo Iudæus grauiter etiam dicit iudicem opus habere quatuor, videlicet, Potestate, Prudentia, Iustitia, Fortitudine animi. Horum si vel vnum defuerit, actum est plerunque de æquitate.

Potestate opus habet ne timeat eos quorum iudex est. Iudex enim qui timet partes litigantes, a timore consiliario pessimo persuasus sæpe peruertit iudicium, & pro eo quem timet fert sententiam contra cõscientiam, qua re & sibi grauissime nocet, iuxta illud *Deutero.* 37. Maledictus qui peruertit iudicium. Et eum contra quem iudicat iniuria afficit. Atque ita reus fit vtriusque tabulæ Decalogi, quouis Ethnico prophanior.

Prudentia opus habet ne decipiatur. Prudenter enim examinat causã de qua agitur, prudẽter perpẽdit quãdo rigore iuris, & quando ἐπιείκεια opus sit, prudenter accommodat legem ad causam, & non causam ad legem. Breuiter. Prudẽter cauet ne quid contra æquitatem faciat, vt qui nõ suum,

ſed Dei iudicium exerceat.

Iuſtitia opus habet, vt ſuum cuique tribuat, hoc eſt, iuſto patrocinium & defenſionē, iniuſto autē pœnā pro ratione delicti. Seu, iuſtitia opus habet, vt ſentētia ſic incorrupta & legitima: Incorrupta quidē, ne aliquo affectu malo abreptus in alteram partē magis quā par eſt, inclinet: Legitima vero vt ſententia quæ feretur, non tam iudicis hominis, quam legis eſſe videatur, & ęquitati conſentiens. Similiter etiam, vt iudicii verus proceſſus ſeruetur. Nam ſi iudex iuſte iudicat reſpectu cauſę, & nō ſeruat iuſtū iudicandi proceſſum, iniuſtus eſt. Quando enim fit quod fieri debet, & non fit eo modo quo debet, contra iuſtitiam peccatur.

Fortitudine animi opus habet iudex, ne flectatur precibus aut miſericordia, contra leges. Non enim precibus dabit quod ſuum non eſt: nec affectibus indulgebit, vt legem violet. Atque hæc ſunt dicta de iudice, qualis eſſe debeat, & quibus adminiculis opus habeat.

Quodnam eſt officium litigantium coram iudice?

Quia fieri non poteſt, donec homines ſecum peccatum (vnde tenebræ & errores in vita & actionibus exiſtunt) circumferunt, quin interdū lites etiā inter ſanctos ſuboriātur: opus eſt, vt pii litigantes ita actiones ſuas aduerſus eos qui vel læſerūt, vel læſiſſe videntur, inſtituāt, ne ſibi ipſis magis noceant quam aduerſariis, quod tum demum futurum eſt, ſi litigātes Timorem Dei, Amorem veritatis, & Dilectionem mutuam ſecū in iudiciū nō adferant. Hæc enim tria optimi conſiliarii erunt, qui litigantes intra iuſtos limites ſuis cōſiliis continebunt. Timor enim Dei ſuadet ne quid contra iuſtitiā tentent litigantes. Amor veritatis monet ne cauſam ſuam fuco aut mendacio pingant. Fraterna charitas cauet ne contra fratres aliena a cauſa cumulent, quo odioſos aduerſarios aut ſuſpectos iudici reddant.

Huc Salomonis dictum pertinet *Prouerb.25*. Noli properare ad litigationem, nec quid facias quod poſtea proximū cōfundat. Age cauſam de qua eſt cōtrouerſia inter te & proximum, & arcanum alterius noli reuelare. Hæc ſententia ordinat litigationem forenſem. Pius homo fugiat lites quātum poteſt, differat quā poſſit diutiſsime. Et ſi omnino litigandum eſt, partes inter ſe diſceptēt rationibus iuſtis, remo

tis

tis præstigiis Sophismatũ & Sycophantiarũ, frenent cupiditatem vindictæ, & totũ πλεονεξίας ingeniũ, caueant ne bonã causam male agẽdo corrũpant, abstineant ab iis quę ad causam nõ pertinẽt. *Breuiter.* Quod iustũ est, iuste persequatur.

QVARTA PARS.

Qui facit hæc non mouebitur in æternum. | HOc est: is & iure occupat locum in Ecclesias in hoc mundo, & futurus est hæres vitæ æternæ in qua nulla vicissitudo rerum pertimescenda est ei qui iis virtutibus studet, quæ in hoc Psalmo piis cõmendantur, vt notæ characteristicæ filiorum Dei. Contra vero qui hæc non facit & in his virtutibus non occupatur, nec iure ciuis Ecclesiæ in hac vita censendus est, nec futurus est hæres vitę æternę. Hæc sententia non est alicuius hominis qui errare potest, sed Dei qui est ipsa veritas. Quare nemo se fallat inanibus cogitationibus, nemo seducatur exemplis & multitudine errantium. Quilibet enim suum onus portabit.

Vsus Psalmi decimiquinti.

Huius Psalmi vsus perpetuus esse debet in Ecclesia, ideoque merito ediscendus & quotidie recitandus est. Est enim & norma ad quam vita piorum exigenda est, & sententia Dei immota de vera Ecclesia & falsa, de viuis Ecclesiæ membris & mortuis, de futuris hæredibus vitæ beatæ, & de impiis in gehennam æternum abiiciendis. Non est quod quis tabulas Parcarum quærat, vnde cognoscat sitne electus an abiectus: Hic Psalmus claram Dei vocem continet, in qua veluti tabulam scriptam manu Dei aspicere licet. Hanc intueamur mente, ad hanc examinemus nostram vitam, nostras actiones & mores. Quos si viderimus congruere ad præ-

ſcriptam normam, agamus gratias Deo, pergamus in cepto curſu, ſemper precantes vt nos ſuſtentet, ſemper cauentes inſidias Diaboli, qui nunquam non piis inſidiatur, vt vel eos in errores præcipitet, vel vitam moreſque eorum polluat, quo rurſus eos in exitium præcipitet. Contra vero ſi depræhenderimus nos a via recta aberraſſe, mature demus gloriã Deo noſtro priuſquam obtenebreſcat, & antequã offendãt pedes noſtri ad mõtes caliginoſos. Et reſipiſcamus per veram pœnitentiam ſeu conuerſionem ad Deũ, vitam componamus ad regulam, retineamus fidem & bonam conſcientiam, militemus honeſtam militiam aduerſus carnem, mundum & Satanam. Et quia ſentimus nos impares tãtis hoſtibus eſſe, imploremus auxilium eius qui vicit mundum, hoc eſt, Chriſti & Domini redemptoris & mediatoris noſtri vnici, in quo victoriam aduerſus mundum reportabimus, modo conſtantes in fide perſtiterimus, iuxta illud Ioannis: Hæc eſt victoria quæ vincit mundum, fides noſtra. Huic noſtro mediatori & victori mundi Domino noſtro Ieſu Chriſto ſit honor laus & gloria, vna cum Patre & Spiritu ſancto, in omnem æternitatem.

AMEN.

PSALMVS

PSALMVS DECIMVS SEXTVS.

Summa Psalmi Decimi sexti.

IN hoc Psalmo filius Dei Saluator noster introducitur orare pro se & sua Ecclesia, & testatur se abhorrere ab impiorum cœtibus, agit gratias Deo, quod ab illo defensus sit, & eum asserit victor mortis & inferni. Petrus actorum 2. Et Paulus actorum 13. hunc Psalmum de regno Christi, de morte & resurrectione interpretantur, hinc conuincentes, quod Christus mortuus debuerit resurgere antequam ipsius caro in sepulcro desiceret, aut putresceret. Est itaque hic psalmus propheticus & didacticus. Cuius summa eo redit, quod miseris & perditis hominibus salus morte & resurrectione Christi restituatur. Titulus psalmi Hebræis est Michtam, Græcis στηλογραφία. *Michtam aureolum seu* κειμήλιον *ex auro purissimo, significat quod hic Psalmus fuerit Dauidi preciosissimus, idque merito. Dictante enim Spiritu Christi hunc Psalmum scripsit Dauid. Vnde haud dubie summam consolationem percepit in tota vita, & in morte victoriam super morte & inferno, fiducia in Messiam collocata, quem hic introducit loquentem.*

στηλογραφία *est victoriæ descriptio. Columna enim, ait Theodoretus, non sepulchris solis imponitur, verumetiam vincentibus erigitur, literasque scriptas habet, quæ inscientes victoriam docent. Titulus ergo*

hic græcus monet, quod hic Psalmus sit prophetia de victoria Christi super peccato, morte, inferno, diabolo. Et quoniam euentus optimus est interpres prophetiarum, historia euangelica lucem clarissimam huic psalmo adfert, vt non sit opus longa enarratione.

Ordo & dispositio Psalmi Decimi sexti.

Etsi autem hic psalmus in duas partes præcipuas, videlicet precationem & gratiarum actionem distribui potest: tamen, vt maiorem fructum ex eo percipiamus, placet eum in sex partes distribuere, quæ sunt:

Prima. Precatio cum suis rationibus 1. *&* 2. *vers.*

Secunda. Affectus Christi erga Ecclesiam vers. 3.

Tertia, Pœna hostium Ecclesiæ versu 4.

Quarta. Ecclesiæ encomion versu 5. *&* 6.

Quinta. Gratiarum actio pro liberatione versu 7. 8. *& dimidio noni.*

Sexta. Narratio prophetica mortis & resurrectionis Domini in reliquis versibus vsque ad finem.

EXE-

EXEGESIS PSALMI DECIMI SEXTI CVM INDICATIONE doctrinarum.

PRIMA PARS.

1. *CVstodi me Deus, quoniam spero in te.*

2. *Dixi, Iehouah, Deus meus es tu, propter te non est mihi bene.*

PRecatio est Christi luctãtis in agone mortis. Est enim prophetia eius precationis, quam Dominus in horto paulo antequam caperetur orauit ratione assumptæ humanæ naturæ. Etsi autem precatio hæc personæ Christi est, tamen respectu humanæ naturæ intelligenda est, vt erudite Theodoretus narrans hunc psalmum explicat, cuius sunt hæc verba: Ex persona saluatoris dictatus est hic Psalmus, secundum vero humanitatem prolatus, sicut alia multa & in sacris Euangeliis inuenimus. Et tale est illud: Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste, verumtamen non vt ego volo, sed vt tu. Et vado ad patrem meum & patrem vestrum. Eodem modo reperiemus ipsum continenter deprecantem & genua inflectentem. Humanæ autem naturæ hæc esse, nec ad deitatem, quæ omnibus rebus affluit, spectare Apostolus aperte docet. Dicit enim sic in epistola ad Hebræos: Qui in diebus carnis suæ preces supplicationesque ad eum, qui possit illum saluum facere a morte, cum clamore valido & lacrymis offerens, exauditus est pro sua reuerentia. Et quidem cum esset filius Dei, didicit ex iis, quæ passus est, obedientiam, & consumatus factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternæ. Consumatus est autem non Deus Verbum, qui ante secula perfectus erat: verum forma serui consumata est, cum impatibilis, incorrupta, & immortalis effe-

cta sit. Hæc igitur ait effecisse Dominum in diebus carnis, cum mortale habuit corpus. Igitur omnia hæc secundum hominem sunt, Deoque minime conueniunt. Eodem modo in proposito Psalmo, vt conseruetur postulat, & a seipso conseruatur. Postulat enim vt homo, petitionem vero concedit vt Deus, videlicet concurrente bona proprii patris voluntate & opera. Hactenus Theodoretus. Iam ad verba psalmi redeamus.

Conserua, inquit, *me Deus, quia spero in te.* Hic tria sunt: compellatio, precatio, & ratio.

Compellatio, cum inquit: *o Deus.* Est enim solus Deus in omni angustia nostra inuocandus. Cuius rei causas sæpe supra recitauimus. Et vtitur hic compellatione admodum accommodata, nempe a potentia Dei sumpta.

Precatio: *Conserua me*, hoc est: ne sinas me succumbere in hoc agone omnium maximo, sed adiuua luctantem & libera me.

Ratio est: *Quia spero in te*, id est, In te solo meum præsidium statuo.

Hic confirmamur de exauditione in nostris precibus, quod in capite præcessit, vere etiam in membris sequetur. Proinde certissime statuamus, quod orantes iuxta mandatum Dei in vera fiducia exaudiamur propter Christum, iuxta dulcissimam illam promissionem: Quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabitur vobis.

Dixi Iehouah: Deus meus es tu.

Ætiologia est, cur videlicet speret in Deo, nimirum, quod Deus ipsius Deus sit, a quo sustentatur, & a quo omne ipsius, tanquam a iustissimo iudice, præsidium pendet. Atque ita quilibet pius Deum omnibus communem suum peculiarem Deum facit, dum se totum illi submittit per fidem, quia piis omnibus ita sufficit vnus & idem Deus, vt singulorum proprius recte dici possit. Pagninus vertit: Dic o anima Iehouæ: Deus meus tu, vt sit Apostrophe ad animam propriam, quam excitat ad fidendum Deo, ne tristitiæ magnitudine absorbeatur. De qua tristitia ipse Dominus testatur apud Euangelistas: Tristis est

anima

anima mea vſque ad mortem.

Propter te non eſt mihi bene. Alia eſt precationis ratio. *Propter te*,inquit,*non eſt mihi bene*,id eſt:Quia tibi obedio, & facio voluntatem tuam,ideo affligor. Hinc petant pii conſolationem , quoties propter euangelium ſeu iuſtitiam perſecutionem patiuntur. Si enim Chriſti diſcipuli ſumus , feramus cum Chriſto communem ſortem non dubitantes quin euentus tandem ſit futurus glorioſus. Alii autem ſic reddunt: Bonum meum non ad te,hoc eſt,nihil tibi confert : eo enim non indiges,ſeu,vt Auguſtinus ait , bonis meis non expectas fieri beatus. Quo enim indiget, ait Ambroſius,qui abundat omnibus , vt largitur vniuerſa ? Omnia ſine defectu miniſtrat , a quo accepimus omnia, ipſi autem nihil conferimus, quia nullo indiget. Hanc ſententiam Græcus interpres ſecutus eſt : ὅτι ἀγαθῶν μοῦ οὐ χρείαν ἔχεις : id eſt, *bonis meis non eges.* Eſt & hæc interpretatio concinna & analoga fidei : bonum meum , id eſt , obedientia mea ſub cruce nihil tibi confert ſed ſanctis qui ſunt in terra.

Porro hic ſapientia carnis , quæ ſtultitia eſt coram Deo, tria obiicit.

*Primum.*quomodo cum ſit ſumme beatus,triſtatur?

*Secundum.*Cur petat,quod habeat in ſua poteſtate?

Tertium. Cur angatur quaſi in re dubia , cum ſciat euentum?

Ad primum dico.

Beatitudo ſumma ſpectanda eſt & in ſuis cauſis , & in plena eiuſdem poſſeſſione ſeu fruitione. Cauſæ beatitudinis humanæ naturæ hæ fuere.*Prima*,quod vnita ſit diuinæ naturæ in vnitate perſonæ.*Secunda*, quod ſit ſancta & pura , concepta & nata ſine peccato. *Tertia*, Obedientia eiuſdem erga Deum iuxta legem. *Quarta*, Obedientia ſub cruce vſque ad mortem. *Quinta* victoria ſuper morte, diabolo, & inferno. *Sexta*,glorificatio , aſcenſio in cœlum, & collocatio ad dexteram patris. Per tres enim veluti gradus peruenit humana natura Chriſti ad ſummam beatitudinem ſupra omnes alias creaturas.Sic enim nos Paulus *Philip.2.*docet : humiliauit ſeipſum,& factus eſt obediens vſque ad mortem, mortem autem crucis:quapropter eum Deus extulit,& dedit ei nomen, quod eſt ſupra omne nomen , vt ad nomen Ieſu omne genu

ſe fle-

se flectat, cœlestium, terrestrium & infernorum. Omnisque lingua confiteatur, quod Dominus sit Iesus Christus ad gloriam Dei patris.

Ad secundum dico.

Cum Iohannes dicit: potestatem habeo ponendi meam animam & rursus sumendi eam, loquitur ex idiomate diuinæ naturæ, quam requiescere oportuit in passione, vt humana natura in Christo vere sentiret dolorem inferni in anima, & mori corpore posset. Mortuus ergo secundum carnē mox diuina virtute tertia die victor euasit. Ita enim Petrus. 1. *Pet.* 3. ait: Mortificatus quidem carne, viuificatus autem Spiritu, id est, vt Paulus interpretatur. 1. *Cor.* 15. crucifixus est ex infirmitate, sed viuit ex Dei potentia.

Ad tertium dico.

Etiamsi Christus euentum sciuit, tamen simul & infirmitatem nouit, & quo maior fuit in Christo sapientia, eo magis intellexit quanta fuerit ira Dei. Hanc quia nouit sine auxilio diuino sustineri non posse, & auxilium & liberationem petit. Quapropter nullo modo ferendi sunt isti interpretes, qui hic Tropos fingunt, quibus mollire conantur dicta scripturæ de anxietate & doloribus Christi patientis. Sit nobis lucerna verbum Dei, credamus prædictionibus propherarū, adhæreamus narrationibus Euangelistarum, ac retineamus confessionem piæ antiquitatis. In hoc Psalmo, vt audiuimus, filius Dei clare dicit: *Conserua me*, quę vox est luctantis & sentientis, quam triste onus sustineret. Dauid *Psalmo* 18. Spiritu prophetico clamat Dominum fuisse circundatum doloribus inferni. Dolores inferni, inquit, circumdederunt me, præoccupauerunt me laquei mortis. Vocat autem inferni dolores lethales, vt qui tanti sunt, vt pene hominem enecent, & in sepulchrum detrudant. Esaias *cap* 53. affirmat Dominum vere languores nostros portasse. In Euangelica historia plurima habemus testimonia. Ipse Dominus ait: (vt Matthæus refert) Tristis est anima mea vsque ad mortem, id est, ipsa morte grauior est dolor animæ, quem patior. Lucas 22. *capite* ait: Anxietate correptus prolixius orabat, & erat sudor eius sicut guttæ sanguinis decurrentes in terram. Consentaneum autē est, vt quemadmodum mors eius omni morte fuerit acerbior secundum sensum corporis: ita reformidationem omnium

nium maximam fuisse in anima. Atque vt immensa charitas nihilo fecit mitiorem sensum mortis in corpore: ita nihil mitigauit de reformidationis acerbitate in anima, quę tãta fuit, vt Angeli etiã corroboratione opus habuerit. Nã, vt Lucas ait, apparuit ei Angelus de cœlo corroborans eũ. Diuinitas enim quiescebat, vt vere angeretur humana natura oppressa ira Dei propter peccatum non suum, sed nostrum, quod tamen suum fecit recipiendo in se personam nostram.

Piæ antiquitatis duo tantum testimonia adiiciam, vnum Irenæi. Alterum Ambrosij. Irenæus sic ait: Quemadmodũ homo fuit vt tentaretur: ita etiam Verbum, vt glorificaretur, & quiescebat quidem Verbum, dum tentaretur, crucifigeretur, & mortem obiret: Homini autem aderat, dum vinceret, sustineret, resurgeret, & in cœlum ascenderet. Ambrosius in 22. *cap.* Lucæ sic scribit: Hærent plerique hoc loco, qui tristitiam Saluatoris ad argumentum inolitæ potius a principio quam susceptæ ad tempus infirmitatis inclinant, vt naturalis sensum cupiunt retorquere sententiæ. Ego autem non solum excusandum non puto, sed etiam nusquam magis pietatem eius, maiestatemque demiror. Minus enim contulerat mihi, nisi meum suscepisset affectum: Ergo pro me doluit, qui pro se nihil habuit, quod doleret: & sequestrata delectatione diuinitatis æternæ tædio meæ infirmitatis afficitur. Suscepit enim tristitiam meam, vt mihi suam lætitiam largiretur, & vestigiis nostris descendit vsque ad mortis ærumnam, vt nos suis vestigiis reuocaret ad vitam. Confidenter ergo tristitiam nomino, cum crucem prædico. Neque enim speciem incarnationis suscepit, sed veritatem. Debuit ergo dolorem suscipere, vt vinceret tristitiam, non excluderet. Neque enim habent fortitudinis laudem, qui stuporem magis vulnerum tulerint, quam dolorem. Hactenus Ambrosius.

Angores proinde & ingentes dolores in anima Christi fuisse vere statuamus verbo Dei edocti, & piæ antiquitatis confessione: Quorum ingentium dolorum causa fuit conscientia scelerum omnium hominum, quorum reatum in se receperat iamiam a discipulo tradendus in manus hostium. Agnoscamus ergo grati hoc immensum beneficium Saluatoris nostri, qui iram Dei in se suscepit, vt satisfaceret

non pro suis, quæ nulla habuit, sed pro nostris peccatis. Est enim piorum, consilium Dei adorare, qui voluit filium suum in istas angustias venire, vt vere sentiret dolores inferni, vere gustaret, & vere fieret victima expiatrix peccati & propitiatrix iræ Dei. Nam si filius Dei non fuisset vere in carne passus, & non vere sensisset dolores inferni, nulla vera expiatio pro peccato, nulla vera propitiatio, qua placata est ira Dei, fuisset apud Deum.

SECVNDA PARS.

3. *Sanctis, qui in terra sunt & magnificis, omnis voluntas mea in eis.*

HIc versus exprimit affectum Christi erga Ecclesiam pro qua affligitur. Cuius sensus est: Ego Deus non possum de te bene mereri, qui meis bonis non indiges, sed mea beneficia ad sanctos pertinent, quibus delector, & quos summo amore prosequor.

Etsi autem hunc versum quidam de Apostolis interpretantur, qui Spiritu Dei roborati magnifica & præclara opera fecerunt, quæ sententia videtur fuisse Græci interpretis, qui vertit: ἐθαυμάστωσεν ὁ κύριος πάντα τὰ θελήματα αὐτοῦ ἐν αὐτοῖς, id est, *Mirabiles fecit omnes suas voluntates in eis*, scilicet, *doctrina & miraculis*: Tamen rectius ad totum Ecclesiæ corpus referendum esse videtur.

Vt autem multiplicem doctrinam & consolationem in hoc versu contentum eruam, analysin instituam, & particulatim proponam quæ in hoc versu includuntur.

Primum itaque hic indicatur, *Vbi sit Ecclesia, & vbi quærenda?* nimirum, quod & sit in terra, & in terra quærenda. Idque non in aliquo remoto, aut inaccesso loco, sed vbiuis gentium, vbicunque sonat vox Euangelij. Quare nullus loco impeditur, quin huius Ecclesiæ domesticus esse possit, modo velit. Monet ergo nos hæc circumstantia, ne alligemus Ecclesiam certo loco seu certæ Nationi. Non igitur clauditur limitibus Romani imperij, vt papa existimat, quæ nec Romana, nec Italica, sed Catholica nominari debet. Cuius etiam fides Catholica dicitur, quia Deus vult eam omnibus esse communem vt nullus ab ea excludatur, modo velit se ei adiungere. Cuius hæc vnica

causa est: Christus Ecclesiæ caput cum sit vbique & omnium Dominus, vult suum dominium vbique conspici. Vbicunque ergo locorum vox Euangelij incorrupta sonat, ibi sciamus veram esse Ecclesiam, quod non tantum de externo ministerio accipio, verumetiam de occulto, vbi homines priuatim legunt & discunt Euangelium, vt in Turcia & apud alias profanas gentes semper sunt quidam, qui tametsi non habent externum ministerium, tamen verbum habent, in quo efficax est Spiritus sanctus, qualis fuit Naaman, Iob & Ioseph in medio infidelium. Vbicunque enim verbum est, & fides verbi, ibi viua etiam Ecclesiæ membra sunt.

Secundo docemur hic, *qualis sit Ecclesia*, nempe *Sancta & magnifica.*

Verum quia omnes lapsi sumus in Adam, & natura nascimur omnes filij iræ, & polluti, vt scriptura docet, & propria omnium hominum experientia testatur, monemur hoc loco, vt quæramus:

Vnde sit illa Ecclesiæ sanctitas?
Quomodo hominibus in peccatis contingat?
In quibus rebus sita sit? &
Cui fini destinetur?

Harum enim circumstantiarum explicatio pernecessaria est ad recte intelligendum hunc versum. Quare illas ordine quam breuissime percurram.

Vnde ergo sanctitas Ecclesiæ?

A sancto Sanctorum Iesu Christo. Hic enim solus inter filios hominum per se sanctus est, & venit in hunc mundum vt omnes inuitaret ad consortium suæ sanctitatis. Ita enim ait: Venite ad me omnes &c. Et pater mandat, vt hunc audiamus omnes, de quo testatur dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui, hunc audite.

Quomodo contingit homini hæc sanctitas?

Per gratiam. Cum videlicet ad vocem Euangelij auditam, vel lectam, vel cogitatam concipimus fidem in

ſanctum ſanctorum, hoc eſt in Ieſum Chriſtum mediatorem noſtrum vnicum, qua fide dum Chriſto inſerimur, efficimur ſancta membra capitis ſancti. Nam ſanctitatis Chriſti per ſocietatem noſtri cum illo efficimur participes.

In quibus rebus ſita eſt hæc Eccleſiæ Sanctitas?

Sanctitas Eccleſiæ alias in exilio noſtro ſeu in hac vita, alias in cœleſti patria conſideratur. In hac vita ſanctitas Eccleſiæ duplex, vna imputata, altera inchoata. Imputata ſanctitas eſt, quæ fide iuſtificato imputatur. Vt enim credens iuſtificatur Chriſti iuſtitia ſibi imputata: ita iuſtificatus ſanctificatur eiuſdem ſanctitate, & ſeparatur ab impuro diabolo & eius membris, conſecratur Deo & illi offertur in gratiſſimum ſacrificium per Chriſtum Ieſum. Etſi enim iuſtificatio & ſanctificatio, de qua loquimur, ſemper cohęrent: qui enim iuſtificatus eſt, eſt etiam ſanctificatus, & qui eſt ſanctificatus eſt etiam iuſtificatus: tamen quia Paulus hæc diſtinguit, & diſtincta beneficia Chriſti eſſe commemorat, omnino diſtinguenda ſunt: Chriſtus, inquit, nobis natus eſt a Deo ſapientia, iuſtitia, ſanctificatio & redemptio.

Inchoata ſanctitas Eccleſiæ conſiſtit in mortificatione carnis, & viuificatione Spiritus, ſeu in renunciatione operum tenebrarum, & ſtudio innocentiæ. In futura vita erit formalis puritas omnibus modis abſoluta & perfecta. Tũc enim erimus conformes Deo, & perfecte puri & mente & corpore. Similes enim Chriſto noſtro capiti erimus in omnem æternitatem.

Cui fini deſtinatur Eccleſiæ ſanctitas?

Vt gratia ſaluati, & ſanguine Ieſu Chriſti purgati Deo ſeruiamus in iuſtitia & ſanctitate vera, vt magis magiſque reformetur in nobis imago Dei per Ieſum Chriſtum naturalem & viuam patris imaginem.

Hactenus de ſanctitate Eccleſiæ: iam de eius magnificentia & gloria nonnulla adiiciemus. Cum ſanctitate enim Eccleſiæ coniungit Dauid magnificentiam eius, quæ non eſt externa, ſed interna. Omnis enim gloria filiæ Regis ab intus eſt *Pſalm*. 45. nec eſt carnalis, quæ in oculos hominum incurrit,

incurrit, sed spiritualis, quæ ab iis solummodo intelligitur, qui sunt per filium Dei sanctificati, & ipsius sunt viua & vera membra.

Tametsi autem multum differt magnificentia Ecclesiæ ab illa externa mundi & carnali magnificentia : tamen si confertur ad illam, illustrior erit eius definitio. Vt ergo carnalis & externa magnificentia est rerum magnarum & excelsarum cum animi ampla quadam & splendida propositione, agitatio atque administratio: (Sic enim Cicero eam definit) ita spiritualis & æterna magnificentia Ecclesiæ propria est ex spiritu adoptionis concepta fiducia, qua gloriamur in domino nostro Iesu Christo, per quem victores carnis, mundi, diaboli, facti triumphamus, præclareque nos gerimus, quotidie magis magisque in omni cognitione & sensu proficientes, vt probemus quæ excellentia sunt, simus sinceri atque in offenso cursu pergamus ad diem vsque Christi, pleni fructibus iustitiæ per eundem Christum ad gloriam & laudem Dei. Hæc magnificentia Ecclesiæ, externæ illi & caducæ anteponenda est. Non enim clauditur limitibus huius vitæ, sed durabit in omnem æternitatem. Alexandri Magni magnificentia finem infœlicem sortita est: Lazari iacentis extra portam diuitis epulonis magnificentia adhuc durat, & manebit in æterna vita, quæ cum vera animi pietate semper coniuncta est. Quare non immerito de pietate dicitur,

Est merito pietas homini tutissima virtus.

Atque hæc in genere de magnificentia & gloria Ecclesiæ dicta sint.

Verum vt hæc magis conspiciatur rapiamurque in ipsius amorem, visum est gradus huius magnificentiæ & gloriæ attingere, qui inter multos hi præcipui constitui possunt.

Primus gradus magnificæ gloriæ Ecclesiæ est, quod ipsi Ecclesiæ soli commendatum sit præclarum depositum, quo nullum præclarius est. Est autem hoc depositum verbum Dei, hoc est, scripta Mosis, prophetarum & Apostolorum, quæ suut dictata a Spiritu Dei, in quibus scientia salutis veræ per mediatorem nostrum Dominum Iesum Christum proponitur, vna cum vera Deum colendi ratione. Hic thesaurus vniuersis Persarum gazis merito

anteponendus est. Qui enim opes totius huius mundi possidet,& hunc thesaurum non habet, miserrimus est & pauperrimus, quantumuis coram mundo beatissimus habeatur. Quid iuuatur homo, ait Magister noster, si lucratus fuerit totum mundum, animæ suæ detrimentum patiatur? Magni igitur hunc faciamus thesaurum, qui dignitate, nobilitate, æternitate, claritate, necessitate cœlum & terram excedit.

Secundus gradus magnificæ gloriæ Ecclesiæ Etsi autē possessio verbi Dei nobilissimus est Thesaurus, & præclarum depositum, vt diximus: tamen sine eius vsu legitimo nemini prodest. Vt enim opes repositæ sine vsu nihil conducunt possessori suo: ita verbum Dei nihil iuuat nos, nisi eo legitime vtamur. Ecclesia quidem, hoc est, externus cœtus profitentium fidem Christianam habet hunc thesaurum: sed in ea sunt & mortua & viua membra. Mortua membra nullum fructum ex hoc thesauro percipiunt. Viua id est, qui fidem huic verbo adhibent, qui regenerantur & viuificantur per Spiritum Sanctum ad prædicationem seu meditationem verbi, soli fructum percipiunt. Nam hi per fidem oblatam per verbum adoptionis gloriam consequantur, vt iam filii Dei sint & vocentur. Dedit enim Deus hanc dignitatem & honorem credentibus in nomen Christi, vt filii Dei sint, & vocentur. Hæc magnifica gloria adoptionis nulla potest maior cogitari, nulla augustior, nulla beatior, a qua & procul absunt & profanæ gentes omnes, & mortua Ecclesiæ membra. Quare demus operam, vt non membra mortua, sed viua simus, quo nobis sit vsui thesaurus ille præclarus apud nos depositus.

Tertius gradus magnificæ gloriæ Ecclesiæ est, quod Ecclesia sit templum seu domus Dei viuentis, in qua Deus vt habitat & inambulat, iuxta scripturas. Cuius maior est splēdor, quam omnium palatiorum principum huius mundi, tametsi foris non appareat. Tabernaculum quod fecit Domino Moses in solitudine, sicut & templum, quod extruxit Solomon Hierusalem, Typus Ecclesiæ fuit, quę est domus seu familia Dei. Vnde Paulus credentes domesticos Dei nominat. *Eph.2.* De hac quidam patrum sic ait: Vnus Deus vnam fidem tradidit, vnam Ecclesiam toti orbi diffudit, hanc diligit, hanc defendit, quolibet se quisque nomine tegat, si huic non sociatur alienus est, si hanc impugnat inimicus est. Huius typus etiam erat punicum malum tin-

tinabulo adiectum, vt est *Exodi* 28. Hoc adumbrabat Ecclesiam & eius vnitatem significabat ex multis gentibus in vnum sonum, id est, in eundem fidei consensum. Sicut enim in malo punico vno exterius cortice multa interius grana vniuntur: Sic innumeros sanctæ Ecclesiæ populos vnitas fidei coniungit, quos intus diuersitas donorum ad mutuam ædificationem fouet.

Quartus gradus magnificæ gloriæ Ecclesiæ est. Quod Ecclesia sola habeat in quauis necessitate accessum ad Deum per Dominũ nostrũ Iesum Christũ, vt Deus sit protector & defensor Ecclesiæ. Hoc præsidiũ sola habet Ecclesia aduersus hostes suos, diabolos & eorum membra. Sic enim de Ecclesia *Deuteron.* 4. scriptum est: Non est alia ratio tam magnifica, quę habeat Deos appropinquãtes sibi, sicut Deus noster adest cũctis obsecrationibus nostris. Sicuti & ipse dicit, vt est in *Psalmo* 50. Inuoca me in die tribulationis & exaudiam te, & honorificabis me. Annon hæc maxima est gloria, qua omnes homines, qui sunt extra Ecclesiam, destituuntur. Etsi autem Ecclesiæ membra sunt in se infirma, tamen hoc præsidio consistunt, & saluantur, iuxta hanc dulcissimam promissionem: Omnis qui inuocauerit nomen Domini saluus erit. Ideo Christus ait: portæ inferorum non præualebunt aduersus eum. Conseruat igitur Deus Ecclesiã, & adest ipsi militãti aduersus hostes suos, carnẽ, mundum, & diabolum. Et quantumuis sæuit diabolus in membris suis aduersus Ecclesiam, vt eam opprimat: tamen, Deo conseruante Ecclesiam, durabit. Et tametsi multi sancti in Ecclesia crudeliter tractantur & occiduntur a Tyrannis: tamen non propterea pereunt, sed viuunt, alioqui eorum mors in conspectu Dei minime preciosa haberetur. Nunc autẽ cũ propter euentum pretiosa dicatur, non est dubium quin in ipsa morte Sancti Dei Martyres flores Ecclesiæ victoriam reportent gloriosam. Ecclesiæ enim decus nonnisi per ærumnas elucet. *Esaiæ* 20. Ecclesia insulæ comparatur, quia vndique variis procellis alluitur, & solo Deo adiutore & defensore cõtra tot tẽpestates persecutionũ secura cõsistit. Vt enim Deus posuit terminũ mari: ita non permittit persecutoribus vltra persequi Ecclesiam, quam vt illa ferre queat, & ei vtile sit. Sic enim Paulus Ecclesiam Corinthiacã consolatur; fidelis autem est Deus,

qui non ſinit vos tentari ſupra id quod poteſtis, ſed præſtabit vna cũ tẽtatione etiã euaſionẽ vt poſſitis ſufferre. *1. Cor. 10.* Cõfertur Eccleſia etiam Arcæ Noe. Sicut enim arca Noe aquis quidẽ & procellis cõcuſſa eſt, & huc illucque iactata: non eſt tamen aquis obruta aut abſorpta, ſed ſeruata diuinitus, in qua Deus Noe & eos qui cum eo in arca erant, defendit: ita Eccleſia in diluuio perſecutionum, quale nunc maximum videtur imminere, Deo defenſore, tuta erit, etiamſi multa membra Eccleſiæ haud dubie glorioſo martyrio coronabuntur. Qui ergo in hoc imminenti diluuio ſecurus eſſe velit, includat ſe in Noe arcam per viuam fidem, & veram obedientiam erga Deum, vt poſſit cum Nazianzeno ex animo & vere dicere:

Ζητῶ νῶε κύβωτον, ὅπως μόρον αἰνὸν ἀλύξω. id eſt:

Arcam Noe peto quo vitem triſtia fata.

Quintus gradus magnificæ gloriæ Eccleſiæ eſt gloria hęreditatis æternæ, qua fruemur cum Chriſto in omnem ęternitatẽ. De hac gloria Paulus loquitur cum ait: Cum Chriſtus apparuerit, qui eſt vita noſtra, tunc & vos apparebitis cum ipſo in gloria *Coloſſ* 3. Et 1. *Iohan.* 3. Nunc filii Dei ſumus, & nondum apparuit quid erimus. Scimus autem quod cum apparuerit ſimiles ei erimus, quoniam videbimus eum ſicuti eſt. Omnis ergo qui habet hanc ſpem ſanctificat ſe, ſicut & ille ſanctus eſt. Et 1. *Petri* 5. Deus vocauit nos ad ſuam æternam gloriam in Chriſto Ieſu. Huius æternæ gloriæ Eccleſiæ cogitatione erigamus nos aduerſus ærumnas huius vitæ, militemus honeſtam militiam, retineamus fidem, tueamur bonam conſcientiam. Atque hæc de magnifica Eccleſiæ gloria breuiter indicata ſint.

Tertio, cum additur: *Et omnis voluntas mea in eis ſeu erga eos.* Significat filius Dei ſe promptiſsima voluntate mortem ſubire pro humano genere. Sic enim hanc filii Dei voluntatem euentus definit. *Iohannis* 17. pro eis ſanctifico meipſum, vt ſint & ipſi ſanctificati per veritatem, id eſt, per verbum, quod fide apprehendunt. Atque ita hæc filii Dei voluntas intelligatur de omni, id eſt, ex omni parte perfecta ſeu promptiſſima obedientia, qua ſponte obediuit patri forma ſerui aſſumpta vſque ad mortem crucis, vt Paulus loquitur: Vt ſua morte redimeret omnes qui Euangelium amplectuntur. Sicut enim ait Author

Epiſtolæ ad Hebræos 5. Conſecratus factus eſt author ſalutis æternæ omnibus ſibi obedientibus. Obedientia ergo fidei ſeu fide fit applicatio ſacrificii Chriſti, quod etſi ſufficiens λύτρον eſt pro omnibus, & per verbum Euangelii omnibus offertur: Tamen illi ſoli eius erunt participes, qui fide illud ſibi applicant, ſeu potius, qui illud fide viua amplectuntur.

Alias ſæpe dictum, cur acerbiſsimus cruciatus in corpore Chriſti, & triſtitia morte grauior in anima Chriſti, hoc eſt, cur ipſa paſsio Chriſti & mors ſit efficaciſſima actio?

Nimirum, quia ſponte ſuſcepta erat. Voluntas ergo fecit, vt grauiſsima paſsio Chriſti coram patre ſit actio omnium maxima, quia mors vincitur, peccatum aboletur, Deus placatur, Diabolus ſuperatur &c. Admoneat proinde nos hic verſus, vt ſegregemus nos a prophanis hominibus, qui hanc Sanctam Eccleſiam contemnunt & perſequuntur, vt Chriſtum audiamus, & ſanctæ Dei Eccleſiæ nos adiungamus, vt ornemus Eccleſiam noſtris bonis moribus in gloriam Dei, & ædificationem mutuam.

TERTIA PARS.

4. *Multiplicabuntur dolores eorum, qui ad alium accelerauerunt, non libabo libamina eorum de ſanguine, nec aſſumam nomen eorum per labia mea.*

QVia hic verſus videtur opponi proxime præcedenti. Quo facilior ſit nobis eius explicatio, ex antitheſi interpretationem petam. Vt igitur in ſuperiori verſu pronunciat Eccleſiam eſſe ſanctã & magnificam, erga quam optime affectus ſit filius Dei, adeo vt ſeipſum pro ea tradiderit in mortem: Ita hic depingit hoſtium Eccleſiæ prophanitatem & ignominiam, a qua filius Dei adeo abhorret, vt nec illorũ ſacrificiis moueatur, nec pro ipſis oret aut intercedat merito ſui ſacrificii. Et tametſi hæc potiſſimum ad Synagogẽ pertinent quæ Prophetas & Apoſtolos eſt perſecuta, & ſe multis idolis proſtituit, vt Ieremias ait, iuxta numerum vrbium tuarum fuerunt Dii tui o Iuda. Et Oſeas *cap.* 8. Multiplicauit

Ephraim aras ad precandum, hinc sibi dolorem ac ignominiam accersiuit Synagoga: Tamen recte ad Theses referuntur & accommodantur Ecclesiæ hostibus omnium temporum, de quorum pœna hic agitur, quæ est prophanitas, & ignominia, seu superstitio & interitus.

Tenemus summam sententiæ huius versus: iam particulatim videamus quid in hoc versu contineatur.

Continet ergo hic versus duo, quorum *Primum* est propria nota eorum, qui non sunt Ecclesiæ Christi membra, quæ nota est, relicto Christo, aliunde salutem quærere. Nam post alium accelerare est quærere alia salutis media, quam solum Christum, in quo solo salus & vita quærenda est. Fit autem hæc post alium acceleratio tribus, videlicet doctrina, cultu, vita. Quare hæc tria incontaminata seruare eum oportet, qui Christi domesticus esse cupit.

Alterum, quod habet hic versus est pœna eorũ, qui Christum sequi recusant, & ad alia salutis media stulte confugiunt. Eaque triplex hic commemoratur.

Prima est multiplicatio dolorum, hoc est, cultuum superstitiosorum seu idolorum, quemadmodum quidam hic vertunt. Vocant enim Hebræi Idolola dolores per Metonymiam. Nam idola nihil suis cultoribus boni adferunt, sed tantum dolores, prophanitatem, ignominiam, interitum. Nam idolorum cultum tandem excipient dolores, opprobria nunquam finienda, & cruciatus.

Hic obiter obseruetur tria esse idolorum genera, quæ perniciem suis cultoribus adferunt, quorum *Primum* est Gentilium, qui fingunt sibi Deos, qui non sunt, eosque colunt sacrificiis suis. *Alterum* papistarum, qui sanctos demortuos loco Dei colunt, detrahentes Christo suum honorem. *Tertium* est, proh dolor, multis Christianis cum Ethnicis & prophanis hominibus commune, videlicet id, in quo suam felicitatem ponunt, cuius generis sunt: auaritia, ambitio, fœda voluptas, iuxta versiculos vulgo iactatos:

Ambitiosus honos, & opes, & fœda voluptas,
Hæc tria pro trino numine mundus habet.

Altera, quod ipsorum cultus Christo minime placebit *Non libabo*, inquit, *libamina eorum de sanguine*, id est, eorum sacrificia.

sacrificia sanguinolenta, & cultum superstitiosum non approbabo.

Tertia, quod non sint participes orationis seu intercessionis Christi. *Non assumam*, inquit, *nomina eorum per labia mea*, id est, non orabo pro eis, non intercedam pro eis.

Verum hoc omnino videtur intelligendum esse de eis, quibus Dominus obiecit blasphemiam in Spiritum sanctum, de quibus loquitur etiam Iohannis 17. Non pro mundo oro. Nam pro aliis hostibus orabat Dominus in cruce dicens: Ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. Venit enim in mundum Dominus, vt ipse testatur, vt seruaret quod perierat. Et memorabile dictum Pauli est 1. *Timoth.* 1. fidus est sermo, & omni approbatione dignus, quod Christus Iesus venit in mundum, vt peccatores saluaret. Si ergo venit propter peccatores saluandos, & omnes homines sunt peccatores: Venit profecto propter omnes, iuxta illud: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Item, ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris autem tantum, sed pro totius mundi.

Obseruemus in hac tertia parte Psalmi, primum, discrimen inter veram Ecclesiam, & alias sectas. Deinde quod nulla sit salus expectanda nisi in solo Christo. Quare eos falli necesse est, qui Iudæos lege Mosis, Ethnicos lege naturæ, Turcas suo Alcorano, vt Christianos lege Euangelii saluari putant. Hos enim aperte Christus dicit sui sacrificii expertes fore quotquot eum non sequuntur, sed ad alios festinant. Et *Iohan.* 3. dicitur, Qui non credit in filium, ira Dei manet super eum.

QVARTA PARS.

5. *Iehouah pars hæreditatis meæ, & calicis mei, tu sustentas sortem meam.*

6. *Funes ceciderunt mihi in amœnis, etiam hæreditas præclara est mihi.*

IN hac quarta parte Psalmi prædicatur & celebratur Ecclesia, & quanta sit eius excellentia exponitur, & reddit hic causam filius Dei, cur ab impiorum sacrificiis abhorreat, & cur nihil

velit habere cum illis commune, videlicet, quia ipsi hæreditas præclara contigerit, quam vt ipse suo acquisiuit sacrificio: ita pater eam tuetur & amat tanquam suum peculium seu hæreditatem. De hac hæreditate seu peculio supra copiosius in Psalmo secundo dictum est, vbi pater filium alloquitur his verbis: postula a me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ, quibus verbis, quemadmodum hic obscure subindicatur reiectio Iudæorum, quæ nullam habuit causam præter ipsorum contumaciam aduersus filium Dei, & conuersio gentium. Nam ex gentibus Ecclesia colligenda, est, quam hic sortem, calicem, & hæreditatem Domini nominat.

Verum vt hæc propius aspiciamus in tria membra hanc partem retexamus.

Primum est: Iehouah pars hæreditatis meæ & calicis mei, id est, Ipse Iehouah est portio mea seu pars hæreditatis meæ, hoc est, Dominus est meus Dominus, quem intime amo, cuique adhæreo, est mea hæreditas meaque sors, qua vnice delector. Nam vt Ecclesia est Domini hæreditas: ita ipse Dominus vicissim est Ecclesiæ hæreditas atque sors. Hinc est quod Ecclesia, *Petri* 5. dicatur sors Dei, & quod Paulus Colossensibus scribens ait: qui idoneos nos reddidit in partẽ sortis sanctorũ in lumine. Quomodo autẽ hoc fiat, docet ipse magister noster his verbis: Vt sint omnes vnum, sicut tu pater in me, & ego in te. Et Petrus ait: Vt per ista fiamus consortes diuinæ naturæ 2. *Petri* 1.

Sed quomomodo fit illa vnio & illud consortium?

Per viuam in Christum fiduciam. Hac enim Spiritus sanctus copulat Ecclesiam Deo, vt habeat societatẽ cum patre & filio. Hoc olim in Leuitica Tribu adũbratum fuit, cui cũ nullam Deus partem inter fratres suos attribuisset, dixit se illius sortem fore. Sic enim scribitur *Numer.* 18, Ego pars & hęreditas tua in medio filiorum Israel. Et *Deut.* 18. Iehouah est hæreditas eius.

Sed quare Dominus vocat se hæreditatem Ecclesiæ, & Ecclesiam suam hæreditatem?

Primum, vt similitudine nos doceat, quam sint certa illa bona, quæ nobis in filio promiserat pater. Nam vt filius

ius habet succedendi in bona, quæ pater moriens relinquit, eorumque possessionem sine omni controuersia occupaturus est: Ita nos, qui credimus, ius habemus æternorum bonorum in Christo, quæ suo tempore certissime possidebimus. Deinde, vt nihil probo filio magis dulce habetur, nihilque magis illi charũ esse potest, quã hæreditas a dulcissimis parentibus relicta: ita Ecclesiæ nihil dulcius, nihilque charius est Deo, quo tanquã perpetua hæreditate in futura vita fruetur. *Tertio*, vt sciamus possessionem vitæ æternæ non cõtingere nisi filiis, idque gratis, & non ex merito nostro, sed dari nobis propter filium, modo & nos filii sumus. Si, inquit Paulus, filii, & hæredes, hæredes quidem Dei, cohęredes vero Christi. Vt ergo Deus Ecclesiam: ita Ecclesia Deum tanquam nobilissimum κειμήλιον habet. Hinc petamus consolationem firmam cum in aduersis, tum in prosperis, cum in vita, tum in morte.

Secundum. Consolatio est: *Tu*, inquit, *sustentas hæreditatem meam*, id est, Tu pater sustẽtas Ecclesiam, quam ego meo sanguine redemi. Sustentat autem pater Ecclesiam verbo, spiritu, & potentia sua.

Significatur proinde hic, quod Ecclesia sit habitura potentes hostes; qui eã in hac vita perpetuo vexabunt: Nã serpens & eius semen semper insidiatur semini mulieris, id est, Christo in suis membris. Cum ergo videmus Ecclesiam inter tantas ruinas regnorum, & tam tristes confusiones opinionum, cultuum, & morum sustentari, sciamus hoc Dei opus esse, qui hæreditatem filii & suam sustinet, ac grati agnoscamus tantum beneficium Dei defendentis Ecclesiam aduersus Diabolum, & eius membra. Monemur quoque, vt semper simus in armis, ne nos incautos opprimat Diabolus. Circuit enim, vt Petrus ait, tanquam leo rugiens, quærens quem deuoret: Vigilemus igitur iuxta magistri nostri mandatum, & oremus, ne intremus in tentationem, scilicet circumuenti astutiis Satanæ, qui nunquã cessat insidiari doctrinæ & moribus Ecclesiæ. Quilibet ergo nostrum quotidie cum Dauide precetur: Sustenta gressus meos in semitis tuis, vt non moueantur vestigia mea.

Tertium. Christi triumphantis vox est, *Funes*, inquit, *ceciderunt mihi in amœnis etiam hæreditas præclara est mihi.*

Alludit ad dimensiones agrorum, quæ fiebant funibus cum Iosua terram Canaan Tribubus Israel diuideret, nec aliud significatur hac loquendi formula, quam quod Christus vnice sua delectetur Ecclesia, quam suo precioso redemit sanguine. Hinc concluditur, in qua re sit posita piorum gloriatio in hac vita, videlicet, in eo, quod Dominum habeat triumphatoré, in quo & ipsam victoriá consequitur, iuxta dictum Iohannis: Hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides vestra.

Et tametsi Ecclesia habet adhuc suos næuos & rugas in in hac vita: Tamen Christus eam adeo charam habet, vt istos næuos & rugas tegat, ac sanet quotidie magis magisque quando in vera inuocatione, sancto pioque proposito ad illum confugimus. Retineamus igitur confessionem, militemus strenue aduersus diabolum, propriam carnem, & mundum armati panoplia Dei, de qua Paulus ad *Ephes. 6.*

QVINTA PARS.

7. *Benedicam Iehouah, qui consuluit mihi, etiam noctibus erudierunt me renes mei.*

8. *Pono Iehouah coram me semper a dextra mea est, non declinabo.*

9. *Propterea lætatum est cor meum, & exultauit gloria mea.*

Gratiarum actio est, perceptionem enim beneficii naturali ordine gratitudo animi & gratiarum actio excipere debet. Filius enim Dei homo factus agit gratias patri pro liberatione sui & Ecclesiæ. Et simul ostendit quanto gaudio perfundatur ex sensu diuinæ liberationis & consolationis in agone mortis. Hæc summa sententiæ est huius partis. Nunc singula expendamus.

Benedicam, inquit, *Iehouah*.

Hanc phrasin scripturæ supra in quinto psalmo declaraui. Deus benedicit homini quãdo sua bonitate seu beneuolẽtia homini benefacit. Homo benedicit Deo, quando agnoscit beneficiũ Dei, & prædicat benefactoré, præstatque ei debitã obedien-

obedientiam. Quemadmodum hic filius Dei in assumpta humana natura Deo, qui sibi antea benedixerat tam splendida & ampla hæreditate vicissim benedicit, id est, agnoscit hæreditatem donatam, magnificamque illam gloriam Ecclesiæ suæ, & simul celebrat Deum, quem istius magnificæ gloriæ authorem esse nouit.

Qui consuluit mihi. Prima ratio gratiarum actionis, hoc est, qui suo consilio & potentia a periculo me liberauit, & tã præclara hæreditate me donauit. Hoc exemplum filii Dei nobis quoque imitandum est. Agnoscamus proinde beneficia Dei, benedicamus eum & inuocemus, iuxta Tobiæ dictum *cap.*4. Omni tempore benedic Deo, & pete ab eo, vt vias tuas dirigat.

Etiam noctibus erudierunt me renes mei. Secunda ratio gratiarum actionis. Etsi autem alii hoc dictum aliter accipiunt, ego duas interpretationes, quæ maxime congruere videntur, attingam. Quarum prior est: Ego gratias ago Deo, quod semper die nocteque eo sum erga Ecclesiam hæreditatem meam affectu, quod ipsam intime amem. Intimis .n. meis affectibus rapior ad amplectendam, fouendam & defendendã Ecclesiam, repudiata impiorum congregatione.

In voce renium duplex videtur esse figura, videlicet, Metonymia, & Synecdoche. Metonymia quidem, qua subiectũ pro adiuncto, seu continens pro contento ponitur. Sunt enim renes sedes affectuum, sed eorum potissimum, qui ad gignendum pertinent. Synecdoche vero, quoniam enim gignẽdi affectus sunt potentissimi, hos ponit pro omnibus affectibus ac desideriis, ac si diceret: Omnes mei affectus, omnia vota & desideria ad Ecclesiam hæreditatem meam fouendã, ornandam & defendendam propensa sunt.

Porro hic affectus in Christo requirit a nobis, qui eius hæreditas sumus, summam animi gratitudinem, vt illum vicissim amemus, ipsius gloriam omnibus rebus mundi anteponamus, simusque aliis nostro exemplo authores, vt Christum nobiscum agnoscant, & prædicent.

Alii, vt plærique Græci hoc dictum sic interpretantur: *Erudierunt*, hoc est, Corripuerunt me renes mei, vt ad tentationes Christi referatur. Per noctem enim obscuritatem tentationum, quibus superior factus est, intelligunt. Vt per renium in noctibus increpationem significetur interna affe-

ctuum pugna fine cessatione, in qua pugna quia superior factus est, hic Deo gratias agit. Sic Theodoretus & Apolinarius hunc locum interpretantur, quorum ille ait: A domino edoctus, & optimis cogitationibus vsus crucis nocte superior ero: hic vero sic reddidit: παννύχιος νεφροῖσιν ἐφ᾽ ἡμετέροις ἐδιδάχθην. Huc videtur respexisse author Epistolæ ad Hebræos, cum ait: Didicit ex iis, quæ passus est, obedientiam sub cruce.

Posui Dominum in conspectu meo semper. Tertia ratio gratiarum actionis. Agit enim gratias Deo pro fiducia, qua in Dominum recumbat, ipsumque perpetuo ante oculos habeat, & pro studio obediendi Deo ex toto corde. Vtrumque enim opus Dei est, videlicet, vt & credamus, & ex fide Deo obediamus: tametsi & fides & obedientia sit spontanea. Quis enim vnquam inuitus credidit? quis nisi volens obediuit?

Quoniam a dextra est mihi, ne commouear. Quarta ratio gratiarum actionis pro præsenti auxilio & liberatione. Ago, inquit, gratias Deo pro præsentia ipsius, qui semper adest mihi ne commouear, & succumbam sub onere & grauitate persecutionum & malorum, quæ mundus & diabolus mihi intentant.

A dextris esse, significat hoc loco auxilio esse. Cum ergo hic dicit, quoniam a dextris est mihi, sensus est: mihi auxilio est, tanquam socius vel patronus latus meum cingens, & quidem dextrum, vt prior se periculo subiiciat, & mala imminentia depellat, vt non commoueat fractus cruce, & acerbitate cruciatuum victus.

Quid nos hinc discemus? Vt exemplo filii Dei fiduciam in Deum collocemus, illum semper in conspectu habeamus tanquam testem & iudicem omnium actionum nostrarum, illum timeamus, ei obediamus, atque in cruce inuocemus, vt nobis sit a dextris, ne fracti mole persecutionum ab ipso deficiamus. Quod si fecerimus vere sentiemus ipsius præsentiam, & quod vitæ nostræ perpetuus sit custos.

Propterea lætatum est cor meum. Effectus est præsentiæ Dei in cruce. Dicit enim se gaudere, quod Deum habeat a dextris qui se sustentat, & qui pro se pugnat, ne commoueatur. Sic gauisus est Stephanus, & alii Dei Martyres sub cruce, qui tametsi dura passi sunt, tamen præsentia Dei intus corda consolantis & robur animi, ne sub cruce abiicerent consolationem

nem tribuentis. Non enim ſemper Deus adeſt, vt tribus viris coniectis in caminum ardentem adfuit, ſed aliquando foris ſinit corpora torqueri, vt magis glorioſa animi ſit victoria. Quæ enim quęſo eſſet virtus Martyrum aut gloria, ſi mox e periculo liberarentur, aut nō ſentirent cruciatus? profecto nulla. Dauid proinde in alio loco dicit, precioſa coram Domino mors ſanctorum eius. *Cur precioſa?* propter cauſam iuſtam, propter obedientiam debitam, propter confeſſionem neceſſariam, propter glorioſam animorum victoriam in Chriſto Ieſu Domino noſtro, qui vicit mundum, & propter remunerationem in reſurrectione mortuorum.

Hic cum ſit mentio gaudij ſanctorum, obſerua obiectum, cauſas, gradus, & conſumationem gaudij ſanctorum, quibus à mundi gaudio diſtinguitur.

Obiectum eſt ipſe Deus, vt Paulus ait: Gaudete in Domino. *Eſaiæ 61.* Gaudens gaudebo in Iehouah, & exultabit anima mea in Deo meo. *Pſalm. 32.* Lætamini in Domino, & exultate iuſti, & gloriamini omnes recti corde. Cum ergo tale eſt cuiuſque gaudium, quale eſt eius obiectum, neceſſe eſt illud gaudium eſſe perfectum, cuius obiectum eſt optimum, nempe Deus ipſe: contra vero mundi gaudium, cuius obiectum ſunt res caducæ, caducum & imperfectum eſſe, & ſæpe initium magni mali, vt videre eſt in Tyrannis & Epicureis, quales fuerunt, Nero & diues Epulo. Recte proinde Ouidius cum ait:

Gaudia principium noſtri ſunt ſæpe doloris.

Et illud Martialis:

Gaudia non remanent, ſed fugitiua volant.

Tardi ſiquidem gaudio plerunque proximus eſt acerbiſſimus luctus. Quare non immerito ab Auguſtino gaudium vanitatis dicitur.

Cauſæ gaudij piorum ſunt: Spiritus ſanctus, firma notitia miſericordiæ Dei in mēte, viua promiſſionis fiducia in corde, bona conſcientia, ſpes vitę æternæ, & aſſiſtentia Spiritus ſancti in cruce. Chriſtus Dominus iubet ſuos gaudere & exultare cum variis premūtur afflictionibus. Et Iacobus vult, vt Chriſtiani æſtiment omne (plenum & ſolidum) gaudium eſſe, cum in varias tentationes inciderint. Et Petrus ait: Cōmunicantes Chriſti paſſionibus gaudete, *c. 4.* Hæc tametſi

videntur rationi παράδοξα, & abhorrere a communi sensu omnium sanorum hominum: tamen pij in se experiuntur verissima esse. Iob in summa sua afflictione hoc gaudio exultauit. Vnde prorupit in hanc vocem. *cap.* 19. Scio quod Redemptor meus viuit, & in nouissimo die resurrecturus sum: ita omnes sancti sub cruce & sensu & euentu gaudent. Sensu quidem, quia habent in se Spiritum sanctum cõsolantem se & erigentem aduersus crucis acerbitatem. Euentu vero, quia sciunt se glorificandos olim cum Domino suo cui hic in cruce sunt conformes. Nam vt Paulus ait, si vna cum eo patimur, vna etiã cũ illo regnabimus. 2. *Tim.* 2.

Gradus gaudij sanctorum sunt hi: *Primum* fundatur hoc gaudium in corde ex fiducia remissionis peccatorum. *Deinde* crescit ex certa persuasione de præsentia Dei. *Tertio* confirmatur delectatione, & meditatione verbi Dei, iuxta illud: Testimonia tua gaudium meum. *Quarto* roboratur in dies timore Dei, alacritate obedientiæ erga Deum, vt in *Psalmo* 86. dicitur: Lætatur cor meum, vt timeat nomen tuum. Et omnium maxime sentitur hoc gaudium in ardenti inuocatione Dei, & exauditione. Hoc sanctorum gaudiũ consumabitur tandem in resurrectione mortuorum, & durabit in omnem æternitatem.

Et exultauit gloria mea.

Hic Græcus interpres pro gloria linguam reddidit. Vertit enim sic: ἠγαλλιάσατο ἡ γλῶσσά μου. id est, *exultauit lingua mea*, vt sit Metonymia, qua obiectum seu materia pro instrumento ponitur. Lingua etenim testatur de lætitia cordis, dum gloriam Dei prædicat. *Eodem modo gloria pro lingua videtur in vltimo versu psalmi* 30. & *in primo versu psalmi*. 38.

Alij per gloriam animam intelligunt gloriantem & exultantem in Domino, quod & tantus honor dignitasque sibi cõtigerit a Deo, vt Deus ipsius dicatur hæreditas, & quod in tantis malorum procellis, & tam horrendis tentationibus sit factus victor, confortante ipsum Angelo post preces & supplicationes ad Deum in horto factas, cum sudaret sanguinem, vt refert historia passionis. Sudor sanguineus tentationum grauitatem indicat, ostenditque quod Deitas plane quieuerit patiente Christo in carne, id est, in anima & in corpore. Huc etiam pertinet querela illa, *Matth.* 27. congruens cum

cum prophetia, quæ est in *Psalm.22.* Deus meus, Deus meus cur deseruisti me. Hæc desertio non fuit discessio ab humana natura Christi, quam semel assumpserat in vnitaté personæ, sed solummodo significatur his verbis, quod diuina natura in Christo quieuerit patiente carne, id est, humana natura. Prior interpretatio Græcorum & Latinorum plærorumque est. Posterior videtur concinnior & magis peristasi loci congruere, modo historiam, sicuti par est, cum vaticinio conferamus.

SEXTA PARS.

9. ***Etiam caro mea habitabit confidenter.***

10. ***Quoniam non derelinques animam meã in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem.***

11. ***Notam facies mihi semitam vitæ, satietas lætitiarum in vultu tuo, iucunditates in dexta tua in perpetuum.***

HOc vaticinium est illustre de morte, sepultura, & resurrectione Domini, item de vita beata, quam sua resurrectione Dominus omnibus in se credentibus adfert.

Huc lubet ascribere ea quæ in hunc locum annotauit Theodoretus Christianæ fidei strenuus assertor aduersus Eutychen & alios hęreticos. Hęc, inquit, superuacuum est explanare, cum Diuus Petrus horum verborum interpretationem dicat, accepta de patre, de filio, & de Spiritu sancto reuelatione. Hic cum inter Iudęos concionaretur, adducto hoc in medium testimonio, ita inquit: Viri fratres liceat audacter dicere ad vos de patriarcha Dauid, quod defunctus est, & sepultus est, & sepulchrum eius est apud nos vsque in hodiernum diem, propheta igitur cum esset, & sciret, quia iureiurando iurasset illi Deus de fructu lumbi eius oriturum esse Christum secundum carnem, prouidens locutus est de resurrectione Christi, quia neq; derelicta est in inferno eius anima, neq; caro eius vidit corruptionem. Et alibi: Dauid cum propriæ generationi subseruierat mortuus est, & vidit corruptionem: quem vero Deus suscitauit non vidit corruptionem. Iis, qui audent interpretari hæc de Dauide, atque etiam Iudæis hæc

adferenda ſunt. Manifeſtam enim habent confutationem Iudæorum delirationis. Dicit igitur Dominus Chriſtus humano more etiam hic: Ego a diuina natura continue corroboratus, ad ſalutarē crucem accedo, & reſurrectionis ſpe gaudeo. Nec enim anima mea in inferno derelinquetur, nec caro mea ſecundum naturam corruptionem ſuſtinebit. Nam velocis reſurrectionis compos ero; & in vitam redibo omnibus hominibus hanc viam oſtēdens. Implebis me, inquit, lætitia cū vultu tuo delectationes in dextra tua vſq; ad finem, quoniam cum ad crucem acceſſiſſet, dixit: Triſtis eſt anima mea vſque ad mortem, merito his verbis vſus eſt, cum de reſurrectione mentionem feciſſet, docens ſe pro illa mœſtitia in perpetuo gaudio fore, cum ſecundum humanam naturā impatibilis, immutabilis, & immortalis factus ſit. Nā vt Deus hoc erat ſemper, atq; etiam vi facile erat hoc humanæ naturæ præbere, cum primū in vtero formaretur. Verum per afflictiones progredi voluit, & naturā humanā accepit, vt hoc modo, cū peccati potentiā euertiſſet, Diaboli Tyrannidē cedaret, & mortis imperiū deſtrueret, omnibuſq; hominibus reſurrectionis facultatē præberet. Vt homo igitur & incorruptionem & immortalitatem accepit. Hactenus Theodoretus. Nunc particulatim ſingula expendamus.

Caro mea habitabit confidenter. Id eſt, quieſcet in fiducia, ſecura omnium periculorū. His verbis tria ſignificantur. *Primū* paſſio & mors Chriſti, quæ erat ſatisfactio propitiatoria & victima pro peccato, vt credentes fiant iuſtitia Dei in ipſo 2. *Cor.* 5. *Secundum*, quod hic ſignificatur eſt ſepultura & Sabbatum ſeu quies Domini in ſepulchro. *Tertium* eſt victoria ſuper morte per glorioſam reſurrectionem.

Hæc obſcurius quidem hic indicantur, quibus clariſſimam lucem adfert hiſtoria Euangelica.

Nos hinc exemplo filij Dei in quauis cruce petamus conſolationem. Crucem enim noſtram, modo vere credamus, excipiet mors, mortē excipiet quies in ſepulchro, hanc quietē ſuo tēpore excipiet glorioſa reſurrectio, hāc opponamus omnibus aduerſis, quę nobis in hoc mūdo cōtingere poſſūt

Quoniam non derelinques animam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem.

Expolitio eſt ſuperioris dicti. Clarius enim exponit, quod obſcurius dixerat, ne qua ſit huius prophetiæ deprauandæ

occa-

occasio, præuiderat enim Spiritus sanctus in Dauide fore, qui huic prophetiæ veritatẽ adimerent, alioq; quã ad Christũ superius dictũ transferrent. Vis verborũ hunc sensum, vt a Petro docemur, suppeditat: *Non derelinques*, id est, non sines animam, id est me, in inferno, id est, in sepulchro permanere, hoc est, vt & adhuc clarius se exponit, *non dabis*, id est, non permittes Sanctum tuum videre corruptionem, id est, sentire corruptionem, seu corrumpi. Impedies enim tua potentia, ne corpus meum corrumpatur & putrescat instar corporum aliorum hominũ in sepulchro. Sanctus enim sum, & immunis ab omni peccato ratione personæ meæ. Quare iustitia tua postulat, vt corpus meũ (quod sanctũ esse nouisti, & immune ab omni peccati cõtagione) a corruptione vindices, vt incorruptus e sepulchro prodeam.

Quoniã autẽ corruptibile dicitur pluribus modis, huc ex Athanasio ascribã quid sit corruptibile, vnde etiã dictũ, & quot modis dicatur

Dupliciter corruptibile dicitur, corporaliter & spiritualiter. Ac spiritualiter quidẽ, vt cum peccauerit quis dicitur esse corruptus, quemadmodũ scriptura ait: Corrupti sunt & abominabiles in iniquitatibus: Corporaliter vero corruptibile tribus modis dicitur, mors, corruptio & interitus. *Mors* dicitur animæ separatio a corpore: *Corruptio* vero est, quando corpus a vermibus cõsumitur, & solũmodo relinquũtur ossa. *Interitus* autẽ vocatur quãdo putrescunt ipsa quoq; ossa, & absumũtur, abeuntq; ne amplius extent. Hoc enim de Domino nostro Iesu Christo quoq; dicimus, quod mortem tantum subierit: corruptionẽ vero aut interitum sacrosanctum eius corpus neutiquam sustinuit, sed resurrexit die tertia primogenitus factus ex mortuis. Hactenus Athanasius

Etsi autẽ interpretatio, quam attulimus, Petri est actorum 2. & Pauli actorum 13. Tamen adhuc quæritur, idq; a doctissimis hominibus quid hic anima, & quid infernus significet?

Sunt enim hæc vocabula polysyma.

Quidam vocabulũ animę pro Spiritu hominis accipiunt, vnde cõcludunt vocẽ inferni non posse pro sepulchro accipi, propterea quod nullus sanus credat animas mortuorum includi in sepulchris. Si ergo infernus (inferunt) non significet sepulchrũ, absq; omni dubio damnatorũ locum significabit, quo Christus descendit, sed ibi non est detentus, haud permittente patre filium suum apud inferos detineri. Atq;

hinc putant confirmari articulum Symboli de descensu Christi ad inferos.

Quidam longius procedunt, & ex hoc loco colligunt animam Christi fuisse apud inferos punitam, & e pœnis infernalibus ereptam diuina potentia.

Quid ad hæc dicemus?

Etsi autē authoritate Ecclesiæ motus non oppugno eorū sententiam, qui hæc Psalmi verba ad descensum Christi ad inferos referunt: tamen hoc certissimum est, quod non satis solido fundamento nitantur, qui sic sentiunt. Dicunt quidē animas mortuorū nō includi in sepulchris, quod sane verum est, quando anima ponitur pro spiritu hominis, qui anima cōmuniter dicitur. Sed scriptura docet, quod anima seu nephes, quo vocabulo hic vtitur vates, interdū pro ipso corpore animæ experte accipitur, quemadmodum & ψυχή. Cuius rei clarissimum testimonium extat *Leuitici* 21. Super animam non cōtaminet se quisquam vestrū in populo suo. Hic vetus interpres habet: super mortuis, Hebreus, nephes, & Græcus ἐν ψυχαῖς. Vbi manifeste anima pro ipso corpor animæ experte ponitur. Quare infirma est illorū collectio qui ex vocabulo animę hic ratiocinantur Scheol significare locum infernalem, in quo detinebantur animæ sanctorum vsque ad victoriam Christi super morte & inferno.

Quod si autē cōcesserimus eis animā hic proprie accipi pro spiritu hominis, nō tamē efficiēt, quod volūt. Nam nos tūc possumus dicere cū viris doctis, iisq; multis Scheol poni metaphorice pro horribili consternatione animi, & sensu iræ Dei propter peccatū totius mūdi, quod in se Dominus recepit, vt sit sensus. Non deseres animam meam luctantem in doloribus inferni, quos sustineo propter peccata mundi, sed eam liberabis.

Si autem hoc testimonio, quod valde infirmum est, destituti fuerint, qui realem Christi ad inferos descensum defendunt, vix habebūt vllū aliud in scripturis solidū testimoniū, quo suā sententiam fulciant, vt interim taceam, quod nec veteri Symbolo, nec in Nicæno, nec in Basilii, nec Epiphanii, nec Ambrosii Symbolo habeatur de descensu Christi ad inferos. Sed vt & est, nolo cuiquā hac de re litem mouere, cum constet Christum victorem mundi, peccati & Diaboli

boli nos liberasse a potestate inferorum.

Cœterum, etsi facile admitto, vt diximus, propter authoritatẽ Ecclesię, & istum articulum Symbolo insertũ, & animam proprie accipi, & Scheol pro inferno: tamẽ cõstanter nego, quod assuit quidã magnus Theologus, videlicet, Christũ apud inferos anima passum esse, & inde e manibus punientium potentia patris ereptum. Id quod minime cõgruebat, nec vllũ argumentũ firmũ adfert Theologus iste, quo suũ dogma confirmet. Quod autem dicit Christum debuisse satisfacere pro toto homine, atque ideo sustinere pœnã pro peccato & in corpore, & in anima, verissimum est: sed quod addit corpus tantum in cruce, animam tantum in inferno passam esse, falsum est, & tanto Theologo indignum. Quod autem Dominus sit passus in anima & ante crucem & in cruce, satis conuincit Euangelica historia. His addo hanc rationem, quam firmissimam esse iudico: Quemadmodum Adam anima & corpore coniunctis & non separatis peccauit, & totam suam posteritatem moledictioni & morti sub iecit: ita congruebat iustitiæ Diuinæ, vt Christus secundus Adã anima & corpore simul iũctis satisfaceret pro peccato, restitueret benedictionem & vitam.

Est & alius magnus Theologus, qui videtur idẽ sentire cũ illis qui putãt animã Christi passã esse apud inferos, sed tandẽ in certamine vicisse: Quod tamẽ, si ipsius sententia recte intelligatur, non facit, sed figurate describit victoriã Christi proposita imagine ab humanis victoriis sumpta. Vt si quis in hostilem domum armatus irrumperet, tantoque impetu ferretur in eos, qui ibi inuenientur, vt alii per fenestras, alii per fumaria effugerent, ne in hostis sui manus peruenirent trucidandi, & crudeliter discerpendi.

Scire facias me semitam vitæ, abundantia gaudiorum est in vultu tuo, iucunditates sunt in dextra tua in perpetuum.

Hic clarius vaticinatur Spiritus Christi in Dauide de resurrectione Domini, & de ęterna felicitate resurrectionem excipiente.

Scire, inquit, *facias me semitam vitæ*, id est, qua itur ad vitam, hoc est, suscitabis me. Congruit cum hoc vaticinio historia *Matthæi* 28. *Marci* 16. *Lucæ* 24. *Ioannis* 20. Breuiter omnes Euangelistæ & Apostoli huius rei sunt testes. Hic notetur effectus seu fructus mortis & resurrectionis

Domini,qui eſt plenitudo omnium rerum expetendarum, ſeu æterna beatitudo.

Recitantur autē hic quadruplicia bona beatitudinis per Chriſti mortem, & reſurrectionem partæ,quæ ſunt æterna vita,perfecta lætitia,fruitio vultus Dei,& delectatio inenarrabilis in æterni Dei regni hæreditate. In horum bonorum fruitione ſtatus hominis erit perfectiſſimus.Erit enim vere beatus,beateque habebit homo in hoc ſtatu.Siquidē futurus eſt expers omnis doloris,nec formidabit vllum malum, abundabit omni bono,vt nihil amplius deſideret,eritque certiſſimus de perpetua poſſeſsione & fruitione boni, quo abundabit.

Quod autem hæc beatitudo ſit finis hominis,ſi ſtatū eius perfectiſſimū conſideres ex creatione hominis ad imaginē Dei intelligitur. Nā ideo,vt ait Gregorius Niſſenus,Deus formauit hominem ad imaginem ſuam, quia voluit eū per communicationē & participationem ſuæ beatitudinis beatum eſſe. Quemadmodū enim in præſtanti corporis forma principalis quædam ac primaria pulchritudo in viuenti vereque ſubſiſtenti facie eſt.Secundum vero locum ab hac obtinet id, quod imitationem eius in imagine atque ſimulachro oſtenditur:Ita natura quoque humana quæ eſt effigies & imago supernæ beatitudinis etiam ipſa bona pulchritudine deſignatur, cum in ſe beatorum oſtenderit inſignium, ſignificationes,& repræſentationes.Sed quia peccatorū ſordes pulchritudinē imaginis labefactauerūt, & inutilē reddiderūt,venit is,qui nos elueret ſua aqua viuenti pariter & ſalienti in vitā æternā,vt depoſita turpitudine ex peccato contracta,ad beatam formam renouemur. Hactenus Niſſenus. Nulla proinde verior beatitudo eſt huius vitæ, quam quæ incipit ſempiternam.Ideo Dominus dicit: Beati qui audiūt verbū Dei,& cuſtodiūt illud.Et Dauid: Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini. Huc pertinent ea,quæ Matthæi 5.recitantur de beatitudinibus.

Theodoretus æternam beatitudinem definit eſſe iungi Deo, qui per ſe beatus eſt, frui omni felicitate,& exortem eſſe malorum omnium in loco beatorum.

Vſus

Vsus Psalmi Decimi Sexti.

Vsus huius Psalmi quadruplex vtiliter ordinari potest.

Primus. vt collatione vaticinii & euentus confirmemus fidem nostram de Mediatore Domino nostro Iesu Christo. Hanc collationem vaticiniorum & euentuum commendat Christus Iudæis. Et Paulus, vt est in Actis, & Petrus. De qua Augustinus sic ait: firmitas fidei in eo est, quod omnia quæ prædicta sunt de Messia, completa sunt in Iesu Christo.

Secundus. vt nos seiuncti a prophanitate mundi iungamur Christo, quo nos ipsius hæreditas effecti, ipsius quoque potentia aduersus Diabolum defendamur.

Tertius. Vt perpetuo Deo gratias agamus per Iesum Christum, pro tam immenso Thesauro bonorum Spiritualium & æternorum, quorum hæredes sumus in Iesu Christo.

Quartus. Vt cruce pressi in hac vita solemur nos spe beatitudinis nobis promissæ in Christo Iesu, ac simul toto corde anhelemus, vt tandem veniamus in promissæ beatitudinis & hæreditatis securam possessionem, per eundem Dominũ nostrum Iesum Christum, cui honor, & gloria in omnem æternitatem. AMEN.

PSALMVS DECIMVS SEPTIMVS.

Summma Psalmi Decimi septimi.

VT David in hoc Psalmo petit se cõseruari a Deo in puritate doctrinæ & vitæ: ita hostiũ veræ doctrinæ technas & insidias, videlicet, Saulis, eorumque qui ipsi adhærebãt, deprecatur. Quorum insidias cũ cogitat, ardẽtius precatur & in precatione consolationẽ percipit ex lætissima catastrophe. Nam huius mũdi molestias excipiet tandem lætissima omnium bonorum satietas.

Quoniam autẽ David typus erat & Christi, & Ecclesiæ, potest & debet hic Psalmus mystice de oratione Christi contra suos hostes, & Ecclesiæ & cuiusque pij hominis contra Tyrannos & Sophistas intelligi.

Ordo & dispositio Psalmi Decimiseptimi.

Etsi autem huius Psalmi vnus scopus est, videlicet, petitio ardens conseruationis in puritate doctrinæ & vitæ contra hostes, Tyrannos & Sophistas: tamen eius partes quinque constitui possunt.

Prima, precatio est generalis: petit enim se diuinitus cõseruari, vt diximus, in doctrinæ puritate, & vitæ innocentia, a 1. versu vsque ad versum 8.

Secunda. Est precatio specialis contra Tyrannos, & hostes Ecclesiæ, versu 8. & 9.

Tertia. Est descriptio hostium Ecclesiæ & furoris eorundem aduersus Ecclesiam versu 10. 11. 12.

Quarta

Quarta. Precatio est, quæ petit vindictam super hostibus Dei & Ecclesiæ ipsius: versu decimotertio & decimoquarto.

Quinta. Consolatio est cum promissione, versu vltimo.

Est ergo hic Psalmus mixtus, qui ex potiori parte εὐτικος *seu precatorius est.*

EXEGESIS PSALMI DECIMI SEPTIMI CVM INDICATIONE DOCTRINARUM.

PRIMA PARS.

1. *AVdi Iehouah iustitiam, intende clamori meo, ausculta orationem meam (quæ est) absque labiis doli.*

2. *A facie tua iudicium meum egrediatur, oculi tui videant æquitatem.*

3. *Probasti cor meum, visitasti nocte, examinasti me, & non inuenisti, cogitaui, non transit os meum.*

4. *In operibus hominũ*

HÆc precatio Dauidis est ardentissima, qua petit se conseruari in puritate doctrinæ, & vitæ innocentia, ne hostium astutiis, & violentia circumuentus & victus deficiat a puritate Doctrinæ. Quod hic sit sensus huius primæ partis Psalmi, ex 4. & 7. versibus clarissime colligitur. Iam propius singula declaremus.

Audi Iehouah iustitiam.

Compellatio & precatio est, quæ implicitã rationẽ, cur exaudire Dominus Dauidem debeat, cõtinet.

per verbum labiorum tuorum ego obseruaui semitas dissipatoris.

5. *Sustenta gressus meos in viis tuis, ne declinent pedes mei.*

8. *Ego inuocaui te quoniam exaudis me Deus, inclina aurem tuam mihi, audi eloquium meum.*

7. *Mirifica pietates tuas Saluator sperantium ab insurgentibus in dexteram tuam.*

Compellatio enim *Iehouah*, vt sæpe iam a nobis dictum est, continet argumentum & voluntatis & facultatis. Nam quia Iehouah est, & vult iusta, & potest quæ iusta sunt, præstare. Vocat autem hic Dauid iustitiam iustam postulationem, seu iustam suam causam, propter quam Saul, & Hypocritæ ipsum persequebantur. hæc causa fuit conseruatio Doctrinæ diuinitus acceptæ, & innocentia in sua vita, & vocatione, ad quam diuinitus erat vocatus, in qua vocatione se vixisse bona conscientia hic testatur.

Porro congeries illa Synonymorum, seu sæpius iterata precatio, & periculi, in quo fuit Dauid, magnitudinem, & ardorem precantis coarguit: Nam ter eandem precationem mutatis nonnihil verbis, sed manente eadem sententia, repetit, cum addit: *Quæ est sine labiis doli*, id est, sine hypocrisi, ex sincero corde profecta. Labia siquidem doli sunt, cum aliud loquimur, & aliud cogitamus, sed oportet, vt nos hic Dauid suo exemplo docet, linguam habere congruentem cogitationibus mentis, & fiduciæ cordis.

Hinc discant & principes pii fautores veræ Religionis, & priuati quid agere eos oporteat, cum in periculis propter confessionem veræ doctrinæ versantur.

Primum causam recte perpendant, propter quam periclitantur, quæ si iusta fuerit, consolentur se Christi promissione dicentis: Beati, qui persecutionem patiuntur propter iustitiam.

Deinde causam iusto iudici commendent, qui cum iustus sit, iustitiam diligit, ardenterque ipsum absque omni

omni hypocriſi ex ſincero corde inuocent ſupplicantes, vt ipſe iuſtæ ſuæ cauſæ patrocinium ſuſcipiat, iuxta ſuas promiſſiones.

Tertio. Deum ipſum, quem a dextris habent, ipſiuſque potentiam hoſtium multitudini, eorumque ferocitati & viribus opponant.

Quarto. Sic animis inſtructis pii principes etiam arma ſumant, veramque Religionem tueantur, modo neceſſitas hoc omnino poſtulauerit.

Quinto. Quod ſi hic Deus velit pios principes, vel propter veritatis defenſionem mori, vel alias grauiter affligi, obtemperent Deo, ſtatuantque conſilium Dei ſibi ſalutare fore, modo in fide perſtiterint. Nam cum regnum Chriſti non ſit de hoc mundo, animus in cruce erigendus eſt ſpe promiſſæ hæreditatis regni cœleſtis

Præterea ſubditi Deum precentur, pareantque piis principibus, & cum illis pro aris & focis aduerſus hoſtes Dei & Eccleſiæ dimicent. Hæc opera militiæ piorum principum & ſubditorum cum ex iuſtis cauſis proficiſcuntur, & tendunt in gloriam Dei, & Eccleſiæ conſeruationem, ſunt cultus Dei, & teſtimonia confeſſionis neceſſaria.

A facie tua iudicium meum egrediatur.

Hic Dauid ſiſtit ſe coram Tribunali Dei, quem orat, vt inter ſe & ſuos aduerſarios iudicet, vt qui iuſtiſſimus Iudex, æquitatiſque amantiſſimus ſit, *a facie*, inquit, *tua*, id eſt, a te, cuius faciei ſeu vultui omnia parent, vt qui omnium rerum curam geras. Ideo addit: *Oculi tui videant*, id eſt, conſiderent æquitatem, eiuſque dignam rationem habeant. Eſt enim Anthropopathia, qua hominis iudicis membra & geſtus, cauſam aliquam diligentius perpendentis & examinantis Deo tribuuntur. Sic & 2. *Paralipom.* 16. dicitur: Oculi Iehouah contemplantur omnes terras, & robur addet iis, qui corde perfecto ipſi adhærent, id eſt, qui bonam cauſam habent, eamque bona conſcientia ex fide Deo commendant.

Hic commendatur nobis ſtudium retinendæ bonæ conſcientiæ, vt cum agendum nobis ſit cum aduerſariis de Doctrina, aut de alia quauis cauſa, non dubitemus nos

ſiſtere Dei iudicio, vt ipſe inter nos, & aduerſarios noſtros iudicet. Non eſt dubium, quin maxima pars Doctorum, & Aulicorum, qui parebant Sauli, Dauidem damnauerint, cum propter doctrinam, quam profitebatur, tum propter affectationem regni, vt falſo putarint, quia ergo defuerunt homines, qui iuſtæ ipſius cauſæ patrocinium ſuſciperent, confugit ad Deum, cuius iudicium merito præferendum eſt omnium Tyrannorum & Sophiſtarum huius mũdi iudiciis. Nos igitur exemplo Dauidis, dum traducimur vt hæretici, dum ſpernimur, & damnamur a Gnathonibus Tyrannorum, clamemus ad Deum cum Dauide, dicamuſque: *iudicium noſtrum Domine a facie tua prodeat*, & *oculi tui videant æquitatem.* Hic ſi Deus ad tempus ſinit nos vexari a Tyrannis & Sophiſtis: tamen tempore beneplacito nos exaudiet, nos reſpiciet, & e manibus luporum potenter eripiet.

Probaſti cor meum, viſitaſti nocte, & examinaſti me.

Hic Dauid prouocat ad teſtimonium Dei, & propriæ conſcientiæ, quæ ſane omnium maxima ſunt teſtimonia, non quidem coram mundo, ſed coram Tribunali Dei. Huc ergo prouocandum eſt, cum in cauſa iuſta hominum teſtimoniis deſtituimur. *Probaſti*, inquit, *cor meum*, hoc eſt, exploraſti, ſeu tentaſti adeo, vt habeas exploratos omnes receſſus, & cogitationes cordis mei, vt nihil eorum, quæ verſo animo, te fugiat. Scis ergo, quod non meditor mala Sauli, qui me perſequitur.

Hic notandi ſunt modi, quibus Dominus homines probare, id eſt, examinare, ſeu explorare, ſeu tentare, ſeu experimentum de hominibus facere ſolet, qui ſunt plures.

Primum enim Dominus hominem probat certo cognoſcendo omnia, quæ ſunt in homine, vt cogitationes, affectus, conſilia omnia ſiue bona ſint, ſiue mala. *Pſalmo* 139. Domine probaſti me, & cognouiſti me, item proba & cognoſce cogitationes meas. Hinc Epitheton Dei καρδιογνώστης *Actor*. 1. & 15. ſumptum eſt.

Secundo. Deus probat hominem μακροθυμίᾳ, id eſt, tolerantia, cum videlicet differt pœnam, & non ſtatim rapit ſceleratos ad ſupplicia.

Tertio, probat hominẽ permiſſione, videlicet, cũ permittit graſſari ſcelera vel hęreſes, vel miracula fieri quib. homines

tentantur

tentantur,& exploratur eorum constantia. *Deut.*13. Si surrexerit in medio tui propheta, &: Scito, quia tentat Iehouah Deus vester vos,vt sciat an diligatis illum.Et Paulus 1.*Cor.*11. Oportet hæreses inter vos esse, vt qui probati sunt manifesti fiant.

Quarto,Deus probat hominem imperando quæ difficiliora sunt factu,vt cum probat Abrahamum. *Gen.*22.iubens, vt offerat ipsi in holocaustum proprium suum filium vnigenitum Isaac.

Quinto,probat hominem Deus dilatione auxilii, item cruce graui.Cuius rei exempla in Psalmis & alibi occurrunt.

Visitasti nocte.Scilicet animum meum,hoc est, eo tempore,nempe nocte quando liberius indulgetur cogitationibus, & magis affectus irritantur, eorum præsertim, qui singulari iniuria affecti sunt.

Explorasti cor meũ. Vnde scire potes me nullo affectu prauo aduersus hostes meos præditũ esse, sed malle eos a suo errore in viã redire,in gloriamDei,& ædificationẽ Ecclesiæ.Quis non merito prædicauerit hanc animi constantiam in Dauide,qui toties læsus non meditatur vindictam?Hunc imitetur quisquis seruus Dei esse velit.

Huc nonnulla adiiciemus de Visitatione Dei, quomodo videlicet homines visitare soleat. Visitare superioris est, visitari inferioris. Est autem visitare in genere & proprie inuisere,seu venire visum personam vel rem aliquam. Deinde per metalepsin transsumitur hoc verbum ad actionem, seu effectum,seu finem visitantis.Ex quo fit,vt plures sint modi, quibus Deus hominem visitat, quorũ aliquos exempli causa recitabimus.

Primus est omnium maxime admirandus & hominibus ante omnia salutaris,qui personalis dici potest,quo videlicet λόγος æternus nos ex alto visitauit, assumendo naturam nostram in vnitatem personæ suæ. De hoc visitationis modo loquitur Zacharias apud *Lucam cap.*1. Benedictus Deus Israel qui visitauit,& fecit redemptionem populo suo. Item, visitauit nos oriens ex alto. Deinde visitat Deus hominem spiritualiter, dum videlicet,suum sanctum spiritum illi communicat, quo veluti docetur & vngitur. Item visitat Deus homines,dum mittit Doctores vtiles Ecclesiæ,& bonos gubernatores politiarum.

Præterea visitat Deus homines, dum beneficia corporalia illis confert, vt *Psalmo 65.* Visitasti terram & inebriasti eam. Item visitat dum punit sceleratos & inemendabiles, vt Pharaonem, Senacherib & alios.

Item visitat, dum castigat filios suos delinquentes. *Psalmo 89.* Visitabo in virga iniquitates eorum, misericordiam autẽ meam non auferam ab iis.

Postremo visitabit Deus omnes homines, idque in die iudicii, pios quidem, donando iis vitam æternam. 1. *Petri 5.* Humiliamini sub potenti manu Dei, vt vos exaltet in die visitationis: impios vero, eos humiliando & puniendo æternis pœnis.

Examinasti me, hoc est, Quemadmodum fabri aurum igne explorant: sic animum meum facibus ærumnarum incendisti, neque tamen victus ærumnis aliquod facinus admisi, vel salutis tuendæ causa, vel vt grauissimas iniurias vlcisce-rer, tametsi non semel acerbissimi hostis opprimendi facultas mihi oblata est.

Cogitaui, non transiit os meum. Id est, quod cogitaui, seu cogitatio mea non transiit os meum, hoc est, non aliter cogitaui, quam locutus sum, seu cogitatio mea & os meum plane consentiunt, hoc est, quod supra dixit, orationem suam proficisci absque labiis doli, hoc est, quod precor ore, simul & corde precor, & non aliud.

Commendatur nobis exemplo Dauidis sinceritas mentis & sermonis, quod profecto filiorum Dei verum χαρακτηριστικὸν existit.

In operibus hominũ per verbum labiorum tuorum ego custodiui semitas dissipatoris.

HIc versus in Hebræo admodum obscurus est. Nam varias interpretationes Hebraicus textus admittit: At ego eas interpretationes adferam, quæ maxime argumento Psalmi conuenire videntur, quæque ex historia cõfirmari possunt. Dein de adiiciam etiam anagogicam interpretationem. Primum ergo sic possunt accipi verba huius versus, quasi contineant defensionem Dauidis aduersus criminationes hostium suorum. Vt enim illi criminabantur Dauidem machinari Sauli insidias vitæ: ita Dauid contra se defendit & opponit istis falsis criminationibus suum factum, ac facto ipso ostendit quã

vana

vana ſit illorum criminatio: Syntaxis huius verſus hæc ſit: Ego cuſtodiui, ſeu obſeruaui ſemitas latronis in operibus hominum per verbum labiorum tuorum. Hic tria dicuntur. *Primum*, quid fecerit Dauid: *Ego*, inquit: *cuſtodiui ſemitas latronis. Secundum*, vbi hoc fecerit: *In operibus*, inquit, *hominum. Tertium*, quomodo hoc fecerit: *per verbum*, inquit, *labiorum tuorum.* Hac Syntaxi verborum, & hac analyſi conſtituta, ſententia clarior euadet hoc modo: Ego, inquit, cuſtodiui ſeu obſeruaui ſemitas latronis, hoc eſt, attendi technas & inſidias Saulis, quibus ipſe conatur me meoſque obruere non ſecus atque fur & latro, qui in ouile perrumpit, vt oues innocuas perdat: has, inquam, inſidias & technas attendi in operibus hominum eorum videlicet, qui cum Saule aduerſum me conſpirabant. Idque feci per verbum labiorum tuorum. Tu ſiquidem mihi ſuggeſſiſti quid agerem, videlicet, vt nec ipſum in ſpelunca occiderem, nec manus illi adferrem dormienti, cum illum facile e medio tollere potuiſſem. Hoc meum factum ſatis teſtatur de mea innocentia, & conuincit criminationes hoſtium meorum eſſe falſas.

Hæc interpretatio congruens hiſtoriæ vtilem doctrinam & admonitionem nobis ſuppeditat, tranſlata hypotheſi ad theſin, videlicet, Quod verbum Dei debet nobis eſſe regula in tota vita, ne quid committamus, quod non decet, quo vlciſcamur noſtras iniurias.

Poteſt etiam hic verſus reddi in hunc modum: *propter opera hominum in verbo labiorum tuorũ ego cuſtodiui vias latronis.* Atque tunc eſt querela in hanc ſententiam accipienda: propter opera hominum, id eſt, propter inſidias, quæ mihi ſtruuntur ab hominibus, Saule videlicet, & ipſius complicibus, in verbo labiorum tuorum, id eſt, fretus tuo verbo, quod mihi ore proprio locutus es de regno, ad quod vnxiſti me per prophetam tuum, ego cuſtodiui, ſeu obſeruaui vias latronis, id eſt, abdidi me in latebras, & in locis niueis me occultaui inſtar latronis, vt *cuſtodire ſemitas latronis* ſit hoc loco ſe occultare inſtar latronis, qui latebras quærit, ne in manus quærentium ſe veniat, idque vel in ſpeluncis, vel in nemoribus, vbi viæ non ſunt pedibus hominum tritæ. Hanc ſententiam poſterioris partis huius verſus amplexus videtur Græcus interpres. Sic enim habet: ἐφύλαξα ὁδοὺς σκληράς, id eſt, *cuſtodiui vias aſperas*, id eſt, non tritas,

vt Apolinarius interpretatur. Sic enim heroico carmine hoc hemistichion expressit:

Σῶν χάριν ἀτρίπτους ἐπέων ἐφύλαξα κελεύθους, id est,

Tuorum verborum causa ego custodiui vias non tritas,

id est, abdidi me in latebras vbi viæ sunt asperæ & non tritæ.

Hanc interpretationem si sequimur, quæ etiam congruit cum historia, monemur, vt non temere nos obiiciamus periculis, sed declinemus pericula quantum in nobis est, modo vocatio nostra non aliud postulare videatur. Tunc enim in timore Dei vocationem nostram tuebimur, omnem nostram curam in Dominum reiicientes.

2. Sunt alij, qui hunc versum ad disciplinam, qua Dauid suos socios in officio continuit, ne ipsi aliquid in Saulis necem machinarentur, referunt. Atque in hunc modum reddunt: *Operibus hominum iuxta verbum tuum* (intentus) *ego custodiui vias latronis*, ac si diceret: Non solum ipse me innocentem seruaui, & ab iniuria Saulis, qui me persequitur, continui, sed & alios, qui mihi adhærent, inde reuocaui. Operibus enim hominum eorum, qui mihi adhærent, iuxta verbum labiorum tuorum, id est, iuxta tuum præceptum intentus fui, curam habui, vt mandatis tuis minime aduersarentur. Diligenter siquidem obseruaui semitas latronis, id est, caui, ne ingrederentur semitas Saulis, qui leges perrumpit, & omne ius dissipat, quod si facerent, Sauli similes facti malum pro malo redderent. Neque enim hæc interpretatio dura est. Sumpta enim esse videtur ex 3. *capite Gen.* 1. vbi dominus dicitur collocasse ad orientem paradisi Cherubin ad custodiendum viam arboris vitæ. Sic enim Cherubin custodierunt viam arboris vitæ, ne homo eam adiret: Sic Dauid custodiuit & obseruauit vias latronis, dum cauit ne qui eorum, qui cum eo erant, eas ingrederentur, & Sauli similes facti sumerent arma aduersus hostem suum.

Hanc interpretationem si amplectimur, translata est ad thesin hypothesi, docemur, vt eos, qui nostræ curæ sunt commissi, ita disciplina iuxta verbum Domini regamus, ne quid contra Deum externis factis delinquant.

Porro quoniam Dauid fuit typus Christi, item Ecclesiæ, & piorum Doctorum in Ecclesia: Et Saul contra fuit typus Diaboli, Tyrannorum, & falsorum Doctorum in

Ecclesia:

Ecclesia: potest hic versus anagogice seu mystice exponi de certaminibus Ecclesiæ cum Tyrannis & falsis doctoribus, qui vere sunt fures & latrones, vt Dominus ipse testatur, *Iohann.*10. cum ait: Omnes, qui ante me venerunt, fures sunt & latrones. Id est, Omnes qui venerunt sine meo Euangelio sparserunt falsa dogmata, & stabiliuerunt idololatricos cultus, quibus tanquam latronum gladiis animæ hominum occiduntur. Hæc latronum opera pij Doctores obseruant, cauentque, ne quis eorum, qui suæ fidei commissi sunt, veneno falsorum dogmatum, aut cultuum inficiatur, & moriatur multo crudelius, quam latronis gladio. Hoc autem faciunt pij Doctores non sapientia humana, sed diuina. Verbo enim Dei, vt discernunt vera dogmata a falsis: ita eodem verbo regunt homines, & continent in officio. Hæc anagoge nos admoneat, vt amemus & colamus Doctrinæ cœlestis studia, & fugiamus falsa dogmata & Idola.

5. *Sustenta gressus meos in viis tuis, ne declinent pedes mei.*

QVia Dauid vndique premitur, & mole ærumnarum grauatur, Deū precatur vt suos gressus sustentet in viis suis, hoc est, vt se suasque actiones internas & externas ita moderetur, ne vel fractus cruce, vel exemplo improborum hominum victus, labatur aut cadat, & cōtra Dominum peccet. Crux enim & malorum hominum exempla mirum in modum piorum mentes percellunt. Tanta enim est vel sanctissimorum hominum infirmitas, vt nisi diuinitus sustententur, non possint non succumbere.

De duabus proinde rebus admonet nos hic versus, videlicet de infirmitate virium nostrarum, & de inuocatione Dei. Ea siquidem nostra est infirmitas, & nisi diuinitus adiuuemur, & veluti manu Dei gestemur, plane succumbamus. Ardenter proinde Deus inuocandus est, vt nobis adsit, nos tueatur, nos sustentet, nos verbo & Spiritu suo dirigat, donec ad portum, quo properamus, perueneri-mus. Hoc si fecerimus, portæ inferorum nequaquam aduersus nos præualebunt. Nam & Diabolus fugit ab iis, qui ardenter Deum inuocant, & Deus suppeditat vires inuocantibus, vt quod per se non possunt, per mundi victo-

rem efficiant. Ideo ſcriptum eſt: 1. Ioh 5. Hæc eſt victoria, quæ vincit mundũ, fides veſtra. Vbicunque enim fides eſt viua, ibi victor mũdi Chriſtus, cuius ſpiritu ad precãdũ homo impellitur. Contra vero qui in precando ſegneſcit, paulatim in eo extinguitur fides, quo facto facile hoſtis fit ſuperior.

6. *Ego inuocaui te, quoniam exaudis me Deus, inclina aurem tuam mihi, & audi eloquium meum.*

Repetitio eſt inuocationis, quæ non eſt tautologia inanis, quia proficiſcitur ex ardentiſſimo cordis deſiderio, quẽadmodum a ſupplicibus fieri ſolet. Sunt etenim huiuſmodi repetitiones in precibus veluti flammulæ quædam, quibus homo magis magiſque ad precandum accenditur, vt impetret tandem quod petit.

Erigit autem ſe hic Dauid ad precandum cogitatione auxilij diuini, quod ſæpius antea expertus erat. *Ego inuocaui*, inquit, *quoniam exaudis me*, id eſt, ego ſoleo te inuocare in meis neceſſitatibus, & tu ſoles me exaudire ex tua miſericordia. Quare & nunc in his meis perſecutionibus inclina aurem tuam mihi, & audi eloquium meum, id eſt, orationẽ meam. Inclinare aurem geſtus eſt hominis diligentius audientis compellantem ſe, qui geſtus Deo per ἀνθρωποπάθειαν tribuitur, vt eius ad exaudiendum ſe inuocantes ex fide promptitudo intelligatur.

Sed vnde proficiſcitur hæc promptitudo in Deo ad exaudiẽdum? Non ex merito hominis, ſed ex merito vnius Ieſus Chriſti mediatoris. Illud ſiquidem pro fundamento & principio cõſtitutum nobis ſemper eſſe debet, non aliter vel patribus vel nobis aditum ad Deum, quam per mediatorem Dominum noſtrum Ieſum patere. Ille enim ad Dei maieſtatẽ nobis aditum facit qui ſeſe adeo demiſit, vt humilitati noſtræ ſeſe accõmodaret. Etſi autem legimus patres, vt Dauidem hoc loco Deũ inuocaſſe non expreſſa mediatoris mentione: Animo tamẽ & intelligentia illum ſuppleruut. Sciuerunt enim hãc promiſſionem: Semen mulieris conteret caput ſerpentis. Quoties ergo nos iuxta mandatum Dei oramus dicentes: Pater noſter, qui es in cœlis, ſub patris nomine mediatorem filium concipimus.

7. *Mirifica pietates tuas,*

Petitio generalis eſt pro defenſione Eccleſiæ in

ſaluator ſperantium ab inſurgentibus contra dexteram tuam.

ſiæ, in qua obſerua compellationem, & petionem ipſam. Compellatio eſt proprium Dei Epitheton commune Patri & Filio & Spiritui ſancto, videlicet, *Saluator ſperantium*, ſed ſeruata cuiuſq; perſonæ proprietate. Continet autem hæc cōpellatio rationem petitionis dulciſſimam petitam a perpetua Dei conſuetudine & immoto decreto. Semper enim Deus eſt ſaluator in ſe ſperantium. Deinde alia petitionis ratio includitur in voce pietatum ſeu miſericordiarū, quæ ſimiliter ſumitur a proprietate Dei. Deus eſt pius & miſericors. Ergo afficitur miſeria eorum, qui ſe ex fide inuocant & eos exaudit. Sed obſerua quod in *Pſalm.* 18. dicitur: Cum pio pie agis, & cum integro integre agis.

Petitio eſt: Mirifica pietates tuas, id eſt, adiuua me mirabiliter prout ſoles facere ex magna tua pietate.

Mirificat autem Deus ſuas miſericordias quādo aliter cū piis agit, quam ſenſus & ratio iudicant, vt cum mirabiliter contra omnium hominum expectationem ſuos ſæpe e mediis periculis liberat, quemadmodū Dauid iam ſæpenumero expertus erat. Ioſeph cōiicitur in ciſternam, vt pereat, ſed mirabiliter Deus eum liberat, vt fiat princeps Ægypti. Tres viri in caminum ignis coniecti mirabiliter liberantur. Daniel coniectus in lacum leonum, mirabiliter inde euadit illæſus. De his mirabilibus cōſiliis Dei, quibus ſuam Eccleſiā conſeruat, ſupra in tertium verſum 4. Pſalmi diximus.

Ab inſurgentibus in dexteram tuam. Hic obſerua, quod qui pios Dei famulos perſequitur, reſiſtat dextræ Dei, quod haud impune facturus eſt. Hinc ergo nos conſolemur & erigamus nos in noſtra cruce modo cauſam iuſtam habuerimus, & in Deum ſperamus, eum ex fide inuocantes qui eſt ſaluator in ſe ſperatium.

SECVNDA PARS.

8. *Cuſtodi me vt pupillam oculi, in vmbra alarum tuarum abſconde me.*

9. *A facie impiorum qui vaſtant me, inimicorū meo-*

ETſi autē Dauid hactenus & de ſua innocētia teſtatus eſt, & de periculis cōqueſtus eſt, & ſe cuſtodiri a Deo precatus eſt. Tamen hic altius inſurgit, & precatur non vulgarem,

rum qui propter animam circumdant me. sed singularem quandam custodiam nimirum, vt quemadmodũ homo pupillam oculi custodit, & aues pullos suos, quos in eminenti periculo subter alas suas abscondunt: ita Deus sui curam gerat, tueatur & custodiat aduersus hostes suos, qui sibi per insidias vitam eripere moliũtur. Significat ergo Dauid his imaginibus (vt transferamus hypothesin ad Thesin) & quanta sit prouidentia Dei pro Ecclesia, & in quantis periculis versetur Ecclesia, & quanti sint furores Diabolorum & hominum, Tyrannorum & malorum Doctorum persequentium Ecclesiam. Prouidentia Dei & cura pro Ecclesia hic duplici comparatione significatur.

Primum dicit: *Custodi me vt pupillam oculi*, id est, Custodi me eo studio, quo homines solent pupillas suorum oculorum custodire. Nã illis læsis homines miserrime in tenebris palpitant. Destinantur autẽ oculi potissimũ contẽplationi rerum naturæ, vt ex eius concinna compositione & ordinatione Deum cognoscat homo. Ideo Gregorius Nissenus dicit: Oculus nobis interpres est omnipotẽtis sapientię Dei.

Hic primũ admiramur sapiẽtiã & prouidẽtiã Dei in custodia pupillę oculi. Habet enim pupilla oculi, vt Theodoretus in hũc locũ scribit, veluti quædam munimẽta palpebras, pro vallis pilos habet, habet etiam supercilia tanquam propugnacula transmittentia sudoris pluuiam, & defendẽtia videndi vim a nocumẽto, quod inde possit accidere. huiusmodi ergo curam consequi precatur Dauid.

Socrates apud Xenophontem ab oculorum fabrica argumentum prouidentiæ Dei petit, cum ait: Annon videtur tibi & hoc esse prouidentiæ Dei opus, quandoquidem visus est infirmus, Deus ipsũ palpebris tanquã foribus muniuit, quæ, cũ vsus postulat, aperiuntur, & in somno claudũtur: vt autẽ venti non lædant visum, tanquam vallum cilia produxit, & ne sudor de capite fluens, eundem offendat supercilia tanquam subgruentia supra oculos fabricauit.

Altera comparatio sumitur a cura auium pro suis pullis, quę quanta sit. experiẽtia docet. Vtrãque similitudinẽ Dauid desumpsisse videtur ex 32 capite Deuteronomii, vbi sic scribitur de prouidentia Dei: custodiuit eũ vt pupillã oculi sui, vt aquila quę excitat nidũ suũ, super pullos suos cubat, expã

dit

dit alas suas, assumit eos, portat eos super alas suas. Et Dominus *Matth* 23 ad Hierusalem ait: quoties volui congregare filios tuos sicut Gallina congregat pullos sub alis suis, & noluisti. Vt enim accipitres & milui insidiãtur pullis gallinarũ, vt eos rapiãt & deuorẽt: Sic Diabolus, Tyrãni & Sophistæ insidiãtur Ecclesiæ, quæ donec per fidẽ, obedientiã & seriã Dei inuocationẽ sub alis Dei mãserit, haud dubie secura erit. Vna proinde similitudine & nostra infirmitas, & cura Dei pro nobis significatur. Demus ergo operam, ne nidum nostrum, id est, Ecclesiam deseramus, ac nos temere accipitribus ac miluis exponamus. Huius curæ Dei pro nobis veritas & in aliis Psalmis significatur vt *Psalmo* 36. filii hominum in tegmine alarum tuarum sperabunt. Et *Psalmo* 61. Sperabo in velamento alarum tuarum.

Si quæris quænam sint alæ Dei? Respondet 36. Psalmus: Expande misericordiam tuam scientibus te, iustitiam tuam his, qui recti sunt corde. Sunt ergo alæ Dei sub quibus abscondit nos, duæ, videlicet misericordia & iustitia.

Sequens versus etsi plures interpretationes admittit si verba spectes: tamen sensus manifestus est, nimirũ quod petat se defendi aduersus eos, qui suę insidiãtur vitæ, Saul nempe & eius complices. Pagnini versionem ego retinui, in qua obscura est hæc oratio: *Qui propter animam circumdant me.* Dubium enim est an suam, vel hostium animam intelligat: si suam intelligit, sensus est: circũdant me inimici mei propter animam, id est, vt mihi vitam eripiãt, vt anima pro vita ponatur per metonymian: At si inimicorum suorum animã intelligit, erit hic sensus: Inimici mei ex toto corde, ex tota anima mihi insidiantur, vt me vita spolient. Sed de sententiæ summa nihil decedit quomodocunque accipias.

Hieronymus non verbis insistens, sed sententiã fideliter reddens sic habet: Inimici animã meam circumdederũt. Hic Dauid vndiq; cinctus hostibus typus est Ecclesię & singulorũ piorũ in Ecclesia omniũ temporum. Semper enim Diabolus sui similis est, semper mordet calcaneũ seminis mulieris, sẽper insidiatur doctrinæ, moribus, vitæ & saluti piorũ. Sẽper enim excitat Tyrannos & falsos Doctores aduersus Ecclesiam, quæ tamen tuta manebit, modo sub alis Dei se occultauerit. Petamus ergo cum Dauide: sub tegmine alarum tuarum absconde nos.

TERTIA PARS.

10. *Adipe ſuo clauſerũt os ſuum, locuti ſunt cum ſuperbia.*

11. *Ingreſſu noſtro nunc circumdant me, oculos ſuos ponunt ad conculcandum in terram.*

12. *Similitudo eius vt leonis parati ad prædam & vt leũculi habitãtis in abditis.*

CONqueritur Dauid de hoſtibus ſuis & Eccleſiæ, quorum furores ad ſe perdendũ deſcribit. Ac primũ quales ſunt ipſi in ſe: Deinde quales ſunt aduerſus ſe, idque ſimpliciter, & comparate oſtendit. Tribuit autẽ eis quatuor, videlicet, ἡδυπάθειαν, ἀλαζονείαν, ὑπερηφανίαν, καὶ θηριώτητα. hoc eſt, *voluptatem, iactantiam, ſuperbiam, & crudelitatem.* Quæ vitia olim veteribus poëtis materiã Tragœdiarum ſubminiſtrarũt. Nam eorũ exitus plerũque tragicus, hoc eſt, triſtiſſimus eſſe ſolet.

ἡδυπάθειαν notat, cum ait: *Adipe ſuo clauſerunt os ſuum*, id eſt, præ pinguedine præcluſerunt ſibi fauces, vt in Iob dicitur: Operuit impius faciem ſuam adipe ſuo. Hac locutione hyperbolica ſignificatur ἡδυπάθεια, quæ eſt voluptas bruta, in qua Epicurei ſummũ hominis bonũ collocant, vt qui aliũ Deũ neſciant, quam ventrem. Huius rei imaginẽ Euripides in Cyclope proponit, qui in colloquio, quod cum Vlyſſe habuit teſtatur ſe nullos Deos agnoſcere pręter πλοῦτον καὶ γαστέρα. De Pluto ait: ὁ πλοῦτος ἀνθρώποισι τοῖς σόφοις θεός, τὰ δ' ἄλλα κόμποι καὶ λόγων εὐμορφίαι. Sed multo rectius philoſophus, qui ait: Vniuerſæ Perſicæ gazæ non ſunt conferendæ cum vna virtute. Cumulant autem Epicurei opes, vt habeant inſtrumenta voluptatis, hoc eſt, ſi vere iudicare volueris, gladium, quo ſeipſos iugulent. Vere enim dicitur: Nimia bonarum rerum copia ingens eſt initium malorum. De Ventre dicit: Non ſacrifico Diis aliis, quam ſummo Deorum ventri, hunc placo edẽdo & bibendo, & Venerem exercendo. In his enim tribus σωματικὰς ἡδονὰς collocant. Quæ autem præter hæc adhibentur, vt cantiones, ſaltationes, Muſica inſtrumenta &c. vocantur προσθῆκαι voluptatis. Cur autem cõiungant has tres voluptates corporeas, hæc cauſa eſt: Nõ poteſt aliud fieri, vt

eſt

eſt corrupta humana natura, quã vt repleti delicatiori cibo & potu ferãtur in libidines. Ita enim Phocilides ait: ἡ πολλὴ δὲ τροφὴ πρὸς ἀμέτρους ἕλκει ἔρωτας. Et Philo venuſtiſsime ait: bruta pars animæ ſanguine fermentata feruentes furores, & concupiſcentias ardentes excitat. Vnde fit, vt omnium honeſtarum rerum obliti homines in libidines ferantur. Qui ergo voluptatibus indulget, Deum non agnoſcit, nec vllas res honeſtas in precio habet, atque omnes, quos ſibi ſimiles non viderit, perſequitur, & maxime eos, qui ſuæ vitæ inſtitutum accuſant & damnant. Sed qui tales ſunt, olim mercedem ſuis voluptatibus dignam reportabunt. De qua re multa ſunt Philoſophorum & Eccleſiæ dicta, quæ experientia confirmantur. Seneca ait: Voluptas mirificã habet naturã, quos ſuis bonis dignatur, eos multat, quos vero his priuat, eos adiuuat. Idem: Homines qui ſeruiunt voluptatibus, mala ſua (quod malorum eſt vltimum) amant. Cicero refert Architam Tarentinum dixiſſe: nullam capitaliorẽ peſtem, quã voluptatẽ corporis hominibus a natura datam. Et diuinus Plato vt idem Cicero ait, eſcam malorum voluptatẽ appellat, quod ea homines capiuntur, vt piſces hamo. Cum ergo tã pernicioſa eſt voluptas, nemo inuideat Epicureis & Tyrannis ſuas voluptates, cum eorum exitus miſerrimus ſit. Quare nos amemus temperantiam, & ſectemur veras voluptates, hoc eſt, Chriſtianas quæ in cibo dulciſsimo verbo Dei, & Spirituali nectare Spiritus ſancti effuſi in corda noſtra, & in cõmunione dulciſsima cũ Filio Dei conſiſtunt, quarum gloria erit immortalis & finis beata & æterna vita. His voluptatibus recreatus eſt Stephanus, cum lapidibus appeteretur. Nam vt vere de illo hic etiam poetæ verſum vſurpemus,

Ibat ouans animis, & ſpe ſua damna leuabat.

ἀλαζονεία, id eſt, iactantia ſeu arrogãtia hoſtium Dauidis, videlicet Saulis & complicum eius ſignificatur geſtu oris, cum ait, *Ore ſuo loquuntur*, ſe, ſcilicet, ſuaque iactantes.

Eſt autem ἀλαζονεία vitium turpiſſimum quo quis faſtuoſe ſe extollit & prædicat, idque vel propter ea, quæ habet, tanquam ea a ſe haberet, vel ob ea quæ non habet, ſed tamen ea verbis ſe habere fingit, geſtibuſque totius corporis tumorem animi quaſi repræſentat, magnæ exiſtimationis & authoritatis comparandæ cauſa.

Huiusmodi arrogantia & iactantia fuit Thrasonis apud Terentium, qui quæ habuit nimium extulit, non agnoscens se a Deo habere, &, ea quæ nõ habuit, fastuose sibi attribuit.

Atque ita omnis arrogans est & sacrilegus, & mendax, & iniustus.

Sacrilegus, quia quod Dei est sibi assumit.

Mendax, quia gestus & oratio subiectæ rei non cõgruit.

Iniustus, quia sibi non conuenientem gloriam rapit, & authoritatem venatur, qua est indignus.

Sunt autem arrogantiæ causæ tres, videlicet, cæcitas mentis, iniqua & falsa rerum æstimatio, ac φιλαυτία. *Prima causa cæcitas mentis est*, quæ est vel naturalis, vel accersita: quarum illa quidem spectatur in rebus spiritualibus. Nam alioqui aliqua lux remanet in homine etiam post lapsum. Hæc cæcitas est pœna peccati originalis in omnibus hominibus post lapsum Adæ, quæ tantisper manet in homine, donec noua luce, id est, verbo Dei, & spiritu sancto mens illustratur: Hæc vero spectatur in vita formanda & moribus, & ex culpa hominis accedit vt pœna peccati actualis. Hæc cæcitas, vt homo magis magisque peccatis indulget: ita magis magisque crescet, donec homo prorsus fiat ἀναίσθητος & ἀπηλγηκὼς, quemadmodum, proh dolor, in multis videre est.

Sed quomodo, inquies, *causa arrogantiæ est cæcitas, cum cæcitas sit priuatio, & priuatio nihil agat?*

Respondeo.

Cæcitas mentis dici potest causa arrogantiæ, & est ratione consequentiæ. Ex priuatione enim concluditur negatio habitus vt cæcus est. Ergo non videt. Sic cæcitas mentis impedit visionẽ mentis, id est, cognitionẽ, qua homo seipsum cognosceret. Ex quo fit, vt homines ita cæci de se non recte iudicent. Nam si de se recte iudicarint, nullus sane aditus pateret iactantiæ. Nam nemo, qui seipsum recte cognoscit, iactare se & sua potest, qui cum nouit seipsum recte, cogitur cum Paulo sibi ipse dicere: Quid habes, quod non accepisti, & si accepisti cur gloriaris, tanquam non acceperis? Item: Miserum me hominem, quis liberabit me de corpore mortis huius?

Secunda causa iactantiæ seu arrogantiæ est iniqua rerum æstimatio. Alias enim res magni ponderis esse arrogans æstimat,

æſtimat,ſed quæ reuera aut nullius, aut perexigui ponderis ſunt: alias,quæ reuera quidem magni ponderis ſunt, ſed vt ſuas æſtimat,cum ſint alienæ: alias fuco pingit, & pro veris venditat,cum ſint adulterinæ. Exempla primi generis continent vulgares verſus:

Forma,fauor populi.feruor iuuenilis,opeſque
Surripuere tibi: noſcere quid ſit homo.

Hæc quatuor a ſtultis hominibus iudicantur magni pōderis eſſe,cum tamen ſint foliis leuiora caducis. De quibus ordine,ſed breuiſſime dicemus.

Forma hoc loco pro pulchritudine corporis accipitur. Nam animi pulchritudo nullam arrogantiam admittit, ſed ſanctam in Deo gloriationem. De forma corporis noti ſunt verſus Ouidij:

Forma bonum fragile eſt,quantumque accedit ad annos
Fit minor, & ſpacio carpitur ipſa ſuo.

Cum his cōgruit dictū Solomonis *Prou*.36.fallax gratia, & vana pulchritudo. Eſaias: Omnis caro fœnū eſt, & omnis gloria eius tanquam flos agri. Et Boætius ait: formæ nitor rapidus eſt & velox, & vernantium florum mutatione fugacior. Bernardus: pulchritudo corporis vana eſt,terra & cinis eſt. Deus non requirit corporis decorem,ſed animi pulchritudinem. Deinde periculū eſt a corporis pulchritudine magnum,iuxta poetæ dictum: Sequitur ſuperbia formam, vt in Abſolone & multis aliis videre eſt. Vix fœmina inuenietur excellenti forma prædita,quæ non ſuperbiat. Vnde & ſibi pericula,& aliis ingentia mala creat.

Secundum, cuius meminere verſus citati, eſt fauor populi.

Eſt autem fauor populi animorum populi in aliquē propenſio,cum beneuolētia & honorifica teſtificatione de ipſo. Cuius fauoris fundamentum ſeu cauſæ perpendantur: quæ aut ſunt veræ & honeſtæ,aut tales videntur. Si fuerint veræ & honeſtæ,vt virtus,eruditio,pietas,induſtria in vocatione, res bene geſtæ, & ſalutares humanæ ſocietati, agnoſce fauorem iſtum populi eſſe donum Dei, qui monebit te, vt Deo gratias agas, agnoſcas infirmitatem tuam, atque interim cogites quod populus, qui tibi fauet, ſit πολύτροπος. Quare Phocillidi,pare qui ait: λαῷ μὴ πίστευε πολύτροπός ἐστιν ὅμιλος.

At si causæ videntur veræ & honestæ, & non sunt tamen, tunc fauor populi nihil aliud est, quam vanitatis illecebra & inepta populi testificatio de aliquo.

Porro vt ex fauore populi (cuius causæ sunt res honestæ) in prudentibus nascitur acre studium virtutum & officiorum erga homines, constantia in recte factis, diligensque cura, ne quid committas sceleris, quo iste fauor populi erga te extinguatur: ita in stultis nascitur opinio æstimationis, arrogantia summa, contemptus aliorum, & superbia, quam tristis tandem excipiet casus.

Quantum autem ad fauorem principum erga subditos attinet, nihil aliud dicam, quā quod magnus ille princeps Dauid olim suasit, *psa* 146. nolite, inquit, confidere in principibus, in filiis hominum, in quibus non est salus, exibit Spiritus eorum, & reuertetur in terram suam, in illa die peribunt omnes cogitationes eius. Hoc expertus est ipse, qui cum miles esset optime de Republica meritus, fuit gratissimus Sauli in principio. Sed iste fauor versus est in odiū implacabile. Bellisarius in fauore erat Iustiniani Imperatoris summo propter res multas feliciter gestas. Sed quid fit? fauor iste mutatur in odium, spoliatur Bellisarius, exoculatur, & in eas angustias venit, vt stipe mendicatim peteret. Clytus intimus fuit apud Alexandrum magnum. Nemini enim in toto exercitu magis fauebat Alexander, quam Clyto, sed iste fauor tristissimum finem habuit. Nam Clytus ab Alexandro ebrio indignissime est trucidatus. Historiæ plenæ sunt multis huiusmodi exemplis. Cum ergo aura mutabilior sit Magnatum fauor, nemo in eo fiduciam collocet, sed in Domino, qui custodit veritatem in seculum, hoc est, cuius fauor est constans, & immutabilis, modo nos in fide eius perstiterimus.

Sequitur *feruor iuuenilis*. Quoniam autem vocabulū feruoris in scripturis sumitur & in bonam & in malā partem, de duplici feruore, videlicet, bono & malo pauca adiiciam.

De bono loquitur Paulus *Rom*. 12. Spiritu feruentes Domino seruientes. Huius exemplum est *act*. 18. Apollo feruens spiritu loquebatur, quæ sunt Christi.

De malo feruore loquitu[r] Esaias *cap* 57. Cor impii quasi mare feruens non potest quiescere.

Verū vt has duas feruoris species rectius explicemus, primum

mum tradam definitionem feruoris in genere. Deinde species a nobis assignatas declarabimus.

Definitio feruoris hæc sit: feruor animi est ardens affectus animi ex quauis re ortus, quo quis ita impellitur ad aliquid audendum, vt non possit seipsum cohibere, quin illud aggrediatur nullum periculum pertimescens. Est autem metaphora sumpta ab aqua feruente, sicut Iob testatur *capite* 41. Sicut ollæ succensæ atque feruentes. Eadem metaphora mare feruere dicitur, quando excitatum a tempestatibus magno impetu ruit, vt cohiberi non possit, vt de ceto scribitur in libro Iob, feruescere faciet quasi ollam profundum maris. Tenemus iam definitionem feruoris in genere, & vnde translata sit vox feruoris in scripturam. Iam species feruoris, quas proposuimus, declaremus.

Feruor bonus seu zelus secundum scientiam est, quo quis accenditur ad dicendum & faciendum quæ recta & laudabilia sunt. Etsi autem talis feruor in Ethnicis multis fuit, nos tamen maneamus apud Ecclesiam, & de feruore sanctorum loquamur, qui a causa impulsiua feruor Spiritus a Paulo dicitur, cuius differentiæ hoc modo a causis, conatu, & finibus sumi possunt. Feruor igitur sanctorum a fide nascitur, spe impellitur, charitate inflãmatur donec ferueat, impetuque maximo feratur ad aliquid audendũ, hoc est, dicendum vel faciendũ pro gloria Dei & salute Ecclesiæ. Hic feruor si regitur pia prudentia bonus & laudabilis est.

Huiusmodi feruore impulsus est Helias ad audacter respõdẽdum Regi Achab 3. *Reg.* 18. Nã cũ diceret ei Achab acerrimus hostis ipsius & Ecclesiæ totius: Tune es ille, qui conturbas Israel? respondit Helias magno feruore spiritus, non ego turbo Israel, sed tu & domus patris tui, qui dereliquistis mandata Domini, & secuti estis Baalim. Talis feruor in Christo fuit, dum eiiceret vendentes & ementes e templo. Talis fuit etiam in Apollo. Sic enim Lucas scribit: Apollo feruens Spiritu, loquebatur quæ erant Christi. Huius heroici feruoris exemplum illustre habemus etiam in electo illo organo Dei reuerendo Domino Luthero, qui se imperatoribus & Papis, adeoque toti mundo opposuit magno Spiritus feruore.

Feruor malus commode distingui potest in iuuenilem, & veteratorium.

Feruor iuuenilis est inconsultus & temerarius, vt qui non

ratione, sed affectibus feratur ad aliquid audendum, nō prospiciens finem contra poetæ consilium:

Quicquid agas, prudenter agas, & respice finem.

Hic iuuenilis feruor præter calidiorē sanguinē habet alias atque alias causas & fides, videlicet, nunc immodicum vini vsum, qui parit furorem in consiliis, & temeritatem in actionibus, nunc opinionē prudentiæ, nunc suspicionem iniuriæ, plerunque iuuenilia consilia, sępe ineptas assentatorum, qui lucrum quærunt, laudes, non raro impatientiam, quæ impellit ad temerariam festinationem, quæ semper est improuida & cæca.

Feruor veteratorius est afflatus antiqui serpentis quo hostes Ecclesiæ Dei Papa cum suis magno impetu feruntur ad obruendā & euertendam Ecclesiam. Huius feruoris veteratorii in Papistis causæ sunt plures, vt spontanea cæcitas, inuidia, odiū, captatio opinionis, sapientiæ & constantiæ, insatiabilis voluptatum & opū fames, dominandi libido, laudūque immensa cupido. His tanquam facibus ardentibus inflāmantur & adeo feruent, vt nunquā quiescere possint, quin Ecclesiæ interitū meditētur. Huius feruoris hostiū Ecclesię allegorica imago proponitur *Iob cap.* 40. & 41. in Behemoth & Leuiathan, vbi inter alia dicitur: e naribus eius egreditur fumus sicut ex olla feruente. Item, omnes sublimes despicit, & est Rex super omnes filios superbiæ.

Opes postremo loco a poeta ponūtur. Mirū enim in modū plerique diuites insolescunt, & ex instrumentis virtutis exercendæ sibi laqueum texunt, quo miserrime capiuntur, non quidem culpa diuitiarū quæ per se ociosæ sunt, sed proprio abutentium diuitiis vitio. Non enim diuitiæ sunt causa, sed solummodo occasio ruinæ eorum, quæ illis abutuntur. *Geneseos* 13. in illustri exemplo definiuntur diuitiæ: Erat, ait Moses, Abraham diues valde in pecore, in auro & in argento.

Sunt ergo diuitiæ ampla rerum possessio quarumcunque siue pecorum, siue agrorum, siue auri, argenti, pecuniæ &c. vt est in versu Horatii:

Diues agris, diues positis in fœnora nummis.

Christus Dominus discernit inter diuitias terrenas & spirituales. Has illis propter bonitatem & durationem præferens. Sunt ergo Christo veræ diuitiæ, pietas & obedientia, philo-

philoſophis eruditio & virtus, vulgo magna rerum copia. Sed nos hoc loco ſolummodo dicemus de diuitiis, quæ ſunt veluti Lydius lapis, ad quem hominum mores probantur, iuxta dictum Menandri: πλοῦτος δὲ βάσανος ἐστὶν ἀνθρώπου τρόπων. Ex quo fit, vt in aliis ſint virtutis & pietatis exercendæ instrumentum, in aliis fomes arrogantiæ & ſuperbiæ, occaſioque infinitorum malorum.

Duo ſunt Monachorum errores de diuitiis, vtrique pernicioſi. Quidam propter dictum Chriſti *Matth.*16. facilius eſt Camelum intrare per foramen acus, quam diuitem in regnū cœlorum, omnes diuitias, idque in omnibus hominibus dānant, adeo vt neminem diuitem ſaluari poſſe contendant: ſed male, cum Chriſtus non loquatur vniuerſaliter, ſed indefinite tantum & de abuſu diuitiarum, videlicet, cum ab imprudente poſſeſſore occupantur. Alii non negant diuites ſaluari poſſe, ſed illos ad perfectionis laudem nequaquam peruenire contendunt, quia Dominus apud Matthæum *cap.*19. Adoleſcenti diuiti, qui honeſte a iuuentute coram hominibus vixerat, dicit: Si vis perfectus eſſe, vade & vende omnia, quæ poſſides, & da pauperibus. Sed peſſime ex perſonali mandato de deſerendis diuitiis generalem regulam faciunt, quēadmodum & multi Iudæi fecerunt, qui vt Abrahami imitari exemplum viderentur, liberos ſuos in holocauſtum obtulerunt contra vniuerſale mandatum: Non occides. Verū mandatum Chriſti non in ſpecie, ſed in genere facti rectiſſime omnibus piis accommodatur, & quæ ſit Chriſtiana perfectio perſpicue docet, nimirum, quod Chriſtiana perfectio, qualis in hac vita eſſe poſſit, ſit ex fide anteponere obedientiam erga Chriſtum omnibus rebus huius mundi vel nobis dulciſſimis & chariſſimis, adeoque vitæ ipſi. Ab hac obedientia longe abfuit diues ille adoleſcens, vt qui plus ſuas opes, quā Chriſtum amauit peruerſo rerum ordine. Quid enim iniquius eſſe poteſt, quam amare opes plus quam Chriſtum, cū ordo rerum poſtulat, vt diuitiæ terrenæ longe infra quemuis hominem collocandæ ſint?

Porro vt methodo certa de diuitiis dicam, quatuor ordine faciam.

Primum Regulam de diuitiis & paupertate tradam.

Secundo. De iuſtis diuitiis & earum recto vſu, præmiiſque agam.

Tertio. De iniustis diuitiis, & earum abusu, pœnisque abusus admonebo.

Quarto, nonnulla περὶ τῆς αὐταρχείας, & de diuitiis spiritualibus adiiciam.

His enim quatuor cognitis intelligent auditores quid sit pie de diuitiis iudicandum, & quid sit fugiendum, ne fiant nobis spinæ & laquei.

De primo.

Regula hæc sit: Cum diuitiæ per se sunt res mediæ sicut & paupertas, qualitatem cum bonitatis, tum malitiæ ab affectione vtentis mutuantur. Si enim in bonum inciderint bonæ fiunt vsu: sin in malum malæ. Ideo & Terentius nec in bonis nec in malis diuitias numerat, sed tales dicit eas esse, quales sunt ii, qui illis vtuntur. Regula confirmatur dicto Syracidæ *cap.* 13. Diuitiæ sunt bonæ ei, in quo non est peccatum, & paupertas mala in ore impii. His congruit Bernardi dictum: Nec diuiti obsunt opes, si eis bene vtatur, nec pauperem egestas commendabilem facit, si inter inopiam sordes peccati non caueat. Recte proinde philosophi quidam diuitias δυνάμεις nominarunt, id est, instrumenta, quibus homines cum ad virtutem, tum ad vitia vti possunt. Eadem plane Platonis est sententia, qui dicebat diuitias cœcas esse sine prudentia. Sed acutum cernere, cum prudentiam sequũtur. Ideo & Menander ait: μακάριος ὅστις οὐσίαν καὶ νοῦν ἔχει.

Sed, inquies, *Communiter tamen accidit homines diuites esse insolentiores.* Respondeo.

Hoc mirum non esse, cum sint plures mali, quam boni. Nam si in bonos incidunt diuitiæ, nequaquam illorum animos mutant, sed, vt diximus, illis pietatis exercendæ instrumenta ministrant, vt Abraham, Loth, Isaac, Iacob, Ioseph, Dauidi, Ezechiæ, Iosaphat, Cornelio &c. In his enim & κτῆσις & χρῆσις diuitiarum fuit pia & iusta. Summa dictorum huc redit, quod nemo nec bonus, nec malus, similiter nec laudandus, nec vituperandus ob diuitias vel paupertatem simpliciter iudicari debeat, sed ex animo possidentis & vsu. Ex quo sequitur Monasticam criminationem diuitiarum iniustam esse.

De secundo.

Iustæ sunt diuitiæ, quarum acquisitio est iusta, possessio pia,

pia,& prudens adminiſtratio.

Primum dico, quod acquiſitio debet eſſe iuſta & hæc eſt multiplex. Alias enim ex iuſta hæreditate acquiruntur diuitiæ, vt cum filij ſuccedunt in paterna bona iuſtè parta. Nam ſi iniuſte parta ſunt, quæ ex hæreditate obueniũt, iniuſta etiam erit eorum poſſeſſio ab hæredibus. Id, quod pœnæ in hæredibus ſæpe oſtendunt, quibus confirmatur vulgaris verſiculus:

Ex male quæſitis non gaudet tertius hæres.

Exempla recentia omitto. Alias ex fertilitate agrorum, quæ ſane acquiſitio iuſtiſſima eſt, cum terra cum vberrimo fœnore reddit quod accepit. Nam quicquid ita obuenit, ex benedictione Domini eſt. Ipſe enim fœcundat agros. Alias ex pecorum fœtura, quales fuere diuitiæ patrum, Iacob, Ioſeph & aliorum. Olim enim præcipuæ diuitiæ fuere ex fœtura pecorum, quæ eſt ex benedictione Domini, vt in hiſtoria Iacob videre eſt. Atque hinc pecuniæ nomen deſumptum eſt. Hoc & ſuperius genus comparandarum diuitiarum Ariſtoteles dicit eſſe ſecundum naturam. Alias ex reditibus fundorum à Regibus & principibus conceſſis iis, qui hos ſua induſtria & laboribus meriti ſunt, qui vel adhuc ſeruiunt Reipubl. aut ſeruire aliquando poterunt, ſi illorum miniſterium requiratur. Non his patrocinor factis qui occupant reditus Eccleſiaſticos ſeu politicos, qui plane inutiles ſunt Reipublic. & Eccleſiæ, hi deuorant bona pro quibus non laborarunt. Alias ex labore manuum, aut iuſta mercatura, aut etiam ex vtili officio in Repub. & Eccleſia. Illi enim fructum manuum ſuarum iuſte manducant, & ſi quid ſupererit præter neceſſarium vſum iuſta eſt laboris merces.

pecuniæ appel-latio unde.

Secundo. poſſeſſio debet eſſe pia. Hæc pietas poſſidentis tria vitia cauet, videlicet, fiduciam in diuitiis, ſuperbiam ob diuitias, ὕβριν ex diuitiis. Hæc omnia vt caueamus in diuitiis monet Dauid vno verbo, *Pſalmo 62.* Si diuitiæ affluunt nolite cor apponere, id eſt, nolite diuitiis animum adiicere, ſed perinde affecti eſtote quaſi nihil poſſidentes. Tranſit enim celerrime imago huius vitæ inanis & adumbratæ. Omnia, ſiquidem quę καταχρηστικῶς fortunæ bona nominantur, caduca, fluxa & pro nihilo putanda ſunt. Neminem enim beare poſſunt. Deinde qui ſic affectus eſt, vt non ap-

ponat animum diuitiis, is nec ob diuitias superbit, nec ex iis contumeliosus & iniuriosus efficitur.

Tertio. iustarum diuitiarum debet esse prudens administratio, prudentem diuitiarum administrationem suadet pietas erga Deum, vrget charitas erga proximum, moderatur oculus œconomicus iuxta facultatum modum. Quicunq; enim diuitias habet, sciat se iis donatum esse a Deo, vt earum sit fidelis œconomus Domino suo rationem, vbi ipsi visum fuerit, redditurus.

Quomodo autem iustæ diuitiæ administrari & dispensari debeant, *primum* in genere ex Solomone indicabo. Deinde particulatim quisnam debeat esse legitimus diuitiarum vsus, ostendam, vt sint possessoribus suis ornamenta & non detrimenta, sint corona non & ignominia, iuxta illud Solomonis *Prou.* 14. Corona sapientum diuitiæ eorum. Huc pertinet illud Senecæ dictum: Diuitiæ apud sapientem virum in seruitute sunt, apud stultum in imperio.

Solomonis hæc verba sunt *Prou.* 5. Bibe aquam e tuis fontibus, & tui fontis riuulos bibe. fontes tui foras deriuentur: & riui effluant in plateas: At tu dominus esto horum solus, & non alieni tecum.

Hoc præceptum sapientissimi Solomonis allegorice prudentem diuitiarum administrationem, sed in genere tantũ docet. Fontis enim nomine facultates & possessiones hominis intelligit. Continet autem hoc Solomonis præceptum tria: *Primum* enim vsum priuatum diuitiarum & domesticum locum commendat. Deinde communicationem præcipit. Tum Dominium retinendum esse suadet.

De primo ait: Bibe aquam e tuis fontibus, id est, vtere facultatibus iuste partis ad tuum & familiæ tuæ vsum, id est, quibus & tu & familia tua honeste sustentemini, & liberaliter. Honeste quidem, vt ratio tui status & conditionis habeatur, ne quid pręter τὸ πρέπον personæ tuæ facias: Nam hoc esset abuti & non pie vti facultatibus suis: Liberaliter vero, ne sis sordidus, & abiicias te infra status tui dignitatem. Aliud enim decet Solomonem, aliud Abner, aliud Nathanem & Vriam. Maior enim splendor in Rege requiritur, quam in nobili, maior in nobili, quam in sacerdote & ciue. Sed quando sacerdos aut ciuis vult nobilem æquare splendore & sumptibus, & nobilis Regem, non seruatur τὸ πρέ-

πον,

τον,nec iustus est vsus facultatum,sed maximus abusus, qui & habet comitem inuidiam,qua fama, & superbiam, qua conscientia læditur.

De Secundo ait : fontes tui foras deriuentur , & riui tui effluant in plateas. Hic de communicatione seu liberalitate agit Solomon. Vult enim vt pro modulo nostrarum facultatum in alios simus liberales & studeamus nostris facultatibus de aliis,qui nostra ope indigent,bene mereri.pietatis enim lege & charitatis obligamur perpetuo ad succurrendum aliorum inopiæ. Sed quomodo hoc fieri debeat infra dicam , vbi prudentis administrationis facultatum modos exponam. Nunc enim solummodo mentem Solomonis in genere ostendi.

De Tertio ait: Et tu dominus esto horum solus,non alieni tecum. His verbis suadet Solomon retinendum esse dominium nostrarum facultatum. Hæc pars præcepti Solomonis primum sancit distinctionem dominiorum. Non vult ergo Platonicam aut Anabaptisticam rerum communionem. Deinde prodigalitatem seu profusionem damnat , qua exhauriuntur & alienantur facultates. *Tertio* requirit prudentem administrationem & Geometricam, vt pro ratione hominum simus liberales,in alios magis,in alios minus. Hactenus ex Solomone de prudenti administratione facultatum,sed in genere tantum,diximus. Nunc particulatim in quos oporteat diuites esse liberales ostendam.

Vt autem id fiat dilucidius septem gradus constituamus eorum,quibus nostris facultatibus seruire Religio & charitas suadent.

Primus. Quoniam ideo creati & redempti sumus a Deo,vt ipsum glorificemus, omniũ iustissimũ fuerit partem nostrarum facultatum eo conuertere,vt Dei gloriæ seruiat. Hoc autem fit quando sanctorum exemplo partem nostrarum facultatum ad Religionis conseruationem , sine qua Deus coli nequit , conuertimus. Et quoniam Religio conseruari minime poterit sine publico verbi ministerio , hoc est, sine piis Euangelij ministris,& pij ministri haberi non possunt sine liberali institutione & liberalis institutio nequit fieri nisi docentibus & discentibus in scholis liberaliter prospiciatur,sequitur quod hæc omnia ad conseruationem Religionis ordine requirantur. Qui ergo finem conditi & re

dempti hominis (qui eſt Deum celebrare) recte perpendit, is etiam media, quæ ad finem ducunt, nequaquam negligit. pars proinde noſtrarum facultatum deſtinanda eſt Scholarum conſeruationi, & miniſterij Euangelij. Hunc vſum diuitiarum poſtulat Solomon cum ait *Prouerb.* 3. Honora Deum de facultatibus tuis. Hic ſiſte gradum & vtrumque cogita: primum, quantum decus ſit liberalitatis erga Eccleſiam ſeu miniſterium verbi, cum ipſe Spiritus ſanctus per Solomonem pronuntiat Deum honore affici huiuſmodi officio. Deinde cogita antitheſin, videlicet, quam turpe ſit nihil conferre. Nam Deus ignominia afficitur ingratorum turpiſſima auaritia, qui nihil conferunt in conſeruationem miniſterij Euangelij. Imitemur ergo Dauidis exemplum pro noſtro modulo, & aliquid conferamus in conſeruationem miniſterij Euangelij: propter domum, inquit, Domini Dei noſtri quæſiui bona tibi. Verum ne hic quis ſuperſtitione peccet, ſpolietque neceſſarios ſuos, videlicet, parentes & liberos debito officio prætextu liberalitatis erga miniſterium Euangelij, Chriſtus *Matth.* 25. *Marc* 7. reuocat nos ad quartum præceptum. Simus ergo liberales erga miniſterium ſine ſuperſtitione conferamus partem facultatum noſtrarum ad vtilem conſeruationem miniſterij, non ad luxum phariſaicum & papiſticum, vt olim phariſæi, & hodie papiſtæ prætextu Religionis ſpoliarunt familias. Vtinam non eſſent hodie, qui in reformatis Eccleſiis vetera aucupia iam dudum ſepulta, tanquam ex inferis reuocare ſtuderent, quo ipſorum auaritiæ fiat ſatis: quod tamen nunquam fieri poteſt, cum creſcat amor nummi, quantum ipſa pecunia creſcit.

Secundus. Quilibet pius aliquam ſuarum facultatum partem conferat in ſubſidium & ornamentum patriæ ſeu Reipublicæ in qua habitat. Et quo fuerit ditior, eo plus conferat, vt ſubleuentur pauperiores. Hanc ob cauſam tributa imponuntur, vt illis tanquam neruus contineatur & cohæreat Reſpublica, hoc eſt, vt ſint ornamenta pacis, ſubſidia belli, & præmia eorum qui Rempublicam adminiſtrant. Hic pij ſubditi diſcant obedire & non diſputare, prompto animo conferant quæ imperantur, non diſputent quid & quantum liceat magiſtratui, ſed in timore Domini pacem ament, foueantque, ſe ſuæque omnia prouidentiæ diuinæ

commit-

committentes cum omni ſubiectione & obedientia,etiamſi durius videatur onus. Huc Chryſoſtomi dictum adiiciam de obedientia:principibus eſt obtemperandum, modo præcipiant honeſta, aut certe ea,quæ licet iniqua ſunt, nos tamen non reddant impios, ſed afflictos. At ſi de Religione agitur Petrum imitemur, qui ait: Oportet magis Deo, quam homini obedire. Et Polycarpus ait: Magiſtratui tribuendus eſt honor,qui non eſt Religioni contrarius.

Tertius. Vt diues ſeipſum pro ſuæ conditionis ſtatu honeſte alat & veſtiat,vxorē, liberos & familiam pie & probe ſuſtentet ſine vtroque extremo, id eſt,ſordibus & prodigalitate. Mediocritas enim in omni re eſt laudabilis. Breuiter,quilibet cogitet quid ſuæ perſonæ & conditioni congruat, caueantur illecebræ & dilitiæ nimiæ in cibo & in potu,quæ animum veluti eneruant, & paulatim inducunt mollitiem animi viro pio indignam.

Quartus. Si diues habuerit cognatos pauperes & conſanguineos, habeat rationem ſanguinis ſui, non patiatur eos viuere in ſordida paupertate. Storga enim naturalis vera pietate temperata ſemper eſt συμπαθὴς, ſemper eſt expoſita iis, qui digni ſunt, vt iuuentur. Verum hic iudicium in dando, & prudentia adhibenda eſt, ne coniunctis ſanguine miniſtret inſtrumenta heluationum & libidinum. Hoc enim eſſet furioſo gladium porrigere. Quare ſi quis tales habuerit conſanguineos, ſinat eos cum calamitatibus ſuis conflictari donec reſipiſcant.

Quintus. Sunt Artifices & Mercatores,item coloni, qui poſſunt ſibi honeſte proſpicere manuum labore &artificio, item mercatura & agricultura:ſed interdum inopiam partiuntur,vt niſi mutuum aliunde acceperint,periclitētur, his mutuum dabit diues gratis,(iuxta illud Pſalmi. Vir bonus miſeretur & commodat)vt ipſorum inopia ſuccurrat, nec ſit durus exactor, ſed patienter expectet donec poſſunt ſine damno mutuum ſoluere. Hoc qui fecerit, ſe Chriſti ſeruum eſſe declarat, qui ſuis hoc officium imperat, cum ait: Date mutuum nihil inde ſperantes, hoc eſt, ſine omni ſpe analogi officij. Eſſet autem analogum officium ſi eo animo indigenti mutuum dares,vt ille tibi viciſſim in ſimili aut diuerſo officij genere gratificaretur, vt ſi

piſcatori des mutuo pecuniam, vt tibi obnoxius ſit ad vendendum tibi piſces præ aliis. Quale officium inter prophanas gentes vſitatiſsimum eſt.

Sextus. Diues non patiatur pro ſe laborantes fruſtrari debita mercede, ſed potius ſi viderit eos grauiter & fideliter laboraſſe, addat potius aliquid vltra pactum. Hæc enim liberalitas & bonum nomen conciliat, & beneuolentiam in laborantibus fouet.

Septimus. Sunt pauperes qui vel præ ſenio vel morbo, non poſſunt ſe ſuis laboribus ſuſtentare, his gratis & hilariter ſuccurrendum eſt. Nam hoc officii genus adeo Deo gratum eſt, vt Spiritus ſanctus illud loco ſacrificii Deo longe gratiſsimo habeat. Sic enim ad *Hebræos* 13. ſcribitur: Beneficentiæ & communionis nolite obliuiſci τοιαύταις γὰρ θυσίαις εὐαρεστεῖται ὁ θεός, hoc eſt, *huiuſmodi hoſtiæ Deo pergratæ ſunt & ſumme placent.* Et meminerint omnes diuites dictum Iohannnis 1. *Iohan.* 3. Si quis habuerit τὸν βίον τοῦ κόσμου (id eſt, *mundanas facultates, quibus hæc vita ſuſtentatur*) & viderit fratrem ſuum (id eſt conſortem religionis Chriſtianæ. fratres enim Iohannes in tota Epiſtola prima nominat Chriſtianæ Religionis conſortes) egentem, & clauſerit viſcera ſua ab eo, quomodo charitas Dei manet in eo? Porro piæ liberalitatis erga pauperes triplex præmium promittitur *Pſalmo* 112. quorum primum eſt augmentum donorum ſpiritualium & corporalium. Secundum, honeſtum nomẽ. Tertiũ, benedictio poſteritatis. Huiuſmodi liberalitatis erga pauperes Chriſtus meminerit in extremo die cum dicturus ſit: Venite benedicti patris mei, eſuriui enim & dediſtis mihi cibum, ſitiui & dediſtis mihi potum, nudus eram & me cooperuiſtis.

De tertio.

Etſi ex Antitheſi promptiſsimũ videtur definire quænam ſint iniuſtæ diuitiæ. Nam ſi iuſtæ ſunt diuitiæ, quarum acquiſitio eſt iuſta, poſſeſsio pia & adminiſtratio prudens, profecto iniuſtæ erunt, quarum iniuſta eſt acquiſitio, impia poſſeſsio & imprudens adminiſtratio: tamen vt laqueus Diaboli (Sic enim Paulus vocat iniquas opes) maiori cum ſtudio caueatur, huc nonnulla, mutato nonnihil tractatio-

nis

nis ordine de iniustis diuitiis, quæ hominem demergunt in interitum, adiiciam.

Sunt autem iniustæ diuitiæ μετωνυμικῶς & quæ iniuste parantur, & quæ male vsurpantur, & quæ male detinentur, & quæ adeptæ peruerso rerũ ordine nimium amantur. Tot enim viis iniustitia diuitiis sese insinuat, vt interim taceam rimulas alias, per quas se ingens vitiorum caterua animis diuitum ingerit. Nam diuitiæ infinita vitiorum pharmaca in se continent. Homines siquidem ad virtutis & pietatis studium natos ad se conuertunt, vt omnis virtutis & pietatis immemores se vitiis dedant. Atque hinc est, quod ad modum paucos inuenies diuites, nisi quos timor Dei in officio continet, quos ipsæ diuitiæ suis venenis non inficiant lethaliter. Hanc ob causam Magister noster *Lucæ* 16. diuitias Mammona iniquitatis nominat, non tam quod inique, vt sæpe fit, comparantur, quam quod iniquitatis sunt ἀφορμαὶ & instrumenta, nisi prudentem possessorem nactæ fuerint.

Hæc contractius dicta scripturis & exemplis fusius illustremus.

Primum itaque diuitiæ iniustæ sunt, quando iniuste acquiruntur. Ideo Solomon *Prouerb.* 28. de iniusta diuitiarum acquisitione sic loquitur: Qui festinat ditari, nõ erit innocens. Huius dicti rationem reddit Paulus 1. *Timoth.* 6. cum inquit: Qui volunt diuites fieri incidunt in tentationem & in laqueum Diaboli, & in cupiditates multas, amentes & damnosas, quæ demergunt homines in exitum & interitum. Radix enim omnium malorum est auaritia. Quod etiam Phocillides intellexit, cum ait: ἡ φιλοχρημοσύνη μήτηρ κακότητος ἁπάσης. Qui enim ita affecti sunt erga diuitias acquirendas, varios modos excogitãt, quibus ditari possunt, quales sunt: furtũ, rapina piratica, fraus, mendacia, periuria, vsuræ immoderatæ, iniqua põdera & mẽsuræ &c. Horum stultum conatum damnat Habacuc propheta *cap.* 2. cum ait: Væ qui congregat non sua, vsquequo aggrauat super se densum lutum. Hic obserua prophetam Dei iniuste acquisitas opes densum lutum nominare. Quid enim aliud sunt diuitiæ fraudibus & rapinis, aliisque iniquis artibus partæ, quam graue & molestum terræ pondus seu lutum, quo homines seipsos obruũt, fœdãt & excæcant, vt ad cœle-

ſtia aſpirare non poſſint? Verũ eſt proinde Auguſtini dictũ, qui dicit, lucrum in arca eſſe ingens in cõſcientia damnum, vt non immerito videatur prophanus poëta dixiſſe: μὴ σπεῦδε πλουτεῖν, μὴ ταχὺ πένης ἔσῃ. Id quod fieri non ſolum in conſcientia, ſed interdum etiam in arca, iuxta illud *Prouerb.* 22. Qui iniuria afficit pauperem, vt hoc modo facultates ſuas augeat, is dabit ditioribus & egebit. Idque iuſtiſsimo Dei iudicio. Nam per quæ quis peccat, per eadem punitur. *Sapient.* 11. Qui exempla huius rei petit, quærit aquam in mari. Mundus enim plenus eſt in omnium hominum ſtatibus talibus ſordibus hominum iniuſte diuitias quærentium. Nota eſt hiſtoria de Villico illo *Lucæ* 16. qui ſuum dominum defraudarit, vt ſuis cupiditatibus ſatisfieret, & ſibi proſpiceret, ne fodere cogeretur ſenex amotus ab officio.

Secundo. Diuitiæ iniuſtæ fiunt, quando male vſurpantur. Etſi autem diuitiæ interdum ſine ſcelere parantur & ratione acquiſitionis ſunt iuſtæ: Tamen iniuſtæ efficiuntur, ſi ad ſcelera vſurpantur. Iuſte forte acquiſiuit diuitias prodigus, cuius mentio fit apud Lucam *cap.* 15. Sed acquiſitas iuſte iniuſte vſurpauit. Sicuti & diues ille Epulo *Lucæ* 16. qui præter decorum perſonæ ſuæ & conditionis induebatur purpura & byſſo, & quotidie ſplendide epulabatur. Quicunque ergo abutitur diuitiis ad voluptates, ad cõmeſſationes, ad inanem pompam, vt prędicetur eius apud homines liberalitas, is vanus eſt, & ex diuitiis ſuis ſibi ſpinas & laqueos facit, vt eſt *Prouerb.* 22. Diuitiæ ſunt ſpinæ & laquei in via peruerſi. Huc reſpexit Dominus *Matt.* 13. vbi comparat diuitias ſpinis, adeo vt etiam qui ſapere ſibi videntur, hic ſpinis interdum lethaliter pungantur. Cuius rei exempla quotidie in oculos hominum incurrunt.

Tertio. Diuitiæ iniuſtitiæ labe contaminantur, dum male detinentur. Sit ſane quod iuſte ſint partæ quas habes, opes: Eſto quod iuſte illis, quantum ad tuum domeſticum vſum attinet, vtaris: tamen iniuſtitiæ maculã non effugies ſi eas apud te recõditas ſerues, quando in gloriam Dei & in neceſsitatẽ proximi erogãdæ eſſẽt. Tũ enim tuę diuitię qua ſi teſtes ſe offerũt tuæ impietatis aduerſus Deũ, & crudelitatis aduerſus proximũ. Quod cũ fit, quid quęſo aliud facis, quã quod tibi iram in diem iræ cumulas? Cõtra hanc iniu-

ſtam

ſtam diuitiarum detentionem inuehitur Iacobus *cap.* 5. Agite nunc diuites, plorate vlulantes in miſeriis veſtris, quæ ſuperueniẽt vobis. Diuitię veſtrę putrefactę ſunt, & veſtimenta veſtra a tineis exeſa ſunt, aurum veſtrum & argentum ærugine vitiatum eſt, & ærugo eorum in teſtimonium vobis erit, & comedet carnes veſtras ſicut ignis, & theſaurizaſtis vobis iram in nouiſsimis: Ecce merces operariorum, qui meſſuerunt regiones veſtras, a vobis intercepta, clamat, & clamores eorum, qui meſſuerũt, in aures Domini Zebaoth introierunt. An nõ Iacobus hic graphice depingit mores diuitũ huius ſeculi? Et Ambroſius ait: Eſuriẽtium eſt panis, quẽ tu detines, nudorum veſtimentum eſt, quod tu recludis miſerorum redemptio eſt pecunia, quam tu in terram fodis. Tantorum ergo ſcias te inuadere bona.

Quarto. Iniuſtæ etiam redduntur diuitiæ partæ, cum quis eas nimium amat, hoc eſt, non ſuo ordine, id eſt, longe infra Deum & ſeipſum & alios homines omnes. Quod cum fit, amor diuitiarum tuarum amoris Dei & proximi venenum eſt. Nam qui diuitias amat vt Deum, Idololatra eſt: qui tanquam ſe, iniuſtus eſt: qui plus quam fratrem indigentem, iniurius eſt & iniquus. Quare Cicero recte ſentit, cum ait: Nihil eſt tam anguſti animi tamque parui, quã amare diuitias.

Sed audiamus quæſo quid vicißim diuitiæ præſtant homini adeo impenſe ſe amanti? Duo faciunt. *Primum* enim diuitiæ nactæ ſtultũ poſſeſſorẽ excæcant illũ, & grauiſſima ſeruitute premunt, nec ſinunt eũ vnquam quieſcere nec mẽte, nec corpore. Deinde eum ſuperbiſſime extollunt, vt nec Deũ metuat, nec homines reuereatur, ſed vnũ Deũ Mãmon agnoſcat colatq; homines autẽ pauperiores tãquam ex alto deſpiciat, ſuperbe contemnat, inhumaniter tractet, donec fraudibus, vſuris & mille fallendi technis eos oppreſſerit.

Sed quem fructum tandem reportabunt, qui nimium ſuas opes amant? Miſeriam ſempiternam. In extremo enim die fatebuntur diuites ſe in viis iniquitatis ambulaſſe & prę anguſtia ſpiritus gemẽtes dicẽt, vt eſt ſapiẽtię 5. Quid nobis profuit ſuperbia noſtra? diuitiarum iactantia quid contulit nobis? Tranſierunt omnia ſicut vmbra, & tanquam nuntius prætercurrens. Chriſtus *Lucæ* 6. dicit: Væ vobis diuitibus quia habetis conſolationẽ veſtram. Loquitur autẽ

Dominus de iis diuitibus, qui seruiũt diuitiis suis, non de iis, quibus diuitiæ, iuxta verbum Dei, seruiunt in gloriam Dei, & vtilitatem proximi. Nam nemo, eodem teste, potest seruire Deo, & Mammonæ, sed seruire Deo & habere diuitias, quibus imperat, sapiens potest, dum scilicet, suis opibus recte, vt supra docuimus vtitur, quod sane stultus non poterit. Nec is Deo derelicto Mammonę misere subiectus est, eique seruit, quam etsi putat se possidere, tamen reuera ab ea possidetur, nisi forte ita habere stultum diuitias dices, quemadmodum febris habet febricitantem.

Sed dulce, ait stolidus diuitiarum amator, est laudari ob diuitias suas apud homines. Respondeo. Quid prodest tibi ore hominum laudari, quando os Dei te condemnat? Quid multis? stultus ex suis diuitiis in hac vita nihil pręter laborem, dolorem & timorem lucratur, quem post mortem gehenna excipiat. Hoc vult Solomon cum ait de stulto diuite: Cuncti dies eius pleni sunt laboribus & ærumnis.

De Quarto.

Quarto loco proposui me dicturum περὶ τῆς αὐταρκείας, deque veris & spiritualibus diuitiis. De quibus Pauli dictũ ex prioris sexto ad Timothęum adducam, vbi collationem instituit inter veras spiritualesque diuitias, & mundanas, de quibus hactenus diximus.

Sunt autem hæc Pauli verba: ἔστι δὲ μέγας πορισμὸς ἡ εὐσέβεια μετ᾽ αὐταρκείας. Id est, *magnus quæstus est pietas cum sufficientia*, quasi diceret: Si quæris quæstum, en pietas cum sufficientia est magnus quæstus omnibus modis pręferendus lucris huius mundi perituris. Nam vbi vera pietas, ibi Christus, & in ipso omnia. Sed Pauli verba breuiter declarabimus.

Est, inquit, *magnus quæstus pietas*.

Est autem pietas religiosa animi affectio hominis conuersi ad Deum, iustificati fide, donatique Spiritu sancto, qua vt homo in Deo acquiescit: ita ex fide ei perpetuã obedientiã pręstare statuit. Huius illustre exẽplum habemus in patre nostro Abrahamo cuius pietas a Mose prolixe, a Paulo breuissime, sed plenissime ad *Rom.* 4. describitur. Huius filii censentur corã Deo omnes, qui ipsius vestigiis per fidem & obe-

obedientiam insistunt. Hi enim & filii Dei & hæredes, & cohæredes Christi dicuntur. Ex quo cogitare licet quantum thesaurum cœlestium diuitiarum in Christo habeamus repositum.

Porro hæc pietas, vt alias sæpe a nobis dicitur, est fundamẽtum, principium, dux & gubernatrix omnium virtutũ, quæ sunt spirituales quædam diuitiæ omnes mundi opes precio, dignitate, & duratione superantes.

Fundamentum, quia super ea extruuntur veræ virtutes. Nam extra illud fundamentum nulla vera virtus.

Principium, quia ab ea manant virtutes vt a fonte riuuli.

Dux, quia regit eas & continet intra limites verbi Dei, ne vel ad dextram vel ad sinistram deflectamus.

Gubernatrix, quia efficit, vt ad verum finem ferãtur virtutes, videlicet, ad gloriam Dei, ædificationem Ecclesiæ & vtilitatem proximi.

Huic pietati adiungit Paulus αὐτάρκειαν, quã vetus Interpres sufficientiã vertit, alii nunc abundantiam, nunc id quod satis est. Sed sufficientiæ vox, etsi forte minus latina, magis tamen conuenire videtur.

Porro αὐτάρκεια, quantum quidẽ ad nostrum institutũ attinet, alias ad rẽ, alias ad personam refertur. Cũ ad rem refertur, aliter eam Stoicus, aliter Peripateticus, aliter Epicureus, aliter Christianus definit. Stoicus virtutem dicit esse αὐτάρκειαν, vt quæ sola sufficiat ad felicitatem. Peripateticus eam definit tantam rerum abundantiam, qua ciuitas, & quæuis familia in ciuitate suum statum tueri possit. Epicureus in voluptatibus eandem ponit. Christianus in Thesauris spiritualibus, quos habet reconditos in Iesu Christo vnico saluatore nostro, qui factus est pauper, vt nos ditaret. In hoc enim solo omni bonorum copia & affluentia abundamus. Hæc αὐτάρκεια semper coniuncta est cum vera pietate, vt Paulus hic docet, quæ sane maximus & incomparabilis est quæstus. Quando autem αὐτάρκεια ad personam refertur, tunc affectu personæ æstimatur, cuius definitionem petamus ab exemplo Pauli, qui Philippensibus scribens, *capite* 4. ait: Ego didici in quibus sum αὐτάρκης εἶναι.

Est ergo αὐτάρκεια virtus, qua quis sua sorte contentus

quiescit,& non quærit aliena. Significatur ergo voce αὐταρκείας animus,qui mediocritate est contentus,hoc est, victu & amictu. Sicut Paulus eam definit, cum addit superiori sententiæ:habentes alimenta,& quibus tegamur, his contenti erimus. Huiusmodi αὐτάρκειαν, quæ est medium inter opulentiam & inopiam petit Solomon, vt est *Prouerb.* 30. Inopiam & diuitias ne dederis mihi,dimensum meum suppedita mihi,ne vbi satur fuero mentiar, & dicam: quis est Deus?neve per inopiam furtum committam,& polluam nomen Dei mei. Hanc αὐτάρκειαν petimus ex Magistri nostri mandato, cum dicimus:panem nostrum ἐπιούσιον da nobis hodie. Est autem panis ἐπιούσιος, qui nobis in hac vita alendis sufficit,id est, quo in hac vita superesse & viuere possimus. Cum addit,*nostrum*, requirit Dominus, vt non tanquã fuci ex alieno viuamus,quod furti species est, sed ex proprio pane,honesto labore acquisito. Ideo Paulus ad *Ephes.* 4.vult,vt pii non furentur,sed laborent,vt habeant quod dẽt necessitatem habenti,pro qua liberalitate Deus vberẽ gratiam rependet,vt Paulus ait 2.*Corinth.*9.

Hactenus de primo genere rerum egimus,vnde homines τῆς ἀλαζονείας materiam petere soleant, quæ quam sunt exigui momenti ostendimus.

Secundum genus rerũ,vnde se temere homines iactant,diximus magni quidẽ esse ponderis,sed in hoc errare homines, quod ea quæ sunt aliena,sibi ascribãt. Huius generis sunt: sapientia,prudẽtia,magna eruditio,acumẽ, fœlicitas in rebus gerendis. Hinc qui sumunt materiã iactantiæ,vt sibi vendicant sacrilege quæ sunt Dei dona:ita sæpe iustissimo Dei iudicio tristem sortiuntur exitum. Quare hic commendo omnibus dictum Pauli 1.*Cor.*4. Quid habes quod non accepisti?& si accepisti,cur gloriaris, quasi non acceperis?

Tertium genus rerũ,vnde stolidi homines materiã gloriãdi petunt,est plane fucatum,cum illorum iactantię inani nulla res solida subsit, vt Thraso Terentianus se gloriose extulit,cum esset inanis illa iactatio. Sic stulti quidam iactant sapientiam,prudentiam,eruditionem, cum vix vmbram sapientiæ,prudentiæ,aut eruditionis nacti sunt. Qui tales sunt sæpe in suis propriis negociis miserrime errant, cum præ superbia ab aliis consilia petere dedignentur.

φιλαυτίαν tertiam arrogantiæ causam fecimus.

Est

Eſt autem φιλαυτία, ſi Etymon ſpectes, amor ſui. Qui cum ſit duplex, rectus & vitioſus: Hic de vitioſo ſolummodo loquimur, quo nos ita amamus ex concupiſcentiæ originalis vitio, vt quæ corporis ſunt, præferamus iis quæ ſunt animæ, quæ ſunt caducæ huius vitæ iis, quæ ad æternam vitam & ſalutem pertinent. Breuiter, hoc nos ipſos efferimus, proximum præ nobis contemnimus, & pluſquam oportet, ſapimus.

Tertio. Dauid hoc loco tribuit ſuis hoſtibus ὑπερηφανίαν, cum ait: *Locuti ſunt in ſuperbia.* Huius ſuperbiæ duæ partes ſunt. Vna, qua ipſi volunt videri & reputari præ aliis magni & præclari. Altera, quæ alios tanquam ex alto deſpiciunt. Qui tales ſunt, ſciant ſe Deum habere aduerſarium, iuxta dictum *Petri* 5. ὁ θεὸς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, id eſt, ſe ex aduerſo ſuperbis opponit, & tanquam in acie ſtans contra eos dimicat. Nunquam ergo dubitandum, quin omnis ſuperbia miſerum tandem ſit habitura exitum. Id quod cum ſcriptura experientia omnium temporum teſtatur.

Quarto loco tribuit Dauid hoſtibus ſuis & Eccleſiæ θηριότητα, id eſt immanitatem, qualis eſt Leonis parati ad prædam, qualis eſt Leunculi famelici quæuis obuia animalia deuorantis. *Oculos ſuos*, inquit, *ponunt ad conculcandum nos in terram*, non ſecus atque Leo, qui famelicus obſeruat feras, vt eas rapiat, diſcerpat, dilaniet, deuoret. Quam hæc ſit appoſita imago Tyrannorum, qui etiam hodie Eccleſiam Dei perſequuntur: experiuntur multi pii Chriſtiani, qui ab iſtis ſæuis leonibus, & eorum leunculis capiuntur & trucidantur immaniſſime, idque indicta cauſa, neque ab initio mundi immanior fuit laniena ſanctorum, quam nunc auditur eſſe in multis locis. Quare nos admoneamur, qui adhuc in hiſce Halcyoniis latitamus, vt pro fratribus noſtris pugnemus ardentiſſimis precibus ad Deum, petamuſque vt Deus det illis conſtantiam in vera confeſſione Chriſti ad finem. Deinde vt nos præparemus ad ſimilia pericula, ne citius opinione noſtra opprimamur. Sciamus & nobis dictum eſſe a Domino: Vigilate & orate, ne intretis in tentationem. *Matth.* 26.

QVARTA PARS.

13. *Surge Jehouah, præoccupa faciem eius, prosterne eum, libera animam meam ab impio gladio tuo.*

14. *A viris manu tua Iehouah, a viris de mundo, portio eorum in vita, & abscondito tuo imples ventrem eorum, saturantur filij, & relinquent residuum suum paruulis suis.*

Petit vindictam Dauid super hostibus suis, & petit se defendi, vt ipsis prostratis ipse liber euadat. Compellatio Iehouah iam sæpius declarata est. Petitio gemina est, vna qua petit, vt aduersariū suum Saulem præoccupet, priusquam in se impetum faciat. Id quod etiam præstitit misso nuncio de incursione Philistinorum. 1. *Reg.* 23. Altera petit se liberari a vitæ discrimine. *Libera*, inquit, *animam meam*, id est, me, ne vitam mihi hostis eripiat. Cum aduersarium suum impium vocat, rationem petitionis suæ reddit, quæ ex hoc principio dependet: Deus semper solet pios contra impios defendere, piisque potenter liberatis hostes prosternere. Quoties ergo contra hostes Ecclesiæ precamur hoc fundamento nitamur, quo & monemur, ne hostibus, quibus interitum imprecamur, impietate animi similes simus. Qui enim opé petit a Deo contra impios & hostes Ecclesiæ sine vera pœnitentia & bono proposito, & contra seipsum orat. Non est proinde satis, si nomine pius es, si nomine Euāgelicus, si nomine hostis Antichristi, nisi reuera sis, quod dici velis, id est, vere pius & Euangelicus.

Porro aliqua obscuritas est in hac locutione: *libera animā meam ab impio gladio tuo*. Latinis gladio tuo potest instrumētaliter accipi, vt per gladium potentia Dei intelligatur, qua suos & Ecclesiæ hostes solet cohercere, qui quidem sensus non est malus: Sed tamen istam interpretationem non videtur pati sacræ linguæ proprietas, qua potius dicendum sit, quod sit Appositio, & sit hic sensus: libera animam meam ab impio, qui est gladius tuus, & apud *Esaiam* 10. iam Assur virga furoris Domini nominatur. Et *Iob* 19. dicitur manu Dei tactum esse, cum tamen Diabolus eum percussisset,

quo

quo Deus vsus erat tanquam manu ad castigandum seruum suum. Nam tametsi portæ inferorum ne minimum quidem nocere possunt minimo in Ecclesia, nisi hoc Deus, vt pater clementissimus, permitteret: tamen sic videtur optimo Deo suum exercere iudicium. Hinc cõsolationem petamus, quod non casu, sed diuina prouidentia ab hostibus in nostrum bonum vexemur.

Decimus quartus versus eandem repetit precationem, cui addit successum impiorum in hac vita. *A viris*, inquit, *manu tua Iehouah, & a viris de mundo*, scilicet, libera animam meã. Hic precatur Dauid contra duo hominum genera, videlicet, contra Tyrannos & Epicureos, quorum illi gladio persequũtur Ecclesiam: hi Ecclesiam derident tanquam stultam, quæ tanta vult pati pro religione. Alii quidam hic vertunt: A viris manus tuæ, non incommode quidem, si sententiam spectes. Nam violatur phrasis sacræ linguæ. Vocabulum enim *metiri* non ponitur in statu regiminis, sed absolute. Quare & hic appositio est, vt in superiori versu, quem sic recte expressit Pagninus: A viris, qui sunt manus tua. Cur autem impii dicantur manus Dei, paulo ante diximus.

Sequitur Epicureorum successus, quos primum vocat homines mundanos, hoc est, mundo deditos, qui voluptatibus, honoribus & opibus student, vt suis posteris amplam hæreditatem relinquant, quibus nihil boni sperandum est post hanc vitam. Ideo ait: *Quorum portio in vita*. Benedicũtur enim a Domino mundanis rebus, seu vt hic loquitur: *Absconditо tuo imples ventrem eorum*: id est desiderium eorum. Quicquid enim boni habent Epicurei, id a solo Deo, etiamsi illud minime agnoscunt, habent. *Saturantur*, inquit, *filij eorum*, id est, abundant liberis, quibus & suas facultates, quas habent residuas, morituri relinquent.

Sed cur, inquies, *Deus ita impios ditat & fortunat, cum sint sui hostes?* Respondeo.

Cur sinit solem suum oriri super bonos & malos? Hic vna causa potissimum spectanda est, videlicet, bonitas Dei, qua impios & Epicureos inuitat ad pœnitentiam. Deinde etiam quia vult aliquo modo statum mundi etiam impii seruare incolumem propter Ecclesiam. His adde, quod Dominus etiam Epicureis benefaciat propter politicas virtutes, quarum vsus est in gubernanda externa disciplina hominum.

15 *Ego in iustitia videbo faciem tuam, satiabor, cum expergefacta fuerit imago tua.*

GRæcus fere eodẽ modo: *Ego autem in iustitia apparebo conspectui tuo, satiabor cum apparuerit mihi gloria tua.*

Opponitur autem hic versus superiori. Vt enim in versu superiori summam felicitatem mundanorum hominum in rebus terrenis perituris posuit, eamque terminis huius vitæ clausit: ita felicitatem piorum (nam quod de se Dauid dicit, hoc de tota Ecclesia & singulis eius membris accipiendum est. fuit enim Dauid Ecclesiæ typus) in iustitia æterna, in abundantia bonorum, in gloria sempiterna, qua sancti similes Deo erunt post resurrectionem a mortuis, collocat.

Hæc est summa sententiæ huius versus Vnde non solum docemur infinitum discrimen esse inter felicitatem sanctorum & mundanorum hominum: verumetiam luculentum testimonium habemus de resurrectione a mortuis, & gloria sanctorum hominum post hãc vitam, quando impii & mundani homines luctabuntur cum sempiterna ignominia & miseria. Habemus mẽtem Dauidis, & vnde summam in suis angustiis hausit consolationem, nobis relinquens exemplũ, vt nos similiter in nostris angustiis faciamus. Sunt autem huius versus duæ partes, quarum prior agit de felicitate sanctorum, quæ inchoatur in hac vita, & perficietur in futura. posterior de gloria æterna, & abũdantia omnium bonorum in futura vita.

De priori sic ait: *Ego in iustitia videbo faciem tuam.* Iustitiam apponit Dauid opibus, honoribus, voluptatibus, & quicquid mundus charum habet, quæ omnia sunt veluti fumus qui dissipatur a vento. faciem Dei videre, opponit pulchritudini rerum mundanarum, palatiorum, ornamentorum, aureorum, & quicquid mundus admiratur. Qui ergo compos mentis est non potest non iudicare meliora & pulchriora in infinitum omnibus modis præferenda esse voluptatibus huius mundi ad breue admodum tempus duraturis.

Sed quænam, inquies, est iustitia illa, quænam facies Dei, quæ hic significatur? De iustitia facilimum est respondere. Nam ex scripturis clare colligitur iustitiam hic esse non eã,

qua homo suis operibus iustus censetur, quæ etiam legis iustitia dicitur. Nam de ea scriptum est: Non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Ergo necesse est esse aliam iustitiam, quę tamen Dauidis esse potest, de qua hic loquitur. Sed quænam illa est? Audiamus ipsum Dauidem duplicem proponentem iustitiam, quarum priori non consistit coram Deo, sed posteriori: ita enim ait: Si iniquitates obseruaueris Domine, Domine quis subsistet? quasi diceret: nullus. Hic Dauid aperte negat se posse consistere coram Deo propria iustitia. Ideo addit: Apud te propitiatio est, scilicet in semine promisso, qui tegit peccatum & imputat credenti suam iustitiam. Hic Dauid fatetur se iustum esse aliena iustitia, nempe Christi. Sic etiam *Psalmo 32.* ait: Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus vir, cui non imputauit Dominus peccatum. Ex quo loco Paulus colligit nos iustificari aliena iustitia nempe Christi, quæ imputatur credenti. Nam qui beatus est, certe iustus est. Deinde illi soli qui prodeunt ornati Christi iustitia, accessum ad Deum habent. Ergo & illi soli faciem Dei videre possunt. Nam iustitia hominis impurior est, quam vt prodeat in Dei conspectum.

Facies Dei, quæ a Sanctis cernitur in hac vita, est sensus fauoris Dei in cordibus sanctorum, qui sensus concipitur & nascitur operante Spiritu sancto ex fiducia Christi, qui est naturalis imago patris. Ex quo fit, vt qui in filium credit, filium mente & corde videat & in filio patrem. Hæc visio vultus Dei patris in filio est inchoatio visionis in æterna vita, qua videbimus Deum sicuti est.

De posteriori sic ait: *Satiabor cum expergefacta fuerit imago tua.* Hic opponit Dauid saturitati hominum mundanorum qui in hac vita fallacibus bonis & interituris satiantur, de quibus Dominus apud Lucam ait: Væ vobis, qui saturati estis, quia esurietis, saturitatem sanctorum cum in hac vita, tum in futura post resurrectionem a mortuis. Sancti dum in terra sunt satiantur quidem pane vitæ, qui est Iesus Christus, iuxta illud *Psalmi 22.* Edent pauperes & saturabuntur, & laudabunt Dominum qui requirunt eum: viuent corda eorum in seculum seculi. Hanc saturitatem promittit suis Dominus *Matth. 5. Lucæ 6.* Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quia illi saturabuntur. Verum hæc satietas san-

ctorum in hac vita est solummodo gustus respectu saturitatis eorum in gloriosa resurrectione. De quo gustu alibi Dauid dicit *Psalm* 34. Gustate & videre quam suauis est Dominus, beatus vir qui sperat in eo. Hoc gustu mirabiliter reficiuntur Sancti in hac vita, dum ex verbo per Spiritum sanctum fidem concipiunt in Dominum, qui panis est vitæ æternæ. Nam de hoc pane quisquis gustauerit non morietur in æternum. Ego sum, ait Dominus, panis viuus, qui de cœlo descendi, si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum. Verum saturitas sanctorum in beata vita erit consumatissima, ita vt non vltra quicquam requirant. Hoc enim pane vescentes super mensam Christi, vt est *Lucæ* 22. perfecte beati erunt, hoc est, abundabunt omni bono, nullo prementur malo, nullum timebunt malum, certi erunt de æterna fruitione conspectus Dei patris & filij & Spiritus sancti, ex quo fiet vt refulgeat in sanctis clarissima Dei imago. Nam Domino nostro Iesu Christo, qui est æternus Dei filius & imago patris, similes erimus in omnem æternitatem, cum corporibus, tum animabus & vtrisque simul. Corporibus quidem claritate subtilitate, agilitate, potentia, incorruptibilitate & immortalitate: Animabus vero luce æterna, sapientia, iustitia, libertate arbitrij: Vtrisque perfecta sanctitate. Sed quid hic inenarrabilia enarrare pergo? præsertim cum Paulus dicat 1. *Corinth*. 2. quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparauit iis qui diligunt illum?

Vsus Psalmi Decimiseptimi.

Vsus huius Psalmi eum ad Doctrinam & imitation m referamus.

Doctrina est Ecclesiæ notissima, videlicet, quod Ecclesia in hac vita sit instar ouium in medio Leonum & Luporum. Semper enim sunt Tyranni, semper sunt Sophistæ, semper Epicurei, qui persequuntur Ecclesiam & conantur illam funditus delere, iuxta dictum: Gen. 3. Tu mor-
debis

debis calcaneum eius. Quando igitur audimus de persecutionibus Ecclesię in variis locis mundi, non peregrinemur tanquam aliquid noui audiremus, sed sciamus hoc fieri bono & sapienti consilio Dei in salutem Ecclesiæ. Nam cruce cōtinetur in officio. Imitatio exempli Dauidis in his quatuor consistit.

Primum, vt contra hostes Dei & Ecclesiæ precibus nostris ad Deum, qui curam nostri gerit, pugnemus.

Secundo vt non temere nos coniiciamus in manus hostium, sed declinemus pericula, quantum per pietatem licet.

Tertio. Vt non frangamur prosperitate hominum mundanorum. Nam illorum prosperitas ad summum terminis huius vitę clauditur, & tanquam vmbra præterit.

Quarto, vt omnibus aduersis, quæ cogimur experiri in hac vita, hoc est, momentaneę afflictioni opponamus tamquam rupem fortissimam æternum pondus gloriæ, de quo postremus versus huius Psalmi concionatur. Hæc enim gloria æterna calamitates huius vitæ excipiet, idque per Iesum Christum Dominum nostrum, cui vna cum Patre & Spiritu sancto sit honor & gloria in omnem æternitatem.

Amen.

PSALMVS DECIMVS OCTAVVS.

Summma Psalmi Decimi octaui.

HIC *Psalmus qui est veluti cignea cantio Dauidis ante migrationẽ ipsius ex hac vita, cum suo titulo translatus est in librum Psalmorum ex 2. Reg. 22. cap. Titulus authorem, occasionem, & argumentum Psalmi clarissime indicat: Nam Dauid post sublatos hostes suos, Saulẽ, Absolonem, deuictas vicinas gentes, & alios domesticos hostes, gratias agit Deo qui se in tantis periculis sustinuit, & tandem potenter liberauit. Deinde altius commemorat diuina beneficia erga se, quæ postea in quatuor ordines digeremus. Breuiter vt in superiori psalmo petit liberationem ab hostibus, ita hic pro impetrata liberatione se Deo gratum fore pollicetur. Est itaque hic psalmus totus* ἐπινίκιον, *& gratiarum actio pro sui conseruatione & liberatione ab omnibus suæ ætatis hostibus, qui ipsum & Ecclesiam Dei horribiliter persecuti sunt. Porro psalmus hic mystice Christo, Ecclesiæ, atque adeo singulis in Ecclesia recte accommodabitur, cum quia Dauid in suis persequutionibus & liberationibus Typus erat Christi & Ecclesiæ, vt iam aliquoties a nobis indicatum est. Tum quia eadem omnibus temporibus Ecclesiæ conditio est, & gubernatorum Ecclesiæ, etsi enim personæ temporibus variant, sors tamen eadem semper*

Ecclesiæ in hac vita manet, quia causæ non imitantur.

Ordo & dispositio Psalmi decimi octaui.

Hic Psalmus pluribus ornamentis ornatus duas habet præcipue partes, quæ sunt:

PRIMA, *Quæ absoluitur sex primis versibus. Est gratiarum actio seu promissio gratitudinis erga Deũ. hæc gratiarum actio sæpe repetitur, augetur, & amplificatur in hoc Psalmo. Quoties enim mens pia incidit in memoriam, vel commemorationem beneficiorum Dei erga se, mox fertur in gratiarum actionem ex abundantia enim cordis, os loquitur. Cum ergo legimus in Psalmis aut alibi sæpius repeti gratiarum actiones & petitiones, sciamus id fieri non temere, sed ex pijssima cordis sanctorum affectione proficisci, qui ne cogitare quidem possunt beneficia Dei erga se, sine gratæ mentis significatione.*

In secunda parte huius Psalmi commemorat Dauid Dei erga se beneficia, eaque multiplicia, quæ omnia sunt ratio gratiarum actionis. Ex quo fit, vt totus hic Psalmus in hoc Enthimema includi poßit: Plurima sunt Dei beneficia erga me, ergo par est vt illum ex intimo corde diligam, celebremque. Hoc Enthimema fluit a principio natura noto, seu a lege naturæ, quæ dictat gratiam deberi benemeritis, & summã optime meritis: Quare Deo a quo omnia habemus, in quo viuimus, mouemur, & sumus. Quique nos ab omni malo inuocantes liberat, maxima debetur gratia, quam qui non reddunt, legem naturæ violant, suæ ingratitudinis pœnas olim luituri. Porro hanc secundam Psalmi partem in quatuor ordines cum Lu-

thero digeramus. Qui sunt:

Primus, Commemoratio liberationis e manibus Saulis, in qua moratur a versu septimo vsque ad decimumsextum.

Secundus, ad vicinas gentes pertinet, a quibus se liberatum in Domino gloriatur, idque a decimosexto versu, vsque ad trigesimumquartum.

Tertius, liberationem ab insidiis Absolonis continet, a versu trigesimo quarto, vsque ad quadragesimum secundum.

Quartus, a versu quadragesimo secundo vsque ad finem Psalmi, habet cõmemorationem, quomodo Dauid ab hostibus intestinis & domesticis sit liberatus.

Hæc omnia vt supra quoque notauimus mystice de Christo, Ecclesia & quolibet pio in genere accipi possunt, qui diuinitus a suis hostibus, tyrannis, Sophistis, & falsis fratribus liberantur. Etsi autem diuersis modis sancti in hoc mundo affliguntur, tamẽ ad vnum omnes persequutionem patiuntur, iuxta regulam 2. Tim. 3. Omnes qui pie viuere volunt in Christo, persequutionem patiuntur, sed lætissima tandem erit καταςροφὴ. *Ex his intelligi potest quod totus hic Psalmus sit* ἐυχαριςικός, *in cuius fine vaticinium de Christo, de vocatione gentium, & reiectione Iudæorum additur.*

EXEGE-

EXEGESIS PSALMI DECIMI OCTAVI CVM INDICAtione doctrinarum.

PRIMA PARS.

1\. *Diligam te, Iehouah, fortitudo mea.* 2. *Iehoua, petra mea, & arx mea, & liberator meus, Deus meus, robur meum, sperabo in eo, scutum meum, & cornu salutis meæ, eleuatio mea.*

3\. *Laudatum inuocabo Iehouah, & ab inimicis meis saluus ero.*

4\. *Circumdederunt me funes mortis, & torrentes Belial terrebant me.*

5\. *Funes inferni circumdederunt me, præuenerunt me laquei mortis.*

6\. *In angustia mea inuocaui Iehouah, & ad Deum meum clamaui, & clamor meus coram eo, introibit in aures eius.*

HÆc prima pars Psalmi continet vt diximus gratiarum actionē, cuius hæc est summa: Ego in variis angustiis inuocaui Dominum, qui quoniam me clementer exaudiuit, illi gratias ago, eumque celebro. Hoc Dauidis exemplo discamus & nos quid sit nobis in nostris angustiis faciendum, nimirum vt ex fide opem diuinam imploremus, & exauditi agnoscamus Deum liberatorē, gratias ei agentes, illumque corde & lingua, adeoque tota vita celebrantes, iuxta primum præceptū, & iuxta mandatum Dei. *Psal.* 50. Inuoca me in die tribulationis, eripiam te & glorificabis me. Atque hactenus de summa sententiæ horum sex versuum, nūc sigillatim nostro more verba expendamus, quo omnia melius in nostrum vsum transferamus.

Diligam te Iehouah fortitudo mea. Propositio est gratiarum actionis, seu promissio gratitudinis erga Deum, pro beneficiis acceptis: Requirit autem primum caput legis cum dilectione Dei, gratitudinē erga ipsum, cuius effectus est gratiarum actio, quæ voce fit. Vtitur hic Dauid admodū significāti vocabulo, sumpto a mutua στοργῇ parētum & liberorū, hi enim dictante lege naturæ se intimo amoris affectu amplectuntur. Vt ergo bonus pater suam prolem intimo amoris affectu amplectitur, & bona proles vicissim parētem in visceribus suis habet, ita Deus pater piū quēlibet, & quilibet pius Deum complectitur, vt sit mutuus amor Dei & hominis pii. De Deo duo dicta hoc tempore ascribam, quibus amor Dei erga hominem credentem per comparationem describitur. *Esaiæ* 49. Nunquid obliuisci potest mulier infantis sui, vt nō misereatur filii vteri sui? & si illa oblita fuerit, ego tamen non obliuiscar tui. *Psalm.* 103. Quemadmodum miseretur pater super filios suos, misertus est dominus super timentes se. In his dictis Esaias & Dauid, eodem verbo quod in hoc Psalmo est, vtuntur, quo significatur, vt dixi amoris Dei affectus erga Ecclesiam, hoc est erga omnes qui Christo per fidem inserti sunt, qualis est parentum erga liberos, cui ex aduerso respondebit similis affectus in sanctis.

Porro ne quis larua dilectionis Dei seipsum per hypocrisin decipiat, teneamus hanc dilectionis Dei, id est, qua homo Deum diligere debet, definitionem. *Dilectio Dei* seu dilectio qua Deus diligi debet vera est, quando illū intimo cordis affectu ita cōplecteris, vt vniuersis rebus illū anteponas tanquā vere & pulcherrimū & optimū & beneficentissimū: vt honorem & gloriam illius chariorem habeas, cunctis huius vitæ honoribus, opibus & voluptatibus: vt, quēadmodum amicus cū amici memoria occurrit, beneuola quadam afficitur, & pia lętitia, sic cures vt diuina omnia amicissima tibi sint, & proinde lætissima, verserisque in ipsis multo libentissime: vt omnia caueas quæ illi ingrata esse noueris, amesq; ea omnia, quę ipse amat, & quæ te ipse amare iubet: Breuiter, vt ei iunctus fide, & amore ipsi similis fieri studeas, in qua re finis hominis, si statum eius spectes, cōsistit. Hæc definitio dilectionis Dei extructa est ex verbis legis, quæ est *Deut.* 6. videlicet, Dilige Iehouah Deum tuum toto corde tuo, & tota anima tua, & tota facultate tua Etsi

autem

autem recte dicitur & docte hanc legem requirere perfectam notitiam,perfectam dilectionem Dei & perfectã obedientiam erga Deum,tamen vtile eſt eam retexere,& ſingula penitius introſpicere, vt eius vis aliquo modo intelligatur,quæ nunquam ſatis in hac vita exhauriri poteſt.

Primum ergo hæc lex quatuor continet.

1. Quiſnam ſit diligendus?videlicet, Deus æternus,qui eſt Pater & Filius, & Spiritus Sanctus.

2. Quis diligat,nempe homo formatus ad imaginẽ Dei.

3. Quare diligat,quia eſt Dominus & Deus hominis.

4. Quomodo diligat,videlicet,toto corde,tota anima,& tota facultate , ſcilicet cordis & animæ , a qua corpus in obſequium Deo adducitur , non enim corpus per ſe agit, ſed agitur ab anima cuius organum eſt. Sed omiſſis tribus prioribus,de vltimo dicamus,videlicet ,de modo dilectionis Dei,ac primum verba legis expendamus,deinde ſententiam videamus:De voce dilectionis ſupra ſatis dictum eſt. Quare ad alia verba legis nos conferamus.

Cor, hoc loco intellectum ſeu intelligentiam ſignificat, ita enim accipi ſolet, quando animæ in ſcripturis iungitur. Anima proprie totam animalẽ virtutem notat,facultas autem,cum cordis tum animę vires denotat. Ideo *Marcus* 12. & *Lucas* 10. pro vna voce Hebraica *meod*, duas videlicet διάνοιαν & ἰσχὺν poſuere,vt διάνοια ſit facultas cordis. id eſt intelligentiæ & ἰσχὺς ſit facultas animæ,id eſt totius animalis virtutis,quæ Latinis anima dicitur.

Poſtquam in hunc modum vim vocabulorum expoſuimus,ſententiam legis conemur explicare : cuius ſunt duæ partes. Vna diligere Deum,toto corde, totiusque cordis integra facultate. Altera,Diligere Deum tota anima integraque totius animæ facultate ſeu viribus.

Quid eſt diligere Deum toto corde & tota cordis facultate?

Eſt intelligentiam noſtrã,& omnes vires intelligẽtię,quę διανοίας voce ſignificantur,eo conuertere,vt veram Dei notitiã aſſequamur, vt Deũ cognoſcamus qui eſt vnus in eſſẽtia,& trinus in perſonis quæ ſunt Pater & λόγος, & Spiritus ſanctus,ſicut ſe patefecit diuinitus verbo,& teſtimonio : vt voluntatẽ Dei ſciamus:vt diuina ſemper cogitemus,meditemur,contẽplemur,ac ſapiamus ; Breuiter vt totis viribus in

hoc incumbamus, vt nobis constet vera de Deo & eius voluntate notitia: quæ cum non aliunde petitur salutaris, quam ex scriptis propheticis & Apostolicis, commendatur homini hac lege sacræ scripturæ studium, vt iuxta Psalmum primum, dies atque noctes meditetur homo legem, hoc est, verbum Dei. Deinde quia in natura ipsa impressa sunt quædam vestigia Dei, debet homo etiam in mirando opificio mundi potentiam & maiestatem Dei, & mirari & prædicare: Cœli enim vt Dauid ait enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annunciat firmamentum. Et Paulus ad *Rom.* 1. τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ, manifestum erat illis, Deus enim eis manifestauit quæ eius sunt inuisibilia, dum per res conditas intelliguntur, ex creatione mundi præuidentur æterna scilicet eius tum potentia, tum diuinitas, in hoc vt sint inexcusabiles.

Quid est diligere Deum tota anima & totius animæ facultate seu viribus?

Vt hoc distinctè explicemus, vires animæ quatenus distinguitur a mente notandæ sunt. Sunt autem in anima affectus sensus inclinationes, operationes, ac vita ipsa. Cũ ergo iubemur Deũ diligere tota anima, requiritur a nobis, vt affectibus, sensibus, inclinationibus, operationibus, ac denique tota vita ipsum amemus, hos modos ordine, quantum liceat, explicabimus.

Quomodo diligitur Deus affectibus?

Ex notitia Dei vera simul oriuntur fides & amor: cognitum enim Deum omnis boni fontem, & amamus, & in eum iuxta ipsius verbum credimus. Hic amor purus fuit in Adamo ante lapsum, nullus erat in Adamo peccatore ante conuersionem, inchoatus est in Adamo iustificato, & consumabitur in Adamo glorificato. Proinde in homine non conuerso ad Deum nullus est Dei amor, quia nulla fides: In conuerso autem vna cum fide in Deum concipitur & parturitur, & suo modo nascitur per Spiritum sanctum verus Dei amor, qui pro incremento fidei crescit in hac vita, qui

in

in futura tandem perfectus erit. Ex fide & amore nascitur summa delectatio in Deo, sanctus Dei timor & filialis, qui indies magis magisque exercitiis crescit & fit maior. Cū timore Dei coniuncta est spes quæ non confundit. Requiritur proinde in hoc primo modo, fides, amor, lætitia cordis, timor, & spes.

Quomodo diligitur Deus sensibus?

Si nihil audimus libentius quam quæ Dei sunt: Si nostræ aures nunquā afficiūtur tędio eius audiendi verbi: Si auertimus aures a blasphemia nominis diuini & ab eo omni quo Deus offenditur: Si nihil videamus pulchrius quam Deum inter homines celebrari, & coli, atque ea quæ Dei sunt magnifieri. Si nihil nobis suauius sapit quā bonitas: Si Euangelii odor præ omnibus aromatibus nobis dulcessit: Si nihil in mundo attrectamus maiori cū voluptate, quā quæ ad gloriā Dei & honorem Dei faciūt. Denique si ab omnibus iis quæ Deo ingrata sunt, oculos, & aures atque adeo omnes sensus auertimus.

Quomodo diligitur Deus inclinationibus?

Quando declinamus a malo, & inclinamus corda nostra ad Dei mandata, cum Dauide qui ait, Inclinaui cor meum ad facienda mandata. *Psal.* 119.

Quomodo diligitur Deus operationibus animæ?

Quando omnes nostros conatus, & omnes actiones, totum corpus, & eius membra omnia ad laudes Dei conuertimus, non prosternentes corpora nostra idolis, sed ea potius in obsequium Dei referentes, quod tum demum fit, quando Deum ex viua fiducia filii inuocamus, ei gratias agimus, illum confitemur, & eius nomē sanctificamus. Breuiter, Cum facimus ab eo imperata, & cauemus prohibita, per patientiā expectantes quæ nobis in Christo promissa sunt.

Quomodo diligitur Deus tota vita?

Tribus modis, videlicet, si toto nostræ vitæ tempore ardemus vero Dei amore, nec sinimus illum amorem vllo temporis interuallo interrumpi: Si propter Dei gloriam propagandam nobis vitam prolongari cupimus. Si gloriam Dei nostræ vitæ anteponimus, ita vt

potius velimus vitam pro ipsius gloria asserenda profundere, quam vt feramus ei aliquid nostra culpa decidere. Quid hinc sequitur, si vitam nostram gloriæ Dei postponere oportet? Sequitur profecto vt quod minus est, ipsius gloriæ anteponamus, hoc est: Vt gloriam & honorem Dei omnibus nostris opibus, honoribus, voluptatibus & commodis quibuscunque anteferamus: Qui enim amat suas opes, voluptates, honores, & commoda præ Deo, is profecto nunquam amauit Deum.

Definitionem dilectionis Dei a nobis traditam, lege Dei quæ est *Deut 6.* confirmauimus: Nunc videamus ecquid natura nos doceat de diligendo Deo: Est enim admodum vtile videre quousque natura in hac re progrediatur.

Primum hoc omnibus sanis constat, & est principiũ naturali intelligentia notũ, quod quilibet de aliquo bene meritus sit amãdus, & melius meritus sit magis amãdus, & optime meritus, sit maxime amãdus. Nã si gratitudo erga bene meritos lege naturæ: iureque sanctissima virtutum cognominatur, profecto amor erga benemeritos, ex eodem fonte manat, vt qui gratitudinis prima pars est. Iam autẽ cũ Deus omnium sanorum iudicio, & propria singulorũ experientia sit optime de homine meritus, a quo habet homo, & quod sit, & quod viuat, & quod bene habeat. Quis, nisi impos mentis, non statuit Deum supra omnia amandum esse? Præsertim cum natura dictet parentes intime a liberis amandos. quorum tamen minora sunt merita erga liberos quam Dei erga vnumquemque nostrum: hæc demonstratio, quam nobis ipsa natura suppeditat, sua euidentia clarior est, quam vt vlla nube Sophistices interposita obscurari possit.

Deinde relictæ sunt in natura humana post lapsum tres facultates animæ, quæ tametsi valde debilitatæ sunt, & veluti in cœnum quoddã immersæ, tamen nos aliquo modo deducunt ad Deũ, illumque amandũ esse supra omnia indicant vt summum bonũ, in cuius possessione & fruitione summa felicitas sita est, vt præstantissimi philosophi testantur. Harum prima λογιστικὴ dicitur, i. vis ratiocinandi: hac enim quid verum & bonum sit inquirimus, & veluti per gradus paulatim conscendimus, quo ad summum bonum peruenerimus qui est ipse Deus. Secunda vocatur ἐπιθυμητικὴ, quæ natura sic homini astructa est vt bonum cognitum desideret, a-

met. Et ſi ſummũ bonũ fuerit, in quo non ſit aliud melius, in eo acquieſcat, eoque fruatur. Ita enim natura condita eſt, vt ad bonũ feratur, illudque appetat & amet. Tertia appellatur θυμοειδὲς, quæ fortiter & animoſe bonum adeptum tuetur, iraſcitur noxiis, eaque fugit. Hæc profecto animæ partitio, eiuſque actio propria optime quadrat ad eas partes quas poſuit Moſes: Cordi enim reſpõdet λογιστική, animæ ἐπιθυμητική, virtuti ſeu fortitudini vtriuſque τὸ θυμοειδὲς. Hinc natũ eſt dictum cuiuſdam ſapientum ſeptem Græciæ ἕπου θεῷ, *ſequere Deum*: Hinc Plato ſummum hominis bonum, adeoque finem bonorum affirmat eſſe ὁμοιοῦσθαι θεῷ, amore & virtute. Hinc Philo philoſophus dicit finem hominis eſſe, iuxta naturam viuere; quod fit, vt ait, quando mens ingreſſa per virtutis ſemitam, incedit per rectæ rationis veſtigia, & Deum ſequitur, eique amore iungitur.

Hæc quidẽ vere & recte dicuntur a philoſophis, ſed euaneſcunt, priuſquam ad actum perueniunt: Sapientes enim mundi ſine verbo Dei, a veris principiis per ratiocinationes feruntur in abſurdiſſimas opiniones. Quemadmodum Paulus ad *Rom.* 1. clariſſime oſtendit. Nos igitur gratias agamus Deo qui nobis filium Doctorem dedit, qui ſolus nobis veram viam ad vitam monſtrat, ita enim ipſe ait, Ego ſum Via, Veritas, & Vita, id eſt, Ego ſum via ad vitam, ſcilicet, doctrina, merito, & efficacia.

Porro quoniam præceptum de dilectione proximi cum præcepto de dilectione Dei cohæret & ab eo dependet, volo huc pauca de dilectione proximi adiicere: quam ſi quis dixerit partem quandam eſſe dilectionis Dei, non errat quidem meo iudicio. nam quiſquis Deum vt par eſt amat, is profecto imperata ab eo facit, & eum diligit quem ipſe Deus diligit. Cum ergo Deus & mandat diligi proximum & ipſe homines diligit, profecto nemo poteſt Deum diligere, niſi vna cum Deo proximum quoque diligat: Ideo Iohannes. 1. *Iohan* 4. ait, Si quis dixerit ſe diligere Deum, & fratrem ſuum oderit, mendax eſt. Atque hæc cauſa eſt cur Dominus apud Euangeliſtas ſecundum præceptum, de dilectione proximi dicit eſſe ſimile, videlicet, præcepto de Dilectione Dei. Simul enim ſtant, & ſimul cadunt: vnam atque eandem cauſam habẽt, æque obligant, & ad eundem finem vltimum referuntur.

Quid ſit diligere proximum Paulus nos docet ad *Rom.13.* cum ait, Qui diligit alterum,legem impleuit.Siquidem illud,non mœchaberis, non occides, non furaberis, non falſum teſtimonium dices, non concupiſces, & ſi quod aliud eſt mandatum in hoc ſermone ſummatim compræhenditur, nempe, Dilige proximum tuum ſicut teipſum, Dilectio proximo malum non operatur, plenitudo igitur legis eſt dilectio:Proinde qui diligit proximum, animo ipſum complectitur beneuolo,bene illi facit, & ab omni eius iniuria abſtinet,adeo vt ne concupiſcat quidē quæ illius ſunt.Cū his congruunt προσκείμενα charitatis. quæ Paulus recitat 1.*Corinth.* 13. Proximus quis ſit; Samaritanus ſuo facto,quod Dominus probat,nos docet, videlicet, quod non tantum qui nobis benefaciunt, ſed etiam inimici in proximis numerandi ſunt.Eſt proinde omnis homo cuiuis homini proximus natura, ſiquidem omnes eiuſdem naturę ſunt ad eandem Dei imaginem conditi.

Etſi autē manifeſtum eſt ex his,quis ſit proximus, tamen vt hoc præceptū rectius intelligamus,tres diſtinctiones hominum nobis ſpectandæ ſunt. Prima diſtinctio; Tres ſunt gradus proximorum diſtincti inter ſeſe.

In primo gradu ſunt fratres(Iohānis Apoſtoli phraſi vtor) i.qui Chriſtū nobiſcū voce & vita profitētur,vt qui ſunt eiuſdē corporis Chriſti mēbra,hi ſunt intimo amoris affectu diligēdi in Chriſto & opere iuuādi quoties res poſtulat:De his intellige Iohannē cū ait 1.*Ioh.*3. Qui habuerit victum huius mundi,& viderit fratrem ſuum egentem & clauſerit viſcera ſua ab eo,quomodo charitas Dei manet in eo?i.nullo modo putandus eſt Deum diligere. Huc pertinet tota Epiſtola 1. Iohannis in qua docet quam arcta ſit copula dilectionis Dei & fratrum,id eſt,eorum qui nobiſcum confeſſione & vita eādem Chriſti religionem profitentur.

In ſecundo gradu ſunt qui voce quidem eundem Chriſtū nobiſcum profitentur,ſed non vita.Hi enim Chriſtū verbis profitentur,ſed factis negant,abominabiles corā Deo,hi quidē amandi ſunt vt homines,& iuuandi in ſuo ordine,ſed vita omnino dānanda,& cōuerſatio vitāda,ne alios vel moribus, vel erronea doctrina inficiant: Atque hoc eſt quod Dauid vult cum ait,Deſpicitur in oculis eius improbus *Pſalmo* 15.

In

In tertio gradu sunt quos Paulus vocat extraneos, inter quos peculiariter censeri possunt & ii qui confessione, doctrina, & moribus Christo aduersantur, cum his quomodo agendum, in 2. *Epist.* Iohannes docet, cum ait, Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non adfert, ne recipiatis eum in domum, nec aue ei dixeritis, vt itidem, qui fidem professi, vita eãdem destruunt 1. *Cor.* 5. Interim tamen diligendi sunt vt homines ex mandato Christi, & in extremis periculis non differendi, vt Christus docet exemplo Samaritani, qui hostem periclitantem fouit, & iuuit.

Secunda distinctio ex Bernhardo petita, proximorum alii sunt superiores, alii pares, alii inferiores: superioribus ex dilectione & officio debemus reuerentiam & obedientiam: paribus ex dilectione debemus consilium & auxilium: inferioribus ex dilectione debemus tutelam & disciplinam. His addo egenos quibus ex dilectione & officio debemus solatium & eleemosynam, vt eos diligamus corde, verbo & opere.

Tertia distinctio proximorum alii sunt nobis sanguine iuncti, alii affinitate, alii coniugio: hi quomodo diligendi sunt ipsa natura, vel me tacente docet: Storga enim naturæ impressa est optima magistra, quæ docet, quomodo horum singuli suo loco & gradu diligendi sunt: hac Storga si qui vacui sunt, omnem humanitatem exuerunt, vt eos frustra docere studeas.

Fortitudo mea Iehouah, petra mea: &c. Sequitur congeries Epithetorum Dei, quibus in genere indicat Dauid, quod Deus fuerit suis in omnibus periculis & angustiis protector, & vindex: *Protector* quidem, quod se interposuerit inter ipsum & hostes eius: *Vindex* vero, quod vltus sit iniuriam ipsi ab hostibus illatam. Etsi autem hæc summa est huius congeriei, tamen vt laudes Dei altius celebret. Hæc Epitheta cumulat Dauid, & secundum numerum beneficiorum (vt Theodoretus ait) in se collatorum appellationis componit. Enumerat autem hic nouem Epitheta, quæ ordine sed breuissime exponam. *Primum fortitudo*, quod Dominus sibi fortitudinẽ suppeditasset, vnde infra ait, accinxisti me fortitudine ad bellum. *Secundum, petra*, quod ita in fide eius tutum refugium habuisset, vt ii tutos se putant: qui in præruptas petras seu rupes se receperunt. *Tertium, arx*, quod Deum vt murum, &

firmum vallum habuisset. *Quartum, erutor*, seu *liberator*, quod sæpe se e periculis præsentibus eripuisset. *Quintum, Deus*, quod mirifice, & plane diuina virtute sibi opem semper tulisset. *Sextum, fortitudo*, Hebraice *tsuri*, quod expertus esset Deum defensorem, & propugnatorem, in quem omnem suã fiduciam collocasset, ideo addit, Sperabo in eum. *Septimum, scutum*, quod iacula hostium a sede pulisset. *Octauum, cornu salutis*, quod per ipsum confectis hostibus salutem sibi peperisset, vt cornifera animalia se cornibus defendunt & contra, pugnantia repellunt. *Nonum, eleuatio*, quod supra hostes euectus, victor euasisset.

Hæc Epitheta Deo tribuit Dauid, vt ostendat quam variis modis Deus se eripuerit e summis periculis, & vt doceat quẽ libet pium suo exemplo quid faciat, vt Deum protectorem & vindicem habeat.

Huc quæstionem de modo prædicationis adiiciamus, videlicet, Qualisnam sit prædicatio, cum dicitur, Deus est fortitudo Dauidis, Deus est robur, & clypeus piorum? Quidam dicunt quod sit prædicatio effectus de causa, quod etsi verum esse fateor, tamen propriis prædicandi modis ascribenda nõ est, sed figuratis. Nunquam enim abstracta de concretis mediante copula *est* absque figura prædicantur. Est ergo figurata loquutio, Deus est fortitudo mea: in qua prædicatur effectus de causa, quæ in propriam sic resolui debet, Deus est qui me fortificat, seu fortem & inuictum reddit: sic cum dico, Christus est spes mea, metonymice dicitur, quæ proprie sic effertur: in Christo spem meam colloco, seu Christus est in quem spero. Cum autem dicitur, Deus est cornu salutis meæ: hic quia cornu metaphorice accipitur, oratio explicatione similitudinis declaranda est, sic videlicet. Quemadmodum cornua animalibus data sunt, vt illis se defendant, & vim repellant: ita præsentia Dei me tuetur, & hostes meos a me repellit. Est ergo Deus mihi veluti cornu quo hostes meos repello: hoc semper obseruandum, quoties prędicatum propositionis metaphorice accipitur.

Laudatum inuocabo Iehouah, & ab inimicis meis saluus ero.

MVltis magnificis Epithetis Dei erga se beneficia extulit, nũc quomodo eundem inuocauerit certa spe liberationis ab inimicis suis concepta, exponit.

Lauda-

Laudatum inquit, inuocabo. Si vim hebraicæ vocis ſpecte-mus vehementer laudandum ſignificet, *inuocabo*, (futurum pro præſenti, & præſens non tam actum quam habitum notat, hoc eſt inuocare ſolitus ſum in meis anguſtiis) *& ab inimicis meis ſaluus ero*. i. ſaluari ſolitus ſum diuinitus: nã Titulus Pſalmi hæc de more & conſuetudine Dauidis intelligenda eſſe conuincit. Solitus enim erat ſemper in ſuis periculis ad opem diuinam cõfugere. Et ſolitus eſt liberatus ex toto animo gratias Deo agere, pro præſtito auxilio. Manat autem hęc ſolita inuocatio Dauidis ab axiomate ſcripturæ infallibili, videlicet, Omnis qui inuocauerit nomẽ Domini ſaluus erit. *Iohel*. 2. Quod quidem axioma extructum eſt ex promiſſione addita primo præcepto, quæ vt in Chriſto rata eſt, ita fidem in Chriſtum requirit. nam omnes promiſsiones in Chriſto Ieſu ſunt *etiam* & *Amen*. 1. *Cor*. 1. hæc eſt, omnes promiſſiones in Chriſto qui pro nobis legem impleuit, ſunt ratæ & firmæ iis omnibus qui in Chriſtum, qui eſt finis legis in iuſtitiam omni credenti credunt.

Hic obſeruemus tria coniungenda eſſe ſemper in vera inuocatione, videlicet, gratiarum actionem pro acceptis beneficiis inuocationem qua petimus beneficia noua, & fiduciã impetrationis eius quod petimus. Eſt enim vox conſtantis fidei, *& ab inimicis meis ſaluus ero*: Vt ergo Dauid fiducia Meſſiæ Deum laudat & inuocat, & ſtatuit ſe exauditum iri iuxta promiſſionem Dei qui mentiri neſcit: ita nos Exemplo Dauidis gratias agamus Deo pro acceptis beneficiis, viua in Chriſtum fiducia Deum inuocemus, nõ dubitantes nos exauditum iri, modo vere in noſtram ſalutem, & in gloriã Dei cedat quod petimus. nam nec ipſe noxia dabit cũ ſit pater, nec nos quæ non vergant in Dei gloriam petemus ſi ſimus filij: In ſumma hic notetur quod vera victoria ſuper hoſtibus noſtris, in vera inuocatione nominis diuini ſita ſit.

Circumdederũt me Funes mortis, & torrentes Belial terrebant me.

IN quantis fuerit periculis Dauid, e quibus diuina ope euaſerit, grauiſsimis figuris pingit, primũ enim cum dicit, ſe circundatũ funibus mortis fuiſſe, ſignificat ſe aliquando ita ab hoſtibus ſuis circumſeptum tanquã funibus ſeu vinculis eſſet conſtrictus, iam iam ad mortẽ ducendus, non ſecus atq; fera quæ cum funibus venatorum cir

cundata nullum habet euadēdi locū,necesse est vt capiatur.

Est autem duplex in hoc versu in voce *mortis* prosopopæia Nam mors tanquam violentus hostis seu carnifex introducitur. In voce *funiū* est metaphora,omne enim quo mors tanquam violentus hostis ad se homines pertrahit, funium vocabulo significatur,cuius generis sunt morbi, dolores animi vehementissimi,qui homines haud raro enecant.Item consilia,& insidiæ hostium.Item persecutiones & irruptiones,quales multas Dauid expertus est.

Deinde cum dicit,*torrentes Belial terrebant me*,sensus huius dicti intelligetur, si integra comparatio proponatur hoc modo: Quemadmodum torrentes subito cōcitati obruunt homines vt nō pateat illis euadēdi locus,ita hom inesBelial .i. veteratoris seu scelesti homines(videtur enim aliquē ex suis præcipuis hostibus notare qualis Saul fuit) peruersi me aliquando obruere conati sunt,qui etiā me subito perdidissent,nisi Dominus fuisset mecum:hoc expressius habet *Psa.* 124.vbi sic legimus.Cum incenderetur furor eorum in nos tunc aqua absorbuisset nos, torrens transisset super animā nostram:tunc transissent super animam nostram aquæ nimis valde.Hic quilibet pius cogitet de suis periculis a quibus pręter expectationem hominum diuinitus est liberatus & dicat corde & ore cum Dauide,Benedictus Dominus qui non dedit nos in prædam dentibus eorum.

Funes inferni circumdederunt me, laquei mortis præuenerunt me.

EAndem sententiam repetit,vt magis cor ipsius accendatur in laudes Dei,dicit enim se in tantis doloribus constitutū fuisse,qui ipsum tanquam funes in sepulchrum traherent.Vtitur autem hic cōparatione duplici, priore à feris,posteriore ab auibus sumitur. Vt enim funes venatoris in foueis tenduntur occulti, vt non videantur a feris quibus capiendis destinantur:Et vt laquei aucupis intercipiendis auibus panduntur,ita inimici mei posuere mihi insidias,vt me captum trucidarent.Hoc sic explicat *Psal.* 124.Anima nostra sicut auis erepta est de laqueo aucupis:laqueus contritus est & nos liberati sumus.His figuris pingitur rabies &conatus hostium Ecclesiæ,sed adiutorium eius vt Dauid canit,in nomine Domini,qui fecit cœlum & terram.

In an-

In angustia mea inuocaui Jehouah, & ad Deum meum clamaui, & exaudiuit de templo suo vocem meam, & clamor meus cora eo, introiuit in aures eius.

RVrsus exponit Dauid quid fecerit in suis angustiis, & quid illi acciderit. Pressus aduersis inuocauit Iehouah, & inuocãs exauditus, & liberatus est. Hoc quidem ideo toties inculcat, vt nos suo exemplo ad imitationem inuitet.

Si hunc versum retexere placuerit inueniemus in eo, plerasq; omnes pię precationis circunstantias, quę tametsi piis notæ sunt tamen eas cum Dauide repetere non pigebit.

Primo loco fit mentio causæ impulsiuæ, videlicet, necessitas ipsa, hoc est, angustia & afflictio quæ hominem ad precandum impellit. Hic iuxta cogitandæ sunt afflictionis duę causæ, videlicet, iudicium & misericordia Dei. Iudiciũ Dei est secundũ veritatem. Quare neminẽ sinit Deus affligi ordinario, nisi qui pœnã meritus est. Qui ergo affligitur quouis modo, rationem actæ vitæ expendat. Misericordia Dei est, quod non sinat te ruere de peccato in peccatum sine castigatione: omnem enim filium quẽ recipit, flagellat. *Hebr. 12.*

Secundo. Quis sit inuocandus monet, cum ait: *Inuocaui Iehouah*: hic enim solus vt videt gemitus cordis, ita nouit modum & tempus iuuandi inuocantes.

Tertio cum dicit, *ad Deum meum clamaui*, requirit fidem: nam fides sola Deum vniuersorum suum Deum facit: Verũ quia fides non potest esse sine verbo, hoc est sine mandato Dei, & sine promissione, & promissio nulla est rata nisi in Christo. hæc omnia fidei nomine continentur.

Quarto, templi mentionem facit, cum ait, *exaudiuit de templo suo*: significat quod eos inuocãtes velit Deus exaudire, qui sunt in eius templo: hoc est, eos qui sunt membra Ecclesiæ qui custodiunt pactum eius, qui verbum Dei audiunt, qui ipsum Deum agnoscunt, & ex fide eius pendent.

Quinto proponitur effectus piæ inuocationis, videlicet, impetratio eius quod petitur, *& clamor meus introiuit in aures eius.* De clamore precantis, & auribus Dei audientis, supra aliquoties dictum est, clamor est cordis pręcipue, aures tribuuntur Deo per Anthro popathian, sunt enim symbola diuinæ exauditionis.

Secunda Pars Psalmi.

Prima pars huius Psalmi vt supra audiuimus, est gratiarum actio: & in genere ostendit, quomodo Deus Dauidem ex variis angustiis liberauerit. Secunda Pars, quasi quędā generis distributio est in suas partes, quam partem nos vt promisimus Lutherum sequuti, in quatuor ordines distribuemus.

Primus Ordo.

7. *Tum commota est & contremuit terra, & fundamenta montium mouerunt se, mouerunt se quoniam iratus erat.*

8. *Ascendit fumus ex ore eius, & ignis ex ore eius consumpsit, carbones succensi sunt ab eo.*

9. *Et inclinauit cœlos, & descendit: & caligo sub pedibus eius.*

10. *Et equitauit super Cherub, & volauit: volauit super pennas venti.*

11. *Posuit tenebras latibulū suum, in circuitu eius tabernaculum eius, tenebrositas aquarū nubes ætherū.*

12. *Præ fulgore coram*

HÆc pars pluribus figuris & ornamentis est plena, & potissimum hyperbole, quæ figura amplitudini rerum de quibus est oratio, seruit. Summa autem sententiæ huius partis est, quod Deus sit vltor hostium suorum potentissimus, & defensor eorum qui se suæ fidei committunt, vt in Saule, & Dauide cernere est. Saulem enim hostem suum & serui sui Dauidis potenter prostrauit. Dauidem autem suum seruum eripuit, & extulit. Similem expectent exitum reliqui tum hostes, tum amici Dei: hostes quidem tristem cum Saule, amici vero lætum cum Dauide. Nunc versus huius partis ordine explicemus

eo, nubes eius transierunt, grando & carbones ignis.

13 *Et tonauit in cœlis Iehouah, altißimus dedit vocem suam.*

14. *Et misit sagittas suas & confregit eos, & fulgura iecit & perdidit eos.*

15. *Et apparuerunt profunda aquarum, & discooperta sunt fundamenta orbis, propter increpationem tuam o Iehoua, propter flatum venti iræ tuæ.*

16. *Misit de excelso & suscepit me, & eduxit me de aquis multis.*

cemus.

Commota est, inquit, Descriptio est terræ *& contremuit terra.* motus, quo impetus & vis iræ diuinæ minime expectata in hostes Ecclesię exprimitur & amplificatur quasi dicat: Quémadmodũ Terræmotus obruit homines, iumenta, & quæuis obuia, ita subito ira Dei hostes Ecclesiæ ex inopinato euertit. Est autem terræmotus tremor terræ & concussio in qua fundamenta, id est, bases montium commouentur, valles eleuantur, & venæ terræ apertæ vim aquarũ effundunt copiosissimam, quæ hominibus & aliis animalibus inopinatum adfert interitum. Cum autem additur, *Quoniam iratus erat*, ostendit terræmotum esse signum pœnarum diuinitus hominibus impendentium. Sit sane verum quod Physici scribunt de causis terræmotus, videlicet, quod eius causæ sint habitus in visceribus terræ instar spongiæ cauernosis inclusi, qui dum erumpere conantur, fit tremor terræ. Tamen quia hic Dauid aliam causam ponit, nempe iram Dei minantis hominibus subitum interitum nisi resipiscant, statuamus terræmotum non fieri solummodo vi naturæ, & per accidens, sed habere causam iustissimam, Dei iram, vt modo diximus.

Cum autem audiuimus maximum terræmotum in Vngaria extitisse, cum tonitru 19. Maij huius anni Millesimi, quingentesimi, septuagesimi octaui, qui multis milibus hominum subitũ interitũ attulit, nõ dubitemus imminere grauissimas pœnas orbi terrarũ. Neq; est quod quisquã nõ putet ad se pertinere istũ terræmotum quia nõ contigit in nostra terra. Nã terrę motus tẽpestates, horrẽda tonitrua,

& alia irę Dei signa, etsi in alio loco fiunt, vel remotissimo, tamen ad omnes eos admonendos, ad quos eorum fama peruenit, pertinent. Sic de cometis etiam sentiendum est, quod sint veluti præcones qui hortantur homines ad resipiscentiam, nisi malint in suis peccatis perire.

Ascēdit fumus ex ore eius & ignis ex ore eius consumpsit, carbones succensi sunt ab eo.

Hypotyposis est hyperbolica, qua nihil aliud significatur, quā Deū iram suam testari horrendis tēpestatibus, fulgure, & fulminibus. *Fumum*, intelligit nubes quibus cœlum obscuratur tanquam fumo.

Et ignis ex ore eius consumpsit: id est fulgura quævis obuia perdiderunt quæ omnia circumquaque deuoraret. Sciamus ergo vtrumque & Deum esse authorem tempestatū, & easdem esse iræ Dei certissima testimonia.

Et inclinauit cœlos, & descendit, & caligo sub pedibus eius. Similis est superiori hypotyposis hyperbolica. Nam Deus reuera nec ascendit nec descendit cum sit vbique: Sed sic visum est Spiritui sancto loqui, vt se captui nostro accōmodaret. Hac ergo formula loquendi commendatur nobis prouidentia Dei, cum ad tuendum bonos, tum ad vlciscendum improbos. Sic in *Genesi cap.* 11. scriptum est, descendisse de cœlo Dominum vt inspiceret vrbem & turrim quam ædificabant homines stulti & arrogantes. Et in *Exod. cap.* 19. Dominus, ait Moses, descendit supra montem Sinai. Et *Esaiæ* 64. Dominus descendisse dicitur.

Et equitauit super Cherub & volauit, volauit super pennas ventorum. Hic eadem figura vtitur qua superius, inducit Deum equitem equitātem super Cherub, id est, super nubem: sunt enim nubes veluti alæ Dei ideo additur interpretatio, *& super pennas ventorum*. Qua loquutione significat Dauid, quod Dominus velocissime & hostes perdere, & suis auxilium adferre possit. Quod Deum inquit Flaminius volantem inducit, alisque ventorum & pennigeris alitibus insidentē, idque quidem incredibilem diuinæ mentis celeritatem indicat, id est vim omnia penetrātē, vim vbiq; pręsentē, & omnia cęlo, terra, marique perlustrantē. Nemo ergo existimet Deū procul abesse, sed vbique præsentem ad tutandos bonos, & puniendos malos.

Posuit

Posuit tenebras latibulum suum in circuitibus eius tabernaculum eius, tenebrositas aquarum nubes cœlorum.

HOc est latuit Dominus sub tenebris & tenebrosæ nubes fuere tabernaculum eius. Hac loquutione significat quomodo Deus sit affectus ad uersus hostes Ecclesiæ inemendabiles, videlicet quod non velit eos respicere, aut illis opem ferre: perinde atque rex quispiam populo infensus in latebras se abdit, ne illis sit compellandi eius facultas. Hoc Sauli accidit, postquam Dominus eũ tanquã inemendabilẽ abiecisset, cuius exemplum nos admoneat ne contra conscientiã peccãtes prouocemus iram Dei aduersus nos, donec nos plane abiiciat, & tãquam latebras quærat ne sit nobis ad eum accessus. Horrendum est inquit Apostolus *Heb.* 12. incidere in manus Dei viuentis.

Præ fulgore coram ipso nubes eius pertransierunt, grando, & carbones ignis.

ID est, præ splendore fulgurum micantium obscuritas nebularum desoluebatur. *Carbones ignis* vocat ignita fulmina quæ a facie Dei prodierunt ad terrendos & necandos hostes Dauidis. Theodoretus autem sic. Quemadmodum nubium coactione tenebrosus factus aer, fulguris splendorem emittit, eodem modo cum vniuersorum Deus videri minime possit, emittit radios arcanæ lucis, & in eos qui malitiæ assueti sunt, pœnali igne animaduertit. Hic obiter discrimen teneatur inter hæc vocabula, fulgur, fulgor, fulgetrum, fulmen. *Fulgur* dicitur cum ignis tantum ostenditur: *Fulgor* est splendor ipse. *Fulgetrum* est vibratio luminis quod cernitur antequam tonitru audiatur: *Fulmen* est ipsum telum.

Et tonauit Iehoua in cœlis, altissimus dedit vocem suam.

HIc notetur tonitrua non solummodo vi naturæ fieri, sed potius Dei potentia: ideo hic pronuntiat tonitru esse altissimi vocem, quam edit ad torrendos impios, quibus & pœnas minatur.

Et misit sagittas suas, &

BIs idem repetit, vocat fulgura sagittas Dei,

fregit eos: & fulgura iecit, & perdidit eos.

quas ipse iaculatur in hostes suos, vt eos perdat.

Et apparuerunt profunda aquarum, & discooperta sunt fundamenta orbis propter increpationem tuam o Iehoua, propter flatum venti iræ tuæ.

Repetit quod supra dixit in septimo versu de terræmotu, quod supra vocauit fundamenta montium, hic orbis fundamenta nominat: Profunda aquarum vocat Abyssos, quæ in magnis tempestatibus quodammodo apparent dum aquæ vi ventorum in altum feruntur: Causam adiungit vt supra, videlicet iram Dei minantis pœnas suis hostibus. Vnde colligitur horrendas & inusitatas tempestates, cum iræ diuinæ, tum imminentium pœnarum propter peccata signa esse.

Misit de excelso & suscepit me, eduxit me de aquis multis.

EFfectus potentiæ diuinæ, quam hactenus copiose descripsit, se enim seruatum diuinitus, & liberatum e maximis periculis canit: Respicit autem ad historiam Mosis, qui expositus erat submergendus: quem filia Pharaonis descendens de suo palatio liberauit. Si comparationem compleueris hæc erit eius sententia: Quemadmodum Moses mirabiliter liberatus est Dei potentia, per filiam Pharaonis cum in aquis perdendus erat proiectus, ita & ego e præsentissimo mortis periculo prouidentia diuina euasi. Notetur ergo hoc loco imago Ecclesiæ, & membrorum eius omnium temporum: Nonne si hodie respicimus statum Ecclesiæ, Ecclesia est persimilis Mosi iactato in mari in arca iuncea, sed idem Deus qui Mosen præter omnium expectationem clementer liberauit, etiam hodie Ecclesiam luctantem in mediis procellis persequutionum potenter liberat?

Secundus Ordo.

Quomodo David a vicinis hostibus (ita enim Lutherus

Lutherus hunc Psalmum distinguit vt supra diximus) sit liberatus ab hoc loco vsque ad 34. versum exponit. Quoniam autem plures sunt versus huius ordinis, singulos seorsim cum breui annotatione, vt textus intelligatur, subijciemus.

17. *Eripuit me ab inimicis meis fortissimis, ab iis qui oderunt me, quoniam fortiores erant.*

POstquam multis exhaustis laboribus Dauid, euectus est ad regnũ, a vicinis gentibus & populis impugnatur. Illa enim est sors piorum in hac vita, & vna difficultate depulsa, mox se alia offerat, vsque adeo verum est quod Paulus ait: Omnes qui volunt pie viuere in Christo, persequutionem patientur. Et Prosper scribit,

Nunquam bella bonis, nunquam discrimina desunt,
Et quo cum certet mens pia semper habet.

Cum igitur hæc sit sanctorum sors, vigilemus & oremus, & fortiter pugnemus contra hostes nostros domesticos, vt in Christo Iesu reportemus victoriam, qui est fortior omnibus hostibus, & omnibus peccatis nostris, vt est in Psalmo 93. Fortis est sonitus aquarum multarum, & fluctuum maris, at fortior in excelso Iehouah.

18. *Præoccupauerunt me in die contritionis meæ, & fuit* IEHOVA *baculus mihi.*

HOc est, irruerunt in me incautum & nihil tale cogitantem, meque oppressissent magna calamitate, nisi Dominus mihi instar baculi fuisset, ipse enim me sustentauit. In huiusmodi periculis constituta est Ecclesia, præsertim pii Doctores & gubernatores. nam omnibus temporibus Satanas in suis membris insidiatur Ecclesiæ, in doctrina, in moribus, & in vita: nam vt Sanctos e medio tollat perpetuo incumbit.

19. *Et eduxit me in latitudinem, quoniam complacuit sibi in me.*

HOc est, me cum in angustũ redactus essem, ita vt nullus appareret euadendi locus, in latitudi-

nem eduxit, id eſt depulſa omni animi triſtitia perfudit me gaudio, quod animum laxare ac dilatare ſolet. Ratio ſubiungitur. *Quoniam ſibi complacuit in me.* id eſt, quia me paterno amore complexus eſt. Non hic nititur Dauid merito & ſua dignitate, ſed paterna Dei beneuolentia, qua Deus pater complectitur omnes timentes ſe, & ſeruantes pactum ſuum.

20. *Retribuit mihi Iehoua ſecundum iuſticiam: ſecundum puritatem manuum mearum retribuit mihi.*

PVrgat ſe a criminationibus vicinarum gentium, quæ Dauidem mentiebantur per fraudem regnum rapuiſſe veris hæredibus excluſis: prouocat igitur ad teſtimonium Dei qui ſolus iudex conſcientiæ eſt: Neque enim Dauid hic ſua iuſtitia & puritate manuum cur diuinitus ſit defenſus nititur. Sed crimen obiecti diluit. Hic monemur piorum officium eſſe ita cum omnibus agere, vt illæſa maneat conſcientia: puritas manuum innocentiæ & bonæ conſcientiæ eſt ſignum, vt enim puræ manus non contaminant quicquid attingunt, & contra manus contaminatæ quod attingunt polluunt, ita conſcientia pura opus mundum, impura opus immundum facit

21. *Quia cuſtodiui vias tuas, Iehoua, nec impie egi a Deo meo.*

22. *Quoniã omnia iudicia eius in cõſpectu eius & meo: & ſtatuta ei⁹ nõ repuli a me.*

23. *Et ero integer ab eo, & cuſtodiam me ab impietate mea.*

24. *Et reddidit mihi Iehoua ſecundum iuſtitiam meam, & ſecundum puritatem manuũ mearũ in*

RAtio liberationis amore Dei, quæ ſic accommodabitur, Deus ſolet iuxta ſuas promiſſiones præmia obedientibus largiri. Ego illi obediui, reddet ergo mihi prẹmiũ. Verba horũ verſuũ quorum alia præterita, alia futura ſunt, non tam temporis circunſtantiam quã habitum ſeu morem ſignificant. Obſerua Antitheſin in 21. verſu: opponuntur enim hæc duo, obſeruare

vias

conſpectu oculorum eius. | vias Domini & improbe a Deo per incredulitatē deficere, vnde colligendum eſt, vt quemadmodum obſeruatio viarum ſeu mandatorum Dei, eſt ſtudium quo quis ſe Deo & plene committit, & proximo penitus addicit, in cuius ſalutem omnia ſua dicta & facta dirigit: ita a Deo deficere impie putandus eſt qui hoc ſtudium abiicit, vel remittit. Hinc ergo diſcamus qualenam propoſitum eorum eſſe oporteat, qui ſine querela & bona conſcientia viuere decreuerunt. Sæpe iam dictum eſt, quod quoties Dauid meminit ſuæ iuſtitiæ & puritatis, non loquatur ſimpliciter, ſed reſpectu hoſtium ſuorum, qui cauſam Dauidis iniuſtam fuiſſe criminabantur: quorum criminationem a ſe remouet, prouocans ad tribunal Dei. Nam cum addit, *in conſpectu oculorum eius*, ſignificat hanc ſuam orationem non eſſe ſimulatam, aut fictam, ſed a ſincero & integro corde proficiſci.

25. *Cum ſancto ſanctus eris, & cum innocente innocens eris.*

RAtionis propoſitio maior, ſeu tranſlatio hypotheſis ad Theſin, vt quod de ſe dixerat, toti Eccleſiæ accommodet: Eſt autem propoſitionis huius ſenſus, Deus iuxta ſuas promiſſiones piis & integris, eſt pius & integer, mihi igitur qui ſtudeo pietati & integritati benefacit, atque me tuetur. Notum eſt promiſſiones legales ratas eſſe in Chriſto Ieſu, hoc eſt, omnibus firmas eſſe qui fide ſunt iuſtificati: habent enim illi quod lex requirit, nempe iuſtitiam.

26. *Cum electo electus eris, & cum peruerſo peruerſus eris.*

PRior pars huius verſus congruit cum præcedente verſu, *cum electo*, id eſt, pio, ſancto, & ſegregato a prophanitate mundi probitatis præmia largiris: Poſterior eſt prioris Anthiteſis, videlicet quod Deus improbos iuxta ſuas comminationes puniat, nam cum dicit, *Cum peruerſo peruerſus eris*: ſenſus eſt, peruerſis ſuæ peruerſitatis præmia dabit. Non eſt enim ſenſus quod habitu talis eſt Deus, qualis eſt peruerſus, ſed ad effectum & ſenſum referendum eſt.

Obſeruētur hic duo, *Primum* quod electus & peruerſus op

ponũtur. Cũ ergo peruersus significat eũ qui deflectit a fide, & peruerse agit: Electus erit absque omni dubio, qui ex fide recte agit. Deũque sincere colit. Hinc Petrus Ecclesiã collectã ex gentibus genus electũ, hoc est, vt ipse interpretatur, gentẽ sanctã vocat. 1. *Pet*. 2. Christus *Matt* 20. opponit electũ murmurãti ob æqualẽ mercedẽ datã laborantibus in vinea: & 22. opponit electũ non habenti vestẽ nuptialẽ. i. fidem & sanctitatem. Vnde manifeste colligitur quod electu sit & dicatur in scripturis, qui suis meritis nihil tribuens, fide & sanctitate præditus est: huc pertinet dictum Domini, Multi sunt vocati, pauci vero electi. *Alterum* hoc loco obseruãdũ, est fortissima refutatio Stoicæ necessitatis, de futuris cõtingẽtibus, hic enim Dauid, & bonos & malos euentus ad promissiones & cõminationes Dei manifeste reuocat, nõ ad fatalẽ necessitatẽ. Vnde monemur timoris Dei, & erudimur quod quicquid nobis boni accidit, ex promissione Dei in Christo depẽdeat. Et cõtra quod quicquid mali nobis cõtingit, nostris peccatis imputandũ sit. Timeamus ergo Deum, faciamus officia vocationis, retinentes fidẽ & bonã conscientiã, quod si fecerimus, nõ dubitemus Deũ iuxta suas promissiones nobis benefacturum. Contra vero si male fecerimus, expectemus iudicium.

27. *Quoniam tu populum afflictũ saluabis, & oculos sublimes humiliabis.*

28. *Quoniam tu illuminabis lucernam meam, Iehouah Deus meus illustrabis tenebras meas.*

Confirmantur quæ dixit in 25. & 26. versib. nẽpe quod Deus piis & sinceris benefaciat, impiis autẽ & peruersis pœnas infligat, vt *afflictum populum* vocat eos, qui iniuria immerito afficiuntur: ita oculos sublimes & fastuosos, arroganter de se sentiẽtes, Metonymicωs appellat. Porro Thesin priorem, videlicet, 27. versu accommodat sibi suoque populo vers. 28. vt per lucem hoc loco opẽ sibi diuinitus latã, ita per tenebras depulsas hostes, suos prostratos & victos intelligit. Notetur quod vt Deus humilibus opem ferre, ita superbos & hostes suos humiliare soleat. Vnde nos moniti humiliemur, sub potenti manu Dei ac timeamus.

29. *Quoniam per te in-*

Explicat salutem quã sibi a Domino datam

dixerat

fringam aciem, & per Deũ meum transiliam murum. dixera (ponũtur enim hic futura pro præteritis) ac primum se victorem euasisse diuina ope fatetur. Gestu enim infringentis aciem & trãseuntis murum, per Metalepsin significatur victoria.

30. *Ipsius Dei integra est via, eloquium Iehouæ igne purgatum est, clypeus est omnibus sperantibus in eo.* PRædicat Deum ob cõstantiam ipsius in seruandis promissionibus: Viam Dei integram pronunciat, hoc est, Omnia Dei opera syncera, & promissionibus & cõminationibus cõserta esse testatur. Promissiones autem Dei propter earũ constãtiam & veritatẽ auro igni purgato comparat. Quare significatur puritas & constantia Dei in seruãdis promissis. Huc apponitur vnũ ex præcipuis axiomatis scripturæ, videlicet, quod Dominus sit clypeus, i. defensor omnibus sperantibus in eum, idque facit vt se tanquam vniuersalis regulæ exemplum statuat, quo alios ad imitationem inuitat. Notetur vniuersalem esse promissionem salutis, quæ fide est accipienda & accommodanda singulis.

31. *Quoniã quis Deus præter Iehouã? & quis fortis præter Deum nostrum?* VT Deũ pronunciauit in superiori versu esse clypeũ omnibus confidentibus in eo, ita in hoc versu testatur non esse aliunde salutis fiduciam. Non enim sunt præter Deum qui saluare possunt ad se confugientes. Viderint ergo Papistæ quid faciant, qui tot sibi fingunt tutelares Deos. Exclamatio cum interrogatione orationi pondus addit, vt certo nobis persuadeamus nullam esse sperandam salutem, nisi a solo Iehoua Deo nostro.

Notetur & hic clarum testimonium de vnitate Dei, quod congruit cũ illo. *Deut.* 5. Audi Israel, Iehoua Deus noster, Iehoua vnus est, vtrobique significatur, & vnitas diuinæ essentiæ, & trinitas personarum, illud quidem perspicue & clare, hoc vero obscurius, quod plenissime in nouo testamento reuelatum est.

32. *Deus ipse præcinxit me virtute, & posuit imma* HOc declarãdi causa apposuit, Deus (inquit) præcinxit me virtute he-

culatam vitam meam.

33. *Posuit pedes meos tanquam ceruorum, & super excelsa mea statuit me.*

34. *Docet manus meas ad prælium, & confractus est brachiis meis arcus æneus.*

roica. Est autem virtus Heroica donum Dei extraordinariũ, quod in aliqua re cum admiratione supra communem hominum sortem excellit ad aliquid præclare in Ecclesia, vel in politia efficiendum. Cum ergo Dauid dicit *præcinxit me virtute*, sensus est, robustum me fecit, & celerem ad persequendum hostes: Vt enim se ceruo, ita hostes suos venatoribus & canibus comparat, idqua ad significandam rabiem hostium Ecclesiæ pertinet. per confractum æneum arcum, per Matalepsin significatur victoria de hostibus.

Tertius Ordo.

Hactenus de Saule victo, & vicinis Gentibus subactis, nunc sequitur Tertius ordo de incendio domestico excitato ab Absolone, quod extinctum atque diuinitus oppressum esse canit.

35. *Et dedisti mihi scutum salutis tuæ, & Dextera tua confortauit me, & benignitas tua auxit me.*

QVod vicerit tandem Absolonem, & eius complices soli Deo ascribit, primum dicit.

Dedisti mihi scutum salutis tuæ. i. fuisti mihi loco scuti sub quo tutus erã in bello aduersus Absolonẽ filiũ. Deinde addit, *Dextera tua confortauit me*. i. tua virtute inuictus sum factus. Est autem dextera Dei potentia Dei quæ in gubernatione mundi & Ecclesiæ cernitur: hac regnat, hac omnia gubernat, hac hostes suos prosternit, hac amicos tuetur, hac armat pios vt inuicti persistant aduersus mũdum & Diabolum. *Tertio*, apponit *benignitas tua seu mansuetudo*, id est, bonitas tua auxit me, id est, conuertisti animos militum ad me & effecisti vt plures me sequerẽtur. Hæc copia eo pertinet, vt nihil salutis sibi aliunde accessisse testetur, quam a solo Deo. Huius exemplum & nos imitemur.

36. *Dilatasti gressum meum subter me, ne vacillent vestigia mea.*

ALia verborum figura idem repetit, dicit se manu Dei sustentatum e periculis euasisse: Dilatatio gressuum primum significat inoffensum iter, deinde per metalepsin secundum rerum successum.

37. *Persequar omnes inimicos meos, & comprehendam illos, non reuertero donec atriuero eos.*

38. *Percutiam eos & nō poterunt surgere, cadent super pedes meos.*

39. *Et præcinxisti me fortitudine, vel virtute ad prælium, incuruabis insurgentes in me subtus me.*

40. *Et inimicorū meorum dedisti mihi tergum, & odientes me disperdam.*

41. *Vociferabuntur, & non erit saluator ad Iehouā, & non respondebit eis.*

42. *Et comminuam eos veluti puluerem ante faciē venti, veluti lutum platearum attenuabo eos.*

HIs versibus (in quibus futura pro præteritis ponuntur) hostium suorum deiectionem & interitum canit admodum graphice, idque eo ordine quo res solet in bello geri. *Primum* enim dicit se persequuturum (est autem enallage temporis, ponit enim futurum pro præterito) hostes suos, & compræhensurum, nec cessaturum priusquam eos deleuerit. *Deinde*, indicat quā fuerit imbecillis ipse ad resistendum. *Tertio*, virtutem qua id effecit a Domino fuisse perfectam agnoscit. Nam a Domino suos hostes prosterni, diserris fatetur verbis. *Quarto*, fugientes hostes describit, *inimicorum*, inquit, *meorum dorsum mihi dedisti*, id est, fecisti illos retrorsum ire, vt persequerer eos post tergum vsque ad eorum interitū. *Quinto*, pereuntium clamores frustraneos describit. *Sexto*, interitum eorum canit, adhibita duplici similitudine, *Vna* qua cōferuntur hostes Dauidis pulueri, & ipse Dauid vento: vt enim puluerem ventus facile in altum tollit: ita Dauid suos hostes facile in fugam conuertit, ita tamen vt suas manus effugere non potuerint. *Altera*, qua conferuntur hostes Dauidis luto, & ipse homini conuertenti lutum in cumulum. Vt enim

ex luto platearum fit cumulus terræ, ita Dauid ex hostium suorum cadaueribus cumulum fecit: hæc omnia docent quod Ecclesia tandem suorum hostium euasura sit victrix.

Quartus Ordo.

Quartus ordo sequitur, in quo Dauid exponit quomodo sit ab intestinis & domesticis hostibus diuina ope liberatus, & quia Dauid typus Christi erat, quæ hic narrantur mystice Christo & eius hostibus, Iudæis, Tyrannis & hæreticis, & falsis Christianis accommodari possunt, rectissime. Inter quæ etiam quædam sunt quæ verius Christo, quam Dauidi tribuuntur. iam versus huius ordinis sigillatim explicemus.

43. *Eripies me de contentionibus populi, pones me in caput Gentium, populus quem non cognoui, seruiet mihi.*

HIc si typum respicis & rem gestam, futura pro præteritis ponuntur, & est sensus non solū me eripuisti a seditiosis subditis, verumetiam multas gentes mihi subiecisti, & multi quos non noueram, subiecti sunt meo imperio. At si Antitipon nempe Christum consideras, vaticinium est de regno Christi, quod ipse erat inter gentes habiturus. Hæc illustrentur Psalmo 2. vaticinio Simeonis, & Euangelica historia seu euentu. Praxis fidei sita est in cogitatione victoriæ Christi, per quem & nos victores erimus, modo in fide firmi perstiterimus. Obseruetur & hoc loco exemplum crucis in vocatione & gloriosæ liberationis.

44. *Ad auditum auris obedient mihi, & filij alienigenæ mentientur mihi.*

AVtoritas regia per effectum describitur, quidam vt probi imperata faciunt: alii præ timore mentiuntur se mihi non fuisse aduersatos, nec contra me arma mouisse. Hac autoritate Dominus armat magistratum, alioqui ipsi præsertim seueriori nullus obedientiam debitā præstaret,

præstaret. Sunt autem tria quæ gubernatoribus maximam autoritatem cōciliant, sanctitas in pace, fortitudo in armis, vtrobique prudentia. Philippus alicubi dicit, autoritas seu maiestas principis constat tribus, videlicet, virtute, fœlicitate, & inclinatione animorum in populo.

45. *Filij alienigenæ defluent & timebunt ex penetralibus suis:*

HOc est, Qui mihi aduersabuntur, despondebunt animum tandem, & in suis munitionibus non amplius fiduciam ponent. Significatur hac loquutione, quod hostes Ecclesiæ, sæpe diuinitus perterrefiant, & se in fugam turpem coniiciant, subito terrore perculsi. Monetur ergo Ecclesia vt in bello aduersus hostes suos ante omnia ad preces confugiat, Deumque precetur, vt ipse cum exercitibus suis in pugnam aduersus hostes procedat.

46. *Viuit* IEHOVA, *& benedictus propugnator meus, & exaltatus est Deus salutis meæ.*

SVperiora omnia in summam colligit in Conclusione Psalmi, in qua breuiter Deo acceptas refert omnes liberationes suas e variis periculis: vt nos doceat vt omnem successum fœlicem ad Deum authorem referamus: Ac proinde illum agnoscamus, confiteamur, ac celebremus, vt vnicum totius salutis nostræ authorem: Cum enim dicit, *Deus salutis meæ*, sensus est, Deus est qui solus mihi salutem præstat, idque per & propter mediatorem nostrum vnicum Iesum Christum. Quoties enim Deus in scripturis dicitur salutis Deus, respiciendum est ad promissum & exhibitum semen mulieris Iesum Christum, extra quem nulla est vera salus.

47. *Deus qui dat vindictas mihi, & subdidit populos sub me.*

48. *Qui eripuit me de inimicis meis: quin & ab insurgentibus in me exaltat*

HÆc breuis est repetitio eorum quæ præcesserunt de variis liberationibus Dauidis, vbi obseruandum est quod nihil plane suis viribus ascribat, & industriæ, sed Deo soli omnia tribuit,

me, à viro iniquitatis liberasti me.

quem inuocat & colit. Virum iniquitatis intellige vel Doech, vel Achitophel, vel Saul, vel collectiue simul omnes, eorumque similes, quorum caput est Diabolus omnis iniquitatis autor.

49. *Propterea confitebor tibi in Gentibus Iehoua, & nomini tuo canam.*

50. *Magnificans salutes regis sui, & faciens misericordiam Christo suo Dauid, & semini eius vsque in seculum.*

PRomissione gratitudinis & celebrationis Dei pro præstitis beneficiis claudit Psalmum, vt sciamus quod omnes liberationes Ecclesiæ (vt modo dixi) ad Deum celebrandum referendæ sint, vt in nobis excitent fiduciam, inuocationem, gratiarum actionem, in quibus præcipuus Dei cultus situs est, vt breuiter *Psalmo* 50 indicatur, cum dicitur, Inuoca me in die tribulationis, & eripiam te, & glorificabis me, &c.

Vsus Psalmi decimi octaui.

VSus huius Psalmi (qui omnium Psalmorum quos scripsit Dauid postremus est) duplex est, primus, vt in eo Ecclesiæ omnium temporum, tanquam imaginem quandam contemplemur. semper enim versatur Ecclesia in periculis: subinde liberatur, & rursus affligitur. Cuius auxilium à solo Deo est, iuxta illam Ecclesię perpetuam vocem, Adiutorium nostrum in nomine Domini, qui fecit cœlum & terram. Etsi enim Ecclesia in hoc mundo semper exposita est mille periculis, tamen Deus illam tandem gloriose est liberaturus vt ipsum liberatorem in omnem æternitatem celebret. Secundus, vt vnusquisque nostrum sua pericula cogitet, a quibus

diuinitus præter omnem suam expectationem sit ereptus: hæc cogitatio excitabit in nobis, fidem, inuocationem, gratiarum actionem, & alet in nobis certam fiduciam, quod & nos tandem plene liberemur, ab omnibus malis, idque per Dominum nostrum IESVM CHRISTVM, cui cum patre, & Spiritu sancto, sit honor & gloria in omnem æternitatem. Amen.

PSALMVS DECIMVS NONVS.

Summa Psalmi Decimi noni.

HIC Psalmus admodum insignis est: continet enim doctrinam de vera Dei notitia, & eius cultu, mõstrat autẽ duplicem viam, qua homo in notitiã Dei recta deducitur: vna est natura diuinitus condita, altera est vox Dei in propheticis & Apostolicis scriptis patefacta: Et tametsi prior illa via satis monstrat & Deum esse, & eundem fontem omnis boni, ex quo sequitur eum a rationali creatura colendum esse, tamen postquam homo est lapsus, est & acies mentis in eo quantum ad diuina cognoscenda attinet, hebetata, & cor ita obduratum peccandi consuetudine vt Deum in suis creaturis, & artificem in suo opificio non agnoscat, nec colat vt par est. Quare teste Pau-

lo. homo excusabilis coram Deo non est, quin iure sit damnabilis, dum Deum nec agnoscit, nec colit, cuius Diuinitas & potentia in hac pulcherrima mundi fabrica quodammodo conspicitur. Rom.1. Quoniam ergo sapientes huius mundi non agnouerunt Deum in sapientia sua, Deus ex sua bonitate & φιλανθρωπία monstrat aliam salutis adipiscendæ viam, nempe verbū seu legem IEHOVA quam immaculatam vocat, de qua infra dicemus. Porro hæc duplex via, videlicet, creatura & scriptura vnum & eundem scopum habent, nempe vt Deum agnoscamus, & agnitum colamus vt sic perseuerantes in vero Dei cultu, consequamur salutem, ad quam & conditi sumus primum & postea redempti, vtramque viam Dauid in hoc Psalmo coniungit, & seipsum statuit exemplum agnoscentis ex creaturis & scripturis Deum, eumque colentis. Mirum autem in modum hæc duplex via simul consideranda confirmat animos piorum, in vera Dei notitia & cultu, vt constanter abhorreant a phanaticis opinionibus, Diabolorum & hominum, qui cultum Dei veri, vel abolere prorsus, vel interturbare moliuntur. Huc pertinet dictum Epistolæ ad Hebræos: per fidem intelligimus aptata esse secula verbo Dei. Hic coniungit Apostolus vtrumque, videlicet creaturam (hic enim per secula ipsum totum vniuersum intelligit) & fidem verbi Dei: recte proinde dicitur, liber scripturæ facit vt Deum ex libro naturæ agnoscamus. Hæc proinde duo stant mutuis auxilijs, nam vtrumque alteri innititur, &, incumbit, & vtrumque & seorsim, & simul est veluti schola celeberrima, in qua de Deo, eiusque vero cultu erudimur.

Ordo

Ordo & dispositio Psalmi decimi noni.

Tres sunt huius Psalmi præcipuæ partes:

Prima, quæ absoluitur sex primis versibus, est pulcherrima narratio variis figuris exornata, in qua David luculenter exponit quomodo per creaturas in agnitionem Dei deuenimus, & ad cognoscendum & celebrandum Deum agnitum imitamur. Hanc partem typum esse Ecclesiæ Paulus ad Roman. 10. testatur.

Secunda, continet Encomium verbi Dei, & veri Dei cultum a versu septimo, vsque ad vndecimum.

Tertia, vsq; ad finem Psalmi paradigmatica est, nam Dauid seipsum exemplar statuit omnibus piis, vt quemadmodum ipse ex creatis rebus, & ex verbo diuinitus patefacto perductus est in cognitionem Dei, eiusque amorem & cultum, ita & cæteri ipsius exemplo discant Deum cognoscere, amare, timere, inuocare, glorificare. Est ergo hic Psalmus mixti generis nā partim est dogmaticus, partim Encomiasticus, partim precatorius, cuius si finem spectes totus didascalicus est.

EXEGESIS PSALMI DECIMI NONI CVM INDICATIONE doctrinarum.

NE sæpius eadē a nobis repetātur, statui in enarratione sequentiū Psalmorū non simul coniungere dictando versus singularum partium, vt hactenus fere fecimus, sed seorsim singulos versus partium notis numerorum distinctos interpretabimur: hoc enim iudico cum mihi, tum auditoribus non fore incommodum.

PRIMA PARS.

1. *CÆli enarrant gloriam Dei, & opus manuū eius annnunciat firmamentum.*

PRopositio est primæ partis, cuius sensus est exclusis figuris, in hoc cæli terręque opificio relucet gloria creatoris, hinc enim concluditur. 1. quod Deus sit. 2. quod sit vnus, & non plures. 3. quod hic Deus sit spiritualis essentia, sit potens, sapiens, bonus, immensus, alioqui nec vbique adesse posset, nec omnium rerum curam gerere. 4. quod sit a rationali creatura cognoscendus, colendus & glorificandus. Iam lumina orationis videamus. *Primum* per prosopopeiam, cælum preconem gloriæ seu maiestatis Dei facit, vt in Ambrosiano symbolo canitur: pleni sunt cęli & terra maiestatis gloriæ tuæ. Sed quomodo, inquies, cæli enarrant seu loquuntur gloriam Dei, cum nullam articulatam vocē edāt? Vocabulū *enarrandi* per Metonymiam ponitur cęli enim enarrare dicūtur gloriā Dei, quādo in cęli mirādo opificio cernitur quanta sit Dei gloria vnde homines ad glorificandū Deum inuitantur: in cælo siquidem maiestas Dei veluti in speculo refulget, dum videlicet opificem adeo

potentem

potentem,ſapientem,& bonum monſtrat.

Porro cum Dauid nobis huc proponat gloriam ſeu maieſtatem Dei contemplandam, viſum eſt pauca huc aſcribere de maieſtate Dei, vt aliquo modo intelligatur quid ſit. *Fundamentum maieſtatis Dei eſt*, cum ipſa Deitas & perſonarum in Deitate trinitas,cum ipſius potentia immenſa,qua primũ vſus eſt in rerum creatione, & adhuc vtitur in rerum ſuſtentatione & gubernatione, ſumma bonitas quæ ex vſu rerum depræhenditur, ſumma ſapientia quæ in ordine & diſpoſitione rerum conſpicitur. Amplitudo imperii quod nullis terminis clauditur,his adde, maxime admirandũ opus ſaluationis humani generis per filiũ in quo opere excellenter lucent ſumma iuſtitia, immenſa potentia,ſumma ſapiẽtia & miſericordia quæ iuxta Pſalmi 145.dictum, omnia opera Dei facile ſuperat.Hoc fundamẽtum maieſtatis diuinæ cogitemus præcipue in precibus noſtris, vt ſciamus hæc coniungenda eſſe in fundamento maieſtatis diuinæ, quotieseius fit mentio in ſcriptura. *Terminus eſt*, vt hæc diuinitas perſonarum trinitas,potentia,bonitas,ſapientia, amplitudo imperii,opus ſaluationis a creaturis ſentiantur, agnoſcantur, & prædicentur cum ſumma ſubiectione,veneratione,& cultu. *Reſpectus* reciprocus fundamẽti& termini maieſtas dicitur,quæ appellatio a maiore dicitur, nam maximus honor meritiſſime ſapientiſsimo, iuſtiſſimo,optime merito,cuiuſque imperium latiſſime patet,debetur & redditur. De hac maieſtate Dei loquitur Pſalmus 72.qui in hunc modum clauditur: Benedictus Dominus Deus, Deus Iſrael,qui fecit mirabilia ſolus,Benedictũ nomen maieſtatis eius in ſeculũ,Replebitur maieſtate eius vniuerſa terra. Huius maieſtatis cogitatio quæ debet eſſe perpetua,excitet in nobis fidem,dilectionẽ, timorem,inuocationem, gratiarum actionem, confeſsionem, & celebrationem Dei. Confirmet etiã nos de diuinis promiſsis in Chriſto Ieſu, ſiquidem nulla creatura,imo nec omnes creaturæ ſimul poſſunt reſiſtere potentiæ maieſtatis Dei,quin tandem perficiat quod ſuis promiſerat.

Et opus manuum eius annunciat firmamentum. Ratio eſt cur cæli dicantur annunciare gloriam Dei ab effectu ſumpta, quia videlicet cœli ſunt opera manuum Dei: huc ſi adiicias propoſitionem,emergit hoc Argumentum:opera

manuum Dei gloriam Dei annunciāt. Cœli ſunt opera manuum Dei, igitur cœli annunciant gloriam Dei, eamque contemplandam oculis & mentibus ſubiiciunt. Firmamentum ſiquidem exhibet opera Dei, videlicet corpora cœleſtia, planetas & ſtellas contemplanda, in quibus gloriā Dei veluti in ſpeculo refulget.

Differunt autem cœlum & firmamentum, vt continens & contentum: Firmamentum ſiquidem quod ſecundo die eſt conditum, Hebræis RACHIA, id eſt, expanſum, eſt totum illud quod expanditur vltra terram & mare vſque ad extrema cœlorum, quodque ambit terram & aquam, eaque intra ſe claudit: In hoc ſunt aër, æther, planetæ, ſtellæ, cum ſedibus beatorum. Hoc quia animaduerterunt homines firmiſsime perſeuerare, potentia Dei ſuffultum, latini firmamentum, Græci ϛερέωμα a ſua conſtantia & firmitudine nominauerunt. Cælum autem eſt opus illud Dei in ipſo firmamento admirabili arte fabrefactum, & ornatum planetis, ſtellis &c. Hoc opus dicitur manuum Dei per Antropopathiam: nam ipſe Deus ſola voluntate per verbum, ſeu ſuam ſapientiam omnia cōdidit, iuxta illud: *Dixit & facta ſunt. Pſ.* 33. Theologi ex ſcripturis tres cælos eſſe tradunt, horum primū aëriū nominant, a terra vſque ad orbem lunarem: Secundum ſtellarum dicitur, quod noſtris oculis ſubiicitur: Tertium, eſt magnificū illud palatiū Dei omnibus cælis viſibilibus ſuperius, quod Paulus lucem inacceſſam nominat, quā Deus inhabitat: In hoc cælum Dominus noſter aſcendens receptus eſt: In hoc cælum ſe raptum teſtatur Paulus: In hoc cælo Thronus maieſtatis Dei eſſe dicitur: De hoc cælo expectamus Dominum noſtrum venturum: In hoc cælum nos ſecum recipiet, vt cum illo beati viuamus in æternitatem. Hoc cælum intelligimus cum precantes dicimus, Pater noſter qui es in cælis. Item, fiat voluntas tua ſicut in cælo vt in terra. Et tametſi Deus cum ſit infinitus, vbique præſens eſt, tamen in cælo eſſe, illicque thronum habere dicitur, quia excellentiori modo illic ſuam gloriam & maieſtatem beatis Spiritibus & animabus manifeſtam reddit: hinc expectamus iuxta Pauli doctrinam, Dominum ſaluatorem, Dominū noſtrum Ieſum Chriſtum, vt iudicet viuos & mortuos, iuxta ſymbola ſanctorū.

Qui

Qui aliter de cælo iudicant contra manifestam scripturam & articulos fidei illos sibi sapere permittimus nos interim maneamus constantes in professione fidei Christianæ.

Porro cum hoc admirandum opificium Dei quod cæli ambitu continetur, quodque a suo ornatu, Latini mundum, Græci κόσμον vocant, sit Theatrum quoddam vniuersale in quo Deus quodammodo cõtemplandum proponit: vult Deus ex hoc suo opificio agnosci, quare & hominem conditum ad imaginẽ suam in medio huius Theatri, quod Paulus sapientiam Dei nominat collocauit, vt huius mundi opificii sit spectator non otiosus, sed vt agnoscat artificem, vnumque colat. Admonemur proinde vt magnifaciamus eam philosophiæ partem, quæ simul & motus cælestes naturasque rerum scrutatur, vt ex iis ratiocinatur sapientiam, potentiam, bonitatem, & prouidentiam opificicis, vt homines excitet ad agnitionem Dei, pietatem & cultum Dei. nã nisi hic finis huic præclaro operi præfigatur, vanus est reliquus labor, vt qui debito suo fine frustretur: ex quo fit vt multis in perniciem cedat.

Porro ne hic vllo errore implicemur, tres regulas tradã, quibus animos nostros regi in Philosophicis istis speculationibus vtile fuerit. *Prima* hoc omniũ primũ mẽtibus nostris sit infixum, quod hoc opus Dei aspectabile quod cælum & terram seu totum vniuersum nominamus, re vera initium cæperit, & a Deo conditum sit. Vt Moses cum vniuersa scriptura docet, vt Dauid hoc loco opus manuum Dei testatur. Hæc regula muniat animos nostros aduersus ingenitam materiam Platonis, vt aduersus falso iactatas demonstrationes Aristotelis de æternitate mundi, quibus homines vani seducti, a vero Deo aberrant. Nihil enim stultius est, quam ex legibus naturæ & creatione statuere, cum creatio naturam antecesserit. Deus enim naturam simul vt mundum condidit: Contra vero qui vere statuit hunc mundum Dei opus esse, plurimum voluptatis inde capit: Exẽplo Dauidis qui ait, Delectasti me Domine in factura tua & in operibus manuum tuarũ exultabo *Ps. 91.* Et Philo pulcherrime ait, Quisquis mundũ creatũ intelligit, non mediocre bonũ lucratus est, creatoris notitiam: hæc enim cito persuadet, vt creatura suum creatorem diligat. *Secunda*, Philosophia tota sit nobis veluti ancilla in familia Dei quæ retinẽda est

donec paret imperio reginæ suæ: verum si hoc Sophiæ cælesti se opposuerit, mox eam e familia Dei eiiciamus, quemadmodum Abraham Agarem ancillam se Saræ Dominæ familiæ opponentem de familia sua expulit. *Tertia*, videte ne quis vos decipiat per philosophiam & inanē fallaciam. Hęc regula Pauli est *Coloss.* 2. quæ opponenda est iis qui non contenti scripturis diuinitus patefactis, fingunt vberiorem rerum salutarium cognitionem petēdam esse ex philosophia, vt Postellus, & Cāpensis nostra ętate garriebāt, & multis cōclusiunculis suis fallacibus imponebāt. Idem periculum metuendum est ab iis qui horoscopis & astris hominum prosperos & contrarios successus subiiciunt contra apertissima scripturæ testimonia. his enim quo magis quis credit, eo magis se a familia Dei subducit. Porro hac regula Pauli abutūtur scelerate qui ex ea contemptū Philosophię cōcludunt: quod nihil est aliud quam omnem rerū optimarū cognitionem, atq; in iis exercitationem (in his enim tota Philosophia posita est) contemnere. An non Paulus sæpissime philosophicis argumētis vtitur? Quid dicemus de Mose, Dauide, Solomone, qui cognitione Philosophię excelluerunt? Quæ est quęso hęc insania excludere homines a studio Philosophię cū nihil sit in natura quod nō suo quodā modo vestigia diuinitatis in se cōtineat, & imagines rerū spiritualiū nobis cōmendet. Huius rei exēpla multa suppeditāt parabolæ Christi, plurima homiliæ Macharii. Ascribam dictum Nazianzeni, cuius cupio studiosos meminisse, contra contemptores Philosophiæ. Non (inquit) contemnenda est doctrina liberalior, propterea quod hoc quibusdam faciendū videtur, sed praui atque inerudidi qui in ea sunt sententia, censendi sunt, qui alios omnes sibi similes esse velint, & in communi sui similium frequentia latere, vt inscientiæ suæ repræhensionem effugere valeant.

2. *Dies diei eructat sermonem, & nox nocti indicat scientiam.*

ALiud Argumentum glorię Dei sumptum a vicissitudine dierum & noctium constantissima. *Psalmo* 119. Ordinatione tua perseuerat dies, quoniam omnia tibi seruiunt: Nam si quis diem diei comparat & noctē nocti, eorū vicissitudines certū ordinē, perpetuamque constantiam animaduertens, facile perspiciet tantorum

operum

operum laudē fortunæ ac temeritati nō esse tribuendū sed vni Deo, qui hæc omnia summa sapientia moderatur atque conseruat. Quoties ergo mane surgimus, & vesperi cubitum imus, gloriā Dei prædicemus, qui sua sapiētia & bonitate, vicissitudinē dierū & noctiū moderatur & cōseruat, idque in hominū potissimū cōmodū. Hic obseruemus vsum diei & noctis, eūque duplicē, videlicet externū & spiritualē. *Externus vsus diei & noctis*, est vt seruiat vitæ humanæ in his terris trāsigendæ. Dies enim labori, nox quieti: si semper dies esset & nunquā nox, homines laboribus oppressi, viuere non possent. Cōtra si semper nox esset, homines desidia torpescerēt: Deus igitur pro sua sapiētia diē & noctē moderatur. Vt dies nocti & nox diei cedat, vt isto modo & bestiis terræ & hominibus consulat, sicut pulcherrime canit Psalmus 104. Tu (inquit) ponis tenebras, & fit nox, in ipsa vagātur omnes bestiæ syluæ, catuli leonum rugientes ad prædā, vt quærant a Deo escā sibi, oriēte sole cōgregātur, & in cubilibus suis cubāt: exit homo ad opus suū, & ad laborē suū, vsque ad vesperā. Quā magnifica sunt opera tua Domine, impleta est terra possessione tua. Meminerimus ergo nostri officii, exorsi diem a gratiarum actione, & inuocatione, interdiu laboremus, vnusquisque iuxta vocationis suæ rationem, nocte quiescamus, ac semper Deū prædicemus, qui vicissitudinē dierū & noctiū certissimo cursu & ordine adeo benigne cōstituit nostræ vitæ ac commoditatibus consulens.

Spiritualis vsus est, quē Paulus docet, ad Ephesios 5. cū ait, Eratis aliquando tenebrę, nūc autē lux in Domino vt filii lucis ambulate. *Rom.* 13. Nox præcessit, dies autē appropinquauit: abiiciamus igitur opera tenebrarum, & induamur arma lucis, tanquā in die honeste ambulemus. 1. *Thessal.* 5. Omnes vos filii lucis estis, & filii diei, non sumus noctis neque tenebrarum: igitur non dormiamus sicut & cæteri. In his dictis Paulus confert vitam hominis ante regenerationem cum ea quæ regenerationem subsequitur: Vita hominis ante regenerationem est instar noctis, qua homines in tenebris ignorantiæ & peccati versantur miserrimi, adeo vt mortui potius videantur quam viuentes: vita quæ regenerationem excipit, instar diei esse debet, qua homines in luce cognitionis Dei & iustitiæ versantur. Quare & tenebras eos cauere in primis oportet. Nos igitur qui de luce Euangelii

gloriamur, quoties videmus noctem excipere diem, & diem noctem, veniat nobis in mentem hæc Pauli doctrina, vt ambulemus tanquã filii lucis, fugiẽtes opera tenebrarum quibus illi occupãtur, qui principi tenebrarũ seruire quam Christo malunt contra stipulationem in baptismo factam.

3. *Non est sermo, neque sunt verba vbi non audiatur vox eorum.*

HOc est, Cœlorũ vox (manet enim Prosopopæia) annunciãs gloriã Dei, nõ clauditur terminis vnius nationis, sed vbiq. sonat, nulli sunt populi quãtumuis linguis seu sermone differant, quos nõ erudiat de gloria Dei, vna cælorũ vox, id est, ipse cæli aspectus: siquidem passim apud omnes homines per spaciosum orbem gloria Dei per cœlos innotescit, neque enim est locus vllus voce cœlorum vacuus, quin prçconiũ creatoris in eo exaudiatur, idque ab omnibus mortalibus nisi quos socordia cæcos reddidit. Nulla proinde Gẽs tã barbara est nec tã immanis quæ cœlestiũ rerum excellentiã contẽplans, non possit ad notitiã cogitatione produci. Atque hinc est quod nulla vnquam natio fuerit, quæ non aliquo religionis sensu flecteretur.

4. *In omnem terram exiuit sonus eorum & in fines orbis verba eorum soli posuit tabernaculum in eis:*

IN hũc versũ Theodoretus ita scribit, fidelius (inquit) Aquila vertit ex hebræo, κανὼν αὐτῶν. i. Regula eorũ: Est enim sensus, hæc opera mirabilia nequaquã ritu mortaliũ loqui, aut vocẽ vllam humanã emitter, equæ ad omnes terrarũ oras peruenire potest, sed orationẽ eorum vel grauissimã esse immutabilem ordinem, & dispositionẽ & structuram tanquam ad regulam factam & lineam respõdentem quæ eorum oratio cunctis terrarum finibus exaudi tur. Vt vniuersos mortales ad cultum & venerationem Dei mirabiliter accendat. Linea seu amussis per Metonymiam pro structura seu ædificio ad amussim facto ponitur.

Soli posuit tabernaculum in ipsis. Peculiariter de sole agit, in quo singulari quodam modo Deus suam sapientiam, potentiam, bonitatem, atque adeo gloriam Maiestatis illustrius proponit. nam cum solis vim naturam & celerrimum motum consideramus, ipsum opificem tanquam præsentem, non sine summa admiratione cernimus: Deus, inquit, posuit

posuit soli tabernaculm in ipsis, scilicet, cœlis: Fingit enim solem tanquam regem in medio cœlorum constitutum, qui omnia illustrat, exhilarat, viuificat, quæ solius ingentia beneficia, quam bonus sit Deus solis conditor, & quam amans sit hominum apertissime docent: adeo vt qui hoc non attendit hominis appellatione minime dignus habeatur.

5. *Et ipse tanquam sponsus egreditur de thalamo, exultat vt Gigas ad currendum viam.*

COllatione duplici illustrat solis pulchritudinẽ & efficaciã: Primũ enim solem sponso egredienti de thalamo suo cõfert, qui sponsus prodiẽs suis amicis est gaudio & voluptati: Deinde confert solẽ Giganti qui pernicitate pedum celerrime curriculũ suum conficit: hæ similitudines etsi periucũdę sunt, & plurimum habent gratiæ, tamen longe infra rei magnitudinẽ & maiestatem subsunt. Nam vt pulchritudo solis quæ est perpetua sponsum ornatissimum gemmis & auro nitentem multis modis superat: Et pernicitas cursus solaris Gigantem celerrimi cursus qui cito deficit & fatigatus resi det anhelans, facile superat, idque adeo multum vt nulla cõparatio esse possit nisi in solo conatu. Nam sol iuxta cõputationem mathematicam singulis horis, idque respectu terræ tantũ cursu suo absoluit ducenta viginti quinque milliaria: per diẽ vero & noctẽ similiter solius terræ respectu milliaria quinque millia quadragẽta percurrit, idque semper & indefesse. Quãtus igitur quæso, eius cursus erit respectu sui orbis. Certe etsi celerrima est cogitatio humana, tamen vix hanc cursus solaris pernicitatem capere potest. Quis quæso adeo barbarus, immanis & stupidus inueniri potest, quem non excitat hoc admirandum opus, cum ad agnoscendum Deum, cum ad eum colendum & celebrandum? Pudeat ergo nos nostrę socordiæ torporis, & qui cũ solẽ quoti die aspicimus, non rapiamur in celebrationem Dei admiratione celerrimi cursus solis, præsertim cum Deus solem nostri causa condiderit.

6. *Ab extremo cœlorum egressus eius est, & circuitus eius vsque ad*

DEscribit egressum, circuitum, terminum & efficaciã solis. Egressus eius est hominũ habitan-

extrema eorum & non est quod abscondatur a calore eius. tium in terris respectu loquitur) ab extremo oriente: circuitus eius incitatissima cœli stelligeri conuersione absoluitur: Terminus est extremus, occidens. Hic egressus & circuitus solis perpetuus est respectu hominum passim per orbem habitantium, nam cum nobis oritur antipodibus occidit, & contra. Sed hic plenius docere, ad Mathematicos pertinet. Quarto loco meminit efficaciæ solis, nō est, inquit, quod abscōdatur a calore eius. Hoc de virtute & vsu solis additū est. In Genesi duo effecta solis exponuntur, videlicet lucere & distinguere: Diei lucem administrat, & cum luce calorem defert in hæc inferiora: Distinguit primum diem & noctem, secundo stata tempora, videlicet ver, æstatem, messem, hyemem: Tertio menses & annos. Hæc temporum distinctio longe vtilissima est, sine qua homines in magnis ignorantiæ tenebris hærerent. Hæc cum cogitamus in laudes Dei excitari nos oportet, nihil enim vel terra vel mare progenerare potest, nihil viuere aut superesse potest sine beneficio solis, qui est & lucis & caloris author. Nam vt sine sole neque stellæ vllæ essent conspicuę, sed omnia tristissimis tenebris obruentur. Ita beneficio solis omnia illustrantur, exhilarantur, viuificantur & conseruantur.

DE ALLEGORICA SIVE ANAGOGICA PRIMÆ PARtis huius Psalmi interpretatione.

SVnt qui ineptis Allegoriis Origenis (qui omnia scripturæ dicta reiecta Grammatica verborū sententia transformauit in Allegorias) offensi, nullum Allegoricum siue anagogicum sensum præter proprium & geminum, nec in hoc Psalmo

hoc Psalmo nec alibi in scripturis admittunt: dicunt enim & recte quidem cuiuslibet dicti scripturæ siue sit figuratum siue proprium vnam constantem veritatem esse, in qua intellecta acquiescendum est: duplicia siquidem & multiplicia veritati contraria sunt. Simplex igitur si necesse est, quod verum censeri debet, quemadmodum & illud Euripidis testatur, ἁπλοῦς τῆς ἀληθείας λόγος, quod dictum non tantum ad verba, sed etiam idque multo rectius ad rem subiectam referendum est. Etsi autem hæc vere dicuntur, tamen & hoc verißimum, quod subordinata non pugnant. Typus & Antitypon subordinata sunt, etsi diuersa. Est sua veritas Typo, eaque vna & simplex: & est sua veritas antitypo similiter vna & simplex: ea siquidem de typo vt typo dicuntur, verius & perfectius antitypo tribuuntur. Scriptum est de Samsone Nazareus vocabitur, quod vere de Samsone dicitur, hoc tamen Matthæus verius antitypo, id est, Christo accommodat. Scient & illud, Vocaui filium meum ex Ægypto, quod tametsi verißime de Israle, dicitur, tamen & illud ipsum rectissime accommodat Euangelista antitypo, nempe Christo. Non igitur hæc pugnãt, sed subordinata sunt, & veritas vtriusque consistit. Christus sæpe parabolis vtitur quibus duplex veritas subest. Vna rei significantis, vnde comparatio oritur: altera rei significatæ, ad quam comparatio tendit, illa huic seruit vt subordinata, vnde & παραβολῆς nomen sumptum est, nam παραβάλλειν est res diuersas iuxta se conferre, propter similitudinẽ aliquam, præsertim in effectibus, quã inter se habent. Iam autẽ vt ad rẽ propius accedamus, hæc Catholica regula tenenda, quod quicquid conditum sit, nostrisque sensibus subiectum,

habeat, quandam comparationem ad res spirituales, quas non videmus. Ita enim sapietissimus & optimus Deus consultum voluit infirmitati nostræ, dum per hæc visibilia comparatione quadam nos quasi manu ducit in sacrarium suum, hoc est, in rerum diuinarum & spiritualiũ contemplationẽ. Proinde etsi sententia physica primæ partis huius Psalmi est vna vera & simplex quã ipsa Grãmatica suppeditat, tamẽ quia corporata comparantur spiritualibus (illa enim hæc figurantr) recte mystice cum Paulo hanc partem Psalmi interpretari non verebimur, præsertim cum præcipua Ecclesiæ lumina hoc ipsum fecisse animaduertamus. Videamus ergo huius primæ partis Psalmi versus ordine, eosque allegorice interpretemur.

Cæli enarrant gloriam Dei. Cæli, hoc est, Ecclesia cum triumphans tum militans: Triumphans quidem vt Angeli beati, & animæ sanctorum patriarcharum, Prophetarum, Apostolorum atque adeo omnium qui in Domino mortui sunt. Militans vero, hoc est societas sanctorum in hac vita qui militant adhuc aduersus Satanam, mundum, propriamque carnem. De hoc cælo loquitur Dominus apud Esaiam *cap* 65. Ecce ego creo cœlos nouos & terram nouam, priora non erunt in memoria, nec ascendent in cor, sed gaudete & exultate in perpetuum in iis quæ creo: nam ecce ego creo Ierusalem exultationem, & populo meo gaudium.

Sed curnam Ecclesia cælum dicitur? præsertim ea quæ hic in terris conspicitur?

Huius rei quinque sunt præcipuæ causæ: *Prima* πολίτευμα sanctorum est in cælis, vbi habent patronum filium Dei sedentem ad dexteram Patris, quem inde expectant venturum ad iudicandum viuos & mortuos iuxta Symbolum. Sancti enim cum in hoc corpore sunt, peregrinantur a Domino, habentes voluntatem peregrinari a corpore, vt fiunt Domino præsentes. 2. *Corinth.* 5 *Coloss.* 2. *Philip.* 3.

Secunda, Cælorum nomine ornatur Ecclesia, quia regitur doctrina

doctrina cœlesti, quam meditatur die ac nocte, vitamque suam quai liceat ad eius normam componit, at quantum hac doctrina se regi non permittit, extra Ecclesiam sub principe tenebrarum miserrime militat. *Tertia*, Ecclesia dicitur cœlum quia terrena contemnit, & cœlestia sectatur, cœlorum Regem veris cultibus colens, serio renunciato principe huius mundi & artibus eius. *Quarta*, Ecclesia cœlum dicitur propterea quod habeat suæ beatitudinis sedem in cœlis paratam, ad quam quotidie aspirat. Non est dubium hanc sedem esse certum locum in quem receptus est Dominus Iesus, ascendens in cœlum. huc dictum Domini pertinet, vado paratum vobis locum. *Iohan.* 14. Item, in domo patris mei sunt multæ mansiones. Hic beatorum locus appellatur nunc regnum Dei, nunc regnum patris: Item gloria Dei inuisibilis, & lux inaccessa: vbi Thronus Maiestatis diuinæ esse dicitur. *Quinta*, Ecclesia præterea ob hanc causam dicitur cælum, vt hæc appellatio illustre discrimen inter regnum Christi & regnum mundi faciat. Hic Christus sæpe Ecclesiam regnum cœlorum nominat, vt suos auditores reuocet a somnio Pharisæorum qui regnum Messiæ putabant fore terrenum imperium, quod splendore & magnitudine superaret Romanam Monarchiam sub qua tunc erant Iudęi. Habemus cur Ecclesia dicitur cœlum, sequitur nunc eius iuge studium ex fide manans quod est annunciare gloriam Dei. Patriarchæ enim, prophetæ, sancti reges, Martyres, Apostoli, successores Apostolorum, hoc est, omnes pij Euangelij ministri, denique singuli fideles (seruata cuiusque vocatione) gloriam Dei loquuntur, mente, corde, lingua, confessione adeoque tota vita. Etsi autem vt antea quoque diximus, cœlum hoc aspectabile gloriam Dei suo modo per totum orbem annunciat, tamen integra gloria non tribuitur Deo nisi a sola Ecclesia: hæc enim cum Christum regem cœlorum fide apprehenderit, gloriam Deo tribuit: in Christo enim naturali imagine Dei, sapientia, iustitia, potentia, & misericordia Dei illustrius oculo mentis cernitur. De hac gloria Dei quam Ecclesia prædicat, testantur Angeli dum nato Christo canunt. Gloria in excelsis Deo, in terra pax, hominibus bona voluntas quia Deus in Christo approbat

genus humanum, de quo pater dixit, hic eſt filius meus dilectus, ἐν ᾧ εὐδόκησα, vt ſit inter me & homines qui filium audiunt, pax.

Et opera manuum eius annunciat firmamentum.

Eiuſdem ſententiæ repetitio eſt: Firmamentum enim Eccleſiam, & opus manuum Dei, opus ſaluationis figurat. Sed cur Eccleſia firmamento comparatur? propter eius ſtabilitatem, firmitudinem, durationem. Eſt enim ædificata ſuper petram, contra quam portæ inferorum non præualebunt. Fundamentum aliud nemo poteſt ponere, præter id quod poſitum eſt Ieſus Chriſtus. Dauid in Spiritu videns hoc Eccleſiæ firmamentum præ gaudio Spiritus exiliit in hanc vocem *Pſalmo* 117. Laudate Dominum omnes Gentes. Laudate eum omnes populi, quoniam confirmata eſt ſuper nos miſericordia eius, & veritas Domini manet in æternum. Hinc nos conſolemur dum videmus aut audimus affligi Eccleſiam à tyrannis mundi, qui tametſi multos ſanctos variis modis e medio tollunt, tamen cum vincere videntur mundo, miſerrime vincuntur ac vinciuntur a Diabolo. Contra vero qui videntur ſuccumbere, victores glorioſi ſunt in regno cœlorum, vt de Stephano quidam ſcripſit. *Ibat ouans animis, & ſpe ſua damna leuabat.*

Dies Diei eructat verbum & nox nocti indicat ſcientiam:

Hoc eſt, omnibus temporibus vſque ad poſtremum mundi diem prędicabitur & propagabitur Euangelium, nec vllo vnquam tempore. Cœlorum, id eſt, Apoſtolorum & ſucceſſorum eorum docentium Euangelium vox conticeſcet, ſed ſemper erunt qui voce Euangelij colligant Eccleſiam. Poteſt etiam & hoc Pſalmi dictum concinne ad viciſſitudinem afflictionum & liberationum Eccleſiæ referri: Nam vt nox afflictionis & mortis, ita dies conſolationis & vitæ ſymbolum eſt. Vt ergo nox & dies alternantur, ita viciſcitudo quædam eſt afflictionum & conſolationum in Eccleſia. Præterea vt eodem tempore dies alibi longiores, alibi breuiores ſunt ſicut & noctes: ita variant liberationes & afflictiones Eccleſiæ. Alibi enim diuturnior eſt tranquillitas, vt minor afflictio, alibi mag

bi maior afflictio & minor tranquillitas, ita vt ſemper ſibi mutuo cedant afflictiones & liberationes in Eccleſia. Sed cauſas viciſcitudinis liberationum & conſolationum Eccleſiæ alias ſępe indicauimus.

Non eſt ſermo neque ſunt verba quibus non exaudiatur vox eorum.

ID eſt, late per orbem ſonabit vox Euangelij, vt enim Deus eſt ſumme bonus, ita æqualem habet naturam & voluntatem, qua omnes homines vere vult ſaluos fieri, modo ad vocem Euangelij aures non occluſerint.

In omnem terram exiuit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum:

HOc dictum Paulus accommodat Apoſtolis. *Rom.* 10. quorum vocem affirmat exiuiſſe in omnem terram, ne Iudæi increduli haberent quod ſuæ contumaciæ prætenderent: Loquitur autem Apoſtolus in eo loco potiſſimum aduerſus incredulos Iudæos qui ſe iniuſte damnari a Paulo clamabant, cum non audiſſent Euangelium de Chriſto. His Paulus laruam detrahit cum ait, in omnem terram exiuiſſe ſonum Apoſtolorum. Sed hic quæritur qualiſnam ſit hæc probatio de qua tametſi ſunt diuerſæ opiniones, tamen ego eam typicam eſſe ſtatuo, quæ propterea ſatis firma eſt. Recte ergo quod dictum erat de typo accommodat antitypo. Cum typus Antitypo ſit ſubordinatus. Etſi autem Paulus hic loquatur potiſſimum de Iudæis, tamen recte etiam dictum Pſalmi toti vniuerſo orbi accommodari poteſt: nam per terram vniuerſam ſparſa erat fama de Chriſto & eius doctrina: adeo vt Paulus Coloſſenſibus ſcripſerit omni creaturæ ſub cœlo iam tum fuiſſe annunciatum Euangelium. Non enim dubium eſt cum inuſitata Eclipſi ſolis ſimul fuiſſe diuulgatum iſtius Eclipſis cauſam, nempe paſsionem Dominicam quæ eſt ipſiſsima Euangelij materia.

Porro hic non eſt prætereunda myſtica ſignificatio canonis ſeu amuſſis, ſeu funiculi cuius hic verſus in Hebræo textu meminit, nam iſta voce pulchre ſignificatur quomodo domus Dei, id eſt, Eccleſia extrui debeat, nempe ad amuſſim Apoſtolicam, vt enim fabri lignarij ſeu murarij amuſ-

si vtuntur ad ædificij structuram apte & concinne faciendam. Ita Apostoli & eorum successores Ecclesiam Dei ædificantes omnia ad normam seu amussim Euangelij facient, vt super angulari lapide Iesu Christo recte ædificent. Hic ergo monentur ædificatores Ierusalem cœlestis, hoc est Doctores Ecclesiæ, ne normam structuræ aliunde petant, quam ex voce Euangelij: qui enim hac norma abiecta pro regula sumunt humanas traditiones suas Sophisticas conclusiunculas,& doctrinas Dæmoniorum, non Ierusalem ciuitatem Dei, sed Babylonem Diaboli ciuitatem,quam pingunt meretriceo fuco,ædificant.

Soli posuit tabernaculum in ipsis. HOc est, si mystice interpreteris, pater æternus filio suo tabernaculum in Ecclesia posuit.sol enim iustitiæ Christus Iesus, etsi secundum diuinitatem est vbique ἀμέριστος, vt verus Deus,tamen in sola Ecclesia quam sibi in hæreditatem elegit,habitare dicitur, iuxta illud *Psal.2.*Ego constitui regem meum super Zion montem sanctum meum,id est,superEcclesiam in qua habitat speciali modo exercens in ea mirificas actiones.

Porro quia hic filius Dei dicitur sol sicuti sæpe alias vt infra dicemus,operepretium iudico hic adiicere quantum fieri potest, quomodo luminis & solis appellatio vsurpatur in Ecclesia.Sunt autem quantum animaduertere licuit quatuor modi,quibus accommodatur lucis,seu luminis appellatio ad doctrinam Ecclesiam illustrandam,& quasi oculis subiiciendam.

Primus,seruit mysterio vnitatis diuinæ naturæ & trinitatis personarum explicando.

Secundus, illustrat mysterium assumptionis humanæ naturæ ab æterno λόγῳ in vnitatem personæ.

Tertius pingit officium, virtutem, efficaciam Christi,id est,solisiustitiæ in Ecclesia.

Quartus, ad mores,vitamque sanctorum pertinet, quo Sancti a tenebris Diabolorum & mundi distinguuntur. De his quatuor modis hic nonnulla adiiciamus eo quo propositi sunt ordine.

De

De Primo.

Etſi autem nullis in rebus ita clare myſterium vnitatis diuinæ naturæ, & trinitatis perſonarum apparet, quin multis ex partibus maxima adhuc inueniatur diſſimilitudo, (alioqui myſterium non eſſet myſterium) Tamen Deus in his rebus creatis veſtigium quoddam huius myſterij impreſſum eſſe voluit, quod vult nos aſpicere, vt nos grata mente illud amplectamur, & accommodemus quantum analogia fidei hoc patiatur. Semper memoria circumferentes has de ſimilibus Regulas. *Prima* eſt Genadij. ἐλαττοῦται πᾶσα εἰκών, καὶ ἅπαν παράδειγμα τῆς ἀληθείας. *Secunda*, Epiphanij eſt: Simile nunquam idem eſſe poteſt cum eo cuius eſt ſimile. *Tertia* eiuſdem, non omnis ſimilitudo tota accipitur. *Quarta* Auguſtini ſimilitudines in quocunque loco ſunt, circumſtantia ſui exponuntur. His ita præmiſſis & memoriæ commendatis, videamus quomodo lucis & ſolis appellationes vnam deitatem, & in ea perſonarum trinitatem adumbrant, id eſt quomodo μεγάλου φωτὸς μικρὸν ἀπαύγασμα, vt Nazianzeni verbis vtar, nobis exhibeant.

Iuſtinus Martyr, qui floruit circa annum Domini centeſimum quadrageſimum primum, ſummam fidei Chriſtianæ de vnitate Deitatis & & trinitate perſonarum exponit. Deinde ſimilitudine quadam luminis eandem declarat & illuſtrat. Expoſitio hæc eſt, vnum inquit Deum oportet confiteri in patre, & Filio, & Spiritu ſancto cognitum, quatenus quidem pater & Filius, & Spiritus ſanctus dicitur, hypoſtaſes agnoſcere oportet: quatenus vero Deus dicitur, oportet intelligi quod eſt commune perſonis. Vnitas enim in trinitate intelligitur, & trinitas in vnitate cognoſcitur. Hæc breuis expoſitio Iuſtini congruit cum omnibus patrum ſymbolis, ex verbo Dei expreſſo deſumptis, quam tametſi lumine rationis cernere non poſſumus, tamen fide eam tenere oportet, quæ fides verbo Dei firmiſſimo fundamento nititur, de qua re alias plura dicentur. Declarationem paulo poſt ſubiungit Iuſtinus propoſito luminis paradigmate, in hunc modũ: Sicut (inquit) intelligimus filiũ ex patre natum eſſe tanquã lumẽ de lumine ſplẽdens. Sufficit enim hæc imago ad ſtatuendam & coæternitatem,

& essentiæ identitatẽ,& generationis impassibilitatẽ: quatenus enim resplendet cũ eo quod splendorem emittit, ἄχρονος nullo tẽpore interposito existit, cui enim luci lucis splẽdor tẽpore medio intersecari poterit? quatenus autẽ lumẽ est ex lumine, rationem luminis a quo etiam natum est, manifestauerit. Rursus autem quatenus lumen est, & ex eo natum, & id quod ex eo natũm est citra perpessionem fuerit. Non enim secundum sectionem, aut fluxum, aut distantiam luminis fit splendor, sed ex substantia ipsa citra perpessionem prouenit. Eandem cognitionem etiam de Spiritu sancto tenemus, quia quemadmodum Filius ex Patre, sic & Spiritus. etsi modo ὑπάρξεος diuerso, nam Filius lumen ex lumine nascendo splendet, Spiritus vero & ipse lumen ex lumine est, non quidem nascendo, sed procedendo prodit. Hoc modo coæternus est patri, & eiusdem essentiæ cum Patre, & citra perpessionem a Patre procedens. Atque ita in trinitate vnitatem intelligimus, & in vnitate trinitatem agnoscimus: hactenus Iustinus Martyr, cuius sententiam Catholica Ecclesia semper quemadmodum Symbola testantur, amplexa est. Iam quod de lumine in genere dictum est, hoc ad solem accommodemus: in quo & vnitas Deitatis, & trinitas personarum veluti pingitur. Vnus est sol, in eo hæc tria discreta sunt, nempe, indesinens lux, hinc splendor a luce natus, deinde calor ab vtroque, id est tam a luce quam a splendore procedens, hæc tria sunt συγχρονα, & sunt veluti tria πρόσωπα, vnius solis. Sic in vna Deitate est Pater, Filius & Spiritus sanctus, Pater a quo est Filius, & Filius a Patre natus, & Spiritus sanctus ab vtroq; procedens. Harũ personarum singulæ & si eandẽ Deitatis essentialẽ perfectionẽ obtinẽt, tamẽ discretæ sunt personalibus proprietatibus internis & externis. Tametsi ergo opera Trinitatis ad extra, (id est, quantum ad creationem, gubernationem, & saluationem attinet) sunt indiuisa (quia est eadem omnium personarum & indiscreta natura a qua ipsa ἐνέργεια proficiscitur) id est coniuncta in producendo quouis effectu, sic enim Augustinus ait, quando vnus trium in aliquo opere nominatur vniuersa operari Trinitas intelligitur: tamen discretæ sunt non diuersæ potentiæ & facultates sed modo agendi. Nam singulæ personæ suum proprium agunt in eodem opere: hinc

recte

recte dicitur, Pater creat, Filius creat, & Spiritus ſanctus creat. Item, Pater gubernat, Filius gubernat & Spiritus Sanctus. Item, Pater ſaluat, Filius ſaluat, & Spiritus ſanctus ſaluat. Hæc opera perſonarum ſunt indiuiſa in effectu, etſi ſingulæ perſonæ quod ſuum eſt proprium in eodem opere agunt. Verum opera Trinitatis ad intra (id eſt, quę manent intra eſſentiam diuinam) non ſunt indiuiſa: ſolus enim Pater gignit, non Filius nec Spiritus ſanctus: ſolus Filius naſcitur, nõ Pater nec Spiritus Sãctus, ſolus Spiritus procedit, non Pater nec Filius. Atq; hoc in hunc modũ ſimpliciter cum Catholica Eccleſia credamus & nõ ratione noſtra arcana Dei præter verbũ ſcrutemur. Scrutator enim Maieſtatis opprimetur a gloria: Et quidam Græcorum recte dixit, οὐδὲν γὰρ ἀνθρώποις τῶν θειῶν σαφὲς. quod dictum Iuſtinus amplectitur, vt longe veriſsimum, cum quo congruit & Pauli dictum, nunc ex parte cognoſcimus. Simus ergo contenti mediocri luce & anhelemus ad promiſſam patriam in qua plenius omnia cognoſcemus, obedientes Auguſtini cõſilio, qui ſic ait, firmiſsime tene & nullatenus dubites, ſanctam Trinitatem ſolum eſſe verum Deum, rerum omnium viſibilium & inuiſibilium creatorem: & memorabile eſt dictum, Bernhardi, Sacramentum hoc magnum eſt venerandum & non ſcrutandum, quomodo pluralitas ſit in vnitate, aut vnitas ſit in pluralitate: ſcrutari hoc, temeritas eſt, credere, pietas, noſſe vero, vita eſt æterna.

De ſecundo.

Etſi Iuſtinus Martyr, magnificat ſimilitudinem vnitatis perſonalis in Chriſto ſumptã a copulatione animę & corporis in perſona hominis, quã quidem ex parte concinnã eſſe fatetur, ſed eã prorſus congruere omnino negat, tamẽ huic anteponit eam quæ a copulatione lucis & ſolaris corporis ſumitur, hæc enim multo clarius copulationem diuinæ & humanæ naturæ in Chriſto illuſtrat, ſed aſcribamus Iuſtini verba, quæ propter antiquitatem & vtiliſsimam doctrinã, grata nobis eſſe debent. Poſtquam (inquit) ὁ λόγος venit in mundum, lux de luce, non habente aliunde cauſam, ſplendens, volo lucem eſſe paradigma vnionis, intelligatur autẽ ratio in hunc modum. Lux eſt illa primæua quæ prima

voce Dei per λόγον facta est. Corpus autem solare, corpus humanum cui ineffabiliter ὁ λόγος vnitus est, atqui ne reputes solem lucem alteram esse præter eam quæ primum facta est, non enim tanquam deficiente prima ad totius illuminationem sol factus est, vt suppleret defectum, nam non talis est artifex, vt neque præuideret perfectionem, ne quid opus haberet formare splendorem, qui ex ea præberetur: Vna igitur est lux primæua, vnus sol, corpus huic aptatum est a quo contracta lux vbique vt a principio defusa vehitur, hæc enim horarum nobis diei cursum per corpus solis sine querela complet, nam si non induta esset corpore, sed tota in toto aëre funderetur, nequaquam nobis neque mensuras diei distingueret, neque motum ordinatum & constitutum præberet, at si dicis mihi quod etiam ante solis generationem dies & nox fuerit, primum quidem confiteberis similiter quod sufficeret lucis natura ad illustrandum omnia, consequenter autem quæres deinceps quænam sit generationis solis causa, inuenies enim non aliam esse quã eam, quam modo exposui, nam in principio quidem lux ipsa aëre circumfusa per vniuersum, neque motu æquali percurrit, neque diei mensuras distinxit, sed contracta nocti aditum prębuit, proinde verissimũ est aliud quidẽ esse lucem, aliud vero solare corpus quod hãc recipit, cum sic se habeat lex ad solare corpus, considerate deinceps diligẽter rationẽ, quẽadmodũ enim corpus vnionem primæuæ lucis ad solare corpus, nequaquam aliquis ea a se inuicem diremerit, siquidem neque solem seorsim vocauerit, neque lucẽ diuise, sed lux ipsa vnus sol dicitur: Sic in vera luce & sanctissimo corpore non est dicendum post vnionem, alterum quidem separatim filium hominem, sed vnum & eundem vtraque intelligit, vt vnam lucem & vnum solem, quod recipitur lux, quod recipit corpus est. Rursus vt vna quidem lux & vnus sol duæ sunt naturæ, illa quidem lucis, hæc vero corporis solaris, sic etiam hic vnus quidem filius & Dominus, & Christus, & vnigenitus, duæ rerum naturæ illa quidem supra nos, hæc vero nostra. Et rursus quemadmodum in luce, lux est efficacia quam nemo separare poterit a corpore eam recipiente, at si ratione distinxerit cognoscet naturam, cuius est efficacia propria; sic in vno Filio Dei

vniuersam

vniuersam quidẽ efficaciã nõ separauerit ab vna filiatione, naturæ autem cuius sit proprium quod fit ratione, cognouerit hactenus Iustinus: cuius sentẽtiam tota pia antiquitas amplexa est. Porro quia Gẽnadius Gręcus Scholiastes valde etiã cõcinne videtur hac de re ex sentẽtia patrũ scribere, volo eius verba Græce huc ascribere, vt studiosi pulcherrimã illam sententiam habeant & ediscant. Sũt autẽ hęc eius verba super Epistolam Pauli ad *Colossens. cap. 2. pagina* 194. ὥσπερ τὸ πρωτόγονον φῶς ἐν ἀρχῇ ἀσώματον, καὶ ἄϋλον ὑπάρχον, ἐνεκράθη τῷ ἡλιακῷ σώματι, καὶ γέγονε. τροπόν τινα ἐνσώματον: πλὴν καὶ ἐν αὐτῷ ὑπάρχον οὐ περιείργεται οὐδὲ κωλύεται καταφωτίζειν τὰ πάντα: οὕτω καὶ ὁ ἐν ἀρχῇ ἄσαρκος θεὸς λόγος σαρκωθὴς οὐ κωλύεται καὶ σαρκὶ ἡνῶσθαι καθ' ὑπόστασιν, καὶ μὴ συγκεκλεῖσθαι ἐν αὐτῇ ἀλλὰ πάντα πληροῖ. His paulo post subiungit, totus est cum patre, σώματι περιγραπτὸς ὤν, θεότητι δὲ ἀπερίγραπτος. Vnitas enim personæ nullo modo inducit aut adfert confusionem naturarum.

De tertio.

Tertium quod proposuimus, est pictura officii, virtutis, & efficaciæ Christi in Ecclesia, scriptura enim frequenter Christum solem nominat, non solum respectu patris, & assumptæ naturæ humanæ vt iam declaratum est: Verum etiam respectu Ecclesiæ quam Christus sua luce illuminat. & calore recreat. Huc pertinet Esaiæ dictum, *cap. 9.* populus qui ambulauit in tenebris, videbat lucem magnam. Et 60. Super te orietur IEHOVA, & gloria eius super te videbitur. Et *Psalm.* 84. Sol & scutum IEHOVA Deus, gratiam & gloriam dabit, Dominus non priuabit bonis eos qui ambulant in innocentia Malachias quoque de Messia tunc venturo, nunc exhibito sic scribit *cap.* 4. Orietur vobis timentibus nomen meum sol iustitiæ, & sanitas erit in alis eius, id est, in radiis eius erit medicina aduersus peccatum, mortem, Diabolum, & infernum quæ mala nulla creatura, imo nec omnes simul tollere potuissent. Sed vnde tanta vis est? ex alis eius. Sunt autem alæ seu radii solis iustitiæ, id est, Christi Euangelium, quod ob suam efficaciam mirificam Paulus affirmat esse potentiã Dei in salutem omni credenti. Spiritus Sanctus qui efficax

est in obedientibus Euangelio: meritum obedientiæ Christi qua iustificamur, tum crucis qua a peccatis mundamur a peccato: & meritum intercessionis. In his alis solis iustitiæ est vera sanitas & æterna vita, quæ bona iustitiæ, etsi omnibus promiscue efferuntur, soli tamē credentes eorū sunt capaces. Est enim fides veluti manus quędā, quæ bona oblata dextera patris cęlestis (id est per Filiū) accipit, tenet, possidet, ideo Malachias ait hunc solem iustitiæ oriturum esse timentibus nomen Dei. Est enim verus timor Dei certissima nota Ecclesiæ, quæ sola luce, splendore & calore solis iustitiæ fruitur.

Quoniam autē multiplex est collatio solis & Christi in effectibus genere similibus ascribam potissimum ex Victorino quasdā collationes solis & Christi, in propriis effectibus, quibus collationibus pulcherrime beneficia Christi erga Ecclesiā illustrantur. *Prima*, quemadmodum sol sua luce mundum illustrat vniuersum, ita Filius Dei sol iustitiæ sua bona omnibus offert, modo vt ea accipiāt grati, nec cōtumacia repudiēt. *Secunda*, vt sol est fons vitalis potētiæ, sic Christus viuificat credentes suo Spiritu in hac vita, & deinde dat eis vitā æternā. *Tertia.* Quemadmodū sol oriēs omnes astrorū ignes obscurat: ita iustitia Christi quę nobis credentibus imputatur, gloriæ operum tenebras & quasi noctem quandam offundit. *Quarta*, vt sol cum meridie est altissimus, maximos calores excitat, ita Christi purā, & incorruptā cōfessionem crux comitatur. *Quinta*, vt sol splendore suo nubes & nebulas dissipat, sic Filius Dei sedēs ad dexteram patris victor est tyrānorū & hęreticorū. *Sexta*, vt sol in bruma cum longissime a vertice distat, terris proximus est: ita Filius Dei in ęrumnis proxime piis adest, eisque opem fert & salutem. *Septima*, vt Sol aduentante nocte suos radios quasi contrahit: ita Christus suam gratiam & Spiritum illis adimit qui petulanter contra conscientiam peccant & cōtumaciter Christo se opponunt a Diabolis victi. *Octaua*, vt sol radiis suis superata nocte mundum rursus illustrat, ita Christus sol iustitię resipiscentibus & veniā petētibus rursus oritur. *Nona*, vt sine sole totus mundus in dēsissimis palpat tenebris, ita sine Christo omnes homines in tenebris ignorantiæ errant. *Decima*, vt sole ad occasum vergente vmbræ crescunt donec nox veniat, & lumen diei omnino deficiat, sic

cum

cum in hominum cordibus eorum culpa sol iustitiæ occidere cæperit, cæcitatis vmbra vehementer excrescit, donec mortifera mortis vmbra inuoluantur. *Vndecima*, vt vritur a sole qui nimium se ei exponit, vt ater tandem fiat, ita qui scrutatur subtilius præter Dei verbummaiestatem, soli iustitiæ obruitur, & quasi exuritur ab ipsius gloria: Simus ergo cõtenti ea mediocritate quę nos in recto salutis cursu cõtineat. *Duodecima*. Quemadmodũ aspectabilis hic sol ab optimo Deo in cœlo collocatus, nihilominus toti mũdo adest, mittit radios per orbẽ vniuersum, omnia illuminat, omnia fœcũdat, & omnia quasi cõtẽplatur, adeo vt nõ sit, (quemadmodũ Dauid in hoc Psalmo testatur) quod abscõdatur a calore eius. Ita humana Christi natura, etsi supra omnes cœlos euecta est ad dexterã patris secundũ scripturas, tamẽ toti Ecclesiæ adest. corda sanctorũ illuminat, & sui spiritus calore fœcundat, neque vllæ latebræ sunt in corde humano, quę non pateant humanitati Christi per lumen diuinitatis omnia contemplantis & coram cernentis.

De Quarto.

Restat vt dicamus de luce quam Christus sol iustitiæ confert. nam cum ille sit lux æterna Ecclesiam suam quam charissimam habet luce sua ornat: ea enim est boni natura, quod sit communicatiuum sui, minimeque amanti inuideat suæ bonitatis participationem, cum sit fons perennis, qui exhauriri nequeat. Est autem hic triplex lux spectanda, quæ æternæ lucis filii Dei quædam est veluti resplendentia, videlicet doctrinæ, vitæ præsentis, & gloriæ.

Lux doctrinæ est de qua infra in hoc ipso Psalmo docemur: præceptum Domini lucidum & illuminans oculos. Et *Psalmo* 119. Verbum Dei lucerna & lumen dicitur. Lucerna inquit pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis. Lucerna (inquit) Theodoretus est lex quæ nocte fulget: Sol autem Euangelium quod in die splendet, Propheticus enim sermo lucerna erat. Euangelium patefacto Christo sol clarissimus. Ideo Petrus ait, 2. *Petri* 1. habemus firmiorem propheticum sermonem, cui benefacitis attendentes: tanquam lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies elucescat, & oriatur in cordibus vestris:

hæc lux doctrinæ a Paulo *Philipp. 2.* Sermo vitæ nominatur. Et Solomon ait lex lux *cap. 6. Prouerb.* Ab Esaia quoque verbum Dei lumen Dei dicitur: Venite, inquit, *cap. 2.* Domus Iacob, & ambulemus in lumine Dei nostri. Breuiter doctrina Ecclesiæ est lux, qua credita liberat a tenebris ignorantiæ, & claram Dei faciem quasi contemplandam exhibet, quæque nos recta ducit ad Deum, qui habitat lucem inaccessam.

Lux vitæ præsentis est duplex, videlicet interna & externa. Interna lux est in mente, in corde, in vtroque. *In mente*, est clara Dei noticia per verbum & Spiritum sanctum accensa: *in corde*, est viua fiducia & consolatio ex merito mediatoris per Spiritũ sanctum accepta. In vtroque simul est integritas quę iusticia interna dicitur, hoc est, cõgruẽtia cordis, id est, affectuũ & volũtatis cũ recta ratione. Est autẽ recta ratio quæ verbũ Dei seu voluntatẽ Dei in verbo, expressam vt regulã sequitur. Hanc integritatẽ seu viriũ internarum consentionem Dauid petit cum ait, Doce me Domine vias tuas tuas & ingrediar in veritate tua, vnias cor meum vt timeam nomen tuum *Ps. 86.*

Externa lux vitæ præsentis est gradus manans ab interna luce: id est, vita moresque lucidi, de qua luce Dominus loqui tur apud Matthæũ *cap. 6.* cũ ait, Sic luceat lux vestra corã hominibus vt videãt vestra bona opera, & glorificent patrẽ vestrum qui est in cœlis. Hæc lux externa vocatur etiam iusticia externa, quæ est actionũ externarũ conformitas cũ luce mẽtis & cordis. Vtraque hac luce, scilicet interna & externa electi a reprobis, & filii Dei, a filiis Diaboli discernũtur. Atque hæc est illacãdida vestis nuptialis, cuius Dominus meminit *Matth. 22.* quã induimus cũ Christũ vere induimus, exuta paulatim carnis maculata tunica. huius vestis splẽdidæ & nuptialis meminit etiã Esaias: *ca. 67.* Induit me Dominus vestimẽto salutis, & indumẽto lætitiæ circũdedit me: hanc ipsam vestẽ Paulus propter perpetuã militiã sanctorũ, aduersus peccatum, mundum, & Diabolum vocat arma lucis. Sic enim ait *Rom. 13.* abiiciamus opera tenebrarum & induamur arma lucis, tanquam in die honeste ambulemus. Huius spiritualis & candidæ vestis sanctorum symbolum externum est candida illa vestis, quam minister Baptismi imponit puero baptizato, vt per totam vitam meminerit

meminerit pacti initi inter se & Deum: quod qui violat contumaciter & non redit per veram conuersionem ante mortem, gratiam baptismi indignissime abiicit, recipiens se rursus proditorie in castra Satanæ, nec est quod quisquam se decipiat vanis sermonibus, qui facit iustitiam, iustus est, qui militat Christo, Christum sequitur vt lumen vitæ.

Etsi autem autem hæc lux interna & externa de qua iam diximus, est totius Ecclesiæ, id est, omnium viuorum membrorum in Ecclesia, tamē ministri Euāgelii peculiari modo lumina nominātur. Ideo Christus ait discipulis suis *Matth*. 5. vos estis lux mūdi, & Dominus de Baptista ait, *Ioh*. 5. ille erat lucerna ardens & lucens, ardens fide, veroque amore, lucens doctrina, & vitæ innocentia. Ab vtrisque ergo, id est, & a ministris Euāgelii, & auditoribus eorū requiritur vt illuminētur a luce, vt aliis quoque luceāt, illi doctrina & vitæ integritate, hi cōfessione, & vita, moribusque qui decēt sanctos: huc illæ Pauli exhortationes faciunt *Philip*. 2. Omnia agite vt nemo de vobis cōqueri possit, syncerique filii Dei sitis irreprahensibiles in medio nationis prauæ. inter quos apparetis tāquā luminaria in mūdo, sermonē vitæ sustinentes. Ad *Ephe*. 5. Eratis quondā tenebræ, nunc autē lux in Domino vt filii lucis ambulate. Quare autē necessariū sit vt in luce doctrinæ ac vitæ inoffensi ambulemus ostēdit Iohannes cum ait, 1. *Iohan*. 1. Si dixerimus nos societatē habere eū eo, & in tenebris ambulemus, mentimur, & veritas in nobis nō est. Si autē in luce ambulamus, sicut & ipse est in luce, societatem habemus cum illo mutuam, & sanguis Iesu Chri filii eius emundat nos ab omni peccato.

Lux gloriæ sequitur quæ excedit omnē sensum & captū hominis, hoc enim tāta erit, tā perfecta, tā lucida, tamque firma, vt nunquā a tenebris metuendū sit eis qui eā adepti fuerint. Hæc lux erit palliū gloriosæ victoriæ & stola candidissima, qua vestiamur in omnē æternitatē. atque ita lux diuina qua vestiemur in æterna vita erit nobis vice vestiū, & testis innocentiæ per Christum partæ. Sed cū hæc non poterimus plene intelligere in hac vita, ambulemus ita in præsenti vita, in luce, vt merito Christi consequamur tandem illam gloriæ, quæ nunquam vllis tenebris commutabitur.

Porro quoniam lux doctrinæ ordine præcedit lucem

vitæ, & hæc lucem gloriæ, idque necessario, cæptum est disputari de necessitate bonorum operum. Fuerunt enim qui docuerunt & recte quidem opera bona esse necessaria. Alij vlterius progressi contenderunt, sed ambigue bona opera necessaria ad salutem. Hanc assertionem multi docti reiecerunt, non quod sit omnino falsa, sed quod sit ambigua, vt quæ & verum & falsum sensum gignat. Nam si intelligitur causæ necessitas, falsa est, at si de necessitate medii, eam quis intellexerit, vera erit, & confirmatur scripturis & voce Ecclesiæ. Vnum Bernhardi dictum ascribam: ad finem libri de gratia & libero arbitrio: Bona opera non sunt causa regni, sed via regnandi: hoc est bona opera non sunt causa propter quam regnum consequimur, sed iter inter medium per quod in regnum perueniemus.

Et ipse tanquam sponsus egreditur de thalamo suo.

NOn est dubium quin Dauid cum hæc scriberet de sole cui filium Dei comparat, mente sit contemplatus arcanam copulam sponsi Christi, qua & ineffabiliter adiunxit sibi humanam naturam singularem in societatem seu vnitatem personæ, & qua peculiariter cum Ecclesia sponsa spiritualiter copulatus est, quam copulam Paulus misterium vocat *Ephes.* 5. Primum enim coniugium quo Eua sumpta de carne Adami Adamo marito copulata est, adumbrauit Christi & Ecclesiæ arctissimam copulam, adeo vt Ecclesia sponsa Christi dicatur caro de carne Christi, & os de ossibus eius. Vt Eua teste ipso Adamō fuit caro de carne eius, & os de ossibus eius. hac imagine Deus voluit pingere amorem Christi & Ecclesiæ mutuum, fidem, ac officia, idque ideo vt mens pia cogitet quam sit suo sponso qui se proprio sanguine redemit, chara, & quod vicissim debet esse tam benemerito sponso arctissima fide, vero amore, atque obedientia coniuncta. Tametsi autem similitudo hæc longe infra rerum sublimitatum substitit, tamen valde dulcis est, vt quæ pingat aliquo modo storgam mutuam Christi & Ecclesiæ.

Porro quia hæc similitudo sponsi Christi & sponsæ Ecclesiæ dulcissima est, volo declarandi eius gratia verba Dei,

ex 2 *cap.* Hoseæ prophetæ ascribere, eaque breuiter declarare. Verba Prophetæ hæc sunt: Desponsabo te mihi in sempiternum, & desponsabo te mihi in iustitia, & in iudicio, & in misericordia, & miserationibus, & desponsabo te mihi in fide, & cognosces IEHOVA, hucusque propheta. Antequam autem hæc verba declarabimus, instituamus breuem collationem inter hunc sponsum & eam quam sibi in sponsam elegit, videamusque quis, qualisque hic sponsus sit, & quænam, qualisque fuerit ea quam sibi in sponsam eligit. Sponsus Christus est Deus & homo, rex regum, & Dominus dominantium, cœlestis, purissimus ab omni macula, omniũ pulcherrimus, sufficiens ipse sibi ad fœlicitatem. At ea quam sibi in sponsam elegit, humana natura est, id est, ipse homo seu humanum genus, hic homo etsi in principio creatus est ad imaginem Dei: tamen postea proditorie defecit a Deo ad Diabolum, amisit imaginem Dei pulcherrimam, videlicet, iustitiam, & sanctitatem veram, & pollutus est non vno, sed mille adulteriis, tot enim adulteria commisit, quot excogitauit superstitiones, quotque peccata perpetrauit. Qualis quæso populus Israeliticus fuit quando Hoseas hæc scripsit? Ibat (inquit) post amatores suos, mei autem oblitus est ait IEHOVA. Atque ita homo miserrimus est, ac turpitudine sua infra omnes Dei creaturas abiectus, non sane meritus vt amaretur, sed vt sempiterna miseria obrueretur, nec quisquã in toto genere humano inuentus est non miserrimus. Quare & omnes vna periissent iusto Dei iudicio, nisi Christus mera sua bonitate succurrisset. Hæc præmittere volui enarrationi verborum prophetæ, vt cogitemus quod nec dignitas, nec meritum nostrum vllum flexerit Christum, ad succurrendum, sed mera ipsius bonitas & φιλανθρωπία, qua complexus est humanum genus: iam ad verba prophetæ veniamus, in quibus quatuor sunt spectanda.

Primum, Desponsationis constantia & firmitas.

Secundum, Sponsi erga sponsam beneficentia, & commiseratio.

Tertium, fœdus mutuum, seu obligatio mutua, seu fides coniugalis.

Quartum, huius sanctæ copulæ Christi sponsi, & Ecclesiæ spõsæ fines. Hæc quatuor mediocriter explicata, & docẽt, & monẽt, & cõsolantur pios, qui Christo sponso copulati sunt.

De primo.

Quæ est desponsationis Christi cum Ecclesia constantia & firmitas: hoc docet Dominus cum ait: Desponsabo te mihi in sempiternum. Pactum ergo Christi sponsi cum Ecclesia, & constantissimum est, & firmissimum: quantum quidem ad ipsum sponsum attinet: hic enim cum sit constantissimus, non mutabit animum, nec desinet vnquam amare quam sibi desponsauit, modo ipsa sponsa non turpiter ab eo defecerit, & se rursus polluerit abominandis adulteriis: tum enim non Christus sponsus, sed ingrata adultera fœdus rumpit. Eodem loquendi modo verbum Dei semen incorruptibile dicitur, per quod plurimi filii huic sponso nascuntur: quod semen si in aliquo suffocatur & perit, sine fructu, non est culpa seminis, sed semen intra se non retinentis, nec perit semen in se, quod ἄφθαρτον esse affirmat, 1. *Petri* 1. sed hominis respectu illud de agro cordis eiicientis. Christus *Iohan.* 4. pollicetur non siiturum in æternum qui de aqua biberit quam ipse daturus est: quod profecto longe verissimum est, modo is qui eam biberit intra se, illã retinuerit: atque ita promissio Dei, & firma est & rata omni credenti, sed qui abiicit fidem, gratiam promissionis sua culpa abiicit. Est ergo hæc desponsatio Christi cum Ecclesia, constans & firma donec fides retinetur, qua amissa non soluitur promissio consilio sponsi, sed ingratitudine sponsæ, hominis qui fidem abiicit.

De secundo.

Quæ sit beneficentia sponsi erga Ecclesiam his verbis docetur: Desponsabo te mihi in iustitia & in iudicio, & in misericordia, & in miserationibus. Hæc verba pluribus & propheticis ac apostolicis concionibus explicantur, imo totum Euangelium ad horum explicationem pertinet: sed nos breuitatem propheticam breui enumeratione petita ex scripturis applicemus, continent autem hæc verba quatuor beneficia sponsi erga Ecclesiam, quæ ordine declarabimus.

Iustitia notat beneficentiam Christi sponsi erga Ecclesiã: nam cum ipsam dilectam, pro qua & seipsum tradidit sibi primum desponsat, lauit, vestit & ornat eam: lauit eam proprio sanguine a sordibus peccati, lotam vestit candida veste quam illi induit, dum eam iustificat, hoc est imputat illi suã iustitiam in salutem: ornat, dum eam spiritu sancto donat, vnde

Vnde fit vt multis virtutibus,amore Dei, & proximi inuocatione,gratiarum actione, timore Dei, patientia, aliisque virtutibus fulgeat pulcherrima coram Deo, & angelis eius. Et quia magna est adhuc Ecclesiæ infirmitas, eam portat, fouet, eius quotidie medetur vulneribus, & gratia tegit quod natura maculat,donec retineatur fides & bona conscientia.Atque hactenus de beneficentia prima, quæ nomine iustitiæ significatur.

Secundum beneficium, est iudicium,videlicet,defensionis & castigationis, iudicium defensionis, est quo Christus suam sponsam,aduersus Diabolum mirabiliter tuetur: nisi enim Christus suæ sponsæ adesset,non posset consistere aduersus Diabolum & eius membra qui sunt tyranni,Sophistæ,hypocritę,alastores,qui simul,sed diuersis viis Ecclesiæ insidias struunt:sed manet nihilominus firma vt quæ ædificata sit super petram,aduersus quam inferorum portæ, hoc est,Diabolorum,ministrorumque eorum deliberationes,consultationes,consilia , machinationes & arma quantumuis ignita non præualebunt,sed vincet in Christo,iuxta illud , hæc est victoria quæ vincit mundum , fides vestra, 1.*Ioh*.5.

Iudicium castigationis est quo sponsus virga paterna sponsam in officio cōtinet.nā ea est corruptio humanæ naturæ quod etiam sanctissimi quique segnescant, & labantur, si diu manent sine castigatione:ideo Dauid ait *Psalm*. 119. bonum est mihi quod humiliasti me vt discerem iustificationes tuas.Item, priusquam humiliarer errani: hoc castigationis iudicium ex amore proficiscitur, & in bonum eius qui castigatur,tendit.Quare non est irascentis, sed amantis iudicium,iuxta illud Salomonis:*Prou*.3.*Heb*.12.Dominus filium quem recipit, flagellat. Non ergo desperet Ecclesia sub cruce,sed animo firmo expectet liberationem, quod si autem id non fit in hac vita,adora consilium benigni patris & lætam catastrophen firma fiducia expectes, ita futurum est, vt cum Paulo & sentias,& dicas,sicut abundant afflictiones Christi in nos,ita per Christum abundat etiam consolatio nostra.2.*Cor*.1.

Tertium beneficium est misericordia,seu gratia,seu storga,& pietas, qua sponsus suam sponsam amplectitur, hæc facit vt infirmitatem,& multa errata sponsæ tegat, & non

omnia summo iure agat. Porro cum hæc misericordia, siue gratia Dei excedat teste Dauide, omnia opera Dei, quæritur non immerito cur non dico vlli, sed cur tam multi pereant, adeo quod filius Dei gemens dixerit, multi sunt vocati, pauci vero electi? *Matth.20.* Respondeo: Quæstionem soluit hoc ipsum Domini dictum: nam cum dicit, multi sunt vocati, indicat quam liberalis sit Deus & quam misericors, neminem enim vocat, cui gratiam negat. Rursus cum addit, Pauci vero electi, quæ sit hominum ingratitudo & contumacia ostendit. Proinde Deus misericordia & gratia sua reuera diues est in omnes, quod autem non omnes gratia ad vitā fiunt participes, eorum est culpa non Dei destinatio. Huc ergo piæ instructionis causa duo adiiciamus, *Primum*, quisnam capax sit misericordiæ & gratiæ Dei, non enim omnes sunt eius capaces. *Deinde* quod misericordia Dei sine gratia debeat esse iusta, & ad regulam diuinæ iustitiæ exigenda.

Quisnam ergo capax est misericordiæ & gratiæ Dei? qui habet cor capax, in cor enim misericordia & gratia Dei recipitur. Si ergo cor antea plenum fuerit, non erit misericordiæ & gratiæ Dei capax, quæ cor vacuum omnino requirit, vt sibi soli locus esse possit. Sed quodnam cor plenum vocas? quod vacuum? Vt enim cor plenum est quod vel sordibus peccatorum impletum est, hoc est, in quo retinetur peccandi propositum, vel merito operum tumet, cum quo gratia minime congruit: ita cor vacuum, est in quo non est peccandi propositum, & quod nullo prorsus merito nititur: huiusmodi cor solummodo capax est misericordiæ & gratiæ Dei, quale tum demum fit, quando legis ministerio adaptatum fuerit. Alterum quod hic admonendum duxi, est quod misericordia Dei debeat esse iusta, & ad iustitiæ diuinæ regulam exigenda, nam vt Deus est misericors, ita etiam est iustus, debet ergo eius misericordia esse iusta, iuxta ipsius iustitiæ regulam: Sed quænam quæso est ista regula diuinæ iustitiæ? Deus vt omnes contumaces absque misericordia vult damnari, ita omnes qui conuertuntur iuxta Euangelium sine omni exceptione vult saluari. Hæc regula diuinæ iustitiæ cogitanda est. ad hanc regulam Dauid sæpe confugit in Psalmis, quoties

precatur

precaturDeum, vt se exaudiat propter suam iustitiam. Cum enim Dauid cuius exemplum tuto imitari poterimus, hoc facit, tria simul animo complectitur, videlicet promissionem gratiæ, remissionem peccatorum gratuitam, & precium quo satisfit iustitię diuinæ videlicet expiationem peccati per victimam filij, quam Dauid expectauit, nos exhibitam habemus. Vt ergo iustus est qui stat promissis, similiter qui captiuum dimittit accepto λύτρῳ, ita Dei iustitia in hoc commendatur, quod iuxta promissionem suam remittat peccata credentibus propter λύτρον filij, quod persoluit pro omnibus hominibus qui in ipsum viua fiducia recumbunt. Verum hic obseruanda est conditio consequens receptionem in gratiam, quam Paulus sæpissime inculcat. *Rom.* 8. Si Spiritu inquit facta carnis mortificaueritis viuetis. item, si secundum carnem vixeritis moriemini. & *Galat.* 6. Nolite errare, Deus non irridetur: quæ seminauerit homo, hæc & metet, quoniam qui seminat in carne, de carne metet corruptionem, qui seminat in Spiritu, de Spiritu metet vitam æternam. & *Ephes.* 5. Nemo vos decipiat inanibus sermonibus: propter hæc enim venit ita Dei in filios contumaciæ. Enumerat autem Paulus eo in loco, scortationem, immundiciem, auaritiam, turpitudinem, & alia carnis opera, quæ qui fecerit subiicit, non obtinebit hæreditatem in regno Christi & Dei. Item 1. *Iohan.* 3. Filioli nemo vos seducat, qui facit iustitiam iustus est, sicut ille iustus est, qui facit peccatum, a Diabolo est, quoniam ipse a principio peccat.

Quartum beneficium, miserationum vocabulo significatur, quod continet summam consolationem aduersus tentationes, quales subinde in mentibus piorum suboriuntur ex cogitatione plurium lapsuum, & infirmitatum. Sæpe enim pius cogitat, Deus quidem est misericors, sed ego toties peccaui, toties offendi, forte Deus me propter tot mea peccata abiecit. Talis fuit tentatio Dauidis, cum diceret, Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me. Huic tentationi opponitur vox miserationum: quasi dicat, sint sane plurima peccata, vt vel æquent numero arenam maris, tamen miserationes Dei (teste Dauide) plures sunt, vt quæ exce-

dant omnia opera Dei. Et Paulus ait, gratiam multum peccatum superat. *Rom.*5. modo homo ad gratiam in vera pœnitentia confugerit: hæc interpretatio congruit cum exemplo Dauidis, qui *Psalmo* 51. vtitur iisdem vocabulis, nempe misericordiæ, & miserationum: Miserere, inquit, mei Deus secundum misericordiam tuam, & secundum multitudinem miserationum tuarum, dele, inquit, iniquitates meas. Misericordiam opponit peccato in genere: miserationes autem multis lapsibus, post factam reconciliationem, quibus fides amissa, & conscientia vastata, & Spiritus sanctus excussus erat. Vtitur autem hic significanti vocabulo Hebraico *Rechem*, sumpto a materna illa storga erga infantem suum, dum mater prolem quam genuit affectu materno complectitur, nec abiicit fructum vteri sui propter lapsus & sordes crebriores. Hunc affectum tribuit ipse sibi Deus apud *Esaiam capit.* 59. Nunquid obliuisci potest mulier infantem suum, vt non misereatur filij vteri sui? etsi illa obliuiscatur, ego tamen non obliuiscar tui. Et *Psalmo* 103. Sicut miseretur pater filiis suis, sic misertus est Dominus timentibus eum. Obseruanda est autem conditio quæ in eodem Psalmo additur, his verbis: misericordia Domini ab æterno & vsque in æternum est super timentes se, & iustitia eius in filios, filiorum eis qui seruant testamentum eius, & qui memores sunt mandatorum eius & faciunt ea.

De Tertio.

Desponsabo te mihi in fide: & His verbis fœderis mutui sponsi Christi & sponsæ Ecclesiæ obligatio significatur: Etsi autem sponsa Ecclesia non præscribit Christo pacti conditionem, sed Christus sponsę, nam in illius arbitrio est conditionem præscribere, sicut in testamentis fieri solet, tamen eius bonitas tanta est, quod sponte sua conditionem subeat, non tamen a sponsa sed a seipso sibi pręscriptam, idque in hunc finem vt ipsa sponsa sit securior de promissis bonis.

De Quarto.

Et cognoſces IEHOVA. Hic finis deſponſationis eſt, nimirum vt ſponſa ipſa cognoſcat IEHOVA: Complectitur autem cognitionis vocabulum, Tria: nempe notitiam, fiduciam, & cultũ de poſtremo potiſſimum hic agitur: Finis enim deſponſationis Chriſti & Eccleſiæ eſt, vt ipſa ſuum ſponſum veris cultibus colat, mente, corde, ore, opere, idq; omnibus diebus vitę ſuæ. Sic enim Zacharias canit *Lucæ* 1. Atque hęc ſint dicta de verbis Hoſeæ Prophetę.

Exultat vt Gigas ad currendam viam. HÆC Tertia collatio eſt. Primum contulit Chriſtum Soli: deinde Sponſo: nunc Giganti eum comparat, non aliam ob cauſam quam vt ſciamus illum per ſe ſatis potentem eſſe, & ad ſuos tutandos, & ad profligandos hoſtes. Omnis enim poteſtas in cœlo & in terra illi data eſt. Hinc petat ſponſa Chriſti conſolationem ſub cruce, ſtatuatque ſuum ſponſum potentiorem eſſe omnibus Diabolis & tyrannis mundi. Hæc ſint ita breuiter dicta de myſtica interpretatione primę partis huius Pſalmi, nunc ad reliqua pergamus.

De Secunda Parte.

DIximus ſupra hanc ſecundam Pſalmi partem continere Encomion verbi Dei eiuſque vſum oſtendere: Ut enim in parte prima indicauit Dauid quomodo hoc aſpectabile cœlum viciſſitudo dierum & noctium & inter cœli lumina ſol ipſe mirabiliter deprædicat gloriam Dei, qui hæc ſua potentia creauit & conſeruat, ſua bonitate ornat, ſua ſapientia dirigit in hominum vtilitatem, & in ſuam gloriam. Præterea quomodo Chriſtus ipſe medius vt Sol iuſtitiæ ſuos il-

luminat, vt copiose supra a nobis dictum est, ita in hac secunda parte huius Psalmi ostendit alium modum illustrandæ gloriæ Dei, videlicet per verbum, nam verbum multo illustrius gloriam Dei annunciat, & monstrat quæ sit vis verbi & fructus, quantumque boni inde percipiant qui illud amplectuntur, discunt, obseruant: præsertim cum sine hoc verbo, nihil sani de Deo scitur, nihil de operibus Dei vt par est cognoscitur, nihil de modo euadendi sempiternam miseriam & consequendi æternam beatitudinem nascitur, denique nihil de discrimine populi Dei & aliarum sectarum haberi potest.

Antequam autem Textum huius partis enarrabimus, monendi sunt auditores, primum, quam verbi Dei infallibilis sit certitudo. Deinde quæ sit de Messia exhibito, videlicet, Iesu Christo demonstratio, in qua mens pia acquiescere secure poterit. Tertio, de vtilitate scripturæ in genere, & eiusdem accommodatione ad vsum in tota vita.

De primo.

Multis modis verbum Dei omnem certitudinem philosophicam superare firmissime tenendum est: nititur enim firmissimo testimonio, eoq; duplici, videlicet, externo & interno: Externum est quod in sensus incurrit, vt mens illo apprehenso veluti diuino quodam sigillo de veritate & certitudine verbi Dei confirmetur. Huius externi testimonii partes enumerare soleo, patefactionem diuinam, miraculorum veritatem, congruentiam propheticarum prædictionum & euentuum, perpetuum consensum veræ Ecclesiæ in doctrina & cultu, tanti temporis duratione, denique cruentam plurimorum Martyrum confessionem. Internũ testimoniũ est quod Spiritus Dei dat Spiritui nostro id est, obsignatio doctrinæ cælestis, & adoptionis in mente

&

& corde hominis per Spiritum sanctum, iuxta illud Pauli ad *Ephe.* 1. In quo & credentes obsignati estis Spiritu promissionis sancto qui est pignus hæreditatis nostræ: ad *Gal.* 3. Misit Spiritum Filii in corda vestra clamantem Abba, pater. 2. *Corinth.* 1. Qui confirmat nos vobiscum in Christum, & qui vnxit nos Deus est, qui etiam obsignauit nos deditque arrabonem Spiritus in cordibus nostris. Hæc duo testimoniorum genera simul coniuncta ita conuincunt animum hominis de immota certitudine verbi Dei vt dubitare amplius non possit. Propter hanc immotam verbi Dei certitudinem Paulus ad *Hebræos* 11. definit fidem esse ἔλεγχον, id est notitiam certam quę mentē hominis ita conuincit vt nemo ei contradicere possit, omnes enim & singuli articuli fidei firmis, propriis, immotis, & perspicuis testimoniis stabiliuntur.

De secundo.

Etsi Iudæi multi Mosen, & Prophetas, cōuicti certitudinis causis quas recitauimus, recipiunt, tamen Christum Iesum Messiam illū esse qui promissus sit impudenter negāt, quibus duo fortissima propugnacula obiiciamus, quorū vi, & vanitas Iudæorum retundetur, & mentes piorum ita in vera sententia confirmabuntur, vt de Christo Messia, & saluatore nostro vnico in Spiritu exultent & triumphent aduersus omnes Diabolos & homines impios.

Propugnacula autem hæc sunt: Prius prædictio prophetarum de rebellione & cōtumacia Iudæorū aduersus Christum: Posterius quod est pręcipuum, demonstratio immota quod Iesus Marię virginis filius sit Messias olim patribus promissus. De his ordine, sed breuissime dicam.

Prædictio Prophetarum de rebellione ac contumacia Iudæorum aduersus Christum passim per vniuersam scripturam occurrit. Verum ne nos multitudine testimoniorum quasi defatigemur, quinque prophetarum solūmodo testimonia ascribam. *Primus* sit Moses. *Deut.* 18. Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum qui verba eius quæ loquetur in nomine meo audire noluerit, ego vltor existā: Item: 28. Si audire nolueritis vocē Domini Dei tui, mittet Dominus super te maledictionē & perturbatio-

nem donec conteret te. Item, remanebitis pauci numero, qui fuiſtis vt aſtra cæli præ multitudine quoniã nõ audiſti vocem Domini Dei tui. *Secundus*:Sit Dauid,qui in 2. Pſalmo, Et clare prædicit fore vt populus Iudaicus ſe Chriſto opponat, quare (inquit) fremuerunt gentes, & populi meditati ſunt inania, Aſtiterunt reges terræ, & principes conuenerũt in vnum,aduerſus Iehoua,& aduerſus Chriſtum eius:Et nilominus affirmat Chriſtum conſtitutum iri ſuper mõtem Sion:hoc eſt:Eccleſiã,ſimulq; beatos fore qui confidunt in eo : *Pſalmo* 22. copioſe rabiem Iudæorum aduerſus Chriſtum deſcribit, vbi inter alia hæc de Iudæis ſcripta ſunt : Quoniam circumdederunt me canes, conſilium malignantium obſedit me. *Pſalm.* 119. Fiat menſa eorum coram ipſis,& in tribulationem & in ſcandalum.Item lapidem quem reprobauerunt ędificantes,hic factus eſt in caput anguli.*Tertius* ſit Eſaias *cap.* 1. Niſi Dominus exercituum reliquiſſet nobis,ſemen admodum paucum,qua ſi Sodoma fuiſſemus, & quaſi Gomorrha ſimiles eſſemus. Item. 8. Ecce pono in Sion lapidem offenſionis. *cap.* 10. Si fuerit numerus filiorum Iſrael vt arena maris, reliquiæ ſaluæ erunt & 53. Videmus eum & non erat aſpectus,vnde nec reputauimus eum 65. Tota die expandi manum meam ad populum incredulum & contradicentem mihi. *Quartus* ſit Daniel, qui *cap.* 9. clariſsime de contumacia populi aduerſus Chriſtum vaticinatur, adeo quod eum occiderint, cuius facti pœna erit (vt Daniel teſtatur) definita vaſtitas. *Quintus*, ſit Ieremias, hic *cap.* 11. ait, irritum fecerunt Iſrael, & domus Iacob pactum meum, quod pepigi cum patribus eorum, quamobrem hæc dicit Dominus, Ecce ego inducam ſuper eos mala, de quibus exire non poterunt, & clamabunt ad me, & non exaudiam eos. Omitto alia teſtimonia pene infinita : hæc enim cum eis apertiſſime euentus reſpondet, ſufficiunt ad conuincendam contumaciam & rebellionem maximæ partis Iudaici populi aduerſus Chriſtum. Contumaciæ autem huius in populo Iſraelitico. Duæ ſunt præcipuæ cauſæ, vna anticipata & veternoſa opinio, de Meſſia,eiuſque regno, quod mundanum fore ſomniabant, nihil enim difficilius eſt, quam opinionem diu confirmatam

tam

tam deponere. Altera hypocrisis cui ancillatur Sophistica, & superbia: Sophistica quidem omnia corrumpit & detorquet, vt non sit veritati locus: Superbia vero rectius admonentes contemnit, & tanquam ex alto despicit, vt quæ se solam sapere existimet, vtraque simul excæcat hominem, vt lucem veritatis aspicere nec velit, nec posit.

Demonstratio quod Iesus Mariæ virginis filius sit Messias patribus olim promissus iuxta scripturas, & ante annos mille quingentos, septuaginta octo exhibitus est. Is solus absque omni dubio ac verisimo verius, atque adeo omnium confessione apud quos veritas locum habet vllum, est Messias verus & vnicus in quem omnia prophetarum vaticinia concurrunt, cuique soli conuenit quicquid de Messia dictum est a sanctis Dei Prophetis, Mose, Dauide, & aliis. In Iesum Mariæ Filium concurrunt omnia Prophetarum vaticinia, & huic soli Iesu conuenit quidquid de Messia prædictum est a Sanctis Dei prophetis, Mose, Dauide, & aliis: Ergo, solus Iesus Mariæ Filius est Messias verus & vnicus. Propositio ab omnibus amplectentibus Mosen & prophetas recipitur: De minore qui est κρινόμενον, inter nos & Iudæos controuertitur: Verum firmitas fidei nostræ, vt Augustini verbis vtar, in eo est, quia omnia quæ euenerunt in Christo prædicta sunt. Porro omnia quæ Scriptura habet de Christo quibus Iesus Filius Mariæ virginis probatur esse promissus Messias, ad duo capita reuocari possunt, quæ sunt, signa & pronunciata scripturæ, quibus historia Euangelica respondet: Signa fuere sacrificia, sacramenta, Typi & miracula: Pronunciata scripturæ sunt perspicua & clara dicta in Mose, Psalmis & Prophetis, de Christo ad quæ ipse Christus prouocat cum ait *Lucæ* 24. Necesse erat impleri omnia quę scripta sunt in lege Mosis, Psalmis, & Prophetis de me. In hoc ergo positum est fundamentum & robur fidei Christianorum, quod dicta veteris Testamenti, id est, Mosis, Dauidis, & Prophetarum: & noui testamenti, id est, Euangelistarum, & Apostolorum de Christo per omnia conueniant. Hæc autem Prophetarum & Apostolorum congruentia de Christo ad octo capita, quę sunt promissio, persona,

qualitas personæ, officium, aduentus, acta, euenta, vsus fructusque, commode referri potest. Verum quia & de signis & dictis quibus respõdet euentus dictum est a me copiose in libello, cui titulus est Demonstratio indubitatę veritatis de Domino Iesu, vero Deo ac vero homine, &c. Ad quem Libellum auditores remitto: hic solummodo vnum adiiciam quod potissimum impedit Iudæos quod minus statuant Iesum esse promissum Messiam, hoc videlicet, quod prophetæ inter alia tribuent Messiæ sedem Dauidis super montem Sion, & quod regna mundi debeant Messiæ subiici in quibus potẽter dominabitur vsq; ad terminos terræ: hęc inquiunt vaticinia minime conueniunt illi Iesu quẽ Christiani Messiam esse dicunt. Hæc cæcitas Iudæorum potius est deploranda, quam multis verbis refutanda: Nam pessime diuidunt quæ componenda essent. Deberent primam promissionem de Messia reuocare in mentem, quæ est, semen mulieris, id est, Messias conteret caput serpentis: Ex qua colligerent Christum debere esse regem non quidem mundanum, sed spiritualem, vt qui Satanam vinceret, peccatum & mortem destrueret. Deinde prædictiones maiestatis regis Christi accommodarent primæ promissioni ac iuxta eam interpretarentur quæ sub figuris regnorum mundi dicta sunt de Christo: quod si facerent, facilime intelligerent externa illa esse Symbola Spiritualis administrationis regni Christi. Hic proinde locum habet regula Dialecticorum, Talia sunt prædicata, qualia subiecta permiserint: Quare cum Christus sit rex non mundanus sed cælestis, qui suum regnum verbo & Spiritu iuxta Prophetarum vaticinia administrat, ea quæ dicuntur de eius regno in prophetis, sub figuris regnorum mundi, deberent non proprie sed figurate accipere, ne descriptio regni Christi pugnaret cum qualitate regni & modo administrationis.

De tertio.

De vtilitate verbi Dei, & eius accommodatione duo solummodo dicta Pauli adiiciam, propterea quod Dauid in hoc Psalmo occasionem plura dicendi suppeditabit. Dicta Pauli hęc sunt, *Rom.* 15. Quæcunque præscripta

ſunt, in noſtram doctrinam præſcripta ſunt, vt per patientiam & conſolationem ſcripturarum ſpem habeamus. Hoc Pauli dictum duplicem vtilitatem ſcripturæ nobis commendat. *Prior*, eſt quod nos doceat, ſcilicet, quid ſit ſentiendum, quid credendum, quid agendum, quid expectandum, & quæ his contraria ſunt, quorum omnia exempla paſſim in ſcripturis occurrunt. *Poſterior*, quomodo nos in certaminibus ſine quibus Eccleſia in hoc mundo non poterit eſſe, gerere oporteat, videlicet, vt cum vel foris vel intus premimur, patientiam ſanctorum, videlicet, regum, Prophetarum, Martyrum, & ante omnia Ieſu Chriſti nobis ob oculos mentis ponamus, eorumque fortitudinem ſtrenue imitemur, donec eorum exemplo victoriam conſequamur per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, qui vt iuſtus iudex victoribus coronam iuſtitiæ in regno patris paratam habet. Huic vſui ſcripturæ ſeruiunt memoriæ ſanctorum quæ olim frequentius in Eccleſia celebrabantur, in hunc ſolummodo finem, vt pii qui perſequutionem paterentur, ſe exemplis ſanctorum Martyrum ad patientiam erigerent. Alterum dictum Pauli eſt 2. *Timoth*. 3. Omnis ſcriptura diuinitus inſpirata eſt, & vtilis ad doctrinam, ad redarguendum, ad correctionem, ad inſtitutionem ſeu diſciplinā quæ eſt in iuſtitia, vt integer ſit homo Dei & ad omne opus bonum apparatus. Vt prius dictum quod ex Paulo adduximus vſum ſcripturę communem nobis commendat, ita hoc poſterius potiſſimum de accommodatione agit, modos enim recitat quibus miniſtri Euangelii ſcripturas ſuis auditoribus accommodabunt. Qui opus habent vt doceantur, eos doceant: qui dubitant aut etiam ſanæ doctrinæ aduerſantur, aut qui ſcandalo Eccleſiam offendunt, eos tempeſtiue & intempeſtiue coarguant, ac contumaciā contundant quantū poſſint. Qui labuntur ex infirmitate, eos paterne corrigant, lapſos erigāt & ſtabiliant, verbis, ſacramentis, exemplis, conſolationibus, qui recte viuendi rationē non tenent, hos inſtituant ad ſancte pieque viuendum eoſque ſancta diſciplina regāt, idque vt integer ſit homo Dei ad omne opus bonum apparatus: Atque ita docet Paulus hoc dicto quod nihil deſideretur in ſcripturis quod ad perfectionem Chriſtianam pertinere videatur. Proinde qui vnica ſcriptura tanquam

perfectionis regula contentus non est, is sciat se & in Deum contumeliosum esse, quasi is nesciret suis legem viuendi perfectam præscribere, & propriæ salutis hostem. Nam qui aliam salutis & perfectionis viam quærit, quam quæ in scripturis præscripta est, is haud dubie omni salute excidit.

7. *Lex Iehoua perfecta conuertens animam, testimonium Iehoua fidele, sapientem efficiens paruulum.*

TExitur in hac parte Psalmi, vt supra quoque admonui, Encomion verbi Dei: Breue quidem fateor si verba spectes, sed si pondera rerum æstimes, admodum longum. Nam si doctrinas, admonitiones, & consolationes quæ in eo latent euolueris, admiraberis copiam, sapientiam prædicabis, autorem amabis, & gaudebis te socium esse eorum quibus Deus hoc suum verbum reuelare dignatus est. Dauid extollens beneficia Dei erga Gentem Iudaicam, *Psalmo* 147. inter alia hoc addit: Non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis. Verum nos longo illustriori sui verbi luce donauit, qui in eius possessionem venimus quod promissum erat Iudæis: Sed nobis cauendum est: ne idem nobis quod ipsis, & multis aliis late per orbem accidat: hoc est, ne ingrati inueniamur vt ipse nos tanto bono spoliet. Porro hoc Encomion verbi Dei a Spiritu sancto dictatum Dauidi omnibus furiosis iudiciis Tyrannorum, Sophistarum, Epicureorum, politicorum virorum & Sycophantarum opponamus. Quoties ergo ea audimus, quibus vel minimum adimitur autoritati verbi Dei, occludamus aures. Non dico tanquam ad Syrenarum cantus, sed tanquam ad venenatum sibilum serpentis, qui primos parentes nostros mendacio & extenuatione vocis diuinæ decepit, quos deceptos a Satana Deus iustissime maledictione & morte æternum mancipasset, nisi rursus sua voce, idque ex mera bonitate ipsemet Adamum erexisset ac promissione seminis contrituri caput serpentis sustentasset. Vt autem ista ad nostros vsus commodius transferamus, partes huius Encomii verbi Dei distincte proponemus, & indicabimus, prius indicata ratione cur verbum Dei *Thora* hoc est lex dicitur. Docti plurimi in hoc consentiunt quod

quod *Thora* lex, a *Iara*, id eſt docuit, dicatur: Sed cur verbum *Iara* ad docendum tranſlatum ſit apud Hebræos obſeruatione dignum videtur. Nam ſimilitudine pulchra ſignificatur, quodnam ſit legis, hoc eſt verbi Dei effectum proprium, videlicet, dirigere hominem doctrina Dei in recta via, ſcilicet vt a ſcopo, id eſt voluntate Dei non aberret, vt *Thora* ſeu lex ſit vitæ inſtitutio ad voluntatem Dei tanquam ad ſcopum ordinata ſeu directa, vt nec ad ſiniſtrã, nec dexteram homo declinet. Eſt enim *Iara* inter alia dirigere, vt cum quis ſagittam in ſcopum dirigit. Cum his pulchre conuenit quod ſupra dictum eſt de regula ſeu Amuſſi Apoſtolorum, etſi diuerſa eſt Metaphora: In omnem, inquit, terram exiuit ſonus eorum, vbi ex hebræo vt ſupra admonuimus regula ſeu amuſſis intelligitur: Vox enim hebræa *caf* id eſt, regula ſeu amuſſis dicitur, quia verbum Dei debet eſſe regula ad quam domus Dei, hoc eſt Eccleſia ſit extruenda, idque ſuper fundamento vnico qui eſt Chriſtus Ieſus. Sunt alii qui *Thora* deducunt a *Thur*, id eſt, diſpoſitione, propterea quod diſponat ac ordinet Lex, id eſt verbum Dei, credenda, facienda, & vitanda: Vt cum dubites de aliquo, ad verbum Dei tanquam infallibilem regulam confugias. Porro lex Dei vt diſtinguitur ab Euangelio eſt duplex, videlicet inſita naturæ, & lata. Lex naturæ inſita, quæ & æterna lex Dei dicitur, accipitur generatim & ſpeciatim. Generatim quidem eſt, qua conſtituuntur, reguntur & feruntur res naturæ, iuxta legem quam Deus indidit in creatione, etiam iis rebus, quæ ſenſu & ratione carent, cuius generis ſunt, corpora cœleſtia, maria, flumina, fontes, plantæ, & omne animantium genus: ſiue enim quodque horum naturæ legibus obtemperat. Speciatim vero lex naturæ ſpectatur in ſolis hominibus vt quæ illis in creatione inſita eſt, & recte definitur eſſe certa & indubitata Dei ſententia animis hominũ inſcripta, qua docemur quas res ſequi, quaſque fugere oporteat: huic diuinitus addita eſt conſcientia, vt ſit iudex & teſtis eorum quæ ab hominibus fiunt, contra hanc legem. Lata lex Dei eſt, quæ ſcripto conſtat, & eſt triplex, moralis, ceremonialis, & iudicialis, harum prima ſententia congruit cum lege naturæ, ideoque perpetua & æterna eſt. Media & vltima quatenus cum naturæ lege congruunt, perpetuæ ſunt: quatenus

præter eam aliquid ordinant ad certum tempus, liberæ ſunt, & neminem obligant poſt deletam rempub. Moſis. Apud Græcos lex dicitur νόμος aptiſſimo vocabulo, dicitur enim παρὰ τὸ νέμειν, id eſt ab ordinando, regendo, reddendo, & paſcendo: ordinat enim lex formam Reipublicæ, & officium perſonarum, in publicum & priuatum bonum, regulas quibus mores publice & priuatim regantur præſcribit, redditque vnicuique præmia & pœnas pro ſuis meritis: atque ita homines legum obſeruantia, veluti paſcit, vt incolumis humana ſocietas conſeruetur. Huic cuſtos iudex, & vindex diuinitus attributus eſt magiſtratus. Verum vt ad propoſitum redeamus, noſter Propheta legem accipit, vt initio diximus pro omni verbo Dei, vt ſimul etiam, idque præcipue Euangelium complectatur. Iam partes Encomii legis ordine videamus.

PRIMA.

Lex IEHOVA *eſt perfecta.*

Siue vt Græcus habet ἄμωμος immaculata, hoc eſt, verbum Dei eſt perfectum, & ex omni parte purum, vt quod & à puriſſimo fonte Deo manat, idque per Filium perfectum Deum, & puros efficit eos qui ei credũt & obediũt, ideo Dominus ait, Beati qui audiũt verbũ Dei & cuſtodiunt. Itẽ: Beati integri in via, qui ambulant in lege Domini. Contra vero humana quantumuis nitida & ſplendida appareat, tamen nõ ex omni parte eſt mũda nec mundos efficit. Vt enim diuina doctrina ſuam originẽ ſapit quæ perfecta eſt ſancta, & pura: ita humana doctrina hominem ſapit a quo eſt profecta. Vt ergo homo immundus & impurus eſt, ita quoque ipſius doctrina quantum quidem ad ſalutem, & diuinum cultum attinet, immunda eſt & impura. Socratica doctrina quam Plato exornauit ſuo quodam iure inter Philoſophorum doctrinas principem locum occupare videtur, quæ profecto etſi plurimas bonas & veras ſententias de Deo, de prouidentia, deque fine hominis continet: tamen turpiſſimo cœno contaminatur cũ promiſcuas libidines legibus approbet Plato. Et autor iſtius doctrinæ Socrates ſuo exemplo turpiora quam vt a nobis referenda ſint, cõprobat. Quare cum Socrates & Plato animam hominis ab vna

parte purgare conantur, ab altera eam abominandis sceleribus fœdant. Sed lex Dei seu verbum Dei vt est ex omni parte purum, ita ex omni parte animam hominis, qui illud fide viua recipit, immaculatam & perfectam reddit, liberat enim eam ab erroneis opinionibus, imbuit eam veris sententiis de Deo, eius voluntate & cultu, excitat in ea per Spiritum Christi affectus puros, quibus cum assentitur voluntas, actiones interiores & exteriores tanquam riuuli puri ex purissimo fonte manant. Quid an non Iohannes ait, *1. Iohannis* 1. Si diximus quod peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, & veritas in nobis non est? Agnosco dictum Iohannis: sed idem *1. Iohannis* 3. dicit: Quisquis natus est ex Deo, peccatum non habet, quia semen ipsius in eo manet, & non potest peccare, quia ex Deo natus est. Respondeo. Verbum peccandi accipitur dupliciter: in priori Iohannis dicto sumitur pro vicio hærente in natura, & pro affectibus prauis subinde inde pullulantibus. Item, pro actionibus ex ignorantia commissis. Ab huiusmodi peccato nemo vel sanctissimus liber fuit post lapsum primorum parentum, excepto vno Iesu Christo. In posteriori dicto Iohannis, peccatum significat habitum & studium peccandi cum contumacia & ex proposito, tale peccatum non est in sanctis, huius igitur respectu fideles dicuntur integri, puri, & immaculati. Est enim in illis constans voluntas & προαίρεσις recte faciendi. Tametsi igitur nemo in hac vita ad eam peruenire potest puritatem, vt prorsus ex omni parte sit purus, & ab omni peccato mundus, tamen cum Deus ex sua mera bonitate tria faciat. *Primum* enim emundat nos a peccato sanguine filii sui. *Deinde*, imputat nobis iustitiam filii, qua perfecti, iusti, & integri sumus coram Deo. *Tertio* dat nobis Spiritum sanctum qui in nobis inchoat nouam obedientiam, facitque vt opera carnis quotidie mortificemus: non iam pro immundis & impuris habemur, sed pro purissimis & sanctissimis, atque ita discernendum est inter id quod habemus a natura nostra, & quod habemus ex gratia Dei. Quemadmodum Paulus facit *Rom. 7.* cum ait, Infœlix ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius? gratia Dei per Iesum Christum. Hoc autem fit cum ex gratia Dei non imputatur nobis peccatum, dum imputatur nobis iustitia Christi, dum donamur Spiritu sancto, qui reddit testimonium spiritui nostro quod sumus filii

Dei. Vide quæ supra annotauimus in vndecimum versum Psalmi decimi quinti.

Porro cum hic instituo collationem inter diuinam & humanam doctrinam atque illam perfectam & mundam, hanc autem immundam affirmo, nemo existimet hoc a me dictũ esse vt iuniores absterream a Philosophico studio, quod tum demum magnas vtilitates adferat, cum recte vsurpatur. Quare magnifacio Platonem, Aristotelem, aliosque philosophos & gratias ago Deo qui luce doctrinæ cœlestis excutit nebulas quæ subinde in philosophorum scriptis oculis mentis obiiciuntur. Porro hoc verbi Dei encomion etiam opponendum est Anabaptistisquibusdam, & aliis nonnullis, qui nihil tribuunt ministerio verbi Dei, sed expectant enthusiasmos seu diuinas inspirationes sine verbo, putantes voluntatem hominis non flecti posse prædicatione verbi, sed habere se repugnatiue & hostiliter donec violẽter immutetur. Quod si ita sit quis quæso vsus est ministerii verbi, sed istis tanquã vanissimis omissis, credamus veritati, dicenti *Lucæ* 11. Beati qui audiunt verbum Dei & custodiunt illud: item *Rom.* 1. Euangelium est potentia Dei in salutem omni credenti.

Secunda.

Conuertens animam. Hoc est: retinens & recreans, id est, hilaritatem, ac saturitatem quandam spiritualem animæ, seu cordi pariens: hic sol aspectabilis recreat quidem hominem, sed illa recreatio nihil est, si conferatur cum ea refectione quam verbum Dei animæ adfert, iucundissimam & saluberrimam: animæ siquidem hominum sine verbo Dei grauissima siti arent, ac fame quadam spirituali tabescunt, quæ refici & saturari minime possunt, priusquam conuertantur ad Dominum, & potentur salutaribus fontibus Israel, hoc est, verbo Euangelii, nam conscientia scelerum sitim hanc & famem auget, quam solus Euangelii liquor mitigat & tollit, dum replet donis suis famelicam animam. Vt autem sitis & fames animæ est appetitus refectionis animæ, conscientia peccati, sensu iræ Dei, & metu æternæ damnationis afflictæ, prostratæ, desperabundæ, ita recreatio & saturitas animæ est refectio animæ, quæ fit per aquam viuam, & panem illum viuum qui de cœlo descendit. hic panis fide comestus, hæc aqua fide hausta famelicam & sitientem animam recreat,

nutrit,

nutrit,fouet,viuificat,dum homo in Christum viua fide recumbens erigitur merito Christo pasſi & mortui pro nobis, & ſentit conſolationem in corde, contra peccatum, iram Dei, deſperationem, damnationem,& mortem æternam. Huius aquæ, & huius panis meminit Dominus apud Iohannem: aquæ quidem *Iohannis* 4 .cum ait, qui biberit ex aqua quam ego dabo ei,non ſitiet in æternum, ſed aqua quam ego dabo ei , fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitam æternam. Panis vero *capit.6.* vbi carnem ſuum cibum, & ſanguinem ſuum potum, & vtrumque ſimul panem vitæ nominat, caro, inquit, mea verus eſt cibus, & ſanguis meus vere eſt potus.Qui edit meam carnem, & bibit meum ſanguinem, in me manet, & ego in eo. Et paulo poſt, hic eſt panis qui de cœlo deſcendit , qui ederit hunc panem, viuet in æternum. Quid autem ſit edere hunc panem, ipſe Dominus docet,cum ait, Qui venit ad me, (fide) non eſuriet,& qui credit in me, non ſitiet vnquam. Venire ergo ad Christum & credere in Christum pro eodem ſumuntur. Proinde credens in Christum, recreatur aqua, quam ipſe dat, & ſaturatur pane cœleſti,qui ipſe eſt, quique dedit ſe pro mundi vita. Sed quid inquies hæc ad verbum? plurimum ſane, verbo enim Euangelij monſtrat nobis hanc aquam & hunc panem,docetque quomodo,hæc ſalutaris aqua ſit haurienda,& hic panis vitæ edendus,nempe per fidem in Christum.

TERTIA.

Teſtimonium Domini fidele: hoc eſt, verbum Domini eſt Teſtimonium Dei minime fallax. Etſi autem teſtimonij nomen latius accipi poteſt , tamen hoc loco illud tantum referamus ad tria videlicet ad verbum teſtificans de voluntate Dei in genere. ad opera factaque Dei.Ad monumenta memoriæ cauſa hominibus diuinitus commendata. *Primum* ergo, verbum Dei eſt teſtimonium de voluntate Dei erga homines. Cuius voluntatis certam,claram,& immotam regulam tradit, videlicet, legem & Euangelium. Vt enim vox legis, eſt teſtimonium Dei,quod Deus ſine perſonarum, ſexuum, nationum, & conditionum acceptatione velit omnes contumaces, perſeuerantes in ſua con-

tumacia, & non agentes pœnitentiam ante mortem, abiicere cum Diabolis, & hostibus Dei in æternas tenebras & pœnas: ita vox Euangelij, est testimonium Dei, quod Deus velit propter filium omnes homines quantumuis maximis & horrendis flagitiis & fascinoribus contaminatos recipere in gratiam, vt æternæ hæreditatis scribantur hæredes, modo Euangelio crediderint, & viua fiducia in filium qui dedit seipsum ἀντίλυτρον pro peccatis mundi, recubuerint. Propter hoc immotum testimonium Dei de ipsius voluntate, verbum Dei merito dicitur fidele, & verbum Euangelij dicitur ipsa veritas, vt in illo dicto *Iohan.* 17. Sermo tuus veritas est, item, *Iohan.* 8. Veritas liberabit vos. Nam Euangelium quod est verbum veritatis omnibus promiscue liberationem offert. Hoc Dei Testimonium quidam in dubium vocant, dum gratiam Euangelij particularem docent, contra manifestum testimonium Dei, quale hoc est inter multa: Deus vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Item, Deus est longanimis nolens vllos perire, sed omnes ad pœnitentiam, id est, conuersionem recipere. hoc Dei Testimonium firmissime teneamus, nec sinamus nos inde abduci vlla Sophistica, sciamus Deum vere iuxta suum testimonium de se, diuitem esse in omnes.

Secundum: Testimonium Dei opera factaque Dei complectitur: opera quidem, qualia sunt, creationis, conseruationis, saluationis item, miracula quibus testatur Deus de verbi sui certitudine, facta vero, iusticiæ quidem iuxta vocem legis, misericordiæ vero secundum promissionem Euangelij. Vtraque in multis exemplis cernuntur. Hinc sancti petant consolationem in suis tentationibus & persequutionibus cum Dauide, qui *Psalmo* 119. inter alia ait, Testimonia tua sunt gaudium meum, & viri consilij mei. Item, adhæsi testimoniis tuis, noli me confundere. Item, testimonia tua meditatio mea est.

Tertio. Testimonij appellatio monumenta complectitur diuinitus ordinata ad conseruandam memoriam operum, factorumque Dei quæ homines scire magnopere refert: Sic septimus dies, Iudæis erat testimonium Dei, hoc est, monumentum quo semel saltem in qualibet septimana admonerentur creationis rerum, quæ quia sexto die erat absolu-

abſoluta, ſeptimum diem in eius rei memoriam ordinauit, iuſſitque eam quiete ſanctificari. Paſcha Iudaicum, teſtimonium Dei erat, hoc eſt monumentum angeli tranſilientis domos Hebræorum ſanguine agni conſperſas & liberationis populi e ſeruitute Ægyptiaca, & promiſſionis agni qui ablaturus eſſet peccata mundi. Pentecoſte, monumentum erat datæ legis in lapidibus tabulis. Feſtum tubarum, monumentum erat liberationis Iſaach ab imolatione. Feſtum tabernaculorum, monumentum erat reuocans in memoriam habitationem Iſraelis in deſerto quadraginta annis, in tabernaculis. Sic in nouo Teſtamento baptiſmus, inter alia monumentum eſt, ordinatum ad conſeruandam memoriam Chriſti, mortui, & reſuſcitati. Cœna Domini, monumentum eſt ordinatum ad conſeruandam memoriam ſanctionis noui Teſtamenti, per traditionem corporis Domini in mortem, & effuſionem ſanguinis eiuſdem pro multis in remiſsionem peccatorum.

QVARTA.

Sapientem efficiens paruulum. Philoſophi multa de ſapientia diſputant, ſed ad veram ſapientiam ſine verbo Dei nulli patet aditus. Plato quidem definiuit ſapientiam eſſe virtutem cum eruditione liberali coniunctam. Hæc definitio tametſi vera eſt, tamen non recte eam Plato explicare potuit, nam nec quæ ſit vera & ſalutaris eruditio Plato nouit, nec quænam ſit vera intellexit, nihil enim recte ſciuit de Deo, aut eius voluntate, nihil ſciuit ſolide de Dei operibus quæ ſunt, vt præcipua referam, ſapientia in conditione hominis, iuſticia in lapſu hominis, miſericordia in reparatione hominis, miſericordiſſima bonitas in conuerſione peccatoris, ignorauit diſcrimen familiæ Dei, & aliarum ſectarum, ignorauit viam euadendi ſempiternę miſerię & obtinendæ æternæ beatitudinis, ad quam homo conditus eſt, ignorauit modum colendi Dei, in quo vno vera virtus conſiſtit: Breuiter omnia quæ dicunt ſapientes mundi de ſapientia, nihil ſunt, ſi conferantur cum verbo Dei, niſi faſtus & εὐμορφία λογων, nō enim ſunt vel vmbræ veræ ſapientiæ, quam lex Dei continet quamque no-

bis hoc Dauidis dictum commendat. Vt autem quid sit sapientia vera intelligatur, primum nominis rationem inuestigabo, deinde cum distinctionibus definitiones adiungam, tum iustam descriptionem sapientiæ Christianæ exponam.

Nominis ratio hæc est, quod vox sapientia a sapore iuxta Bernhardum dicatur: quod enim sapor est palato, hoc rerum bonarum cognitio est animæ, atque ideo sapientia dicitur. Cum hac ratione nominis congruit Solomonis dictũ, *Prouer.24.* Comede mel quia bonum est, & fauum quia dulcis est palato tuo: sic sapientia suauis erit animæ tuæ si inueneris eam. Dicitur ergo rerum bonarum contrariorumque cognitio, sapientia, propterea quod animo sapiat. Præter increatam sapientiam, sapientiæ vocabulum tripliciter accipitur, videlicet, generaliter, atque nunc definitur esse rerum diuinarum, humanarumque cognitio. Moraliter autem definitur in hunc modum a Lactantio. Sapientia, est & intelligentia ad bonum rectumque faciendum, & abstinentia dictorum, factorumque improborum. Cum autem de Christiana intelligitur, in hunc modum recte definiri poterit: Christiana sapientia, est ordinata notitia, sententiarum scripturæ de Deo, de voluntate Dei, veneratione & cultu, cui vita expectantis promissam in Christo salutem quantum per infirmitatem humanam liceat respondet. Vel in hunc modum, sapientia Christiana, est noticia rerum optimarum cum vera pietate, & virtute coniuncta. Hæ definitiones hac illustrantur descriptione, vera & Christiana sapientia, est firma mentis de Deo, voluntateque ipsius ex verbo Dei petita persuasio: Est viua fiducia cordis iuxta promissiones diuinas: Est prompta & alacris omnium virium obedientia erga Deum: Est constans perseuerantia in recto cursu, vsque ad finem vitæ, quem vitæ finem mox salus animæ excipit, in extremo autem die æterna gloria in Christo Iesu hæc sapientia solius Ecclesiæ Christi est, nam cum huic sapit Euangelium, & crux Christi vere sapere dicitur. & vera sapientia prædita est. Dicitur autem hæc sapientia diuina & Christiana: Diuina quidem a causa, a Deo enim est profecta, Christiana vero a possessione, quia a solis Christianis seu ab Ecclesia posſidetur. Quoniam autem hæc salutaris sapientia

non

non habet locum nisi in iis, qui habent initia timoris Dei, Dauid in *Psalmo* 111. ait, Timor Domini initium sapientiæ, intellectus bonus omnibus facientibus ea, id est, obtemperantibus Deo. Huius sapientiæ fructus recitat Syracides *capit.*24. hisce verbis: Ego, ait sapientia pulchræ charitatis, & timoris, & cognitionis & sanctæ spei mater sum. Hic quatuor sapientiæ seu doctrinæ cœlestis fructus enumerat, vt qui fuerint in ea instituti Deum diligant, Deum timeant, crescant quotidie in cognitione rerum optimarum, spemque habeant sanctam. Sunt autem hi fructus a Syracide enumerati, optimo ordine dispositi, nam qui charitate, pietateque erga Deum prædi- ti sunt, eos in cognitione progressus faciunt, vt tandem suam in vno Deo spem fixam habeant. Porro quod ait Dauid, legem Dei sapientiam præstare paruulis seu sapientes efficere paruulos, congruit cum hoc Domini dicto, *Matth.*11. pauperibus euangelizatur: illi enim soli capacem sapientiæ diuinæ mentem habent, cum interea maximi & sapientissimi huius mundi sua se sapientia quæ vera stultitia est, euertunt miserrime. Nam vt Paulus ait iactitantes se esse sapientes ἐμωράνθησαν, id est stulti facti sunt. Timeamus ergo Dominum, ac præparemus corda nostra, atque animas nostras coram Deo, humiliemus nos, vt huius diuinæ & salutaris sapientiæ reddamur capaces.

8. *Mandata Iehoua recta lætificant cor, præceptum Iehoua purum illuminat oculos.*

QVINTA.

Mandata in Hebræo hoc loco dicuntur *Pecudim*, a visitando: haud dubie eam ob causam, quod vt Deus obseruatores suorum mandatorum, fauore & beneficentia, ita præuaricatores eorundem ira & plagis visitare soleat. Vnde apparet quod vocabulum Hebræum non solum mandata, verumetiam interdicta, item promissiones & comminationes complectatur, id quod ex *Psa.*119. constare potest, propterea inquit omnia *Pecude* omnium direxi: id est recta censui, seu recta iudicaui, & omnem viam falsitatis odi. Viam falsitatis vocat, quicquid non congruit cum mandatis, interdictis, promissionibus, comminationibus diuinis. Hæc mandata sunt recta in se, & in effectu suo: in se quidem, quod sint vera, recta, sine

omni Sophistica, quicquid enim mandat, hoc serio mandat, quicquid prohibet, hoc serio prohibet, similiter quicquid promittit & comminatur, hoc serio facit. Non est ergo sentiendũ quod omnibus promittat quod paucis tantũ velit cõmunicare, nec quod mãdat omnibus, a quibusdã tantum velit obseruari. Sic de promissionibus & cõminationibus iudicãdũ est. Significatur ergo hoc epitheto quod Deus minime sit προσωπολήπτης, sed ęqualis omnibus iuxta decreti sui regulã, siue prȩmia obediẽtiȩ siue pœnas spectes cõtumaciȩ. In effectu vero quia homines mandatis Dei obtemperantes fiant recti, vt neque ad dexteram, neq; ad sinistrã deflectant, sed recto cursu pergant ad metam beatæ immortalitatis sibi propositam. Porro hic vtile fuerit cogitare causas, cur Deus alia mandet, alia vetet, cur præmia promittat obedientibus, & pœnas contumacibus comminetur. Item, quid sibi conditio mandatis & interdictis diuinis addita velit: hęc ergo ordine videamus, idque breuissime.

Cur Deus alia mandat, alia prohibet?

Huius rei causæ quæ sequũtur commode statui possunt.

Prima, vt scias quid illi acceptum sit & quid displiceat, ne ignorantiam prætendas.

Secunda, vt scias te debitorẽ esse, idque multis nominibus & obligari ad facienda imperata, & cauenda prohibita.

Tertia, vt scias te acceptum esse Deo si obtemperaueris, & reum si contumax fueris: cuius rei testem habes intra te propriam conscientiam.

Quarta, vt cum videris te præstare non posse tuis viribus quæ imperat, aut cauere quæ prohibet, petas diuinitus te adiuuari, vt vel sic tandem præstare possis quod imperatur, & cauere quod prohibetur.

Quinta, vt si videris plura a te & maiora requiri, quam sis soluendo, quȩras non extra, sed intra te causam inopiæ & infirmitatis tuæ.

Sexta, cum iam causam inopiæ & infirmitatis tuæ verbo legis edoctus, intellexeris esse peccatum, & naturæ communis, & tuum proprium, primum agnosce iuste a te requiri, quod iure debes, deinde in vera pœnitentia supplex veniam pete, & culpam condonari propter Christum

quem

quem Euangeliũ tibi commendat, vt ad ipſum oneratus,& tanquam fatigatus ſub onere peccati ad mediatorem & expiatorem peccati confugias.

Septima, vt impetrata peccatorũ venia, petas cor mundum a Deo in te creari cum Dauide, cor mundum crea in me Deus, & Spiritum rectum innoua in viſceribus meis.

Octaua, vt conſolationem ex fide remiſsionis peccatorũ nactus non ſegneſcas, ſed ſemper incumbas vt proficias magis in pietatis ſtudio, retinens fidem,& bonã conſcientiam, ſemperque diligentiſsime caueas carnis, mundi, Diaboli inſidias, in omni precatione & gratiarum actione.

Cur Dominus promittit obedientibus præmia, & minatur pœnas contumacibus?

Obediẽtibus Dominus præmia promittit, nõ vt voluntas tua hoſtiliter ſe Deo opponat, ſed vt ipſe voluntatẽ tuã, pro miſſione prçmii ad obedientiam flectat. Hic ſiquidem finis eſt promiſſionis prçmii & voluntas tua excitetur, velit, cõnetur, vt bonũ illud ad quod natura & gratia mouetur aſſequatur: Contra vero cõtumacibus pœnas minatur Dominus, nõ vt cor tuum cũ Pharaone aduerſus Deũ indures: hoc enim Deus *Pſalm*.95. clare & ſerio prohibet, cum ait, hodie ſi vocẽ eius audieritis nolite obdurare corda veſtra: Sed vt pœnarũ metu duritiem cordis tui frangat Dominus, deterreatque te a contumacia. Hic proinde finis eſt cõminationis diuinæ, vt tu admonitus volens media quçras quibus irã Dei & pœnam auertere queas exemplo Niniuitarum, & multorum aliorum.

Iam cur Dominus ſuis promiſſionibus conditionem addat explicãdum eſt, quod quidem primũ ideo facit, vt ſcias tuo arbitrio (prius docto a verbo,& moto a Spiritu ſancto) permiſſum eſſe nõ dico perficere, ſed velle & eligere ſaltem vtrumuis, hoc eſt, bonum ſiue malum: id quod ſcriptura clariſſime teſtatur, hiſce verbis, *Deut*.11. Vide ego pono corã vobis hodie benedictionẽ & maledictionẽ, benedictionẽ ſi obedieris præceptis Iehoua Dei tui, maledictionẽ vero ſi non obedieris. & *cap*.30. Teſtes inuoco hodie cælum & terram, quod propoſuerim vobis, vitam & mortem, benedictionem & maledictionem, elige ergo vitam vt viuas tu, & ſemen

tuum.Neque ambigua vox eſt Filii Dei deplorantis contumaciam Ieruſalem: *Matth.23.* Quoties volui congregare filios tuos,vt gallina congregat pullos ſuos ſub alis,& noluiſti:hęc profecto Moſes & Chriſtus (qui citra omnem controuerſiã omniũ fideliſsimi nuncii & teſtes ſunt,voluntatis Dei)nequaquã dixiſſent,ſi voluntatis electio nulla eſſet. ex quo clare & manifeſte patet,quod Deus voluntatẽ ita in homine cõdiderit,quod mouere ſe poſſit prout res obiecta boni,vel mali ſpeciem præ ſe tulerit, quod qui negat Moſi & Chriſto ſe opponit,opus Dei deſtruit,vt cũ Manicheis Deũ autorẽ peccati facit.Sed his obiicitur,cõditio legalis eſt impoſsibilis.Reſpõdeo.Cõditio legi addita etſi impoſſibilis ſit ſi tuas vires ſpectes, non tamẽ ſimpliciter & ex omni parte eſt impoſsibilis. Etſi enim tu legẽ implere tuis viribus non potes,tamẽ per aliũ potes,hoc eſt perChriſtum,in quo omnes promiſſiones ſunt etiã & Amen,id eſt ratę & firmę teſte Paulo.Cũ ergo audis,ſi vis ad vitã ingredi,ſerua mãdata:elige vitã & Chriſtũ fide accede, qui eſt finis legis in iuſtitiam omni credenti : quod cum facis,lex te amplius nõ accuſat, conditio enim legis in te impleta eſt.Secundo,Dominus cõditionem ſuis promiſſionibus addit,vt cũ pręſtare nõ poſſis quod velis Chriſto magiſtro tuo obedias,petaſq; quod per te facere nõ vales,petite inquit,& dabitur vobis,quęrite & inuenietis,pulſate,& aperietur vobis:omnis enim qui petit, accipit,& qui quęrit inuenit,& pulſãti aperietur:hoc Dominus a minori confirmat, nam quis ex vobis pater ſi filius eius ab eo petierit panem,lapidem dabit ei ? & paulo poſt infert,ſi vos cum ſitis mali noſtis bona dare liberis veſtris, quãto magis pater veſter cęleſtis dabit Spiritũ ſanctũ petẽtibus?Hic nota quod Dominus nõ dicat,pater dabit Spiritũ ſanctũ reluctãtibus hoſtiliter,ſed petẽtibus ſuppliciter.Cũ ergo petitio ſit voluntatis,ſicut & fides a qua petitio dirigitur,nemo dubitare debet,quin volũtas docta verbo Dei & mota bonitate obiecti poſſit aliquo modo aſſẽtire, velle & eligere,etſi hoc ipſũ a Deo eſſe fatẽdũ eſt,ſicuti diximus.Cũ his cõgruunt dicta patrũ.Baſilii: μόνον θέλησον, καὶ θεὸς προαπαντᾷ.Chryſoſtomi. ὁ δὲ ἕλκων, τὸν βουλόμενον ἕλκει.Naziãzeni. θεὸς γὰρ οὐκ ἄκοντα σώζει ποτέ.Auguſtini. neque ad bonũ neq; malum vllus inuitus cogitur. Hæc volebam huc breuiter adiicere,vt ſcias quis ſit vſus mandatorum,prohibitorum, promiſſionum

miſsionum,comminationũ,& cõditionis additę promiſsio nibus diuinis, ne vel cum Enthuſiaſtis ſine verbo expectes raptus violẽtos, vel cum Iouiniano hominẽ ſceleratiſſime viuentẽ iuſtifices,vt qui peccare nõ poſsit. Hæc præcipitia facile vitabis modo ea quæ diximus recte expendas.

SEXTA.

Lætificant cor meum. HIc effectus Euangelii eſt, & ſummũ bonũ in hac vita & inchoatio æternæ vitæ,nulla doctrina humana mederi vulneribus conſcientiæ poteſt, quin ſubinde recrudeſcant vulnera, & excrutient animum. Qui enim alicuius ſceleris grauioris ſibi conſcius eſt nocte dieque teſtem & accuſatricem conſcientiam circumfert,quã Philoſophia ſanare quidem foris videtur,intus relicta ſanie quæ tandem interitum adfert, ſed ſola vox Euangelii pharmacum auxiliare & præſentiſsimum remedium conſcientiæ ſauciæ applicat,cõtra deſperationem,dum videlicet Chriſtũ mortuũ pro peccatis neſtris & reſuſcitatum propter iuſtificationem noſtri prædicat,dum Chriſtũ finem legis in iuſtitiam omni credẽti teſtatur, dũ Chriſtum omnes laborãtes & oneratos ad ſe inuitare docet ,vt ad ſe tanquam ad amicum animæ medicum veniant, quibus omnibus pollicetur ſanitatem veram eamque gratis. Hic enim vt Auguſtinus pie & recte ait in *Pſalm*.22. noſtra delicta,ſua delicta fecit,vt ſuam iuſtitiam, noſtram iuſtitiam faceret. Cum igitur conſcientiæ noſtræ aſperguntur ſanguine Chriſti (quod fit cum in ipſum credimus) emundantur a mortuis operibus,ornantur iuſtitia Chriſti,donantur Spiritu ſancto vnde mirabilis quædam in corde ſequitur lætitia vt pius cũ Dauide merito exclamet: *Pſalm*.84. Cor meum & anima mea exultant in Deo viuo.

SEPTIMA.

Præceptum Iehoua purũ: VOcabulum Hebraicũ *Miſuah* complectitur & quæ iubentur vt fiant, & quæ prohibentur ne fiant,ſiue ſint legis,ſiue Euangelii præcepta, ab eo vt docti ſentiunt dictum, quod nos ligat & ſtringat ad obedientiam, hoc

præceptum lucidum,purum & clarum pronunciat. Quod ſi lucidum,purum & clarum fuit Dauidi, adeo vt ille diceret illud eſſe lucernam pedibus ſuis & lumen ſemitis ſuis, profecto multo lucidius, purius & clarius nobis eſt qui Chriſtum habemus, quam lex promiſit, qui Chriſtum habemus interpretem, qui Apoſtolos habemus Prophetarum expoſitores,qui obſcurioribus propheticis dictis lucē adferunt.At multa inquies in ſcripturis obſcura & difficilia intellectu occurrunt.Fateor id quidē,ſed quantū ad fūdamentum attinet,hoc eſt,articulos fidei, & ea quę ſunt ad ſalutem neceſſaria verbum Dei lucidiſsimum,puriſsimū,& clariſſimum eſt. Non ergo opus habet vt aliunde illi lucem adferas, cum illud ſibi lux ſit clariſsima. Hoc opponendum eſt papiſtis, qui Sophiſtica Satanica verbum Dei obſcurare conantur, vt homines ab eius lectione abſterreant, ex quo factum eſt, vt pluris patrum neſcio quorum dicta faciant,quam aperta ſcripturæ verba: dicunt enim male intellecta ſententia Pauli, Litera occidit,Spiritus viuificat,hoc eſt,vt illi peſsime edocti a Satana nugantur, literalis & Grammaticus ſenſus ſeu interpretatio occidit & mortem adfert, Allegoricus vero quem Papa cum ſuis approbat, viuificat,ſed pie eruditis notum eſt dictum Pauli,litera occidit & Spiritus viuificat, non ad interpretationem ſed ad efficaciam doctrinæ cæleſtis referendum,ſicuti alibi a nobis dictum eſt.

OCTAVA.

Illumina oculos.

PEr oculos mentem & cor ſeu intelligentiam & affectum intelligit:hoc proinde dictum duo indicat videlicet,quales ſimus ſine verbo Dei & quales efficiamur per verbum Dei:ſine verbo oculos quidem habemus, (hoc eſt, intelligentiam & affectum)ſed obſcuratos & impuros. Vt enim mens ſeu intelligentia quoad ſubſtantiam remanet poſt peccatum, ſed cœno peccati obſcurata eſt:ita affectus diuinitus in natura conditus non eſt per peccatum ablatus ſed deprauatus.Vt enim Dominus magna ſua miſericordia ſcintillam intelligentiæ nobis reliquit,ita affectus ſunt etiā reliqui, & voluntas, ſine quibus nec quicquam recte iudicare,nec quicquā boni appetere poſſemus.Nā ſi iis prorſus eſſet homo per peccatum ſpoliatus,certe homo non eſſet, nec

nec posset vnquam in pristinum statum restitui, nam nec doctrinæ nec fidei locus esset. Oculi itaque & mentis & cordis etsi non omnino sublati, tamen ita excæcati & deprauati sunt, vt opus habeamus illuminatione per verbum. Antequam enim oculi nostri illuminentur, nobiscum tenebras densissimas circumferimus, videlicet dubitationem de Deo, securitatem carnalem, diffidentiam & alios motus aberrantes a lege Dei innumerabiles: sed hanc cæcitatem non intelligit mundus: imo se miratur, & magnificat propter exiguam externæ disciplinæ vmbram.

Sed qualesnam efficimur per verbum? illuminamur, tollitur enim lutum de oculo mentis nostræ, & cor nouum creatur: Ecclesia enim voce Dei docta & commonefacta agnoscit & deplorat sua mala, petit a Deo nouam lucem, iusticiam & vitam, in hac petitione & meditatione Euangelii magis magisque illuminantur oculi mentis & cordis nostri & excutiuntur tenebræ, atque sol iustitiæ Christus Dominus oritur clare in cordibus nostris, cuius luce educimur e tenebris sempiternæ miseriæ, & donamur luce æterna, vita, & beatitudine.

9. *Timor Iehoua mundus permanet in seculum, iudicia Jehoua veritas, iustificata sunt pariter.*

NONA.

Timor Jehoua mundus permanet in seculum: | HIc commendatur nobis verbũ Dei a destinatis seu ab effectu ad quẽ diuinitus est ordinatum. Est autem hic effectus purus timor Dei seu syncera religio. Vocat autem hic ipsum verbum per Metonymiam timorem Dei mundum, propterea quod nos timere Deum syncere doceat, & veram religionem animis nostris ingerat, cuius fructus permanet in perpetuum. Cum autem hic timorem Dei mundum dicit, duo innuit, videlicet causam & finem. Vt enim mundus timor Dei proficiscitur ex fide, nam fide, purificantur corda sine qua & mens & conscientia polluta, ita tendit per mundam obedientiam in gloriam Dei, qui ex se & in se mundissimus & purissimus est. Ad hunc timorem Dei hortatur nos Dauid *Psal.* 34. Timete Iehoua omnes sancti eius, quoniam non est inopia timentibus eum, homines extra Ecclesiam dum diuinitus

seuerius puniuntur, timét quidem Deum, sed eorum timor est impurus, vt qui ex impuro corde proficiscatur, & tendat in odiũ Dei, desperationem, & mortem æternam, vt in Cain, Iuda, & multis aliis videre est.

DECIMA.

Iudicia Iehoua veritas, iustificata sunt pariter.

HIc legem seu verbum Dei iudicia nominat, propterea quod in illis ostendat Deus quid ipse iudicet faciendum & quid vitandum: hic iudicia Dei pronunciat esse veritatem, hoc est vera, vt quæ nihil habeant imposturæ admixtum, sed sint per omnia vera, & non tyrannica, *iustificata sunt pariter*, id est, iudicia Domini ad vnum sine omni exceptione sunt iusta, nihil prorsus habentia vicii, siquidem humana iudicia, eiusmodi sunt vt nunc errore, nunc imprudentia nunc affectibus vincantur. Hic notetur regula de abstractis, quoties abstractum pro concreto sumitur in prædicatione, excellentia quædam formæ in subiecto significatur, excludens a subiecto quicquid repugnat naturæ formæ significatæ per abstractum.

VNDECIMA.

10. *Desiderabiliora quã aurum & obrizum multum.*

DEsiderabilia magis quam aurum optimum, hoc solummodo piorum iudicium est de verbo Dei, hi enim doctrinam cœlestem omnibus gazis Persarum & gemmis præferunt. Vt ergo homines huius seculi nihil habent charius diuitiis, quarum plerunque comites sunt honor & superbia: ita nihil piis preciosius est verbo Dei, quod suo fructu, & duratione omnes opes mundi & honores superat, fœlix qui hoc vere & ex animo sentire & dicere potest.

DVODECIMA.

Dulciora sunt melle & liquore fauorum.

HOc est omnibus mũdi voluptatibus suauius est piis verbum Dei: Si quis ergo delectatur suaui & delicato cibo, quo anima alitur ad vitam æternam, is nocte dieque legem Domini meditetur, & suauiter saturabitur, qui hoc vere cum Dauide dicere, & sentire poterit, sciat se non pœnitendos in pietate fecisse progressus.

DECIMA

DECIMA TERTIA.

11. *Etenim seruus tuus eruditur per ea, & in custodiendis illis retributio multa.*

VErbo Dei erudimur, vt sciamus quid bonũ, quid malũ, quid honestũ, quid turpe, quid credẽdũ, quid nõ credendũ, quid faciendũ, quid vitandũ, & quid tandẽ expectandũ. Ad hæc omnia solum verbum Dei sufficit, vt non sit opus aliũde quærere supplementum. Valeant igitur traditiones humanæ & ἐθελοθρησκεῖαι quibus Papistæ homines erudiri ad Deum recte colendum contendunt.

DECIMA QVARTA.

In custodiendis illis retributio multa.

HOc est, ei qui custodit verbum Dei multiplex merces non ex merito hominis, sed ex bonitate Dei, proposita est, tanta est enim bonitas Dei, quod etiã debita officia nostra ex fide prꝙstita, etiãsi ad normã legis fieri non possunt, velit remunerare, cum in hac vita, tũ in futura, iuxta dictum Paulii. *Tim.* 4. pietas ad omnia vtilis est, vt quæ promissionem habet vitæ præsentis & futuræ.

Hactenus audiuimus Encomion verbi Dei, & quemnam fructum inde percipiant, qui illud in mente, in corde, & in tota vita circumferunt. Hoc verbum asylum est in quibusuis periculis. Huc accurrit Dauid, sentiens suorum peccatorum molem, vt ea exoneraretur, vt est in Psalmo, De profundis ad te clamaui Domine, quia apud te propitiatio est. Huc afflictus & cruce pressus se confert, iuxta illud, hæc est consolatio mea in afflictionibus meis, quod verbum tuum viuificat me. Huc in lætis & prosperis se recipit: Viam inquit mandatorum tuorum cucurri cum dilatares cor meum. Huc dubius & inops consilii tanquam ad consiliariũ fidelissimum cucurrit, iuxta illud, Testimonia tua gaudium meum, & viri consilii mei. Huc acturus cum regibus & potentibus mundi confugere solebat, iuxta dictum, Loquebar de sermonibus tuis in conspectu regum, & non confundar. Huc se armaturus aduersus scandalum crucis properat, ne frangatur animo, videns impiorum prosperitatem, mei, inquit, pene moti

ſunt pedes, pene effuſi ſunt greſſus mei, quia zelaui ſuper iniquos, pacem illorum videns: cogitabam vt ſcirē hoc, ſed difficile erat in oculis meis, donec irem in ſanctuarium Dei, & animaduerterē in nouiſſima eorū, veruntamē in lubrico poſuiſti eos, deiecisti eos in interitū. Huc in mortis articulo confugit, vt vitam inueniret, iuxta illud, in æternum non obliuiſcar ſtatutorum tuorum, quia in ipſis viuificaſti me. In æternū verbum tuum Domine permanet in cœlo, nam vita & fœlicitas quæ in verbo promittitur; in æternum durabit. Item, In te Domine ſperaui non confundar in æternum. Breuiter in hoc verbo Dauid modum inuenit euadendæ ſempiternæ miſeriæ & obtinendæ nunquam finiendæ fœlicitatis & beatitudinis, ad quam homo creatus eſt & inde redemptus. Hunc multiplicem vſum verbi Dei ideo in Dauidis exemplo propoſui, vt & vſum verbi Dei indicarem, & oſtenderem optime docere eos qui doctrinam quam profitentur ac docent, ſuo proprio exemplo confirmant ac exprimunt.

Tertia Pars Pſalmi.

HAnc Tertiam & poſtremam Pſalmi partem ſupra diximus eſſe paradigmaticam: in qua Dauid ſeipſum exemplum ſtatuit, in quo cernatur quomodo creatura & ſcriptura transferenda ſint ad noſtros vſus, videlicet, vt inde Deum & nos ipſos recte cognoſcamus in ſalutem noſtram.

12. *Errata quis intelligat? ab occultis munda me.*

DVæ ſunt partes huius verſus, videlicet exclamatio & petitio. Exclamatio (*errata quis intelligat.*) docet conſcientiā noſtram omnium primū examinādā eſſe ad normā legis, vt nobis conſtet quam multis modis, & quā variis, rei ſimus corā Deo. Atque hic primus gradus eſt ad ſalutē, ſeu vt vſitate loqui ſolemus, prima pœnitētię pars, videlicet cōfeſſio ſeu agnitio peccati, cū qua coniunctus eſt,

dolor

dolor in corde ex ſenſu iræ Dei conceptus. Petitio eſt, (*ab occultis munda me*) Hæc petitio cordis ſeu voluntatis eſt, & ſimul cum fide concipitur ex notitia Euangelii, operante ſpiritu ſancto, qua fide petitur & impetratur remiſſio peccatorum. Atque hic alter gradus ad ſalutem eſt, ſeu ſecunda pars pœnitentiæ, a qua bonum propoſitum nunquam abeſſe poterit, atque ideo illud tertiam pœnitentiæ partem faciunt. Porro hæc exclamatio docet, quod nemo mortalium ſcire poſſit, quam multis & variis peccatis maculatus ſit, manifeſtis & occultis, tantum abeſt vt poſſit ea ordine in confeſſione auriculari cum omnibus ſuis circunſtantiis recitare: quod tamen papiſtæ docent adeo neceſſarium eſſe, vt nemo ſine ea remiſſionem peccatorum conſequi poſſit. Vocat autem hoc loco peccata in genere errata, ſeu errores, propterea quod hominem a via quæ recta ad vitam ducit, aberrare faciant. Occulta vocat & quæ non patent hominum oculis, & quæ nosipſos latent, cuius generis ſunt rami peſſimi peſſimæ radicis, videlicet peccati originalis, quales ſunt pullulantes affectus, concupiſcentiæ prauæ, cogitationes immūdæ, dubitationes multiplices, vt interim taceam vitia quæ ſpecie virtutum nos interdum fallunt, item peccata tum commiſſionis, tum omiſſionis etiam in bonis operibus. Breuiter quicquid eſt in homine non congruens cum lege Dei: contra hæc tam varia & multiplicia peccata validiſſimum remedium eſt ſanguis Ieſu Chriſti, qui noſtris conſcientiis dum credimus, aſpergitur.

Huc libet breuiter adiicere appellationes peccati vſitatas in nouo Teſtamento quæ etſi re conueniunt, ratione tamen diſtinguuntur, & oſtendunt peccati varios reſpectus. Appellationes autem hæ ſunt, ἁμαρτία & ἁμάρτημα, ἀδικία, ἀνομία, παράπτωμα, ἁμαρτία, dicitur reſpectu viæ rectæ, a qua aberratur peccando. Eſt enim ἁμαρτία aberratio a via, recta ducente ad vitam & fœlicitatem. Vt enim recta via, recte viuendi ratio eſt, ita ἁμαρτία eſt, cum a recta via deflectit viator. Hinc nos peregrinantes in terra viatores dicimur, qui ſi in recta via inſiſtimus ad vitam beatam deducimur, ſin autem a recta via aberramus, ἁμαρτάνομεν, & ad mortem properamus. ἁμάρτημα proprie loquendo, ab ἁμαρτία, vt actus ab actione, ſeu ἐνέργημα, ab ἐνεργεία. ἁμαρτία enim dicitur cum fit, ἁμάρτημα vero cum factum eſt. ſed hoc diſcrimen ſæpe confunditur. ἀδικία dicitur reſpectu obiecti, videlicet, Dei, & hominis qui

peccando offenduntur. δίκη enim ius est quo cum Deo & homine agitur, vnde ἄδικοι iniusti, & ἀδικία iniustitia, cum nec Deo, nec homini tribuitur quod illis debetur. ἀνομία legem respicit, quæ peccando violatur. Est enim νόμος lex, & ἀνομία quicquid cum lege non congruit. παράπτωμα dicitur peccantis respectu, qui dum peccat, labitur & iacet sub sententia legis reus mortis & damnationis. Hinc iam collige προσκείμενα: qui peccat aberrat a recta via, legem Dei violat, Deum & proximū offendit & labitur sub onere peccati iacetque sub legis sentētia damnatoria, donec fiat remissio propter Christum, qui solus & vnicus est peccati expiator.

13. *Etiā a superbis prohibe seruum tuum ne dominentur mihi, tunc perfectus ero, & mundus ero a præuaricatione magna.*

Collatio huius versus cum superiori indicat quod Dauid hic loquatur de voluntario peccato, seu contumaciæ, vt in superioris versus fine de inuoluntario loquutus est. Sunt enim hæc peccatorum prima genera in posteris Adæ, inuoluntarium & voluntarium. Vocat ergo hic Dauid superbias flagitia & facinora, quibus homines superbe & contumaciter se Deo opponunt. Sunt enim huius generis peccata, cum aperto Dei contemptu cōiuncta, quale fuit adulterium & homicidium Dauidis. Cum autem hoc peccati genus Dauid deprecatur, satis significat non esse in manu hominis ista vitare, nisi Deus nobis manū auxiliatricem porrigat: tantæ sunt insidiæ Diaboli, tanta vis peccati inhabitantis, tanta improbitas mundi. *Tunc perfectus ero & mundus a præuaricatione magna.* Tunc, scilicet, quando tua ope, peccatum mihi non dominatur, *perfectus ero & mundus a præuaricatione magna*, scilicet contumaciæ, qua vastatur conscientia & a Deo desciscitur. Hinc ergo moneamur quam procliues simus in lapsum contra conscientiam nisi diuinitus adiuuemur: precemur ergo quotidie cum Dauide *Psalm.* 119. gressus meos in verbo tuo dirige, ne dominetur mihi vlla iniquitas. Etsi autem hæc videtur simplicissima versus huius sententia, videamus tamen quid alii sentiant. Philippus in concreto nomen *zedim* accipit hoc modo, *at a superbis custodias me*, id est, vt idem interpretatur, fac vt veram fidem, timorem & inuocationem retineam, nec sine me abstrahi per superbos, id est, per impios doctores, contemptores E-

res Euangelij,Epicureos,defenſores impiorum dogmatum hunc lapſum prohibe.Grȩcus vertit,*ab alienis parce ſeruo tuo.* Videtur enim non *zedim* a ſuperbis,ſed *Ierim*,ab alienis ſeu peregrinis legiſſe,cuius ſententiam ſi ſequimur,ſenſus erit, libera me a peccatis quæ alieni,id eſt,maligni Spiritus & praui homines ſuadunt.

14. *Sint accepta eloquia oris mei & meditatio cordis mei coram te Jehoua petra mea, & redemptor meus.*

ARdentiſſima precatione (in qua tertia pars pœnitentiæ, quæ eſt noua obedientia exprimitur)claudit Pſalmum.Nec precatio compellatione& propoſitione abſoluitur. Compellatio in fine ponitur, ex intimo affectu precantis erumpens: *Iehoua* (inquit) *petra mea & redemptor meus*, id eſt, te inuoco o Deus qui ſolus mihi es inſtar altiſſimæ rupis ad quam cum in vera fiducia confugio tutus ſum ab hoſtibus meis, cum extraneis, tum domeſticis: quoniam illi aperte, hi ex inſidiis me petunt, aduerſus hos tu mihi vnicus defenſor es & redemptor, ſeu propugnator & vindex. non dubito quin Dauid hoc loco ipſum Meſſiam alloquatur,quem hic & Deum,& petram,& redemptorem nominat, quas appellationes ſæpe ſcriptura Meſſiæ tribuit,hoc Græcus interpres intellexit cum ait, κύριε βοηθέ μου καὶ λυτρωτά μου. Hic enim titulus λυτρωτής pro prius eſt Meſſiæ, qui ſolus λύτρον pro redemptione noſtri perſoluit. Propoſitio precatoria eſt,*ſint accepta ſeu grata*, ſeu *ad voluntatem eloquia oris mei*, & *meditatio cordis mei coram te*: Ab effectu oſtendit ad cauſam,meditatio enim cordis præcedit oris locutionem,vt cauſa ſuum effectum.Precatur igitur Dauid vt retineat fidem,& bonam conſcientiam, vt nihil cogitet,nihil dicat,nihil faciat, niſi quod Deo acceptū ſit. hæc ergo perpetua precatio Eccleſiæ eſt, & ſingulorum piorum in Eccleſia.

Vſus Pſalmi decimi noni.

Vſus huius Pſalmi eſt vt exemplo Dauidis, Primum, Deum agnoſcamus qualem ſe pate-

fecit, cum in hoc mundi opificio, tum in sancto suo verbo. Secundo vt hinc instructi agamus pœnitentiam, Deum sincere colamus, studeamusque totam nostram vitā illi approbare. Tertio, vt in omnibus gratias Deo agamus per Dominum nostrum IESVM CHRISTVM, βοηθὸν καὶ λυτρωτὴν nostrum vnicum, dicentes cum vera fiducia, O Deus petra & redemptor meus, fac, vt meæ cogitationes, mea dicta, mea facta, coram te accepta sint, tibi placeant, qui es æternus Deus Pater & Filius, & Spiritus sanctus. Tibi honor sit soli, quia tuum est regnum, tua potentia, tua gloria in secula seculorum, & in omnem æternitatem. Amen.

PSALMVS VIGESIMVS

Summa Psalmi Vigesimi.

PRo rege Dauide cum exercitu in prælium aduersus Ammonitas & Syros, vt plerique existimant proficiscente, populus domini remanens Deum inuocat, petitq; vt Deus regi & exercitui eius adsit, quo fœliciter aduersus hostes populi Dei dimicet. Et interprecandum fiducia de victoria concepta, gratulatur Regi de gloriosa victoria: Nam non dubito quin Psalmus post rem gestam sit compositus in rei memoriam, quemadmodum & reliqui Psalmi videntur.

Ordo & dispositio Psalmi Vigesimi.

Hunc Psalmum in tres partes distribuamus, quæ sunt,

Prima, oratio pro Rege præliante, & pro victoria: quæ absoluitur primis quatuor versibus.

Secunda, Triumphale carmen, quo significatur orationis piæ fructus, versibus 5, 6, 7, & 8.

Tertia, quæ & postrema, vno versu absoluitnr, & est repetitio precationis. Prima ergo pars & postrema precatoria est, media ἐπινίκιον hoc est, ob partam victoriam gratulatio.

EXEGESIS PSALMI VIGESIMI CVM INDICATIONE doctrinarum.

PRIMA PARS.

1. *EXAVDIAT te Iehoua in die angustiæ, exaltet te nomen Dei Iacob.*

PROPOSITIO precatoria estque sæpius aliis atque aliis verbis vt fieri solet in ardentibus precationibus repetitur, & inculcatur. Sensus autem est, o Rex Dauid, Deus ipse te exaudiat, hoc est, liberet te cum in angustias veneris, & nomen Dei Iacob, te ereptum ex angustiis exaltet in locum altum, & in tuto collocet. Si Iacob hic proprie accipitur, Deus

Iacob erit, quem ipse Patriarcha Iacob coluit, quique Iacob Patriarcham ex variis angustiis liberauit. Si Metonymice, Deus Iacob erit quem populus Israeliticus coluit: Totus enim populus Israeliticus ex vno Iacob originem duxit. Si Synechdochice, Deus Iacob erit Deus omnium eorum qui ipsum Deum ex fide viua colunt, cuiuscunque fuerit nationis. Hunc ergo Deum Iacob cum Iehoua nominat, discernit veram Ecclesiam a falsa, quæ non colit Iehoua viuum & verum Deum, sed idola. Supra dictum est aliquoties, quod nomen Dei sit & ipse Deus, vt quicquid de Deo digne dici potest, hoc est nomen Dei ponitur & pro ipso Deo, & pro Dei attributis, ex quo fit, vt ex circunstantia dictorum exponi debeat. Hic ergo cum agitur de defensione Ecclesiæ aduersus hostes Dei, recte per nomen Dei intelliges potentiam Dei, iustitiam & constantiam in promissionibus: potentia siquidem potest quicquid vult: iustitia improbos & hostes suos punit. Constantia promissionis tuetur Ecclesiam. Hic in genere quidem docemur in omnibus angustiis nostris fide & precibus ad Deum confugere. In specie vero officium gubernatorum esse armis cum res postulat tueri subditos, & subditorum suis gubernatoribus precibus & facultatibus adesse, eosque iuuare. Nihil enim est rerum humanarum pro quo ardentius populus orare debeat quam pro salute boni & pij principis, cui vera pietas & sancta legum obseruantia curę est. Hic breuiter adiiciamus quomodo pro magistratu orandum est.

Quomodo est orandum pro magistratu? si magistratus pie & recte facit officium, orabis Deum vt ipsum in pietate confirmet & augeat: si errore & infirmitate delinquit, orabis Deum vt ipsum ab errore reuocet, & spiritu roboris ipsum confirmet. Si tyrannice contra Rempublicam & impie aduersus Deum agit, tria facies, *Primum* agnosces te tuo vitio talem habere magistratum, & te emendabis. *Secundum*, Orabis Deum vt ipsum a tyrannide ad iustitiam, & ab impietate ad pietatem conuertat. *Tertium*, si perrexerit in tyrannide aduersus homines, & in impietate aduersus Deum, orabis vt Deus ipsum suo iudicio reprimat, vel etiam opprimat vt hostem suum.

2. *Mittat*

2. *Mittat tibi auxilium de sancto & de Zion tueatur te.*

Repetitio est propositionis mutatis verbis & symbolice significat populus se non suo merito, sed intercessione & merito Messiæ niti: Nam cum ait, *de sancto*, id est sanctuario, ad promissionem respicit, promiserat enim Deus se exauditurum precantes in illo loco, in quo erat arca fœderis. *Exod.* 25. Facient mihi sanctum arcum & habitabo in medio eorum. Et *Numeror.* 20. Moses & Aaron ad ostium tabernaculi proni Deum inuocant. 2. *Paralip.* 6. Elegi Ierusalem vt esset nomen meum ibi. Item, sint oculi tui, ait Solomon, super locum istum die ac nocte, super locum istum de quo dixisti vt poneres nomen tuum ibi, & audias orationem quam orabit seruus tuus in loco isto. Captiui in aliena terra oraturi vertebant se versus Ierusalem vbi erat tabernaculum fœderis quod hic Dauid sanctuarium nominat, hoc est, locum sanctum, in quo erat propitiatorium, vnde Dominus responsa precantibus se daturum promiserat, significans se nullius preces exauditurum nisi propter Messiæ meritum, cuius typus erat propiciatorium illud ceremoniale.

Et de Zyon tueatur te.

Repetitio eiusdem sententię est: Dauid enim sanctuarium seu tabernaculum fœderis in quo erat arca in montem Zyon transtulit. Etsi autem Deus omnibus seculis & in omni loco inuocari vult, idque in spiritu & veritate: tamen quo Deus populum veterem commodius a gentium superstitionibus abduceret, & ad discendam suam legem oportunius cogeret, certum locum designauit vbi coli voluit vsque ad aduentum Filij, qui peracto suo sacrificio vmbras veteres amoueret, doceretque veram colendi Deum rationem, quemadmodum & fecit, vt est *Iohan.* 4. Nam ibi in colloquio cum muliere Samaritana typum hunc pulchre explicat: Cum enim mulier illa ex certo iudicio colligeret Christum Prophetam esse, id est nũcium a Deo missum ad corrigendos errores in doctrina & ad prę dicenda futura. proponit ei quæstionem de qua tum maxime controuertebatur inter Iudæos & Samaritanos: video inquit, quod Propheta es, patres nostri in monte hoc adorauerunt, & vos dicitis, quod Ierosolymis est locus ille vbi

oportet adorare. Dicit ei Iesus, mulier crede mihi, venit hora quando neque in monte hoc, neque Ierosolymis adorabitis patrem: vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus, quia salus ex Iudæis est. Sed venit hora & nunc est quando veri adoratores adorabunt patrem in Spiritu & veritate, & pater tales quærit qui adorent ipsum. Deus est Spiritus itaque qui adorant eum, oportet vt in Spiritu & veritate eum adorent. His verbis Dominus amouet pædagogicam adorationem, & veram adorationem commendat, monti opponit Spiritum, Veritatem sanctuario externo & Hierusalem. Mons leuandum esse cor in cœlum monuit. Sanctuarium seu propiciatorium Christum adũbrabat, qui vera & vnica est propiciatio. Sic Paulus hunc typũ interpretatur ad *Rom.* 3. Quem proposuit Deus ἱλαστήριον per fidem in ipsius sanguine. Et Iohannes ait, ipse est propiciatio pro peccatis nostris. Item, Deus misit Filium suum ἱλαστήριον pro peccatis: proinde adorare patrem in Spiritu & veritate est ex fide (cuius effector est Spiritus sanctus.) & viua fiducia mediatoris Deum inuocare.

3. *Memor sit omnium sacrificiorum tuorum, & holocaustum tuum pinguefiat.*

VOtũ populi vt sacrificia Dauidis Deo sint grata, antequam enim in bellum profectus est Dauid, sacrificauit Deo, petiitque vt Deus ipse sibi pro populo Dei prelianti adesset: cuius exemplum quoad genus attinet facti, Christiani principes pugnaturi cõtra hostes Ecclesiæ imitari merito deberent. Possunt etiam dici sacrificia Dauidis, quæ populus obtulit pro Dauidis proficiscentis in bellũ salute. Quod Hieronymũ sequutus verti, pinguefiat, Pagninus habet, *incineret*, id est, in cinerem vertat Deus holocausta Dauidis, vt sit sensus: holocaustum Dauidis sit Deo tam gratum, atque illa sacrificia fuere quæ Deus olim de cælo misso igne accendit, vt ea sibi gratissima isto miraculo fuisse ostẽderet. Scriptura disertis verbis ter exprimit ignem de cælo descendisse & absumpsisse victimas. *Primum. Leuit.* 9. vbi Aaronis ministerium isto miraculo confirmatum est in perpetuam memoriam quod esset a Deo ordinatum. *Secundo*, in *Paralip.* 7. Solomonis sacrificiũ diuinitus accenditur, ad confirmandũ templũ ab eo structum Deo gratum esse, & quod vellet precantes in

eo

eo exaudire. *Tertio.* 3. *Reg.* 18. Sacrificium Eliæ etiam diuinitus accenditur, ad probandum quod Elias fuerit verus Dei propheta & non Baalitæ. Multi docti idem ſentiunt de ſacrificio Abelis. Hoc enim miraculum ſignum fuiſſe putāt, vnde Cain intellexerit ſacrificiū Abelis Deo placuiſſe, & non ſuū. Quare & fratri iraſcitur, & eū interficit.

Si legimus *pingueſiat*, idem erit ſenſus. pingue enim dicitur ſacrificium quod conditum eſt fide & inuocatione Dei. Vt ſiccum dicebatur quod fide & inuocatione Dei deſtituebatur. Sic opera noſtra pinguia, & ſicca dici poſſunt. Meminit autem Dauid hic ſacrificiorum & holocauſtorum. Sacrificia *mintha*, Hebræis dicuntur: holocauſtum autem *ola*: *mintha*, *Geneſ.* 4. latius patet, quam in Leuitico: illic enim ſacrificium vt ex frugibus terræ & ex pecoribus notat: In Leuitico autem ſignificat ſolūmodo oblationem ex frugibus terræ. *Ola* dicebatur oblatio, quæ tota igne abſumebatur: Hebræis ab aſcendendo dicta, eo quod tota in humum aſcenderet & abiret, Græce ὁλόκαυςον, id eſt, totum combuſtum. Genus ſacrificiorum omnium Hebræis CHORBAN, id eſt, oblatio diceba tur. Tametſi autem varia & multa oblationū genera fuere, apud Hebræos, vnū tamen Chriſti ſacrificium quo ſeipſum obtulit patri per æternum Spiritum, figurabāt: ideo Auguſtinus huius ſacrificii caro & ſanguis ante aduentum Chriſti per victimam ſimilitudinum offerebatur, in ipſa paſſione per veritatem reddebatur: poſt aſcenſum per ſacramentum memoriæ celebratur.

Sed cur inquies adeo multæ & variæ fuere veteres oblationes, cum vnum ſolūmodo adumbrarent? Reſpondit Auguſtinus vtile hoc erat illis ad deſiderandam gratiam, quæ per prophetas ventura canebatur. Et alibi, huius veri ſacrificia multiplicia variaque ſigna erant ſacrificia priſca ſanctorū cū ob hoc vnū per multa figuraretur, tāquā verbis multis res vna diceretur, vt ſine faſtidio multū cōmēdaretur

4. *Det tibi ſecundum cor tuum, & omne conſilium tuum impleat.*

REpetitio eſt eiuſdē petitionis, populus non ignorabat pii Regis votū Deo gratum eſſe. Quare petit vt Deus illud impleat in ſuā gloriā, & populi Dei ſalutē. Det, inquit, ſcilicet Iehoua tibi Dauid ſecūdum cor tuū, id eſt, vt perficias quod pie cogitas

& in votis habes,hoc eſt vt triumphes aduerſus hoſtes Dei & populi Dei,& conſilium tuum de hoſtibus Eccleſiæ arcē dis & opprimendis optato euentu ſecundet.Particula itaq; vniuerſalis reſtringenda eſt ad rē ſubiectā, & non extendē-da ad quoduis conſiliū extra limites vocationis. Sępe enim in hac imbecillitate hominum, conſilia principū etiā piorū non ſunt ſalutaria. Vt Ioſias alioqui rex ſanctus errabat in deliberatione,& conſilium ipſius infœlix erat, quo bellum mouit aduerſus regem Ægyptiacum Necho offerentē pacē. Luit ergo pœnas Ioſias temerarii cōſilii,occubuit enim vulnere accepto in prælio.4.*Reg*.24. Eſt autē temerariū conſiliū nō quod ratio recta,ſed quod affectus rationi cōtrarius dare ſolet.Quare in conſiliis ſapientis nō quid affectus, ſed quid pia & prudens ratio ſuadeat,ſpectandū eſt.Eſt proinde pii principis prudenter ſpectare,a quibus cōſilia capit. Mulierū conſilia raro fœlicia ſunt, nā illę vtplurimū affectibus potius ducuntur quā iuſtis rationibus.Iuuenū cōſilia temeraria eſſe ſolent :rerū enim experientiam non habent adulatorum cōſilia vt plurimū ſunt pernicioſa.Sapientum autē & piorum ſenū qui longam experientiam habent rerum,& norunt hiſtorias Eccleſiæ , & mundi , fœlicia eſſe ſolent, iuxta illud Menandri:

σόφȣ μὲν ἀνδρὸς προσδέχȣ συμβȣλίαν,
σοφὴ γὰρ δ' σόφων γίνεται συμβȣλία.

Sed quid Menandrum refero,cum habeamus ſapientiſſimum Solomonem,qui ait *Prouerb*. 12. Sapientis conſilium laudatur.Item.vita ſtulti recta eſt in oculis eius & audiens conſilium ſapiens eſt. Item lingua ſapientum ſalutaris eſt.Vera proinde ſapientia cuius initium eſt timor Domini regat conſilia noſtra & vbi prudenter conſultauerimus,petamus a Domino vt ipſe noſtra conſilia in bonum exitum dirigat. Cor enim hominis cogitat viā ſuam, ſed Dominus confirmat greſſum eius.

SECVNDA PARS PSALMI.

5. ***Exultabimus in ſalute tua & in nomine Dei noſtri vexillum leuabimus:im***

Ἐπινίκιον eſt ex fiducia cordis de euentu conceptū, mira profecto vis fidei

pleat Iehoua omnes petitiones tuas, & fidei est. Hęc enim nō minus certa est de promissis diuinis quæ adhuc expectantur, quā sensus ipse dum rebus præsentibus potitur. Deus promiserat Dauidi victoriam de hostibus suis, de qua triumphat priusquam gladium in hostem stringat, vsqueadeo verum est, quod autor Epistolæ ad Hebræos ait, fides est, ἐλπιζομένων ὑπόστασις, hoc est, eorum quæ sperantur tanta certitudo, quanta eorum est quæ in præsentia extant, & iam quasi manibus tenentur, & possidentur. Hoc admodum pulchre expressit Theodoretus in hæc ipsa Apostoli verba scribens, Ea inquit quæ non videntur per eam videmus, & ad eorum quæ sperantur contemplationem ea nobis oculus efficitur, & ostendit tanquam subsistentia, ea quæ nondum facta sunt. Vnde autem hæc fiducia veniat ostendit cum ait: *exultabimus in salute tua, in nomine tuo vexillum leuabimus*, quasi dicat, non nostris viribus freti, sed tua promissione erecti victoriā nobis pollicemur nō minus certam, quā si nūc eam obtineremus: promissio enim tua neminem fallit fide appræhensa, cum mentiri nescias, præsertim cum promissio tua sit voluntatis tuæ infallibile testimonium. Ex hac diuinæ promissionis constantia, author Epistolæ ad Hebręos *cap.6.* audet dicere impossibile esse Deo vt mētiatur: id est, vt faciat aliquid contra suam promissionē: siquidem impossibile est vt quicquā faciat cōtra suā voluntatē: Volūtas enim Dei omnium eorum quæ facit, causa est, ex quo fit, vt suarum promissionum cōstantissimus sit obseruator. Non ergo immerito promissionum diuinarū certitudo ὑπόστασις dicitur.

Porro hoc ἐπινίκιον populi Dei aduersus hostes externos, symbolum est triumphi Ecclesiæ de hostibus suis spiritualibus. Etsi autem Ecclesia sæpe in hac vita succumbit victa ab hostibus externis (Non enim habet promissionem de externa victoria sicut Dauid habuit, sed mandatum de obedientia sub cruce) tamen in spirituali pugna freta salute Domini id est, salute a Domino promissa, nequaquam inferior erit, sed gloriose triumphabit: habet enim promissionem immotam: *Matth.16.* Portę inferorū nō pręualebūt aduersus eā. In hac promissione dulcissima quatuor simul cogitentur, 1. prędictio certaminum Ecclesię. 2.

2. hoſtiũ Eccleſiæ conſultatio & impugnatio. 3. victoria Eccleſiæ. 4. eius cauſa. Pugna prædicta eſt. *Geneſ.* 3. & continuabitur vſque ad finem mundi, aliis in aliorũ locũ ſuccedentibus, hoſtium dux eſt Diabolus ipſe, qui varie cõſultat in ſuis mẽbris de perdẽda Eccleſia per homicidia, & mendacia. Victoria tandem erit glorioſa, etſi cruenta. Cauſa victoriæ dux belli, & ἀγωνοθέτης, eſt Ieſus Chriſtus victor Diaboli, mortis & inferni. Quicunque ſub huius vexillo militauerit ſtrenue, vel in ipſo agone mortis ἐπινίκιον canit. certiſsimus enim eſt de victoria. Porro triumphali carmini ſubiicitur votum ſeu precatio. *impleat Iehoua omnes petitiones tuas*, id eſt, faxit Deus o Dauid, vt redeas victor & compos voti, in gloriam Dei, & ſalutem Eccleſiæ ipſius. Nam & hic vniuerſalis particula reſtringenda eſt ad materiam ſubiectam.

6. *Nunc ſcio quod ſaluũ fecit Iehoua vnctum ſuum, exaudiuit illum de cælo ſancto ſuo in potentiis dextræ eius eſt ſalus, &*

GRatulatur populus Regi victoriã, cuius authorem merito Deum agnoſcit. Vocat autem Dauidem vnctũ Dei metonymicῶs, hoc eſt, regẽ ab eo cõſtitutũ, vt ſuum populũ regat, & aduerſus hoſtes tueatur. Cũ vnctũ Dei Dauidẽ nominat argumentũ a ſigno petitur, Dauid vnctus eſt a Deo in Regem, & Deo in vocatione obtẽperat: igitur Deus eũ defẽdit & dedit victoriã aduerſus hoſtes ſuos. Sic quilibet ſtatuet ſe, ſi in honeſta vocatione Deo obtẽperet, habiturũ Deũ defenſorẽ. Porro vnctio Regũ apud Iudęos mãdatũ Dei habuit, & erat ſymbolica ſicuti omnes reliquę ceremonię Moſaicæ: Significabat autẽ hęc regũ vnctio, eorũ officiũ eſſe, fortiter pro lege & grege pugnare, fragrare gratia & virtutibus, alacres eſſe ad fouendã pacem & concordiam inter homines, idque pie, & ſancte. Quemadmodum Rex Dauid fecit, qui typus erat regis noſtri Chriſti, qui longo precioſiſsimo oleo Spiritu Sancto præ conſortibus ſuis erat vnctus. Sed Dauid Rex tantum erat, Dominus autem & rex & ſacerdos: Rex quidem, quia nos regit & defendit, Sacerdos vero, quia pro nobis interpellat apud patrem. Auguſtinus dicit nullibi morẽ fuiſſe vngere reges & ſacerdotes, niſi in illo regno vbi Chriſtus prophetabatur & vngebatur, & vnde venturum erat Chri-

ſti

sti nomen, a quo & nos Christiani nominamur, qui vncti sumus in spirituales reges & sacerdotes, idque spiritu sancto. 2. *Corinth.* 1. Qui vnxit nos Deus est, qui etiam obsignauit nos, deditque arrabonem spiritus in cordibus nostris. Fuit igitur externa illa vnctio qua Iudaici reges & sacerdotes vngebantur symbolum spiritualis illius vnctionis qua nos vngimur in reges & sacerdotes: sed huius rei symbolicam rationem breuiter exponamus. Olei vis externa in corpore, efficaciam spiritus sancti in anima adumbrat, nam vt oleum lucet, nutrit, roborat; fessa membra recreat, mitigat dolorem vulnerum, faciem exhilarat: ita spiritus sanctus sua gratia animam illuminat cæcutientem, nutrit esurientem, roborat languidam, defatigatam recreat, dolorem mitigat, & faciem animæ conscientiam exhilarat.

Apostolica vnctio, cuius mentio fit *Marci* 6. & *Iacobi* 5. miraculosa fuit, vngebantur enim ægroti non ad mortem, vt in papatu fit, sed ad vitam. In Marco enim sic scribitur, vngebant oleo multos ægros, & sanabant eos, *Iacobi* 5. infirmatur quis inter vos? accersat præsbyteros, & orant pro eo, vngentes eum oleo in nomine Domini, & oratio fidei sanabit infirmum. Fuit ergo illa apostolica vnctio miraculosa, duratura ad tempus confirmandi Euangelii causa: nunc autem quia donum illud sanandi miraculose cessauit, cessabit etiam merito eius symbolum. Quare vnctionem Papisticam, tanquam abominationem quandam detestemur.

Quantum autem ad vnctionem qua hodie in nonnullis locis reges inaugurantur attinet, eam nec probo, nec improbo, si cacozelia sit Iudaica, superstitiosa est, ne dicam impia, si politico fine adhibetur, tanquam externa ceremonia, non cultus gratia, sed ornandæ inaugurationis causa, forte tolerari potest, modo diligenter admoneantur qui inaugurantur id fieri vt meminerint se athletas esse ad pugnandum pro gloria Dei, pro Ecclesia, subditorumque salute. Sed quid dico? destituor verbo, quare aliis hoc disputandum relinquo, potius quam vt incerta pro certis referam.

Exaudiuit illum de cœlo sancto suo. Supra dixit, *mittat tibi auxilium de sanctuario, & de Zion tueatur te*, hic autem di-

cit, de cœlo ſanctitatis tuæ exaudiuit illum. Quomodo hæc congruũt, hoc Solomõ clariſſime oſtendit, vt ſupra quoque admonuimus. 2. *Paralip.* 6. cum orauerint in loco hoc, id eſt, (in ſanctuario) tu exaudies de loco habitationis tuæ, de cœlo, & parcas. Vult ergo Solomon vt cum preces ad Deum fundimus, mediatorem fide intueamur, cuius typus erat propiciatorium mundanum quod fuit in ſanctuario, id quod Dominus ſine typo expreſſit, dicens quicquid petieritis patrẽ in nomine meo, dabit vobis. Quod Dauid hic vocat cœlum ſanctitatis Dei, hoc eius filius Solomon locũ habitationis Dei, qui eſt cœlum nominat. Eſt igitur cœlum locus & qui in cœlo ſunt in loco eſſe recte ſecundũ ſcripturam dicuntur. Sed obiicies, Deus eſt vbique, Deus eſt in cœlis, ergo in cœlo eſſe eſt vbique eſſe. Reſpondeo ineptiſſima eſt concluſio, quid enim ineptius eſt quam ex parte torum inferre, cum ex toto pars occluditur? Deinde aliter Deus eſt vbique, aliter in cœlo, vbique eſt, vt vulgo rectedicitur, Enter præſenter, Deus eſt & vbique potẽter. In cœlis autẽ eſt vltra hos modos, ibi enim magis gloria maieſtatis relucet corã ſanctis Dei angelis, & animabus ſanctorũ. Quare & thronus eius in cœlis eſſe dicitur. Deinde Solomõ hic aperte diſtinguit inter ſanctuarii locũ qui erat in terra, & locum habitationis Dei, quem cœlũ definit: ſicuti & ipſe Chriſtus diſtinguit, cum iubet nos orare dicendo: fiat voluntas tua ſicut in cœlo, & in terra. Vanum eſt ergo nouum quorundam figmentum, qui cœlũ eſſe vbique contra ſcripturas contendũt. Sed cur inquies dicitur in cœlo eſſe, qui eſt vbique? huius rei has cauſas poſſumus ex verbo Dei colligere. 1. Vt cogitãtes de Deo extra mundũ mẽtes euehamus, nec quicquã humile aut carnale de ipſo ſomniemus. 2. Quia ibi maxime ſicuti dixi relucet Dei gloria, ibique eſt thronus maieſtatis eius, vt loquitur author Epiſtolæ ad Hebr. 3. Quia ibi parata eſt a Chriſto beatitudinis noſtrę ſedes cũ ſanctis angelis Dei, & omnibus electis, vt illic Deũ videamus facie ad faciẽ, & corã videamus ſaluatorẽ noſtrum Ieſum Chriſtum. 4. Vt eo aſpiremus, atque illic animis noſtris ac votis verſemur vt Paulus ait πολίτευμα noſtrũ eſt in cœlis, vnde ſaluatorẽ Dominũ Ieſum Chriſtũ expectamus. 5. Vt precaturi nõ proſternamus nos more Ethnico & Papiſtico corã Idolis, ſed leuemus corda noſtra in cœlũ, iuxta dictũ Dauidis: ad Dominũ

leuaui

leuaui oculos meos qui habitat in cœlis. Legantur quæ supra *Psal.2.*& 19. annotauimus.

In potentiis dextræ eius est salus. Hoc est Deus sua dextra potēter saluat. Ecclesia enim si suas spectes vires, multo infirmior est quam vt hostes suos vincat, qui enim fieri possit, vt tā exiguus grex omniū, tot vrsis, lupis, leonibus, & diabolis se opponeret? At si Ecclesiæ ducem militiæ suæ considerat, Deum & Christum eius, mox bonam spē victoriæ cōcipit. Cōfidite ait, *Ioha* 16. ego vici mundū. Qui ergo fidē Christi viuā circūfert, victorē mundi secū habet, in quo certā sibi victoriā polliceri poterit, iuxta illud Iohannis, hæc est victoria quæ vicit mundū, fides nostra. Cur dicit *vicit*, cū adhuc bellū non sit confectum? Quia tam certa est victoria, ac si bellum iam esset confectum, idque propter promissionem Dei quæ fallere non potest. Cur nō dicit nos vicimus sed fides nostra? Respond. Vt quibus viribus vincamus ostendat: nō enim nostris viribus, sed eius quem fide apprehendimus, nempe Christi, per quem victoriā consequimur, is enim dextera Dei est, in quo sola salus Ecclesiæ est reposita. Vt enim omnia per ipsum facta sunt, ex quo merito Dei dextera dicitur, ita Ecclesia eadem dextera protegente tuta est.

Quæritur hic de dextera Dei quid sit, certū est quod dextera Dei proprie vt ad literā accipi nō potest, cū Deus nec sit corporeus, nec circūscriptus, sed incorporeus, ἀπερίγραπτος, infinitus, vt nec quidquā illi ad dexteram, nec ad sinistrā proprie loquendo esse possit. Tropice ergo dexteram Dei sumi necesse est, sumpta similitudine ab homine, in cuius manu dextera plus virium est. Dextera ergo Dei, potentia Dei est, qua ipse omniaquæ vult, facit in cœlo & in terra, & hęc dextera communis est Patri & Filio & Spiritui sancto: Vna enim est potentia patris & filii & Spiritus sancti, sicut vna est deitas. Deinde altera persona deitatis singulariter dextera Dei, scilicet patris, dicitur. Dextera, ait Hilarius, nuncupatur filius quia per illum opera diuina perfecta sunt. Idem: Virtus significatur in dextera, ideo Dominus quia virtus & Dei sapientia est, nonnunquam Dei dextera nominatur, per quem aduersus omnes inimicos in omni tribulationum bello protegimur. Quomodo ergo inquies, Christus sedit ad dexteram Dei, cum ipse sit dextera? Respondeo: longe aliud est dextera Dei, quam sedere ad dexteram Dei. Sedere ad

dere ad dexteram Dei est proximum esse Deo, dignitate, eminẽtia, & gloria beatitudinis supra omnes creaturas, vt suam Ecclesiam regat, & pro ea patrem interpellet *Rom.* 8. At cum de Christo dicitur, *Matth.* 25. Statuet oues quidẽ a dextera sua, hœdos autem a sinistra, quomodo quæso intelligenda est dextera & sinistra Christi, cũ Christus sit Deus incircumscriptus? Resp. Etsi Christus incircũscriptus est secundum deitatem, tamẽ ratione naturæ assumptæ circũscriptus est, vt Nazianzenus etiam testatur cum ait, περίγραπτος σώματι, ἀπερίγραπτος πνεύματι, humanæ ergo naturæ respectu alios statuet Christus iudicaturus ad dexteram suam, alios ad sinistram: quod profecto fieri non posset, si humanitas coextensa esset diuinitati, neque tamen ideo fit naturarum separatio, quia deitas vbique adest, vtpote infinita.

7. *Hi in curribus & hi in equis, nos autem nominis Iehoua Dei nostri recordabimur.*

ANtithesis fiduciæ hostium Dei & Ecclesiæ hostes Dei omnẽ suã fiduciã in magno apparatu bellico collocãt, cõtra, Ecclesia & si arma sumit aduersus hostes Dei, tamẽ omnẽ fiduciã victoriæ in solo Deo collocat. *At nos*, inquit, *nominis Iehoua Dei nostri recordabimur*, id est, inuocabimus Iehoua Deũ nostrũ, vires & auxiliũ ab eo implorabimus, in illũ solũ omnẽ spẽ nostrã collocãtes. Hic proinde obseruetur discrimẽ inter prophanos homines & sanctos Dei seruos: homines prophani nitũtur arũdineo baculo, dũ suis armis freti bella gerunt aduersus Deũ. At Ecclesia Dei cũ sanctissimo rege Iosaphat, oculos ad Dominũ leuat, & ab eius auxilio tota pẽdet 1. *Para.* 20. Cũ ignoramus, inquit quid agere debeamus, hoc solũ habemus residui, vt oculos nostros dirigamus ad te *Ps.* 33. hæc antithesis humanorũ præsidiorũ & auxilii diuini his verbis exprimitur, Nõ saluabitur rex in multitudine exercitus sui, fortis nõ eripietur in multitudine roboris sui, fallax equus ad salutẽ, & in potẽtiæ multitudine nõ liberabit: ecce oculi Domini super timẽtes eũ, super sperantes in misericordia eius, vt eripiat ex morte animas eorũ. Nõ ergo animũ despondeamus, nec demus locũ huic argumẽto: hostes Ecclesię, Turcæ, & Papistæ sunt multi, valẽt consiliis, armis, & opibus instructi sunt: At Ecclesia Dei est pusillus grex, nõ ita armis & copiis militaribus instructus: igitur Ecclesia superabitur ab

hostibus suis & prorsus delebitur. Respondeo. Non copias, non apparatū magnum, non sapientia consilia, nō potentia, non opes, nō fraudulentas technas causam victoriæ, sed Dei præsentiam & auxilium, iuxta ipsius promissionem: Inuoca me in die tribulationis, & eripiam te, & honorabis me. Dei enim est regnum, Dei potentia, Dei gloria in omnem æternitatem: ille rex & pastor noster est, nos autem populus eius, & oues pascuæ eius. Hunc ergo ardentibus precibus in vera pœnitentia oremus, primum vt nobis peccata nostra remittat, deinde vt largiatur nobis suum sanctum spiritum, quo persistere possimus in pio, & sancto proposito. Tertio: Vt nos tueatur aduersus hostes nostros propter gloriam nominis sui, & dicamus cum Dauide, *Psalm. 79.* Ne memineris Domine iniquitatum nostrarum antiquarum, cito anticipent nos misericordiæ tuæ, quia attenuati sumus valde. Adiuua nos Deus misericordiæ, & salutis nostræ, & propter gloriam nominis tui, libera nos, & propitius esto peccatis nostris, propter nomen tuum, ne forte dicant in gentibus, vbi est Deus eorum? Est proinde nomen Domini seu inuocatio Dei fortissima illa rupes ad quam si confugerimus in nostris angustiis vere sentiemus præsentiam Dei & auxilium.

8. *Hi incuruati sunt, & ceciderunt, nos autem surreximus, & ereximus nos.*

ANtithesis est euentus fiduciæ præsidiorum humanorum, & fiduciæ auxilii diuini. Vt enim hostes Ecclesiæ sua freti potentia & armis victi succumbunt: ita Ecclesia militans non armis suis, sed præsentia Dei freta victrix triumphat. Hic rursus propter certissimam victoriæ fiduciam, præterita verborum, pro futuris vsurpantur. Hic duæ quæstiones se offerunt: vna, cum Deus amet Ecclesiam, & Ecclesiæ hostes odio habeat. Cur non sine armis delet hostes suæ Ecclesiæ? Altera, cur patiatur Ecclesiam aliquando succumbere triumphantibus hostibus? Ad priorem quæstionem dico, quod tametsi Deus reuera amet Ecclesiam, & Ecclesiæ hostes tanquam suos odio habeat, tamen in bonum Ecclesiæ sic placuit sapienti Deo, vt non sine pugna victoriā consequatur Ecclesia: nam si hoc fieret, inuocationis & gratitudinis obliuisceretur, paulatim languesceret, redderetur superbior, nec vlla gloria esset Ecclesiæ, si ociosa defenderetur. Deinde vtile est Ecclesiæ externis armis exerceri, vt as-

fuefiat ad fpiritualem pugnam, aduerfus hoftes fuos fpirituales. Tertio; vt Ecclefia victrix victoriam Deo acceptam ferat, cum ipfius nominis celebratione. Iam ad fecundam quæftionem veniamus, quod interdum Ecclefia fuccumbat triũphantibus Ecclefiæ hoftibus, id quoque in ipfius bonum cedit, nam victa fua fe culpa victam agnofcit, expendit caufam peccatum effe, quod Deum offenderat: fupplex petit veniam, promittit emendationem, accipit diuinitus confolationem, quod cum fit Ecclefia externe victa multo crudeliores hoftes profligat, nempe, peccatum & Diabolum, atque ita victrix triumphum in fpiritu agit, contra vero hoftes Ecclefiæ etfi foris triumphant, tamen intus miferrime necantur, dum Diaboli & peccati imperio tanquam proftrati & mortui fubiiciuntur, & vt Diaboli focii æternis pœnis referuantur. Nemo igitur defperet meliora fi vel capiatur ab hofte, vel trucidetur, vel quomodocunque fecum agatur, fed retineat fidem, ardenter Deum inuocet, det Deo gloriam qualifcunque fuerit euentus. Nemo exiftimet impios ideo effe beatos quod interdum fanguine fanctorum veluti facientur, fed cogitet extrema cum hoftium Dei, tum Ecclefiæ, de quibus Dauid canit *Pfalm*.37. mali delebuntur fimul, tandem impii extirpabuntur, & falus iuftorum a Domino & præfidium eorum in tempore afflictionis. Proinde confilio faluberrimo noftri Dauidis obtemperemus, qui ait, Cuftodi integritatem & delectare rectitudine, quia tandem huic viro pax.

TERTIA PARS.

9. *Iehoua, falua, rex exaudiat nos in die inuocationis noftræ.*

Repetitio eft precationis per exclamationem: nam inter precandũ crefcit fides & fit ardẽtior precantis affectus, quam fuit in initio: id quod videre eft in multis pfalmis Dauidis, & pii omnes quotidiana experientia edocti norunt. Hypocritæ ore precantur fopita mente, conceptas precationum formulas ad faftidium vfque demurmurant: putant enim quod ob loquacitatem fuam exaudiantur. Pii autem, contra quid vrgeat ferio perpendunt, nõ tam concepta verba recitant, quam intimos affectus animi in finum Dei effundunt, idque interdum fine verbo, vt Mofes pu-

gnantibus Hebræis cum Amalechitis, & Anna mater Samuelis. Interdum paucissimis vtuntur verbis: vt cum populus hic, orans ex intimo cordis affectu exclamat dicens: *Iehoua salua*: huic ardentissimæ precationi votum annectit, *Rex* (ait) *exaudiat nos in quacunque die inuocauerimus eum*: Ita ex præterita liberatione fiduciam concipit, vt & posthac se exaudiat cum Deus semper sit sibi similis, nec mutari potest. Porro notandum est hoc loco quod populus Dei ipsum Deum suum regem esse profiteatur, cuius regni administrator in terris fuit Dauid a Deo in regem ordinatus. Vt hinc discamus qualem obedientiam debemus regibus terræ, nẽpe talem quæ non aduersetur mandato regis cœlorum qui est verus Ecclesię rex: Nam hic obedientiam debemus regibus terræ propter mandatum Dei regis cœlorum: Certe iis qui contra mandatum Dei fieri aliquid, quo nos reddamur impij pręcipiunt, obedire minime debemus. Recte ergo fecerunt aulici Saulis, qui nolebant ad imperium Saulis manus extendere in sacerdotes Domini. 1. *Sam.* 22.

Vsus Psalmi Vigesimi.

Quoties hunc Psalmum recitamus, cogitemus quod magistratus pius sit ingẽs donũ Dei, pro quo Deo gratiæ merito agendæ sunt, & orãdum est ardentissimis precibus, vt Deus ipsum, & domi in pace, & foris in bello tueri velit in suam gloriam, & in Ecclesiæ salutem. Nam qui orat pro rege, quærit pacẽ Ecclesiæ, & ipsius hospicij quietem. Ieremiæ 29. Oremus igitur & nos pro nostro rege, vero Ecclesiæ Dei in hoc regno nutricio, & pro senatoribus regni, aliisque gubernatoribus vt in pace eorum sit pax nostra, idque per CHRISTVM IESVM regem regum, & Dominum dominantium, cui honor, laus, & gloria in omnem æternitatem. Amen.

PSALMVS VIGESIMVS PRIMVS.

Summma Psalmi Vigesimi primi.

SÆPE dictum est supra Dauidem typum fuisse Christi: Et haud raro multa tribui typo, quæ proprie & vere non congruunt nisi Christo: vt in hoc Psalme videre est, qui historice quidem de Dauide: mystice vero & proprie de Christo intelligendus est. historice est gratulatorium carmen, quo populus Regi Dauidi victoriam super hostibus suis gratulatur: mystice est dulcißimum ἐπινίκιον regis nostri Iesu Christi de superatis hostibus, peccato, morte, & Satana, quod illi canit Ecclesia. Quare geminam huius Psalmi interpretationem adferam: priorem historicam de Dauidis victoria & debellatis ipsius hostibus: posteriorem de Christo, & victoria super ipsius hostibus, Diabolo & membris eius, quos Christus victor æternis pœnis obruet.

Ordo & dispositio Psalmi Vigesimi primi.

Partes huius Psalmi, docendi gratia, quatuor commode constitui possunt, quæ sunt,

Prima, si typum spectes, est narratio beneficiorum, quæ Deus Dauidi præstitit, eum victorem suorum hostium

hostium faciens: At si Christum, quem Dauid adumbrauit, consideres, gloriosissimæ victoriæ Christi de hostibus suis, peccato, morte, Diabolo, inferno, & Iudæis occidentibus ipsum, vaticinium est. hæc pars quatuor primis versibus continetur.

Secunda (quæ 5 6 7. versibus absoluitur,) historice firmitas regni Dauidici describitur, quæ descriptio nequaquam per omnia congruit Dauidis gubernationi: Quare mystice & proprie de æternitate regni Christi, cuius non erit finis, accipienda est.

Tertia, 8. 9. 10. 11. & 12. versibus, historice quidem est comminatio hostium Dauidis: mystice vero est prædictio abiectionis populi Israelitici, propter suā aduersus Christum regem contumaciam, & crudelitatem.

Quarta & postrema, & vltimi huius Psalmi versus, est Epiphonema gratulatorium, seu gratiarum actio historice quidem propter præstita regi Dauidi beneficia, mystice vero est votum Ecclesiæ, de proferendo Christi regno in omnes fines orbis terrarum, vel inuitis ipsius hostibus. atque ita hic Psalmus historicus & propheticus est simul, in quo multa de regno Christi & hostium ipsius perpetua internecione, & gloria Ecclesiæ sempiterna se offerent explicanda.

EXEGESIS PSALMI VIGESIMI PRIMI CVM indicatione doctrinarum.

1. IEHOVA *in virtute tua lætabitur rex, & in salute tua exultabit vehementer.*

HISTORICE narrat beneficia Dauidi, mystice autem Christo homini præstita. Vt enim Deus sua virtute salutem Dauidi ob quam exultat, tribuit: ita Christo regi salutem per victoriã super peccato, morte, Diabolo, & inferno contulit, ob quam victoriam gaudet & triumphat. Nos hinc discamus primũ beneficium Dei esse piorum regum, & principum guberna tionem & defensionem, ab illo enim est eorum fortitudo & salus, adeo vt sine illo nec quicquam valeant, nec salui esse possint. Deinde quod in virtute & in salute Dei per Christum Ecclesia merito exultare debeat. nam Christus victor suis membris, hoc est, Ecclesiæ, hanc spiritualem exultatio nem & gloriam in virtute & salute Dei positam communi cat. Sed hic iuxta tenendum est vt Christus non sine ingenti certamine in suam gloriam est ingressus, ita nec nos nisi per crucem in gloriam Christi quæ & nostra est, intrabimus, iuxta Pauli dictum: Si vna patimur, vna etiam regnabimus. Hic quæstio oritur, si rex noster Christus exultat & lætatur in virtute & salute Dei, quid dicemus? est ne ergo filius Dei omnipotens vt pater: Respondeo: patris & filij & Spiritus sancti vt nuper diximus Psalm. supra est vna dextera, & vna potentia. Quomodo igitur hic dicitur Christus lætari & exultare in virtute & salute patris? Respondeo. Quatuor sunt spectanda in filio Dei, videlicet, natura æterna, persona æterna, voluntaria humiliatio æternæ personæ, & humana natura in se considerata.

Respectu æternæ naturæ vna est potentia Patris & Filij

Filij & Spiritus ſancti,vt dictum eſt, quia vna natura : non hic eſt æqualitas ſed αὐτότης & ideotitas naturæ & idiomatum naturæ,quæ non ſunt aliud quam ipſa eſſentia ſeu natura Deitatis.

Reſpectu ęternæ perſonæ filij eſt æqualitas potentiæ patris,& Filij & Spiritus ſancti, quia perſonæ ſunt diſtinctæ, huc pertinent ſymboli verba, Æqualis patri ſecundum Deitatem, ſiquidem vtraque perſona eſt Deus verus & perfectus. Non enim eſt alia θεότης patris & alia filij, ſed vna prorſus numero. Quare filium Dei in Symbolo confitemur ὁμοούσιον patri, & Spiritui Sancto.

Si conſideramus œconomiam illam adorandam quam ne angeli quidem perſpiciunt ſatis, videlicet, quod æterna perſona Filij Dei humiliauerit ſe,aſſumendo humanam naturam in vnitatem ſuæ perſonæ, vt idem eſſet, & Deus & homo vna perſona. Si hanc inquam voluntariam humiliationem Filij Dei conſideramus, filius eſt minor patre, ſicut ipſe ait, Pater maior me eſt : Factus eſt enim Mediator inter Deum & nos homines, factus eſt obediens patri vſque ad mortem crucis, exaltatus eſt ad dexteram Patris, & datum eſt ei nomen quod eſt ſupra omne nomen: eminet enim ſupra omnes creaturas, dignitate, & potentia, infra tamen eum qui ei ſubiecit omnia. 1. *Corinth.* 15. De hac voluntaria humiliatione accipienda ſunt verba ſymboli. Minor patre ſecundum humanitatem, quod Paulus hiſce verbis docet, *Philippus* 2. Qui cum eſſet in forma Dei, non duxit rapinam æqualem eſſe Deo, ſed ipſe ſe inaniuit, forma ſerui ſumpta, & ſimilis hominibus factus, & habitu compertus eſt homo. his congruit dictum Auguſtini libr. 1. de Trinitate : Dei filius Deo patri natura eſt æqualis, habitu minor, in forma enim ſerui, minor eſt patre: in forma Dei, æqualis eſt patri.

Porro ſi ſpectetur humana Chriſti natura in ſe,eſt vere creatura : & non creatrix fuit vere infirma vſque ad mortem, facta eſt potens a reſurrectione a mortuis, ornata eſt donis ſupra omnes creaturas, exaltata eſt ſupra omnes cœlos, eminet ſupra omnes Choros angelorum, dignitate, maieſtate, potentia, & vere lætatur & exultat

in virtute, & salute Dei. Etsi autem ita eminet humana Christi natura, non tamen deposuit suam veram & naturalem proprietatem, id est, non est mutata in Deitatem, non est infinita facta, sed habet iuxta Theodoreti confessionem circumscriptionem quam prius habuit, id quod ex historia resurrectionis & ascensionis: Item ex scripturis & symbolis manifestum est. Quomodo enim verus Deus, & verus homo erit nisi per veritatem & proprietatem vtriusque naturæ. Huc quædam piæ antiquitatis testimonia de veritate naturæ humanæ in Christo adiiciam. Augustinus Epistola 57. ad Dardanum. Noli itaque dubitare ibi nunc esse hominem Iesum Christum vnde venturus est, memoriterque recole, & firmiter tene Christianam confessionem. Quoniam resurrexit a mortuis, ascendit in cælum, sedit ad dexteram patris, nec aliũde quam inde venturus est ad viuos mortuosq; iudicãdos. & sic venturus est illa angelica voce attestante, queamadmodũ visus est ire in cælum, hoc est, in eadem carnis forma atque substantia. cui profecto immortalitatem dedit, naturam non abstulit, secundum hanc formam non est putandus vbique diffusus. Cauendum est enim ne ita diuinitatem astruamus, vt veritatem corporis auferamus Non est autem consequens vt quod in Deo est, ita sit vbique vt Deus. Et paulo post addit: Vbique per id quod Deus est, in cælo, autem per id quod homo. idem. Quando caro Christi fuit in terra, non fuit in cælo, nunc quia in cælo est, non est vtique in terra. idem, Christus vbique est tanquam Deus, & in loco propter veri corporis modum.

Athanasius eum locum deseruit in quo erat, vt in alium locum veniret vbi non erat..

Cirillus, corpore absens Christus, sedet & interpellat pro nobis apud patrem, qui secundum Spiritum in sanctis habitat.

Vigilius. Vnus Dei Filius, idemque hominis factus filius, habet initium ex natura carnis suæ, & non habet initium ex natura diuinitatis suæ. Creatus est per naturam carnis suæ, & non est creatus per naturam diuinitatis suæ: circumscribitur loco per naturam carnis suæ, & loco non capitur per naturam diuinitatis suæ.

Fulgentius.

Fulgentius. Christus secundum humanam substantiam abfuit cælo, cum esset in terra, & dereliquit terram cum ascendit in cælum. Taceo infinita alia totius piæ antiquitatis testimonia, quæ omnia congruunt ad symbolum apostolicum de quo nos Christiani gloriamur. Quod autem Eutychiani dictum Pauli ad *Ephes.* 4. (ascendit supra omnes cælos vt impleret omnia) torqueant ad abolendam veritatem naturæ humanæ in Christo, quasi post ascensionem non habeat circumscriptionem quam antea habuit, & seipsos, & alios misere fallunt, confundentes proprietates personæ, & humanæ naturæ in Christo. Sic ergo tenendum est. Scriptura confert Christum soli, qui sol constat lumine & corpore solari. Vt ergo sol mane oritur & ascendit supra nos in altum, vt omnia inferiora suo lumine impleat, & illustret, atque virtute sua vegetet, manente interea corpore solis in suo orbe cælesti: Ita Filius Dei sol iustitiæ in assumpta humana natura ascendit supra omnes cælos vt impleat omnia, cum sua diuinitate, tum donis, & beneficiis, quibus abunde suam Ecclesiam ditat, conseruat, vt beatam reddat, manente interea ipsius sanctissima humanitate in summo cælorum, quo recepta est ad dexteram patris, in quo & inde venturus est Filius Dei ad iudicandos viuos & mortuos, iuxta scripturas, & totius piæ antiquitatis Christianam confessionem. hæc proinde sententia quæ nititur firmissimo fundamẽto vt dictũ est de veritate humanæ naturę in Christo, propter Eutychetis furores firmissime tenenda est: in ea enim sola spes resurrectionis nostrorum corporum posita est, expectamus enim, vt Paulus ait, e cælo saluatorem Iesum Christum qui transfigurabit nostra abiecta corpora, vt fiant conformia ipsius glorioso corpori, idque per eam potentiam, qua potest sibi omnia subiicere.

2. *Desiderium cordis dedisti ei, & prolationẽ labiorũ eius nõ prohibuisti. Sela.*

Ratio est propositionis historice Dauid exauditus a Deo, iure igitur exultat & lætatur. Quenã enim quæso maior exultatio esse poterit quã habere Deũ propitiũ, exaudiri a Deo, & liberari in suis aduersis? hæc gloria est solius Ecclesię Dei vt quę & accessum habeat ad patrem per fidem in Iesum Christum,

& habeat mandatum inuocationis, & promissionem, quod Deus velit se exaudire, & dare quicquid petierit in nomine Christi mediatoris nostri vnici, qui dedit seipsum ἀντίλυτρον pro omnibus. Inuoca (inquit) me in die tribulationis exaudiam te, & glorificabis me.

Mystice, hæc de Christi intercessione pro Ecclesia accipienda sunt, quæ intercessio est solius sacerdotis nostri Iesu Christi, cuius hæc tria sunt præcipua, propriaque officia: tradere doctrinam de Deo, offerre victimam pro peccatis, & intercedere pro Ecclesia apud æternum patrem. de his partibus sacerdotii Christi, alias copiosius dicemus. Obseruetur hic coniungi duo in oratione, videlicet, desideriũ cordis, (scilicet fide purificati, & mãdato Dei, promissione atq; merito Christi sustentati) & prolationem labiorum, id est, vocem. Desiderium cordis (fide purificati, mandato Dei, promissione atque merito Christi sustentati) efficacissima est oratio, etiamsi non accesserit verborum prolatio. Labiorum autem, id est, verborum prolatio sine desiderio cordis, inanis est sonitus, & fœdus nominis diuini abusus. Cur autem verba coniungi cum cordis desiderio vtile sit, Augustinus docet, cum ait, Quanuis inuisibilis voluntas orantis, Deo sit nota, nec vllis indigeat indiciis, vt ei animus pandatur humanus, quo loquutionem cordis cognoscat. Tamen homo vocibus & membris sui corporis vtitur, vt sic orando affectus hominis humilior, deuotior, & feruentior crescat. Est & hic notandum, quod Dauid hoc loco cor sedem faciat voluntatis, & affectuum, cuius etiam appellatione intelligentia hominis venit, sed de hac re supra a nobis copiosius dictum est. Præterea phrasis hæc *non prohibuisti*, obseruatione digna est: ponitur enim hic vt sæpe alias in scripturis, contrarium negatum: pro eius contrario affirmato. Sunt autem hic contraria, proprohibere & annuere, seu admittere preces, non ergo prohibere est annuere precibus, easque admittere, & exaudire precantem: talis est etiam ea locutio, indurauit, pro nõ molliuit, seu non molle reddidit cor. Sic nocere pro non prodesse, & e contra.

Versũ claudit voce *Sela*, quæ est intendendi cogitationis nota, vt cogitemus diligenter quam magna & admirabilis fuerit beneuolentia Dei erga Dauidem, sitque semper ad-

uersus

uerſus Eccl ſiam & omnia eius viua membra.

3. *Quoniã præueniſti eũ benedictionibus bonis, poſuiſti ei in caput coronã aureã.*

Expoſitio eſt rationis proximę, hiſtoria hæc eſt, Dauid poſt multa certamina cũ variis hoſtibus, iiſq; potentiſſimis, & poſt magnã humiliationem, tandem bonitate Dei peruenit ad regnũ, & ſuperatis hoſtibus tranquillam vitam egit ex benedictione Domini. Cum autem Dauid in hac humiliatione & exaltatione typum Chriſti geſſerit, merito quæ hic hiſtorice de Dauide dicuntur, idque multo rectius Chriſto accommodantur. Nam hic poſt ingentia cum peccato, morte, & Satana certamina, tandem eluctatus eſt, vt deleto peccato, abolita morte, & condemnato principe huius mundi Diabolo, glorioſe regnet rex regum & Dominus dominantium. Sunt ergo hæc intelligenda de triumpho Chriſti myſtice, reſurgentis a mortuis, aſcendentis in cælos & captiuam ducentis captiuitatem, & donantis dona hominibus. Huc facit dictum Pauli ad *Philipp.* 2. ipſe humiliauit ſeipſum factus obediens vſque ad mortem, mortem autem crucis, propter hoc Deus etiam donauit illi nomen, quod eſt ſupra omne nomen, vt in nomine Ieſu omne genu ſe flectat, cæleſtium, terreſtrium & inferorum, & omnis lingua confiteatur quod Dominus ſit Ieſus Chriſtus in gloria Dei patris.

Benedictionis vox qualenam regnum Chriſti ſit indicat, videlicet, quod opponatur regno Satanæ, quod eſt maledictionis, hoc eſt, peccati, iræ Dei, mortis & miſeriæ ſempiternæ. Cum igitur regnum Chriſti, benedictionis regnum eſt, iuxta promiſsionem: Benedicentur in ſemine tuo omnes cogitationes terræ, dominabitur in eo iuſtitia, pax, vita beata, & fœlicitas æterna, abolito peccato, placata ira Dei, victa morte, & donata vita æterna in qua vera ſalus & beatitudo ciuium regni Dei ſeu filiorum Dei conſiſtit. Quod autem huius benedictionis vis tam late pateat ex trium rerum conſideratione facillimũ erit intelligere, quæ ſunt. 1. Deſcriptio regni Diaboli. 2. Prima promiſsio de abolendo regno Diaboli. 3. Repetitio promiſsionis primæ, ſub nomine benedictionis in ſemine Abrahæ.

Deſcriptio regni Diaboli *Gen.* 3. huiuſmodi eſt: Diabolus mendacio pertraxit hominem in peccatum, & per peccatum in pœnam, id eſt, in iram Dei, maledictionem & mortem æternam. Hoc regnum ſic acquiſitum, mendacio & homicidio propagatur, & tendit ad ſempiternam miſeriam, ſub quo regno omnes homines ab Adam propagati, ſecundum communem naſcendi legem captiui tenentur, donec per Filium liberentur.

Prima promiſsio de abolendo regno Diaboli hæc eſt: ſemen mulieris conteret caput ſerpentis, hoc eſt, Iohanne interprete 1. *Ioh.* 3. vt deſtrueret opera Diaboli Chriſtus apparuit. Iam autem manifeſtum eſt opera Diaboli dici quorum ipſe author eſt quouis modo: cuius generis ſunt peccatum, ira Dei, mors æterna, & ſempiterna miſeria. horum primi, id eſt, peccati, author fuit Diabolus per ſe, nam eius & ſuaſor primus & perſuaſor fuit: Cauſa autem propria efficiens erat voluntas hominis libera per ſuaſa a Diabolo: Reliquorum autem, ſcilicet, iræ Dei, iudicii ad mortem æternam, & miſeriam, cauſa fuit Diabolus quidem per accidens, Deus vero per ſe: nam iſta ſunt profecta a iuſtitia Dei punientis peccata. Verum quia iſta peccatum comitantur, cuius author eſt Diabolus, eorum quoque author quadam ratione haberi poteſt. Cum ergo Filius Dei factus eſt homo vt regnum Satanæ diſſoluat, neceſſe eſt vt peccatum aboleat, & reſtituat iuſtitiam, vt irā Dei placet, & hominem Deo reconciliet: vt mortem deſtruat, & vitam reddat: vt liberet a ſempiterna miſeria & donet æternam fœlicitatem. Repetitur autem prima promiſsio hiſce verbis. *Gen.* 12. *Benedicentur in te* (id eſt in ſemine tuo) *omnes cognationes terræ*. hic benedictionis vocabulo continetur quicquid in ſe habet prima promiſsio: Quare oportet per hāc benedictionē intelligi, & deſtructionē regni Diaboli, quod maledictionis eſt, & erectionē ſeu cōſtitutionē regni Meſsię, quod eſt benedictionis. Fieri enim non poteſt vt locus ſit maledictioni, vbi benedictio plenū tenet imperium: nam vbi benedictio hęc dominatur, ibi eſt plena iuſtitia & æterna vita abolitis peccato, & morte, victoque Diabolo.

Porro vt Paulus a terrenis benedictionibus hanc peculiarem benedictionem diſtinguat vocat eam ſpiritualē: ita enim ait, ad *Eph.* 1. Benedictus Deus & Pater Domini noſtri Ieſu

Iesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali, in cœlestibus in Christo. Indicat ergo Paulus duplicem esse benedictionem, videlicet, spiritualem seu cœlestem, & carnalem siue terrenam, hæc cœlestis benedictio & spiritualis in Christo, duplex est: videlicet regni & viæ, qua peruenitur in regnum. Benedictio regni, id est, qua regnum Christi stabilitur, & in qua consistit, est iustitia, pax, vita æterna & fœlicitas. Benedictio viæ, id est, qua peruenimus in possessionem thesauri regni cœlestis, id est, æternæ vitæ in cœlis transigendæ, & conformitatis nostræ cum Deo, est noticia Euangelii, fides, spes, charitas, patientia, cæteraque dona quæ ex fontibus manant, quæ propterea Bernhardus erudite non causam regnandi sed viam regni vocat. Nam diligenter discernendum est inter causam huius benedictionis, & applicationem, & stabilem possessionem. Causa est Christus vt diximus, ita enim ad *Galat.* 3. scriptum est, Christus nos redemit de maledictione legis factus pro nobis maledictum vt in Gentibus benedictio Abrahæ fieret in Christo. Applicatio huius benedictionis per fidem, quæ concipitur ex voce Euangelij, in qua efficax est spiritus sanctus: Sic enim Paulus ait, Qui ex fide sunt, benedicuntur cum fideli Abraham. Item: promissionem Spiritus accepimus per fidem: nam spiritus est qui nos certos reddit de hac spirituali benedictione, quod eius simus participes. Stabilis possessio & firma huius spiritualis benedictionis manet donec retinetur fides & bona conscientia, quæ in fuga vitiorum & in obedientia erga Deum seria & perseuerante conspicitur. Hanc conditionem perseuerantiæ requirit Paulus Colossensibus *ca* 1. scribens in hũc modum: Si modo permanetis in fide fundati & firmi, & non dimouemini a spe Euangelii quod audistis.

Porro terrena benedictio etsi maxima est si per se consideratur, & admodum multiplex si eius varia genera cogitantur, pro qua nemo vt par est, dignas agere Deo gratias potest, hac enim concipimur, fouemur in vtero materno, prodimus in hanc lucem, sumus, viuimus, mouemur, hac ornamur in bonum, publicum & priuatum, hac constituuntur familiæ, conseruantur regna, hac campi florent, arbores germinant, terra dat fructum suum.

Breuiter. Quicquid boni in natura est, ex benedictione Domini prouenit: tamen si conferatur hæc terrena benedictio cum illa benedictione cœlesti & Spirituali quam habemus in Christo, ita obscuratur, vt nullius pene reputationis esse videatur. Quæ enim quæso collatio esse poterit inter æterna bona, & temporalia, inter sempiternam vitam, eamque beatissimam & hanc caducam quæ vapor est ad modicum durans, inter fruitionem summi boni infinitique & perceptionum omnium voluptatū huius vitę, quæ admodum angustis terminis clauditur? nam *vita fugit densæque oculos pressere tenebræ.* vt Lucanus ait. Vt ergo solis oriētis splendor, stellarū lucem veluti obscurat: ita Spiritualis illa benedictio terrenā quasi obnubilat, hæc terrena benedictio, etsi in se bona est, vt quæ ab optimo Deo proficiscatur, tamen propter eius euentum seu vsum & abusum aliis in bonum, aliis in malum cedit. Vt enim piis & timentibus Deum instrumentum virtutis & pietatis exercendæ est, vt in Abrahamo, Cornelio Aulico, & multis aliis est videre: Nam hi Deum sibi benedicentem vicissim benedicunt, id est, agnoscunt se a manu Dei benedictionem accepisse, gratias agunt Deo, Deum laudant, & benedictione accepta in timore Dei vtuntur, in ipsius gloriam, atque ita recto vsu donorum Dei Deum datorem magnificant: ita impiis (ipsorum tamen culpa) benedictio hæc terrena fit condemnationis instrumentum, vt in Nerone & in Pharisæo cuius meminit Lucas, & in multis impiis est cernere, quibus versum istum occinere licebit. *O miseri, quorum gaudia crimen habent.*

4. *Vitam petiit a te, & dedisti ei longitudinem dierum in seculū & in perpetuum.*

Meminit rerū omniū affluentiæ, meminit dignitatis regiæ, & glorię, nūc addit vitæ longitudinē quā petenti Dominus tribuit, historice quidē hoc ad Dauid pertinet qui precibus suis impetrauit vitā longæuā, de quo ita scriptū est. 1. *Paral.* 30. Mortuus est in senectute bona, plenus vitæ, diuitiarū & gloriæ. Mystice ad Christum hic versus referendus est, cuius regni non erit finis: victa enim morte per gloriosam resurrectionem, viuit rex regum, & Dominus dominantium in omnem æternitatem, semper enim adest suæ

Ecclesiæ, impertit ei vitam, in ea regnat, arcet hostes Ecclesiæ, eamque potenter aduersus Diabolos, tyrannos, & Sophistas tuetur & defendit, huius maiestate plenũ est cœlum, plena est terra, plenus est infernus, teste Paulo, qui ait, dedit ei nomẽ quod est supra omne nomẽ, vt ad nomẽ Iesu flectatur omne genu, cœlestium, terrestrium, & inferorum.

Porro in hoc dicto Dauidis: *vitam petiit a te, & dedisti longitudinem dierum*, plures continentur insignes hypotheses, quarum quasdam subiiciemus numero distinctas. *Prima*, longæua vita donum Dei est, sicut & promissio quarto præcepto addita docet, honora parentes, vt sis longæuus super terram. Verum quoniam longa vita in earum rerum numero est quibus qualitas boni, maliue ex vsu accedit: sciendum est quod tum demum longæua vita sit laudanda & expetenda, quando virtute, pietate, & præclaris de humano genere meritis condecoratur. Contra vero si in vitiis traducitur, si pietatis vacua est, si ociosa & inutilis est humanæ societati, non tam vita quam mors dicenda est. Sic enim Paulus docet cum ait 1. *Tim.* 5 Vidua quæ in deliciis versatur viuens mortua est. Item ad *Eph.* 2. Cum essetis mortui in delictis & peccatis vestris. Quapropter longitudo vitæ spectetur dupliciter, primum ex annorum numero, quæ si cum virtute, pietate, & benemerendi studio traducta fuerit, singularis Dei benedictio est. Alias maledictionis est argumentũ. Deinde spectetur non ex tẽporis spacio, sed ex virtutis & pietatis studio qua ratione vel vnus vitæ dies, Nestoreos annos superat: Vnde sapiens honorata est senectus, non longęuam adepta vitã, neque numero dierum definita. Quapropter illud tandem vitæ tempus satis longum putetur, quo quis cum virtute & pietate laudabiliter viuit. Huc pertinet & Senecæ dictum, Sicut fabula sic & vita, non quam diu, sed quam bene acta sit, refert. Proinde si quis immatura morte abripitur, ex antea acta vita iudicatur de eius æuo. Quod si pie transactum est, satis longum fuit, præsertim ei qui obiit, nam absque dubio hoc inter benedictiones Dei numerandum est. *Sap.* 4. Translatus est (scilicet, iustus) ne malitia mutaret intellectum eius & ne dolus deciperet animã eius. At si diu vixit & male, dole potius illum vixisse, quam obiisse. *Secunda.* Quia Dauid hic petit a Deo longam

vitam, eamque impetrauit, sequitur quod etiam tibi liceat longæuam vitam a Deo petere, modo sub iusta conditione hoc facias, hoc est, modo nõ tam tuam, quam gloriam Dei spectas, hoc est, si eum finem viuẽdi tibi proponis, quem Dauid sibi præstituit, videlicet, vt seruias Deo in tua vocatione minime fraudulenter. Sic Ezechias rex sanctissimus precibus impetrat quindecim annorum augmentum vltra tempus vitę sibi a Propheta prędictum. Sic Paulus etsi desiderauit vitam hanc caducam æterna commutare, ad quã nemini nisi per mortem patet accessus. Tamen propter gloriã Dei promouendam, & Ecclesiã ædificandam longiorem aliquatenus precatus esse vitam videri potest. Sic pii precantur bonis gubernatoribus longiorem vitã quo vna cũ illis tranquillius & beatius viuant. Sed qui fit, inquies, quod pii petant longæuam vitam cum tamen sciant & persuasum habeant per Spiritum fidei, sibi hinc migrantibus propositã esse in cœlo beatã requiem, coronã gloriæ, ac dulcissimam consuetudinẽ cum Christo Domino, cũ sanctorum patriarcharũ animabus, & cum castissimis spiritibus. Respondeo: hic affectus naturæ est quo cupimus diutissime conseruari societatem animarum & corporum nostrorum, quæ non sine cruciatu a se inuicem auelli possunt, ideo pii, vt est 2. *Cor.* 5. In hoc tabernaculo suspirant onerati, eo quod nolunt exui, sed superindui vt mors absorbeatur a vita. Tametsi igitur mors Sanctorũ aditus est ad meliorem vitã, tamen quia naturæ sensu est formidabilis, vita longior etiam a sanctissimis Dei hominibus expetitur, qui tamen grauiori ætate pressi, cupiunt liberari, tum enim sperant mortem minus acerbam fore, nam tum euenit vt sine vi hinc tollantur, huc pertinet dictum Catonis, Quasi pomum ex arboribus, si cruda sint vi auelluntur, si matura & cocta decidunt, sic vitam adolescentibus vis aufert, senibus maturitas. *Tertia*, hoc Dauidis dictum Stoicum fatum & eorum sententiam qui omnem contingentiam tollunt, prorsus euertit. Si enim petenti Dauidi Deus longitudinem vitæ dedit, potuit certe vtrumque, videlicet, & tribuere & non tribuere Dauidi longitudinem vitæ: Non igitur connexæ sunt causæ prima & secũda, quin prima liberrime agat quæ vult, Si enim causa longæuæ vitæ ex parte Dauidis fuit, eius precatio, & ex parte Dei liberrima ipsius voluntas, qua pre-

cantem

cantem exaudiuit, profecto merum somnium est, iudicare omnia euenta pendere ex æterna serie causarum necessario nexarum, eaque ineuitabili. Neutrum horum vel cum prouidentia, vel cum præscientia Dei vllo modo pugnat. Tametsi nec sensu nostro, nec ratione percipere satis possumus quomodo id fiat. Sit nobis non sensus nec ratio nostra mensura prouidentiæ, & præscientiæ diuinæ, sed verbum Dei clarum & perspicuum, quod vtrumque docet, videlicet, & esse præscientiam omnium futurorum, & esse contingentiam. Nequaquam igitur sentiendum est quod petitio Dauidis fato alligata fuerit: sed potius quod fuerit voluntatis liberæ: potuit enim petere & non petere, & Deus potuit petita dare & non dare, siquidem quod Dauid libere petiit, hoc Deus liberrime dedit, exclusa vtrinque non prouidentia diuina sed necessitate. Sint noti studiosis versus Mantuani:

Fortunam superat virtus, prudentia fatum,
Curat hon. statem iustitiamque Deus.

Quarta, stantibus his tribus hypothesibus, hæc quarta etiam immota erit, vt quæ in illis includatur, videlicet, quod terminus humanæ vitæ non claudatur Parcarum tabulis, sed pendeat partim ex natura, partim ex iudicio Domini iuxta eius promissiones & comminationes. Ad hanc sententiam confirmandam sufficiant hæc duo Solomonis dicta. *Prouer.* 10. impii non dimidiabunt dies suos (quos, scilicet, naturæ beneficio habere possent) & timor Domini apponit dies, etiam vltra eos quos naturæ beneficio alioqui habere posses. Sed cum de hac hypothesi copiosius in Enchiridio dictum est, nolo eam prolixius hic repetere. Sed hoc in genere toto pectore teneamus, quod in tota nostra vita ad promissiones & comminationes diuinas respiciendum sit obedientibus ex fide, promissiones diuinę etiam legales in Christo sunt etiam & Amen, id est ratissimæ: nam illis promittitur ab optimo & potentissimo Deo fœlicitas, quæ est omnium rerum exoptandarū plenitudo, contumaces autē etiāsi tegantur galea vrsi pœnas nequaquam euadent: nam illis imminet sempiterna miseria, quæ est omnium malorū maximus cumulus.

SECVNDA PARS PSALMI XXI.

5. *Magna est gloria eius in salute tua gloriam &*

SI historiam respicimus in hac secunda psalmi

decorem posuisti super eum. | parte describitur firmitas regni Dauidici & regis Dauidis gloria, quam post maximam humiliationem sub Saule & ingentia certamina aduersus hostes externos & domesticos, adeptus est. Nemini enim gloria contingit vera ocioso & ignauo, sed semper eam præcedit labor & ingentia certamina. Nemo, inquit Paulus coronabitur, nisi qui legitime certauerit. Sciamus igitur & nos crucem gloriam præcedere & post crucem sequi victoriam. Nam qui turpiter sub cruce & in certamine succumbit, non solum gloriam nullam assequitur, sed maximam ignominiam reportat. Gradus proinde hinc obseruentur quibus peruenitur ad gloriam veram, videlicet, hominis legitimum certamen aduersus hostes suos, peccatum, mundum, carnem, Diabolum, Auxilium diuinum, nam vt in hymno quodam canitur, *sine tuo numine, nihil est in homine, nihil est innoxiũ*: ita enim ait Dauid, *in salute tua*, siue per salutẽ, siue ob salutẽ siue in saluatione tua, hoc est propter opẽ, quã tu o Deus Dauidi tulisti. Victoria, quæ est effectus strenue pugnantis Deo adiuuante, gloria ipsam consequitur, quæ est fama celebris cum laude ob virtutem & res bene gestas. *Gloriam*, inquit, *& decorem posuisti super eum.*

In textu Hebraico tria sunt vocabula, eandem plane rem declarantia, sed diuersimode. Vocabula autem hæc sunt, *Canod*, gloria: *hod* celebritas: *hadar* decor seu claritas. *Primum* sumitur a fundamento seu materiali gloriæ: est enim sumptum vocabulum Hebraicum a grauitate seu pondere, qua significatur magna virtus & ingens certamen, quo respexit Paulus 2. *Corinth.* 4. cum ait, momentanea leuitas afflictionis nostræ καθ᾽ ὑπερβολὴν, εἰς ὑπερβολὴν, æternum pondus gloriæ operatur. *Secundum* vocabulum *hod*, significat celebritatem eam quæ comitatur virtutem, & res præclare gestas, quæ est hominum testificatio de alicuius pręclare gestis, atque ita videtur hoc vocabulum a termino sumptum esse. *Tertium* vocabulum *hadar*, quod & *hæder*, quo vocabulo & nos Dani vtimur, est proprie formale ipsum, quod latine proprie gloria dicitur, hoc vocabulum Græci interpretes nunc μεγαλοπρέπειαν, nunc κάλλος, nunc τιμὴν vertunt. Mystice autem hoc Dauidis dictum est prophetia de Christi gloriosa victoria & triumpho, super morte peccato, & diabolo. Nam postquam humiliatus est Filius Dei in assumpta serui forma vsque

vſque ad mortem crucis, victor eſt factus & exaltatus ſupra omnes cœlos in gloriam patris, conſtitutus rex regum, & Dominus dominantiũ, cuius gloriæ nullus erit finis: quam gloriã etiam ſuis membris communicabit, modo ad ipſius exemplũ ſtrenue pugnauerit aduerſus hoſtes ſuos, & euaſerint victores, ſic enim Paulus ait, ſi vna cũ illo patimur, vna etiã regnabimus, participes ipſius gloriæ, vt eius viua mẽbra.

6. *Quoniam pones eum benedictiones in æternum: exhilarabis eum in lætitia apud vultum tuum.*

VT in ſuperiori verſu myſtice gloriam regni Chriſti deſcripſit, ita in hoc verſu ſacerdotis ei munus attribuit. Eſt enim ſacerdotis officium benedicere. Etſi autem ſupra dictũ eſt de benedictionibus noſtri ſacerdotis, tamẽ huc pauca adiicere viſũ eſt, vt intelligatur diſcrimen inter benedictionẽ qua Aaronici ſacerdotes benedicebãt populo Iſraëlitico, & eam qua noſter ſacerdos Chriſtus ſuę Eccleſię benedicit. Aaronici ſacerdotes ſolummodo inuocatione nominis Dei benedicebant populo Iſraelitico, quam benedictionẽ teſtabantur manuum ſuarũ impoſitione. De hac Aaronica benedictione extat & mandatũ & promiſſio, & forma benedicendi, *Num.* 6. Mandatũ hoc eſt, Sacerdotes ponent nomen meũ ſuper filios Iſrael, hoc eſt ſacerdotes Aaronici impoſitis manibus ſuper filios Iſrael, inuocabunt me, pro filiis Iſrael, & bene illis precabuntur. Promiſſio, Et ego benedicam, id eſt, filiis Iſrael benefaciam. Aaronici enim ſacerdotes verbis & ſignis ſolummodo egerunt, Deus ipſe efficaciter benedixit, i. benefecit ſuis cultoribus. Forma benedicendi hęc fuit, Benedicat tibi Iehoua & cuſtodiat te: illuſtret Iehoua faciem ſuam ſuper te, & miſereatur tui: attollat Iehoua faciem ſuam ad te, & ponat in te pacem.

Chriſtus autem ſacerdos noui fœderis benedicit Eccleſię ſuæ non ſolum inuocando patrem pro Eccleſia, verumetiã merito & efficacia. Quicquid inquit petieritis patrem in nomine meo dabit vobis. Ipſe enim nõ ſolũ precatur bene ſuę Eccleſiæ, verumetiam merito ſuo pro ea intercedit apud patrem, & dat ei varia dona. Verum vt hanc benedictionẽ noſtri ſacerdotis Chriſti plenius intelligamus, adducam dictũ Pauli, *Galat.* 3. ex quo circũſtantias huius benedictionis ſpiritualis colligã, & breuiter declarabo. Dictũ Pauli hoc eſt,

Christus nos redemit de maledictione legis, factus pro nobis maledictum, scriptũ est enim maledictus est omnis qui pendet in ligno, vt benedictio Abrahę fieret in Christo Iesu, & promissionẽ Spiritus sancti accipiamus per fidem. In hac Paulina sentẽtia (quæ est interpretatio non solũ promissionis factæ Abrahamo, huius videlicet, Benedicentur in te omnes gentes: verumetiã horum verborũ Psalmi, *pones eum benedictiones in æternũ*) quatuor sunt quę ordine explicabimus.

Primum, Quod Christus nos redemerit de maledictione legis.

Secundum, Quomodo hoc fecerit?

Tertium, Quis sit huius redemptionis finis?

Quartum, Applicatio benedictionis ad gentes, & ad quemlibet hominem.

De Primo.

Christus, inquit, nos redemit de maledictione legis. Quæ nam est ista maledictio? Est sententia iusti iudicis Dei in omnes transgressores legis diuinæ, quorũ primus fuit Adam, deinde omnes posteri Adæ secundum communem nascẽdi legem ab illo procreati. Nam vt omnes facti sumus rei in Adamo, ita omnes sub maledictionis sententia tenemur captiui, hoc est, vt Paulus loquitur, Omnes sumus natura filij iræ. Maledictio ergo legis dicitur non quod ipsa lex maledicat cuiquam, sed solummodo quia indicat sententiam iusti iudicis Dei, quæ est maledictionis. Porro sentẽtia hęc maledictionis primum lata est in paradiso: (annexa enim erat transgressioni primi parẽtis nostri, vt est *Gen.* 2. De arbore sciẽtię boni & mali ne comedas, nã in die quo comederis ex ea, moriendo morieris, i. mortis eris reus, i. maledictus eris, cuius maledictionis effectus erit pœna pro peccato inflicta, ipsa mors naturalis, & ęterna) huius sententiæ vi etiã nos rei tenemur, vt qui naturam eandem ex Adamo accepimus: in cuius rei testimonium circunferimus nobiscum signa reatus, hoc est, cum animi, tum corporis infirmitates multas, quæ sunt certissimi prænuncij mortis, temporalis quidem à qua nemo mortalium excipitur, æternæ vero, eorum omnium qui nõ conuertuntur ad semen mulieris, i. ad Christũ destructorem mortis, & operum Diaboli. Deinde inscripta est hęc maledictionis sentẽtia in cordibus omniũ hominũ.

Et

Et Paulus ad *Rom.2.* Gentes ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, vna testimonium redempta ipsorum conscientia, & cogitationibus sese mutuo accusantibus, aut etiã excusantibus, ideo hoc cõscientiæ iudiciũ ad *Colossen. 2.* Chirographum Dei aduersus nos scriptum dicitur. Tertio est & hęc sententia in tabulis lapideis scripta, vt meminerimus eã non posse venire in obliuionem apud Deum. Quarto, eadẽ sentẽtia maledictionis inde vsq; a lapsu primorum parentũ vt signis iræ Dei conspicitur quæ sunt plurima, & varia, cũ interna, tum externa, item minantia & punientia, ita vt quocunque nos verterimus, videamus maledictionis sententiã quasi ante oculos nostros depictam. Quinto, clarissimis inculcatur verbis hæc maledictionis sententia *Deut. 27.* Vbi primum singulorum præceptorum transgressioni opponitur hæc maledictionis sentẽtia. Deinde vniuersaliter in fine capitis repetitur hisce verbis, maledictus omnis qui nõ permanserit in sermonibus legis huius, nec eos opere perfecerit. Hinc igitur concludit Paulus omnes homines esse sub maledictionis sententia, siquidem nullus est qui legem seruet, nec vllus qui perfectam obedientiam præstet.

Porro sub hac maledictionis sententia necesse est manere omnes donec per Christum liberentur, vt est *Iohannis 3.* Qui non credit, ira Dei manet super eum, hoc est, vt Paulus noster loquitur, donec Christus nos redemerit a maledictione legis, scilicet, satisfaciendo iustitiæ diuinæ pro offensa Dei, tollendo a nobis maledictionis causam, peccatum, & cum peccato pœnam, conferendo nobis iustitiam, quæ est perfecta obedientia erga legem Dei, quę iustitia est via vitę æternæ, in qua est plenitudo benedictionis, hoc est, omniũ rerum exoptandarum vt nuper diximus abundantia, nam vt maledictionem comitatur sempiterna miseria, ita benedictionis comes est æterna fœlicitas in Christo Iesu.

De Secundo.

Quomodo Christus nos redemit a maledictione legis? Paulus respondet, factus pro nobis maledictum. Sedquomodo factus est maledictũ qui omni peccati expers est: cũ maledictio sit pœna? Respondet Paulus, quia in ligno pependit, maledictus omnis qui pendet in ligno *Deutero.21.* An igitur a ligno potest deriuari maledictio in hominem? non a ligno

ſed a blaſphemia & idololatria hominis ſuſpenſi in ligno. Tantum in crucem apud iudæos blaſphemi & idololatræ vt morte omnium ignominioſiſsima luebant pœnas, ſua blaſphemia & idololatria dignas. Eſt ne ergo Chriſtus ſuſpenſus in lignum propter blaſphemiam & idololatriam? Reſpond. Eſt profectò: non quidem ob ſuam blaſphemiam & idololatriam, ſed propter noſtram, ſicut Paulus ait, factus eſt pro nobis maledictum, hoc eſt, non propter blaſphemiam & idololatriam quam ipſe admiſerat, nam ipſe omnino vt diximus omnis peccati expers fuit, ſed ob blaſphemiam & idololatriam, atq; adeo ob omnia peccata manifeſta & occulta, quę filij Adam per ipſum ſaluandi, admiſerant. Sic enim Paulus docet, 2. *Corinth.* 5. Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iuſtitia Dei in ipſo. Vt ergo reatus noſter Chriſto imputatus eſt, propter quem in crucem eſt actus vt pro eo ſatisfaceret iuſtitiæ diuinę, ita iuſtitia Chriſti nobis credentibus imputatur, vt iuſti appareamus in conſpectu Dei: non iuſtitia quã nos fecimus, ſed qua filius obediens factus eſt patri vſq; ad mortem crucis. huc pertinet dictum Pauli, ad *Rom.* 10. Chriſtus finis eſt legis in iuſtitiam omni credenti, huc & dictum Auguſtini pertinet, *Pſal.* 22. Noſtra delicta ſua delicta fecit, vt ſuam iuſtitiam noſtram iuſtitiam faceret.

Cur Deus ſic voluit pro peccato noſtro ſatisfieri, cum quę eſt ipſius potẽtia, potuiſſet aliter nobis ſuccurrere? Reſp. hic modus maxime cõgruebat iuſtitię diuinę, vt quemadmodũ vnus in humano genere autor fuit peccati, & mortis, ita quoque vnus foret qui ſatisfaceret pro peccato, & qui iuſtitiæ vitæq; autor exiſteret, hoc vult Paulus ſignificare cum ait, ad *Rom.* 5. Quemadmodũ inobedientia vnius, multi ſunt cõſtituti peccatores, ita vnius, ſcilicet Chriſti, obedientia multi conſtituuntur iuſti. 1. *Corinth.* 15. Poſtquam per hominem mors, per hominẽ quoq; reſurrectio mortuorũ ſicut enim in Adamo omnes moriuntur, ita & in Chriſto omnes viuificabantur. Hic ſapientes mundi mirum in modum offenduntur, quorũ alij accuſant Deum ſtultitiæ, alij impotentiæ: Stultum putant eſſe crucem prædicari viam ad æternã vitã eſſe, cum crux potius damnationis iudicium videatur, quã vitæ. Impotentiam nominant quod nõ potuerit alia ratione ſuccurrere homini lapſo, quam per mortem filij, eamque

igno-

ignominiosissimã, atq; ita audet stulta ratio se maiestati diuinæ opponere. Sed quid nos ad hæc dicemus? audiamus Paulum, 1. *Cor.* 1. nos ait Paulus prædicamus Christum crucifixum Iudæis quidem scandalum, Græcis vero stultitiam, ipsis autem vocatis, cum Iudæ s, tum Græcis, prædicamus Christum Dei potentiã, ac Dei sapientiam. Nam stultitia Dei sapientior est quam homines, & infirmitas Dei validior est quã homines. Quomodo inquies prædicatio crucis est Dei sapientia & Dei potentia? Respon. Sapientia quidem apparet in modo, & in fine reparationis generis humani, potẽtia vero quod Christus potẽter & hostes suos prosternit, & suis veram dat salutẽ. Genus humanũ lapsum suo peccato infinitum bonũ nempe Deũ ipsum offenderat. Necesse igitur, vt aut cõpensatio offensæ iusta fieret, aut æternis pœnis peccatum hominis puniretur. Nam si non fuisset facta offensæ Dei compensatio, actum fuisset de iustitia diuina, quæ requirit proportionem peccati, & pœnæ, contra vero si peccatum puniisset Deus iuxta normam suæ iustitiæ, actum fuisset de ipsius non solum misericordia, verumetiam potentia & sapientia. Nam vt Diabolus perpetuò tanquam Deo potentior tenuisset humanum genus sub sua tyrannide, ita visus fuisset Deus temere humanum genus condidisse. Proinde vt perfecte starent in summis gradibus & illæsæ manerent virtutes Maiestatis diuinæ, videlicet, potentia, iustitia, misericordia & sapientia, Deus inuenit consilium (quod excedit omnium angelorum & hominum captum) quo homo iuste liberaretur a peccato, recuperaret pristinam iustitiam, euaderet mortem, & fieret hæres vitæ æternæ, hoc autem sapientiæ diuinæ consilium fuit, vt Filius Dei fieret homo, vt verus Deus, & verus homo vnus esset Christus qui se mediatorem & redemptorem constitueret. Cæterum vt hoc Dei consilium plenius a nobis intelligatur, tria in huius mysterij explicatione expendenda sunt, & ordine explicanda.

Primum, Cur oportuerit mediatorem nostrum esse Deum?

Secundum, Cur idem homo esse debuerit.

Tertium, Cur vnam personam seu vnum Christum Deum & hominem esse necesse fuerit.

Cur oportuit mediatorem esse Deum? Resp. Huius rei

duas grauissimas causas fuisse pie docti ex scripturis tradunt,quarum prima est magnitudo mali,qua natura humana iacuit oppressa. Altera impotentia & infirmitas omniũ creaturarum ad restituenda bona quæ per peccatum amissa erant.

Magnitudo mali a quo humanum genus per mediatorẽ liberãdum erat, in quatuor potissimum cernitur:videlicet, in peccati grauitate, in iræ diuinæ magnitudine,in potentia mortis,& in Diaboli tyrannide eaque crudelissima.

Peccati grauitas maior fuit, quam vt eius onus sustinere finita potentia,qualis est angelorum & hominum potuerit. Nam cum infinitus sit reatus propter bonum infinitum offensum , videlicet, Deum ipsum , cuius Maiestas peccato primorum nostrorum parentum & proinde nostro læsa erat,necesse fuit vt hoc peccatum aut infinitis pœnis, id est, nunquam finiendis,iuxta normam diuinæ iustitiæ puniretur,aut pro eo diuinæ iustitiæ satisfieret. Verum quia hæc satisfactio debuit esse prætium infinitæ bonitatis & æquiualens,alias indebitum ab eo a quo præstaretur,non potuit ab vlla , imo ne ab omnibus quidem creaturis fieri. Quare necesse fuit expiatorẽ peccati esse Deum, solus enim Deus vt est infinitus,ita solus infinitum malum superare atque abolere potuit.

IRA DEI, eaque maxima & iustissima proportione vindictæ ad offensam postulabat,cum ergo offensa erat infinita,iram quoque fuisse infinitam,quam nuda creatura , nec sustinere nec placare potuit manifestum est.Quare necesse fuit vt mediator qui iram Dei placaret,Deus esset. De hac immensa Dei ira loquitur Paulus ad *Rom.*1. Reuelatur ira Dei de cælo,super impietatem omnium hominum. Quod autem hæc ira placari non potuerit sine mediatore , docet hoc dictum Baptistæ. *Iohannis* 3. Qui non credit in filium non videbit vitam sed ira Dei manet super eum. Hanc iram fuisse immensam & infinitam ex tribus apparet , videlicet ex peccati grauitate in se,ex concursu plurimorum peccatorum ad vnum, ex pœna peccati. Grauitas peccati cuiusque in se quanta sit nuper ostendimus , est siquidem præcepti diuini fœda transgressio contra ordinẽ diuinitus sancitũ,quo requiritur vt creatura creatori subsit, eiq; pareat , deinde ad vnum peccatum voluntarium concurrunt

currunt plurima alia, adeo vt nullum peccatum voluntariũ sit solum: semper enim concurrunt quæ sequuntur, contemptus Maiestatis Dei, indigna imaginis Dei ad quam cõditus erat homo conspurcatio, imitatio Satanæ hostis Dei, fœda defectio a castris Dei ad Diabolum hostem Dei, & intolerabilis ingratitudo creaturę adeo nobilis aduersus suũ creatorẽ, qui tot excellẽtibus donis se ornauerat. Tertio: ex pœna peccati ęstimanda est ira Dei: Etsi autẽ magnitudo huius iræ non satis a creatura conspici poterit, tamen aliquo modo cognoscitur ex pœna primorum parentum, ex pœna sequuta in omnibus posteris Adæ: ex comminationibus diuinis, ex testimoniis conscientiæ peccantis, ex calamitatibus quibus premitur genus humanum, ex tyrannide Diaboli in homines, ex signis iræ Dei in cælo, in terra, in mari, in aëre, ex magnitudine æternarum pœnarum, quas luent omnes qui non cõuertuntur ad Deum ante mortem. Denique ex precio infinito pro redemptione pœnę soluto. Quis nõ hic euidentissime colligat impossibile fuisse iram Dei tolli nisi per mediatorem cuius esset infinita potentia? hinc mediatorem debuisse Deum esse manifestum est.

Potentia mortis maior erat, quam vt ab vlla creatura superari potuerit. Ideo Plinius dicit, sed falso, ne Deo quidem possibile esse mortuum excitare. Nunc autem, cum munus præcipuum sit mediatoris destruere mortem, necesse fuit vt potentia diuina polleret, qua & mortem abolere, & vitam conferre posset. Non est enim apud Deum impossibile omne verbum *Luc.*1. Nam quicquid vult, hoc & potest, quod est solius Deitatis proprium.

Tyrannis Diaboli sub qua genus humanum propter peccatum tenebatur captiuum, etiam a mediatore opprimenda erat. Quam autem hoc fuerit humanæ naturæ impossibile, mundi historia cum omnium hominum experientia abunde testatur. Quare mediatorem qui hanc tyrannidem sua potentia opprimeret Deum esse necessarium erat. Atque ita ex his quatuor, videlicet grauitate peccati, iustitia iræ diuinæ, potentia mortis, & tyrannide Diaboli intelligi potest magnitudo mali, quo opprimebatur genus humanum, & quod necesse fuerit eum qui hęc mala tolleret, hoc est, mediatorem, Deum esse.

Altera cur oportuerit mediatorem Deum esse, fuit

impotentia & infirmitas creaturæ totius ad restituenda bona, quæ noster parens per peccatum & sibi, & toti suæ posteritati amiserat. Etsi autem vna voce imaginis Dei hæc bona continentur, tamen plura ad eius reparationem requiruntur, siquidem plura fuerunt huius imaginis προσκείμενα siue adiuncta, siue partes dicere mauis. Nam vt Adam donec gestauit imaginem Dei erat sapiens, iustus, sanctus, liber, ita inducta imagine Dei per peccatum factus est insipiens, iniustus pollutus, seruus & captiuus sub Diabolo. Quare cum mediatorem oportuerit restituere imaginem Dei, debuit etiam profecto restituere sapientiam, iustitiam, sanctitatem, & libertatem, vt imago Dei rursus in homine repararetur. Huc Paulus respiciens ait, Christus natus est nobis a Deo, sapientia, iustitia, sanctificatio & redemptio, vt qui gloriatur, in Domino glorietur. Hæc quatuor quæ concurrunt ad imaginis Dei reparationē in homine nulla creatura, nulla finita potentia restituere homini potuit, id quod iam ordine demonstrabimus.

Primum itaque sapientiam debuit mediator restituere, non talem, qualis est mundi sapientia, (cuius mensura est sensus & ratio hominis) sed quæ abscondita est a principibus huius seculi, & a Zacharia patre Baptistæ definitur, scientia salutis in remissionem peccatorum per viscera misericordiæ Dei nostri. De hac sapientia loquitur Iohannes cum ait, Nemo Deum vidit vnquam, sed Filius qui est in sinu patris ipse enarrauit nobis. Etsi autem Iohannes Baptista missus est ad dandam scientiam salutis, ad quod etiam missi sunt ante illum Sancti Dei Prophetæ, & angeli Dei de cælo, tamen sciendum est, longe aliud esse dare & docere sapientiam, quam esse sapientiam hoc est, efficaciter præstare vt corda hominum fiant capacia salutaris sapientiæ, eamque percipiant. Vox quidem hominis ferit aures corporis, at Filius qui est sapientia patris, animam hominis sapientia replet. Nam tum demum verbum Prophetarum fructum adfert copiosum quando VERBVM DEVS cor aperit, & instillat veræ sapientiæ semina, quod sane non est creaturæ vllius sed creatoris solius: ex quo sequitur oportuisse mediatorem non tantum hominem sed & Deum esse.

Secundo loco oportuit mediatorem homini restituer

iustitiam

iuſtitiam quæ potiſsima imaginis Dei pars eſt:nam ſine per fecta iuſtitia nemini licet in conſpectum Dei prodire, qui cum ſit eſſentialis quędam iuſtitia non poteſt ferre iniuſtitiæ ſordes. Cæterum perfectam iuſtitiam quæ vna omnibus ſufficeret, nemo potuit conferre niſi Deus, quare mediatorem verum Deum eſſe oportuit. Requiruntur autem duo ad iuſtitiam qua homo conſiſtere poterit coram Deo, quorum prius eſt liberari ab iniuſtitia, & purgari a peccato, quæ mala homines in mundum ſecum adferunt, & poſtea augent. Alterum donari & ornari plena legis diuinæ (quæ eſt menſura iuſtitiæ quæ coram tribunali Dei valet)obedientia:neutrum horum prę̨ſtitiſſet mediator niſi Deus eſſet.

De priori ſupra diximus vbi oſtendimus enormitatem peccati, & iuſtitiam iræ diuinæ. De altero quod eſt donari & ornari iuſtitia quæ ſatisfaciat legi Dei, manifeſtum eſt quod nullius creaturæ iuſtitia cum finita ſit, poſſit ſufficere infinitis hominibus, in iuſtitiæ imputationem,quod ſane in mediatore requiritur, ſiquidem vt ſufficienti victima pro peccato ſatisfacere, atque adeo omnem reatum tollere,ita obedientia ſua erga legem Dei omnes iuſtos coram Deo ſiſtere,qui in ipſum credunt,debuit.Ideo de mediatore Paulus ait, *2. Cor. 5.* eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iuſtitia Dei in ipſo.Talem proinde mediatoris iuſtitiam,hoc eſt,infinitam eſſe oportuit,vt infinitis hominibus ſufficeret.Quare neceſſe erat vt mediator noſter eſſet verus Deus.

Sanctificatio tertio loco ſequitur,quam mediator adferre & conferre debuit, quod ſane cum nulla creatura præſtare potuerit,mediatorem qui hoc faceret verum eſſe Deum oportuit:ſiquidem ſolius Dei eſt ſanctificare,& dare ſpiritũ ſanctificatorem,ſine quo ne inchoari quidem, nedum conſummari ſanctificatio noſtri poterit.

Porro ſanctificatio pollutioni opponitur: ſolum enim peccatum eſt macula qua homo coram Deo polluitur. Quoniam autem in peccato duo ſunt, videlicet, formale, vt ipſe reatus, & materiale, vt vitium, ſeu vitioſa qualitas, & prauæ actiones: duplex etiam requiritur ſanctificatio, vna quæ opponitur reatui: altera,quæ opponitur vitio,ſeu vitioſis qualitatibus & actionibus. Sanctifi-

catio quæ opponitur reatui, nihil aliud est quam expiatio peccati per Christi sanguinem: omnis enim qui credit, vt Christi sanguine purgatur a peccato, ita eodem sanguine sanctificatur, & purus coram Deo sistitur. Hæc sanctificatio, quæ est personæ, imputatiua est. Sanctificatio quæ vitio seu vitiosis qualitatibus & actionibus opponitur, est segregatio hominis a prophanitate gentium per mortificationem carnis,& coniunctio hominis cum Deo per viuificationem Spiritus. Constat ergo hæc sanctificatio duabus rebus, videlicet, seiunctione,& coniunctione. Seiunctio est totius animi ab impuris cogitationibus,affectibus,& actionibus separatio seu fuga,quam Paulus mortificationem vocat. Coniunctio, est applicatio totius animi ad puras cogitationes,affectus,& actiones,quam Paulus viuificationem nominat.huius sanctificationis quę fit in nobis causa est sanctitas Christi, cuius vis in nos per Spiritum sanctum transfunditur in hunc finem, vt posthac renunciato Satana & operibus eius,seruiamus Deo in iustitia vera seu operibus ab eo mandatis. hæc sanctificatio *Philippens* 3. vocatur circumcisio spiritualis: nos inquit Paulus circumcisio sumus qui Spiritu Deum colimus,in Christo gloriamur & non in carne confidimus.Proinde circumcisio hæc spiritualis,quæ nostri sanctificatio est, est amputatio fiduciæ carnis, cui succedit gloriatio in Christo, & purus colendi Deum affectus. atque hæc duplex sanctificatio, reuera est sanctificatio illa quam Deus & homo mediator noster adfert,& confert cuiuis in se credenti.

Redemptio, Græcis ἀπολύτρωσις, quam postremo loco collocat Paulus, proprie est liberatio a seruitute & captiuitate interposito precio sufficienti, quo redimitur amissa libertas & ius pristinum recuperatur. Est autem duplex redemptio,videlicet externa quæ ciuilis,& interna quæ spiritualis dicitur:de hac solummodo nobis hic sermo est, hæc facta est,vt Paulus hic docet,per Christum,hic enim factus est nobis a Deo ἀπολύτρωσις:postquam enim homo per peccatum subiugatus est seruituti,& captiuus factus sub regno Diaboli,& exclusus hæreditate paradisi,Deus misertus humani generis, misit Filiū suū λυτρωτὴν (cuius Moses figura tantū futurus est)*acto*.7.vt qui nos ab omnibus malis liberatos restitueret in pristinum adeoque longe & firmiorem & beatiorem

beatiorem ſtatum. Quod autem hunc noſtrum redemptorem Deum eſſe neceſſum fuerit ex partibus officij ipſius cō ſtat, ſicuti ordine declarabo.

Primum, in vero redemptore requiritur, perpetua præſentia in Eccleſia late per mundum vniuerſum ſparſa. Sed quis poteſt ſimul & ſemper tot in locis, etiam remotiſſimis præſens adeſſe niſi ſit Deus, qui ſua eſſentia, præſentia, & potentia vbique adeſt, vt qui ſolus ſit immenſus & infinitus?

Secundo requiritur in redemptore & mediatore, vt ſit cuſtos Eccleſiæ, non ſolum totius, verumetiam ſingulorum membrorum aduerſus infinitas technas diabolorum & hominum: quod profecto diuinæ potentiæ eſſe nemo non fatebitur.

Tertio, requiritur in redemptore vt ſit καρδιογνώστης, atque inſpiciat corda hominum, atque intimos affectuum receſſus exploratiſſimos habeat, ne fallatur externa hypocritarum larua.

Quarto, requiritur in redemptore, vt vbique audiat gemitus ſe inuocantium, & in ſpiritu & veritate precātes exaudiat, quod ſane ſolius diuinæ virtutis eſt.

Quinto, requiritur in redemptore, vt mortuos in extremo die exuſcitet, vt prodeant ex terræ puluere omnes homines, inde ab Adam vſque ad vltimum. Sed quid ad tantum opus valerent omniū creaturarum vires coniunctæ? nam omnes angeli & omnes beatorum ſpiritus, ne vnum quidem mortuum ſuis viribus excitarent, nedum omnes, idque in ictu oculi vti promiſſum eſt.

Sexto, requiritur in redemptore, vt reſuſcitatis qui in vera fide obdormiuerunt æternam vitam, perpetuam gloriam & conformitatem cum Deo conferat. Quantum autem hoc opus omnium creaturarum vires ſuperet, nemo non intelligit, niſi qui & ſenſu & mente careat. Cum tanta ſit redemptio, merito Dauid in hoc votum erumpit, *Pſalmo* 130. Speret Iſrael in Iehoua, quoniam apud eum eſt miſericordia & copioſa redemptio, & ipſe redimet Iſraelem ex omnibus iniquitatibus ſuis. Cum itaque mediatoris ſit Eccleſiam ſuam tantis liberare malis, tantis itidem ornare bonis, quæ conferre nemo potuit niſi Deus, profecto neceſſe fuit mediatorem verum Deum eſſe. Atque ita habemus cur mediatorē noſtrū oportuerit Deū eſſe, nimi-

rum vt & tolleret mala quibus premebatur genus humanum propter peccatum, & conferret bona rursus quibus exciderat.

Cur oportuit mediatorem esse verum hominem? Etsi Prophetæ & Apostoli multis locis docent quod oportuerit mediatorem esse hominem, vt *Genes.* 3. Semen mulieris conteret caput serpentis. Item, *capite* 12. Benedicentur in semine tuo omnes cognationes terræ. *Esaiæ* 7. Ecce virgo illa concipiet & pariet filium, & vocabis nomen eius Emanuel. Tamen Paulus Apostolus cur oportuerit mediatorem esse hominem omnium clarissime exponit. Summa autem sententiæ Paulinæ huc redit. Vt vnus homo Adam peccauit, & in damnationem omnes alios secum pertraxit: ita congruebat ad iustitiæ diuinæ normam, vt vnus homo iustus satisfaceret pro peccato, & autor esset aliis salutis æternæ. Hæc ratio hisce verbis ad *Rom.* 5. proponitur: sicut per vnum hominem (Adamum) peccatum in mundum intrauit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors peruasit, quia omnes peccauerunt (id est, rei fuerunt & polluti, vt eiusdem naturæ quæ lapsa est participes) ita scilicet per vnum (videlicet Christum) iustitia in mundum intrauit, & per iustitiam vita. Et paulo post, sicut per vnius hominis delictum (reatus venit) in omnes homines in condemnationem: sic & per vnius hominis iustitiam (absolutio a reatu venit) in omnes homines in iustificationem vitæ, hoc est, sicut Adæ peccatum causa est condemnationis ad æternam mortem, ita Christi iustitia causa est iustificationis ad æternam vitam. Et rursus, sicut per inobedientiam vnius (Adæ) peccatores constituti sunt multi, ita & per vnius hominis (Iesu) obedientiam, iusti constituentur multi, id est, omnes credentes: nam hi inseruntur Christo, & eius viua membra reputantur. Ad hanc congruētiam diuinæ iustitiæ in saluatione hominum respexit etiam idem Apostolus. 1. *Cor.* 15. vbi ait, sicut in Adā omnes moriūtur, ita & in Christo omnes viuificabuntur, scilicet nati filij Dei per fidem. Breuiter, Quemadmodum in vno homine Adamo facti sumus insipientes, iniusti, polluti, & sub æterna morte captiui: ita vnus homo Christus Iesus natus est nobis a Deo, sapientia, iustitia, sanctificatio, & redemptio, vt qui gloriatur, in Domino glorietur.

Cur

Cur fuit necesse mediatorem Deum & hominem vnam esse personam? Respondeo: Etsi autem duæ sunt naturæ mediatoris, vt iam demonstratum est, videlicet, diuina, per quam verus Deus, & humana, per quam verus homo est: tamen non sunt duæ personæ, sed vna duntaxat, eaque æterna. Hæc æterna persona quæ est in secunda Deitate, nunc Deus, sæpissime Filius Dei, aliquando λόγος dicitur, alias appellationes quæ sunt plurimæ omitto, has solummodo ideo recito, quia earum explicatio ad institutum nostrum plurimum facit. Prima appellatio est DEVS, Hebraice Iehoua: hoc enim nomine dicitur filius Dei, quia eiusdem essentiæ seu naturæ est cum Patre & spiritu sancto. Quare Ecclesia ipsum ὁμοούσιον patri & Spiritui sancto confitetur. Vt sciamus tres ὑποστάσεις seu personas vnum esse Deum æternum, non tres Deos, vt sunt tres personæ. Est enim vna natura diuina non multiplicata pro numero indiuiduarum, sed vna est penitus & simplicissime, seu vt vulgo dicitur, vna numero. Hanc ob causam pie dicitur in symbolo, pater est Deus, Filius est Deus, Spiritus sanctus est Deus, non tamen tres Dij, sed vnus est Deus, hanc fidem constanter teneamus contra Arianos veteres & nouos, & meminerimus dicti Demasceni, μία ὀυσία, μία φύσις, μία θεότης. Secunda appellatio, est, quod hæc æterna persona dicitur & est *Filius Dei*, ab æterno patre natús, eiusdem naturæ cum patre, vt diximus: Quicquid enim ab alio nascitur, & est eiusdem naturæ cum illo, a quo nascitur, eius Filius dicitur. Verum ne hic ratio nos in absurdas opiniones abripiat, cum audiamus Deum filium habere, meminerimus dicti Nazianzeni: θεοῦ γέννησις σιωπῇ τεμάσθω: μέγα σοὶ τὸ μαθεῖν ὅτι γεγέννηται hoc est, Dei generatio silentio honoretur: magnum tibi sit didicisse quod natus est. Tertia appellatio est quod hæc persona secunda in diuinitate vocatur λόγος, cuius appellationis hæ sunt rationes. *Prima*, quia Filius Dei est, χαρακτὴρ ὀυσιώδης τῆς ὑποστάσεως τοῦ πατρός. Sicut enim λόγος character est mentis, ita Filius Dei dicitur λόγος, quia est character personæ patris. *Secunda* quia de eo, & per eum factum est verbum promissionis, & ad eum omnia quæ in propheticis & apostolicis scriptis referuntur, pertinent. *Tertia*, quia est nuncius & in-

terpres patris, vt Athanasius testatur. Has rationes simul complectitur Nazianzenus hac sententia, λόγος δὲ ὅτι οὕτως ἔχει πρὸς τὸν πατέρα, ὡς πρὸς νοῦν λόγος, οὐ μόνον διὰ τὸ ἀπαθὲς τῆς γεννήσεως, ἀλλὰ καὶ συναφὲς καὶ τὸ ἐξαγγελτικόν. Hic verus Deus, hic æternus Dei Filius, hic λόγος factus est homo, non (vt commode Gregorius ait) minuendo quod erat, sed suscipiendo quod non erat: incarnatio enim filij nostra auxit, & ipsius non minuit. Quod ergo λόγος sit factus homo, Iohannes nos docet cum ait, & λόγος caro factus est. Sed quomodo λόγος sit homo factus Paulus explicat ad Philippenses 2. & ad Hebræos. 2. Ad Philippenses ait, assumpsit formam serui. Ad Hebræos 2. assumpsit semen Abrahæ. Ex vtroque dicto intelligitur quod λόγος sit homo factus, non conuersione naturarum huius vel illius, in aliam, sed assumptione humanitatis seu humanæ naturæ in vnitatē personæ, quæ persona est æternus λόγος & filius Dei. Ex his vnionem naturarum esse factam intelligimus: sed qualisnam sit illa vnio frustra conabimur in hac vita perspicere, nam cum ne vnionem quidem animæ & corporis intelligamus, quomodo quæso magnum illud arcanum perspiceremus?

Porro humana natura assumpta quam Iohannes carnem, Paulus nunc formam serui, nunc semen Abrahæ vocat, corpore & anima rationali constat. Est igitur λόγος homo factus verus Deus, propter veritatem Deitatis, & verus homo propter veritatem humanitatis. Veritas autem Deitatis est & vera forma Dei seu Deitas, & vera Deitatis proprietas: Veritas humanitatis est & vera forma hominis, seu humanitas, & vera humanitatis proprietas. Nam siue natura mutatur, siue eius naturalis proprietas negatur, veritas amplius non remanet: ideo Damascenus ait, Quemadmodum in Christo naturas confitemur post vnionem saluas & integras manere sine aliqua confusione aut transmutatione, ita etiam earum substantiales differentias fateri debemus manere omnino incolumes, & illabefactatas. Non enim poterit natura aliqua sine naturalibus suis differentiis subsistere. Ex his plura consequuntur quæ ordine ascribemus.

Primum quia vna est persona Christus quæ persona est æterna, assumpta est humanitas absque personalitate propria:

pria: alioqui duæ essent personæ: copulauit ergo sibi λόγος humanam naturam integram, & non humanam personam. Vt enim non ratione personæ Adæ, sed respectu naturæ, rei sumus & polluti: ita congruebat vt non assumeret filius Dei humanam personam, sed humanam naturam, vt quod in natura perdidit Adam, hoc in natura repararet Christus, est autem multo dignius naturam humanam assumptam esse a λόγῳ in vnitatem personæ, quam si ipsa mansisset duntaxat more aliorum hominum intra metas suæ sortis, & personam cōstituisset humanam. Certe tanto præclarius, quanto diuina persona, humanæ supereminet. Ratio siquidem personæ a perfectiori vnionis parte peti debet. Paulus dicitur persona non a corpore quod est imperfectius, sed ab anima rationali, quæ est pars hominis perfectior & dignior: ita & Christus in quo vnita est humana natura æterno λόγῳ, personalitatem æternam retinet. Quapropter vnam personam Christi, & non duas confitemur. Plura huc pertinentia legantur apud Damascenum, de orthodoxa fide, libro 3. cap. 9.

Secundum, quia Christus est persona altera in Deitate, perfectio Deitatis οὐσιώδης in ipso habitat tota, continet enim omnis persona totam naturæ suæ essentialem perfectionem, hoc est, formam. Quare Paulus Colossensibus scribens recte ait, in ipso inhabitat omnis plenitudo Deitatis corporaliter, hoc est, quia Christus est diuina persona essentialem perfectionem Deitatis totam in se continet, vt humana persona in vnoquoque nostrum totam essentialem perfectionem humanitatis in se habet, verum quia hoc dictum admodū pulchrum est, & vtilissimam doctrinam in se continet, volo illud paucis declarare, & distincte annotare quæ in eo continentur.

Primum itaque Paulus hoc dicto testatur duas naturas in Christi persona, easque distinctas etsi vnitas concurrere, videlicet humanitatem & Deitatem, cum affirmat in ipso Deitatem habitare.

Deinde, cum non dicit simpliciter Deitatem sed etiā plenitudinem totam Deitatis in eo habitare, discernit Christū verum & perfectum Deum a commenticiis diis. Est autem hæc inhabitatio non ipsa vnio, sed vnionis effectus seu consequens. Tertio discernit inter coniunctionem vmbraticam,

temporariamque, & coniunctionem σωματικὴν, id est, realem & perpetuam, cum addit σωματικῶς: opponit enim vmbræ corpus. Vt ergo lumen habitat in corpore solis σωματικῶς,& nihilominus omnia sua luce replet, ita plenitudo Deitatis tota, id est, perfectio Deitatis tota, quam Paulus formã Dei nominat, in Christo habitat. Est proinde Christus perfectus Deus, perfectus homo, vna persona distincta a patre, & spiritu sancto, in quarum personarum singulis tota perfectio Deitatis ex æquo inest, vt quæ sit vnica & simplicissima. Siquidem perfectio naturæ ὑποστάσεις, quẽadmodum diximus, in singulis personis naturæ inest.

Tertium, quoniam vna persona est Christus, in qua vnitæ sunt diuina & humana natura, fit vt vtraque natura huic vni personæ communicet sua idiomata, ita vt promiscue cum diuina, tum humana idiomata prædicentur de persona, vndecunque denominationem capit persona. Ergo hæc communicatio idiomatum non facit vnionem personalem, sed eam iam factam ordine & necessario sequitur. Hæc communicatio idiomatum a veteribus Theologis definitur cõmunis prædicatio idiomatum vtriusque naturæ de persona, Seu, communicatio idiomatum est prædicatio in qua proprietas vni naturæ conueniens, ad alteram transfertur in concreto propter vnionem hypostaticam. Est enim ineffabilis illa vnio duarum naturarum in vna persona, fundamentum communionis idiomatum in concreto dicitur, non in abstracto, concreto enim significatur τὸ ὑφιστάμενον totum seu persona, cuiuscunque tandem ratione naturæ fiat: vt Deus, homo, Filius Dei, filius hominis. Abstracto vero significatur natura in vnione hypostatica per se considerata, vt proprietas illi conueniens, recte applicetur: vt Deitas est infinita & incircũscripta, humanitas est finita & circumscripta. Propria proinde naturarum, vt loquitur Theodoretus fiunt communia personæ: proprium τοῦ λόγου est esse æternum, infinitum, omnipotentem, esse Deum. Carnis vero proprium est esse corporeum, circumscriptum, cæpisse in tempore, hæc non promiscue tribuuntur naturis, sed personæ in qua naturæ subsistunt, vt diximus. Est proinde hic diligenter cauendum, ne ex copulatione naturarum aut proprietatum earundem ratione personalis vnitatis, in communicationem earundem proprietatum, extra vnam illam vnitatem persona-

lem

lem, delabamur. Vt enim natura diuina non est humana, seu deitas non est humanitas, aut contra, ita nec natura naturæ sua essentialia idiomata commutat. nam hoc esset & naturas ipsas & earum idiomata confundere. Quicquid enim pluribus fit commune, non potest amplius dici vnius ἰδίωμα. Siquidem ἰδίωσις, vt Damascenus ait ἀκοινώνητος. Vt ergo Deitas nunquam erit humanitas, nec contra, ita non recte dixeris Deitas est passa, aut humanitas æterna. Sic de aliis idiomatis essentialibus iudicandum est.

Quartum. his ita expositis, videamus quemnam vsum habeat, quidque nos doceat, κοινωνία ἰδιωμάτων. Primum contra Nestorium vnitatem personæ in duabus naturis subsistentis confirmat. Nam nisi vna eademque persona esset Deus & homo, absurdissimum esset alternata illa idiomatum prædicatio. Cum Christus dicit *Ioh*.3. Nemo ascendit in cœlum nisi qui descendit de cœlo filius hominis qui est in cœlo, manifeste ex communicatione idiomatis diuinæ naturæ quod tribuit sibi filio hominis, significat se esse Deum & hominem vnam personam in duabus naturis subsistentem. Quemadmodum hoc dictum omnes patres Orthodoxi intellexerunt. Cyrillus in hunc ipsum locum Iohannis sic ait, Cum Dei verbum de cœlo descenderit, filium hominis descendisse ait, in duas post incarnationem diuidi personas recusans. Augustinus tractatu duodecimo in Iohannem, Ecce hic erat, & in cœlo erat. hic erat carne, in cœlo erat diuinitate, imo vbique deuinitate. & Tractatu, 27. *Nemo ascendit, &c*. Quo (inquit) hoc pertinet nisi vt intelligamus vnam personam esse Christum Deum & hominem? Gregorius magnus, *Epist*. 81. Vna itaque persona est verbum & caro sicut ipse ait, Nemo ascendit in cœlum nisi qui descendit e cœlo, Filius hominis qui est in cœlo. Qui filius Dei in cœlo, erat filius hominis qui versabatur in terra. *Damascenus, libr*. 3. capit. 3. Propter vnitatem personæ filius hominis ante passionem se in cœlo esse confessus est. Quicquid ergo de Christo dicitur, de tota persona dicitur, & in filio Dei, filius hominis, & in hominis filio, Dei filius nuncupatur, id quod etiam Diuus Paulus ad *Rom*. 1. ostendit cum ait, Paulus seruus Iesu Christi, vocatus Apostolus, segregatus in Euangelium Dei, quod antea in scripturis promiserat de filio suo, qui factus est ex semine Dauid secundum carnem, qui de-

claratus eſt filius Dei in virtute, ſecundum ſpiritum ſanctificationis. hîc Paulus vnum & eundem filium Dei, & filium Dauidis confitetur. Dicit filium Dei factum eſſe ex ſemine Dauid ſecundum carnem, mox dicit filium Dei in potentia ſecundum Spiritum ſanctificationis. Atque ita Paulus vnionem duarum naturarum in vna perſona Chriſti manifeſte docet. Vt enim ſcriptura interdum totum hominem nomine carnis, interdum nomine animæ accipit, ita nunc nomine hominis, ſeu filij hominis, nunc nomine Dei ſeu filij Dei totum Chriſtum intelligit, propter vnionem duarum naturarum in vna Chriſti perſona. Deinde hæc communicatio idiomatum docet pretium actionum mediatoris in humana natura infinitum eſſe, quia perſona vna eademque quæ eſt Deus & homo eſt agens: adeo vt omnes actiones ipſius ſiue mediante humana natura, ſiue diuina ſint & dicantur perſonæ actiones. Caro igitur Chriſti viuifica dicitur & eſt, quia eſt caro eius perſonæ, quæ eſt Deus. Obedientia hominis Chriſti, eſt noſtra iuſtitia, quoniam obedientia eſt eius perſonæ quæ eſt Deus. Paſſio Chriſti in æternum efficax eſt & ſufficiens ad ſanctificandum credentes, quia eſt paſſio perſonæ quæ eſt Deus. Oratio Chriſti omnibus prodeſt, quia eſt oratio perſonæ quæ eſt Deus. Ad hunc modum iudicandũ eſt de omnibus aliis actionibus mediatoris. Tametſi autem quædam actiones a diuina natura proprie proficiſcuntur, & quædam ab humana natura fiunt, & quædam ab vtraque natura ſimul, tamen omnes æqualiter dignitatem accipiunt a perſona, quia tum Deus & homo ſit, alia agit diuina, alia humana, alia vtraque ſimul natura. habemus ergo cur mediatorem Deum & hominem vnam perſonam eſſe oportuerit.

De Tertio.

Tertio loco Paulus quiſnam ſit redemptionis per Chriſtum factæ finis, ſeu cur Chriſtus factus ſit maledictio, exponit, cum addit, vt benedictio Abrahæ fieret in Chriſto Ieſu, hoc eſt vt benedictio facta Abrahæ, per ſemen ipſius Chriſtum tandem adimpleretur. Promiſſio autem facta Abrahamo reperitur *Gen* 22. Hiſce verbis, Benedicentur in ſemine tuo omnes Gentes terræ, id eſt, Quotquot ex Gentibus ſemen Abrahæ fide apprehenderint, benedictionis parti-

participes erunt. Fide enim semini Abrahæ insiti benedicentur. Factus est ergo Christus maledictio, nostro peccato sibi imputato, vt nos fieremus benedictio, ipsius iustitia nobis imputata, hoc dictum congruit cum eo quod est, 2. *Cor.* 5. Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iustitia Dei in ipso. Quoniam autē supra copiose diximus de benedictione, quam opposuimus maledictioni, in suis causis & effectibus, nolo huc plura de ea adiicere, sed tantum repetam breuiter Antithesin maledictionis & benedictionis, vt semper eam in conspectu habeamus, vtque ex collatione Christi beneficia plenius cognoscantur, nobisque magis dulcescant, in animæ nostræ salutarem refectionem.

In maledictione si causas & effecta, siue antecedentia, coniuncta & consequentia spectes, concurrunt hæc sex tristissima mala, videlicet, peccatum, reatus, ira Dei, maledictio ipsa, condemnatio, mors cum sempiterna miseria. hæc omnia mala ad vnum Adamum, tanquam autorem referuntur: Quæ mala vna cum natura in nos quoque Adæ posteros peruaserunt. Iam si maledictioni opponis benedictionem, in suis causis, effectibus, seu in antecedentibus coniunctis & consequentibus, vt singula singulis respondeant, similiter sex concurrunt longe optima, & maxime, omnium expetenda: peccato enim, satisfactio pro peccato; reatui, absolutio; iræ Dei, reconciliatio; maledictioni, benedictio ipsa; condemnationi, iustificatio, morti & sempiternæ miseriæ, vita & perpetua fælicitas opponitur, quæ omnia vnum autorem Christum habent. Hæc congruuntur si sensum spectes, cum iis, quæ supra ex Paulo adduximus: Christus natus est nobis a Deo, sapientia, & iustitia, & sanctificatio & redemptio, vt qui gloriatur in Domino glorietur.

De Quart.

Quartum quod ex Paulo proposuimus fuit de applicatione benedictionis ad gentes, seu ad quemlibet hominem, de qua Paulus sic loquitur, Vt promissionem spiritus accipiamus per fidem. Fide ergo benedictionem illam spiritualem verbo Euangelij oblatā accipimus. Est autem promissio ipsa spiritualis benedictio, cuius autor est Christus,

vt diximus. Verum quia de huius benedictionis possessione certificat & confirmat nos Spiritus sanctus, dicitur promissio Spiritus. Spiritus enim sanctus reddit testimonium Spiritui nostro, quod simus filij Dei, a Deo & dilecti, & benedicti in Iesu Christo. Ob quam causam dicitur etiam Spiritus adoptionis. Item arrabo hereditatis nostræ. *Eph.1.*

7 *Quoniam rex sperat in Iehoua & in misericordia altißimi non commouebitur.*

Ratio est superioris dicti. Estque Enthymema petitum ex hoc principio Theologico, Beatus homo qui sperat in eo. Quod principium Dauid sibi sæpè applicat: vt *Psalm.26.* Sperans in Domino non infirmabor, item, Sperantem in Domino misericordia circumdabit 32. Item, Beatus cuius nomen Domini spes eius, 40. Est ergò hoc Enthymema; Rex Dauid spem suam in Iehoua collocat, ergo Dominus ipsum ex sua misericordia tuebitur aduersus hostes suos. Hoc mysticè de Christo rege accipi potest: Deinde ad alios omnes cum reges, tum subditos accommodabitur, nam καθολικὸν est ἀξίωμα, *Beati omnes qui sperant in eo.*

Tertia pars Psalmi vigesimi primi.

Hæc tertia pars Psalmi, vt supra indicauimus, historice quidem continet cōminationem aduersus hostes Dauidis: Mystice vero est vaticinium de abiectione & pœnis populi Israelitici: propterea quod Christum suum regem non receperint, sed ignominiose reiecerint, atque occiderint.

8 *Inueniet manus tua omnes inimicos tuos, dextera tua inueniet odientes te.*

Minatur interitum omnibus iis historice quidem, qui Dauidi, Mystice vero qui Christo regi aduersabuntur. Est autē in his verbis, *inueniet manus tua,* Metalepsis, qua antecedens pro consequente ponitur; vt sit sensus, Tu o Rex, vel tu Iehoua, sumes supplicium iustum de hostibus tuis. Doctrina obseruetur quod hostes ecclesiæ

ſiæ tandem ſint certo perituri. Repetit enim eandem ſententiam propter certitudinem euentus. Hic quæritur primũ cur Deus impiis cum poſſit eos ſtatim e medio tollere, cõminetur: deinde cur quoſdam impios in hac vita puniat, quoſdã autẽ permittat ſuauiter ad illorũ votũ vitam traducere? Ad priorem quæſtionẽ, cur videlicet Dominus comminetur impiis pœnas, Reſpõdeo, quod Dominus id faciat cum propter ipſos impios, tum propter pios. Propter ipſos impios quidem hoc facit, *Primum*, vt eos ad pœnitentiam inuitet cõminatione pœnarum. *Eſa.*30. Expectat vos Deus vt miſereatur veſtri. Ad *Rom.*2. An ignoras quod benignitas Dei ad pœnitentiam te inuitat; hoc eſt, impius ſi reſipuerit, miſericordiam inueniet, & meritas pœnas auertet; omnis enim comminatio diuina implicitam habet conditionem, videlicet, niſi egerint impij pœnitentiam: ſicut Dominus ait, Niſi pœnitentiam egeritis, omnes ſimiliter peribitis. *Luc* 13. *Secundo*, Comminatur Dominus impiis pœnas vt admoneantur quod non poſſint euadere iuſti iudicis iram, ſed quod magis magiſq; ſe peccatis inuoluant ad maiorem ipſorum condemnationem. Ad *Roman.* 2. Secundum duritiem tuam, & cor impœnitens, theſaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iuſti iudicij Dei. Propter pios vero Deus comminatur impiis pœnas, vt erudiantur, admoneantur, & erigantur. Erudiuntur de iuſtitia Dei qui non ſinet ſuos hoſtes inultos, ſed tandem illos funditus perdet, nec vllus futurus ſit, qui ſe ita in latebras abdere poſſit, quin manus Domini ipſum ſit inuentura. Admonentur fidei retinendæ & bonæ conſcientiæ, ne paulatim ſe in caſtra hoſtium Dei recipiant, a fide deficiant, ex amicis Dei, hoſtes fiant: id quod omnibus tẽporibus multis accidit. Eriguntur conſolatione per comminationem pœnæ impiorum, inde enim colligunt quod ipſi hoſtibus oppreſſis tandem glorioſe liberentur. Ad alteram quæſtionem cur videlicet quoſdam impios in hac vita puniat, quoſdam non, Reſpondeo, Quoſdã punit vt extent exempla vindictæ diuinæ in impios: quoſdam autem non punit, εἰς ἔνδειξιν, vt Paulus loquitur 2 *Theſſal.* 1. futuri iudicij, in quo damnentur omnes impij terræ. Fieri enim non poteſt quin impietas puniatur; Eſt enim iudicium Dei ſecundum veritatem, *Rom.*2. quod ſi ergo non puniuntur multi

impij in hac vita, necesse est vt post hanc vitam puniantur, vt iustitia Dei salua, incolumisque permaneat.

9 *Pones eos vt clibanum ignis in tempore iræ tuæ, Iehoua in ira sua disperdet eos, & absumet eos ignis.*

SVperiori versu cõminatus est hostibus Dauidis & Christi pœnas: hic qualitatem & modũ pœnarum exponit, & symbolice significatur pœnarum atrocitas quas hostibus Dei euenturas prædicit. Hæc comminatio cum ad excidium Ierusolomitanum, tum ad inferni cruciatus referri potest, & debet. Nam vtramque pœnam eodem symbolo indicat. Symbolum autem ita explicandum est, vt homines in clibanum ardentem coniecti mirum in modum cruciantur, ita impij, Dei & Ecclesiæ hostes perpetuis cruciatibus torquebuntur. Clibanum enim ignis vocat cum perpetuum sensum iræ & furoris Domini, tum ipsum cruciatum corporum & animarum, qui perpetuus erit, iuxta illud *Esaiæ* 66. Vermis eorum nõ morietur & ignis eorum non extinguetur, eruntque opprobrium omni carni. Quando autem hoc futurum sit, *Daniel* 12. significatur hisce verbis, multi dormientium in terræ puluere expergiscentur, hi (pij) ad vitam æternã, & illi (impij) ad opprobria & contemptum sempiternum. Et *Matth.* 25. exponitur forma extremi iudicij, in quo rex pronunciaturus sententiam dicet, piis quidem, Venite benedicti patris mei possidete regnum vobis paratum: Impiis verò, Discedite a me maledicti in ignem æternum qui paratus est Diabolo & angelis eius.

Iehoua in ira sua disperdet eos & ignis absumet eos. Exponit & his verbis grauitatem suppliciorum impiorum quæ sustinebunt. Sed inquies, si ignis eos absumet aliquando finis erit suppliciorum impiorum. Cassiodorus respondit & ait, Ignis iste sic consumit, vt seruet, sic seruat vt affligat. Naturæ quidem ordo est ignem materiam obiectam modo comburere possit consumere, sed in inferno nullus est ordo nisi diuinæ iustitiæ, qui vult & ignem perpetuum esse, & eos qui in ignem coniiciuntur, nunquam in nihilum redigi.

Hic primum quæritur an omnes damnandi æquali puniantur pœna? Ad hanc quæstionem respondetur per distinctionem, pœna eorum qui damnabuntur erit duplex vna

vna damni, altera ſenſus. *Pœna damni* æqualis erit omnium qui damnabuntur, omnes enim ex æquo in omnem æternitatem glorioſo conſpectu Dei carebunt. *Eſaiæ* 30. Tollatur impius ne videat gloriam Dei. *Pœna ſenſus* in anima & corpore non erit æqualis, iuxta hoc Domini dictum. *Luc* 12 ſeruus ſciens voluntatem Domini ſui, qui non præparauit ſe, & non fecit iuxta voluntatem eius, vapulabit plagis multis. *Apocalyp.*18. Quantum glorificauit ſe & in deliciis fuit, tantum date ei cruciatum & luctum. Breuiter iuſtus iudex reddet vnicuique iuxta opera ipſius, quæ cum non ſint æqualia, nec pœna æqualis erit.

Alia adhuc quæſtio a Theologis magni nominis agitatur, an conueniat iuſtitiæ diuinæ vt temporarium peccatum puniatur ęternis pœnis? qua obiectione Origenes motus docuit & diabolorum & hominum damnatorum pœnas aliquando finem habituras. ſed hoc contra ſcripturam dixit Origenes. Sic enim *Iohan.*3. ſcribitur, Qui non credit in filium, ira Dei manet ſuper eum Et Dominus dixit impiis, vt paulo antea diximus, Ite vos maledicti in ignem æternum. Neque hoc eſt contra iuſtitiam diuinam. *Primo*, Quia magnitudo culpæ non æſtimatur ex temporis quo quis peccat, ſed ex iniquitatis magnitudine. Sic enim Auguſtinus ait, lib. de Ciuit. Dei. 21. cap. 11. Quodlibet ſcelus non temporis longitudine ſed impietatis & iniquitatis magnitudine metiendum eſt. *Deinde* culpa omnis ex eius qui læditur magnitudine æſtimanda eſt. Deus ergo cum ſit infinitus, infinita eſt quoque eius offenſa, quare & infinitis pœnis iuſte punietur. *Tertio*, peccatum æſtimandum eſt ex primo lapſu hominis. Cogitandum eſt enim quantum nephas in prima præuaricatione commiſſum ſit, quanto enim magis homo fruebatur Deo, tanto maiore impietate dereliquit Deum & factus eſt malo dignus æterno, qui hoc in ſe peremit bonum, quod eſſe poſſet æternum. *Quarto*, poteſt & hæc ratio addi ſuperioribus, Voluntas damnatorum ſemper erit mala, ſemper fremet aduerſus Deum, quare & iuſte ſemper punienda erit. Sicut enim bonorum voluntas in cælo non poteſt fieri mala, ita nec malorum voluntas in inferno poteſt fieri bona. Quomodo ergo inquies verum erit quod Chriſtus ait, In qua menſura menſi fueritis in ea remetietur vobis, ſi temporale peccatum ſup-

plicio punietur æterno? Reſpondeo, Dominus hoc non dicit propter æquale ſpacium, ſed propter viciſſitudinẽ mali, vt qui mala fecerit, mala patiatur.

10 *Fructum eorũ de terra perdes & ſemen eorum a filijs Adam.*

HOrrenda pœna impietatis, quę ſe etiam extendit ad eorum poſteros, iuxta comminationem primæ legi Decalogi additam, *Exo.* 20. ſed huic comminationi videtur repugnare verbum Domini *Ezech.* 18. Anima quæ peccat ipſa morietur, filius non portabit iniquitatem patris, nec pater portabit iniquitatem filij, iuſtitia iuſti ſuper eum erit, & impietas impij ſuper eum erit: poſterior clauſula in hoc dicto priorem exponit, vt ſit ſenſus, filius ſcilicet iuſtus, non luet pœnas iniquitatis patris ſui, nec pater iuſtus luet pœnas impietatis filij. Verum quia plærunque poſteri maiorum ſuorum veſtigiis inſiſtunt, Dauid ſic loquitur. Deinde immota ſtat hæc regula, Viuo ego, nolo mortem peccatoris, ſed vt reuertatur a via ſua, & viuat. Quicunque igitur reſipuerint, quantumuis magni peccatores fuerint, habent promiſſionem quod Deus velit eos in gratiam recipere. Gratia enim, vt Paulus inquit, longe ſuperat peccatum, *Rom.* 5.

11 *Quoniam proiecerunt ſuper te malum cogitauerunt conſilium quod non potuerunt perficere.*

RAtio eſt comminationis petita a nefariis conſiliis & conatibus hoſtium Chriſti. Eſt autem hic notandum quod impia conſilia etiamſi ad exitum optatum nõ peruenerint, tamen mereantur pœnas, non enim tam manu, quam voluntate peccatur. Sed obiiciet aliquis an non Iudæi perfecerunt quod voluerunt? Voluerunt Chriſtum crucifigi & crucifixus eſt, Reſpondeo: Iudæi voluerunt non ſolum Chriſtum crucifigi, verum etiam nomẽ Chriſti cum ipſius doctrina aboleri ſed hoc non potuerunt perficere, nam tertio die reſurrexit a mortuis: deinde aſcendit in cælos, dedit Spiritum ſanctum Apoſtolis, per quos nomẽ & doctrina Chriſti regnantis in Eccleſia propagata eſt per orbem terrarum, Iudæis Chriſti hoſtibus partim miſerrime interfectis, partim diſperſis. Sic neque hodie hoſtes Eccleſiæ perficient conſilia ſua: nam portæ inferorum non præualebuut

ualebunt aduersus petram supra quam est ædificata Ecclesia. Deinde obiicitur quod Iudæi idē voluerint quod Deus pater. Nam vt illi, ita pater voluit Christum in crucem suspendi. Scriptum est enim *Act.* 4. Deus qui pronunciauerat per os omnium prophetarum Christum passurum, ita impleuit. ibidem Petrus obiicit Iudæis quod ipsi trucidauerint autorem vitæ, quem Deus excitauit. Hic eadem actio tribuitur Deo Iudæis, iam autem actio est voluntatis: videtur ergo eadem quoque fuisse voluntas: si fuit eadē voluntas, non videntur peccasse qui consilium Dei perfecerunt. Respondeo, Qualitatem voluntatis eiusdem in actione mutant causæ & fines: si causæ & fines bona sunt, est & voluntas bona & laudabilis: at si causæ & fines mala sunt, proculdubio voluntas etiam mala erit. Causæ voluntatis in Deo fuere iustitia & misericordia. Fines destructio regni Satanæ, & erectio regni gratiæ & gloriæ Dei: contra verò causæ voluntatis in Iudæis fuit iniustitia & crudelitas. Finis exterminatio Christi, abolitio Euangelij, extructio regni Satanæ in interitum generis humani. Cum tanta sint discrimina causarum & finium voluntatis Dei & Iudæorum, merito in omnem æternitatem laudanda est optima Dei voluntas, & damnanda pessima Iudæorum voluntas.

12 *Quoniam pones eos humerum, funes tuos firmabis contra faciem eorum.*

HVius dicti plures sunt interpretationes. Monsterus sic intelligit. *Pones eos seorsim ad partem*, scilicet vt tela Dei in ipsos dirigi possint. Alij, *pones eos dorsum*, id est, facies eos auersos, hoc est in fugam vertes, & terga dare coges. Alij *pones eos dorsum*, scilicet perpetuis verberibus expositum. Alij volunt comparationem esse: quorum sententiam & ego amplector. Comparat enim impiorum corpora humero, hoc est, aggeri, & facies eorum scopo aggeri infixo, in quem Dominus semper sua tela diriget. Hac hypothesi significatur aduersarius Christi & Ecclesiæ non posse se ita abscondere, quin perpetuo pœnis diuinitus inferendis expositi sint. Sunt enim tanquam in scopum erecti, in quem Deus non desinet suas sagittas dirigere. Hinc discamus nullis viribus impios sese posse defendere, oppugnante illos Christo. Huic ergo nos committamus.

QVARTA PARS PSALMI.

13 *Exaltare Iehoua in fortitudine tua: cantabimus, & psallemus potentiā tuam.*

DVo continet hic versus, videlicet petitionem, & promissionem gratitudinis; petitio est, *Exaltare Iehoua*, id est attollere fortitudine tua, hoc est ostende potentiam tuam ferendo auxilium regi tuo, non ergo quod Deus humilis sit (ait Theodoretus) extollitur, neque quod non habet recipit, sed quod habet ostendit: iure igitur inquit *exaltare domine in virtute tua*, demonstratur namque tua altitudo ob inexplicabilem potentiam. Promissio gratitudinis sequitur. *Cantabimus, & psallemus potentiam tuam.* Hic quæritur de cantu, an sit opus cultus nec ne? Respondeo, Cantus est ceremonia; igitur non est opus cultus per se, vt papistæ, & quidam semipapistæ existimant. Quare breuiter discernendum est inter genera cantus: Est cantus pius, est superstitiosus, est & pædagogicus. Cantus pius est cuius omnes causæ piæ sunt, vt efficiens gaudium spiritus materia, opera, & beneficia Dei erga Ecclesiam & erga nos singulos. Forma, fieri ex spiritu fidei in gloriam Dei. Fines confessio publica gratiarum actio, excitatio piarum cogitationum, inuitatio aliorum ad laudes Dei. Ob has causas Basilius Magnus Cesareæ, & Ambrosius Mediolani ψαλμῳδίαν instituerunt. Superstitiosus cantus, qualis est papistarum & monachorum & eorū qui conducti mercede in templis canunt. Hæc superstitio nequaquā est cultus Dei, sed potius abominatio coram Deo, nam vt ex hypocrisi proficiscitur, ita non in gloriam Dei, sed potius in quæstum tendit. Atque ob hanc causam magis impius est, cum homines putant se hoc opere demereri Deum, & quasi ipsum sibi hoc opere obligare, vt & sibi & iis pro quibus se finguntcanere, sit debitor Deus. Hæc impietas procul facescat a piis mentibus. Pædagogicus cantus est discendi causa susceptus, cuius finis est, vt pueri psalmos per illud exercitium discant. Nos autem ex hoc versu discamus pie canere, & publice, & priuatim, iuxta exhortationem Pauli, quæ est ad *Ephes.* 5. Ne inebriemini inquit, vino in quo est lasciuia, sed potius impleamini Spiritu, vobis ipsis loquentes psalmis & hymnis, & odis spiritualibus, canētes & psallentes

lentes

lentes in corde vestro, Domino gratias agentes semper de omnibus in nomine Domini nostri Iesu Christi.

Vsus Psalmi vigesimi primi.

VSVS huius Psalmi duplex est. Primus vt discamus bonum magistratum donum Dei esse, vt illi gratulemur fælices successus, vt pro illo Deũ precemur, vt ipsum conseruet ac tueatur. Secundus, vel ex vltimo huius psalmi versu intelligitur, videlicet vt cogitemus hostium Ecclesię rabiem, & agnoscamus præsentiam Dei in Ecclesia reprimẽtis hostes Ecclesiæ, vt firma fide in Christum victorem mortis, & datorem veræ beatitudinis in æternum duraturę, recumbamus, vt hunc inuocemus, vt huic gratias agamus non dubitantes quin breui subiecturus sit hostes suos, & Ecclesiæ sub pedibus suis. Huic regi nostro Iesu Christo sapientissimo, potentissimo, iustissimo, & clementissimo sit honor, laus, & gloria in omnem æternitatem. AMEN.

**
*

RERVM ET VERBORVM, quæ in his commentariis declarantur, Index locupletiſſimus.

Chri-

&

Conscien-

Iustitiam

Metale-

Epicu-

FINIS.